ZAVRŠITI RAT

"TO JE BRILJANTNA I JEDINSTVENA KNJIGA KOJA SADRŽI KAZIVANJA IZ PRVE RUKE O BALKANSKOM SUKOBU I PREDSTAVLJA NEPROCJENJIV DOPRINOS ISTORIJI NAŠEG DOBA."

ARTHUR SCHLESINGER, JR.

RICHARD HOLBROOKE

Richard Holbrooke

ZAVRŠITI RAT

Copyright © 1998 by Richard Holbrooke Maps copyright © 1998 by David Lindmth Inc.
Photo of Joseph Kruzel (p. VII): Scott Davis/U.S. Army Visual Information Center

Sadržaj

Bilješka čitaocu
Prolog
- GLAVA 1 - Najopasniji put u Evropi (15-21. avgust 1995)
KNJIGA PRVA BOSNA U RATU
- GLAVA 2 - „Najveći kolektivi neuspjeh...” (1991-1993)
- GLAVA 3 - Lični preludij (1992)
PRIVATNO PUTOVANJE
PRVO PUTOVANJE
KAMPANJA 1992.
BOŽIĆ U KAMBODŽI, NOVA GODINA U SARAJEVU
MEMORANDUM 1993.
- GLAVA 4 - Washington, poslije svega (1993-1994)
NEOČEKIVANI ZADATAK
- GLAVA 5 - Od pada do katastrofe (septembar 1994 - avgust 1995)
KNJIGA DRUGA SHUTTLE (22. avgust - 31. oktobar 1995)
- GLAVA 6 - Izazov Pala (22-28. avgust)
- GLAVA 7 - Bombardovanje i preokret (28 - 31. avgust)
- GLAVA 8 - Najduži vikend (1-4. septembar)
PETAK, 1. SEPTEMBAR
SUBOTA, 2. SEPTEMBAR
NEDJELJA, 3. SEPTEMBAR
PONEDJELJAK, 4. SEPTEMBAR: MAKEDONSKO PITANJE
- GLAVA 9 - Geneva (5-8. septembar)
GENEVA
- GLAVA 10 - Kraj opsade Sarajeva (9 - 14. septembar)
- GLAVA 11 - Zapadna ofanziva (14-20. septembar)
- GLAVA 12 - Drama u New Yorku (1-26. septembar)
- GLAVA 13 - Obustava vatre (27. septembar - 5. oktobar)
- GLAVA 14 - Izbor Daytona, pripreme (5-25. oktobra)
- GLAVA 15 - Odluke sa posljedicama (25-31. oktobar)
KNJIGA TREĆA DAYTON (1-21. novembar 1995)
- GLAVA 16 - Vrteći se ukrug (1-9. novembar)
DAN PRVI: SRIJEDA, 1. NOVEMBAR
DAN DRUGI: ČETVRTAK, 2. NOVEMBAR
DAN TREĆI: PETAK, 3. NOVEMBAR
DAN ČETVRTI: SUBOTA, 4. NOVEMBAR
DAN PETI; NEDJELJA, 5. NOVEMBAR
DAN ŠESTI: PONEDJELJAK, 6. NOVEMBAR
DAN SEDMI: UTORAK, 7. NOVEMBAR
DAN OSMI: SRIJEDA, 8. NOVEMBAR
DAN DEVETI: ČETVRTAK, 9. NOVEMBAR

- GLAVA 17 - „Mir za sedmicu” (10-17. novembar 1995)
DAN DESETI: PETAK, 5. NOVEMBAR
DAN JEDANESTI: SUBOTA, 11. NOVEMBAR
DAN DVANAESTI: NEDJELJA, 12. NOVEMBAR
DAN TRINAESTI: PONEDJELJAK, 13. NOVEMBAR
DAN ČETRNAESTI: 14. NOVEMBAR
DAN PETNAESTI: SRIJEDA, 15. NOVEMBAR
DAN ŠESNAESTI: ČETVRTAK, 16. NOVEMBAR
DAN SEDAMNAESTI: PETAK, 17. NOVEMBAR
- GLAVA 18 - Karte su otvorene (18-21. novembar 1995)
DAN OSAMNAESTI: SUBOTA, 18. NOVEMBAR
DAN DEVETNAESTI: NEDJELJA, 19. NOVEMBAR
DAN DVADESETI: PONEDJELJAK, 20. NOVEMBAR
KNJIGA ČETVRTA EPILOG: BOSNA POSLIJE DAYTONA
- GLAVA 19 - Implementacija: Prva tri mjeseca(21. novembar 1995-21. februar 1996)
- GLAVA 20 - Nevolje i napredak (februar 1996-april 1998)
- GLAVA 21 - Amerika, Evropa i Bosna
AMERIKA, I DALJE EVROPSKA SILA
PITANJE ZLA
DA LI JE BOSNA BILA JEDINSTVENA?
FOTOALBUM
Zahvalnost
Ličnosti
O AUTORU
O knjizi
Notes

Ova knjiga je posvećena trojici cijenjenih kolega koji nisu stigli u Dayton.

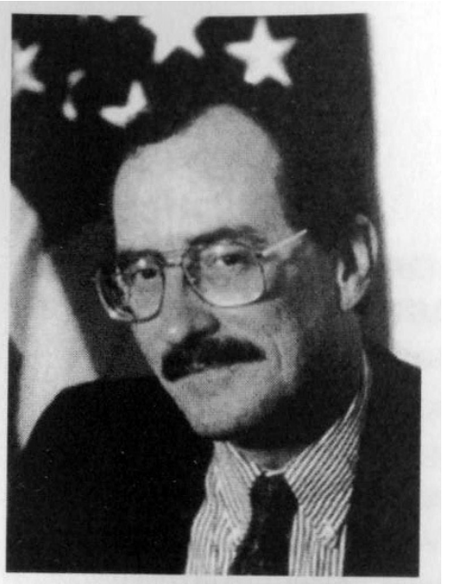

Robert C. Frasure

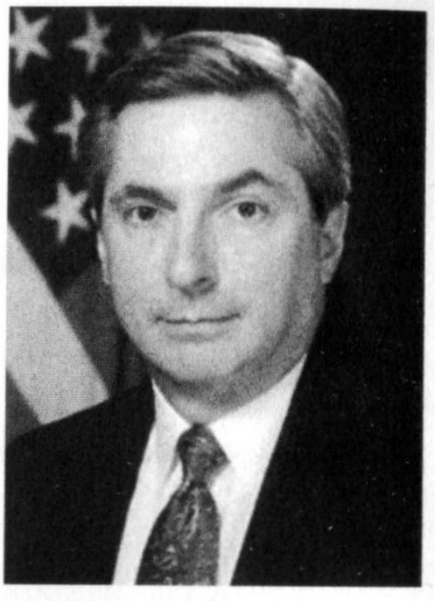

Joseph Kruzel

S. Nelson Drew

Nema napisanih riječi koje mogu zaustaviti rat
Ili kadrih olakšati
Neizmjerno stradanje što ga donosi...
Neka se postigne Sporazum i
Neka ovaj podsjetnik o onome što kažu
Bude moja hitna poruka;
Iako upućena Whitehallu
Neka odleti svuda, svima
Koji žele da je pročitaju
I bude JASNA, ako je otvore.

W. H. AUDEN, Novogodišnje pismo

Bilješka čitaocu

IZMEĐU 1991. i 1995. u bivšoj Jugoslaviji ubijeno je blizu tri stotine hiljada ljudi Međunarodni odgovor na ovu katastrofu bio je, u najboljem slučaju, neizvjestan, a u najgorem strašan. Dok su u početku i Sjedinjene Države i Evropska unija na balkanske ratove gledale kao na evropski problem, Evropljani su izabrali da ne zauzimaju čvrst stav, ograničavajući se na slanje UN „mirovnjaka" u zemlju u kojoj nije bilo mira koji treba čuvati a uskraćujući im sredstva i ovlasti da zaustave borbu. Napokon, krajem 1995, pred rastućim grozotama i novim prijetnjama bosanskih Srba, Sjedinjene Države odlučile su poduzeti završne, ubrzane pregovore. Ovo je priča o tome kako su, zakašnjelo i nevoljko, Sjedinjene Države intervenisale i kako je ta intervencija okončala rat u Bosni.

Tokom posljednje dvije godine mnogi su me pitali kako su stvarno izgledali pregovori. Na to se ne može odgovoriti hladnim izvještajem o zauzetim stavovima i dostignutim sporazumima. Četrnaest sedmica koje čine srž ove priče bile su ispunjene sukobom, smušenošću i tragedijom prije nego što je došlo do uspjeha. Pregovori su u isto vrijeme bili i psihički i fizički, apstraktni i lični, slično kombinaciji šaha i alpinizma. Nije to bila teoretska igra između nacija - država, nego opasan i nepredvidljiv proces.

Ovaj izvještaj o pregovorima o Bosni pisanje iz perspektive pregovaračkog tima, a da bih ga proširio, intervjuisao sam mnoge moje bivše kolege i saradnike, kao i druge stručnjake o tom regionu, koji su ponudili svoja sjećanja na važne događaje. Fizički opisi, anegdote i lično iskustvo učesnika integralni su dio priče; u diplomatiji, kao i u arhitekturi, važni su detalji. Mnogi događaji dešavali su se daleko od pregovaračkog tima, u Washingtonu, na Balkanu, u Ujedinjenim nacijama i u velikim evropskim metropolama. Obuhvatio sam mnoge od njih ali su, zbog ograničenosti, manje detaljni. Od posebne važnosti bili su paralelni pregovori sa Moskvom, koje su najprije vodili sekretar odbrane William Perry i zamjenik državnog sekretara Strobe Talbott, koji su doveli do rasporeda ruskih trupa u Bosni, pod američkom komandom, u okviru mirovnih snaga predvođenih NATO-om, što je bez presedana.

Služba u vladi uvijek predstavlja kolektivni trud; mi smo bili samo dio mnogo većeg tima kojeg su predvodili predsjednik Clinton, potpredsjednik Gore i državni sekretar Warren Christopher, bez čije podrške ne bismo uspjeli. Lista zahvalnosti može se pročitati na kraju ove knjige, ali nije dovoljno duga da bi se odalo priznanje svima koji su omogućili shuttle i Dayton. Mišljenja i stavovi izraženi u ovoj knjizi su isključivo autorova i stoga ne predstavljaju zvanične stavove State Departmenta ili vlade Sjedinjenih Država.

Danas, javna služba je izgubila veliki dio aure koju je imala u vrijeme kada nas je John F. Kennedy pitao šta možemo učiniti za našu zemlju. Ta fraza, prije nego što je prerasla u kliše, bila je podsticajna i mnoge iz moje generacije privukla je u javnu službu. Za mene je to bilo Ministarstvo spoljnjih poslova gdje sam stupio odmah nakon završetka studija. Manje od godinu kasnije našao sam se u Sajgonu. Čini mi se kao da je bilo juče, a prošlo je skoro trideset šest godina. Ne želim da se pomisli kako je u nekom dalekom „zlatnom dobu" sve bilo altruizam i da je danas idealizam mrtav. Mitovi mogu lako pružiti zadovoljstvo, ali nisu pouzdani; svaka era ima i svoje junake i skandale. Ali u doba kada mediji ukazuju više pažnje ličnostima nego ishodima, Amerikanci mogu zaključiti da je javna služba samo još jedan posao ili igra koja se igra za lično napredovanje.

Javni sektor obuhvata bezbroj muškaraca i žena koji, bilo da su liberalni ili konzervativni, još uvijek vjeruju u predan rad, visoke etičke standarde i patriotizam. Ova knjiga posvećena je trojici od njih. Kao što ova priča pokazuje, javna služba može promijeniti stanje. Ako ova knjiga pomogne da se mladi Amerikanci stimulišu da stupe u vladu ili druge oblike javne službe, postići će jedan od svojih ciljeva.

Preko trideset pet godina iskustva u vladi navelo me je na zaključak da većina prikaza velikih istorijskih događaja, uključujući memoare, ne saopštavaju kako je proces u to vrijeme izgledao samim učesnicima. To je, djelimično, rezultat potrebe istoričara da zgusne beskrajno komplikovane i često kontradiktorne događaje u koherentnu pripovijest čiji ishod čitalac (za razliku od tadašnjih učesnika) već zna. Drugi, suptilniji faktori takođe su na djelu: prirodna sklonost pisaca memoara da sebe predstave u povoljnom svjetlu; varljivo sjećanje ili nepotpuno znanje; i iskrivljen efekt savršenog kasnijeg uvida. Memoari počivaju na opasnom presjeku politike, ambicije i istorije, gdje su u iskušenju da se zadrže na primjerima dobre prosudbe a da zamagle ili zaborave vrijeme kada je čovjek pravio greške.

Kasnijim uvidom događaja nastoji se istorijskoj pripovijesti dati osjećaj neizbježnosti. Ali ništa nije bilo predodređeno o ishodu pregovora o Bosni. Avgusta 1995, kada su počeli, skoro svi su vjerovali da će propasti, kao i svi prethodni napori. Bili smo svjesni da će se rat nastaviti ako ne postignemo uspjeh.

RICHARD HOLBROOKE

New York

april 1998.

Prolog

KADA SAM PRVI PUT VIDIO SARAJEVO, za trenutak sam stao na stope utisnute na pločni na mjestu gdje je stajao Gavrilo Princip kada je ispalio hice koji su ubili nadvojvodu Franza Ferdinanda. Bilo je to u ljeto 1960. Kao devetnaestogodišnjak, sa jednim prijateljem sam auto-stopom obilazio jugozapadnu Evropu. Neočekivano, pojavio se vodič i ponudio da nam prevede riječi na srpskom uklesane na zidu iznad otisaka. „Na ovom mjestu, 28. juna 1914", pisalo je na ploči (ili to tako pamtim), „Gavrilo Princip izveo je prvi udarac za slobodu Srbije."

Još se sjećam mog zaprepaštenja. „Sloboda Srbije?" O čemu se radi? Svaki student znao je da je Principov čin gurnuo Evropu u dva svjetska rata i pridonio pojavi i komunizma i fašizma. Kako je iko to mogao pozdraviti kao herojski čin? A „Srbija" nije postojala kao nezavisna zemlja: bila je dio komunističke Jugoslavije u kojoj je vrvjelo, ili se tako činilo devetnaestogodišnjaku koji je prvi put bio u Istočnoj Evropi, od mrgodnih vojnika i policajaca. Nikad nisam zaboravio taj prvi susret sa ekstremnim nacionalizmom koji mi se živo vratio u sjećanje kada se Jugoslavija raspala.

Prošle su trideset dvije godine kada sam, 1992, ponovo vidio Sarajevo. Bosna je postala najkrvavije tle u Evropi nakon Drugog svjetskog rata a u engleski jezik je ušla jedna nova kovanica: „etničko čišćenje". Kako je Bosna bila na rubu propasti, dva puta sam posjetio region u okviru misije traženja činjenica za International Rescue Committee (Međunarodni komitet spasa). Prilikom drugog putovanja konačno sam se vratio u Sarajevo, ilegalno putujući preko srpskih linija u danskom blindiranom vozilu. Putovanje je bilo daleko opasnije nego što sam shvatao. Pod napadima teških minobacača, artiljerije i snajpera grad, koji više nije bio lijepa i kosmopolitska kombinacija muslimanske, katoličke i pravoslavne kulture, pretvorio se u očajničku paklenu rupu. Djeca su skupljala grančice za potpalu a ljudi su, kao zaštitu od stalne snajperske prijetnje, gomilali uništene autobuse kao nužne barijere.

Kada sam došao u ratom rastrgan grad, naišao sam na Johna Bumsa, velikog ratnog dopisnika The New York Timesa, i upitao ga da li bi me mogao odvesti do Principovih stopa na pločniku. Nemoguće, odgovorio mi je smijući se: uništili su ih bosanski Muslimani. Ali je duh iza njihovog natpisa bio - tako krvavo - oživljen.[1]

- GLAVA 1 -

Najopasniji put u Evropi

(15-21. avgust 1995)

> Za sve nas postoji zona sumraka između istorije i sjećanja; između prošlosti kao uopštenog zapisa koji je otvoren relativno nepristrasnom uvidu i prošlosti koja je upamćeni dio, ili pozadina nečijeg života.
>
> *ERIC HOBSBAWM, Doba carstva: 1875-1914.*

PUT OD PLANINE IGMAN PREMA SARAJEVU često je opisivan kao najopasniji u Evropi. Dijelove puta, usku, krivudavu kaljavu stazu koju su ranije koristili seljaci i pastiri, kontrolisali su srpski mitraljesci koji su redovno pucali na vozila UN koja su pokušavala stići do bosanskog glavnog grada. Sam put nije bio nabijen niti je imao pojačanja uz rub, pa su se na nekoliko užih dijelova teško mogla mimoići dva vozila. Olupine vozila koja su skliznula s puta ili koja su pogodili srpski topnici bile su razbacane po strminama i urvinama. Međutim, u ljeto 1995, kada je aerodrom bio zatvoren zbog srpske artiljerije, dvosatna vožnja preko planine Igman bila je jedini način da se stigne u Sarajevo a da se ne moraju proći linije bosanskih Srba.

Samo nekoliko sedmica ranije, glavni evropski pregovarač, Šveđanin Carl Bildt, bio je pogođen prilikom prelaska srpske teritorije. On nam je posebno naglasio da ne koristimo igmanski put. Ali ako ne posjetimo opsjednuti glavni grad Bosne, ne bismo mogli ni izvesti našu misiju. Petnaestog avgusta pokušali smo prvi put, krenuvši s helikopterom Ujedinjenih nacija iz Splita do mjesta za slijetanje visoko na planini Igman, nakon čega bismo se oklopnim vozilima odvezli u Sarajevo. Naš helikopter nije bio u stanju probiti teške oblake iznad mjesta za slijetanje. Nakon nekoliko neprijatnih sati kruženja, vratili smo se u Split, razočarani i umorni.

Kada je čuo da ne možemo doći u Sarajevo, bosanski ministar spoljnjih poslova Muhamed Šaćirbey, u pratnji visokog američkog diplomate u Bosni Johna Menziesa, odvezao se preko Igmana da bi nas dočekao na aerodromu u Splitu. Većini Amerikanaca poznat kao lice s televizije koje uvjerljivo govori o njegovoj zaraćenoj mladoj zemlji, Šaćirbey se možda najviše ponosio zbog činjenice da je bio najbolji branič na Tulane University. Bio je žilav, jak i sposoban. Ipak, dugo putovanje po džombastom putu ga je izmorilo i bio je iscrpljen koliko i mi. Da bismo izbjegli da nas prisluškuju, stisnuli smo se u kabini našeg malog vojnog mlažnjaka kada se spustio na pistu i upoznali ga s našim planovima. Naglasio sam da nema garancija za uspjeh iako naša misija ima punu podršku predsjednika Clintona i predstavlja posljednju, najbolju nadu za mir na Balkanu. Naš razgovor završen je kada je tmina padala preko Balkana i mi smo odletjeli u Zagreb da bismo se susreli sa hrvatskim predsjednikom Franjom Tuđmanom. Sedamnaestog avgusta, nakon jednog dana provedenog u Zagrebu, stigli smo u Beograd da bismo se sastali sa ključnim akterom u ovoj fazi drame, predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem.

Iako sam poznavao druge velike lidere u regionu, ovo je trebao biti moj prvi susret sa čovjekom koji je, prema našem gledištu, snosio najtežu odgovornost za rat. Pristupio sam sastanku sa velikom neizvjesnošću, a u pratnji mog zamjenika Roberta Frasurea koji je, ranije tog proljeća, proveo mnoge

sate u pregovorima sa Miloševićem.

Frasureov glavni pregovarački čip sa Miloševićem bile su ekonomske sankcije koje su Ujedinjene nacije 1992. godine nametnule „Saveznoj Republici Jugoslaviji", kako su se zvale Srbija i Crna Gora iako su se druge četiri republike prvobitne Jugoslavije - Slovenija, Hrvatska, Makedonija i Bosna i Hercegovina - proglasile nezavisnim. Sankcije su ozbiljno pogodile ekonomiju Srbije i Milošević je želio da se okončaju. Ali je više od šesnaest mjeseci odbijao zauzvrat ponuditi nešto konkretno, kako bi bile suspendovane ili podignute.

Naš prvi sastanak sa Miloševićem, 17. avgusta, trajao je skoro šest sati. Bio je otmjen, šarmantan i neodređen. Kako je to objasnio Warren Zimmermann, naš posljednji ambasador u Jugoslaviji: „Milošević ostavlja snažan prvi utisak na one koji nemaju informaciju da bi pobili njegove često pogrešne tvrdnje. Veliki je broj američkih senatora ili kongresmena koji su izašli iz njegove kancelarije uzvikujući: 'Pa, on ni blizu nije toliko loš kako sam očekivao!'"[2] Ali uprkos njegovoj spretnosti, Milošević je igrao igru riječi lišenih suštine - i to je znao. Ne odmičući s mjesta, on se usredotočio na nevažne izmjene u nacrtnim dokumentima o kojima su on i Frasure raspravljali od početka godine. Njegov cilj je ostao dizanje sankcija bez ustupaka.

Naše najvažnije pitanje bilo je s kim ćemo pregovarati. Rekli smo da Sjedinjene Države nikad više neće direktno pregovarati sa bosanskim Srbima koji su sipali artiljeriju i rasističku retoriku po Muslimanima i Hrvatima iz njihove glavne planinske utvrde, Pala. „Vi morate govoriti u ime Pala", rekao sam. „Mi više nikad nećemo s njima imati posla."[3]

Frasure je smatrao da je sastanak dobro krenuo. Ipak, ja nisam bio zadovoljan. Odlučio sam da se sljedećeg jutra ponovo vidim sa Miloševićem kako bih dao na znanje da nećemo nastaviti igru mačke i miša koju je igrao sa prethodnim pregovaračima. Da bih to naglasio, bilo je potrebno malo promijeniti osnovna pravila. Cijeli naš šestočlani tim prisustvovao je prvom sastanku, dok je Milošević uz sebe imao samo dvojicu ljudi - novog ministra spoljnjih poslova Milana Milutinovića i šefa Kabineta Gorana Milinovića. Devetoro ljudi je, jednostavno, bilo previše da bi se uspostavila neka vrsta direktnog odnosa potrebnog za otvoren dijalog.

Rano ujutro, 18. avgusta, prije našeg drugog sastanka sa Miloševićem, sastao sam se sa Frasureom i Rudy Perinom, visokim američkim diplomatom u Beogradu,[4] u vrtu ambasadorske rezidencije. Dok smo šetali između impozantne stare kuće od kamena i teniskog igrališta, ispod raskošnih kestenova i moguće izvan dometa vrebajućih mikrofona, rekao sam da „planiram nabaciti prikrivenu žestinu" kako bih Miloševiću stavio na znanje da je neprihvatljivo ono što on radi. Dodao sam da, zbog ovog plana, sljedeći sastanak treba održati u manjem krugu.

Izvinjavajući se Rudyu, zamolio sam ga da ne prisustvuje sastanku. Vraćajući se kući, zamolio sam i druga dva člana našeg tima - Josepha Kruzela, visokog zamjenika pomoćnika sekretara odbrane i general-pukovnika Wesley Clarka, šefa planiranja Združenog štaba oružanih snaga - da ne budu na sastanku. Sa mnom će poći samo Frasure i Nelson Drew, vazduhoplovni pukovnik koji je, kao član kabineta Vijeća za nacionalnu sigurnost, u našem timu predstavljao Bijelu kuću. Frasure se složio sa ovim prijedlogom.

Ništa toliko ne izaziva buru u vladi koliko pitanje o tome ko će biti izabran da učestvuje na važnim sastancima. Moj zahtjev je bio protiv diplomatskog prava koje sam veoma poštovao - da visoki rezidentni američki diplomatski predstavnik, normalno, treba prisustvovati svakom zvaničnom

sastanku sa šefom države. Ali iako nesretni zbog toga, sva trojica su se bez pogovora složili. Mogao je to biti težak momenat; bio sam duboko zahvalan zbog ovog prvog znaka naše kohezivnosti kao tima.

Manje od sat kasnije, Frasure, Drew i ja sjedili smo u dvorani za sastanke sa visokim stropom, u predsjedničkoj palati u Beogradu - jednoj od Titovih starih kancelarija. Bila je to prostorija koju ćemo dobro upoznati tokom sljedećih sedam mjeseci. Kao i svaka druga dvorana za sastanke u komunističkim i bivšim komunističkim zemljama od Pekinga do Bratislave, prostorija je nastojala nedostatak šarma nadoknaditi sumornim gigantizmom. Nas trojica sjeli smo na dugu sofu. Milošević je uzeo fotelju metar od mjesta gdje sam sjedio na kraju sofe. Ministar spoljnjih poslova Milutinović izabrao je drugu udobnu stolicu direktno gledajući u nas, a Goran Milinović, uvijek odani čovjek Kabineta, sjeo je na kraju grupe, praveći bilješke.

Dok smo razgovarali, mislio sam o teškoćama i opasnostima s kojima se trebamo suočiti kad god pokušamo doći u Sarajevo. Bilo je neugodno što moramo zavisiti od helikoptera UN, neizvjesnog vremena - i onog užasnog puta.

„Sramotno je", rekao sam, „da mirovna misija predsjednika Clintona mora putovati u Sarajevo tim sporim i opasnim putem. Da bismo mogli pregovarati, moramo biti u mogućnosti da se brzo krećemo između Beograda i Sarajeva. U tom području smo bili već skoro sedmicu, a nismo bili u stanju tamo i stići. To je smiješno. Vi tvrdite da želite mir. Sada vas molim da nam sredite da odletimo u Sarajevo ili da nam garantujete da možemo koristiti sigurniji kopneni put bez uplitanja bosanskih Srba."

Milošević je za trenutak zurio u nas prodornim pogledom, kao da nikad ranije niko nije uputio isti zahtjev. Tada je na izvrsnom engleskom odgovorio: „U pravu ste. Pokušaću." Oštro se na srpskom obratio Goranu, koji je skoro izjurio iz prostorije. Milošević je rekao: „Šaljem poruku generalu Mladiću. Da vidimo šta on može učiniti."

Bob, Nelson i ja gledali smo ga fascinirani. Neprestano smo tražili ključ kako djeluje zagonetni odnos između Miloševića i Mladića. Ovo je bilo prvi put da smo vidjeli ono što će postati redovna slika tokom diplomatskog shuttlea: direktna veza između Miloševića i Ratka Mladića, zapovjednika snaga bosanskih Srba, kojeg je nedavno Međunarodni sud za ratne zločine optužio za direktnu ili indirektnu odgovornost za ubistvo hiljada bosanskih Muslimana i Hrvata.

Za manje od dvadeset minuta Goran se vratio i Miloševiću pružio komad papira. „Mladić kaže da je aerodrom suviše opasan", rekao je Milošević. „Ne može garantovati da vas muslimanski ili hrvatski vojnici neće oboriti." Bila je to apsurdna tvrdnja: svako je znao, rekao sam uzrujan, da jedina opasnost za ljude na aerodromu u Sarajevu dolazi od srpskih topdžija načičkanih na brdima uokolo. Ali Milošević nije završio: „Mladić kaže da možete odleteti do Kiseljaka i otuda doći putem. Bićete potpuno sigurni."

Znao sam taj put. Njegov ravan teren i asfaltirana površina predstavljali bi daleko lakšu vožnju nego put preko Igmana. Ali, put je prolazio kroz teritoriju bosanskih Srba - „indijansku zemlju", kako ju je nazvao Bob Frasure. Tim putem sam putovao kao običan građanin prije skoro tri godine, 31. decembra 1992, stisnut na prednjem sjedištu danskog transportera, nastojeći da budem neupadljiv pod kacigom UN i teškim plavim pancirom. Šest puta su nas zaustavljali teško naoružani Srbi koji su mitraljeskim cijevima čeprkali u samom vozilu dok su provjeravali naše kartice (da bi stvari bile gore, moja je bila čisti falsifikat).[5]

Nešto manje od dvije sedmice kasnije, Srbi su ubili zamjenika bosanskog premijera dok su, na ovom istom putu, pretraživali francuski APC.

„Možemo razmisliti o korištenju tog puta', rekao sam, ''samo ako nam lično garantujete da nas bosanski Srbi neće zaustaviti."

„Ne mogu vam to garantovati", rekao je Milošević, „ali ću zamoliti Mladića da..."

„To ne dolazi u obzir, gospodine predsjedniče. Nemoguće je da prihvatimo garancije od Mladića, samo od vas."

Sjedeći pored mene, na dugom kauču, Bob Frasure se nagnuo i šapnuo: „Nemamo drugog izbora osim Igmana."

Te noći odletjeli smo u Split. Četiri dana ranije odsjeli smo u ljupkom starom hotelu Kaštel, iznad vode, gdje smo izazivali Joea Kruzela i Wesa Clarka da skoče sa njihovog prozora na trećem spratu. Njih dvojica su skočili u vodu, ponosni na svoju hrabrost. Ali Kaštel je bio četrdeset minuta vožnje od aerodroma, predaleko za naš iscrpljeni tim, pa smo se odlučili za turobni hotel sa kao kreda bijelim zidovima i plavim svjetlima u blizini aerodroma.

U kratkoj vožnji autobusom od našeg aviona do hotela, Kruzel i Frasure uhvatili su se o držače i improvizovali reggae pjesmu pred putovanje na koje ćemo krenuti sljedeći dan; refren je bio nešto kao „Uspinjuć' se uz Igman goru, čovječe, nastojeć' sklopiti mir, čovječe." Nije bilo baš nešto posebno, što su i oni veselo priznali, dok su na svoju pjesmu igrali u autobusu. Večerali smo u tmurnoj hotelskoj trpezariji, skoro sami i naprimijećeni. Sjedio sam sa Frasureom, Kruzelom i Clarkom; moj izvršni pomoćnik Rosemary Pauli sjedila je sa Nelsonom Drewom za susjednim stolom.

Dugo smo razgovarali o našem zajedničkom prijatelju Franku Wisneru koji je nedavno postao ambasador u Indiji. Kada je bilo riječi o personalu u State Departmentu, Frank je uvijek bio prvi s kojim sam se konsultovao. Kada sam, u ljeto 1994, postao pomoćnik državnog sekretara za evropska i kanadska pitanja, on je za mjesto zamjenika preporučio Boba Frasurea koji je deset godina ranije radio za njega u Birou za afrička pitanja. Nakon jednog sastanka s Bobom, koji je završavao službovanje u Estoniji kao prvi američki ambasador, ponudio sam mu posao i zamolio ga da reorganizuje Odjeljenje za Centralnu Evropu u Evropskom birou, kako bi se pokazao novi naglasak koji smo željeli staviti na taj region.[6]

Frasure, koji je imao pedeset tri godine, bio je kršan, cinični profesionalni diplomata koji je volio svoj posao iako je neprestano zbog njega gunđao. Hodao je - skoro se vukao - lako pognut, kao da će se prevrnuti, ali je posjedovao ogromnu energiju, veliko strpljenje i za diplomatu od karijere izuzetan smisao za strategiju. Njegovi telegrami su naglas čitani u State Departmentu, ne zbog sadržaja koliko zbog duhovitosti i opisa. Njegovi izvještaji o pregovaranju sa Miloševićem na dugim večerama uz janjetinu i šljivovicu bili su klasika i zbog njihove konciznosti i humora - dva kvaliteta koja se baš ne sreću u većini telegrama State Departmenta.

Bob se najviše radovao kad se mogao povući na svoju farmu u Shenandoah i sa suprugom Katharinom i dvjema kćerkama, Sarah i Virginiom, farbati žitnicu. Krajem 1994, uz dalje pogoršanje situacije u Bosni, sekretar Christopher - koji se veoma divio Frasureovoj hladnoj objektivnosti, snažnoj odanosti i patriotizmu - predložio je da njegovom portfelju pridodamo i posao glavnog pregovarača za Bosnu. Iako je Bob ranije rekao da ne želi direktnu odgovornost za Bosnu, bez

pritužbi je prihvatio ovo ogromno dodatno breme. Ali već u ljeto 1995. bio je vidno izmoren od stalnih i frustrirajućih putovanja na Balkan i složili smo se da nakon ovog putovanja treba ostati kod kuće i otud potpomoći naše napore. Frasure se neprestano pitao da li će naša zemlja u postvijetnamskom i postsomalijskom raspoloženju imati nerava i snage stati nasuprot onima koje je nazivao „ulični psi i tvorovi Balkana". Vjerovao je u potrebu upotrebe zračne sile, ali je sumnjao da Sjedinjene Države imaju političku volju da to učine.

Joe Kruzel je bio niži i nabijeniji od Frasurea. Oštroumnost ovog pedesetogodišnjaka se u istom omjeru stapala sa teoretskom i praktičnom sposobnošću. Često je naočale držao na vrh nosa i virio preko njih, što je naglašavalo njegovo akademsko obrazovanje. Bio je podjednako ponosan na svoje studentske dane na Vazduhoplovnoj akademiji Sjedinjenih Država i svoj doktorat na Harvardu. Kruzel je posjedovao izvjesnu nestašnost koja je bez napora mogla potisnuti sjetno, ozbiljno ponašanje. Nakon naše večere u Splitu, Joe je preuzeo na sebe da ponovo za Bosansce napiše naš prijedlog. Sljedećeg jutra, čitajući njegove bilješke, vidio sam da je pribjegao jednom retku, možda da provjeri da li obraćamo pažnju: „Trebaće nam mini-Marshallov plan (poznate Minnie Marshall, Georgeovu sestru)."

Dok smo razgovarali, pridružio nam se general Wesley Clark. Bio je u komplikovanoj poziciji u našem timu. Akademac West Pointa, student Rhodesa u Arkansasu, i veteran iz Vijetnama, bio je jedan od oficira koji je najbrže napredovao u Armiji Sjedinjenih Država - najmlađi brigadni general u vrijeme kada je dobio prvu zvijezdu. Lično je bio povezan, iako ne prisno, sa jednim drugim studentom Rhodesa iz Arkansasa, koji je sada bio naš vrhovni zapovjednik. Sa tri zvijezde, Clark je bio na raskršću svoje karijere; ovaj zadatak će ga ili odvesti do četvrte zvijezde - što je san svakog generala - ili do penzije. Imenovanje u diplomatski pregovarački tim nudilo je uzbudljive mogućnosti, ali bi moglo predstavljati i opasnu dužnost za jednog oficira, jer bi mogao upasti u sukobe sa višim oficirima, što bi ugrozilo njegovu karijeru. Clarkovo dječačko držanje i šarm prikrivali su, ali neznatno, njegovu izuzetnu žestinu. Niko nije duže radio niti se forsirao koliko Wes Clark. Od njega su se očekivale velike stvari - a i on ih je očekivao od samog sebe.

Od ljudi s kojima sam te večeri bio u hotelu najmanje sam poznavao Samuela Nelsona Drewa, četrdesetsedmogodišnjeg vazduhoplovnog pukovnika koji se nedavno pridružio Vijeću za nacionalnu sigurnost. U civilnom odijelu manje je izgledao kao oficir nego kao akademik. Imao je doktorat Univerziteta Virginia. Privržen porodični čovjek i veoma pobožan hrišćanin, skoro četiri godine radio je u štabu NATO-a gdje je, između ostalog, predvodio specijalnu kriznu grupu za Jugoslaviju.

Na našem prvom sastanku sa Miloševićem, Nelson je sjedio zavaljen na sofi, ne izustivši skoro ni riječi. Ali pri kraju večere, Milošević ga je počeo pažljivije posmatrati. Sluteći da bi on mogao postati vitalni dio našeg tima, te noći sam pozvao na stranu Nelsona i od njega zatražio da malo više govori. Dok smo se pripremali za sutrašnje putovanje, izgledao je povučen i veći dio večeri proveo je pišući dugo pismo svojoj supruzi.

U subotu, 19. avgusta, rano smo doručkovali i vratili se u francusku vazduhoplovnu bazu. U francuskom helikopteru bilo je mjesta za samo šest putnika, a nas je bilo sedam, uključujući Rosemarie Pauli i izvršnog pomoćnika generala Clarka, potpukovnika Dana Gersteina. Stoga je Rosemarie, koja je sa mnom ranije dva puta posjetila Sarajevo, ponudila svoje mjesto Gersteinu.

Vožnja helikopterom bila je relativno mirna, iako propadanje između brda i traženje izlaza u oblacima nikad u potpunosti ne može biti rutinsko. Prvi put gledajući divlju zemlju, Nelson Drew je

šutke zurio kroz mali prozor. Nakon nekih devedeset minuta, spustili smo se na fiidbalsko igralište na Velikom Polju, nedaleko prolaza na Igmanu. Dočekala nas je grupa predvođena potpukovnikom Randy Bankyem, visokim američkim vojnim oficirom za vezu pri snagama UN u Sarajevu. Dva vozila čekala su nas na Velikom Polju - veliki, teški francuski oklopni nosač, obojen bijelom bojom UN i američki vojni Humvee.

General Clark je za trenutak razgovarao sa pukovnikom Bankyem. Zatim se okrenuo prema meni i povikao zbog grmljavine helikoptera: „Jeste li se ikad vozili u jednom od naših novih Humveea? Treba da vidite koliko su bolji od džipova na koje ste navikli u Vijetnamu."

Ostatak grupe u Sarajevo bi se odvezao u francuskom oklopnom vozilu ili APC-u. Dok smo išli prema APC-u, upitao sam Kruzela kakav bi bio stav Pentagona ako bi Sjedinjene Države uputile trupe u Bosnu, kao dio mirovnog sporazuma. „Ne bi im se dopalo", rekao je u svom polupodrugljivom, polušaljivom stilu, „jer bi im to prekinulo raspored obuke."

Još jedan Amerikanac predstavio se pred vratima APC-a: Pete Hargreaves, oficir sigurnosti u Američkoj ambasadi u Sarajevu. Rastvorila su se vrata na stražnjem dijelu masivnog vozila i svi su zauzeli mjesta na klupama sa strane, Bob Frasure naprijed lijevo, drugi okrenuti jedni prema drugim, Gerstein i Hargreaves na sjedištima najbližim stražnjim vratima. „Dobro razmislite o tome kako ćemo voditi sastanak sa Izetbegovićem", rekao sam Bobu Frasureu. Ironično se nasmijao i, kada sam se okrenuo prema Humveeu, vrata APC-a su se zalupila.

Clark je sjedio s moje desne strane, na stražnjem sjedištu Humveea. Pukovnik Banky i vozač, američki narednik, zauzeli su dva sjedišta naprijed. Vozilo je bilo oklopljeno a prozori, koji su se mogli otvoriti, bili su skoro pet centimetara debeli. Ipak, Clark je insistirao da vežemo pojaseve i stavimo prsluke i kacige. Na avgustovskoj vrelini, naše kolege u APC-u nisu preduzeli ove mjere opreza.

Skoro sat smo putovali prema Sarajevu kroz naizgled mirnu šumu iako je put bio džombast i u lošem stanju. Francuska vojska, u čijem su sektoru bili Sarajevo i planina Igman, nedavno je počela sa podizanjem puta i patroliranjem u tenkovima, kao dio novih i moćnih Snaga za brzu reakciju - Rapid Reaction Force (RRF), koje je uspostavio francuski predsjednik Jacques Chirac kako bi Srbima pokazao da Francuska želi agresivniju politiku.

Put je izbijao iz šume i dostizao strmi nagib iznad sarajevske doline, gdje se obujmivši planinski zid naglo sužavao. S naše lijeve strane bio je skoro vertikalni zid, a s desne oštri pad. Približavali smo se najopasnijem dijelu puta, gdje bismo bili direktno izloženi srpskim mtraljescima. Ali osjećali smo se sigurnim u ovim oklopnim kolima. Bilo je oko 9.30 ujutro.

Humvee je zaokrenuo iza ugla. S lijeve strane, francuski konvoj koji je išao u suprotnom pravcu povukao se do unutrašnjeg zida da bi nas propustio. Dok smo se približavali posljednjem francuskom tenku, vidjeli smo jednog vojnika kako viče i gestikulira, ali nismo mogli čuti kroz debela prozorska stakla šta govori. Naš vozač je izašao iz kola, gledajući zbunjeno. „Ne razumijem ovog momka", rekao je. „Govori francuski." Iskočio sam iz Humveea da pomognem, ali nisam mogao sasvim uhvatiti šta francuski vojnik govori, nešto o vozilu iza nas koje se prevmulo s puta. Pomislio sam da ga nisam razumio. Iza nas nije bilo - ništa. Dao sam znak Clarku da mi se pridruži. Mora da je APC daleko iza nas, mislio sam. A onda mi je sinulo.

Clark i ja smo se trčeći vratili oko trideset metara. Izgledalo je da se oko dvadesetak centimetara crvene gline otkinulo sa ivice puta. Mogli smo čuti glasove u šumi ispod nas. Ali nismo vidjeli ništa

osim nekoliko sravnjenih stabala. Negdje ispod nas ležao je APC s našim kolegama.

Sa teškim pancirima i kacigama - ja sam ga nosio preko odijela - skočili smo sa ivice puta i krenuli niz strmi nagib. Bili smo manje od tri metra ispod puta kada su odjeknule dvije snažne eksplozije. Vatra iz streljačkog oružja praskala je oko nas. Odozdo i odozgo ljudi su vikali na francuskom: „Mine! Vratite se na cestu!" Hvatajući se za korijenje da bismo se izvukli, uzverali smo se do puta.

Pucnjava se nastavila. Daleko ispod, u daljini, ležala su sela sa jasnom linijom vatre. Pojma nismo imali da li su srpska ili muslimanska. Otrčao sam do našeg Humveea i zamolio narednika da ga okrene u slučaju da se moramo vratiti u relativnu sigurnost šume i fudbalskog igrališta-heliodroma. Pokušali smo postaviti našu portabl satelitsku antenu da bismo uspostavili vezu sa spoljnjim svijetom, ali zbog vertikalnog uspona planine kontakt je bio nemoguć. Pukovnik Banky je nestao.

Napokon - činilo se kao vječnost a u stvari je prošlo manje od deset minuta - do nas je dotrčao francuski podoficir. Nestali APC, rekao je, nije bio odmah ispod nas, kako smo mislili, nego iza sljedeće oštre okuke.

U tom trenutku shvatili smo koliko je teška situacija. Sve do tada očekivali smo da ćemo naše kolege naći ozlijeđene, ali u nadi da nije ništa ozbiljno. Nisam sebi dopustio da mislim na najgore.

Wes i ja smo potrčali, dok nam se deset kilograma viška težine usijecalo u vrat i grudi. Izbili smo iza oštre okuke i nastavili još skoro kilometar. Napokon, naletjeli smo na grupu francuskih vozila na putu, uključujući i sanitetsko vozilo koje je, slučajno, dolazilo. Bili su okupljeni na mjestu, sada smo shvatili, gdje je APC skliznuo s puta i nastavio da se prevrće niz planinu. Ispod nas stabla su bila povaljana kao da je preko njih prešao džinovski plug.

Pucnjava je utihnula a kiša počela da pada. Osim petorice Amerikanaca, nestala su i četiri francuska vojnika - vozač i još trojica drugih ljudi koji su bili u APC-u. Uspostavili smo slabu radio-vezu sa ambasadom u Sarajevu, preko njihove radio-mreže, ali kako nismo tačno znali šta se dogodilo, zamolili smo ih da još ne obavještavaju Washington. Nije bilo ni 4.00 ujutro u Washingtonu i bez obzira šta se desilo, nisu mogli ništa učiniti dok mi ne saznamo nešto više.

Kako sam ja bio jedina osoba na planini koja je govorila i francuski i engleski, stajao sam na cesti da bih radio sa Francuzima dok se Wes spuštao. Vezali smo konopac oko jednog debla kako bi se mogao spustiti prema vozilu do kojeg su već bili stigli francuski i bosanski vojnici. Ogromne dimne perjanice dizale su se odnekud ispod nas. Mogli smo čuti Clarka kako viče preko walkie-talkiea da mu je hitno potreban aparat za gašenje vatre. Osvrtao sam se mahnito; nije bilo ni jednog.

Jedan francuski džip se dovezao i stao. Jedna samotna figura sjedila je uspravno na stražnjem sjedištu, pokrivena krvlju i zavojima. Lice je bilo neprepoznatljivo. Upitao sam ga ko je. Promrmljao je nešto nerazumljivo. „Ko si?", ponovo sam upitao. „Hargreaves... vaš... oficir... sigurnosti... gospodine", rekao je veoma polako, kao omamljen. Popeo sam se u džip i upitao ga da li želi leći. Rekao je da ne zna može li. Mislio je da mu je slomljen vrat. Dva francuska oficira pomogla su mi da iznesemo Hargreavesa iz džipa i spustimo ga na poljski krevet na cesti. Kleknuo sam pored njega. Imao je teškoća sa govorom. Shvatio sam da govori kako je trebao spasiti ljude, da je njegova greška, da mu je vrat slomljen. Nastojao sam ga umiriti. Očajnički želeći da saznam šta se desilo, počeo sam ga pitati za svakog pojedinačno iz našeg tima.

„Frasure. Gdje je ambasador Frasure?", skoro sam vikao.

„Poginuo.” Jedva je izustio.

Ustao sam. Tri godine sam kao civil u Vijetnamu bio izložen povremenoj borbi i njenim užasnim posljedicama, ali ovo je bilo drukčije. Ovo je bio *moj* tim i očito je moj zamjenik bio mrtav. Ali nije bilo vremena za tugovanje. Wes Clark je još uvijek bio daleko ispod nas na planinskoj padini i jedino što sam znao bilo je da Hargreaves vjeruje kako je Bob Frasure mrtav.

Ponovo sam kleknuo. „Joe Kruzel”, rekao sam. „Šta je sa Kruzelom?”

„Ne znam. Mislim da se izvukao.”

„Nelson Drew?”

„Mrtav. Nije uspio.” Hargreaves je počeo plakati. „Pokušao sam...”

„Niste vi krivi”, rekao sam bespomoćno. „Ništa niste mogli učiniti.” Bio je to refren koji ćemo naredna tri dana redovno ponavljati Hargreavesu. Njegova prva reakcija - što je tipično za krajnju predanost oficira sigurnosti - bila je krivnja zbog neuspjeha da zaštiti one za koje je bio odgovoran.

Clark se uspentrao uz brdo, pomoću konopaca. Izgledao je deset godina stariji. „Ovo dolje je nešto najgore što ste ikad vidjeli”, rekao je. Kada je stigao do APC-a, ispričao je, vozilo je već gorjelo, očito zbog municije koju je prevozilo a koja je „prokuhala” i eksplodirala. Bosanski vojnici iz tog područja prvi su došli do APC-a i dvojicu Amerikanaca, jedva identifikovanih kao Joe Kruzel i Dan Gerstein, odnijeli do najbliže poljske bolnice. Wes je vidio ugljenisane ostatke dva druga tijela, vjerovatno Boba i Nelsona.

Dok smo stajali na cesti upijajući ove neizrecive vijesti, naišao je jedan džip i zaustavio se. Visoki, mršavi francuski oficir izašao je i predstavio se kao general Rene Bachelet, zapovjednik Sektora Sarajevo. Počeo je sa izdavanjem uputa svojim vojnicima. Iza njega došla je druga francuska sanitetska jedinica i prvi Amerikanci, trojica oficira sigurnosti iz Ambasade.

Do tada su i novinari u Sarajevu uhvatili neke razgovore o nesreći na internom radiju francuske vojske i počeli u svijet slati konfuznu i netačnu verziju o nesreći. Bilo je vrijeme da se razgovara sa Washingtonom. Zamolivši jedinicu osiguranja iz Američke ambasade da prihvati naređenja od generala Clarka, ja sam sa generalom Bacheletom krenuo za Sarajevo. Na putu smo prošli pored olupina nekoliko drugih vozila koja su bila pogođena ili skliznula s planine; jedno je sletjelo samo sedmicu ranije, usmrtivši dva britanska humanitarna radnika.

Američka ambasada u Sarajevu nedavno je preseljena iz prepunih i opasnih soba u Holiday Innu. Sada je zauzimala malu vilu pored vojnog štaba UN. Komunikaciona oprema - sigurne telefonske linije, radio linkovi i telegrafske sprave - bila je nagomilana u jednu malu sobu bez prozora. Odatle smo sada pokušavali koordinirati naše aktivnosti. John Menzies, sjajan mladi diplomata od karijere iz Informativne agencije Sjedinjenih Država, koji je čekao konačnu potvrdu Senata da postane ambasador u Bosni, već je uzbunio Washington o tragediji. Uskoro nakon 14.00 sati u Sarajevu (8.00 prijepodne u Washingtonu) Operativni centar State Departmenta - neophodni nervni centar koji po dvadeset četiri sata dnevno povezuje sve visoke zvaničnike u State Departmentu i ostale širom svijeta - uspostavio je, na svoj uobičajen, efikasan način, konferencijski saziv sa savjetnikom za nacionalnu sigurnost Tony Lakeom i njegovim zamjenikom Sandy Bergerom; zamjenikom državnog sekretara Strobe Talbottom i predsjedavajućim Združenog štaba, generalom Johnom Shalikashviliem. (I državni sekretar Christopher i sekretar odbrane William Perry bili su na odmoru.) Opisao sam prizor, naglašavajući da naša informacija nije potpuna i da je general Clark još uvijek na planini.

The Associated Press, Reuters i *UPI* su izvijestili da je francuski APC naišao na srpsku nagaznu minu. Bilo je važno da se ovo što brže ispravi, kako bi se spriječile brzoplete novinarske spekulacije i pritisak za vojni odgovor. Zatražio sam od Washingtona da u svojoj prvoj najavi izdaju izričito saopštenje da je uzrok tragedije udes na putu. Složili smo se da zvaničnici zaduženi da saopšte vijest pripreme gospođe Frasure i Drew na najgore, ali da još ne potvrđuju pogibiju njihovih muževa. Na kraju sam zamolio da neko nazove moju suprugu Kati - bili smo vjenčani manje od tri mjeseca - i lično joj kaže vijest kako ne bi čula nepotpunu verziju kada se probudi.

Uskoro je stigao Clark sa živim opisom svojih nastojanja da izvuče ostatke dvojice ljudi za koje je sada bio siguran da su Bob i Nelson. Ponovo smo pozvali generala Shalikashvilia da se dogovorimo kako da tijela i povrijeđene dopremimo kući preko američke vojne bolnice u Njemačkoj. Dok sam razgovarao sa Shalikashviliem, Menzies je ušao u malu prostoriju za veze. „Kruzel je mrtav", rekao je tiho, dok su mu ruke nemoćno visile niz tijelo. „Nije izdržao do bolnice. Teške povrede glave."

Ovo je za nas, na neki način, bio najgori trenutak tog dana. Jedva smo prihvatili strašne vijesti o Bobu i Nelsonu, ali smo mislili da su Joe i Dan Gerstein preživjeli. Sada su sva trojica naših visokih kolega bili mrtvi. I zaista je bilo previše sama pomisao da je Joe - duhoviti, podrugljivi, mudri Joe - bespomoćno umirao dok su ga vozili u poljsku bolnicu. Zamolio sam generala Shalikashvilia da kaže drugima u Washingtonu i predao telefon Clarku.

Nešto kasnije, predsjednik Clinton je nazvao iz Jackson Holea, u Wyomingu, gdje je bio na kraćem odmoru. Tada nisam ni shvatio da je bio njegov četrdesetdeveti rođendan. „Gospodine predsjedniče", počeo sam prilično formalno, „imamo tužnu dužnost da vas izvijestimo da su trojica članova vašeg pregovaračkog tima poginuli jutros u saobraćajnom udesu na planini Igman..." Strobe Talbottu, koji je šutke slušao, predsjednik je rekao nešto o strašnoj prirodi gubitka, i ličnog i za naciju. Rekao sam mu da može biti posebno ponosan na djela njegovog sunarodnika iz Arkansasa i dao mu generala Clarka. Wes je predsjedniku opisao šta je pronašao na mjestu nesreće i rekao da je „poput bostonskog puta" u Arkansasu, strmog i opasnog puta koji su obojica dobro poznavali.

Predsjednik je upitao kakav bi efekat tragedija mogla imati na pregovore i kada ćemo biti spremni nastaviti misiju. „Poslali ste nas ovdje kao tim, gospodine predsjedniče", odgovorio sam, „ i „želimo da kao tim dođemo kući. Tada ćemo biti spremni da nastavimo s misijom."

„To je u redu", rekao je predsjednik. „Vratite se čim možete, ali javno pojasnite da će se naša obaveza prema mirovnim naporima nastaviti i da ćete ih vi voditi. I posjetite Izetbegovića prije nego što krenete." Znajući da smo zaokupljeni našim gubitkom, predsjednik je unaprijed mislio za nas. Želio je javno pokazati da tragedija neće zaustaviti mirovne napore.

„Svi mi, uključujući Boba, Joea i Nelsona, željeli bismo nastaviti", odgovorio sam. Predsjednik je nekoliko minuta kasnije, u obraćanju naciji iz Jackson Holea, javno rekao: „Ono što bi oni od nas željeli da učinimo jeste da idemo naprijed i to je ono što i namjeravamo učiniti."

Sljedećih nekoliko sati sve se odvijalo kao u izmaglici i činilo nam se bez značaja; stalno smo mislili kako su najmanje promjene mogle spriječiti nesreću, a ipak je već zauvijek utisnuta u naše živote. Gersteina smo zatekli živog, u privremenoj francuskoj bolnici u podrumu zgrade PTT u Sarajevu; bio je ugruhan ali u iznenađujuće dobrom stanju. Malo nam je ispričao o užasnom prizoru koji se odvijao u APC-u; kako je počeo polako da klizi preko ivice, kako niko nije imao vremena da progovori ili izađe, kako je on dograbio metalnu šipku iznad glave i lice pritisnuo o spoljnje zidove

APC-a dok se tumbao - cijeni da se prevrnuo dvadeset do trideset puta - četiri stotine metara niz planinu; kako se zaustavio a on se uspentrao kroz gornji otvor i zatim se, kada je čuo Petea Hargreavesa kako ječi, vratio da mu pomogne da se izvuče.

Zatim su se, rekao je Gerstein, on i Hargreaves još jednom vratili do APC-a i Joea Kruzela izvukli kroz otvor prije nego što je municija eksplodirala. Posljednji put je vidio Joea kada su ga Bosanci odveli u poljsku bolnicu. Imao je utisak da su drugi izgubili svijest već u prvom žestokom prevrtanju i tumbanju APC-a i da uopšte nisu imali šansu. Sam Hargreaves je preživio stisnuvši se ispod sjedišta, nakon što je zamalo bio izbačen kroz stražnja vrata kada je APC pao.

Željeli smo da sa našim poginulim i povrijeđenim drugovima te večeri napustimo Sarajevo. Ali povrijeđeni su mogli putovati samo avionom, što je opet donijelo ironičan rezultat: ono isto dopuštenje da koristimo Sarajevski aerodrom koje su nam ranije uskratili bosanski Srbi - i koje je moglo spriječiti nesreću - odjednom se materijalizovalo, nakon brzog dogovora Francuza direktno sa Mladićem. Dok smo mi proživljavali taj strašni dan, Francuzi i Britanci su sredili da na Sarajevski aerodrom pošalju helikoptere po nas.

Menzies je uputio poruku predsjedniku Aliji Izetbegoviću da i dalje želimo da ga vidimo, ali smo ga zamolili da nas, s obzirom na situaciju, posjeti u Ambasadi umjesto da nas primi u svom kabinetu. Tačno u 18.00 sati, Izetbegović i Šaćirbey kročili su na stepenište Američke ambasade. Menzies, Clark i ja pozdravili smo ih ispred glavnog ulaza, pred velikom gomilom novinara, i otpratili ih u dvoranu za sastanke gdje nam se pridružio general Bachelet.

Nekoliko ljudi u Washingtonu predložili su da sa lzetbegovićem razgovaramo o najhitnijim stvarima, ali je bilo jasno da okolnosti ne dozvoljavaju ozbiljnu diskusiju. Pred novinarima, zahvalio sam Francuzima i Bosancima na njihovoj pomoći tokom tog dugog dana. Bosanci, koji su u ratu izgubili toliko mnogo ljudi, izgledali su relativno ravnodušni smrću trojice Amerikanaca. Napokon, pomalo ljut na Izetbegovića, Menzies je oštro primijetio da su ovo, iako u potpunosti priznajemo koliko je Bosanaca nastradalo, prvi Amerikanci koji su izgubili život u Bosni. Izgledalo je da je ovo ostavilo utisak na Izetbegovića i on je izrazio nekoliko riječi saučešća.

Helikopteri su trebali uskoro biti na aerodromu. U Sarajevu, dan je počeo da blijedi a vrijeme da se pogoršava. Krenuli smo prema aerodromu gdje je trebalo obaviti još jedan mučan zadatak: formalno identifikovati Joea Kruzela. Dok smo mimo stajali na kiši koja je sipila, jedan Francuz iz počasne straže otpratio je do helikoptera tri jednostavna drvena kovčega, svaki prekriven američkom zastavom. Kiša je postala jača. Bio je skoro mrak i izgledalo je kao da se oblaci spuštaju prema nama, zatamnjujući planine koje su okruživale aerodrom. Let odavde biće paklen.

Okrenuo sam se generalu Clarku. „Dosta nam je bilo za danas", rekao sam. „Pokušajmo ponovo sutra. Prenoćićemo u Sarajevu."

Spavali smo, ali samo kratko, na vojničkim krevetima u kabinetu ambasadora. Beskonačni telefonski pozivi u Washington, porodici i kolegama, ispunili su veče i noć. Šaćirbey, koji je bio u daljoj rodbinskoj vezi sa Joe Kruzelom preko rođaka njegove supruge koja je Amerikanka, došao je kod nas i satima ostao.

Suviše iscrpljeni i da mislimo, nismo bili u stanju zaspati sve do dugo iza ponoći.

U nedjelju, 20. avgusta, ponovo smo krenuli prema Sarajevskom aerodromu. Ovog puta bez počasnih stražara, mi smo ukrcali tri kovčega u francuski a dvojicu povrijeđenih u britanski helikopter. Iako sam bez straha sate provodio u helikopterima u Vijetnamu i kasnije, taj francuski

helikopter me je odjednom, nerazumno, uplašio. Krenuo sam prema britanskoj letjelici. Clark je rekao: „Trebalo bi da cijelim putem budemo sa kovčezima." Wes i ja se nismo razdvajali, činilo se danima, i zajedno smo ušli u francuski helikopter.

Helikopteri su bučno uzletjeli. S koljenima stisnutim uz jedan kovčeg, letjeli smo za Split. Da bih odvratio pažnju, pokušao sam čitati roman Johna le Carrea *Tajno hodočašće* koji sam nosio sa sobom, ali se nisam mogao koncentrisati na stranicu.

Rosemarie Pauli je, u Splitu, preuzela sve obaveze od zbunjenog i haotičnog i vojnog i civilnog osoblja. Ona je sa mnom radila i u Njemačkoj i u Washingtonu i imao sam potpuno povjerenje u njene sposobnosti. Trebalo je dvojicu ljudi i tri kovčega prebaciti iz helikoptera u specijalni američki vojni avion, sa sanitetskom opremom i vojnim ljekarima, koji će nas odvesti u Njemačku. Rosemarie sam zamolio samo jedno: da se pobrine da se prebacivanje Gersteina i Hargreavesa, koji su bili na nosilima i izgledali užasno, odvija daleko od televizijskih kamera i dostojanstveno. Sve je to Rosemarie obavila besprijekorno, kao i uvijek. Potresena gubitkom naše trojice kolega i svjesna da je i ona mogla biti u APC-u da je u helikopteru bilo mjesta za još jednu osobu, obavljala je svoje dužnosti smireno i efikasno sve dok sljedećeg dana nismo stigli u vojnu vazduhopolovnu bazu Andrews.

Dok smo presjedali u Splitu, kratko smo se obratili novinarima, kazavši da ćemo za nedjelju dana ponovo nastaviti našu shuttle diplomatiju. Iskazao sam posebnu žestinu zbog izjave lidera bosanskih Srba Radovana Karadžića da smo preuzeli „nepotreban rizik" koristeći igmanski put umjesto prelaska preko teritorije bosanskih Srba - što je bilo namjerno drsko podsjećanje na srpsku ponudu da koristimo put iz Kiseljaka. Tragediju sam nazvao „nesrećom, ali nesrećom rata".

Vojni ljekari su brzo pregledali Gersteina i Hargreavesa dok smo letjeli prema vazduhoplovnoj bazi Ramstein, u Njemačkoj. Vrhovni zapovjednik NATO-a general George Joulwan, stari prijatelj iz Vijetnama, doletio je u Ramstein iz svog štaba u Belgiji. Istupio je naprijed, salutirao dok smo se iskrcavali i zagrlio me. Zatim smo stali mimo dok se odavala prva od mnogih zvaničnih američkih počasti na njihovom putu do konačnog odmorišta.

Dobro sam poznavao američku vojnu bolnicu u Ramsteinu još iz vremena kada sam bio ambasador u Njemačkoj, posebno od onog poslijepodneva kada sam došao da posjetim Amerikance ranjene u jednoj zasjedi u Mogadishu, u Somaliji, oktobra 1993. Još su mi u živom sjećanju izuzetna hrabrost i patriotizam tih mladih ljudi, od kojih su neki izgubili vid ili udove tokom borbe. Sada su se isti ljekari pobrinuli za Gersteina i Hargreavesa, dok smo se mi prvi put nakon dva dana tuširali i pripremali za povratak kući.

U 12.15 sati sljedećeg dana, 21. avgusta, spustili smo se u vazduhoplovnu bazu Andrews. Dok je naš ogromni C-141 polako prilazio mjestu na kome se odigralo toliko mnogo za Ameriku trijumfalnih i tragičnih povrataka, povrijeđeni ljudi su odvojeno izneseni iz aviona, izvan objektiva televizijskih kamera. Clark, Rosemarie i ja ušli smo među tihu gomilu prijatelja i porodice. Vidio sam neke od naših najbližih kolega - Warrena Christophera, Billa Perrya, Strobe Talbotta, Madeleine Albright, Tony Lakea, Sandy Bergera, Petera Tarnoffa i druge - kako nepomično sjede na stolicama iza velvetnog konopca. Za mene je bilo ostavljeno mjesto pored moje supruge, koja mije šutke stisnula ruku dok sam sjedao.

Doveli smo naše drugove kući i sada su drugi trebali da nastave sa žalosnim ali potrebnim ritualima prisjećanja i oproštaja. Odjednom nas je savladao umor. Dok smo žmirkali na blistavom

podnevnom avgustovskom suncu u Andrewsu i dok je avijatičarski orkestar svirao „Bliže, moj Bože, Tebi”, počasna straža iznijela je kovčege i postavila ih na tri lafeta. Christopher, Lake i Perry su dirljivo govorili o ljudima koji su poginuli. Zagrlili smo se i potražili supruge i djecu Boba, Joea i Nelsona. Zatim smo, nekoliko trenutaka, svi stajali kao omamljeni, ne znajući šta dalje da uradimo. Prišao mije Peter Tamoff, državni podsekretar, i s puno obzira rekao da će on povesti Kati i mene kući. Odvezli smo se u Washington sa Peterom, bliskim prijateljem preko trideset godina, i Brooke Shearer, suprugom Strobe Talbotta. Kada smo izlazili, Peter je predložio da se odmorimo i upitao me da li bih sljedećeg dana mogao doći u State Department, na sastanak sa Warrenom Christopherom.

KNJIGA PRVA
BOSNA U RATU

Prije dvanaest mjeseci u Briselu,
Čuo sam isti uzdah želje
Dok su oko mene, drhteći na svojim krevetima,
Ili napeti zbog strahota,
Ležali budni gosti Evrope
Želeći da su vijekovima daleko,
A tihi mrmor njihovih zavjeta
Odjekivao kroz njenu opsjednutu kuću,
Dok je na rubu događanja
Tamo čučalo prisustvo Stvari.
Iskušane su sve formule da se umiri
Grebanje po ploči prozora,
Svi zasuni osigurani Od pritiska na vrata,
Ali uz stepenište događaja
Noseći svoje specijalne instrumente
Do svakog uzglavlja ipak
Strašna figura brzo dođe.

W. H. AUDEN, Novogodišnje pismo

- GLAVA 2 -

„Najveći kolektivi neuspjeh...”

(1991-1993)

Amerika, vječno zaštićena Atlantikom, željela je zadovoljiti svoju pravičnost izbjegavajući odgovornost.

HAROLD NICOLSON, Mirotvorstvo 1919

Mi se ne miješamo u američke stvari; vjerujemo da se Amerika neće uplitati u evropske stvari.

JACQUES DELORS, predsjednik Evropske zajednice, 1991.

Evropa je učestvovala (u ratu) kao svjedok, ali se moramo zapitati: da li je uvijek bila potpuno odgovoran svjedok?

PAPA IVAN PAVLE II, govoreći u Sarajevu 13. aprila 1997.

POČETKOM 1995, U JEDNOM TEKSTU OBJAVLJENOM U *Foreign Affairs,* bivšu Jugoslaviju sam spomenuo kao „najveći neuspjeh kolektivne sigurnosti na Zapadu od tridesetih”.[7] Iako je tekst odobren kroz uobičajeni postupak u State Departmentu, ova fraza nije bila opšte pozdravljena u Administraciji, iako je trebala da se odnosi na događaje između 1990. i kraja 1992, bilo je bojazni da bi je neki mogli primijeniti i na događaje iz 1994, na polovici prvog mandata Clintonove administracije.

Jugoslavija je neosporno predstavljala neuspjeh istorijskih dimenzija. Zašto i kako se to desilo - i to upravo u trenutku velikog trijumfa Zapada nad komunizmom?

Naravno, nije bilo jednog ili jednostavnog odgovora. Ali pet velikih faktora pomogli su da se objasni tragedija: prvo, pogrešno čitanje istorije; drugo, kraj hladnog rata; treće, ponašanje samih jugoslovenskih lidera; četvrto, neadekvatan američki odgovor na krizu; i na kraju, pogrešno vjerovanje Evropljana da sami mogu razriješiti svoj prvi posthladnoratovski izazov.

I. Loša istorija ili faktor Rebecca West. Mnoge knjige i tekstovi o Jugoslaviji ostavili su utisak da je rat neizbježan. Najpoznatija knjiga na engleskom jeziku o tom regionu bila je monumentalna knjiga putopisa Rebecce West *Crno janje i sivi soko,* koja je prvi put objavljena 1941. Neskriveni prosrpski stavovi Westove i njeno stanovište da su Muslimani rasno inferiorni uticali su na dvije generacije čitalaca i političara. Neke od njenih tema pojavile su se u modernom ruhu 1993, u opšte priznatom bestseleru Roberta Kaplana *Balkanski duhovi: Putovanje kroz istoriju,* što je na većinu čitalaca ostavilo utisak da stranci ne mogu učiniti ništa u regionu koji je toliko prožet drevnom mržnjom. Prema brojnim novinskim izvještajima, knjiga je imala dubok uticaj i na predsjednika Clintona i druge članove Administracije vrlo brzo nakon njihovog dolaska na vlast.[8]

Tako se rodila ideja da je zbog „drevne mržnje”, nejasnog ali korisnog termina za istoriju koja je suviše komplikovana (ili trivijalna) da bi je spoljni promatrači svladali, bilo nemoguće (ili besmisleno) za svakog izvan regiona da pokuša spriječiti sukob. Ova teorija je učinila trivijalnim i

suviše pojednostavila sile koje su početkom devedesetih pocijepale Jugoslaviju. Tokom rata izrazili su je mnogi zvaničnici i političari a još i danas je uveliko prihvaćena u dijelovima Washingtona i Evrope. Oni koji su je prizvah pokušavali su, najvećim dijelom, opravdati svoje odupiranje ili nesposobnost da se suoče sa problemima u regionu. Neka od najiznenađujućih viđenja ovog stanovišta potekla su od Lawrencea Eagleburgera, bivšeg američkog ambasadora u Jugoslaviji, koji je naslijedio Jamesa Bakera kao državni sekretar pred kraj 1992. Eagleburger je redovno izražavao svoje frustracije zbog onih Amerikanaca koji su nepopustljivim terminima pozivali na akciju. Septembra 1992, na primjer, skoro dva mjeseca nakon što su novinari prvi snimili užase koje su Srbi počinili nad Muslimanima u zarobljeničkim logorima u zapadnoj Bosni, on je rekao:

Rekao sam ovo 38.000 puta, a moram to reći i ljudima ove zemlje. Ova tragedija se ne može riješiti spolja i krajnje je vrijeme da to svi shvate. Sve dok Bosanci, Srbi i Hrvati ne odluče da prestanu sa međusobnim ubijanjem, spoljni svijet tu ništa ne može uraditi.

Naravno, ne može se poreći da su etničke grupe u Jugoslaviji gajile duboko ukorijenjene međusobne optužbe. Ali sve u svemu, etničko trvenje ma kako bilo ozbiljno nije učinilo tragediju neizbježnom - ili tri etničke grupe podjednako krivim.[9] Bilo je, naravno, trvenja među etničkim grupama u Jugoslaviji, ali ih je bilo i u mnogim drugim dijelovima svijeta gdje rasna mržnja *nije* prerasla u etničko čišćenje i građanski rat. Bilo je perioda žestokog etničkog sukoba u Jugoslaviji, kao u Drugom svjetskom ratu. Ali borba između 1941. i 1945. bila je dio obimnijeg polja ubijanja koje su pokrenule Hitlerove ambicije i u koje je upala cijela Evropa, lako su Srbi gajili drevno neprijateljstvo koje ima korijene u njihovom porazu od Turaka 1389, na Kosovu, tri grupe su vijekovima zajedno živjele. Srbi, Hrvati i Muslimani sarađivali su zajedno u svakom aspektu života. Među njima nije bilo primjetnih fizičkih ili etničkih razlika i, u stvari, bilo je dosta mješovitih brakova. Mnogi su mi rekli da do propasti njihove zemlje nisu čak ni znali ko je od njihovih prijatelja bio Srbin a ko Musliman. Tokom rata često sam čuo priče o starim prijateljima koji su jedni drugima slali lične poruke i darove, pa čak i pomagali jedni drugima pri bijegu preko borbene linije. Kao što je Noel Malcolm napisao 1994. u svojoj knjizi *Bosna: Kratka istoriju*, „Pošto sam uveliko putovao Bosnom preko petnaest godina i boravio u muslimanskim, hrvatskim i srpskim selima, ne mogu vjerovati u tvrdnju da je zemlja oduvijek kipjela etničkom mržnjom."[10]

Tragedija Jugoslavije nije bila predodređena. Bila je proizvod loših, često kažnjavanih političkih lidera koji su podsticali etnički sukob zbog ličnog, političkog i finansijskog dobitka. Da ne bi udarili na konkretne probleme vlasti u post-Titovskoj eri, oni su svoj narod odveli u rat. Primjećujući kako je rasna mržnja namjerno rasplamsavana, Warren Zimmermann je u svojim memoarima, o vremenu kada je bio ambasador, napisao:

Oni koji uvjeravaju da su „drevna balkanska neprijateljstva" odgovorna za nasilje koje je iznenadilo i razorilo Jugoslaviju zaboravljaju moć televizije u rukama zvanično izazvanog rasizma, lako je istorija, posebno krvoproliće u Drugom svjetskom ratu, ostavila dovoljno žeravice za etničku mržnju u Jugoslaviji, prihvaćen je institucionalni nacionalizam Miloševića i Tuđmana da bi se potpalila baklja... Jugoslavija možda ima istoriju ispunjenu nasiljem, ali nije jedina. Bili smo svjedoci nasiljem izazvanog nacionalizma s vrha prema dolje, usađenog najprije posredstvom televizije. Možda su mnogi na Balkanu slabići ili čak licemjeri, ali u Jugoslaviji zločinci su bili njihovi lideri. Virus televizije je poput epidemije širio etničku mržnju širom Jugoslavije... Čitava

generacija Srba, Hrvata i Muslimana bila je napaljena televizijskim slikama da mrzi svoje susjede.[11]

Malcolm je slično primijetio:

Gledajući Radio-televiziju Beograd u periodu ’91-’92, mogu razumjeti zašto su obični bosanski Srbi povjerovali da im prijete ustaške horde, fundamentalistički džihadi ili nešto drugo... Bilo je isto kao kada bi sve televizijske stanice u SAD preuzeo Kju Kluks Klan.[12]

II. Kraj hladnog rata. Josip Broz Tito stekao je vlast u Jugoslaviji boreći se protiv nacista a održao ju je dugih trideset pet godina. Godine 1948. desio se događaj koji je definisao Jugoslaviju - Titov istorijski raskid sa Sovjetskim Savezom. Od tada, Zapad je bio spreman da previdi ili minimizira sve druge probleme unutar Jugoslavije zbog strateške važnosti podrške jednoj antisovjetskoj državi, mada komunističkoj i nedemokratskoj, u tako značajnom području Evrope. Sljedećih četrdeset godina Jugoslavija će imati specijalni tretman od strane Zapada.

Godine 1991, u vrijeme kada je Jugoslavija pala u finalnu agoniju, značajni događaji u drugim zemljama zatamnili su događanja na Balkanu. Berlinski zid je bio srušen a Njemačka ujedinjena; u Centralnoj Evropi komunizam je bio mrtav ili je umirao; Sovjetski Savez se raspao na petnaest nezavisnih zemalja; a avgusta 1990. Irak je ušao u Kuvajt, što je pokrenulo koaliciju predvođenu SAD koja je početkom sljedeće godine oslobodila Kuvajt. Jugoslavija, koja je u očima većine zapadnih političara izgubila stratešku važnost, smrtno je pala, skoro ignorisana od Zapada.

III. Unutrašnja jugoslovenska drama. U Titovo vrijeme govorilo se da Jugoslavija ima šest republika, pet naroda, četiri jezika, tri religije, dva pisma i jednu partiju. Ali nakon njegove smrti 1980. Komunistička partija je oslabila. Poput mnogih drugih autokratskih lidera, ni Tito nije dopuštao da se razvije jak nasljednik. Sve neefikasnije predsjedništvo smjenjivalo se godišnje između šest poluautonomnih jugoslovenskih republika.

U ostalim dijelovima Centralne i Istočne Evrope demokratija i demokratski ideali bili su najjače oružje u borbi protiv komunizma. Ali u Jugoslaviji se to pokazalo kao ekstremni nacionalizam. Tako su rasisti i demagozi - često komunisti ili bivši komunisti - pridobijali ljude na osnovu svijesti o etničkom porijeklu. Oni koji su željeli zadržati multietničku državu ili u miru provesti novo uređenje koje daje više autonomije republikama bili su istjerivani iz zemlje ili ušutkivani - ponekad brutalno.

Srbija i Crna Gora su u jedinstvenom federalnom ustrojstvu, kao Savezna Republika Jugoslavija; ostale bivše jugoslovenske republike su nezavisne države. Kosovo je "autonomna provincija" u okviru Srbije.

Kriza je započela u katoličkoj, prema Zapadu orijentisanoj Sloveniji, najmanjoj i najbogatijoj od šest jugoslovenskih republika. Godine 1989, kada je pao Berlinski zid, Slovenija je otpočela sa serijom direktnih napada na centralnu vladu. Kosovo, „autonomna" oblast u Srbiji čija je albanska većina živjela pod oštrom srpskom upravom, balansiralo je na ivici secesije i otvorene pobune.

U Srbiji, najagilniji jugoslovenski lider Slobodan Milošević vidio je svoju šansu. Promijenivš naziv Komunističke partije Srbije u Socijalističku partiju Srbije, Milošević je postao zastupnik srpskog nacionalizma. Godine 1989, na šestotu godišnjicu srpskog poraza od strane Turaka na Kosovu, Milošević je otišao na legendarno bojno polje i održao zapaljivi govor pred milion Srba. (Kada sam 1995. upitao Miloševića o tom poznatom govoru, uzbuđeno je odbio da je bio rasistički i optužio ambasadora Zimmermanna da je organizovao da zapadni diplomati bojkotuju ovaj govor a zapadnu štampu da ga je iskrivila. Na Miloševićevu žalost, međutim, njegove riječi i njihove posljedice su zabilježene.)

IV Američki zamor poslije Iraka. U proljeće 1991, jugoslovenska kriza je postala akutna. Pobjeda u pustinji nad Saddamom Husseinom bila je rezultat sjajnog koalicionog vodstva Bushove administracije, ali istovremeno angažovanje u Pustinjskoj oluji i agoniji Sovjetskog Saveza iscrpilo je Washington. Kao što je to Zimmermann sarkastično zabilježio u svojim memoarima: „Čak i velika sila ima problema da odjednom savlada više od jedne krize."[13] Uz to, američki predsjednički izbori bili su samo godinu daleko. Američki političari nisu željeli da budu upleteni u Jugoslaviju i mnogi su situaciju smatrali neiješivom. Prema riječima Davida Gomperta, visokog člana Vijeća nacionalne sigurnosti u to vrijeme, Bushova administracija znala je „godinu prije nego što je počela borba da nekolicina demagoških političara vodi Jugoslaviju prema ponoru, (ali) jednostavno nisu znali kako da to spriječe... Bushov tim nacionalne sigurnosti koji je tako dobro znao riješiti druge krize bio je podijeljen i nemoćan."[14] Juna 1991, državni sekretar James Baker učinio je samo jednu posjetu Beogradu, tokom jednodnevnog putovanja utisnutog između važnog sastanka sa sovjetskim zvaničnicima u Berlinu i emotivnog puta u Albaniju, gdje ga je na ulicama glavnog grada pozdravilo milion Albanaca.

Bakerovo viđenje situacije odrazilo se u njegovom ličnom izvještaju predsjedniku Bushu, te noći iz Beograda, koji je citirao u svojim memoarima: „Osjećam da ne možemo povesti ozbiljan dijalog o budućnosti Jugoslavije sve dok sve strane ne osjete potrebu za hitnošću i opasnost. Možda nećemo biti u stanju pokazati to spolja, ali i mi i drugi trebamo i dalje da forsiramo."[15] Ovo je bilo ključno pogrešno tumačenje. Jugosloveni, koji su tačno znali koliko je situacija hitna i opasna, čekali su da vide da li će Sjedinjene Države i njihovi saveznici intervenisati. Kada su shvatili da Sjedinjene Države, koje su bile na vrhuncu globalnog uticaja, nemaju namjeru da se angažuju, brzo su nastavili sa svojim silaskom u pakao. Samo četiri dana nakon Bakerovog odlaska iz Beograda, i Hrvatska i Slovenija su proglasile nezavisnost. Dva dana kasnije, 17. juna, počeo je prvi (i najkraći) od ratova na Bakanu - jugoslovenska invazija Slovenije. Uslijediće još tri rata - između Hrvata i Srba, Srba i Bosanaca i Hrvata i Bosanaca, u kojima će biti ubijeno stotine hiljada ljudi, raseljeno preko dva miliona a uništena ne samo zemlja Jugoslavija nego snovi koje je predsjednik Bush nazvao mirnim „novim svjetskim poretkom' u Evropi. Dugo nakon odlaska iz Beograda, ambasador Zimmermann je izrazio svoje gledanje na tragediju: „Odbijanje Bushove administracije da pravovremeno upotrijebi američku moć bila je naša najveća pogreška u cjelokupnoj jugoslovenskoj krizi. To je neizbježno dovelo do nepravednog ishoda i propuštene prilike da se spasi više od stotinu hiljada života."[16] Sjedinjene Države sada su bile u poziciji podržati nešto što više nije postojalo. S obzirom na njihovo jugoslovensko iskustvo, ključne figure u oblikovanju američke politike trebali su biti Eagleburger i savjetnik za nacionalnu sigurnost Brent Scowcroft, koji je na početku svoje karijere u

vazduhoplovnim snagama bio vojni ataše u Beogradu. Kada su ga 1995. o ovome pitali, Scowcroft je odgovorio: „Ovdje smo Eagleburger i ja bili najviše zabrinuti za Jugoslaviju. Predsjednik i Baker su bili daleko na drugom kraju. Baker bi govorio: 'Nemamo psa u ovoj borbi.' Predsjednik bi mi jednom sedmično rekao: 'Recite mi još jednom o čemu se radi.'"[17]

V. Atlantska konfuzija i evropska pasivnost. Prvi put nakon Drugog svjetskog rata Washington je veliko pitanje sigurnosti u cijelosti prepustio Evropljanima. U svojim memoarima, sekretar Baker se ne opravdava za ovu odluku: „Bilo je vrijeme da Evropljani stupe na scenu i pokažu da mogu djelovati kao jedinstvena sila. Jugoslavija je bila prvi test, dobar kao i svaki drugi."[18]

U stvari, Jugoslavija je bila najgore moguće mjesto za „prvi test" nove američke politike da „Evropljani stupe na scenu". Da bi bila sigurna, nakon nestanka sovjetske prijetnje i ujedinjenja Njemačke, Evropa je morala početi da preuzima veću ulogu u atlantskom partnerstvu, kako su i samo željeli. Ali više od pola vijeka Evropa nije bila kadra „djelovati kao jedinstvena sila" bez američkog vođstva. Zvjezdana izvedba Bushove administracije '89-'90. u vezi jednog od posljednjih velikih ishoda hladnog rata - ujedinjenje Njemačke - bila je jedno od najblistavijih poglavlja u američkoj spoljnjoj politici ovog vijeka; to se ne bi desilo bez uporne i vizionarske podrške Washingtona s obzirom na protivljenje Britanije i Francuske. A ipak, samo godinu kasnije, isti zvaničnici koji su to omogućili okrenuli su leđa prvom sukobu u Evropi poslije hladnog rata.

Jugoslovensku krizu trebao je razriješiti NATO, atlantska institucija koja je bila najvažnija, a čija su okosnica bile Sjedinjene Države. Najbolja prilika da se spriječi rat bila bi Jugoslaviji predočiti jasno upozorenje da će zračne snage NATO-a biti upotrijebljene protiv svake strane koja pokuša silom riješiti sve etničke tenzije. Sjedinjene Države i Evropljani mogli su sarađivati sa jugoslovenskim stranama da zaključe miran (iako sigurno sporan i komplikovan) sporazum o podjeli među republikama. Ali Washington to nije sagledao na taj način. Kao što je David Gompert pošteno primijetio o svojim kolegama:

Bavljenje američke vlade jugoslovenskom krizom od 1990. do 1992. protuslovilo je i potkopalo njenu deklarativnu politiku u vezi centrale uloge i svrhe NATO-a u Evropi poslije hladnog rata, (što) je podrazumijevalo odgovornost NATO-a da precizno odgovori na vrstu sukoba kakav je tada bjesnio na Balkanu... Kako se i moglo pretpostaviti, nastojanje da se jugoslovenska kriza drži na odstojanju nije poštedjelo Sjedinjene Države od posljedica ili odgovornosti za neuspjeh koji je uslijedio.[19]

Isto toliko gorak i pogrešan bio je i proračun Evrope. Bio je sadržan u poznatoj izjavi Jacquesa Poosa, ministra spoljnjih poslova Luksemburga, čija je zemlja predsjedavala Evropskom zajednicom (kasnije preimenovana u Evropsku uniju). „Kucnuo je sat za Evropu", izjavio je Poos.

Dan nakon što je počeo rat između „Jugoslavije" i Slovenije, a šest dana nakon putovanja sekretara Bakera juna 1991, Poos je u Beograd odveo misiju „trojke" Evropske zajednice - ministre spoljnjih poslova bivšeg, sadašnjeg i budućeg predsjedavajućeg Evropske zajednice. Proces je, pak, otkrio nesklad između Sjedinjenih Država i Evropljana.

Baker je bio toliko odlučan da Sjedinjene Države ostanu po strani da je glatko odbacio prijedlog pomoćnika državnog sekretara Thomasa Nilesa da pošalju posmatrača na razgovore između jugoslovenskih strana pod pokroviteljstvom Evropljana, strahujući da bi čak i tako mala akcija mogla prešutno podrazumijevati moguću američku ulogu.

U ovom tužnom slijedu Evropa i Sjedinjene Države pokazale su da su podjednako zavedene Evropa je vjerovala da bez Sjedinjenih Država može razriješiti Jugoslaviju; Washington je vjerovao da sa završetkom hladnog rata Jugoslaviju može prepustiti Evropi. Sat za Evropu*nije* kucnuo u Jugoslaviji; Washington *je imao* psa u ovoj posebnoj borbi. Trebaće četiri godine da se poprave ove pogreške - četiri godine prije nego što je Washington zakašnjelo i nevoljko, ali odlučno, iskoračio i pokazao svoje vođstvo, uz evropsku podršku. Ali ni to se nije desilo sve dok nije došlo do još oštrije zategnutosti u Atlantskom savezu i istorijskih katastrofa u Bosni.

Jugoslovensko-slovenački rat počeo je 27. juna. Bio je kratak i, po standardima onog što će uslijediti, skoro šala. U roku od deset dana, nakon manjih gubitaka na obje strane, Milošević je naredio Jugoslovenskoj armiji da se povuče. Dva dana kasnije, na sastanku na Brionima, holandski ministar spoljnjih poslova Hans van den Broek, visoki evropski predstavnik, predsjedavao je oko sporazuma koji je efektivno dao Sloveniji nezavisnost, ali je situaciju učinio eksplozivnijom nego ikad ranije. Kao što su to rekli Laura Silber i Allan Little: „Brionski sporazum pozdravljen je kao trijumf evropske diplomatije. A nije uopšte bio takav. Ostavio je neriješenom svaku važnu tačku razdora... Diplomatski trijumf pripao je Miloševiću i (slovenačkom predsjedniku Milanu) Kučanu koji su se međusobno složili o izlasku Slovenije iz federacije...i, u stvari, razorili federalnu Jugoslaviju."[20]

Dogovor Kučan-Milošević bio je karakterističan primjer Miloševićeve taktičke fleksibilnosti i izvrsne pregovaračke vještine, a poslužio je njegovim dugoročnim planovima koji u to vrijeme nisu bili sasvim shvaćeni. Izlazak Slovenije iz Jugoslavije olakšao je Miloševiću stvaranje Jugoslavije u kojoj dominiraju Srbi, pošto se od zemlje odvojila republika u kojoj skoro da i nije bilo Srba.

Sa stotinama hiljada Srba unutar njenih granica, Hrvatska nije bila spremna prihvatiti takav ishod. Hrvatski predsjednik Franjo Tuđman dugo je snivao o uspostavljanju Hrvatske kao nezavisne zemlje. Ali granice njegove „zemlje", koje je prvobitno iscrtao Tito da bi definisao republiku unutar Jugoslavije, sadržavaće područja u kojima su Srbi vijekovima živjeli. U kratkom ratu u Sloveniji činilo se da Jugoslovenska armija brani teritorijalni integritet Jugoslavije; kada je ta ista armija samo nekoliko sedmica kasnije zaratila protiv Hrvatske, postala je *srpska* armija koja se bori za Srbe u Hrvatskoj.

Hrvatsko-srpski rat počeo je sa paravojnim jedinicama i lokalnim incidentima i brzo eskalirao do pune borbe. Avgusta 1991, nepoznati potpukovnik Jugoslovenske armije po imenu Ratko Mladić pridružio se redovnim jedinicama sa svojim lokalnim dobrovoljcima - grupama mladih rasista i pljačkaša koji su uživali da napadaju Hrvate - i pokrenuo napad na Kijevo, samotno hrvatsko selo u Krajini koja je bila pod kontrolom Srba. Bilo je borbi i prije Kijeva, ali je ova akcija, potpuno potpomognuta od strane Beograda, „dala patent za ostatak rata u Hrvatskoj: artiljerija JNA podržavala je pješadiju u čijem su sastavu bili i redovna vojska i lokalno regrutovani srpski dobrovoljci".[21] U roku od nekoliko sedmica borbe su buknule u većem dijelu Hrvatske. JNA je počela sa žestokim artiljerijskim jurišem na Vukovar, važan hrvatski grad na srbijanskoj granici. Vukovar i okolna regija, poznata kao istočna Slavonija, pali su u ruke Srba sredinom novembra, što je ugrozilo Zagreb, i unijelo paniku u Hrvatsku. (Mirni povratak istočne Slavonije u Hrvatsku postaće jedno od centralnih pitanja u našim pregovorima 1995.)

Nakon što je iscrpila druge opcije, Evropska zajednica je od bivšeg britanskog ministra spoljnjih poslova lorda Carringtona zatražila da preuzme zadatak vraćanja mira u Jugoslaviju.

Carrington, uglađen, poznat po čestitosti, ispričao mije kasnije da nikad u svom životu nije sreo takve lažljivce kao što su ljudi na Balkanu. Kako je rat u Hrvatskoj eskalirao a Vukovar se srušio pod srpskim granatama, Carrington je ponudio kompromisni plan da se okonča rat.

Ponovo su Sjedinjene Države ostale po strani. Nijedan američki pregovarač nije u ovom učestvovao; podrška Washingtona Carringtonovom planu bila je ograničena na mlake izjave i nevažne diplomatske poruke. Sredinom novembra, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Boutros Boutros-Ghali naimenovao je Cyrusa Vancea za pregovarača Ujedinjenih nacija i od njega zatražio da usko sarađuje sa Carringtonom. Kako je Vance bio bivši državni sekretar, mnogi su povjerovali da su sada na neki način uključene i Sjedinjene Države - a taj utisak Bushova administracija nije obeshrabrila.

Naimenovanje Cy Vancea ubrzalo je moje interesovanje za Jugoslaviju. Dva puta sam radio za Vancea - prvi put 1968. u Parizu, za vrijeme mirovnih pregovora sa Sjevernim Vijetnamom i ponovo u vrijeme Carterove administracije, kada sam bio pomoćnik državnog sekretara za pitanja Istočne Azije i Pacifika. Usko smo sarađivali u vrijeme Cartera, i ja sam gajio veliko poštovanje i naklonost prema njemu i njegovoj porodici. Vance je bio rođeni medijator. Iako jebio u sedamdesetim, još uvijek je u svoj rad unosio intenzitet i pedantnost, sa dovoljno fokusirane energije da može prevazići i ljude koji su dvostruko mlađi od njega. Osim toga, Vance je na sto donio nešto što Carrington nije mogao ponuditi - mogućnost mirovnih snaga UN u Hrvatskoj ako se postigne sporazum o okončanju borbi.

Nijemci priznaju Hrvatsku. Kada je započela akcija Vance-Carrington, Evropska zajednica suočila se sa jednom od najkontroverznijih odluka rata: priznati ili ne priznati Hrvatsku kao nezavisnu naciju. Mjesecima je Njemačka vršila pritisak na EZ i Sjedinjene Države da priznaju Hrvatsku. Vance i Carrington su se žestoko suprotstavili njemačkom stavu. Obojica su mi kasnije ispričali da su, najjačim argumentima, upozorili svog starog prijatelja i kolegu njemačkog ministra spoljnjih poslova Hansa Dietrricha Genschera da bi priznavanje Hrvatske povuklo lanac reakcija koje bi kulminirale ratom u Bosni. Oni su ispravno rezonovali da bi i Bosna morala slijediti potez Hrvatske i sljedeća proglasiti nezavisnost. A kada to Bosna jednom uradi, Vance i Carrington su predskazali, znatna srpska manjina u Bosni tada će se pobuniti protiv života u državi u kojoj dominiraju Muslimani. Kao što je to istakao jedan jugoslovenski lider, svaka etnička grupa bi pitala: „Zašto da budem manjina u *vašoj* državi kad vi možete biti manjina u mojoj?" Rat bi postao neizbježan.

Gencher, visoki ministar spoljnjih poslova u Evropi, nije se obazirao na upozorenje svojih starih prijatelja. Pokazujući neuobičajenu popustljivost Njemačke za vrijeme presudnog sastanka ministara spoljnjih poslova u Briselu, sredinom decembra 1991, svojim kolegama je rekao da će Njemačka jednostavno, ako ga ne podrže, jednostrano priznati Hrvatsku. Suočeni sa prijetnjom javnog raskida u evropskoj „jedinstvenosti" tek što je istorijski sporazum iz Maastrichta proglasio zoru nove, ujedinjene Evrope - sporazum čiji je prvi pokretač bio njemački kancelar Helmut Kohl - drugi Evropljani priklonili su se Genscheru. Na Carringtonovu muku i zbunjenost, Britanci nisu čak ni poslali svog ministra spoljnjih poslova na sastanak, prepuštajući zamjeniku da predstavlja London u ovom presudnom događaju.

Sjedinjene Države suprotstavile su se odluci EZ, ali bez zamjetne snage: kao što je Baker priznao u svojim memoarima, „naša pažnja sljedećih mjeseci biće usmjerena na provođenje mirnog raspada SSSR-a".[22] Čak i uvijek učtivi i dobronamjerni Warren Zimmermann kritikovao je svoje

pretpostavljene po ovom pitanju, kasnije opisujući telegram iz Washingtona sa instrukcijama o priznanju „površnim... dovoljno da bi se pokazalo da smo nešto učinili, ali ne i dovoljno da dobijemo rezultate". Zimmermann je napisao da je izjava State Departmenta bila „neuvjerljiva i iznijansirana, (sročena) uglavnom da bi se izbjeglo neraspoloženje hrvatske zajednice u Sjedinjenim Državama".[23] Sam Washington priznaće Hrvatsku nekoliko mjeseci kasnije.

Posljednjih godina neprestano su me pitali da li je ili nije njemačka odluka da prizna Hrvatsku podstakla rat u Bosni. Ovo pitanje je komplikovano. S jedne strane, vjerujem da je njemačka odluka bila pogrešna. S druge strane, mnoge druge akcije koje su spoljnje sile preduzele 1991. pokazale su se kao ozbiljnije pogreške. Na kraju, iako je njemačka odluka vjerovatno ubrzala izbijanje rata u Bosni, do sukoba bi svakako došlo kada bi postalo jasno da Zapad neće intervenisati. Optužujući samo Bon za izbijanje rata u Bosni, mnogi drugi izbjegavaju odgovornost. Na Njemačkoj su lomili kola za ono što se desilo u Bosni ljudi koji su nastojali odvratiti pažnju od svojih neuspjeha.

S obzirom na istoriju Njemačke u tom regionu - nacističke veze sa njihovom marionetskom državom u Hrvatskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata i koncentracioni logori u Hrvatskoj u kojima su umirali i Jevreji i Srbi - stav Bona je takođe izazvao zabrinutost da će Njemačka, po prvi put ujedinjena nakon 1945, krenuti sa aktivnijom, možda čak i agresivnijom spoljnjom politikom u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Ali ne vidim nikakvog dokaza za teoriju da je njemačka politika rezultat ili njene istorije u tom regionu ili plana za novu njemačku agresivnost u Centralnoj Evropi. Dok sam bio ambasador u Njemačkoj, dobro sam upoznao Genchera i mnoge njegove bivše saradnike u Ministarstvu spoljnjih poslova. Spadaju među najcivilizovanije i najnaprednije ljude s kojima sam radio. Iskusili su jezovitu istoriju svoje zemlje pod nacistima i bili su duboko opredijeljeni da od demokratske Njemačke naprave ključ za demokratsku i mirnu Evropu. Osjećao sam - a tako sam izjavljivao i kao ambasador - da je s krajem hladnog rata bilo poželjno da Njemačka razvije aktivniju spoljnju politiku, politiku koja bi se mogla mjeriti sa njenom veličinom i ekonomskom snagom.

Predsjednik Clinton, koji je kao student nekoliko puta posjetio Njemačku i studirao njemački, pozdravio je pojavu Njemačke kao važnog učesnika u oblikovanju evropske politike. Osjećao je da je bolje raditi na postepenom iskrsavanju Njemačke kao evropske sile nego je ponovo vratiti u bocu i reskirati naglu reakciju kasnije.

Iako je odluka o Hrvatskoj bila pogrešna, njena važnost ne treba biti prenaglašena. U stvari, prilično smjela tvrdnja Alije Izetbegovića u Bosanskom parlamentu 27. februara 1991 - skoro deset mjeseci *prije* nego što je Njemačka priznala Hrvatsku - nagovijestila je probleme koji će uslijediti: „Žrtvovao bih mir za suverenu Bosnu i Hercegovinu", rekao je, „ali zbog tog mira u Bosni i Hercegovini ne bih žrtvovao suverenitet." Kao što Silberova i Little primjećuju: „Za Srbe je ovo bio ratni poklič."[24]

Početkom 1992. Vance je postigao sporazum o obustavi borbi u Hrvatskoj. U februaru je prevazišao otpor lokalnih krajinskih Srba, dobio Miloševićevu podršku i formalno preporučio Ujedinjenim nacijama raspored 12.500 mirovnih snaga UN. Već za nekoliko dana UN su izglasale da se u Hrvatsku uputi dotad drugi po veličini kontingent međunarodnih mirovnih snaga.

Bilo je to vrijedno dostignuće, ali uz žrtve. Skoro jedna trećina Hrvatske sada se nalazila u područjima pod tobožnjom zaštitom Ujedinjenih nacija ali u stvari pod kontrolom Srba. Etničko

čišćenje Hrvata iz tih „sigurnih zona Ujedinjenih nacija” od strane Srba iz Krajine - koji su drsko proglasili nezavisnu „republiku” na istom terenu - nastavljeno je pod pasivnim pogledom mirovnih snaga UN iz trideset zemalja. Vance i Carrington su zaustavili rat, ali su nemoćne UN ostavile u naslijeđe prikriveni hrvatski nacionalizam koji će u Krajini buknuti tri godine kasnije, upravo kada smo započinjali našu shuttle diplomatiju.

- GLAVA 3 -

Lični preludij
(1992)

Možda kod drugih ljudi takve stvari ne bi značile podsticaj; ali što se tiče mene, muči me vječna čežnja za dalekim stvarima. Volim ploviti po zabranjenim morima i iskrcati se na barbarskim obalama.

HERMAN MELVILLE, Moby-Dick

PRIVATNO PUTOVANJE

TREĆEG MARTA 1992. BOSNA JE PROGLASILA NEZAVISNOST. Sjedinjene Držav Evropska Unija priznale su je 6. aprila. Uz podršku Beograda bosanski Srbi zahtijevali su da Bosna povuče svoju objavu o nezavisnosti. Izetbegović je odbio i borba je počela, prvo kao lokalno čarkanje. Rat je napokon došao u Bosnu i s takvim divljaštvom da se svijet, uzbunjen nekolicinom smjelih novinara - Roy Gutman iz *Newsdaya,* John Bums *iz The Mew York Timesa,* Kurt Schork iz *Reutersa* i Christiane Amanpour iz CNN - u ljeto 1992. razbudio pred činjenicom da se „u dvorištu Evrope" odvija neizmjerna tragedija. Zahvaljujući Srbima, u engleski jezik ušao je jedan ružan novi eufemizam: „etničko čišćenje". To je značilo ubijanje, silovanje i prisilno istjerivanje ljudi iz njihovih domova na osnovu njihovog etničkog porijekla. I Muslimani i Hrvati bili su mete srpske bmtalnosti. Ali čak i sa novim mirovnim snagama UN, koje su 1992. ušle u Bosnu da pomognu u humanitarnoj pomoći, katastrofa se samo pogoršala.

Skoro slučajno počeo sam se uključivati u region. U proljeće 1992. na televiziji sam vidio bosanskog ambasadora pri Ujedinjenim Nacijama Muhameda Šaćirbeya kako poziva svijet da spasi njegov narod. Impresioniran njegovom strašću i elokventnošću; telefonirao sam mu predstavljajući se kao neko ko se divi njegovoj borbi i ponudio svoju podršku. Tako je Šaćirbey postao moj prvi bosanski prijatelj iako ni jedan od nas nije ni pomišljao da ćemo jednog dana zajedno pregovarati o budućnosti njegove zemlje.

Šaćirbey je bio jedna od svijetlih nada nezrele bosanske vlade. Oženjen Amerikankom, on je do 1992. bio Amerikanac koliko i Bosanac; njegovi protivnici u Bosni napadali su ga da maternji jezik govori sa američkim naglaskom. Ali kada je novoj zemlji zatrebao efikasan glasnogovornik u Ujedinjenim nacijama, tvorac-predsjednik Bosne Alija Izetbegović izabrao je Šaćirbeya, čiji je otac, ugledni doktor u predgrađu Washingtona D.C., bio njegov blizak prijatelj.

Bio je to sjajan izbor. Jezive televizijske slike iz Bosne bile su duboko dirljive, ali je Amerikancima trebalo da se identifikuju sa razumljivim Bosancem koji je mogao personificirati borbu svoje zemlje. Ja sam bio samo jedan od mnogih koji je, dirnut njegovim snažnim javnim nastupom, ponudio pomoć. Na žalost, bio je manje popularan kod vladinih zvaničnika i u Washingtonu i u Evropi, koji su na njega gledali kao na neiskusnog, čak nezrelog kada je dolazilo do ozbiljnih političkih pitanja. Volio je novinare i televizijske kamere i često je dramatično glasno

ujedao ne razmišljajući o posljedicama. Ali s njim je bilo zabavno raditi i uživao je u zadirkivanju u skoro bratskom odnosu sa mnogim Amerikancima, uključujući i mene, kada smo počeli zajedno raditi 1994. U vrijeme kada je postavljen za ministra spoljnjih poslova 1995, Šaćirbey je bio jedan od dvojice najvažnijih Bosanaca s kojima smo redovno sarađivali. Drugi je bio njegov glavni rival, premijer Haris Silajdžić.

U ljeto 1992. sve to je ležalo u nezamislivoj budućnosti. Ja sam još uvijek bio običan građanin kada sam početkom avgusta dobio telefonski poziv od mog starog prijatelja i partnera u tenisu Winstona Lorda, koji je bio američki ambasador u Kini,[25] a sada potpredsjednik International Rescue Committee, privatne organizacije za pomoć izbjeglicama u čijem sam odboru također radio. Lord me pitao da li bi me zanimalo da se priključim misiji IRC-a u traženju činjenica u Bosni. Nije prošlo n nekoliko minuta kada mi je telefonirao Robert de Vecchi, predsjednik IRC-a: Da li bih mogao krenuti u roku od nedjelju dana?

PRVO PUTOVANJE

U Hrvatsku smo krenuli 11. avgusta 1992. U našoj grupi bili su de Vecchi, John Richardson, pomoćnik državnog sekretara u Nixonovoj i Fordovoj administraciji, i Sheppie Abramowitz, stari prijatelj i stručnjak za izbjeglice čiji je suprug Morton Abramowitz bio sjajan ambasador u Tajlandu i Turskoj a sada je bio predsjednik Carnegie Zadužbine za međunarodni mir. Abramowitzi i ja usko smo sarađivali ’79-’80, u vrijeme izbjegličke krize tajlandsko-kambodžansko-vijetnamskih „ljudi s čamaca”.

Dok smo se približavali Zagrebu, počeo sam voditi dnevnik. Ponovo ga čitajući prvi put poslije četiri godine, bio sam zapanjen koliko je to putovanje oblikovalo moje dalje razumijevanje situacije:[26]

12. avgust 1992: Slijepo idemo u ratnu zonu, pošto skoro niko još nije mnogo vidio u samoj zoni, i to tek u posljednjih nekoliko dana. Pokušaćemo ući u koncentracione logore koji su dobili toliko publiciteta, ali to može biti teško; ne izgleda vjerovatno da će nam Srbi dopustiti da vidimo išta što bi moglo dalje pogoršati njihovu ionako užasnu reputaciju...

ZAGREB: Na prvi pogled iz automobila, Zagreb izgleda kao svaki centralnoevropski grad, s starim dijelom koji evocira austrijske carske korijene iz kojih je potekao i novim dijelovima sa ružnim i običnim zgradama. U hotelu Intercontinental nailazimo na prizor koji obično signalizira priču o velikoj drami - kolekcija neobičnih ljudi okupljenih u hotelskom predvorju: jedan krupan čovjek sa lepršavom grivom bijele kose; novinari, nekoliko Arapa ili Iranaca koji su se u uglu sašaptavali; vojna lica u raznim uniformama.

13. avgust: Nakon jednog dana u Zagrebu i briefinga, mogu vidjeti kako je situacija daleko komplikovanija i teža od drugih problema koje sam vidio, čak i u Kambodži. Teškom je čini posebna trostrana priroda borbe ovdje. Svi govore kako većina ljudi nije željela da se ovo dogodi. A ipak se dogodilo. Svi govore da to mora prestati. A ipak ne prestaje.

Jučerašnji briefing UN o izbjeglicama bio je deprimirajući. Mape ispunjene brojevima izbjeglica u svakom sektoru bile su poredane u prostoriji. Naš domaćin Tony Land, bradati Englez sa uvrnutim smislom za humor i istančanim osjećajem o nemogućnosti svoje zadaće, lijepo nam je objasnio situaciju. Ali kada ga pitamo za zarobljeničke logore, iznenađuje nas: „Apsolutno smo zapanjeni štampom i javnom reakcijom na sve ovo", kaže nam. „Gledamo kako se Sarajevo šest mjeseci sistematski razara a svijet se nimalo ne uzbuđuje. Sada se pojavi nekoliko slika o ljudima koje drže iza bodljikave žice i svijet poludi. A više smrti vidjeli smo u Sarajevu nego u zatvorima..."

Izgleda da su ovo stanovište dijelili međunarodni radnici na terenu. Sjedne strane, oni su u pravu - rat je smrtonosniji od logora. Ali s obzirom na stupanj do kojeg su televizijski snimci pobudili pažnju svijeta i akciju - oni su, na primjer, razlog što smo mi ovdje - slike o logorima pomoći će Landu da obavi svoj posao...

Podne: Počelo je teško putovanje za Banja Luku. Dok ovo pišem, sjedimo u dugom nizu automobila i kamiona na hrvatskoj granici, oko 60 kilometara od Banja Luke, na rubu „Srpske Republike Krajina" - područja zapadne Hrvatske koje kontrolišu Srbi. U gradu koji je pred nama ima života, ali i napetosti - malo zvukova, niko ne podiže glas. Samo trenutak ranije čuli smo mitraljesku vatru a dim se diže nedaleko. Naš vozač me je nervozno zamolio da prestanem sa snimanjem kroz prozor automobila. Raspoloženje je prigušeno i napeto.

Pet poslijepodne: U Banja Luku smo stigli nakon putovanja preko zemlje opustošene ratom. U gradu nema struje. Naše sobe u hotelu Bosna su male i tople. Teška pucnjava razliježe se ispred hotela. Niko ne može vidjeti odakle dopire a ljudi na ulici idu dalje, na biciklima ili pješke, kao da se ništa nije dogodilo.

Kasnije: Poslijepodne počinje stravičnim incidentom - srpski policajci su me izvukli iz moje hotelske sobe jer je neko prijavio da sam nedozvoljeno snimao u skladištu UN. Zastajući za trenutak u sobi, brzo brišem optužujući snimak i izlazim sa mladim službenikom UNHCR-a da vidim srpskog oficira sigurnosti u skladištu. Naš prevodilac-vodič objašnjava ovom srpskom policajcu opasnog izgleda da ja nisam novinar i tome slično, i nakon ljutitog razgovora izgledalo je da je sve pod kontrolom.

Naš mladi vodič ovdje pokazuje dilemu. Kada ga pitam o porijeklu, on odgovara: „Ne znam šta sam." Nastavlja objašnjavati da je njegova najbliža porodica (roditelji, ženina porodica, djed i baka) hrvatska, srpska, jermenska, ruska, muslimanska i slovenačka mješavina. „Šta da radim?", pita. „Imam tri izbora: otići, priključiti se vojsci ili pomoći narodu. Izabrao sam treće - za sada..."

14. avgust: Izuzetan dan! Počinje sa glasnom bukom i pucnjavom ispred naših hotelskih soba. Izlazimo i vidimo naoružane Srbe kako provode „blagi" oblik etničkog čišćenja tik pred novinarima sa televizijskim kamerama. Snimamo cijeli prizor. Pred uperenim pištoljima Muslimani potpisuju papire da predaju svoju ličnu imovinu ili susjedima ili u zamjenu za pravo da napuste Bosnu. Zatim ih trpaju u autobuse koji idu prema granici iako nemaju garanciju da će uistinu moći napustiti zemlju. Neki odlaze tiho, drugi plačući. Ovo je kraj njihovog življenja u području gdje njihove porodice vijekovima žive.

Poslije ove strašne scene, koja nas ostavlja potresenim i potištenim, uvlačimo se u bijela vozila UNHCR-a. Nekoliko kilometara sjeverno od Banja Luke počinjemo viđati strašne biljege rata razorene kuće duž puta. Dok napredujemo prema prvim linijama, razaranje se povećava. Povremeno

nailazimo na kuće koje su ostale potpuno neoštećene u nizu razrušenih - njihov stanar je Srbin, a ne Musliman. Jasno je da takvo razaranje nije rezultat borbi nego sistematskog i metodičnog pogroma u kome Srbi obrađuju svoje muslimanske susjede. Mora da je ovako bilo u Centralnoj Evropi i Rusiji prije jednog vijeka, ali sada uz moderno oružje i komunikacije.

Mala i živahna mlada Crnogorka iz UNHCR-a po imenu Senja, koja je godinu provela u Ft Collinsu, u Coloradu, u okviru razmjene studenata, vodi nas kroz horor pejsaž. Kad god naiđemo na prepreku na putu, ona nam odlučno naređuje da ostanemo u kolima i da ne snimamo. Zatim izlazi da bi nam isposlovala prolaz pored stražara užasnog izgleda, koji se vuku uokolo sa oružjem.

Muškarci u ovoj zemlji ponašaju se kao da će biti impotentni ako ne nose pištolje. Oružje je dalo moć onima koji su do nedavno bili mehaničari na benzinskim pumpama ili prodavači. Nikad nisam vidio toliko oružja na toliko mnogo ljudi, čak ni u Vijetnamu i Kambodži.

Vozimo se u Sanski Most, prelazeći gadnu kontrolnu tačku na mostu. Po dolasku u kancelariju lokalnog Crvenog krsta, dešava se najgrozniji incident tog dana: jedan muškarac bijesnog izgleda, u mokroj uniformi, sa Reebook patikama i s cigaretom u ustima, počinje da viče i divlje maše poluautomatskim oružjem u našem pravcu. Izgleda pijan. Želi da „posudi" naša kola, a onda nas izbaci negdje izvan grada - ili još gore. Poslije žestoke prepirke, Senja insistira da odemo do lokalne policijske stanice gdje nam kaže da ostanemo napolju a ona ulazi sama. Čekamo čitav sat dok nas sa otvorenim neprijateljstvom posmatraju teško naoružani ljudi koji šetkaju ispred policijske stanice. Brinemo se za Senju, ali ona napokon izlazi žurno nam govoreći: "Moramo odmah krenuti. Ovi ljudi su veoma ljuti i veoma opasni." I mi žurno krećemo za Zagreb, sa olakšanjem ali i zbunjeni...

15. avgust: Odletjeli smo u Split. Nakon što smo se prijavili u ljupki hotel na obali, krećemo za izbjegličko područje odmah preko hrvatske granice u Bosni, uspinjući se kroz tipični mediteranski pejsaž, sa strmim stjenovitim planinama, kućama pored mora i malim selima. Ovi gradovi bi mogli biti i u Italiji, odmah s druge strane Jadrana, ali me milicija tjera da više mislim na Liban.

Stižemo u Posušje, grad preko bosanske granice. Na mjestu gdje su okupljene izbjeglice je užasna zbrka. U školi i oko nje ima oko 3.000 muslimanskih izbjeglica koji su pobjegli iz područja u Bosni koja kontrolišu Srbi, a zaustavili su ih Hrvati da ne pređu granicu u Hrvatsku.

Pod vrelim suncem, dok nam nekoliko žena plačući u isto vrijeme kazuju svoje priče, izbjeglice nam satima pričaju o mukama kroz kakve su oni i njihove porodice prošli. Žene se okupljaju da nam ispričaju kako su njihovi muškarci nestali, kako su odvedeni i više ih nisu vidjele. Nigdje mladih muškaraca. Neizdržljivo je sparno. Vraćamo se u Split, iscrpljeni.

Za promjenu, odlazimo do drevnih rimskih ruševina, u blizini glavne ulice. U ovo doba godine Split je obično prepun turista, ali sada ih je samo nekolicina, većinom Nijemci, koji izgledaju kao strašna hodajuća uvreda onim jezivim događajima samo nekoliko kilometara dalje. Posjećujemo Dioklecijanovu palaču, čiji je jedan mali dio pretvoren u crkvu.

Dok razgledamo, odvija se nezaboravna scena, u oštrom kontrastu sa ostatkom dana. Pojavljuju se dvije opatice i sjedaju za orgulje. Jedna mlada djevojka počinje da pjeva - proba za vjenčanje. Njen prelijepi glas ispunjava malu crkvu, odbijajući se o drevno kamenje. Zastajemo, zapanjeni. Užasi Bosne su i daleko i ovdje. Ne možemo da se otrgnemo. Ako bi ovi trenuci ljubavi, porodice i tradicije mogli potrajati, možda bi mogli ispuniti prostor kojim vlada rat u ovoj samorazarajućoj zemlji.

16. avgust: Zagreb. Večera je opet u bifeu Intercontinentala, gdje nam se pridružuje Steve Engelberg, impresivni dopisnik *The New York Timesa*. Nudi neka razmišljanja: oni koji bi mogli zamijeniti Miloševića vjerovatno bi bili gori; Vance je napravio sjajan posao zaustavivši hrvatsko-srpski rat; postoji ozbiljna opasnost od evropskog islamskog radikalnog pokreta ako se ovaj rat ubrzo ne zaustavi.

NEW YORK: 23. avgusta 1992: Putovanje je završeno. Kao i uvijek, njujorški problemi su tako zahtjevni da je teško natjerati ljude da se zabrinu zbog bijede koja vlada hiljade kilometara dalje. Ali se ne slažem sa argumentom da se ne možemo suočiti sa tim dalekim problemima kada imamo teškoća kod kuće. Takvo mišljenje vodi do neprihvatljive globalne trijaže. Naše društvo je još dovoljno bogato da bi se suočilo sa spoljnjim svijetom, čak i nakon kraja hladnog rata.

Ovo putovanje me je smorilo. Još od Vijetnama nisam naišao na tako težak ili silovit problem. Ispričao sam Strobe Talbottu, koji je u to vrijeme bio uvodničar u *Timeu,* da bi Bosna, ako bi došlo do promjene u administracijama, bila „najgora moguća ostavština - to bi bila osveta Georgea Busha i Larry Eagleburgera ako pobijedi Clinton". Prije putovanja i *The Washington Post* i *Newsweek* su me zamolili da za njih pišem o putovanju. Sada sam jedva čekao da to učinim. Tekst u *Newsweeku,* objavljen 17. septembra 1992, označio je moj prvi pokušaj da predložim tok akcije u Bosni:

Po svojoj dotadašnjoj neadekvatnoj reakciji, Sjedinjene Države i u još većoj mjeri Evropska zajednica možda podrivaju ne samo snove o posthladnoratovskoj „zajedničkoj evropskoj kući", nego bacaju sjeme za još jednu eru tragedije u Evropi.

Ne da je tako strašna budućnost neizbježna... Kada bi Evropljani i Sjedinjene Države pokazali odvažnost i snagu, ne bi bilo potrebe da se ostvare najgori mogući scenariji... (Ali) ako se rat nastavi i Srbi uspiju u permanentnom reduciranju Muslimana na malu državu ili „kantonman" u Bosni koja je podijeljena između Hrvatske i Srbije, trenutne posljedice će biti užasne - a dugoročne čak gore. Za kratko vrijeme, Muslimani će biti otjerani iz područja u kojima su vijekovima živjeli, uz bezbroj hiljada poklanih, često od strane njihovih dugogodišnjih susjeda. Stotine hiljada, možda preko milion izbjeglica biće stjerani u svjetsku zajednicu koja već posrće pod ogromnim izbjegličkim bremenom u Africi, na jugoistoku i jugu Azije... Većina posmatrača vjeruje da ništa ne može odvratiti Srbe osim akcija koje podižu cijenu njihove genocidne politike do neprihvatljivog nivoa.

Šta bi ovo moglo značiti u praksi? Prvo, međunarodni (vjerovatno Ujedinjene nacije) posmatrači treba da budu raspoređeni duž granica a odmah na Kosovu i u Makedoniji, *prije* nego što se borbe prošire na ova dva kritična regiona...

Druga mogućnost bila bi promjena pravila sadašnjeg embarga na sve učesnike - koji u praksi ide u prilog Srbima koji kontrolišu stari jugoslovenski vojno-industrijski kompleks - tako da Bosanci mogu dobiti više oružja s kojim bi se branili...

Treba razmotriti i druge akcije, uključujući bombardovanje mostova koji Srbiju povezuju s Bosnom i napade na srpske vojne ciljeve. Takve akcije isto tako mogu za kratko vrijeme povećati nivo nasilja. Ali kako Zapad ne namjerava ili ne želi uputiti svoje trupe u rat, nepravedno je Muslimanima uskraćivati sredstva s kojima bi se branili...

Svaki dan nastavka ubijanja smanjuje šanse za sprječavanje dugoročne tragedije. Šta bi Zapad

sada radio da su vjerska ubjeđenja boraca obrnuta i da muslimanske snage sada nastoje uništiti dva miliona hrišćana i/ili Jevreja u opsadi?

KAMPANJA 1992.

Godine 1988. podržao sam senatora Ala Gorea tokom izborne kampanje, povremeno putujući s njim. Iako je njegova kampanja kasno počela, imala je sjajan početak ali je naišla na ogromne i, kako se ispostavilo, nepremostive prepreke kada je došlo do kandidatskih skupova u nekim ključnim sjevernim državama, posebno u New Yorku, gdje sam proživljavao teške dane s njim, njegovim timom za kampanju i najužom porodicom.

Rekao sam Goreu da ću ga ponovo podržati ako se kandiduje 1992. Kada je odustao od kandidature - najviše zbog posljedica automobilske nesreće u kojoj je njegov sin zamalo nastradao - nisam bio angažovan sve dok nekoliko bliskih prijatelja nisu počeli privlačiti moju pažnju na guvernera Billa Clintona iz Arkansasa, koga sam jedva poznavao.

Prvo je to bio Strobe Talbott, koji je bio Clintonov cimer na Oxfordu gdje su obojica bili studenti Rhodesa. Strobe, prijatelj iz vremena Carterove administracije kada je pratio State Department, nije se mogao uključiti u kampanju pošto je još bio u *Timeu* - ali je njegova supruga Brooke Shearer počela raditi za Hillary Clinton s kojom je putovala tokom velikog dijela kampanje. Drugi novinar koga sam dobro poznavao, Joe Klein, koji je napisao seriju uvodnika da bi se privukla pažnja na Clintona, rekao mi je da je guverner Arkansasa najuzbudljiviji demokrata u njegovoj generaciji. Treći je bio Samuel Berger (opšte poznat kao Sandy), partner u vodećoj advokatskoj firmi u Washingtonu i bivši kolega iz vremena kada je Vance bio u State Departmentu.

Sreo sam guvernera Clintona i njegovu suprugu Hillary prigodom nekoliko društvenih događaja u New Yorku, početkom jeseni 1991, a najednom sam ga i predstavio. Poslije radnog doručka sa veoma otmjenim i, činilo mi se, veoma mladim saradnikom po imenu George Stephanopoulos, pozvao sam Sandy Bergera i rekao mu da sam spreman podržati guvernera Clintona kako god mogu.

Berger je predvidio da će predsjednik Bush nastojati predstaviti guvernera Clintona kao neiskusnog i nekvalifikovanog za pitanja nacionalne sigurnosti - ova je tehnika sjajno djelovala kod republikanaca u mnogim ranijim kampanjama, uključujući i Reaganovu pobjedu 1980. nad Jimmy Carterom i Bushovu nad Michaelom Dukakisom 1988. Da bi ovo osujetio, Sandy je želio formirati malu grupu koja će prvo raditi na pitanjima nacionalne sigurnosti. Jezgro grupe koju je Berger imao na umu trebala su činiti nas dvojica i njegov bivši šef iz Vanceovog State Departmenta, Tony Lake. Sandy je mislio da će Tony, koji je predavao na Mount Holyoke, imati više raspoloživog vremena nego ijedan od nas, a ako u jesen uzme odsustvo mogao bi sve vrijeme posvetiti kampanji dok bismo mu mi pomagali. Međutim, Lake je u početku oklijevao jer je planirao pisati knjigu o kampanji a ne u njoj učestvovati. Sandy me pitao da li bih mogao pozvati Tonya i pomoći da ga ubijedim da prihvati izazov.

Bilo mi je zadovoljstvo da to učinim. Tony Lake i ja smo već dugo bili bliski prijatelji. Zajedno smo 1962. stupili u Ministarstvo spoljnjih poslova, zajedno smo učili vijetnamski i zajedno služili u Vijetnamu. Tokom naše karijere ja sam ga, uz njegovu podršku, naslijedio prvo kao pomoćnik ambasadora u Saigonu, a zatim kao pomoćnik čovjeka broj dva u State Departmentu Nicholasa Katzenbacha, u vrijeme Johnsonove administracije.

Bio sam na čelu istražnog komiteta koji mu je dao mjesto direktora International Voluntary Services Međunarodne dobrovoljne službe), male privatne organizacije slične Peace Corps (Mirovnom korpusu). U Saigonu 1964. pripremio je sve za moje vjenčanje; bio sam kum njegovom drugom djetetu, lako više nismo bili bliski kao ranije - s obzirom na vrijeme i različite staze u karijeri nakon 1980 - ostali smo u stalnoj vezi i zajedno radili trideset godina.

Ubrzo nakon našeg razgovora Tony je otišao u Little Rock, da bi se sreo sa kandidatom. Sastanak je bio uspješan i Tony je brzo krenuo.

Poruka Clintonove kampanje bila je, što je općenito poznato, usmjerena na ekonomiju. Ipak, nije bilo pametno ne osporiti Bushovo vođstvo u spoljnjoj politici - pogreška koja je gadno naškodila Dukakisu 1988. Da bismo razriješili ovu dilemu, tim je guverneru Clintonu i senatoru Goreu predložio dvokraki pristup spoljnoj politici. S negativne strane, oni bi kritikovali Bushov dosadašnji rad; nismo smatrali da je to tako nepovredivo, kako je vladalo uvjerenje. S pozitivne strane, guverner Clinton bi predstavio stavove koji bi pokazali da on, za razliku od Busha, malo više gleda unaprijed. Kako se ova strategija uobličila u ljeto 1992, pitanje koje se postavilo kao najodlučnije - jer se uklapalo u oba dijela ove strategije - bila je Bosna.

Tragedija u bivšoj Jugoslaviji nenadano je prodirala u svijest svijeta. Nekako u isto vrijeme, kada sam tamo prvi put otišao ljeta 1992, svijet je počeo gledati šokantni film o ispijenim zarobljenicima u sjevernoj Bosni dok zure u nepomičnu kameru kroz ograde sa bodljikavom žicom, scene pravo iz Drugog svjetskog rata - a ipak se dešavaju sada.

Guverner Clinton je krenuo u napad. Kritikujući Bushovu administraciju zbog „okretanja leđa nasiljima nad osnovnim ljudskim pravima" i „sporosti da ovo shvati", pozvao je predsjednika Busha da pokaže „stvarno vodstvo" i zatražio zračne udare na Srbe, ako je potrebno uz podršku Sjedinjenih Država, ako nastave sa blokiranjem humanitarne robe ljudima zatvorenim u Sarajevu.

„Predsjednik Bush je uzvratio vatru, napadajući svog protivnika zbog „nepromišljenog pristupa, što ukazuje da je bolje da Clinton uradi nešto kod kuće". Međutim, već početkom avgusta, dijelom kao odgovor na kritiku, Bushova administracija je prilagodila svoju politiku, zahtijevajući od Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija da, ako je potrebno, upotrijebi silu kako bi se u Bosnu dostavila humanitarna pomoć. Ali, Clinton je nastavio s pritiskom prilikom govora u Los Angelesu, 14. avgusta (istog dana, koje li slučajnosti, kada sam bio u Banja Luci), obećavajući da će od „Sjedinjenih Država napraviti katalizator za kolektivni stav protiv agresije". „U svijetu promjena", rekao je, „sigurnost polazi od inicijative a ne od inercije." Ništa od ovoga nije ostavilo poseban utisak na američke birače, ali je pobudilo dosta pažnje u Evropi.

Kao što sam rekao Tonyu i Sandyu, bili su to ispravni i smjeli stavovi, i moralno i politički, i obojica su zaslužili pohvalu zbog svog prijedloga. Rekao sam da postoji samo jedna bojazan: Da li će *predsjednik* Clinton ispuniti ono što je *kandidat* Clinton predložio? Ponoseći se što je uspio da guverner Clinton zauzme ove stavove, Lake je izrazio uvjerenje da će oni predstavljati dio politike ako Clinton bude izabran. Imajući ovo na umu, nakon putovanja, 23. avgusta, kandidatima sam napisao memorandum:

Guverneru Clintonu, senatoru Goreu
(preko Tony Lakea i Sandy Bergera)
Šalje: Richard Holbrooke

Predmet: Bivša Jugoslavija

...Šta god da se dogodi do kraja ove godine, izvjesno je da će sljedeća administracija biti suočena sa problemom nesigurnih političkih, strateških i humanitarnih razmjera. Stoga vam želim obratiti pažnju na sljedeće:

1. Reakcije Bushove administracije bile su neuvjerljive i neadekvatne...

2. Pažnja štampe, nastojanja međunarodne humanitarne zajednice i zakašnjeli odgovor evropskih lidera i predsjednika Busha možda su usporili strasnije aspekte situacije, ali samo neznatno...

3. Vaša javna saopštenja izmijenila su situaciju, posebno požurujući Bushovu administraciju da učini više nego što bi inače učinila. Ona su također protumačena kao znak da ćete, ako budete izabrani, slijediti oštriju politiku prema srpskoj agresiji, stoje pravi signal koji treba uputiti svim stranama...

Ovo nije izbor između Vijetnama i neangažovanja, kako je to predstavila Bushova administracija. Mnogo toga se može preduzeti sada, uključujući dizanje embarga na oružje Bosancima, raspoređivanje posmatrača UN na granice Kosova i Makedonije... Ako se sada ništa ne učini, rizikuje se daleko veće i skuplje angažovanje kasnije.

U sedmicama nakon Clintonove izborne pobjede, rijetko sam se čuo sa mojim kolegama iz kampanje; ljudi s kojima sam provodio sate sada su se zatvorili na prelaznim sastancima u Little Rocku ili su i inače bili nedostupni. Na pitanje predstavnika predsjedničke tranzicione grupe sa sjedištem u Washingtonu šta očekujem da radim u Clintonovoj administraciji, odgovorio sam da, osim ako mi ne bude ponuđeno mjesto zamjenika državnog sekretara, a što je bilo više nego nevjerovatno, više volim ostati običan građanin New Yorka i preuzimati specijalne pregovaračke dužnosti za Administraciju - što je uloga stručnjaka za rješavanje diplomatskih pitanja. Još od mog iskustva u Parizu 1968. kao mlađeg člana pregovaračkog tima o Vijetnamu pod Averellom Harrimanom i Cyrusom Vanceom, želio sam se ogledati u najtežim pregovorima u svijetu. U to vrijeme, rekao sam, činilo mi se da je najžešće u Bosni; zanimalo bi me da budem američki pregovarač o ovom problemu, položaj koji nije postojao u Bushovoj administraciji.

Tih sedmica Strobe Talbott i Brooke Shearer bili su u stalnom kontaktu. Nakon što je Strobe zbog porodičnih razloga odbio ambasadorski položaj u Rusiji, izabrani predsjednik je zamolio svog bivšeg cimera sa Oxforda da bude visoki savjetnik za odnose sa bivšim Sovjetskim Savezom.[27] Bio je to za njega savršen posao; za to se nesvjesno pripremao najveći dio života, studirajući ruski jezik i književnost i napisavši seriju važnih knjiga o američko-sovjetskim odnosima. Pomogao sam mu da sklopi preporuke, što bi mu dodijelilo veću ulogu od one koju su imali prethodni visoki savjetnici za sovjetska pitanja, položaj koji je postojao u mnogim administracijama, ali uvijek kao radnja koju vodi jedan čovjek. Kako se Sovjetski Savez raspao na petnaest nezavisnih država, postojeći Biro za evropska i kanadska pitanja nije mogao obavljati dodatne obaveze. Predložili smo osnivanje posebnog ureda koji će nadgledati odnose sa bivšim sovjetskim republikama, a koji će biti i usko povezan sa starim Evropskim biroom. Uprkos prigovorima birokartije, počeo je s radom naredne godine pod njegovim vođstvom i uz podršku sekretara Christophera.[28]

BOŽIĆ U KAMBODŽI, NOVA GODINA U SARAJEVU

Sredinom decembra, Tony Lake me je pozvao da mi kaže da će biti predsjednikov savjetnik za nacionalnu sigurnost. Ljudi koji nisu shvatali naš komplikovani odnos, nabacivali su da smo Tony i ja konkurenti za taj položaj, ali istina je bila drukčija. Kako su to i Tony i Sandy znali, podržavao sam Tonya za ovaj položaj. Njegovo iskustvo iz vremena kada je bio pomoćnik Henryja Kissingera u Nixonovoj Bijeloj kući - na taj položaj dao je ostavku 1970, u znak protesta zbog invazije Kambodže - pružilo mu je savršenu preporuku za ovaj zahtjevni posao. Osim toga, kako sam rekao Tonyu, nisam se želio s njim takmičiti; želio sam s njim raditi, kao što smo često radili u prošlosti, uvijek uspješno.

Za vrijeme večere, u kuhinji u kući prijatelja u New Yorku, čestitao sam Tonyu i ponudio mu svu pomoć koju zatreba. Kada me je upitao šta bi me zanimalo, ponovio sam moj razgovor sa zvaničnikom iz tima za tranziciju i spomenuo Bosnu. Završili smo s prisjećanjima o dugom putu koji je vodio od Saigona do njegovog novog posla - posla njegovih snova - i Tony je završio sa obećanjem da ćemo ostati u vezi.

Osjećajući se odvojenim od uzbuđenja koje je zahvatilo Washington, odlučio sam se za neuobičajeno putovanje u sezoni odmora, ali koje se uklapalo u moje raspoloženje. Božićno veče proveo sam u Bangkoku, ploveći rijekom na brodu- restoranu s grupom tajlandskih zvaničnika i senatorom Samom Nunnom i njegovom suprugom. Bilo je to jedno od onih posebnih iskustava među izmiješanim kulturama koje Azija nudi Amerikancima: pjevali smo božićne pjesme i slušali jednog tajlandskog biznismena kako iskazuje svoju ljubav prema Sjedinjenim Državama recitujući nam, riječ po riječ, inauguralno obraćanje predsjednika Kennedyja. Sljedećeg jutra odletio sam u Pnom Perth, izmučeni glavni grad Kambodže, da provedem Božić sa Timom Cameyom iz spoljnih poslova, koji je bio određen da radi oko izbora pod pokroviteljstvom UN. Tokom dana dugo sam razgovarao sa visokim predstavnikom UN u Kambodži Yasushi Akashiem, koji je uradio dobar posao u skoro nemogućoj situaciji. U to vrijeme sve su to bili jednostavno zanimljivi lični razgovori sa prijateljima, ali su kasnije poprimili drugo, dublje značenje: kada je 1995. započela moja diplomatska misija, Akashi je bio visoki predstavnik generalnog sekretara UN za bivšu Jugoslaviju i naša ranija povezanost se pokazala dragocjenom. I Carney, koji je postao ambasador u Sudanu, kasnije će biti dio našeg tima za planiranje za završne pregovore, savjetujući nas kako nadgledati izbore odmah nakon rata.

Poslije još jednog dana u jugoistočnoj Aziji, već odavno jednom od mojih omiljenih dijelova svijeta, otišao sam u Zagreb, misleći kako 1992. možda niko drugi na zemlji ne bi proveo Božić u Kambodži a Novu godinu u Bosni. Kako je to rekao moj najstariji sin David: „Ko bi drugi i poželio da napravi takvu ludost?"

Prvi dodir sa Krajinom. Dvadeset osmog decembra 1992, istog poslijepodneva kada sam stigao u Zagreb, dobio sam poziv da se sastanem sa ministrom spoljnih poslova Hrvatske, Matom Granićem. Bio je to moj prvi sastanak sa čovjekom koji je već bio ključna figura u pregovorima i s kojim ću kasnije provesti mnoge sate. Proćelav, besprijekorno odjeven, šarmantan i uglađen pozdravio me je i skoro odmah počeo objašnjavati zašto je neizbježan novi rat između Srbije i Hrvatske, ako Ujedinjene nacije ne ispune svoje obaveze prema Vanceovom planu i vrate Krajinu punopravnim vlasnicima.

Granić me je posjeo na sofu - „tačno na isto ono mjesto gdje sjedi Cy Vance", rekao mi je ne

krijući ponos - i izvadio ogromnu mapu njegove zemlje. Savlađujući se ali odlučan, Granić je zatim opisao kako su Srbi iskoristili Vanceov plan kao pokriće da istjeraju Hrvate s njihove zemlje u Krajini. „Srbi su osvojili preko dvadeset pet posto naše zemlje", rekao je Granić. „Prije rata, u Krajini je bilo dvije stotine i devedeset pet hiljada Hrvata. Sada ih je samo tri hiljade pet stotina. Ovo je naša zemlja. Ovo je naša država. Srbi su našu zemlju presjekli skoro napola. Ovo je za nas potpuno neprihvatljivo."

Granićev blagi, skoro popustljivi stil bio je u oštrom kontrastu sa njegovim riječima. Ako Srbi mimo ne vrate Krajinu, rekao je, njegova zemlja će morati opet ratovati. Dok su se Granićeve ruke brzo kretale preko ogromne mape ispred nas, ocrtavajući „izgubljenu teritoriju" Hrvatske, pomislio sam da su se Francuzi ovako osjećali zbog Alsacea-Lorrainea, koje su Nijemci pripojili poslije rata 1870-1871, sve dok ih nisu ponovo vratili poslije Prvog svjetskog rata; kao što je Henry Kissinger napisao, nastojanje „da se povrati taj region pothranjivalo je francusku politiku pola vijeka".[29]

Granić je ostavljao utisak da će se rat za povrat Krajine desiti najkasije u ljeto 1993. U stvari, proći će dvije i po godine prije nego što Tuđman napadne. Ipak, nikad neću zaboraviti taj razgovor koji me je prvi upozorio na apsolutno nepopustljivu odlučnost vlade u Zagrebu da ponovo vrati svaki pedalj svoje teritorije.

Drvena figura. Dok sam bio u Zagrebu, posjetio sam nekoliko izbjegličkih kampova u pratnji Stephanie Frease, predane mlade Amerikanke iz Clevelanda koja je radila sa izbjeglicama a uz to savršeno govorila hrvatski. Jedan od njenih roditelja bio je Srbin a drugi Hrvat i sve dok nije počeo rat živjela je u Clevelandu, skoro nesvjesna neprijateljstva između dva naroda. Posjetili smo izbjeglički kamp u Karlovcu, oko sat od Zagreba, gdje smo slušali jezive priče o tome kako su Srbi izvodili etničko čišćenje u Bosni. Priča za pričom odražavala je zbunjenost Muslimana; opisivali su kako su u ljeto 1992. neki Srbi s kojima su decenijama živjeli i radili krenuli na njih. Stephanie je grcala u suzama dok je prevodila.

Među onima s kojima smo razgovarali bio je jedan mladi čovjek koji se predstavio kao pekar iz Sanskog Mosta. Iznenada je ispod tankog madraca izvukao plastičnu kesu i pružio mi dvije pažljivo uvijene drvene figure. „Izrezbario sam ih komadićem slomljenog stakla dok sam bio u logoru Manjača", rekao je, „da bih pokazao kako smo morali stajati tokom dana, spuštene glave i ruku vezanih na leđima." Činilo se kao da male figure u mojoj ruci gore od boli i snage. Promrmljavši nešto o njihovoj snazi i ljepoti, pošao sam da ih vratim. „Ne", rekao je. „Molim vas, ponesite ih u svoju zemlju i pokažite ih vašem narodu. Pokažite Amerikancima kako su postupali s nama. Recite Americi šta nam se dešava."

Kada sam se sedmicu kasnije vratio u New York, ponio sam drvene figure na intervju u Charlie Rose show i pokazao ih prema kameri. Koji dan kasnije, urednik *The New York Times Magazine* Jack Rosenthal zamolio me je da na cijeloj strani objavi kolor fotografiju jedne od figura, zajedno sa kratkim opisom o tome kako sam je dobio. Godine 1993, IRC ju je reprodukovao na bronzanoj pločici koju svake godine dodjeljuje za doprinos u radu za pomoć izbjeglicama. Pekaru se ispunila želja - i 1995. IRC je meni dodijelio nagradu.

Sarajevo. Poslije posjete izbjegličkom kampu, Stephanie i ja smo odletjeli u Split, gdje smo

odsjeli kod predstavnika IRC-a, a onda 30. decembra krenuli u unutrašnjost Bosne. Dan smo proveli u vožnji kroz strme i stjenovite klance koji su uvijek u Jugoslaviji predstavljali težak teren za vojne operacije, često se zaustavljajući da bismo porazgovarali sa međunarodnim humanitarnim radnicima - inspirativna grupa muškaraca i žena iz mnogih zemalja - i čuli priče porodica razdvojenih ratom,

Kada je pao sumrak, krenuli smo prema Vitezu gdje smo planirali prenoćiti, pogledati kako se odvija rad sa izbjeglicama i vratiti se na more. Međutim, ponovo je slučaj izmijenio moje planove. Kada smo stigli u Vitez, čekala me je telefonska poruka Lionela Rosenblatta koji se slučajno u tom momentu nalazio samo sat dalje, u Zenici, i koji je saznao da smo se uputili u njegovom pravcu. Lionel je putovao sa Sylvanom Foa, glasnogovornicom za štampu pri UNHCR-u. Namjeravali s sljedećeg dana ući u Sarajevo, pa su nas pitali da li bismo im se htjeli priključiti. Naravno, potvrdno smo odgovorili.

Rosenblatt, najdinamičnija osoba koju sam poznavao u radu sa izbjeglicama, tokom ranije dvije decenije obišao je zemaljsku kuglu, odlazeći svuda gdje su problemi najveći - Kambodža, tursko-iračka granica, Somalija i sada Bo'sna - nastojeći privući pažnju javnosti i podršku za pomoć izbjeglicama. Njegova mala neprofitna humanitarna organizacija, Refuges International, stekla je ime vršeći pritisak - ili, da baš ne uljepšavamo, salijećući - na vlade širom svijeta da učine više za njihovo neželjeno izbjegličko stanovništvo.[30]

Da bismo sljedećeg dana dospjeli do Sarajeva, te noći morali smo voziti do Zenice. U noći bez mjesečine, na oštroj okuci, na putu između Viteza i Zenice, naše vozilo je naišlo na led, prevrnulo se za punih 360 stepeni i onda udarilo o blatnjavi nasip, samo koji centimetar od pada u ledenu vodu, sa šest metara visine. Kada smo se pribrali, odvezli smo se u Zenicu, gdje smo zatekli Lionela i Sylvanu na večeri u tmurnom hotelu International, sjedeći među vojnicima i civilnim humanitarnim radnicima.

Da bismo došli u Sarajevo, moraćemo putovati preko teritorije pod kontrolom Srba u oklopnim vozilima Ujedinjenih nacija. Prema sporazumu postignutom između UN i Srba koji su kontrolisali put bile su nam potrebne akreditacije UN. Svi u našoj grupi imali su te papire osim mene.

Sa uobičajenom dosjetljivošću i drskošću, Lionel je riješio problem. Iz svoje torbe izvukao je šaroliku kolekciju mutnih fotografija i nakon razmišljanja izabrao jednu. Pokazalo se da Lionel nosi kolekciju fotografija za baš takvu priliku „Ovo bi trebalo da upali", najavio je dok sam zaprepašteno gledao fotografiju, misleći kako uopšte ne liči na mene.

Ujutro, Lionel je od jednog od svojih mnogih prijatelja dobio praznu UN karticu - činilo se da svakog pozna - i za mene napravio UN akreditaciju, koristeći upaljač da bi učvrstio neku plastiku koju je našao. Promatrajući s divljenjem i strepnjom Lionelovo djelo, pomislio sam na Mila Minderbindera, lik iz *Catch-22,* koji je prodavao jaja objema stranama u Drugom svjetskom ratu.

Opremljen sa ovom veoma sumnjivom identifikacijom, krenuli smo u našem vozilu do Kiseljaka. Toliko smo mogli preći bez ovlaštenja UN; posljednju fazu putovanja, koja je išla preko srpskih linija, trebalo je preći u oklopnom UN vozilu. Pošto smo kupili hranu u prodavnici u blizini baze UN s namjerom da je podijelimo u Sarajevu, nas četvero smo se zgurali u danski transporter; ja sam sjeo naprijed, sa kacigom na glavi, trudeći se da budem nevidljiv. Dok smo išli prema glavnom bosanskom gradu, četiri do pet puta zaustavljani smo na srpskim kontrolnim tačkama, gdje su muškarci i žene - neke previše našminkane za novogodišnji doček - s puškama kopkali po unutrašnjosti vozila i pregledali naše akreditacije. Tek mnogo kasnije shvatio sam koliko je to putovanje bilo opasno.

Danci su nas ispustili ispred zgrade PTT Inženjeringa u Sarajevu, gdje su radili novinari i većina humanitarnih radnika. Dok smo izlazili iz APC-a i žmirkali na škrtom poslijepodnevnom suncu, polako je prošla crna limuzina, praćena bijelo obojenim tenkom UN i hordama novinara. Pogledavši u zatamnjene prozore limuzine, samo za trenutak vidio sam umornog Cy Vancea kako zuri pravo ispred sebe sjedeći na jednoj strani automobila i generalnog sekretara UN Boutrosa Boutrosa-Ghalia na drugoj. Vance me nije vidio kroz tamno staklo, niti bi me prepoznao u teškom pancimom prsluku i kacigi, upakovanog zbog ciče zime i blatnjavog. Bio je to neobičan osjećaj vidjeti bivšeg šefa iza armiranog stakla oklopnih kola upravo u momentu kada sam u APC-u stigao u Sarajevo - tako blizu, a ipak tako daleko.

Dva dana u toj paklenoj rupi ostavila su na mene doživotne utiske. Te zime, ljudi su spaljivali svoje knjige i namještaj (obično počinjući s plakarima i policama za knjige) da bi se ugrijali. U Sarajevo je stizalo nešto hrane, ali je slabo raspodijeljivana, posebno u perifernim dijelovima. Mraz je ujedao i činio ljude slabim. Tako brzo je sisao snagu da je svaka druga aktivnost, kao što je uzimanje hrane iz distributivnog centra, bila krajnje teška. Pucnjava (streljačko oružje, mitraljezi, minobacači, snajperi, artiljerija) bila je skoro neprestana i razorno je djelovala na izuzetno hrabre stanovnike Sarajeva. Humanitarni radnici međunarodne zajednice i novinari bili su okupljeni na tri bijedne lokacije - zgrada PTT, uništeni i groteskni Holiday Inn i aerodrom, a svi pod učestalom snajperskom vatrom. U svakoj ulici bila su nabacana uništena vozila, prevrnuta i raznesena, nisam vidio nijednu zgradu koja nije bila oštećena. Nigdje nije bilo vode za piće osim na nekoliko lokacija, od kojih su neke bile snajperske mete. Srbi su razorili neke dijelove grada, Muslimani druge; na nekim mjestima, dvije strane bile su razdvojene samo jednim blokom.

Usred ovog pakla, agencije UN, uključujući vojnike UN (poznate kao UNPROFOR ili Zaštitn snage Ujedinjenih nacija), pregovarale su o sadržaju i veličini svakog humanitarnog konvoja sa bosanskim Srbima koji su propuštali oko polovine onog što je bilo potrebno da stigne u grad, upravo koliko je dovoljno da svijet ne zatraži odlučnu vojnu akciju. Bilo je isto kao da su UN pregovarale sa krvnicima grada da li će smrt Sarajeva biti izgladnjivanje ili smrzavanje, spora ili brza. Dopuštajući bosanskim Srbima da odrede šta može ući, UN su, u stvari, postale nenamjeran saučesnik srpske politike. U izvještajima za štampu, UNHCR se hvalio o količini hrane koju je unosio, a ne o neadekvatnosti sistema ili smrtnosti.

Iz mog dnevnika:

> Jedan sat ujutro, 1. januara 1993, Sarajevo - Dok stiže svom kraju ova najčudnija novogodišnja noć, ja sam u Holiday Innu, u sobi hladnoj kao led, bez vode, s malom električnom lampom koja se pali i gasi bez upozorenja, osluškujući zvuk snajperske vatre (ili je to slavlje?).
>
> Ovaj Holiday Inn je jedan od najneobičnijih hotela. U šupljem lobiju/atriju je hladno kao led, mračno i turobno. Gornji spratovi su pod stalnom vatrom, sa zjapećim rupama na spoljnjim zidovima. Gornji spratovi su zatvoreni za goste, pošto su borbe u lnnu napravile od njih klanicu i još ima krvi po sobama.
>
> Naravno, nema ni liftova ni posluge. Nosimo prtljag u naše ledene sobe. Jedemo u trpezariji hotela sa Johnom Bumsom iz *The New York Timesa,* stranim dopisnikom starinskog kova. Prvi put sam ga upoznao u Aziji. Hrabar je, možda čak ludo hrabar i upravo čovjek za novogodišnje veče u Sarajevu. Ulaze i drugi reporteri i prostorija se postepeno ispunjava bučnom gomilom pušača, koji svi redom kritikuju Boutrosa- Ghalia zbog njegove predstave na današnjoj

konferenciji za novinare. On je uistinu izjavio da bi mogao nabrojati najmanje deset mjesta na svijetu u kojima je gore nego u Sarajevu - veoma neobična i neodmjerena izjava bilo gdje, a posebno ovdje.

Nakon večere, Burns nas poziva da s njim pođemo na jednu lokalnu novogodišnju party. Tako se završava 1992, u prepunom, bučnom i veoma zadimljenom mjestu nazvanom Rupa u zidu - jer, da bi se tu došlo mora se proći kroz rupu u zidu nastaloj od granate. Dupke je puna mladih ljudi koji plešu, viču, piju i nastoje zaboraviti moru oko sebe. Mješavina reportera, ljudi iz UN i mladih Sarajlija koji s njima rade ili ih poznaju. Plešu grozničavo na Rolling Stonese polijevaju se pivom u ponoć i neprestano se grle... Djevojke su prelijepe, ali sve beznadežno odiše melanholijom. Da li je ovako bilo sa španskim građanskim ratom, tom izgubljenom romantičnom borbom?

Podne, 1. januara 1993 - Ustajemo u 7.30, ne mučimo se da se obučemo jer smo spavali potpuno obučeni; ne trudimo se da se umijemo jer nema vode; silazimo na doručak - sjajna šolja čaja, malo pljesnivog sira i dva odvratna komada dimljene kobasice. Očekuje se velika oluja. Zagovaram da krenemo rano, ne mogu da pokrenem moj smrznuti mozak i nakon odjavljivalja iz Holiday Inna (samo gotovina), vozim se u oklopnim kolima do PTT-a, gdje vidimo djecu kako prebiraju po krhotinama i prose na ciči zimi... Dok prolazimo grad, često se čuje vatra iz automatskog oružja. Prolazimo pored novinske kuće, nekad ponosnog tornja, koja je sada skoro sravnjena. Ali iz podruma ljudi još uvijek iznose dnevni list.[31] Neki čovjek sjedi na ostacima jednog od gradskih autobusa, držeći glavu u rukama, vjerovatno pijan od prethodne noći.

U „mekoj koži" (vozilo koje nije oklopno) jurimo prema aerodromu, krivudajući preko mosta na kome je snajperska vatra ubila tako mnogo ljudi, vukući se kroz kontrolne tačke, pored prevrnutih kamiona i autobusa i preko zaleđenog puta.

2.30 poslijepodne: Još smo na Sarajevskom aerodromu, čekajući usred sve veće smušenosti i napetosti. Britanski i kanadski avioni su otkazani u posljednji čas; jedan američki vojni avion odbio je da nas primi; priča se da se Bosanci grupišu po brdima oko aerodroma i da je UNHCR odmah naredio evakuaciju svog osoblja iz Sarajeva.

Kao i u Vijetnamu, veliki dio rata je besmisleno čekanje, ali čekanje u vrijeme rata je čudan paradoks. Čula su izoštrenija zvog povećanog osjećaja opasnosti, ali u isto vrijeme nevjerovatno rasipanje vremena i truda.

Zagreb, kasnije: Skoro neopisivo umorni, iz Sarajeva izlazimo prije nego što se smrklo. Posada našeg kanadskog aviona, očito u velikoj žurbi da krene, gura nas u avion. Jedan član posade u trbuhu C-130 viče na nas, „Idemo. Držite se. Uzlijećemo vertikalno!", i brzo se veže. Avion brzo napušta zemlju ali se u početku ne diže, lebdeći oko dva metra iznad tla sve dok nije stigao tik do kraja piste. Tada, uz strahovitu silinu, skoro kao da se uspravno digao u zrak, odjedrio je iznad brda načičkanih srpskim snajperima i možda nagomilanim bosanskim trupama.

Sletivši u Zagrebu, uputili smo se pravo u hotel Intercontinental. Nikad mi tuš nije izgledao tako čarobno. Upalio sam televiziju i čuo kako CNN govori o početku velike ofanzive.

U New York sam se vratio sa osjećajem da se nešto mora brzo učiniti. Moj prijatelj Leslie Gelb, tada uvodničar u *The New York Timesu,* upozorio me je da Clintonov tim, usred delikatnog menueta

oko svojih međuodnosa, ne želi čuti ničije gledište o Bosni. Predosjećajući ovaj problem dok sam sjedio smrzavajući se na Sarajevskom aerodromu, napisao sam u svoj dnevnik: „Ako novi tim ne sazna moje gledište, neću dovoljno učiniti da pomognem očajnim ljudima koje sam upravo vidio; ali ako forsiram moje gledište, izgledaću suviše agresivan. Osjećam se kao u zamci."

MEMORANDUM 1993.

Trinaestog januara 1993, jednu sedmicu prije nego što će preuzeti položaj, uputio sam dugi memorandum Warrenu Christopheru i Tonyu Lakeu. Evo kako počinje:

Bosna će biti ključni test za američku politiku u Evropi. Stoga moramo uspjeti bilo šta da pokušamo. Administracija ne može sebi priuštiti da počne ili sa međunarodnom katastrofom ili da zapadne u škripac. Vjerujem da je, uprkos teškoćama i opasnostima, nedjelovanje ili nastavak Bushove politike u Bosni od strane Clintonove administracije najmanje poželjan kurs. Kontinuirano nedjelovanje nosi sa sobom dugoročne rizike koji mogu biti razorni za američko-evropske odnose, oslabiti NATO, povećati napetost u Grčkoj i Turskoj i izazvati pomutnju u Moskvi...

Niko s kim sam prošlog avgusta razgovarao nije očekivao da će Bosanci toliko istrajati...Važan razlog što bosanski Muslimani opstaju jeste što počinju dobijati značajne pošiljke oružja iz islamskih zemalja, očito i Irana... Dolaze preko Hrvatske, *uz hrvatsko saučesništvo*[32]... Četiri su ključne tačke u vezi sa ovim *ne tako tajnim* tajnim pošiljkama Muslimanima:

-prvo, Hrvati, koji ne žele dopustiti Muslimanima da suviše ojačaju, nisu im dopustili da uključe teško oružje ili artiljeriju;

-drugo, svaka pošiljka s oružjem ima hrvatsku „taksu na oružje", to jest, Hrvati odvajaju dio oružja za svoju vojsku i za HVO u Bosni i Hercegovini;

-treće, sada postoji čvrst dokaz da se mali ali sve veći broj „boraca za slobodu" ili mudžahedina priključuju bosanskim snagama iako, kao što se moglo očekivati, strogi fundamentalisti sa Srednjeg istoka i popustljivi sekularni Muslimani u Bosni ne razumiju jedni druge niti se dobro slažu;

-na kraju, te pošiljke će se nastaviti - i povećati se.[33]

Predložio sam četiri cilja za novu Administraciju: prvo, „spasiti što je moguće više života u Bosni"; drugo, „top prioritet je obuzdati rat"; treće, „kazniti Srbe zbog njihovog ponašanja...i neke osobe žigosati kao rame zločince"; četvrto, „iskoristiti ovu krizu kao priliku za jačanje sistema UN". Trebali bismo djelovati, dodao sam, „zajedno sa drugim zemljama", čak stvarajući „neku vrstu ad hoc vojne koalicije, (ali) izbjegavajući da budemo uvučeni u rat u regionu".

U to vrijeme nova Administracija je nastojala odlučiti da li da podrži mirovne prijedloge koje su pokrenuli Cyrus Vance i David Owen, bivši britanski ministar spoljnjih poslova koji je lorda Carringtona zamijenio kao pregovarač Evropske unije. Vance-Owenov plan nudio je podjelu Bosne na deset „kantona", od kojih bi neki bili pod kontrolom Muslimana, neki pod kontrolom Srba a neki pod kontrolom Hrvata. Mnogi američki komentatori su ga napali kao prodaju, drugi Minhen i preteču raspada Bosne.

Već je postojala duboka podjela u novom timu po pitanju Bosne. Združeni štab oružanih snaga, na čelu sa sjajnim Colinom Powellom, posebno se protivio američkom angažovanju. Vance-Owenov plan bio je nakazan, ali ako bi ga Sjedinjene Države uništile ne ponudivši svoj plan, posljedice bi

bile daleko gore, pa sam preporučio Washingtonu da pruži kvalifikovanu javnu podršku njihovom planu:

Ako Vance-Owen vodi ka privremenoj obustavi borbi i pomoći Muslimanima a novoj administraciji nudi malo prostora za predah kako bi postavila (potpuno razvijenu) politiku na mjesto, onda ga treba pozdraviti. On neće riješiti problem, samo će možda natjerati svijet da misli da je riješen za neko vrijeme. Ako Vance-Owenov plan bude odbačen, moramo se suočiti sa činjenicom da je put za pregovaranje efektivno zamro - i to koristiti kao opravdanje za nedjelovanje ili nedovoljnu akciju nije više prihvatljivo.

Memorandum sam završio sa nizom specifičnih preporuka, akcija o kojima Sjedinjene Države treba da razmisle, posebno ako Vance-Owenov plan bude odbačen ili ako propadne. Ovo je bio najprovokativniji dio papira:

PODIZANJE EMBARGA NA ORUŽJE BOSNI: Zagovarao sam podizanje embarga na oru Bosancima prije nego što sam posjetio region i još sam za to ako može dobiti odobrenje Vijeća sigurnosti UN. Ali ovo će možda biti teško postići (i dovesti do zategnutosti s Moskvom)...

Stoga bih (također) preporučio da razmislite o nečem za što znam da će mnogima izazvati muku: da dopustimo skrivene dopreme oružja bosanskim Muslimanima, *tako da spoljnja podrška Bosni više ne dolazi samo iz islamskih zemalja.* Takva politika zahtijeva istančanost u američkoj vladi, uključujući Kongres i, ako to direktno uključuje SAD, legalni izlaz. Nesumnjivo da će to procuriti kao što je procurilo i o našoj podršci avganistanskom otporu prije nego što je javno priznata. Ali ovo može biti najbolji način da se *brzo* pomogne Bosancima, a ne izazivajući novu eskalaciju Srba. To, pak, povlači ozbiljan uzmak koji pokazuje da Sjedinjene Države izbjegavaju rezoluciju Vijeća sigurnosti koju su prethodno podržale. Ova se zabrinutost može ublažiti ako naše akcije budu propraćene javnim nastojanjima u UN da se promijeni embargo ili ako *djelujemo preko trećih strana,* kao što smo uradili u Avganistanu.

DIREKTNA UPOTREBA SILE PROTIV SRBA: Bombardovanje bosanskih Srba pa, ako potrebno, čak i same Srbije odaslaće pravu poruku. Međutim, akcije moraju biti efikasne, i vojno i politički!... Ako se urade samo da se svijetu pokaže da „nešto činimo", manje bombardovanje - kao i pojačanje no-fly zone - može biti brz uspjeh za odnose s javnošću, ali će donijeti dugoročnu nesreću.

USPOSTAVITI AMERIČKO DIPLOMATSKO PRISUSTVO U SARAJEVU: Ovo bi moga dramatičan korak kako bi se svijetu pokazalo gdje smo. Američka ambasada može biti veoma mala; važna je simbolika.

ODRŽAVATI PRITISAK PO PITANJU RATNIH ZLOČINACA. Ova politika je korisna, i zakašnjela. Navesti više imena. Odrediti posebne ljude da naprave veći pritisak na ovom frontu.

Niko nije odgovorio na ovaj memorandum. Napokon, nekoliko sedmica poslije inauguracije, pozvao sam Lakea da ga pitam da li ga je primio. Jeste, odgovorio je, dobili su ga; bio je „koristan", ali je sadržavao neke sugestije koje bi nas „srezale u UN". Kratko smo raspravljali o tom pitanju, ali beznadežno. Ponovo sam Tonyu rekao da sam zainteresovan za specijalnu dužnost o Bosni, ali nije odgovorio; nekoliko sedmica kasnije Administracija je naimenovala Reginalda Bartholomewa, bivšeg ambasadora u NATO-u, za specijalnog pregovarača za Bosnu.

- GLAVA 4 -

Washington, poslije svega

(1993-1994)

Život se živi unaprijed, ali se razumije unazad.

SOREN KIERKEGAARD

NEOČEKIVANI ZADATAK

MOJ TELEFON U NEW YORK U ZAZVONIO JE U 6.45. Bio je 8. juni 1993. U prvih mjeseci Clintonove administracije, održavao sam povremene kontakte sa raznim ljudima u novoj Administraciji, ali ne o Bosni, pitanju koje je stavilo predsjednikov spoljnopolitički tim pred veliko iskušenje. U januaru, Peter Tarnoff koji mi je telefonirao u ime Christophera upitao me je da li želim da me uzmu o obzir za ambasadora u Japanu. Skoro stotinu puta putovao sam u Japan i to je bilo prestižno mjesto. Bio bih počastvovan, rekao sam, da moje ime bude spomenuto predsjedniku.

Postojao je jedan razlog što sam bio izuzet iz Bosne. U februaru, ubrzo nakon što me je Tamoff pozvao da razgovaramo o Tokiju, zatražio sam privatni sastanak sa Lakeom. Les Gelb me je ponovo posavjetovao da zaboravim na sastanak, pod izgovorom da može umanjiti šanse da mi bude ponuđen Tokyo ili nešto drugo. Iako sam znao da njegov savjet ima smisla, osjećao sam se obaveznim, skoro prisiljenim, da ponudim nepozvan savjet o Bosni.

Tony i ja smo ručali sami u njegovom uredu, u zapadnom krilu, gdje nas je poslužio mornarički stjuard iz kuhinje Bijele kuće. Prisjećajući se njegovog službovanja kod Henry Kissingera, koje je bilo naglo okončano maja 1970. kada je dao ostavku zbog invazije Kambodže, rekao sam da „izgleda kao da Henryjev duh još lebdi u ovom uredu" (Nagovarao sam ga da izvrši pritisak za veće američko angažovanje kako bi se zaustavila ubrzana katastrofa u Bosni. Bunio se, tvrdeći da, iako ljudi još umiru u velikom broju, „vi ne znate koliko bi ih sada bilo mrtvih da se mi ne trudimo". Odgovorio sam mu da je to tačno ali nebitno. Možda je situacija sada bolja nego da je Bushova administracija još na vlasti, rekao sam, ali je još uvijek daleko od dovoljnog i onog što je svijet mogao očekivati od retorike tokom kampanje guvernera Clintona, za koju je Tony bio tako ponosan što ju je napisao. Vidno uzrujan, Tony je rekao da se trudi i zamolio me da budem strpljiv. Sastanak se završio hladno i bezuspješno.

Nekoliko sedmica kasnije, Warren Christopher je otišao u velike evropske metropole sa prijedlogom da se podigne embargo na oružje i krene sa zračnim udarima na bosanske Srbe („podigni i udari", kako je ideja označena). Kako se i moglo očekivati, evropska reakcija je bila negativna dok je američka politika zapala u dublje teškoće. Christopher je imao posebno težak period u Bonu, gdje se osjećao tako neprijatno zbog držanja prema njemu da mu je bilo izuzetno teško ponovo posjetiti Njemačku tokom sljedeće tri godine. Administracija je počela vidljivo teturati zbog pogoršanja situacije na terenu i naknadnog šoka Christopherovog putovanja. Duboko razočaran, Christopher je o Bosni javno govorio kao o „problemu iz pakla", lako su bosanski. Muslimani prkosili pesimistima i preživjeli zimu, postajali su slabiji. Kako su opadale šanse za američko angažovanje, Srbi su se još

više drznuli. Hrvatski napadi na Muslimane takođe su se pojačali; ubrzo je buknuo rat u ratu između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana, koncentrisan oko nekad prelijepog grada Mostara. Štampa se okomila na Administraciju zbog slabosti. Iako niko nije želio da se Sjedinjene Države uključe u rat u Bosni, javno mnjenje bilo je podijeljeno oko toga šta treba učiniti.

Nakon Tarnoffovog poziva u februaru, osim govorkanja iz Washingtona ništa nisam čuo o naimenovanju za Tokyo. Višemjesečno odgađanje naimenovanja nije bilo neuobičajeno u Clintonovoj administraciji, ali je bilo zbunjujuće i povećavalo šanse da procuri. U aprilu, Walter F. Mondale odbio je ponudu da bude ambasador u Rusiji i Bijeloj kući ukazao na svoje interesovanje za Tokyo, navodeći zanimanje njegove supruge za japansku keramiku kao jedan od razloga za njegov izbor. Kako ovo pitanje još nije bilo odlučeno, Elaine Sciolino je u tekstu 4. juna objavljenom na prvoj stranici *The New York Timesa* opisala nepriličnu situaciju u koju su „dva stara prijatelja i saveznika", od kojih je jedan bivši potpredsjednik Sjedinjenih Država a drugi bivši pomoćnik državnog sekretara, ubačeni kao „nevoljni ratnici u nedoličnu borbu koja politički položaj suprotstavlja diplomatskom iskustvu". Mondale, jedan od najčasnijih ljudi za koje sam ikad radio, odmah me je pozvao da mi kaže koliko žali zbog svega ovog. Završio je riječima: „I ovo ćemo preživjeti."

„Imam i dobre i loše vijesti." Još sam bio u polusnu kada je 8. juna Christopher započeo razgovor sa neuobičajenom nestašnošću. „Loša vijest je da je predsjednik zamolio Fritza Mondalea da ide u Tokyo. (Pauza.) Dobra vijest je da bi volio da vi odete u Njemačku."

Malo je reći da sam bio zabezeknut. Nikad mi nije padalo na pamet da bih mogao službovati u Njemačkoj, niti mije to iko ikad spomenuo, čak ni kao daleku mogućnost. „Znam da je ovo prilično nenadano", rekao je Christopher, „ali nam je vaša odluka potrebna što prije." Zanijemio od zaprepaštenja, mogao sam postaviti samo jedno pitanje: „Chris, kako je predsjednik došao do te odluke?"

„Nemam pojma", odgovorio je Christopher. Zatim je, uz izvinjenje da mora na avion, spustio slušalicu.[34] Tarnoff me je pozvao u roku od nekoliko minuta i rekao da moram brzo odgovoriti jer će informacija sigurno procuriti. Osim toga, rekao je, ovo je laka odluka. Kada sam pozvao Gelba da mu kažem novosti, uzviknuo je i rekao da je to bolje od Japana, a da će za mene biti veći izazov jer je Njemačka na tako važnoj tački u svojoj istoriji. Bio je u pravu.

Pozvao sam moju majku, znajući da će novost za nju biti kao najveći mogući šok. Za nju, ovo je bilo duboko lično. Ostala je bez daha, zatim je zanijemila, u početku skoro nije bila kadra prihvatiti vijest.

Moja majka je rođena u Njemačkoj i odrasla u Hamburgu, koji je napustila zajedno sa ostalom porodicom čim su nacisti došli na vlast početkom 1933. Njen otac, moj djed Sami Maos, vodio je veliku firmu za izvoz kože Elias Moos and Co. koju je osnovao moj pra-pradjed. Moj djed koji je odlikovan Željeznim krstom za službu - nigdje drugo do u Srbiji - u Prvom svjetskom ratu, daleko prije većine drugih spoznao je kakva opasnost prijeti od Hitlera. Znao je da će Njemačka otada biti veoma opasna za jevrejsku porodicu, bilo asimiliranu ili ne. Poslao je svoje četvero djece (od kojih je moja majka bila najstarija) prvo u porodičnu kuću moje bake u Švajcarskoj, a onda je sviju prebacio u Buenos Aires, gdje je bilo sjedište južnoameričke filijale velikog porodičnog obrta, izvoza kože. Od tada, moja majka je putovala po svijetu, ali namjerno nikad nije ponovo kročila nogom u Njemačku.

Na kraju, na moje insistiranje, majka će me nekoliko puta posjetiti u Njemačkoj gdje je privukla znatno zanimanje i postigla veliki uspjeh, čak je bila pozivana i na čaj kod supruge kancelara Kohla. Povratak u Njemačku bio je za nju emotivan; dugo potiskivane uspomene su navirale. Bilo je neobično ovo posmatrati; posebno spoznaju - što je bilo novo za mene a što ona ranije nije opažala - da ima samo sretne uspomene iz svog djetinjstva u Hamburgu prije 1933. Bilo je dosta ubjeđivanja prije nego što je bila voljna vratiti se u Hamburg gdje je njena kuća, na Alsteru, uništena prilikom britanskog bombardovanja 1944.

Povratak moje majke u Njemačku bio je značajan lični dobitak uz moje imenovanje, koji ćemo oboje pohraniti u sjećanju. Kada je predsjednik donio odluku, nije znao za priču moje majke; kada sam godinu kasnije ispričao priču njemu i gospođi Clinton, oboje su bili u čudu i ganuti.

Godina u Njemačkoj. Tako je počeo slijed skoro slučajnih događaja koji će me, preko krivudave i stjenovite staze, odvesti do naimenovanja za Bosnu za koje sam se jednom dobrovoljno javio.

Američka misija u Njemačkoj, koja je najveća u Evropi, znala je kako podržati ambasadora u stilu na koji sam se bio spreman navići. Osoblje, i američko i lokalno, bilo je od ogromne pomoći; možda su se sažalili na ambasadora koji je stupio na dužnost bez supruge ili porodice. Najbolniji aspekt posla bilo je masovno, ali neophodno, smanjenje osoblja i troškova iz prenapučene hladnoratovske misije od preko 2.000 ljudi. Mnogo su mi pomogli divni ljudi, posebno moj zamjenik Don Kursch i šef administrativne službe u misiji Don Hays na čija je pleća pao najteži dio ovog posla. Posebno sam imao sreću što sam od mog prethodnika Roberta Kimmitta naslijedio neumornu i neophodnu pomoćnicu Rosemarie Pauli-Gikas, koja se kasnije sa mnom vratila u Washington i postala dio bosanskog tima.

Četiri godine poslije ujedinjenja, Njemačka se još uvijek redefmisala. Ovaj zadatak, težak u svakom društvu, u Njemačkoj je bio dodatno komplikovan zbog bremena istorije.

Od momenta kada sam stigao, septembra 1993, konstantno sam putovao po zemlji, posjećujući Berlin najmanje jednom sedmično, u nastojanju da unaprijedim novi odnos između dvije zemlje, ne samo na osnovu strateških veza preostalih iz hladnog rata, nego sve više na osnovu zajedničkih stubova trgovine i kulture, dva područja u kojima su postojeće veze, koje su bile goleme ali neformalne, mogle postati snažnije uz podršku ambasade. U Bonu sam razvio bliska lična prijateljstva i dobro upoznao sve lidere, uključujući sjajnog kancelara Helmuta Kohla, uglađenog i jasnog ministra spoljnjih poslova Klausa Kinkela i najvećeg stratega, ministra odbrane Volkera Ruhea. U njemačkom Ministarstvu spoljnjih poslova bilo je nekoliko impresivnih diplomata. Neki od njih postali su ne samo moje kolege nego istinski prijatelji; posebno sam zahvalan zbog bliskog odnosa sa Wolfgangom Ischingerom, političkim direktorom, koji je kasnije postao prijeko potreban član Kontakt grupe za Bosnu.

Posebno usko sarađivao sam sa Joachimom Bitterlichom, kancelarovim pomoćnikom za pitanja nacionalne sigurnosti. Prije odlaska u Bon rečeno mije da je Bitterlich prosrpski i antiamerički raspoložen, ali sam otkrio da je ova ocjena poluistinita; Bitterich je rođen na francuskoj granici, djelimično obrazovan u Francuskoj i oženjen Francuskinjom. Bio je u bliskim ličnim vezama sa francuskim zvaničnicima i snivao da odigra ulogu u učvršćenju francusko- njemačkog pomirenja; i uistinu, jedina velika fotografija u njegovom uredu bila je ona poznata fotografija Kohla i francuskog

predsjednika Francois Mitteranda kako se drže za ruke pred velikom kosturnicom iz Prvog svjetskog rata na bojištu Verduna. Ali Bitterlichova vizija se, u stvari, u cijelosti podudarala sa američkim nacionalnim interesima. Po mom mišljenju, on nije bio antiamerikanac. Bio je duboko upoznat sa američkom kulturom i politikom i duboko je vjerovao, kao i njegov šef, u čvrsto i trajno prijateljstvo između Njemačke i Sjedinjenih Država. U svakom slučaju, bilo je vrijeme da Washington napusti jednu od omiljenih igara iz hladnog rata, igru kojom se Bon prisiljava da izabere između Pariza i Washingtona ili da naše poruke šalje u Pariz.

Važnost Njemačke za Sjedinjene Države bitno je izmijenjena s krajem hladnog rata, ali se još nije bila umanjila. Sa stotinama hiljada američkih trupa stacioniranih ovdje, Zapadna Njemačka bila je država na prvoj liniji fronta za slobodu u Evropi, a Berlin njen živi simbol. Godine 1989. Berlinski zid je srušen a kancelar Kohl je, zgrabivši priliku koja se pruža jednom u životu, ujedinio Njemačku za nevjerovatnih 326 dana - bila je to jedna od velikih svetkovina državništva u ovom vijeku. Dok su se Thatcherkina Britanija i Mitteranova Francuska brinule zbog ujedinjene Njemačke Sjedinjene Države su, jedine među saveznicima Njemačke, podržale Kohla a njemačko ujedinjenje je Georgeu Bushu priuštilo jedan od najljepših trenutaka. Bilo je upadno da su me Nijemci, kad god bih u govoru spomenuo američku ulogu u ujedinjenju, uvijek prekidali sa aplauzom.

Predsjednik Clinton, koji je studirao njemački i putovao u Njemačku za svojih studentskih dana u Oxfordu, prihvatio je dugoročan stav prema Evropi poslije hladnog rata i vidio Njemačku kako se vremenom razvija u našeg prvog partnera u Evropi, što je on želio i da podstakne i vodi ka što produktivnijem pravcu. Zbog razumljivih razloga, Njemačka je igrala dosta pasivnu ulogu u poslijeratnoj istoriji Evrope - prije svega *objekt* zapadne politike, ne njegov oblikovalac, zemlja koja se treba braniti, ali nije kadra da se odbrani. Ali sa ujedinjenjem, i s vremenom, sa dolaskom nove generacije Nijemaca na vlast, Sjedinjene Države vjerovale su da je Njemačka spremna odigrati veću ulogu na evropskoj sceni, kao promotor demokratije i veliki izvor kapitala za ekonomski razvoj u Centralnoj Evropi i bivšem Sovjetskom Savezu. Kako se pokazalo, Amerikanci su često imali pozitivniji i optimističniji pogled na budućnost Njemačke nego sami Nijemci.

Tokom moje godine u Njemačkoj, vidio sam kako zemlja malim ali obećavajućim koracima ide prema većoj ulozi u Evropi, koracima koje su Sjedinjene Države nastojale nenapadno ohrabriti. Jula 1994. Vrhovni sud Njemačke donio je istorijsku odluku da se dozvoli raspored njemačkih trupa izvan njenih granica i ovo će se kasnije pokazati važnim u Bosni i Hrvatskoj. Kancelar Kohl, koji je bio oduševljen ovom odlukom, bio je preteča tih napora iako se, kao vrstan političar, kretao onoliko brzo koliko je mislio da bi zemlja mogla prihvatiti.

Jedna od naših glavnih tema u Njemačkoj bila je kako razviti zajedničku politiku prema Rusiji. Predsjednik Boris Yeltsin je javno izjavio da su kancelar Kohl i predsjednik Clinton dva strana lidera koje najviše poštuje, a ipak, mada je potreba bila očigledna, nije bilo stvarnog ustrojstva za koordinaciju američkog i njemačkog pristupa Moskvi. Želio sam razviti tu koordinaciju. U ovom nastojanju Strobe Talbott i Joachim Bitterlich odigraće ključne uloge. Zajedno smo razvili strateški dijalog između naše dvije zemlje - a posebno između dvojice lidera - o zajedničkoj politici prema Rusiji i Borisu Yeltsinu.

Strobe Talbott i ja došli smo na ideju kako unaprijediti ovaj cilj: na sljedeću rundu bilateralnih američko-ruskih razgovora u Bon ćemo pozvati Talbottovog ruskog kolegu, zamjenika ministra spoljnih poslova Georgi Mamedova, a zatim uvesti Nijemce u trostrani dijalog sa Washingtonom i

Moskvom, što je bilo bez presedana. Kada je novembra 1993. ovo dogovoreno, efekat je bio poput udara struje. Na emotivnoj večeri koju sam priredio za sve tri delegacije, spomenuo sam da su promjenljivi odnosi između tri zemlje u posljednjem vijeku doveli do svih mogućih protivničkih odnosa ali, sve do sada, nikad do tačke na kojoj su sve tri zemlje prijatelji. Mamedov je odgovorio da veče za njega predstavlja neku vrstu maštanja. „Mislim da noćas živim u snu", rekao je s puno emocija, direktno gledajući državnog sekretara odbrane Jorga Schoenbohma, bivšeg zapadnonjemačkog generala koji je preuzeo komandu nad istočnonjemačkim vojnim snagama u vrijeme ujedinjenja, koji je sjedio pored visokog ruskog generala. Nijemci su isto toliko bili ganuti, a Strobe je odgovorio sa snažnom zdravicom, naglašavajući nade Administracije za dalekosežnu i kooperativnu vezu sa Rusijom.

Njemačka i prošlost. Ponekad je američka politika prednjačila nad mišljenjem samih Nijemaca o sebi. Mnogi njemački lideri i intelektualci još su bili sumnjičavi prema ideji o većoj ulozi njihove zemlje. Dok sam razgovarao sa njemačkim liderima iz svih velikih političkih grupacija, bilo je jasno da većina još ima ogromnih teškoća da se suoči sa istorijom i ostavštinom rata, posebno holokaustom. Nijemci su znali istinu o svojoj istoriji - ali znati svoju istoriju nije isto kao razumjeti je ili biti u stanju s njom se pomiriti.

S obzirom na istorijske okolnosti, stepen sumnje u sebe nije bila tako loša stvar za Njemačku. Međutim, to je vodilo ka paralisanju sposobnosti Njemačke da djeluje, osim u razvodnjenom evrokonsensusu. Zbog britanske podvojenosti oko *njene* uloge u Evropskoj uniji, ovo je značilo da je Pariz, primjenjujući specijalni odnos sa Bonom, često bio u stanju francuske pozicije učiniti i pozicijama Njemačke. Neki Nijemci, posebno ljevica, takođe su koristili svoju istoriju kao pogodno opravdanje da se izbjegnu čvrsti stavovi u mjestima kao što je Bosna.

Kad god sam držao govor u Njemačkoj, izranjala je prošlost, direktno ili indirektno, često u obliku pitanja o tome zašto ostali svijet pridaje toliku pažnju i najmanjem neonacističkom ispadu u Njemačkoj, kad ovaj pokret nema ni političku podršku ni značaj. Često su me pitali da li ostatak svijeta još uvijek ne vjeruje ili vjeruje Nijemcima. Poslije izvjesnog vremena, shvatio sam šta nas to Nijemci stvarno pitaju: da li možemo vjerovati sami sebi?

Da sam otišao u Japan, vjerovatno nikad ne bi bila postavljena slična pitanja o Japancima u Drugom svjetskom ratu.[35] Iako su bili nesretni što nikad nije nestalo pitanje Trećeg Reicha, sami Nijemci su pomogli da se održi. Za razliku od Japana, nije bilo pokušaja u javnim školama da se iskrive ili minimiziraju užasi novije prošlosti. Mislio sam da je ovo, u izvjesnom smislu, dug njihovim tjeskobnim naporima da se suoče sa svojom prošlošću, uključujući lično pitanje o postupcima vlastitih porodica. U stvari, ovo pitanje se postavljalo daleko više u Njemačkoj nego igdje drugo u svijetu.

U odgovor na ponavljana pitanja o tome koliko dugo će se svijet baviti tim pitanjima, mojim njemačkim prijateljima sam rekao da nikad neće biti odredbi kojima će se ograničiti podsjećanja na nacističku eru; s obzirom na osebujan užas i stepen, to će se proučavati i raspravljati i u narednom vijeku.

Ovo, pak, nije značilo da je svaka generacija Nijemaca kriva, sada i zauvijek, zbog onog što se dogodilo između 1933. i 1945. Konstantno su me pitali za moje lično gledište o toj upornoj tvrdnji o krivici njemačkog naroda kao cjeline za zločine nacista. U mom odgovoru nije bilo bogatog

istorijskog uvida mog prijatelja i mentora, profesora Fritza Sterna koji je napustio Columbia University da bi se priključio osoblju ambasade kao moj visoki savjetnik, i koji me je vodio tokom mog boravka u Bonu. Ali, uz njegovu pomoć došao sam do ne sasvim originalnih zaključaka, ali sam ih duboko osjećao, o Njemačkoj i nacistima. Kako se pokazalo, ti stavovi takođe su bili važni u oblikovanju mog stava prema Bosni godinu kasnije, kada je pitanje kolektivne krivice Srba bilo stalno pitanje.

Nisam vjerovao i ne vjerujem u kolektivnu krivicu njemačkog naroda. Nisu posjedovali neku vrstu genetske mane koja je samo njih učinila sposobnim za takva djela. Dakako, neki istorijski faktori učinili su Njemačku sklonijom od mnogih drugih nacija najžešćim oblicima rasizma i organizovanih ubistava, ali nije bilo dokaza da je sadašnja generacija Nijemaca sklona ponoviti grijehe svojih očeva i pradjedova.

Rasizam koji prerasta u ubistvo, čak organizovano ubistvo, nije nešto što se dogodilo samo u holokaustu. Uništenje Jevreja bilo je jedinstveno po obimu i jezivom, birokratskom načinu na koje je organizovano, ali to smjestiti u kategoriju jednog, ograničenog samo na sebe, rizikovalo bi propust jedne od njegovih glavnih lekcija: da se na različit način i u manjem omjeru moglo desiti svuda, i drugim narodima. Kad bi se takva tragedija trebala desiti bilo gdje u svijetu danas, to ne bi bilo u Njemačkoj, nego u nekoj zemlji, kao što je Hrvatska ili dijelovi Srbije, gdje ekstremni nacionalizam još nije doživio svoj veliki dan. Reći da je samo Njemačka bila kadra za takva djela znači ne samo ignorisati druge primjere antisemitizma nego i dopustiti da se otrgnu užasi poput onih koji su se desili u bivšoj Jugoslaviji, Sovjetskom Savezu, Ruandi ili Kambodži.

Istorija je korištena ili zloupotrebljavana širom svijeta da bi se današnje generacije smatrale odgovornim za stvarne ili izmišljene grijehe prošlosti. Ali svaka većina je negdje drugo manjina. Zloupotreba istorije osudila je još nerođene generacije da od zaborava spase glupe sukobe bez rezultata i krvave zavade. Jugoslavija je za ovo bila dobar primjer, ali ekstremni nacionalisti postojali su u skoro svakoj zemlji, spremni da pooštre rasna trvenja ili stara neprijateljstva kako bi zadobili vlast. Ruski ekstremista Vladimir Zhirinovsky bio je samo najpoznatiji u gomili, ali je imao svoje istomišljenike u skoro svakoj zemlji koja je nastala iz komunizma od kraja hladnog rata.

Često ću misliti o tim intenzivnim razgovorima u Njemačkoj dok budem slušao o beskonačnim, samosažaljujućim verzijama istorije koje su konstantno bile dio naših pregovora na Balkanu, području gdje je izgledalo da svi sebe vide kao člana ugrožene manjine.

Čudno je što je, u toku mog jednogodišnjeg boravka u Njemačkoj, iako je samo jedan sat avionom od rame zone, pitanje Bosne rijetko iskrsavalo u razgovorima. Međutim, Nijemci su bili važni kada se radilo o službenim pitanjima jer je Bon obično bio najbliži stavovima Washingtona nego drugi članovi Kontakt grupe. Pitanje je rješavao Charles Redman, koji je kao specijalni pregovarač za Bosnu zamijenio ambasadora Bartholomewa. lako sam dočekivao Redmana kad god bi došao u Bon, ostajao sam izvan procesa, jedva i pogledavši beskonačne telegrame o situaciji u Bosni. Osjećao sam se udaljenim od tog pitanja, pošto tu nisam mogao ništa uraditi i potpuno sam utonuo u moj novi divni posao.

Ali nije sve bilo dobro u Washingtonu. Bosna je počela krnjiti američku spoljnju politiku po Evropi. Štampa je bila nemilosrdna u svom pisanju o Administraciji. Pritisak je dostigao i do najviših nivoa u vladi i ujesen 1993, na moje veliko zadovoljstvo, Warren Christopher je promovisao Strobe Talbotta za zamjenika državnog sekretara u okviru dramatične reorganizacije koja je uveliko

ojačala visoku službu State Departmenta. U isto vrijeme, što je bila manja sreća, Les Aspin se usred katastrofe u Somaliji povukao kao sekretar odbrane, završivši kratak i težak mandat u poslu o kome je tako dugo sanjao. Tragično je da je njegov prisilni odlazak iz Pentagona označio i kraj njegove impresivne karijere; umro je manje od dvije godine kasnije od moždanog udara.

Kao što mi je Frank Wisner napisao iz Indije, uprkos sjajnim ostvarenjima, Aspinov život bio je nedovršen. Ogromna tuga preplavila bi mnoge njegove prijatelje kada su mislili o Lesu - odijelo mu je uvijek bilo zgužvano, njegov brzi um uvijek je postavljao pitanja, njegovo veselo raspoloženje prikrivalo je duboku nesigurnost i samotnost.

Sredinom zime 1994. naveliko su kružile priče o rastućim problemima u upravi i vođstvu u Evropskom birou. U proljeće, pozvali su me i Tarnoff i Talbott i upitali da li bih razmislio o napuštanju Bona i preuzimanju Biroa za evropska i kanadska pitanja. Rekao sam im da, pošto sam radio kao pomoćnik državnog sekretara prije petnaest godina, nisam zainteresovan da se zbog sličnog posla vratim u Washington; volio sam svoj posao u Njemačkoj i želio sam ostati još najmanje dvije godine. Ali Tarnoff i Talbott su nastavili s pozivima, moleći me da se vratim u Washington. I dalje sam odbijao, ali pritisak nije popuštao; Talbott se posebno za ovo zalagao sa sve većom hitnošću, posebno za vrijeme posjete Njemačkoj.

Napokon, u maju, Talbott je izvadio asa iz rukava: i državni sekretar i predsjednik željeli su da se to desi. Ovo je dramatično promijenilo prirodu zahtjeva; čvrsto sam vjerovao da je pravo predsjednika da mi sada, ako želi, oduzme ovaj divni zadatak na Rajni koji mi je i dao; onaj koga je predsjednik naimenovao duguje predsjedniku lojalnost u takvim pitanjima.

Poslije privatnog sastanka sa Christopherom u Rimu, složio sam se da preuzmem posao pod uslovom da mogu izabrati sve moje zamjenike. Zamolio sam da se moj povratak odgodi dok ne ispunim godinu u Njemačkoj i učestvujem u putovanju predsjednika Clintona u Bon i Berlin.

Talbott i Tarnoff nabrojali su tri prioriteta za novi posao: revitalizacija Evropskog biroa, oblikovanje koherentne politike na proširenju NATO-a i Bosna. Rekao sam Strobeu da imam jednu veliku brigu. Kao što je znao, u State Departmentu bilo je oko trideset ljudi u rangu ili jednako rangu pomoćnika sekretara; nivo koji nije više imao ovlasti kao nekad. Bio je, stoga, jedva adekvatna baza iz koje se može ispuniti tako ambiciozan program kakav je on iznio. Da bi se uspjelo u tako spornim pitanjima kao što su Bosna i NATO, bilo je potrebno djelovati izričitije. Međutim da bi se to postiglo, izazvao bih toliko neprijateljstava da bih sagorio - ili izgorio - za godinu. S druge strane, ako bih morao djelovati rutinski, postavljajući proces ispred suštine, mogao bih zadržati više prijatelja ali ne bih ispunio misiju.

Kada sam izložio ovu dilemu „gubiti-izgubiti", Strobe se nasmijao. „Pretpostavljamo da ćete biti agresivni", rekao je. „Zato ste nam potrebni. Podržaćemo vas." Ovog puta bio je na mene red da se nasmijem. „Bez obzira *ja ću* vas podržati", rekao je Strobe. „I", zaključio je, „konačno ćete biti dio *našeg* tima."

Predsjednik u posjeti Njemačkoj. Ambasadori sanjaju o predsjedničkoj posjeti za vrijeme njihovog mandata. Iako je to logistička mora i sigurnosni zahtjevi kakvi se ne mogu ni zamisliti, može znatno promijeniti politiku. To je nezaboravno iskustvo; ambasadori se do kraja života mogu hraniti pričama o haosu i osujećenoj katastrofi, o svojoj oštroumnosti u sprječavanju neke strašne nevolje i ličnim trenucima sa predsjednikom.

Srećom, putovanje predsjednika Clintona u Njemačku, jula 1994, bilo je dobro organizovano iako je, naravno, imalo i svojih momenata. U vrijeme posjete još sam bio u Njemačkoj, očekujući potvrdu Senata za moj novi položaj. Nijemci su upravo preuzeli predsjedništvo EU, tako da smo uz sastanke sa njemačkim liderima, uspjeli ugurati i „samit EU", prilično grandiozan naziv za dvosatni sastanak u Reichstagu u koji je bio uključen ne samo kancelar Kohl nego i odlazeći predsjednik Evropske unije Jacque Delors. U predsjednikovu posjetu bio je predviđen Bon i porodična posjeta Kohlovoj vikendici u blizini grada katedrala Wormsa.

Vrhunac putovanja - i jedan od vrhunaca u mojoj cijeloj karijeri u vladi - bila je posjeta predsjednika Clintona Berlinu, 12. jula. Bio je prvi predsjednik koji je posjetio Berlin nakon ujedinjenja i ja sam predložio da, nakon samita EU, on i kancelar Kohl prođu kroz Brandenburšku kapiju, sa zapada ka istoku, kao simbol nove Njemačke. Kada budu u nekadašnjem Istočnom Berlinu, dvojica ljudi treba da se obrate gomili koja se bude okupila.

Plan je izvrsno funkcionisao. Dan je bio skoro bez oblaka kada su Clinton i Kohl sa suprugama zajedno prošli kroz veliku kapiju i upali u bučnu gomilu od preko stotinu hiljada ljudi, od kojih su mnogi mahali malim američkim zastavicama, koje su za tu priliku promišljeno nabavili lokalni dućani. Bio je to vjerovatno posljednji uzvišeni američki trenutak za stanovnike Berlina, grada sa neskrivenom ljubavnom vezom sa Amerikom a koji nam je posljednjih pedeset godina ostavio trenutke za pamćenje - berlinski vazdušni most, Zid, konfrontacija sovjetskih i američkih tenkova na kontrolnoj tački Charlie 1961, govor Ronalda Reagana „Rušite ovaj zid, gospodine Gorbachev", i iznad svega govor Johna F. Kennedyja „Ich bin ein Berliner" 1963.

Govor predsjednika Clintona bio je kratak i rječit. Za razliku od Kennedyja, on je stvarno govorio njemački i sjedeći u salonu u Reichstagu, vježbao je neke fraze sa Rosemarie Pauli-Gikas prije nego što su on i Kohl krenuli u šetnju. Džinovski video-ekrani, nešto nezamislivo u vrijeme Kennedya, odnosili su njegovo lice, kao i riječi, daleko niz Unter den Linden, gdje su gomile stajale cijelim putem do ogromne zgrade Ruske ambasade, iz koje je Moskva nekad upravljala Istočnom Njemačkom. Dok je predsjednik govorio, vidio sam mnoge Nijemce, među njima i dvojicu ministara, sa suzama u očima, što je bila nijema počast simbolici prigode.

Kada je govor završen, predsjednik je, što je karakteristično za njega, uronio u gomilu, ali su se sigurnosne linije pokidale što je skoro dovelo do prijateljskog meteža. Tajna služba je bila na visokom stepenu uzbune i nastojala požuriti predsjednika da se vrati u kola gdje je gospođa Clinton već čekala, ali on sam je beskrajno uživao.

Kada se vratio u kola, rekao je da je Berlin jedno od najboljih iskustava otkako je predsjednik, „druga najveća gomila poslije inauguracije, otkako sam predsjednik".[36]

„Dakle, dopustićete da ostanem ovdje", rekao sam šaleći se.

„Ni govora", odgovorio je prijateljski. „Ipak, ovo ne možete premašiti."

Tokom vožnje od aerodroma do hotela u Berlinu i ponovo sljedećeg jutra, prvi put sam izravno govorio predsjedniku o mom novom zaduženju. Izrekao je nekoliko uobičajenih komentara kako će sve biti dobro, ali je dodao nešto što niko drugi nije spomenuo. „Kada se vratite, želim da što više saobraćate sa novinarima", rekao je. „Vi ste u tome dobri, a mi smo u pravoj nevolji." Hilarry Clinton mi je kasnije rekla isto, još određenije.

Vozeći se na drugi sastanak tog dana u Berlinu, spomenuo sam moj razgovor sa predsjednikom

Warrenu Christopheru, koji je rekao da se u potpunosti slaže. Ali uprkos Christopherovoj opaski, očekivao sam teškoće; u vladi nije bilo osjetljivijeg pitanja od onog kako saobraćati sa novinarima. Bila je to, u izvjesnom smislu, još jedna situacija gubiti-izgubiti; održavanje „niskog napona" bilo je dobra politika unutar birokratije, ali bez javne podrške za kontroverznu politiku to bi bila propast, a javna podrška znači biti raspoloživ novinarima. Uvijek sam vjerovao da javni zvaničnici imaju obavezu da budu dostupni ljudima koji su im davali za platu, a ovo je uključivalo i novinare. Međutim, postojao je rizik da javni zvaničnik bude optužen da traži lični publicitet, čak i od onih istih novinara koji traže pristup do njega.

Nije svaki zvaničnik dijelio moje mišljenje o odgovornosti javnog djelatnika, što sam ja opet uvijek osjećao. Kratko sam radio za *New York Times,* ljeti dok sam studirao, a pet godina sam bio urednik tromjesečnog magazina *Foreign Policy.* Dok sam studirao, želio sam biti novinar. Mnogi moji prijatelji bili su novinari, posebno oni koji su bili u Vijetnamu '60-ih ili oni koje sam upoznao u početku karijere. Učiniću što predsjednik traži, ali sam znao da će cijelo vrijeme biti nerazumijevanja i problema.

Eur. Nakon rutinske potvrde, 13. septembra 1994. položio sam zakletvu kao pomoćnik državnog sekretara za evropska i kanadska pitanja. Odustao sam od velike ceremonije i prijema koji obično idu uz takvu priliku - pa, učinio sam to godinu ranije pred put za Njemačku - u korist veoma male prigode u prostranoj prijemnoj kancelariji državnog sekretara, sa samo nekolicinom prijatelja i porodicom i odmah nakon ceremonije otišao pravo na posao. Prvi zadatak bio je da reorganizujem Biro za evropska i kanadska pitanja - „EUR", što je bila poznata kratica u State Departmentu. Prvo sam zatražio da se Kanada isključi iz našeg biroa. Naš odnos s Kanadom bio je jedinstven i zasluživao je pažnju koju ne može dobiti od pomoćnika sekretara također odgovornog za cijelu Evropu od Islanda do Turske. Stoga sam predložio da se odgovornost iz Evropskog biroa prebaci u ruke specijalnog ambasadora u ministarstvu koji je odgovaran državnom sekretaru.

Moj prijedlog bio je odbijen, pa sam zamolio Richarda Hecklingera, izuzetnog ekonomistu koji je pristao da bude zamjenik pomoćnika sekretara za ekonomska i regionalna pitanja, da svom portfelju doda i posebnu pažnju Kanadi. Već sam izabrao Boba Frasurea kao zamjenika pomoćnika sekretara za Centralnu Evropu, uključujući Grčku, Tursku i Kipar - područje velike nestabilnosti i sve veće strateške važnosti za Sjedinjene Države. Morao sam donijeti još jednu odluku, ali najvažniju: izabrati zamjenika.

Odabir pravog osoblja je pedeset procenata odluka koje čovjek mora donijeti u poslu. Uradi pogrešno i plaćaćeš za to do kraja mandata, i na nevidljiv i na opipljiv način. Kako sam znao da ću veliki dio vremena provoditi na putu, moj zamjenik moraće uživati povjerenje državnog sekretara i njegovih visokih saradnika. Poslije izvjesnog razmišljanja, posao sam ponudio Johnu Kornblumu koji je u State Departmentu bio visoki saradnik za evropska pitanja.

Imao sam sreću, kao i Biro, da ga dobijem. Kornblum je postao moj neophodni alter ego, kadar da preuzme pitanja za koja nisam imao vremena i jasan glasnogovornik za stavove Biroa kada sam bio izvan zemlje. Kako je John sticao poštovanje sekretara i njegovih visokih zamjenika, poraslo je moje povjerenje da ga mogu ostaviti da vodi Biro. Kada sam 1996. napustio vladu, bio sam duboko zahvalan što su predsjednik i sekretar Christopher izabrali Kornbluma za mog nasljednika, na taj način osiguravajući maksimum kontinuiteta i najjačeg mogućeg vođstva, i kasnije mu ponudili posao

njegovih snova, da bude ambasador u Njemačkoj.

Moj prvi sastanak, nakon davanja zakletve, bio je o Bosni; moj posljednji, sedamnaest mjeseci kasnije, bio je o istoj temi. A između toga radio sam na mnogim drugim problemima, od kojih su neki - kao što je proširenje NATO- a, baltičke države, Albanija, Kipar, Turska, Irska i lepeza centralnoevroflskih pitanja - bili i interesantni i važni. Ali rijetko bi prošao dan kada Bosna ne bi potisnula svako drugo pitanje, nikad nije prošao dan kada nismo osjećali da smo, u najboljem slučaju, samo još jednu nesreću od ponora.

Warren Christopher i Strobe Talbott su rekli da osjećaju da srljamo u novu strašnu fazu bosanske krize. Bili su u pravu.

- GLAVA 5 -

Od pada do katastrofe

(septembar 1994 - avgust 1995)

Stojimo lice u lice sa strašnim pitanjem zla a čak ni ne znamo šta je ispred nas, a kamoli kako mu se suprotstaviti.

CARL JUNG

SLJEDEĆIH JEDANAEST MJESECI BILI SU IZUZETNO TEŠKI. Iako smo, čak, napretka o širokom rasponu pitanja važnih za oblikovanje američkih posthladnoratovskih odnosa sa Evropom - posebno proširenje NATO-a i odnosi sa bivšim sovjetskim satelitima u Centralnoj Evropi - sa daljim pogoršanjem u Bosni nametala su se ozbiljna pitanja o prirodi američkog posthladnoratovskog opredjeljenja u Evropi.

Pitanje proširenja NATO-a dominiralo je tokom mojih prvih nekoliko sedmica u Washingtonu. Poslije intenzivne interne debate, za devet sedmica smo iskovali stav, upravo na vrijeme da ga Christopher izloži na sastanku ministara spoljnjih poslova u Briselu, početkom decembra 1994. Najavili smo da će 1995. NATO početi formalni dijalog sa svim potencijalnim članicama NATO-a i drugih zemalja kojih se tiče odluka, uključujući Rusiju. Prema našem rasporedu, nijedna zemlja ne bi bila pozvana da nam se pridruži sve do 1997, sa stvarnim članstvom predloženim za 1999. Proces bi bio poman i metodičan - prespor za one, kao što su Zbigniew Brzezinski i Henry Kissinger, koji su željeli da NATO odmah primi nove članice, a prebrzo za one, uključujući Georgea Kennana i Sama Nunna, koji su strepili od posljedica proširenja na Rusiju i nisu vjerovali da se NATO uopšte treba proširiti. Uprkos takvim izazovima politici sa obje strane, Administracija se držala svog prvobitnog programa za sljedeće tri godine - izuzetno stabilan kurs uprkos teškoćama i prigovorima sa obje strane. Maja 1997, u Parizu, predsjednik Yeltsin je potpisao Osnivački akt između NATO-a i Rusije. Šest sedmica kasnije NATO je formalno pozvao Poljsku, Mađarsku i Republiku Češku da se priključe, a drugim članicama ostavio otvorena vrata za kasnije.

Bilo je i drugih uspjeha tokom moje prve godine u Washingtonu, uključujući rješenja pod američkim pokroviteljstvom ili napredak u nekoliko drugostepenih pitanja koja su mogla eskalirati u prvostepenu krizu. Tu spadaju ozbiljna rasprava o grčko-albanskoj granici i prepirke oko političkih zatvorenika, kao i problemi između Mađarske i njena dva susjeda, Slovačke i Rumunije, oko tretmana njihovih mađarskih manjina. Pod američkim pritiskom, Evropska unija je u proljeće 1995. odobrila spornu ali važnu Carinsku uniju sa Turskom i promakla Kipar u prvi red zemalja o kojima treba razmisliti za buduće članstvo. A pod vještim ličnim umijećem predsjednika Clintona, odnosi sa Rusijom i njenim temperamentnim predsjednikom uporno su išli naprijed uprkos nizu oštrih sukoba.

Ali ti koraci prema nepodijeljenoj i sigurnoj Evropi imaju neizvjesnu i mučnu budućnost u jesen 1994, kada je politika Amerike bila suočena sa velikim teškoćama i izazovima. Više nije moglo biti vremena za samočestitanje oko NATO-a ili nekog drugog pitanja u očajničkih devet mjeseci između novembra 1994. i kraja jula 1995, dok je Bosna išla s niske na nižu tačku, kulminirajući u jezivim

događajima u Srebrenici. Vrijednost drugih uspjeha Administracije u Evropi zavisiće, poslije svega, od onog što se dešavalo u Bosni.

Bockanje. Krajem novembra, Srbi su napali hrvatske i muslimanske položaje u zapadnoj Bosni, koristeći ratne avione iz baze na vojnom aerodromu Udbine, u dijelu Hrvatske pod kontrolom Srba. Ovo je bila izuzetno drska eskalacija rata: ne samo da je korištenje aviona predstavljalo kršenje odredbi Ujedinjenih nacija o „no-fly" zoni, nego su ti avioni prešli međunarodnu granicu između Hrvatske i Bosne. Iz Londona, gdje sam bio u vrijeme incidenta, požurivao sam Christophera da insistira na tome da NATO uništi srpske avione i vazduhoplovnu bazu Udbine. Sljedećeg dana, NATO je predočio fotografije ogromnih rupa koje su njihovi avioni napravili na pisti u Udbinama i ponosno najavio da je pokrenut najveći zračni juriš u Evropi od kraja Drugog svjetskog rata. Dvadeset četiri sata kasnije postalo je jasno da je „masovni napad" bio samo niz manjih zračnih udara - koje je štampa kasnije prezrivo ali tačno opisala kao „bockanje". Pista se mogla popraviti za dan dva, i popravljena je. Ujedinjene nacije, koje su se složile sa zračnim udarima NATO-a, vratile su se u svoju pasivnost a Srbi su se pripremali da protekne zima prije nego što će ponovo da napadnu. Bio je to sramotni momenat koji je Boba Frasurea i mene duboko oneraspoložio.

Sarajevo. Početkom januara 1995. posjetio sam Sarajevo i Zagreb. Putovanje mi je dalo novi uvid u političku zbrku u Bosni. Federacija - hrvatsko-muslimanski entitet koji je prošlog marta bio dogovoren u Washingtonu - postojala je samo na papiru, a trvenje između Hrvata i Muslimana bilo je ogromno. Samo Sarajevo nije bilo pod napadima, zahvaljujući četveromjesečnoj zimskoj obustavi vatre, koju je najavio bivši predsjednik

Jimmy Carter nakon ubrzanog putovanja u Sarajevo i Pale krajem decembra. Ali, predsjednik Izetbegović mi je rekao da su se o obustavi vatre složile obje strane samo zbog otežane borbe zimi i prorekao da će se rat nastaviti čak s većim intenzitetom prije nego što isteknu četiri mjeseca.

Izetbegović je pružao začuđujuću sliku odlučnosti pred teškoćama. Sjedeći u nezagrijanoj i slabo osvijetljenoj predsjedničkoj palati, sa *unutrašnjim* zidovima unakaženim rupama od metaka i slomljene žbuke, s prozorima djelimično zamijenjenim debelim plastičnim folijama, nije pokazivao znak da će ikad odstupiti ili premjestiti svoj glavni grad u sigurnost obližnje Tuzle. Te večeri, dok smo premijer Haris Silajdžić i ja sami hodali zaleđenim ulicama Sarajeva, on mi je pričao o svojoj mladosti u multietničkom gradu u kome, kako je rekao, nije čak ni znao koje su vjere ili etničkog porijekla njegovi prijatelji. „Taj grad koji sam poznavao i volio umire zato što Zapad nije zaustavio ovaj rat", rekao je s gorčinom.

Marta 1995, Tuđman je insistirao da Srbi prepuste kontrolu nad Krajinom, granične dijelove Hrvatske koji su zauzeti 1991. i u kojima sada „administriraju" Ujedinjene nacije - međunarodno prisustvo koje je postalo izlika za kontinuirano srpsko etničko čišćenje nekadašnjeg mješovitog srpsko-hrvatskog regiona. Ako mu oblast Krajine ne bude vraćena mimo, upozorio je Tuđman, uskoro će napasti, bez obzira na rizik. Ovo je bilo upravo ono na što me je hrvatski ministar spoljnjih poslova Granić upozorio decembra 1992, za vrijeme mog prvog privatnog putovanja.

Američka i britanska obavještajna služba dugo su predskazivale da će Srbi poraziti Hrvate ako ovi napadnu u Krajini. Sekretar odbrane Perry i general Shalikashvili iskazali su ovakvu procjenu direktno hrvatskom ministru obrane Gojku Šušku, na sastanku kome sam prisustvovao u Minhenu, 4.

februara 1995, govoreći mu da će Srbi poraziti svaki hrvatski napad, bilo sa njihovim lokalnim resursima ili podrškom redovne Jugoslovenske armije pod Miloševićevom kontrolom. Kasnije, nakon uspjeha njegovih snaga, Šušak je uživao peckajući me zbog minhenskog sastanka.[37]

Marta 1995. odletio sam u Zagreb da bih pokušao ubijediti Tuđmana da ne započinje s napadom. Tuđman se ne samo složio da ne napada krajinske Srbe, nego je rekao da će to javno izjaviti ako se sljedeće sedmice bude mogao sastati sa potpredsjednikom Goreom, kada obojica budu na međunarodnoj konferenciji u Kopenhagenu. Sedmicu kasnije, 12. marta, Tuđman i potpredsjednik Gore sreli su se u haotičnoj atmosferi ogromne konferencijske dvorane u Kopenhagenu. Logistika je predstavljala moru; sjedne strane, dok smo išli sa sastanka na sastanak, potpredsjednik je skoro naletio na Fidela Castra kojeg je nastojao izbjeći. Gore je rekao Tuđmanu da se Sjedinjene Države odlučno protive upotrebi sile za rješavanje problema u Krajini, a Tuđman je dao riječ da neće napasti - uz uslov da mu se region mirno vrati. Izjava Gorea i Tuđmana bila je opšte pozdravljena kao korak dalje od ponora i za sada rat je bio otklonjen. Ali na kraju, hrvatski juriš u Krajini bio je samo odgođen, a ne spriječen, a ocjena američke obavještajne službe o tome šta će se desiti ako Hrvati napadnu pokazala se - srećom - potpuno pogrešna.

Frasureova misija. U martu, počela se raspadati Carterova „obustava vatre", za što je svaka strana optuživala onu drugu. Frasure je sada bio usred intenzivnih pregovora sa Miloševićem koje su Evropljani oduševljeno podržavali. Nekoliko puta približio se kompromisu kojim bi se suspendovale ekonomske sankcije UN, a kao naknadu za djelimično priznanje Bosne. Ali svaki put Bob se vraćao kući praznih ruku. Napokon, krajem maja, Frasure je preporučio da se povučemo i prepustimo novom pregovaraču Evropske unije, bivšem švedskom premijeru Carlu Bildtu koji je upravo zamijenio Davida Owena, da za mjesec ili dva preuzme vođstvo, nakon čega bismo ponovo razmotrili situaciju. Niko nije pomišljao da će se ovaj kratki period u kome je novi evropski pregovarač preuzeo vodstvo podudariti sa još katastrofalnijim događajima u ratu.

Lični interludij. Ovo možda nije izgledalo kao najbolje vrijeme za vjenčanje, ali u nedjelju, 27. maja, ja sam upravo to učinio, oženivši se sa Kati Marton, američkom spisateljicom i novinarkom, u njenoj rodnoj Budimpešti. Bila je to predivna svadba, koju je sjajno pripremio i ugostio ambasador Donald Blinken i njegova supruga Vera, rođena Budimpeštanka. Održali smo ceremoniju i prijem u vrtu ambasadorove rezidencije, zgrade koja je u vrijeme hladnog rata simbolizovala Ameriku i slobodu za Kati i njene roditelje, hrabre novinare koji su 1957. izbjegli iz Mađarske, pošto su ih komunisti zatvorili prije revolucije iz 1956.

Pripreme za naše vjenčanje zasjenila je drama u Bosni. Dva dana prije ceremonije, NATO je bombardovao položaje bosanskih Srba u znak odmazde za sve bezočnije srpsko granatiranje Sarajeva i drugih „sigurnih zona UN", koje su bile sve drugo osim sigurne. Zračni udari bili su nešto snažniji od prethodnih „bockanja", ali ni po kakvim standardima ni ozbiljni ni podržani. U odgovor, Srbi su dramatično podigli uloge; uhvatili su više od 350 mirovnjaka UN i, nazivajući ih „ljudskim štitovima" pred daljim napadima, lisicama ih vezali za stabla i telefonske stubove. Svjetska štampa pozvana je da snimi te ljude kako bijedno stoje pod vrelim suncem. Slike francuskih vojnika kako mašu sa bijelim zastavama za predaju objavljene su širom svijeta, na užas novog francuskog predsjednika Jacquesa Chiraca.

Televizijske slike bile su jezive. Izgledalo je nepojmljivo da takvi grmalji mogu na koljena baciti najveće sile na svijetu. Dok smo se Kati i ja pripremali za svadbu, bio sam u stalnom kontaktu sa Washingtonom. Sastanak na visokom nivou u Bijeloj kući bio je predviđen za rano poslijepode 27. maja; shvatio sam, lecnuvši se, da će se održati tačno u isto vrijeme kad i naše vjenčanje.

Nekoliko sati prije ceremonije još jednom sam telefonirao iz Budimpešte u Washington i preko operativnog centra povezao se sa Madeleine Albright, Johnom Komblumom i Tomom Donilonom, Christopherovim šefom kabineta, koji su se pripremali za sastanak u Bijeloj kući. Savjetovati Evropljane, čije je osoblje bilo ugroženo, bilo je teško za Sjedinjene Države koje nisu imale trupe na terenu. Zemlje sa mirovnim snagama u ugroženim zonama, uključujući Britance, Francuze i Holanđane, strepile su da bi svaka odmazda nad bosanskim Srbima mogla rezultirati ubistvima talaca i drugih pripadnika mirovnih snaga, i nastojale su pregovarati o njihovom oslobađanju, što je bio pristup koji će, kako sam se plašio, oslabiti UN a ojačati Srbe. Uvjeravao sam da NATO treba zaprijetiti sa novim zračnim napadima ako taoci ne budu oslobođeni. Razgovor sa kolegama završio sam s molbom da se moji stavovi predoče na sastanku. „Preporučujem", rekao sam, „da Srbima damo četrdeset osam sati da oslobode neozlijeđene sve taoce i kažemo im da ćemo bombardovati Pale ako to ne učine. I onda to učiniti, ako bude potrebno. Priznajem da će se Evropljani ovome usprotiviti jer se plaše represalija, ali nijedan vojnik UN nije bio ubijen i Srbima se ne može dopustiti da dalje prkose cijeloj svjetskoj zajednici. Ubijeđen sam da će popustiti ako je prijetnja uvjerljiva." Šutnja s druge strane linije govorila je da su moje kolege u Washingtonu mislili da sam izgubio pamet jer se vjenčanje trebalo obaviti za koji minut. „Ozbiljan sam", rekao sam, „ali sada se moram oženiti."

Za vrijeme našeg medenog mjeseca, dok smo Kati i ja bezuspješno pokušavali ne misliti na Balkan, bosanski Srbi su oslobodili mirovnjake ne ozlijedivši ih. Ali, bilo je pouzdanih iako uzgrednih dokaza o tajnim dogovorima između UN i bosanskih Srba. Oslobađanje talaca dolazilo je u fazama nakon tajnog sastanka 4. juna u Zvorniku, između vrhovnog zapovjednika UN, francuskog generala Bernarda Janviera i zapovjednika bosanskih Srba generala Ratka Mladića. Nije bilo jasno kakva su uvjeravanja, ako ih je bilo, Srbi dobili od zapovjednika UN, ali se brzo proširila sumnja da su se Srbi i lokalni zapovjednici UN dogovorili da nikad više ne upotrijebe zračnu snagu NATO-a u Bosni. Dok su Milošević i paljanski Srbi javno govorili da su dobili takva uvjeravanja, francuski i UN zvaničnici su to poricali. Do ovog dana, Washington nikad nije bio siguran o čemu su se uistinu dogovorili, ali kada su taoci mašu sa bijelim zastavama za predaju objavljene su širom svijeta, na užas novog francuskog predsjednika Jacquesa Chiraca.

Televizijske slike bile su jezive. Izgledalo je nepojmljivo da takvi grmalji mogu na koljena baciti najveće sile na svijetu. Dok smo se Kati i ja pripremali za svadbu, bio sam u stalnom kontaktu sa Washingtonom. Sastanak na visokom nivou u Bijeloj kući bio je predviđen za rano poslijepode 27. maja; shvatio sam, lecnuvši se, da će se održati tačno u isto vrijeme kad i naše vjenčanje.

Nekoliko sati prije ceremonije još jednom sam telefonirao iz Budimpešte u Washington i preko operativnog centra povezao se sa Madeleine Albright, Johnom Komblumom i Tomom Donilonom, Christopherovim šefom kabineta, koji su se pripremali za sastanak u Bijeloj kući. Savjetovati Evropljane, čije je osoblje bilo ugroženo, bilo je teško za Sjedinjene Države koje nisu imale trupe na terenu. Zemlje sa mirovnim snagama u ugroženim zonama, uključujući Britance, Francuze i Holanđane, strepile su da bi svaka odmazda nad bosanskim Srbima mogla rezultirati ubistvima talaca i drugih pripadnika mirovnih snaga, i nastojale su pregovarati o njihovom oslobađanju, što je bio

pristup koji će, kako sam se plašio, oslabiti UN a ojačati Srbe. Uvjeravao sam da NATO treba zaprijetiti sa novim zračnim napadima ako taoci ne budu oslobođeni. Razgovor sa kolegama završio sam s molbom da se moji stavovi predoče na sastanku. „Preporučujem", rekao sam, „da Srbima damo četrdeset osam sati da oslobode neozlijeđene sve taoce i kažemo im da ćemo bombardovati Pale ako to ne učine. I onda to učiniti, ako bude potrebno. Priznajem da će se Evropljani ovome usprotiviti jer se plaše represalija, ali nijedan vojnik UN nije bio ubijen i Srbima se ne može dopustiti da dalje prkose cijeloj svjetskoj zajednici. Ubijeđen sam da će popustiti ako je prijetnja uvjerljiva." Šutnja s druge strane linije govorila je da su moje kolege u Washingtonu mislili da sam izgubio pamet jer se vjenčanje trebalo obaviti za koji minut. „Ozbiljan sam", rekao sam, „ali sada se moram oženiti."

Za vrijeme našeg medenog mjeseca, dok smo Kati i ja bezuspješno pokušavali ne misliti na Balkan, bosanski Srbi su oslobodili mirovnjake ne ozlijedivši ih. Ali, bilo je pouzdanih iako uzgrednih dokaza o tajnim dogovorima između UN i bosanskih Srba. Oslobađanje talaca dolazilo je u fazama nakon tajnog sastanka 4. juna u Zvomiku, između vrhovnog zapovjednika UN, francuskog generala Bernarda Janviera i zapovjednika bosanskih Srba generala Ratka Mladića. Nije bilo jasno kakva su uvjeravanja, ako ih je bilo, Srbi dobili od zapovjednika UN, ali se brzo proširila sumnja da su se Srbi i lokalni zapovjednici UN dogovorili da nikad više ne upotrijebe zračnu snagu NATO- a u Bosni. Dok su Milošević i paljanski Srbi javno govorili da su dobili takva uvjeravanja, francuski i UN zvaničnici su to poricali. Do ovog dana, Washington nikad nije bio siguran o čemu su se uistinu dogovorili, ali kada su taoci oslobođeni, dramatično je povećan intenzitet vojnih borbi bosanskih Srba, bez novih zračnih udara UN ili NATO-a.

Visoki zvaničnik UN u bivšoj Jugoslaviji Yasushi Akashi, koji je prvobitno odobrio zračne udare, rekao je svom osoblju da su majski događaji „konačno pokazali" njihovu „neefikasnost". Ovo je bilo nepriznavanje britanskog zapovjednika u Sarajevu, generala Ruperta Smitha, koji se trudio da unese tvrđu politiku. Generalni sekretar UN Boutros Boutros-Ghali uskratio je generalu Smithu ovlaštenje da zatraži zračne udare NATO-a i rekao da će lično, u New Yorku, donositi sve buduće odluke na individualnoj bazi, na taj način dalje smanjujući šanse za nove zračne udare.

Sada je buknula debata unutar Zapadnog saveza oko toga da li ostati ili ne ostati u Bosni. Neke vlade koje su imale trupe u Bosni, uključujući Kanadu i Veliku Britaniju, počele su otvoreno govoriti o povlačenju. Drugog juna, američki pilot, kapetan Scott O'Grady, pogođen je dok je sa F-16 letio iznad Bosne. Preživio je, spasivši se sedmicu kasnije da bi, za kratko, postao američki heroj.

Dok je premijer John Major podržavao britansko prisustvo, većina u njegovom Kabinetu bila je sklona povlačenju prije početka još jedne oštre balkanske zime. U Francuskoj, predsjednik Chirac zauzeo je jasniji stav. Njegov mnogo stariji prethodnik Francois Mitterand pokazao je prosrpske osjećaje mnogih Francuza iz njegove generacije, prožetih u istoriji srpskog otpora protiv Njemačke u dva svjetska rata. Chirac je bio drukčiji, i po stilu i po suštini; osjećao je da je situacija u Bosni dospjela do mrtve tačke i da zapadne sile moraju ili pojačati svoje snage i kazniti bosanske Srbe ili se povući. Podstaknuti Chiracom, Britanci, Francuzi i Holanđani najavili su 3. juna stvaranje novih snaga, Rapid Reaction Force - Snaga za brzu reakciju, da bi se ojačale UN u Bosni. Ali nije bilo jasno, možda čak ni njihovim tvorcima, da li Rapid Reaction Force imaju namjenu da održe UN u Bosni ili da pomognu da se brzo izvuku. Postojeći srednji kurs, Chirac je jasno uočio, bio je neodrživ, i politički i vojno. Ako se Britanci povuku, francuski položaj bio bi nemoguć. Da bi zadržao Britance u Bosni, Chirac je ocijenio da bi veći američki angažman i podrška bili bitni. Ako

se to ne desi, Chirac bi podržao povlačenje.

Tako je Chirac doveo Administraciju u škripac, koji je bio veoma važan da bi nas podstaknuo da se suočimo sa stvarnošću - da na ovaj ili onaj način Sjedinjene Države više ne mogu ostati po strani.

OpPlan 40-104. Kako se desilo, postojao je slabo zapažen ali važan izuzetak u američkoj politici protiv slanja trupa u Bosnu: predsjednik Clinton je obećao da će američke trupe biti upotrebljene za podršku povlačenja UN. Kako se proljeća 1995. situacija u Bosni pogoršala i mnoge zemlje počele otvoreno govoriti o povlačenju iz snaga UN, Pentagon i NATO kompletirali su OpPlan 40-104, visoko klasificirani dokument o planiranju koji je pokrivao svaki aspekt uloge NATO-a u podršci povlačenja UN, od gradnje mostova do vreća za mrtve.

Osmog juna, odmah nakon povratka sa bračnog putovanja, zatražio sam od Pentagona informaciju o 40-104. U početku su se opirali, tvrdeći da je plan dokument NATO-a, ali je na kraju general pukovnik Howell Estes, glavni planer Pentagona, došao u moj ured i Komblumu, Frasureu i meni izložio plan koji nas je zabezeknuo. Kako nam je rekao Estes, koji nije bio njegov autor, plan je bio smion i opasan - i Vijeće NATO-a ga je već formalno odobrilo kao planski dokument, na taj način znatno umanjujući opcije Washingtona. Plan je obuhvatao dvadeset hiljada američkih vojnika, od kojih je nekima bilo dodijeljeno opasno noćno izvlačenje UN trupa američkim helikopterima iz izolovanih enklava, operacija koja vjerovatno ne može proći bez gubitaka. Čim je general Estes završio s informacijom, požurio sam u Christopherov kabinet i insistirao da i on i njegov uži tim čuju isto. A kada je čuo, Christopher je isto toliko bio zapanjen.

Informacija generala Estesa ubijedila me je da više neće biti moguće ostati izvan Bosne. Nije bilo nikakvog smisla pomoći pri povlačenju UN, nakon čega bi uslijedila čak veća katastrofa. Nije dolazilo u obzir ni korištenje američkih kopnenih trupa za borbu u ratu. Moralo se nešto učiniti ili će biti neizbježna srpska pobjeda i dodatno etničko čišćenje. Bio je to težak niz izbora, ali nije bilo načina da Washington i dalje izbjegava da bude angažovan. Još uvijek sam zagovarao zračne udare, što je nailazilo na žestoko protivljenje iz najvećeg dijela vlade i u Evropi.

Kada je OpPlan 40-104 došao pred visoke zvaničnike, nastala je konfuzija u vezi njegovog statusa, lako je predsjednik Clinton obećao da će američke trupe podržati povlačenje UN, nikad nije formalno odobrio (ili bio upoznat) OpPlan 40-104. Ali već je imao podršku Vijeća NATO-a. Prema komplikovanim procedurama hladnog rata koje nikad nisu testirane, ako bi Vijeće NATO-a izdalo naređenje da se pomogne pri povlačenju UN, planski dokument bi postao operativno naređenje, prilagođeno specifičnim okolnostima. I tako bi, ako se UN povuku, OpPlan 40-104 izazvao trenutni raspored dvadeset hiljada američkih trupa u srcu Balkana, kao dio snaga NATO-a. Operacija, koja bi imala američkog zapovjednika, bila bi nemoguća bez učešća Amerikanaca.

Predsjednik je još uvijek morao donijeti konačnu odluku o rasporedu američkih trupa, ali su njegove opcije bile drastično sužene. Ako on, u slučaju povlačenja UN, ne bi rasporedio američke trupe, Sjedinjene Države bi se narugale, u tom prvom testu, samom procesu NATO-a koji su stvorile. Optužbe koje bi uslijedile mogle bi označiti kraj NATO-a kao efikasnog vojnog saveza, kako su nam to privatno već rekli Britanci i Francuzi. Nije bilo pretjerano reći da je na kocki bila uloga Amerike u posthladnoratovskoj sigurnosti u Evropi. Jasno, morali smo iznaći politiku kojom bi se izbjeglo katastrofalno povlačenje UN. To je značilo veće angažovanje SAD.

Gospodin Chirac stiže u grad. Jacques Chirac stigao je u Washington 14. juna, u svoju prvu posjetu kao predsjednik, zahtijevajući američku akciju u Bosni. Nije uzalud dobio nadimak „Buldožer". Bio je direktan, intuitivan i otvoren tamo gdje je njegov prethodnik Francois Mitterand bio nejasan, intelektualan i elegantan. Putovanje je trebalo biti jedno u nizu polugodišnjih samita SAD-EU, a Chiraca je pratio Jacques Santer, novi predsjednik Evropske unije. To je, pak, ubrzo preraslo u kriznu sjednicu o Bosni i ostatak programa - uključujući ekonomsko, trgovačko i zakonsko pojačanje i pitanja okoline - bio je izbrisan.

Dan je počeo sa „pred-briefingom", normalnom rutinskom sjednicom da bi se pripremio predsjednik, ali se ubzo izrodio u žestoku i svadljivu diskusiju o Bosni. Predočenje članova iz kabineta Vijeća nacionalne sigurnosti bilo je, po mom mišljenju, varavo što se tiče situacije a posebno o stepenu „automatske" američke pomoći pri povlačenju UN. Kada sam htio ponuditi suprotan stav, predsjednik, očito uznemiren što dobija kontradiktorne informacije prije važne posjete, oštro me je presjekao. Zatim smo se, dok su razni ljudi iznosili različite stavove, Christopher i ja izvinuli da bismo otišli u Francusku ambasadu gdje nas je Chirac očekivao na ručku. U kolima, izrazio sam čuđenje zbog onog što se desilo. Christopher, koga je sastanak dobro otrijeznio, složio se da što prije moramo opet razgovarati sa predsjednikom.

Ostatak dana bio je haotičan. Predsjednik se sam sastao sa Chiracom više od sata umjesto predviđenih dvadeset minuta, dok su se potpredsjednik Gore, Christopher i pola američkog kabineta vrtili u prostorijama Kabineta, ćaskajući sa našim zbunjenim posjetiocima iz Evropske unije. Clinton je zatim, bez pripreme, poslao Chiraca do Capitol Hilla da se vidi sa liderom većine u Senatu Bobom Doleom i predsjednikom Kongresa Newtom Gingrichem, u nadi da će on biti u stanju ubijediti republikanske lidere da se Administraciji da veća podrška po pitanju Bosne. Chiracovi sastanci, iako srdačni, ništa nisu izmijenili. Zatim se on vratio u Bijelu kuću na intimnu večeru koju smo, najvećim dijelom, proveli u razgovoru o temama koje se nisu ticale Bosne.

Kada je Chirac otišao, stajao sam u glavnom holu, ispred Sjevernog trijema, sa Christopherom, Bergerom i Albrightovom. Predsjednik i prva dama sami su plesali uz muziku Mornaričkog orkestra koji je svirao tokom večere, a onda došao do nas. Bilo je predivno junsko veče a Bijela kuća je zračila svom svojom posebnom magijom. Pogledao sam Christophera, u brizi da ćemo propustiti ovaj poseban trenutak. Predsjednik nam se priključio i slomio led. „Šta je s Bosnom?", iznenada je upitao.

„Mrzim da pokvarim ovo predivno veče, gospodine predsjedniče", počeo sam, „ali moramo razjasniti nešto što je iskrslo tokom dana. Prema postojećim planovima NATO-a, Sjedinjene Države su se već obavezale da upute trupe u Bosnu ako UN odluče da se povuku. Bojim se da nam nije ostalo mnogo fleksibilnosti."

Predsjednik me je iznenađeno pogledao. „O čemu govorite", upitao je. „Odlučiću o pitanju trupa ako i kada za to dođe vrijeme."

Za trenutak je vladala tišina. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „NATO je već odobrio plan o povlačenju, lako imate moć da to zaustavite, ugrađen je visok stepen automatizma, posebno otkako smo se javno izjasnili za pomoć trupama NATO-a ako UN odluče da se povuku."

Predsjednik je pogledao Christophera. „Da li je to tačno?", upitao je. „Predlažem da sutra o tome razgovaramo", odgovorio je Christopher. „Imamo problem." Predsjednik je ne rekavši više ništa otišao, držeći svoju suprugu za ruku.

Nadao sam se da je dan sa Chiracom označio prekretnicu u internoj debati. Predsjednik je

nastavio sa diskusijom sljedećeg dana, na letu za Halifax, Nova Scotia, na godišnji samit G-7, kome je Kanada bila domaćin. Počeo je tražiti od svojih savjetnika bolje opcije; shvatio je da bi bilo neobično uputiti trupe u Bosnu da bi se implementirao neuspjeh. Ovo nije bilo prihvatljivo; morao se iznaći drugi način.

Krajem juna, Tony Lake je sazvao nekoliko sastanaka da bi se razmotrio ovaj problem. Nije pozvao mene, ali su me obavještavali drugi učesnici. Uznemiren zbog ovog isključivanja, konsultovao sam se sa Vernonom Jordanom, jednim od najmudrijih ljudi u Washingtonu i bliskim prijateljem predsjednika. Obećao sam Kati da ću za godinu napustiti vladu; sada sam rekao Jordanu da razmišljam o odlasku prije kraja ljeta. Ako politika o Bosni bude formulisana bez mog učešća, onda je bilo malo razloga da ostanem. Jordan je reagovao odlučno, govoreći mi da ne mogu „ostaviti Clintona" u takvom trenutku krize. Jordan je, zatim, razgovarao sa raznim ljudima u Administraciji, uključujući predsjednika i Christophera, i situacija je malo popustila.

U međuvremenu, događaji u Bosni kretali su se brže od procesa revidiranja politike u Washingtonu. Dok je Administracija razmišljala, bosanski Srbi su napadali. Ovog puta njihova akcija će skliznuti u istoriju.

Srebrenica. Ohrabren uspjesima u zaplašivanju čuvara mira UN, general Mladić je sada usmjerio pritisak na tri izolovane muslimanske enklave u istočnoj Bosni - Srebrenica, Žepa i Goražde - koje su bile u potpunosti okružene srpskim snagama još od početka rata. Rezolucijama Vijeća sigurnosti one su 1993. bile označene kao „sigurne zone Ujedinjenih nacija", ali ništa u vezi s njima nije bilo sigurno. Mali broj mirovnih snaga UN bio je upućen u svaku enklavu, ali kako su im ruke bile vezane nisu bili u mogućnosti olakšati uslove opsade ta tri grada. U ljeto 1995. sva tri grada bila su prenapučena muslimanskim izbjeglicama iz okolnih područja. Mladić je odlučio da izbriše enklave sa mape, kako bi cijeli istočni dio Bosne osigurao za Srbe.

Šestog jula 1995, Mladićeve snage počele su sa granatiranjem Srebrenice, navodno u znak odmazde za upade snaga bosanskih Muslimana, baziranih u enklavi, na srpsku teritoriju. Tri dana kasnije, Srbi su kao taoce uzeli trideset holandskih mirovnjaka. Desetog jula, zauzeli su grad a i preostali holandski vojnici, njih oko 370, postali su taoci. Sljedećeg dana Mladić je ušao u Srebrenicu i najavio da „ovaj grad daje na dar srpskom narodu". Dodao je: „Napokon, posle bune dahija, došlo je vreme da se osvetimo Turcima u ovom regionu" - aluzija na srpsku pobunu protiv Turaka koja je 1804. bila brutalno ugušena. Mladićevo poistovjećivanje današnjih bosanskih Muslimana sa Turcima od prije 191 godinu otkrivalo je njegov opasno iskrivljen um.

Tokom sljedeće sedmice, desilo se najveće masovno ubistvo u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, dok spoljni svijet nije činio ništa da zaustavi tragediju. Mladićeve snage poubijale su hiljade Muslimana, najviše u hladnokrvnim egzekucijama nakon predaje grada. Precizni detalji o onom što se desilo u to vrijeme nisu bili poznati, ali nije bilo sporno da se nešto istinski strašno dešava. Sasvim slučajno, imao sam jedan dodatni izvor izvan zvaničnih izvještavanja koji je potvrdio naše najgore sumnje o Srebrenici. Moj mlađi sin Anthony, kome je tada bilo dvadeset pet godina, pojavio se u Tuzli da pomogne State Departmentu u intervjuisanju izbjeglica. Radio je u izbjegličkom kampu u Tajlandu kada ga je predsjednik Refugees Intemationala Lionel Rosenblatt zamolio da odjuri u Bosnu i pomogne u nevolji. Anthony i Lionel stigli su u centralnu Bosnu krajem jula, upravo kada su prvi preživjeli očajnici iz Srebrenice i Žepe stigli u sigurnost aerodroma izvan Tuzle. Uskoro su im se

priključili pomoćnik državnog sekretara za humanitarna pitanja John Shattuck i pomoćnik državnog sekretara za izbjeglice Phyllis Oakley.

Uz pomoć Anthonya, Shattuck i Oakleyeva intervjuisali su potresene preživjele ljude iz Srebrenice - i čuli priče koje će užasnuti svijet: kako su Srbi, po naređenjima generala Mladića, okupili sve Muslimane u gradu i nagurali ih u autobuse; kako većinu muškaraca više nikad nisu vidjeli; kako su ljudi bili zgurani na fudbalsko igralište i poubijani u velikom broju; kako još ima hiljade muškaraca koji se pokušavaju kroz šume probiti prema Tuzli. Zatim su se Shuttuck i Oakleyeva vratili u Washington da pritisnu vladu na veću akciju. Anthony je ostao u Tuzli, redovno me izvještavajući o živim pričama neprekidne drame. Nekoliko puta, na Svoj karakteristično otvoren i nagao način, Anthony je vikao preko telefona da Washington mora nešto učiniti, da ja trebam „maknuti guzicu". U stvari, satima sam neuspješno pokušavao iznaći način da se zaustavi tragedija u Srebrenici i Žepi. Moju preporuku - da se upotrijebi zračna sila protiv bosanskih Srba u drugim dijelovima zemlje - odbacile su zapadnoevropske nacije čije su trupe bile na kocki u Bosni, ali i Pentagon. Trinaestog jula, istog dana kada su Srbi počeli sa sistematskim ubijanjem Muslimana na fudbalskom igralištu, Chirac je pozvao predsjednika Clintona. Rekao je da se nešto mora učiniti i predložio da američki helikopteri prevezu u Srebrenicu francuske trupe da pomognu gradu. O ovom prijedlogu se već razmatralo putem zvaničnih francuskih kanala, ali je naišao na žestoko protivljenje ne samo Britanaca i Pentagona nego i same Chiracove vlade. Nije bilo šanse da bude prihvaćen.

U međunarodnom sistemu nije više bilo energije. Gdjegod bi se čovjek okrenuo, suočio bi se sa osjećajem smetenosti pred brutalnošću bosanskih Srba. Prva linija otpora za svaku akciju bila je holandska vlada koja je odbila dopustiti zračne udare sve dok su svi njeni vojnici u Bosni. Kroz svaki raspoloživi kanal, u Londonu, Parizu i štabu NATO-a, tražili smo neki odgovor. Bilo je beskorisno. Čitavu sedmicu pozivao sam našeg ambasadora u Holandiji Terryja Dombusha, upućujući ga da pritisne Holanđane da dopuste zračne udare, ali uzalud. Drugi Evropljani dostigli su svoj limit; kako su i njihovi vojnici bili u opasnosti, nisu pristajali ni na kakvu akciju koja bi ugrozila Holanđane. Srbi su ovo znali i mnoštvo holandskih vojnika držali su zarobljene u prostorima UN, u obližnjem selu Potočari, dok ne završe svoj prljavi posao u Srebrenici. Prema Međunarodnom komitetu crvenog krsta, u Srebrenici između 12. i 16. jula 1995. smrt je odnijela 7.079 bosanskih Muslimana. Većina žrtava bile su nenaoružane i većina je nastradala u zasjedama ili masovnim egzekucijama. Po intenzitetu, ništa u ratu nije se moglo mjeriti ili će se ikad mjeriti sa Srebrenicom. Ime će postati dio jezika užasa modernog rata, zajedno sa Lidicama, Oradourom, Babi Yarom i Katinskom šumom.

Londonska konferencija. Uništenje Srebrenice predstavljalo je ogroman šok za Zapadni savez. Ali desilo se još toga tokom tog strašnog mjeseca. Devetnaestog jula, ohrabreni događajima u istočnoj Bosni, Srbi iz Krajine napali su muslimansku enklavu u najdaljem dijelu sjeverozapadne Bosne, bihaćki džep. Bihać, poljoprivredno područje koje duboko zadire u Hrvatsku, tokom rata bio je odsječen od Sarajeva, ali je bilo manje od sat kolima od Zagreba i njegov pad bi promijenio ravnotežu u Hrvatskoj i otežao joj povratak Krajine.

Rat je opasno eskalirao. Na istoku, posljednje dvije enklave, Žepa i Goražde, bile su otvorene Mladićevim razuzdanim snagama. Na dalekom sjeverozapadu, izgledalo je da će Bihać biti presječen napola. Tuđman se pripremao da ponovo započne rat u Krajini, uprkos sporazumu koji je u martu

postigao sa potpredsjednikom Goreom i sa mnom. Obnovljeni su napadi na Sarajevo.

Washington još uvijek nije bio siguran šta da učini. Nakon što je Srebrenicu ocijenio kao „najgore poniženje zapadnih demokratija od ’30-ih”, predsjednik Kongresa Gingrich je ponudio rješenje koje nije bilo od pomoći. „Ima dvadeset načina da se ovaj problem riješi a da se niti jedan Amerikanac direktno ne uplete u ovu stvar”, rekao je. Složio sam se sa njegovom ocjenom o Srebrenici, ali nisam mogao zamisliti nijedan od „dvadeset načina” koje je Gingrich imao na umu.

Chirac se javno žalio da je Francuska „usamljena” i dodao: „Ne možemo zamisliti da će UN snage ostati samo da osmatraju i, na izvjestan način, budu saučesnici u situaciji. Ako je tako, bolje je da se povuku.” Naravno, Chirac nije spomenuo da snagama UN zapovijeda francuski general. Premijer John Major javno je odbacivao neprestane Chiracove prijedloge da se pomogne Srebrenici i pojača Goražde. Umjesto toga, Major je predložio međunarodni „krizni sastanak” kojim će on, 21. jula, predsjedavati u Londonu.

Washington je reagovao sa kišom aktivnosti. General Shalikashvili odjurio je u Evropu da se sastane sa svojim kolegama iz NATO-a, a onda se pridružio Christopheru i Perryu na Majorovoj konferenciji u Londonu. Na moje veliko razočarenje, nisam mogao prisustvovati Londonskoj konfereniji zbog ozbiljne infekcije uha. Pod paskom glavnog ljekara u State Departmentu, iz Washingtona sam pratio dok su se Christopher i Perry borili da se snagama UN u Bosni daju veća ovlaštenja - u stvari, da odvrate povlačenje UN.

Londonska konferencija bila je jedan od onih značajnih događaja iz kojih se iz početne neobećavajuće zamisli izrodi i nešto neočekivano pozitivno. Britanci nisu imali jasan cilj za konferenciju, a ni Sjedinjene Države kada su Christopher i Perry prihvatili poziv. Ali tog strašnog jula 1995, kada je situacija u Bosni bila na najnižoj razini, sam čin okupljanja svih ministara spoljnih poslova i odbrane NATO-a, kao i Rusa, donio je rezultat, koji će odigrati važnu ulogu u jedanaestočasovnom oživljavanju NATO-a.

Zaključci za londonsku konferenciju nisu bili sročeni sve dok Christopher nije bio u avionu. U vrijeme kada je sletio u Lodon, njegov tim - šef Kabineta Tom Donilon, John Kornblum, Bob Frasure i direktor za planiranje politike Jim Steinberg - iznio je dokument sa dvije važne izmjene u politici:

- Prvo, NATO će povući „crtu u pijesku” - namjerno zazivanje jezika predsjednika Busha iz ’90-’91. o Iraku - oko enklave Goražde.
- Drugo, odluku da li u Goraždu upotrijebiti ili ne upotrijebiti zračnu silu i u kojoj mjeri donijeće samo NATO, tako udaljujući UN od njihove strašne ovlasti „dvostrukog ključa” u pogledu Goražda - ali ne i drugih dijelova Bosne.[38]

Ali, u Londonu, Christopher je u početku naišao na odbijanje takvih mjera od strane Evropljana. U dva privatna sastanka sa premijerom Majorom, krenuo je oštro. Našao je djelimične saveznike u novom ministru spoljnjih poslova Malcolmu Rifkindu i novom ministru odbrane Michaelu Portillu koji su nadglasali svoje podređene i prihvatili Christopherov nacrt. Pošto je identifikovao mjesto gdje će NATO dati svoj konačni stav, London je bio važna oznaka za nivelaciju, neka vrsta izvlačenja u posljednjem mogućem momentu. Kasnije je Bill Perry na počasno mjesto u svom kabinetu stavio uokvirenu fotografiju na kojoj su on, Christopher i Shalikashvili, snimljeni za vrijeme konferencije, i nazvao je „Prekretnica”. To se, pak, u to vrijeme nije moglo predvidjeti. Rezultate iz Londona svijet je, razumljivo, dočekao sa skepticizmom jer je upravo počeo saznavati šta se desilo u Srebrenici a bio je upoznat sa ranijim uvjeravanjima Zapada o odlučnosti koja su isparavala pred

okrutnostima bosanskih Srba.

London nije otišao daleko koliko su mnogi, zajedno sa mnom, željeli. Jer, osudio je Žepu koja je sada bila direktno na putu armije bosanskih Srba. Uz to, ni Sarajevo ni Bihać još nisu bili obuhvaćeni novim grubim jezikom. (Ovo su djelimično ispravili general Joulwan i naš novi ambasador u NATO-u Robert Hunter, koji su nekoliko dana kasnije, tokom burne sjednice koja je trajala cijelu noć, prisilili Vijeće NATO-a da proširi odredbe angažovanja kako bi se obuhvatilo Sarajevo.)

Hrvatska ofanziva. Početkom avgusta, Hrvati su pokrenuli veliku ofanzivu da bi povratili Krajinu. Bio je to dramatičan kockarski potez predsjednika Tuđmana - ali se isplatio. Kada je konačno počela - iako protiv američke preporuke - ofanziva je bila potpun uspjeh. Krajinski Srbi neočekivano su, bez borbe, predali svoj „glavni grad" Knin. Predsjednik Tuđman je dobio opkladu: suprotno američkim i britanskim predviđanjima, Milošević nije došao u pomoć krajinskim Srbima. Prvi put u četiri godine Srbi su pretrpjeli vojni poraz.

Hrvatska ofanziva pokazala se kao klinasto pitanje koje nije podijelilo samo Amerikance i Evropljane, nego vrhove same američke vlade. Mnogi zvaničnici su te vojne napade vidjeli samo kao još jedno poglavlje u jezivoj priči o borbi i krvoproliću u regionu. Osjećali su da je dužnost naše diplomatije da stavi tačku na borbu, bez obzira šta se dešava na terenu. Za mene, međutim, uspjeh hrvatske (i kasnije, u sličnim okolnostima, Bosansko-Hrvatske Federacije) ofanzive bio je klasična ilustracija činjenice da oblik diplomatskog pejsaža obično odražava balans snaga na terenu. Konkretno, ovo je značilo da mi kao diplomati ne možemo očekivati od Srba da budu pomirljivi za pregovaračkim stolom sve dok na bojnom polju postižu samo uspjeh.

Skoro neosporena pobjeda Zagreba počela je mijenjati ravnotežu snaga u regionu. Miloševićevo napuštanje hrvatskih Srba uklonilo je naš najveći strah - da će Beograd ponovo ući u rat.

Joe Kruzel je izrazio opšti stav našeg tima u njegovoj posljednjoj poruci odaslatoj u Washington, noć prije nego što je umro. „Po prvi put", napisao je, „shvatam koliko je hrvatska ofanziva u Krajini duboko izmijenila prirodu balkanske igre a tako i našu diplomatsku ofanzivu."

Bob Frasure je takođe dijelio ovo stanovište. Na ručku sa predsjednikom Tuđmanom u Zagrebu, 17. avgusta, dva dana prije tragedije na planini Igman, jedan član našeg tima pokušao je ubijediti Tuđmana da treba odmah zaustaviti ofanzivu, kako to želi Washington. Frasure mi je dodao poruku ispisanu na njegovoj kartici sa imenom za mjesto, koju sam sačuvao i kasnije dao njegovoj supruzi Katharini - bila je to posljednja poruka koju sam od njega dobio:

Dick: Mi smo „unajmili" ove tipove da budu naši psi smetljari jer smo bili očajni.

Trebamo pokušati da ih „kontrolišemo". Ali ovo nije vrijeme da budemo izbirljivi.

Ovo je prvi put da je srpski talas odbijen. To je bitno za nas da dobijemo stabilnost, tako da se možemo izvući.

Ovaj stav nije bio prihvatljiv za većinu naših kolega u Washingtonu, posebno vojske i CIA-e, koji su se još plašili i predskazivali vojni odgovor redovne Jugoslovenske armije. Tako, prava važnost hrvatske ofanzive nije bila uzeta u obzir u vrijeme revidiranja politike do čega je došlo u Washingtonu početkom avgusta, dosta prije nego što je naš shuttle počeo tako tragično.

Revidiranje politike i inicijativa u sedam tačaka. Početkom avgusta predsjednik je

predsjedavao na tri sastanka u tri dana o Bosni. Christopher je bio u Aziji a ja sam s Kati putovao po zapadnim zemljama. Tarnoff i Talbott su predstavljali State Department i stalno me obavještavali. Napokon, predsjednik se odlučio za dvofaznu strategiju: prvo, Lake i Tamoff će obići sedam evropskih zemalja, uključujući Rusiju, kao predsjednikovi izaslanici i predstaviti okvir za mir. Zatim ću ja svom snagom navaliti sa pregovorima.

Lake-Tamoffova prezentacija vođena je putem uobičajenog nacrtnog procesa među agencijama. Moje odsustvo iz Washingtona kasnije će dovesti do lavine novinarskih spekulacija da sam izuzet, a u stvari sam namjerno ostao po strani, ne samo zbog porodičnih obaveza nego i zato što bi učešće moglo kasnije umanjiti moju pregovaračku fleksibilnost.

Konačni proizvod sadržavao je sedam tačaka, od opštih do specifičnih. Tražio je (1) „sveobuhvatnu nagodbu o miru"; (2) trostrano priznanje između Bosne i Hercegovine, Hrvatske i i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Cma Gora); (3) puno dizanje svih ekonomskih sankcija protiv Jugoslavije ako se postigne dogovor i program američke podrške za opremu i obuku snaga Hrvatsko-Muslimanske Federacije ako dođe do nagodbe; (4) mirni povratak istočne Slavonije Hrvatskoj - mali, naftom bogati krak hrvatske zemlje prema srbijanskoj granici koji su Srbi osvojili; (5) sveukupan napor da se dođe do obustave vatre ili kraja svih ofanzivnih operacija; (6) reafirmacija podrške takozvanom planu Kontakt grupe iz juna 1994, koji su dogovorili ministri spoljnjih poslova Sjedinjenih Država, Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Rusije - koji Bosnu dijeli na dva entiteta, 49 procenata zemlje ide bosanskim Srbima a 51 procenat Hrvatsko-Muslimanskoj Federaciji; i (7) sveobuhvatan program za regionalnu ekonomsku rekonstrukciju.

Slanjem svog savjetnika za nacionalnu sigurnost predsjednik, koji je bio kritikovan zbog svog pretjeranog odvajanja od politike u Bosni, govorio je: to je ovo - stvarni i možda posljednji američki pritisak za mir. Imao sam manjih problema zbog širine okvirnih crta inicijative. Ali mučilo me je nekoliko specifičnih aspekata prijedloga. Odlučio sam da ne obznanjujem svoje stavove sve dok Lake ne završi sa putovanjem po Evropi.

„Prebacivanje lopte". Strobe i Peter su me upozorili da budem spreman prekinuti moje kratko putovanje i u nedjelju, 12. avgusta, nakon samo nekoliko dana u Coloradu, vratio sam se u Washington, prepakovao stvari i krenuo za London gdje su me čekali Lake i njegov tim. Četrnaestog avgusta stigao sam u London na sastanak „prebacivanja lopte" u Američkoj ambasadi. Prvi sat bili smo sami.

Sastanak je bio blago emotivan. Tony i ja bili smo vezani bliskim ličnim i profesionalnim vezama u pet administracija. „Ovo je ono o čemu smo sanjali da ćemo zajedno raditi još prije trideset godina, kada smo počeli u Vijetnamu", počeo je Tony tiho, napregnutim glasom. „Biću s tobom cijelim putem. Ako ovo ne uspije, moja stražnjica će stradati više od tvoje."

Tony me je upoznao sa njegovim razgovorima sa saveznicima i Rusima, koji su dobro napredovali. Bili su zadovoljni što se predsjednik tako duboko angažovao. Rekao sam mu da je dobar okvir koji je predložio na svojoj turneji po Evropi, uz važan izuzetak: ne bih mogao podržati ni njegov prijedlog da se Srbima da širi koridor zemlje u Posavini niti prijedlog da napustimo Goražde. Obje te ideje bile su dio nastojanja da se stvore „propustljivije granice" za Federaciju, prepuštanjem muslimanskih enklava za srpske ustupke na drugim mjestima. Pentagon je insistirao da neće braniti enklave i trake zemlje ako nas kasnije pozovu da implementiramo mirovni sporazum. Ipak, rekao sam

Tonyu da Sjedinjene Države ne mogu biti strana u takvom prijedlogu. „To bi stvorilo novih četrdeset hiljada ili više izbjeglica", rekao sam, „a mi ne možemo biti strana u tome, posebno nakon Srebrenice." Tony je pitao nije li istina da mi je Izetbegović jednom rekao da zna da sve tri istočne enklave nisu dostupne i da će morati od njih odustati. U stvari, Izetbegović mi je ranije te godine to i rekao, ali to je bilo prije gubitka i užasa Srebrenice i Žepe. „Trgovina više nije moguća", rekao sam. „Nakon Srebrenice, mi tako nešto ne možemo predlagati." Poslije još jednog sastanka sa ostatkom našeg tima i posjete nekolicini visokih britanskih zvaničnika, toplo smo se rukovali i razišli, Tony i Sandy Vershbow prema zapadu i kući u Washington. Naš tim - general Clark, Rosemarie Pauli, Bob Frasure, Joe Kruzel i Nelson Drew - odletio je na Balkan, da započne s pregovorima za koje smo se nadali da će okončati rat.

KNJIGA DRUGA
SHUTTLE
(22. avgust - 31. oktobar 1995)

Noćas se završava zbrkana decenija,
A stranci, prijatelji i neprijatelji
Ponovo zbunjeni stoje ispod
Putokaza na goloj ledini
Gdje se neravna planinska staza račva
Na tihe udoline na sve strane,
Nastojeći da dešifruju
Šta je na njemu napisano ali ne mogu,
Niti naslućuju u kom pravcu leži
Prijeteći bezdan.
Daleko dolje ispod njih odakle dođoše
Još slabo treperi crveni plamen,
Tanušni sjaj u velikoj rupi
Gdje je život uništen;
A tu i tamo priroda se osvrne
Da pogleda gdje njen cijeli sistem gori
I s posljednjim prkosnim uzdahom
Stresa svoju budućnost u kamen.
W. H. AUDEN, Novogodišnje pismo

- GLAVA 6 -

Izazov Pala

(22-28. avgust)

Nedokučivost istorije nastavlja spasenje ljudske slobode i ljudske odgovorosti. Neuspjeh predskazanja dopušta nam da djelujemo kao da će naši izbori napraviti neku razliku. Jer niko ne može dokazati da to ne prave, i nema drugog načina da možemo zaštititi ljudsko dostojanstvo i omogućiti moralnu egzistenciju.

ARTHUR SCHLESINGER, JR.[39]

U 10.00 UJUTRO, 22. AVGUSTA, na dan našeg povratka iz Sarajeva, sekretar Christophe sazvao je svoj tim da porazgovara o Bosni. Kao i obično, sastali smo se u njegovom radnom kabinetu, maloj prostoriji odmah iza prostrane kancelarije na sedmom spratu. Kada sam prvi put posjetio State Department, u vrijeme proljetnog odmora na fakultetu 1961 - putovanje koje me je inspirisalo da sljedeće godine stupim u službu spoljnjih poslova - Dean Rusk je veliku prostoriju koristio kao svoj ured, ali noviji državni sekretari više su voljeli intimno okruženje stražnje kancelarije, i Cristopher je kićenu veću prostoriju koristio skoro samo za zvanične sastanke sa stranim zvaničnicima.

Iako je jedinstvena birokratska kultura State Departmenta nadživjela svakog od njenih lidera (a neke i porazila), lični život svakog sekretara duboko djeluje na reagovanje Departmenta na događaje. Stil Warrena Christophera bio je metodičan i oprezan. Bio je, kako su u štampi često navodili, advokatov advokat. Rijetko je govorio o sebi, ali se, jednom, nekom novinaru izrekao o svom stilu: „Uvijek sam mislio da ću poslove obavljati na konzervativan način kako bih maksimizirao progresivnost moj ih političkih stavova... Ako ste uljudni i smotreni, uvijek možete pospješiti ciljeve i pospješiti ideje koji će biti neprihvatljivi drugima.”[40] Veoma uspješan u svojoj pravnoj praksi u Los Angelesu, u Washington je otišao 1977, kao zamjenik državnog sekretara Cyrusa Vancea i proveo veliki broj ključnih zadataka, od kojih su među najpoznatijim složeni pregovori oko oslobađanja pedeset dva američka taoca u Teheranu, na kraju Carterove administracije.

Nepogrešivo učtiv, vješt u prikrivanju dosade ili nestrpljenja koje možda osjeća, Christopher je više volio drugima prepustiti da preporuče tok akcije, dok bi se on usmjerio na rizike koji on povlači za sobom. Kao rezultat, oni koji su ga savjetovali često su bili podijeljeni u dvije grupe: zagovornici akcije i „sumnjičave Tome” koji razglabaju o opasnostima predložene politike.

Christopher je dolazio do zaključaka nakon pažljivog rasuđivanja, koje je uključivalo ne samo bitne zvaničnike odgovorne za određena pitanja, nego jezgro povjerljivih saradnika koji su bili prisutni u skoro svakoj diskusiji. On bi tiho slušao, postavio nekoliko pitanja zbog razjašnjenja, više u stilu sudije nego advokata i uglavnom ne bi iznosio svoje gledište sve do kraja diskusje. Kada bi zauzeo snažno stanovište o nekom pitanju, on bi nosio veliko breme u vladi.

Tog jutra, 22. avgusta, Christopherovo jezgro tima okupilo se na sastanku. Peter Tarnoff, šef Kabineta Ton Donilon i direktor za planiranje politike James Steinberg stisnuli su se jedan uz drugog na sofi; ostali, uključujući Strobe Talbotta, Wendy Sherman, koja je zauzimala važan položaj pomoćnika sekretara za pravna pitanja i moj zamjenik John Komblum, sjeli su na stolice razbacane

po maloj prostoriji. Oni koji su zakasnili sjeli su na usku klupu ispod prozora koji je gledao na Potomac i Lincolnov spomenik. Christopher je, kao i uvijek, sjedio za svojim stolom u uglu, ponekad se oslanjajući na policu s knjigama, ali obično pažljivo bilježeći na bloku. Sjeo sam na stolicu najbližu Christopherovom stolu koja je, po običaju, čuvana za prvog čovjeka zaduženog za akciju.

Razumljivo, raspoloženje je bilo prigušeno. Naš prvi zadatak bio je da okupimo tim. Rekao sam da je Christopher Hill, sjajni, srčani, razložni direktor za Balkan, spreman preuzeti mjesto njegovog dobrog prijatelja Boba Frasurea, kao što smo planirali prije nesreće. Lakeu i Perryu prepustili smo da odrede članove iz VNS i odbrane.

Christopher je skrenuo pažnju da nemamo pravnu ekspertizu koja bi bila bitna ako pregovori postanu ozbiljni. Predložio je da se timu priključi Roberts Owen, ugledni advokat iz Washingtona. Bob Owen, koga sam poznavao iz vremena kada sam radio kao pravni savjetnik u State Departmentu u vrijeme Carterove administracije, bio je smiren, duhovit i uvijek raspoložen za najzahtjevnije zadatke, iako je bio blizu sedamdesete. Svi su se divili njegovoj vječnoj mlađahnosti; izgledao je barem deset godina mlađi nego što jeste. Christopherova nadahnuta ideja dala je našem timu nešto što će mu stalno biti potrebno: iskusnog i mudrog advokata za međunarodno pravo.

Naš sastanak brzo se okončao i krenuli smo u Memorijalnu kapelu Fort Myer, na nacionalnom groblju Arlington, da bismo počeli sa bolnom ceremonijom koja će ostati utisnuta u našoj svijesti do kraja bosanske mirovne misije.

Supruge sve trojice izabrale su Arlington za posljednje počivalište svojih muževa. Prvo je održana služba za Boba Frasurea. Iako su sve bile bolne, Bobova sahrana bila je posebno ganutljiva zbog rječite a ipak nedostižne strepnje njegove šesnaestogodišnje kćerke Sarah.

„Uvijek ću sebi postavljati jedno pitanje, ‘Zašto?’“, rekla je govoreći glasom isprekidanim od boli sa oltara iznad kovčega njenog oca. „Prihvatala sam ga kao gotovu činjenicu. Nikad mu nisam rekla koliko ga mnogo volim i nikad mu nisam pokazala koliko mi je stalo do njega. Sada se nikad neću probuditi da čujem kako u nedjelju ujutro pravi palačinke.”

Prisutni u kapeli jedva su mogli disati. Izlazili smo jedno po jedno u tišini prekidanoj samo zvucima tihog plača i polako otpratili Bobov kovčeg do grobnice, visoko na brdu iznad Washingtona gdje ga je, u tajanstvenoj i tjeskobnoj tišini, blagoslovio sveštenik. Spustio sam cvijet na vrh Bobovog kovčega, oprostio se i vratio u Washington na još jedan sastanak.

Komitet vrhovnika počeo je sa sastankom sat nakon što smo otišli sa Arlingtona, 22. avgusta. Ti sastanci - što je pomalo varljiv naziv jer su im vrhovnici, predsjednik i potpredsjednik, rijetko prisustvovali - trebali su biti primami forum za odlučivanje u Izvršnom odjelu. U teoriji, stavovi visokih zvaničnika, obuhvatajući i neslaganja, iznošeni su zatim predsjedniku zbog konačne političke odluke. Kada se na tim sastancima ne postigne jasan konsensus, onda se proces odlučivanja često privremeno obustavlja, što onda dovodi do sporog, tegobnog procesa telefoniranja i privatnog dogovaranja. Ljudi nisu voljeli iznositi svoja neslaganja predsjedniku; bilo bi kao da se neuspjeh da se slože nepovoljno odražava na svakog od njih a konsensus je, više nego jasnoća, često bio najviši cilj procesa.

Prvih deset mjeseci, kada sam bio pomoćnik sekretara, sastanci o Bosni na najvišem nivou bili su ispunjeni malodušnošću i bez zaključaka, što bi često i Frasurea i mene ostavljalo depresivnim i razočaranim. Iako niko nije mogao zanemariti krizu, bilo je malo oduševljenja za bilo kakav prijedlog za akciju. A rezultat je, umjesto jasne strategije, često bio nedjelovanje ili polumjere.

Međutim, tako nije bilo odmah nakon tragedije. Gubitak trojice prijatelja unosio je u naše sastanke osjećaj sjete da nema povratka. Osim toga, predsjednik je sada svima ulijevao svoj osjećaj hitnosti. Nije prvi put da sam uočio značaj - uistinu potrebu - direktnog, ličnog angažovanja predsjednika da bi se prevazišla birokratska ustajalost ili inercija i politici dao pravac i strateški cilj.

Sastali smo se u Sobi za krizne situacije, podrumskoj prostoriji bez prozora, u zapadnom krilu Bijele kuće, koja je bila pozornica toliko mnogo istorijskih kriznih sastanaka posljednjih trideset godina. Oni koji tu prvi put dođu obično se iznenade koliko je ova prostorija mala i neugledna. U filmovima ova prostorija uvijek izgleda veća i luksuznija, ali ona prava je mala, s niskim stropom, tri gola drvena zida dok je četvrti djelimično pokriven užasnom sivom zavjesom. Na krajnjem zidu su satovi koji pokazuju vrijeme u različitim dijelovima svijeta a iznad drugog zida lebdi televizijski ekran putem kojeg zvaničnici mogu učestvovati na sigurnosnom kanalu američke vlade. Sto je malen, za samo oko deset ljudi.

Kao predsjedavajući Komiteta, Tony Lake je sjeo na čelo stola, a državni sekretar i sekretar odbrane pored njega. Ostali su se rasporedili oko stola prema rangu, dok su drugi po važnosti zauzeli sjedala duž zidova. Prostorija je bila uobičajeno prepuna, pružajući fizički osjećaj intimnosti koji se rijetko odražavao u tonu samih sastanaka. Kada ambasador Madeleine Albright nije mogla doći iz New Yorka na sastanak u Washington, lebdjela je iznad nas na televizijskom ekranu, kao bestjelesni ali efikasni učesnik. Jednom mije rekla da, kada putem televizije prisustvuje sastanku, ima osjećaj da istovremeno posmatra i učestvuje, što joj daje stepen objektivnosti te su i njeni komentari izgledali pronicaviji i ubjedljiviji.

Kompletiranje tima. Tony je preletio preko pitanja u pripremi za sljedeći dan, kada je predsjednik planirao da se s nama sastane poslije specijalne memorijalne službe u Arlingtonu. Kada smo se razišli, Tony me je povukao u stranu i rekao da želi u naš tim dovesti brigadnog generala Donalda Kerricka, kao zamjenu za Nelsona Drewa. Činilo se da je Kerrick, koga sam površno poznavao, odličan izbor.

Sada nam je nedostajao novi civilni predstavnik iz Ministarstva odbrane. Perry je rekao da razmišlja prepustiti generalu Clarku da predstavlja i civilnu i vojnu stranu Pentagona. Nisam se složio, rekavši da je važno imati predstavnika civilne strane Ministarstva odbrane u koga sekretar ima lično povjerenje.

Ustrajavajući na ovoj naizgled manjoj tački, bio sam pod uticajem mog iskustva kao mlađeg člana američkog pregovaračkog tima koji se ’68-’69. sastao sa Sjeverovijetnamcima u Parizu. Uprkos izuzetnoj delegaciji - Averell Harriman kao vođa, Cyrus Vance kao njegov kopredsjedavajući a kao broj tri Philip C. Habib, izuzetan diplomata od karijere u svojoj generaciji - tim u Parizu nikad nije imao punu podršku iz Washingtona. Vojni predstavnici u pregovaračkom timu dolazili su u sukob sa Harrimanom i Vanceom i često upućivali „iza leđa” poruke u Pentagon koje su slabile pregovarače. Iako su sekretar odbrane Clark Clifford i zamjenik državnog sekretara Nicholas Katzhenbach podržavali Harrimana i Vancea, nisu imali povjerenje državnog sekretara Deana Ruska, savjetnika za nacionalnu sigurnost Walta Rostowa i našeg ambasadora u Saigonu Ellsworha Bunkera.

Za dvadesetsedmogodišnjeg mlađeg službenika spoljnjih poslova ta epizoda u Parizu bila je nezaboravna, ali nije bilo prijatna; vidio sam guvernera Harrimana, istorijsku figuru koji je direktno

pregovarao sa Stalinom i Churchillom, svedenog na bijes i razočarenje zbog, kako je smatrao, pretjerano detaljnih instrukcija iz Washingtona i internih intriga s vojskom i Bunkerom. Nijedno drugo iskustvo nije mi bilo važnije dok sam se pripremao za bosansku misiju; ne bih tolerisao nikakvu sličnu internu podjelu u našem timu a potrebna pregovaračka fleksibilnost mogla bi nastupiti samo sa punom podrškom svih ključnih članova Komiteta vrhovnika.

Perry, i sam vijetnamski veteran u Pentagonu, imao je obzira prema mojoj zabrinutosti pa se odlučio za Jamesa Pardewa, koji je kao direktor Specijalnih snaga za Balkan u Pentagonu bio najbliž saradnik Joea Kruzela po pitanju Bosne. Nisam poznavao Pardewa, bivšeg armijskog oficira, ali sam rekao da ćemo se radovati svakom u koga sekretar odbrane ima povjerenja.

Tako je sastavljeno jezgro našeg sedmočlanog tima: ja, general Wes Clark, Bob Owen, Chris Hill, general Kerrick, Jim Pardew i Rosemarie Pauli. Ostaće nepromijenjen sljedećih šest mjeseci iako će mnoge druge osobe postati važni činioci nastojanja kada se zahuktamo - a podrška Washingtona sve vrijeme kritična. Kako ću uskoro otkriti pod uslovima najvećeg stresa, ne bih mogao poželjeti jači tim koji bi zamijenio naše poginule kolege.

Evropljani. Sljedećeg dana, 23. avgusta, Peter Tamoff i ja sastali smo se u sekretarovoj konferencijskoj sali sa predstavnicima evropskih nacija koji su došli u Washington da odaju poštu trojici naših drugova.

Saobraćanje sa Evropljanima bilo je delikatno i škakljivo tokom cijele krize u Bosni i ostavilo je besprimjernu napetost na NATO i Atlantski savez upravo kada su nestale i veze hladnog rata koje su nas povezivale. Naši čvrsti saveznici, koji su tokom hladnog rata gledali na Sjedinjene Države kao na lidera, bili su podvojeni oko američke uloge u posthladnoratovskoj Evropi, a posebno u Bosni. Dugo su tražili veći američki angažman, ali su se u isto vrijeme plašili da će biti javno poniženi ako Sjedinjene Države preuzmu kormilo. Naše kolege u Kontakt grupi - Francuska, Njemačka, Velika Britanija i Rusija - bili su uznemireni što planiramo prvo pregovarati a kasnije njih konsultovati, obrćući raniju proceduru u kojoj je pet nacija pokušavalo iznaći zajednički stav *prije* nego što ga iznesu stranama na Balkanu - sistem koji je bio tegoban i neizvodljiv.

Jacques Blot, zamjenik generalnog sekretara u francuskom Ministarstvu spoljnih poslova, spomenuo je da će Izetbegović posjetiti Pariz početkom sljedeće sedmice i predložio da se u to vrijeme održi sastanak Kontakt grupe. Francuzi bi mogli biti čuveno teški, ali su među Evropljanima oni sada imali najjaču, najjasniju spoljnju politiku. Svoje angažovanje u Bosni platili su najvećim gubicima, imali su preko pedeset poginulih. Trebali smo francusku podršku da bismo uspjeli i bio sam ubijeđen da se možemo suočiti sa svakim problemom koji bi mogao iskrsnuti ako se sastanemo u Parizu. Ako je to značilo našu visokoumnu retoriku o partnerstvu, morali smo iznaći način da to razradimo sa Francuzima. I tako, uprkos nesklonosti nekih američkih zvaničnika o bilo kom događaju koji se odvija u Francuskoj, odmah sam se složio sa Blotovom sugestijom.

Paziti da se Atlantski savez, više od pola vijeka noseći stub američke spoljnje politike, ne raspadne zbog Bosne bio je jedan od naših najvećih političkih izazova. Poslije godinu dana provedenih u Njemačkoj kao ambasador, posebno sam se osjećao obaveznim da se smanji zategnutost koju je uzrokovala Bosna. Trebalo je da u partnerstvu sa Savezom radimo na velikom broju drugih pitanja

- proširenje NATO-a, zajednička politika prema bivšem Sovjetskom Savezu, Srednjem istoku i

Iranu, terorizam, ljudska prava, okolina i organizovani zločin

- ali je Bosna počela suprotno uticati na sve. O ovom problemu sam, 23. avgusta, uputio otvorenu ličnu notu Christopheru:

Kontakt grupa nam predstavlja konstantnu zagonetku. Ne možemo ni bez nje, ali ni s njom. Ako se ne sastanemo s njima i kažemo im šta radimo, oni se javno žale. Ako im kažemo, oni se ne slažu a često i procuri - i gore. Na kraju, moramo održati Kontakt grupu zajedno, posebno što će nam trebati kasnije da podupre i ozakoni svaki sporazum... 20. avgusta (jedan član Kontakt grupe) u povjerenju mi je rekao da (njegova vlada) sada vjeruje da „najmanje jedan član" Kontakt grupe prenosi detalje sa sastanaka Kontakt grupe direktno u Beograd...[41] Bilo kakve privremene euro ljutnje zbog nedovoljno informacija daju se srediti. Naša potreba za brzinom i sigurnošću mora to prevagnuti... Ali nikad ne smijemo zaboraviti da će nam *svi* biti potrebni ako ikad dođe do nagodbe - EU za ekonomsku pomoć, naši NATO saveznici za nove mirovne snage poslije UN, UN zbog legitimnosti rezolucija, Islamska konferencija zbog dodatne pomoći, a Rusi i Grci zbog njihovog uticaja (iako ograničenog) nad Beogradom.

Memorijalna služba. Naš oštar sastanak sa Evropljanima grubo nas je podsjetio i na bezosjećajni svijet u koji ćemo se ubrzo vratiti. Ali, prvo, bilo je još tužnih ceremonija u Memorijalnoj kapeli Fort Myer. Sljedeća je bila služba u spomen sve trojice ljudi. Tu će biti samo jedan govornik: predsjednik.

Svako okupljanje sa predsjednikom, čak i u tragičnim okolnostima, ima poseban kvalitet. Kapela Fort Myer sada je bila prožeta i oplakivanjem i iščekivanjem. Brojno osoblje iz osiguranja, naizgled zaboravljajući zbog čega smo se okupili, doprinosilo je čudnom osjećaju, toliko različitom od očajanja od prethodnog dana.

Četiri stotine ljudi napunilo je kapelu koja ne pripada nijednoj vjeri. Predsjednik je svoj trojici dodijelio predsjedničko Odlikovanje za zasluge i onda se privatno sastao s njihovim porodicama. Bio je majstor u takvim susretima a Katharina Frasure mi je kasnije ispričala da ih je tješio i s njima podijelio gubitak na vrlo ličan način.

Izašavši iz kapele, predsjednik se direktno i dirljivim riječima obratio udovicama i djeci, govoreći da su tri čovjeka „učinili razum njihovim oružjem, slobodu njihovom borbom a mir njihovim ciljem". Veličajući ih kao „tihe američke heroje", predsjednik je rekao da su „Bob, Joe i Nelson bili u Bosni jer su bili podstaknuti strašnom nepravdom i patnjom koja tamo vlada."

Kada je predsjednik završio govor, prisutni su stajali u potpunoj tišini kada je on sišao s podijuma i prišao porodicama, kratko zadržavši ruke sve tri žene i šestero djece. Zatim su njegovi visoki savjetnici i pregovarački tim krenuli za predsjednikom niz uski koridor, u malu prostoriju sa zidovima od bijelih pravokutnih blokova, s policama sa inspirativnim knjigama.

Sastanak u Fort Myeru pokazao se kao važna odrednica. Iako skoro predviđen kao dodatak memorijalnoj službi, ovaj prigodni, tihi emotivni sastanak sa predsjednikom bio je upravo ono što je Administraciji trebalo da ponovo pokrene proces i pribere se.

Nasumce privlačeći stolice, okupili smo se u krug. Bila je zaboravljena formalnost sastanaka u Bijeloj kući, gdje je svako sjedište pažljivo obilježeno prema rangu. Neki koji su se ugurali u prostoriju i nisu našli mjesta stajali su uz zidove.

Predsjednik me je zamolio da iznesem pregled stanja svake od sedam tačaka koje su Lake i Tarnoff predstavili na svom putu po Evropi dvije sedmice ranije. Brzo smo prešli preko opštijih tačaka da bismo se koncentrisali na nekoliko problematičnijih pitanja.

Lake je Zapadnim Evropljanima rekao da ćemo „nastaviti sa traženjem obustave vatre ili kraja ofanzivnih operacija na terenu". Naravno, ovo je bilo suprotno novom stavu pregovaračkog tima, koji sam objasnio: hrvatska ofanziva bila je vrijedna za pregovarački proces. Doći će vrijeme kada će biti poželjna obustava vatre, ali je upravo sada situacija na bojnom polju, po prvi put, išla u korist Bosanaca. Osim ako ne budu date posebne upute za suprotno, rekao sam, još nećemo tražiti obustavu vatre. Na moje olakšanje, niko nije imao ništa protiv.

Lake je takođe rekao da su Sjedinjene Države spremne dopuniti mapu Kontakt grupe da bi se „ugradile prohodnije granice i raspodjela teritorije", razmisliti o prijedlozima da se proširi koridor u Posavini i da se Srbima omogući „de jure kontrola nad istočnim enklavama" a da Bosanci i bosanski Hrvati zauzvrat dobiju više područja oko Sarajeva i drugih teritorija u centralnoj i zapadnoj Bosni, što bi stvorilo kompaktniju i koherentniju teritoriju Federacije. Napokon, Lake je našim evropskim saveznicima rekao da ćemo, zato što će biti teško odbraniti opsjednutu enklavu Goražde, što će dodatno otežati implementaciju mirovnog plana, tražiti da obje strane usmjerimo prema rješenjima po kojima bi se „Goražde trampilo za druge važnije srpske ustupke". Još u Londonu rekao sam Lakeu da ovo neću predložiti, ali je moj stav još bio nepoznat u Washingtonu.

Naglasio sam zašto ne trebamo tjerati Sarajevo da trampi Goražde ili preporučiti proširenje koridora u Posavini. Bosanska vlada se nikad ne bi dobrovoljno odrekla Goražda nakon masakra u Srebrenici i Žepi, niti bismo se mi trebali dovoditi u poziciju zagovornika stvaranja desetina hiljada novih izbjeglica. Predstavnici Pentagona u prostoriji, koji su ranije bili tvrdi po ovoj tački, nisu ništa rekli. Odahnuvši još jednom od olakšanja, brzo sam nastavio.

Napokon, došli smo do posljednje tačke u Lakeovoj prvobitnoj prezentaciji, obuhvatnijeg programa za regionalnu ekonomsku rekonstrukciju. Ovo je na sastanku izazvalo prvu istinsku diskusiju, koje ćemo se kasnije često sjećati.

Pitanje je išlo daleko izvan Bosne. Svi u Washingtonu prepoznali su plimu koja je preplavila kongresne stavove prema pomoći inostranstvu. Tradicionalno neraspoložen prema pomoći inostranstvu, Kongres je bio posebno oštar otkako je sedam mjeseci ranije kontrola nad oba doma prešla republikancima.

Za bilo kakvo stanje u Bosni bitan je bio opsežan program ekonomske rekonstrukcije. Neki su ovom pristupili malo više od retorike, ali trajni mir u regionu zahtijevao je izgradnju međuzavisne ekonomije koja je sve do prije četiri godine postojala u jedinstvenoj Jugoslaviji, sa jedinstvenom infrastrukturom - željeznicom, drumovima, industrijom i slično. Ovo neće zahtijevati samo retoriku nego i značajno američko vodstvo i resurse.

Ipak, zbog kongresnih odbacivanja svake nove budžetske obaveze, Lakeu i Tarnoffu nije bilo dopušteno da ukažu na obim eventualnog udjela Amerike u civilnoj rekonstrukciji u Bosni. Naše očito neslaganje o ovom pitanju bilo je mučno. Na jednoj strani, Sjedinjene Države željele su ostati vodeća svjetska sila; na drugoj, Administracija nije bila raspoložena tražiti od Kongresa resurse da bi se osiguralo to vođstvo - a Kongres je bio još škrtiji. Ovo je bilo pogrešno; čak i u eri ograničenja budžeta i ogromnog deficita, zemlja je mogla priuštiti izdatke koji se smatraju vitalnim za nacionalne interese.

Sugerisao sam da bi za prvu godinu odgovarajuća suma mogla iznositi 500 miliona dolara. Moji komentari izazvali su komešanje među nekim mojim kolegama. Perry je rekao da bi odgovarala čak i viša suma - možda milijardu dolara za prvu godinu.

„Ako možemo dobiti mir, treba da budemo spremni da spremimo milijardu dolara", rekao je predsjednik naglašeno.

Opominjuće poruke sa više strana u prostoriji dolazile su od onih koji su izvukli modrice u bitkama o budžetu sa novim Kongresom. Jedan je upozorio da će, pošto imamo teškoća da izvučemo „čak i deset miliona dolara za Ekvador", ogromne sume za Bosnu biti praktično nemoguće. Predsjednik se okrenuo prema šefu Kabineta Bijele kuće Leonu Panetti, bivšem direktoru Ureda za upravu i budžet, koji je naglasio ogroman problem s kojim će se suočiti svaki dodatni zahtjev. Panetta je spoznao - i tačno predskazao - izuzetnu budžetsku krizu koja bi kasnije te godine buknula između Gingrichevih republikanaca i Izvršnog odjela, tako žestoku konfrontaciju koja će na kraju, više od mjesec, paralisati rad većine u američkoj vladi.

Pokušao sam posljednji put naglasiti važnost rekonstrukcije, ali je došlo do konsensusa, kao što se često dešava na takvim sastancima. Bilo je jasno da će obim američke pomoći biti daleko manji od željenog.

Ovim je okončan sastanak. Predsjednik nas je zamolio da se brzo vratimo u region i da odlazimo sve dok nešto ne postignemo. Zatim me je, pošto se pozdravio sa svakim novim članom tima lično, potapšao po ramenu, na trenutak povukao u stranu da mi kaže da računa na nas, i krenuo natrag u Wyoming.

Leon Fuerth i pitanje sankcija. Ujutro 24. avgusta oprostili smo se sa Nelsonom Drewom, a poslijepodne smo u tišini išli iza kovčega Joea Kruzela koji su vukli konji. To je bio četiri put u tri dana da smo bili na Arlingtonu; sedmica se rasplinula. Zamolio sam pregovarački tim da se između dva pogreba sastanemo u Oficirskom klubu u Arlingtonu, kako bismo mogli početi s planiranjem putovanja, samo tri dana kasnije. Kako su sankcije Ujedinjenih nacija protiv Srbije bile centralno pitanje, pridružio nam se Leon Fuerth.

Fuerth, savjetnik potpredsjednika Gorea za nacionalnu sigurnost, bio je jedan od onih moćnih ljudi koji se ne vide ali koji u Washingtonu igraju veliku ulogu iza scene. Prvobitno ekspert za kontrolu oružja, bio je ugledni član zajednice za nacionalnu sigurnost prije nego što se 1982. priključio ljudima mladog kongresmena iz Tennesseea po imenu Al Gore. Godine 1993. Administracija je Fuerthu dodijelila važnu odgovornost uz njegove dužnosti kao najbližeg potpredsjednikovog savjetnika za spoljnju politiku - implementiranje američke politike o ekonomskim sankcijama u svijetu.[42] Bilo je bez presedana takvu dužnost dodijeliti jednom članu potpredsjednikovog kabineta. Ali kada su 1993. sankcije protiv Bosne postale kritično pitanje, Komitet vrhovnika je obavezu oduzeo Senatu, očito zbog neuspjeha da je obavi kako treba, i dodijelio je Fuerthu - starom prijatelju s kojim sam usko sarađivao u vrijeme predsjedničke kampanje senatora Gorea 1988.

Mjesecima su sankcije bile predmet žestoke rasprave unutar Kontakt grupe, sa Sjedinjenim Državama i Njemačkom na jednoj strani, a Britanijom, Francuskom i Rusijom na drugoj. Milošević je mrzio sankcije. One su uistinu naškodile njegovoj zemlji, ali s jeseni 1994. London, Pariz i Moskva

željeli su da podignu sve ili većinu sankcija a da se skoro ništa ne dobije zauzvrat. Washington je imao drukčiji stav, iako nije bio jednodušan. Neki zvaničnici vjerovali su da Miloševiću trebamo ponuditi malo ohrabrenja, u formi olakšica nekih sankcija, da bismo „mamuznuli" proces; drugi, poput Fuertha i Madeleine Albright, protivili su se svakom omekšavanju našeg položaja bez značajne recipročne akcije Miloševića. Iako smo imali nekih taktičkih razlika, također sam se protivio davanju olakšica Miloševiću bez dobijanja nečeg opipljivog zauzvrat.

Od kraja hladnog rata malo je pitanja koja su izazivala veću napetost sa našim glavnim evropskim saveznicima i Rusijom kao kada je bilo riječi o sankcijama. Ali zahvaljujući potpredsjedniku Goreu, Leonu Fuerthu i Madeleine Albright, odluka da se zauzme čvrst stav po pitanju sankcija pokazala se ispravnom; da nismo tako učinili, počeli bismo pregovore bez skoro ikakvih čipova za cjenkanje.

Petak, 25. avgusta, bio je moj posljednji dan u Washingtonu prije nastavka shuttlea. Proveo sam ga u beskonačnim sastancima sa stranim ambasadorima i kolegama u Departments Ali bio je jedan bitniji čin žaljenja i oporavka. Tragedija na planini Igman bila je duboko lična za Evropski biro, koji je izgubio istinski dragog kolegu. Trebalo se presabrati. Stoga sam rano poslijepodne sazvao cijeli Biro da se pridruži Strobe Talbottu i meni u Dean Acheson Auditoriumu, u prizemlju zgrade Departmenta, da odredimo kako savladati tragediju. Detaljno sam opisao nesreću, u nadi da ću raspršiti neke nesporazume ili govorkanja koja se šire u takvoj situaciji. Svakog u Birou zamolio sam da pruži punu podršku Johnu Komblumu i rekao da po ovom pitanju nećemo nalaziti zamjenu za Boba. Jednostavno ćemo učiniti sve što možemo; istorija će nas prosuditi prema rezultatima.

Nekoliko ljudi me upitalo kako se drži Bobova porodica. Strobe im je ispričao o izuzetnoj snazi koju je pokazala Katharina Frasure i opisao kako je prethodnog dana posjetila Petea Hargreavesa u bolnici da mu kaže da shvata kako nije mogao spasiti njenog muža. (Strobe, koji je zajedno s njom posjetio Hargreavesa, rekao je da je to bio jedan od trenutaka u njegovom životu koji ga je najviše nadahnuo.) Napokon, zamolio sam kolege da razmisle kakav bismo trajni spomenik mogli podignuti Bobu. Zatim smo se, pošto smo sviju zamolili za minutu šutnje za Boba, Joea i Nelsona, vratili na posao.[43]

Odletio sam na Long Island da vikend provedem sa Kati. Bili smo u braku manje od dva mjeseca. Autorica nedavne knjige o ekstremistima na Srednjem istoku, brinula se da će odmetnuti bosanski Srbi - „Hamas krilo Srba", kako je to ona opisala - pokušati da nas ubiju, posebno ako budemo imali napretka prema miru. Rizik je bio stvaran, ali mi nismo imali izbora; pregovori nisu mogli uspjeti ako mi ne odemo u Sarajevo.

Bilo je predviđeno da u Evropu krenemo u nedjelju, 27. avgusta, ali prije nego što smo otišli, imao sam još jedan intervju za televiziju, za NBC-ev *Meet the Press*. Tokom cijele sedmice bosanski Srbi su nastavili sa davanjem provokativnih izjava, pa su čak i razmijenili vatru sa trupama UN. Ovaj intervju pružao je priliku da se iskaže jasno upozorenje da postoji granica američke izdržljivosti. Međutim, za takvu izjavu trebalo je koordinirati s vladom. Stoga sam u nedjelju poslijepodne pozvao Toma Donilona, šefa Kabineta Warrena Christophera, za savjet. Sugerisao je da, pažljivo izbjegavajući specifične obaveze koje bi drugi mogli odbaciti, uputim snažan signal da više nećemo ignorisati neprijateljske akcije bosanskih Srba. Ponudio se da me „zaštiti" kod vlade ako se kasnije neko usprotivi.

Donilon, jedini visoki zvaničnik u Stateu sa stvarnim političkim iskustvom, dao je potreban

smjer i oštrinu u procesu odlučivanja. Ponosni „sin iz radničke klase" iz Providencea, na Rhode Islandu, Tom se 1977, u dvadesetdrugoj godini priključio Carterovoj Bijeloj kući, kao jedan od najmlađih i najsjajnijih iz grupe izuzetnih političkih djelatnika koje je okupio James A. Johnson, šef Kabineta potpredsjednika Mondalea.[44] Godine 1993, Donilon koji je tada bio partner u vašingtonskoj kancelariji advokatske firme Warrena Christophera, otišao je u State kao pomoćnik Christophera a uzdigao se, pomalo neočekivano, kao novi najbliži savjetnik državnog sekretara. Iako skoro nepoznat javnosti, Donilona su veoma poštovali u novinarskim krugovima i u vladi; bio je bukvalno neophodan za glatko funkcionisanje State Departmenta.

U 6.00 sati u nedjelju ujutro, ekipa NBC-a došla je da postavi opremu u dnevnoj sobi u našoj vikendici u Bridgehamptonu. Moja nova porodica dremljivo se sapinjala preko žica i užasnuta posmatrala kako ekipa od kuće pravi pokretni televizijski studio. Intervju je obuhvatio mnoga pitanja koja će biti kritična sljedećih nekoliko mjeseci. Uz Briana Williamsa kao moderatora, konzervativni kolumnista Robert Novak osporavao je snažni naglasak koji smo stavili na činjenicu da je Međunarodni sud za ratne zločine optužio lidere bosanskih Srba, njihovog „predsednika" Radovana Karadžića i generala Ratka Mladića, kao ratne zločince. „Da li vi mislite da je od koristi nazvati ga (Karadžića) ratnim zločincem?", Novak je upitao u svom poznatom zajedljivom stilu, kao i uvijek spreman za napad. „Da li mislite da je to od koristi u pregovorima?" Ja sam odgovorio:

Nije pitanje kako ga ja nazivam ili kako ga vi nazivate. Postoji međunarodni sud. I dopustite mi da nešto pojasnim. Prije mjesec dana u Srebrenici, ljudi su izvedeni na stadion, svrstani i pobijeni. Bio je to zločin protiv čovječnosti kakav se rijetko vidio u Evropi od vremena Himmlera i Stalina, i to je jednostavno činjenica i s njom se treba suočiti. Ne namjeravam prekinuti posao koji oslobađa ljude odgovorne za ovo.

Doyle McManus iz *The Los Angeles Timesa* postavio mije pitanje za koje smo bili pripremljeni: „Šta ćete primijeniti (na bosanske Srbe)"? Odgovorio sam:

Radije ne bih ulazio u diplomatske detalje. Mislim da tajni pregovori imaju pravo ostati pomalo tajni. Ali želim razjasniti jedno. Ako ova mirovna inicijativa ne krene, ako dramatično ne krene, sljedeće ili za dvije sedmice, posljedice će biti suprotne srbijanskim ciljevima. Na ovaj ili onaj način NATO će biti ozbiljno uključen, a Srbi to ne žele.

Ostatak intervjua proveo sam u nastojanju da izbjegnem reći šta sam tim mislio - da li sam prijetio zračnim udarima NATO-a? Koji su kriteriji za uspjeh? Pod kojim uslovima ćemo poslati kopnene trupe?

Većina novina, sljedećeg dana, predstavile su intervju pozitivno. *The New York Times* je preko cijele prve strane objavio tekst pod naslovom „Američki zvaničnici kažu da su bosanski Srbi suočeni sa napadom NATO-a ako razgovori ne uspiju" - naslov nije odgovarao ni mom intervjuu niti tekstu priče, ali je bio koristan u stvaranju utiska oštrije politike nego što je u stvari bila. *International Herald Tribune,* novine kojima pridajemo posebnu važnost jer su dostupne na Balkanu, objavio je sličan naslov: „SAD upozoravaju na zračne udare ukoliko Srbi ne budu pregovarali".

Nakon završenog intervjua ostatak dana proveo sam nastojeći da se opustim, čak našavši i vremena da odem na lokalnu smotru konja gdje se takmičila moja pastorka Elizabeth. Dan su mi uljepšali pozivi uz dobre želje od Gorea, Christophera, Lakea i Albrightove. Neki prijatelji došli su predveče na odavno planiranu kućnu sjedeljku usred koje sam, dok je još većina mojih gostiju tu bila, otišao za aerodrom Islip gdje se spustio vojni avion sa našim novim timom da uzme gorivo i pokupi

mene. Ušavši u C-20 - vojni ekvivalent Gulfstreama III - smjestili smo se na sjedišta uz nervozne šale i pokušali zaspati prije Pariza.

Završni izazov. U 8.00 sati ujutro spustili smo se na vojni aerodrom izvan Pariza. Na uzletištu nas je čekao naš ambasador u Parizu Pamela Harrison. Bilo je tipično za nju da nas dočeka, čak i tako rano, u znak podrške i s namjerom da nas odmah upozna sa francuskim stavom; neki ambasadori nikad se nisu tako trudili, bez obzira na okolnosti. Povezli smo se u Pariz kroz gusti saobraćaj, dok je ona izlagala komplikovani raspored kojim su bili obuhvaćeni sastanci sa Francuzima, predstavnicima Kontakt grupe i predsjednikom Izetbegovićem koji je zamolio da nas vidi kasno te večeri. Imao sam vremena da kratko odrijemam prije našeg prvog sastanka, protokolarne posjete francuskom ministru spoljnjih poslova Herve de Charettu. Kada sam se probudio, upalio sam CNN i čuo jezive vijesti minobacačka granata bosanskih Srba usmrtila je najmanje trideset pet osoba na tržnici u Sarajevu. Gledajući kako se mali ekran puni scenama krvoprolića, pitao sam se je li to namjeran odgovor na moje javno upozorenje dan ranije, o kome je pisano u Bosni. Izgledalo je moguće i, kako sam zabilježio uto vrijeme, „osjećao sam se dvaput gore".

Brzo je uslijedila javna reakcija. S Pala, bosanski Srbi optuživali su bosanske Muslimane da su namjestili incident kako bi uvukli NATO u rat. Muslimansko vodstvo tražilo je suspenziju američke mirovne inicijative „ako se ne razjasne obaveze i uloga NATO-a". Generalni sekretar Ujedinjenih nacija Boutros- Ghali izdao je saopštenje koje je, tipično, značilo tačno suprotno onom što je izgledalo da govori: on je „bezrezervno osudio granatiranje" i naredio svojim vojnim zapovjednicima da „odmah istraže ovaj napad i bez odlaganja poduzmu odgovarajuću akciju". U stvari, bila je to deviza da se izbjegne preduzimanje akcije.

Ništa od ovoga nije vrijedilo. Ono što je vrijedilo bilo je da će Sjedinjene Države odlučno djelovati i ubijediti svoje saveznike u NATO-u da se priključe u nekoj vrsti masovne zračne kampanje, o čemu smo tako često razgovarali ali nikad nismo bili blizu da je i preduzmemo. Da li će naše prijetnje i upozorenja, uključujući i moje od prethodnog dana u *Meet the Press,* konačno biti potkrijepljeni akcijom?

Čak i prije nego što smo saznali tačan broj žrtava - trideset osam ubijenih i više od osamdeset pet ranjenih - osjećao sam da je ovo posljednji test za Zapad. Da li je ovo namjeran pokušaj bosanskih Srba da pokažu svijetu koliko su naše prijetnje isprazne? Ili je to bila samo jedna granata koju je ispalila jedna razbješnjela osoba? A ključno pitanje je: šta ćemo uraditi kao odgovor?

Za vrlo kratko vrijeme nazvao je Strobe Talbott, koji je zamjenjivao državnog sekretara. Osjećao je da je „bitan" vojni odgovor na ovaj najnoviji izazov i želio je znati da li se pregovarački tim s tim slaže. Postavio je ključno pitanje: kakav bi efekat osvetnički zračni udari mogli imati na pregovore? „Vaš savjet bi mogao biti odlučujući", rekao je. „Ovdje ima dosta neslaganja."

Nisam trebao misliti o mom odgovoru. Brutalna tupoglavost bosanskih Srba pružila nam je neočekivanu posljednju šansu da se uradi ono što je trebalo uraditi tri godine ranije. Rekao sam mu da pokrene zračne udare NATO-a protiv bosanskih Srba - ne minorna osvetnička „bockanja", nego ozbiljne udare i, ako je moguće, podržanu zračnu kampanju, koja je sada bila odobrena „londonskim pravilima". Bilo bi bolje reskirati neuspjeh u pregovorima nego Srbima dopustiti da učine još jedan zločinački čin. Ovo je bio najvažniji test američkog vođstva od kraja hladnog rata, rekao sam, ne samo u Bosni nego i u Evropi.

Naš telefonski razgovor bio je o tome kako odgovoriti na najnoviju surovost bosanskih Srba, ali je bio i dio spora koji je trajao trideset godina o odnosu između diplomatije i zračne sile. Ovo pitanje proganjalo je američke donosioce odluka od 1965, kada je upotreba zračne sile protiv Sjevernog Vijetnama bila jedan od najspornijih aspekata svih američkih ratova.

Naravno, Vijetnam je bio zametni događaj naše generacije. Godine 1995. njegove sjene su se izdužile, ali su obilježile skoro svakog današnjeg zvaničnika i političara u Washingtonu - neke kao studentske radikale, druge kao vijetnamske veterane, neke kao golubove, druge kao sokolove. Bilo je ironije u mojoj podršci zračnim udarima. Kao mladi službenik spoljnih psolova koji je radio u Vijetnamu, nisam se slagao sa zračnom kampanjom protiv Sjevernog Vijetnama. Mnogi koji su se protivili upotrebi zračne sile u Bosni iz lekcija iz Vijetnama i Kuvajta naučili su da zračna sila može biti neefikasna ako nije podržana kopnenim trupama - politička nemogućnost u Bosni. Ali poređenje je bilo opasno zavaravanje: Bosna je bila drukčija a isto tako i naši ciljevi. Iako smo morali učiti iz Vijetnama, nismo mogli biti njegovi zatočenici. Bosna nije bila Vijetnam, bosanski Srbi nisu bili Vietkong a Beograd nije bio Hanoi. Bosanski Srbi, bijedno obučeni nasilnici i zločinci, ne bi hrabro stali nasuprot zračnim udarima NATO-a kao što su stali zreli i indoktrinirani Vietkong i Sjeverovijetnamci. Akako smo to vidjeli u Krajini, Beograd nije imao namjeru podržati bosanske Srbe na način na koji je Hanoi podržao Vietkong.

Minobacački napad od 28. avgusta nije bio ni prvi izazov zapadnoj politici, niti najgori incident u ratu; bio je samo najnoviji. Ali je bio drukčiji zbog tajminga: uslijedivši odmah nakon otpočinjanja našeg diplomatskog shuttlea i tragedije na Igmanu, izgledao je ne samo kao teroristički akt protiv nevinih ljudi u Sarajevu nego kao prvo direktno suočenje sa Sjedinjenim Državama. Dok smo kao u snu prolazili kroz pretrpani raspored u Parizu, u mislima sam se vraćao na mnoge neuspjehe zapadnog vodstva posljednjih trideset godina i nadao sam se - molio se - da će ovog puta biti drukčije.

- GLAVA 7 -

Bombardovanje i preokret

(28 - 31. avgust)

Doći će vrijeme kada će onih nekoliko sati reći mnogo o ratu i miru u Bosni, ulozi koju su Sjedinjene Države odigrale u ishodu, stvarnoj važnosti Francuske i možda svjetskom poretku koji će to odraziti.

BERNARD-HENRI LEVY, Ljiljan i pepeo

Pariz, 28. avgusta 1995. Dok je Administracija bila suočena sa nekim od najvažnijih odluka otkako je preuzela ured, svi „vrhovnici", uključujući predsjednika i potpredsjednika, bili su na odmoru. Dok su se sati i dani pretakali u neprestanu kriznu sjednicu, na dužnosti su bili zamjenici - bilo ih je toliko da su se počeli međusobno zadirkivati. „Šalili smo se", prisjećao se kasnije Strobe Talbott koji je zamjenjivao državnog sekretara, „da je 'dan zamjenika vukova' i da se osjećamo kao klinac u *Sam u kući*."

Naravno, nije bilo šale oko pitanja koje nam je bilo pri ruci. Pokazaće se da će to biti jedna od najodlučnijih sedmica u ratu, uistinu zametna sedmica u oblikovanju američke posthladnoratovske spoljnje politike. Na čelu sa Sandy Bergerom, koji je zamjenjivao savjetnika za nacionalnu sigurnost, u timu su bili John White (koji je zamjenjivao sekretara odbrane), admiral Bill Owens (kao predsjedavajući Združenog štaba oružanih snaga), George Tenet (kao direktor ClA-e), podsekretar odbrane Walter Slocombe i državni podsekretar Peter Tarnoff. Jedini zvaničnik iz Kabineta koji nije bio na odmoru bila je Madeleine Albright, koja je letjela između Washingtona i New Yorka, nastojeći prevazići opiranje zvaničnika UN da poduzmu akciju. Ostatak tima provodio je veliki dio vremena pognut nad hrastovim stolom u Sobi za krizne situacije u Bijeloj kući, jedući hladne pizze i nastojeći skovati jedinstveni front sa našim saveznicima u NATO-u i UN.

Pamela Harriman. Odgodili smo za jedan dan naš odlazak u Beograd dok smo vršili pritisak na Washington za zračne udare i uspostavili pokretne urede u veličanstvenoj službenoj rezidenciji ambasadorke Harriman u Rue du Faubourg St.-Honore. Manje od dvije stotine metara od Jelisejske palate, gdje je živio francuski predsjednik, ogromni *hotelparticulier* iz osamnaestog vijeka i veliki vrtovi mogli su biti moćno oružje za svakog diplomatu; Pamela Harriman je znala to posebno dobro iskoristiti.

Pamela Harriman nije bila običan kustos. U njen skoro legendarni život beskrajno su, bez daha, upadali novinari, ali su tračevi zasjenili činjenicu da je uradila sjajan posao u Parizu. Francuzi, u početku impresionirani samo njenom glamuroznom prošlošću, koja je obuhvatala i mnoge godine u Parizu krajem '40-ih i početkom '50-ih, shvatili su da je ona važan faktor u odnosima. Vjerujući da je Francuska ključ za Evropu - ironična pozicija za osobu koja je većinu svog života provela kao britanski građanin i, čak, bila snaha Winstona Churchilla - i koristeći svoju sposobnost da skoro do svakog u Washingtonu dođe telefonom, pomogla je francuskim zvaničnicima da više nego ikad ranije dopru do važnih članova američke vlade.

Za Averella Harrimana udala se 1970, poslije smrti njenog drugog muža, proslavljenog

brodvejskog producenta Lelanda Heywarda i Harrimanove supruge Marie. Bio je poznat dio ove priče da su Pamela Digby Churchill i W. Averell Harriman imali raniju vezu u vrijeme Drugog svjetskog rata, dok je još bila u braku sa Randolphom Churchillom a Harriman bio lični predstavnik predsjednika Roosevelta u Londonu. Skoro osamdesetogodišnjak kada su se ponovo spojili, Harriman se podmladio brakom sa Pam koja je tada imala pedeset. Tokom petnaest preostalih godina Harrimanovog života, Pam je režirala čudesan posljednji čin njegove duge karijere. Jednog dana, pred smrt, dok smo sjedili u njegovoj kući u brdima Westchester, u blizini New Yorka, upitao sam mog starog šefa ima li nešto za čim žali u životu. Harriman, koji se rijetko prepuštao preispitivanju, uzvratio je bez trenutka oklijevanja: „Što se nisam s njom oženio prvi put."

Dok je Harriman stario polako ali neumoljivo, Pam je počela igrati sve istaknutiju ulogu. Kada je on umro 1986, Pamela je nastavila sa njihovim zajedničkim naporima. Veliki broj tekstova i, napokon, dvije knjige predstavili su je u ne baš laskavom svjetlu, kao hladnu i ambicioznu, ali iako uzrujana knjigama, nastavila je ne obaziruć se na kritike.

Ostali smo bliski prijatelji i politički saveznici tokom ovog perioda, i prije i poslije smrti guvernera Harrimana. Sada nam je sastanak sa Izetbegovićem u Parizu pružio šansu da, nakon više od dvadeset godina prijateljstva, zajedno radimo u vrijeme krize. Čak i usred tako intenzivnog dana, nisam mogao a da je ne upitam da li je pomislila koliko je ovo izuzetno. „Naravno", rekla je. „A Averell bi bio tako ponosan na nas oboje."

U toku dana, 28. avgusta, dvaput sam se sastao sa Izetbegovićem i Šaćirbeyom, jednom u hotelu Crillon, a drugi put u velikoj kući u Rue du Fauburg St.-Honore. Na prvom sastanku, lzetbegović je još bio u odijelu koje je nosio na službenim sastancima sa francuskim domaćinima, ali za drugi sastanak presvukao se u neku vrstu paravojne odore - široka kaki uniforma, marama i beretka sa bosanskim obilježjima. Posmatrao sam, zabavljajući se, dok su njegova kola prolazila dvorištem rezidencije gdje ga je naša ambasadorka čekala na glavnom ulazu, obučena u jednu od njenih haljina sa potpisom Courreges. Oboje su istovremeno zanijemili - Pam, koja se uzdizala kao pariški zaštitni znak nad ovim omalenim Bosancem, za trenutak ne shvatajući da je ova neobična osoba, obučen kao ostarjeli revolucionar sa Lijeve obale, bio predsjednik svoje zemlje; a lzetbegović, koji je dan ranije iza sebe ostavio uzdrmani grad pod opsadom, gledajući u ovu zapanjujuću viziju u svili.

Kada smo se konačno smjestili, lzetbegović je zatražio da NATO odmah pokrene udare na bosanske Srbe. Šaćirbey je otišao dalje, govoreći da nas njegov predsjednik više neće vidjeti sve dok NATO ne počne s bombardovanjem, a taj stav je ponovio, u telefonskom razgovoru, i Strobe Talbottu. Rekao sam Šaćirbeyu da su takve prijetnje neprihvatljive iako Strobe i ja podržavamo njegovu želju za bombardovanjem.

Šta Bosanci žele? Da bismo odredili naše pregovaračke ciljeve, trebalo je da znamo šta lzetbegović i njegova vlada žele. Ovo se pokazalo daleko teže nego što smo očekivali i počela je debata koja će se nastaviti godinama, debata koja je udarala u samo srce stvari - oblik poslijeratne Bosne i Hercegovine i da li će to biti jedna zemlja ili dvije ili tri.

Te večeri po prvi put sam Izetbegoviću i njegovim kolegama uputio najvažnije pitanje koje je trebalo biti upućeno: da li želite da mi pregovaramo ojedinstvenoj bosanskoj državi koja bi neizbježno imala relativno slabu centralnu vladu ili biste radije pustili da Bosna bude podijeljena, ostavljajući vama čvrstu kontrolu nad mnogo manjom zemljom?

Vraćaćemo se na ovo pitanje - i nakon završetka rata zauzimaće centralnu pozornicu dok se raspravljalo da li je ili nije realno pokušati sa stvaranjem jedinstvene multietničke zemlje. Mnogi su na Zapadu vjerovali - i još vjeuju - da bi najbolji kurs bio pregovarati o podjeli Bosne. U početku, bili smo spremni razmotriti ovaj pristup iako se kosio sa ustaljenim političkim ciljem i Sjedinjenih Država i Kontakt grupe - ali samo ako to bude želja sve *tri etničke grupe.* Većina bosanskih Srba željeli bi se otcijepti od Bosne i priključti Srbiji - to je prije svega pitanje koje je dovelo do rata. Slično je i sa većinom Hrvata koji su živjeli na komadu zemlje na istoku koji graniči sa Hrvatskom, a koji bi, ako budu imali slobodu izbora, tražili da se priključe Hrvatskoj. Ali je isto tako bilo mnogo Srba i Hrvata u gradovima i selima koji su bili etnički izmiješani ili izolovani i koji ne bi mogli opstati nigdje drugo osim u multietničkoj državi. Nije bilo lakog odgovora za ovo odlučujuće pitanje: podjela Bosne i Hercegovine na dva nezavisna dijela ozakonila bi srpsku agresiju i etničko šišćenje a zemlja koja je vijekovima pripadala Muslimanima ili Hrvatima bila bi zauvijek izgubljena za njihove punopravne stanovnike. S druge strane, bilo bi izuzetno teško nastojati prisiliti Srbe, Hrvate i Muslimane da žive zajedno nakon pustošenja i brutalnosti rata, nakon svega što su jedni drugima učinili.

Ključni glas u ovoj odluci trebale su imati prve žrtve rata. Ali Izetbegović nije bio spreman razgovarati o budućem obliku Bosne kada sam prvi put iznio to pitanje u Parizu, 28. avgusta. Bio je zaokupljen neophodnošću neposrednih bombardovanja NATO-a i sumnjičav o pregovorima koji do tada ništa nisu razriješili i koji su rezultirali samo u neispunjenim obećanjima. Šta više, Bosanci nisu ovo pitanje razriješili ni između sebe. Ulažući svu snagu na opstanak, nikad nisu funkcionisali kao vlada u normalnom smislu te riječi, niti su jasno defmisali svoje poslijeratne ciljeve. Ipak, uprkos njegovoj očitoj podvojenosti i smušenosti, čak i u svom prvom odgovoru, dao je naznaku gdje bi želio da ide: Bosna treba ostati jedinstvena zemlja, rekao je, ali će prihvatiti visok stepen autonomije za srpski dio.

Premijer Haris Silajdžić, s kojim smo imali sličnu diskusiju nekoliko dana kasnije u Zagrebu, na umu je imao isti opšti cilj, ali daleko drukčiju strukturu. Želio je snažniju multietničku centralnu vladu sa, što nije iznenađujuće, moćnim premijerom. Silajdžić je s puno strasti govorio o potrebi ponovnog stvaranja multietničke države, iako je s toliko animoziteta govorio o Hrvatima da nisam vidio kako bi ikad sarađivao s njima. Ovo interno neslaganje između bosanskog predsjednika i premijera bilo je uznemirujuće, i ponavljaće se često u sljedećim mjesecima.

U središtu ovog čvora bila je značajna figura Alije Izetbegovića. On je „ideju" o Bosni godinama održavao na životu, pod najtežim okolnostima. Bio je to izuzetan uspjeh, dug njegovoj hrabrosti i odlučnosti. U sedamdesetoj godini, nakon što je osam godina odolijevao u Titovim zatvorima i četiri godine srpskim napadima, politiku je vidio kao neprestanu borbu. Vjerovatno nikad nije ozbiljno pomišljao šta bi to značilo voditi stvarnu državu u vrijeme mira. Svaki oblik kompromisa, čak i najmanji gest pomirenja prema onim Srbima koji nisu željeli rat i koji su bili spremni ponovo uspostaviti neku formu multietničke zajednice, nije bio lak za Izetbegovića. Njegove oči imale su hladan i dalek pogled; poslije toliko patnje izgledale su mrtve za bilo čiju bol. Bio je pobožan Musliman, iako ne bosanski ayatollah kako su ga neprijatelji predstavljali. Ali iako je riječima iskazivao obećanja principima multietničke države, nije bio demokrata kakvog su neke pristaše na Zapadu vidjele. Malo me je podsjećao na Mao Zedonga i druge radikalne kineske komunističke lidere - dobar u revoluciji, slab u vlasti.

Tri signala sa Pala. Utorak, 29. avgusta, osvanuo je sa novinskim izvještajima iz Washingtona da Clintonova administracija traži da NATO i UN vojno odgovore. *The New York Times* se u uvodniku tome usprotivio. „Jasno je da je diplomatija bolji kurs", pisalo je. „Gospodin Holbrooke reskira da postane najnoviji posrednik koji će propasti u balkanskoj diplomatiji, ali ima pravo pokušati."

Na Palama, izgledalo je da bosanski Srbi shvataju da su gadno pogriješili granatirajući tržnicu. Nastojeći da umanje šanse za zračne udare, preduzeli su tri jasna koraka. Prvo, izdali su saopštenje u kome pozdravljaju američku mirovnu inicijativu. Ovo nije ništa značilo, ali je bilo znak da se Pale osjećaju izolovanim i previše izloženim.

Drugi signal došao je direktno od Karadžića koji je faksom zamolio bivšeg predsjednika Jimmy Cartera da se vrati na Pale, kako bi pregovarao o skoroj obustavi vatre i započeo mirovne pregovore. U javnosti, Administracija je bila pristojno učtiva o Carterovoj ulozi. Nicholas Bums, glasnogovornik State Departmenta, izjavio je da pismo Cartem „sadrži neke potencijalno pozitivne elemente koje mi pažljivo ispitujemo". A, u stvari, pismo smo vidjeli kao domišljat pokušaj da se Sjedinjene Države namame u direktne pregovore s Palama, oko čega smo flertovali i što smo šest mjeseci ranije odbacili kao opasno neproduktivno. Bob Frasure bio je prvi arhitekta strategije pregovaranja isključivo sa Miloševićem; iako to nije donijelo plodove, bio sam ubijeđen, kao što su bile i moje kolege u Washingtonu, da je to ispravan pristup. Iako nismo željeli Miloševića izdignuti u status državnika, planirali smo pregovarati samo s njim i, u isto vrijeme, držati ga striktno odgovornim za ponašanje bosanskih Srba.

Srećom, Carterova glavna veza sa Washingtonom o Bosni bio je Harry Barnes, ugledni bivši ambasador u Indiji, Čileu i Rumuniji s kojim smo moje kolege i ja radili godinama. Bames je shvatio da bi otvaranje direktnog kanala s Palama u takvom kritičnom momentu potkopalo našu strategiju. Nakon razgovora s Tarnoffom i sa mnom, Bames je pripremio odgovor predsjednika Cartera Karadžiću koji ga je držao na distanci i za sada zatvorio ovaj kanal.

Treći i najčudniji pokušaj Pala da stupi u direktni kontakt došao je preko Mike Wallacea, koji me je nazvao u Pariz. Rekao mi je da je na Palama gdje snima Karadžićev profil za *60 Minutes*. Zajedno su gledali CNN - što me je nasmijalo - kada je emitovan intervju sa mnom i kada je Karadžić rekao da bi me volio sresti. Kada mu je Mike kazao da smo nas dvojica stari prijatelji, zamolio je Wallacea da pokuša ugovoriti sastanak za sljedeći dan u Beogradu, da razgovaramo o miru.

Jedan od najneugodnijih ljudi na televiziji, Wallace je pokušavao da promoviše dobra priču, ekskluzivu. Nasmijao sam se i rekao da bih mu volio pomoći da odnese još jednu nagradu, ali da se mi više nećemo sastajati sa Karadžićem osim ako nije dio delegacije koju predstavlja Beograd. Mike je ponovio naš stav Karadžiću, upućujući koristan signal kroz neočekivani kanal. Pred onim što će se desiti, bilo je više nego sreća da smo odbacili te tri sonde s Pala. Da smo otvorili ijedna od tih vrata, kurs sljedeća tri mjeseca bio bi značajno drukčiji.

Večera kod Harrimanove. U New Yorku, ambasador Albright je nastavila sa odlučnom kampanjom kod onih zvaničnika Ujedinjenih nacija koje je mogla okupiti; srećom, generalni sekretar Boutros-Ghali nije se mogao dobiti u putničkom avionu, pa je umjesto s njim razgovarala sa njegovim najboljim zamjenikom Kofijem Annanom koji je bio zadužen za mirovne operacije. U 11.45 sati

prijepodne, po njujorškom vremenu, došlo je do velikog preokreta: Annan je obavijestio Talbotta i Albrightovu da je uputio instrukcije civilnim zvaničnicima UN i vojnim zapovjednicima UN da na ograničeno vrijeme odstupe od prava veta za zračne udare u Bosni. Po prvi put u ratu, odluka o zračnim udarima bila je isključivo u rukama NATO-a - prije svega, dvojice američkih oficira, vrhovnog zapovjednika NATO-a generala Georgea Joulwana i admirala Leightona Smitha zapovjednika južnih snaga NATO-a i svih američkih pomorskih snaga u Evropi.

Zamolio sam našeg ambasadora u Londonu admirala Williama Crowea, koji je bio predsjedavajući ZŠOS pod predsjednicima Reaganom i Bushom, da se kod njegovih visokih britanskih kolega založi za bombardovanje, dok su se u NATO-u ambasador Robert Hunter i general Joulwan zauzimali kod naših saveznika. Takođe smo dobili vitalnu podršku generalnog sekretara NATO-a Willya Claesa, Ovo je bilo važno: Claes, bivši ministar spoljnjih poslove Belgije, bio je relativno nov u ovom poslu i ovo je za njega bila velika odluka; jer, sada je zagovarao najveću vojnu akciju u četrdesetpetogodišnjoj istoriji NATO-a, dok je većini njegovih Evropljana nedostajalo entuzijazma. Claes je donio jednu od onih birokratskih odluka čija je važnot izgubljena za spoljnje posmatrače. Umjesto da sazove drugi formalni sastanak Vijeća NATO-a da bi se donijela odluka, Claes je jednostavno *izvijestio* druge članove NATO-a da je ovlastio generala Joulwana i admirala Leightona Smitha, zapovjednika svih snaga NATO-a u Mediteranu, da preduzmu vojnu akciju ako bude ocijenjena odgovarajućom. I kako se pokazalo, Claesov birokratski manevar bio je bitan; uprkos odluci Londonske konferencije iz jula, Vijeće NATO-a bi ili odgodilo ili uskratilo zračne udare.

Izetbegović će biti zauzet sa službenim obavezama sve do poslije govora u vrijeme večere tako da je ambasador Harriman, da bi nam ispunila veče, u posljednji čas priredila večeru za delegaciju i nekoliko francuskih i bosanskih zvaničnika, uključujući Šaćirbeya koji je doveo neke prijatelje, među kojima je bio i popularni francuski *filozof* i pisac Bernard-Henri Levy.

Iako je kao i uvijek večera bila poslužena na besprijekoran način, što je bio pečat Pamele Harriman, ubrzo se izvitoperila u sigurno jedno od najnesuvislijih soirea ikad održanih u rezidenciji u Rue du Faubourg St- Honore. Telefon nikad nije prestajao sa zvonjavom a Wes Clark i ja smo stalno pozivani od stola da razgovaramo sa Washingtonom, Briselom ili New Yorkom o nekom novom problemu u nastojanju da se počne s bombardovanjem. Na kraju, upravo kada je Levy kretao, opazio je nenajavljenog posjetioca u kaki uniformi i paravojnoj beretki kako šutke sjedi u uglu jedne od velikih prijemnih odaja.

Oštrim i ciničnim galskim okom, Levy je opisao večer u svom bestseleru *Ljiljan i pepeo,* objavljenom godinu kasnije. Kako je Levy bio jedan od dvojice ili trojice izvana koji su ikad vidjeli pregovarački tim u akciji, vrijedno je citirati neke njegove dnevničke bilješke - iako se nadam da je Levy, koga smo vidjeli kao ljubaznog i engage, kasnije shvatio da mi, u stvari, nismo toliko ludi kako smo mu izgledali te lude večeri:

Šaćirbey i ja smo otišli u rezidenciju američke ambasadorke, dražesne Pamele Harrison. Površno sam znao Pamelu Harrison... Imao sam priliku procijeniti njen prijatni intelekt, njenu pažnju prema drugima, njen način pretvaranja da nešto ne zna kako bi vas uvukla da s njom razgovarate i otkrijete se. I njen šarm. Njena neobična ljepota izmicala je napadima starosti.

Za mojim stolom bile su dvije osobe koje, moram reći, nisam odmah mogao nigdje smjestiti. Nasuprot meni, nabijen u maslinastozelenu uniformu s koje se cijede odlikovanja pa je izgledao kao

da je došao iz garderobe *Platoona* ili *Full Metal Jacket,* bio je general Wesley Clark... S moje lijeve strane bio je jedan civil pedesetih godina, srdačan, sportski građen, sa naočalima sa tankim okvirima... Mohammeda je zvao „Mo", a Šaćirbey je njega zvao „Dick". U početku mi se učinio prilično neotesan, pošto je stalno ustajao od stola da bi odgovorio na telefon. Bio je to Richard Holbrooke, šef mirovne misije, „buldožer diplomata" koji je, kako se govorilo, možda u procesu zaustavljanja rata na Balkanu...

Kada je Holbrooke osmi ili deveti put ustao da odgovori na telefonski poziv... sjećam se da sam sebi rekao: „Šta li se to ovdje događa? Da nema živčanu? I koga to on pokušava impresionirati ustajući osam puta zaredom usred večere?"...

Sada je bila ponoć. Pamela Harriman, koja je sve do sada bila savršena domaćica, počela je upadno gledati na svoj sat, kao da joj se odjednom žuri da odemo... Dopustili smo da nas pometu, kao u metežu, skoro jurnjavi prema vratima, a apsolutno nismo imali pojma zbog čega... I koga smo to našli, izgubljenog u ogromnoj odaji (formalnom salonu) koja je bila još impozantnija zato što je inače bio prazna? Preko, ispod Renoira, nemamo sjedeći na naslonu stolice, tihim glasom razgovarajući na telefon - mali sitni čova, u širokom kaputiću koji je iz daljine podsjećao na slikarsku halju ili gornji dio pidžame... bio je bosanski predsjednik Izetbegović...

Ambasadorka mu je prišla, izuzetno zbunjena. Pustila nas je da popričamo još dva tri minuta... a onda ga je blago uzela za ruku i odvela da se priključi Holbrookeu, Clarku i ostalim... Moja posljednja slika bila je Pamela Harrison, veoma dostojanstvena, neobično ozbiljna, koju šutke prati Izetbegović u njegovoj kvazi pidžami i američki diplomati, svi odreda tobože sa strahopoštovanjem, okupani slabom svjetlošću na kojoj su izgledali poput zavjerenika uhvaćenih na djelu.

Naravno, sljedećeg dana imao sam ključ za tu čudnu scenu. Tada sam shvatio da je bosanski predsjednik napustio (zvaničnu francusku) večeru, navratio u svoj hotel da se istušira i presvuče i onda otišao da se priključi drugim glavnim akterima u pokretanju velikih zračnih udara protiv Srba.

Tada sam shvatio da je upravo to Holbrooke imao na umu tokom večere, dok nam je pomalo smetalo što se, kako nam se činilo, pravio važan...kada je u stvari vjerovatno bio u toku sređivanja posljednjih detalja koreografije...

Doći će vrijeme kada će tih nekoliko sati mnogo reći o ratu i miru u Bosni, ulozi koju su Sjedinjene Države odigrale u ishodu, stvarnoj važnosti Francuske i možda svjetskom poretku koji će to odraziti.[45]

Levy je skoro bio u pravu. Još nije bila donesena konačna odluka o početku bombardovanja, ali se brzo približavala - otud drama i napetost te večeri. Kada je Levy otišao, Clark je na podu rezidencije rasprostro ogromne mape Bosne. Ispod Van Gogha i Picassa Harrimanove, Izetbegović je besciljno tumarao preko mapa, pokušavajući da se orjentiše, dok su Clarkovi saradnici nastojali držati poravnane krajeve mape. Sam pogled na mape, kako je to rekao Jim Pardew, „energizirao" je Bosance u duboko emotivno stanje. Izetbegović nam je rekao da će teritorijalna pitanja - „mapa"- biti daleko teže razriješiti nego pitanja ustrojstva. U to vrijeme, nisam u potpunosti procijenio na šta je mislio, ali kada smo napokon došli do ozbiljnih diskusija o mapi, više od dva mjeseca kasnije, pokazalo se da je u pravu.

Odmah nakon ponoći, nakon još jednog telefonskog poziva iz Washingtona, povukao sam Izetbegovića u stranu. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „imamo neke dobre vijesti. Talbott koji

zamjenjuje sekretara zamolio me je da vas obavijestim da će avioni NATO-a za manje od dva sata početi sa zračnim udarima u Bosni." Toplo sam mu stisnuo ruku, ali on možda zbog iscrpljenosti ili zato što je vidio kako su prethodne bombardujuće „kampanje" NATO-a u stvari bile beznačajna bockanja, samo se osmjehnuo svojim čudnim osmijehom i nestao u parisku noć.

Avgustovske bombe. Operacija Deliberate Force (Promišljena snaga) počela je 30. avgusta u 2.00 ujutro po lokalnom vremenu. Preko šezdeset aviona koji su uzletjeli iz baza u Italiji i s nosača aviona *Theodore Roosevelt* u Jadranu, zasuli su položaje bosanskih Srba oko Sarajeva. Bila je to najopsežnija vojna akcija u istoriji NATO-a. Tome se pridružila francuska i britanska artiljerija iz Rapid Reaction Force, ciljajući kasarne u Lukavici, jugozapadno od Sarajeva. Za razliku od ranijih zračnih udara, kada su se UN i NATO ograničili na gađanje pojedinačnih srpskih raketnih položaja zemlja-vazduh ili pojedinačnih tenkova, ovi udari su bili masovni. Kako su isplanirali admiral Smith i njegov sjajni zapovjednik vazduhoplovstva, general pukovnik Michael E. Ryan, ciljevi su mjesecima ranije bili određeni. General Ryan je pripremio svoje snage za moguće bombardovanje za nekoliko godina. Godinu ranije, pregledao sam debeli svežanj obavještajnih snimaka za vrijeme posjete Smithovom štabu, visoko u brdima iznad Napulja, i znao sam da NATO ima snimke hiljada meta, od malih bunkera do novog sofisticiranog srpskog sistema zemlja- vazduh, što je posljednjih mjeseci značajno povećalo opasnost za pilote NATO- a. Kada je kucnuo čas za zadatak, on i Smith izveli su akciju sa velikom vještinom i zapanjujućim uspjehom.

Reakcija štampe i javnosti bila je izuzetno pozitivna. Izetbegović, čije su se sumnje privremeno ublažile, je rekao: „Svijet je napokon učinio ono što je trebalo davno, davno prije učiniti." Senator Dole, koji je udare nazvao „davno zakašnjelim", u potpunosti ih je podržao: „Poslije četrdeset mjeseci mučnog oklijevanja, NATO je danas zakoračio ravno usred bosanskog rata." *The Wall Street Journal je* počeo svoje vijesti riječima: „SAD i njeni NATO saveznici, nakon četiri godine neslaganja i ništavne intervencije..." The *Financial Times,* čije je pisanje o Bosni neprevaziđeno, istakao je u uvodniku da „zapadnoj politici ne bi ostalo ni trunke kredibiliteta da nije bilo oštrog odgovora". Preko noći promijenivši svoju uredničku politiku, *The New York Times* je zaključio da je bombardovanje „vrijedno rizika u ovoj posebnoj situaciji i zbog podrške specifične diplomatske inicijative koja je sada u toku". Posebno sam zapazio tekst Stevena Greenhousea u *Timesu,* pošto je neimenovanim visokim političarima u Washingtonu pripisao stav koji je bio u suprotnosti s mojim: da „ne bi bilo najpametnije (za gospodina Holbrookea)... da se ove sedmice pojavi u Beogradu i sastane sa srbijanskim predsjednikom Slobodanom Miloševićem odmah nakon što su avioni NATO-a bombardovali njegovu braću bosanske Srbe... (jer) bi opsežno bombardovanje moglo natjerati srbijanske nacionaliste da zatraže od gospodina Miloševića da kaže gospodinu Holbrookeu da ode - i iskliznuti mirovnu inicijativu."

Najpronicaviji komentar dao je američki kolumnista William Pfaff koji živi u Parizu. Odmah je uočio ono za što bi drugima trebali mjeseci da prosude: da je bombardovanje NATO-a označilo istorijski razvoj u posthladnoratovskim odnosima između Evrope i Sjedinjenih Država. „Poniženje Evrope u onom što bi se moglo pokazati kao jugoslovenska završnica još treba da se ocijeni u metropolama Evrope", napisao je 1. septembra u *International Herald-Tribuneu.* „Danas su Sjedinjene Države ponovo lider Evrope; nema drugog. I Bushova i Clintonova administracija pokušale su i nisu uspjele ubijediti evropske vlade da preuzmu vođstvo u Evropi."

Operacija Deliberate Force uslijedila je nakon izuzetne borbe, koju su potpomogli Berger, Talbott i Albrightova sa civilne strane, a admiral Owens, John White i Walt Slocombe sa strane Pentagona. Kada je sve bilo gotovo i kada smo mogli ocijeniti koje najviše pripomogao, moje kolege u Washingtonu su obično izdvajale Kotla Annana iz Ujedinjenih nacija a Willya Claesa i generala Joulwana iz NATO-a. Annanov odvažni korak u ta dvadeset i četiri sata odigrao je centralnu ulogu godinu kasnije, u snažnoj podršci Washingtona za njega kao nasljednika Boutrosa Boutrosa-Ghalia kao generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Uistinu, Annan je u izvjesnom smislu taj položaj i zaradio tog dana.

Predsjednik, koji je još bio u Wyomingu, nije nikome telefonirao, ali je jasno ukazao da želi vojni odgovor. Rekao je Sandyu i Strobeu da želi „da ih dobro udari" i bio je spreman telefonirati ako bude potrebno. Ovaj znak predsjednikove odlučnosti bio je ključan u ubjeđivanju Evropljana i UN da je akcija neizbježna.

Nakon godina minimalnih poteza, istorijska odluka da se „snažno udari na njih" donesena je uočljivo brzo. Šta je to dovelo do iznenadne i dramatične promjene mišljenja, nakon mjeseci u kojima nije bilo akcije NATO-a, čak ni u odgovor užasima Srebrenice i Žepe?

Različite povoljne tačke mogu pobuditi različite odgovore na ovo pitanje. Kada sam kasnije pitao moje kolege, oni su naveli četiri faktora: osjećaj da smo dostigli apsolutni kraj crte i jednostavno nismo mogli dopustiti da se ni na ovaj najnoviji prestup ne osvrnemo; oštra emotivna reakcija Washingtona nakon gubitka trojice bliskih i dragih kolega na planini Igman; sama predsjednikova odlučnost; i odlučna preporuka našeg pregovaračkog tima da treba doći do bombardovanja bez obzira na njegov efekat na pregovore.

Što se tiče Evropljana, pitanje je nesumnjivo izgledalo drukčije. U prošlosti su se protivili masovnom bombardovanju jer su se plašili da bi Srbi mogli uzeti njihove vojnike kao taoce i jer su uloge u Bosni vidjeli drukčije. Posljednje britanske trupe napustile su enklavu Goražde prije nego što je počelo bombardovanje, tako izvukavši najranjivije snage sa položaja na kojima su mogli biti uzeti kao taoci. Ali kako su i mnogi drugi mirovnjaci bili ranjivi, još je bilo bojazni, pa i protivljenja bombardovanju kada je počelo. Upkos promjeni pravila bombardovanja koja su proizišla sa Londonske konferencije, nisam sumnjao da bi Evropljani blokirali ili minimizirali bombardovanje da nije bilo nove odlučnosti iz Washingtona. Stoga smo, od momenta kada je bombardovanje počelo, znali da će biti stalnog neslaganja sa našim NATO saveznicima i UN oko njegovog trajanja i domašaja - i da će Sjedinjene Države morati i dalje vršiti pritisak.

Istoriju često prave naizgled nespojivi događaji čiji pravi međusobni odnos postaje jasan tek nakon određenog događaja. Tako je bilo i sa posljednje dvije sedmice avgusta. Kako su se naši pregovori zahuktali u sedmicama nakon bombardovanja, skoro svako je povjerovao da je bombardovanje bilo dio majstorskog plana. U stvari, ni u jednoj od diskusija prije naše misije nismo razmišljali o bombardovanju kao dijelu pregovaračke strategije. Sam Lake to nikad nije spominjao tokom svog putovanja u Evropu, a i privatno je pokazivao veliku dvojnost prema tome. Vojska je bila više nego skeptična; većina je bila protiv. Kasnije, Administracija je pohvaljivana - ili osuđivana - što je planirala ono što su Kinezi mogli nazvati politikom „razgovarati-razgovarati, bombardovati-bombardovati". U stvari, ovo ne bi bila loša ideja - i Frasure i ja smo je odavno podupirali - ali se jednostavno tako nije desilo. Trebala je pobješnjela akcija bosanskih Srba da podstakne operaciju Deliberate Force - ali kada je jednom pokrenuta, došlo je do ogromne razlike.

Oko 3.00 ujutro, dok je bombardovanje skoro čitav sat bilo u toku, pokušao sam malo dremnuti, ali je general Clark došao u moju sobu sa žalosnim vijestima: američko vazduhoplovstvo nije željelo da putujemo u Beograd zbog opasnosti letenja u ili u blizini ratne zone. Clark je objasnio da su posebno zabrinuti da bi nas mogle oboriti srpske rakete.

To je apsurdno, rekao sam Clarku i zamolio ga da se na svaki način pobrine da ujutro budemo u Beogradu, čak i ako budemo morali letjeti oko borbene zone. Jednostavno smo morali doći tamo odmah, da bismo vidjeli efekte bombardovanja na Miloševića i paljanske Srbe.

Ustao sam u 7.00 ujutro 30. avgusta, otkrivši da je tokom noći Clark - koji izgleda može raditi i s manje sna nego mi ostali - ubijedio zračne snage da nas prebace u Beograd. Nakon sat odlaganja zbog koordinaranja nove letačke rute sa NATO-om, rekao sam da treba da krenemo za Beograd bez potvrde da smo u stanju da se spustimo, i da skrenemo u Zagreb ako bude potrebno. Let na istok, prema glavnom srbijanskom gradu, bio je ispunjen napetošću, iako smo čak dobili riječ da ćemo imati otvoren put. Putovanje smo proveli u nastojanju da iznađemo odgovor za svaku moguću nepredviđenost s kojom se možemo suočiti u Beogradu. Da li će Milošević odbiti da nas vidi? Pustiti nas da čekamo dan ili više? Vidjeti nas, ali odbiti da razgovara o svemu drugom osim o prekidu bombardovanja? Intenzivnije pregovarati? Razmotrili smo svaku mogućnost - osim one koja se stvarno desila.

Na um mi je pala naša istorijska analogija, ma koliko netačna: hazardna igra Nixona i Kissingera kada su minirali luku Flaiphong upravo prije samita u Moskvi, maja 1972. Iako suosjećali da zalažu samit, centar njihove globalne diplomatske strategije, odlučili su nastaviti s napadima na Sjeverni Vijetnam. Poštovao sam hladni proračun uključen u takav rizik a činjenica je da je uspjelo - to jest, nije osujetilo američko-sovjetski samit. Ne predramatizujući poređenje, spomenuo sam to kolegama dok se naš avion spuštao prema vojnom aerodromu izvan Beograda.

Čekao nas je Rudy Perina. Dok smo se vozili u grad, rekao je da nema znakova javne reakcije na bombardovanje, koje je sada već trajalo skoro osam sati. Sastanak je bio zakazan, ali Rudy nije pojma imao šta se može očekivati. Dok smo se vozili prema predsjedničkoj palati, osjetio sam kako mi se grči stomak, što se često dešavalo prije krajnje rizičnog sastanka, sa visokim ulogom.

Patrijarhov papir. U Beogradu nismo bili od Igmana i Milošević je otvorio naš sastanak, 30 avgusta, sa riječima saosjećanja zbog naših izgubljenih drugova. Milošević je posebno govorio o Bobu Frasureu kojeg je bolje poznavao od Joea i Nelsona. Bio sam zbunjen dok je detaljno pričao o Bobovoj porodici, njegovoj farmi i njegovim snovima za budućnost i ja sam po prvi put shvatio da su on i Bob mnogo vremena proveli u razgovoru o ličnim stvarima.

A onda je Milošević naglo povukao rudu. „Bio sam veoma zauzet dok vas nije bilo", rekao je i zavukavši ruku u džep na grudima izvukao dva lista papira.

„Pažljivo sam slušao vaša javna saopštenja", nastavio je, „imao sastanke sa liderima bosanskih Srba - Karadžićem, Mladićem, Krajišnikom, Buhom, sa svima njima - celog vikenda i opet juče. Ovo je rezultat." Pružio mi je dokument. Kako ga nisam bio u stanju pročitati - bio je na srpskom - odmah sam mu ga vratio.

„Ovaj papir imenuje zajedničku delegaciju Jugoslavije i Republike Srpske za sve buduće razgovore o miru", rekao je Milošević, koristeći njihovo ime za bosanske Srbe. „Ja ću biti na čelu zajedničke delegacije. A ovaj dokument posvedočio je patrijarh Pavle, lider Srpske pravoslavne

crkve. Pogledajte ovde." Milošević je pokazao na jedan potpis u sredini ispod dva vertikalna reda potpisa, u dnu druge stranice dokumenta. Ispod potpisa bio je pravoslavni krst.

Za trenutak se nisam usuđivao u to povjerovati. Šesnaest mjeseci Kontakt grupa je jalovo raspravljala s Miloševićem o tome kako bosanske Srbe uvesti u pregovore po planu Kontakt grupe. Sada smo imali odgovor na pitanje koje smo postavljali tih šesnaest mjeseci: ko će govoriti u ime Pala? A odgovor je glasio: Slobodan Milošević. Odluka Washingtona da pregovara sa Beogradom i pokuša izolovati Pale pobrala je svoj prvi uspjeh - samo proceduralni, nemojmo zaboraviti, ali pravi preokret. Pravi pregovori samo što nisu počeli.

Dokument - na koji smo kasnije aludirali kao na Patrijarhov papir, kao da je naziv nekog trilera Roberta Ludluma - praktično je Miloševiću dodijelio totalnu moć nad sudbinom bosanskih Srba. Složili su se o uspostavi šestočlanog pregovaračkog tima, tri iz Jugoslavije i tri sa Pala. Milošević je s ponosom ukazao na najvažniju klauzulu u Patrijarhovom papiru: u slučaju neodlučnog glasanja po svakom pitanju, presudiće vođa delegacije. Ako je vođa zajedničke delegacije, Milosevic je upitao retorički? Već smo znali taj odgovor - Slobodan Milošević!

Dok je Milošević objašnjavao ovaj značajni dokument, šapnuo sam Chrisu Hillu: „Kad bi Bob Frasure mogao ovo vidjeti." Chris mi je kasnije rekao da je upravo isto pomislio, u istom trenutku.

Milošević je sada bio na vrhuncu svog šarma. Paleći ogromnu Monte Cristo cigaru, predložio je da ja odmah sazovem međunarodnu mirovnu konferenciju, na kojoj bi se mogao sastati sa Izetbegovićem i Tuđmanom i „sve srediti". Takva konferencija bila je, u stvari, ono što je želio Washington, ali su naši razgovori pokazali da Muslimani nisu spremni. Osim toga, bombardovanje je upravo počelo. „Prije ili kasnije imaćemo konferenciju", rekao sam, „ali ne još."

Raspitivao sam se o pozicijama bosanskih Srba. „Kako znate da će vaši prijatelji s Pala..."

Milošević se istog časa naljutio - stvarno ili se pretvarao - ne bih mogao reći. „Oni nisu moji prijatelji. Oni mi nisu ni kolege. Strašno je i biti s njima u istoj prostoriji duže vreme. Oni su shit." Milošević je posljednju riječ izgovorio sa istočnoevropskim akcentom, tako da je to izgledalo kao „sheet", ali sam bio impresioniran njegovom nediplomatskom upotrebom engleskog idioma.

Sljedećih osam sati raspravljali smo o svakom pitanju o kojem ćemo kasnije pregovarati do zaključka u Daytonu. Po prvi put, sve je bilo na stolu, uključujući nekoliko pitanja o kojima se nikad ranije nije raspravljalo kao o dijelu mirovnog procesa.

Ratni zločinci... i bombardovanje. Razgovarali smo skoro dva sata prije nego što je Milošević napokon na dnevni red stavio bombardovanje u Bosni. Bio sam zapanjen njegovim nedostatkom emocija po tom pitanju za razliku, na primjer, od njegove emocije po pitanju dizanja ekonomskih sankcija protiv Srbije.

Ako prestanemo s bombardovanjem, rekao je Milošević, Mladić će prestati sa granatiranjem Sarajeva. Takva ponuda bila bi objeručke prihvaćena u UN i većini metropola NATO-a i vojsci; nisu bili previše oduševljeni zbog bombardovanja i već su izgubili jedan borbeni Mirage: nestala su dvojica francuskih pilota i pretpostavljalo se da su zarobljeni.

Miloševiću sam rekao da bih, ako bi mogao garantovati kraj opsade Sarajeva, razmislio o „preporuci" *suspenzije* bombardovanja. Ponavljajući svoju predstavu od prije deset dana, Milošević je odmah zamolio svog saradnika Gorana da kontaktira Mladića. Jeli smo dok smo čekali na

Mladićev odgovor. Obrok se, kao i obično, sastojao od nekoliko različitih jela od janjetine, sa krompirima i drugim povrćem i, zbog raznih razloga, malo svinjetine.

Dok smo jeli, Goran se vratio sa odgovorom od Mladića. Milošević je naglas čitao: „Mladić kaže da obećava da će prestati sa akcijama protiv Muslimana u Sarajevu ako i NATO i Muslimani obustave akcije protiv njegovih snaga." Tipično, Mladić je pokušao provući uslov: bosanski Muslimani moraće obustaviti sve vojne aktivnosti u zemlji. A oni to neće uraditi, što je Milošević dobro znao. Nije se potrudio da raspravlja o Mladićevom slučaju, ali se vratio na diskusiju o drugim stvarima. Odlučio sam da po prvi put iznesem kritično pitanje.

„Gospodine predsjedniče", počeo sam, „jednu stvar moram vam izložiti sada, kako kasnije ne bilo nesporazuma. To je pitanje Međunarodnog suda za ratne zločine."

Milošević se pokušao usprotiviti, ali sam ja nastavio. „Gospodine predsjedniče, dvojica ljudi koji su potpisali Patrijarhov sporazum optuženi su za ratne zločine - Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Oni ne mogu učestvovati ni na kakvoj međunarodnoj mirovnoj konferenciji. Prema međunarodom zakonu, biće uhapšeni ako kroče na tie Sjedinjenih Država ili neke članice EU." Takođe sam naglasio da će se povesti istraga zbog onog što se dogodilo u Srebrenici i Žepi.

Milošević je razglabao oko događaja u vezi pada dvije istočne eklave; i dalje je poricao svako uplitanje ili ranije saznanje o napadu. Rekao sam mu da znamo da je Mladić, koji je sebe smatrao oficirom Jugoslovenske armije, dobio podršku njenih jedinica smještenih upravo preko srbijanske granice, nedaleko Srebrenice, od armije koja je pod Miloševićevom komandom. „Želim biti siguran, jer je ovo početak ozbiljnih pregovora s vama kao šefom jedinstvene jugoslovensko-srpske delegacije", rekao sam, „da razumijete da nećemo i ne možemo imati kompromis po pitanju suda za ratne zločine." „Ali vama su Karadžić i Mladić potrebni da biste zaključili mir", odgovorio je. „To je vaš problem. Karadžić i Mladić ne mogu ići na međunarodnu konferenciju. Biće uhapšeni ako kroče u bilo koju evropsku zemlju. U stvari, kada bi došli u Sjedinjene Države, rado bih ih dočekao na aerodromu i pomogao pri njihovom hapšenju. Upravo ste nam pokazali komad papira koji vam daje ovlaštenje da pregovarate u njihovo ime. To je vaš problem."

Milošević je nastavio prigovarati zbog isključenja Karadžića i Mladića iz mirovnog procesa. „Ne treba da o tome sada odlučujemo", napokon je umorno zaključio. „A što se tiče Srebrenice, ponavljam: nisam imao ništa s tim i nisam znao šta će se dogoditi." Zatim je rekao da će pristati da dopusti međunarodnim istražiteljima da otputuju do enklava kako bi na licu mjesta prikupili obavijesti o onome šta se dogodilo - bio je to značajan ustupak ako je stvarno tako mislio.

Trebalo je da prekinemo kako bih Washington upozorio na Patrijarhov papir, koji je Milošević želio javno obznaniti. Dok sam išao da telefoniram u Washington, htio sam da smirim raspoloženje, koje je bilo podgrijano izvjesnom količinom skotcha, vina i šljivovice. „Brzo ćemo se vratiti, gospodine predsjedniče", rekao sam, „ali ne zaboravite da su avioni NATO-a iznad Bosne dok mi razgovaramo."

„Da, gospodine Holbrooke", odgovorio je. „A vi imate moć da ih zaustavite."

Novinari. Kada smo ujutro stigli pred predsjedničku palatu, napolju je čekao ogroman broj novinara. Ovo se nije desilo prije planine Igman, prije bombardovanja. Dao sam kratko saopštenje, bez pripreme, govoreći da nas je „predsjednik Clinton poslao u misiju mira u trenutku rata". Još veća grupa novinara čekala je kada smo osam sati kasnije napustili predsjedničku palatu. Shvatili smo da

će veliki i agresivni novinarski korpus od sada pratiti naše napore - što je bio značajan razvoj koji smo trebali uzeti u obzir.

Milošević je već objavio Patrijarhov papir i bilo je potrebno to javno prokomentarisati. Namjerno nastojeći da ne naglašavam njegov značaj, rekao sam da je dokument „važan proceduralni prelomni trenutak, ali samo proceduralni". U nastojanju da spriječimo optimizam bili smo skoro suviše uspješni; John Pomfret iz *The Washington Posta* shvatio je kako treba, opisujući to kao „pomirljivi potez" i „značajan napredak", ali *The New York Times* nije nekoliko dana čak ni spomenuo taj dokument.

Zatražili smo od Washingtona da preglasno ne slavi. Bosna nije bila dobro mjesto za konvencionalnu vašingtonsku „pređu", taj prirodni američki stil da sve izgleda što bolje. Vjerovao sam da je najbolje ne isticati napredak i minimizirati optimizam, a istovremeno nastojati da se upostavi osjećaj novog američkog opredjeljenja i angažovanja. Ako se čaša punila, više sam volio da kažemo da je još prazna.

Tako je skrenut naš prvobitni plan da održavamo „radio šutnju" i pustimo da Washington govori za nas. Nismo čak imali ni svog oficira za štampu - što je bez presedana za veliki pregovarački tim. Ali kako smo sustizali korak, potreba za pažljivo proračunatom nijansom koju će vjerovatnije razumjeti novinari u regionu nego novinari sa sjedištem u Washingtonu zahtijevala je veliku promjenu u našem pristupu štampi. Šestočasovna razlika u vremenu stvarala je poseban problem; naš dan bi napola prošao dok većina zvaničnika u Washingtonu dođu na posao a od njih bi se često tražilo da reaguju ranije na nepotpune ranojutarnje izvještaje o našim aktivnostima preko radija i televizije, prije nego što bi koordinirali s nama ili prije nego što bi nas čak i našli. S obzirom na ovaj neočekivani problem, Tom Donilon, Nick Bums i sekretar za štampu u Bijeloj kući Mike McCurry zamolili su nas da preuzmu štampu. Nastavili smo putovati bez oficira za štampu i na više od dvije stotine raznih letova, u naš mali avion upustili smo novinara samo dva puta. Odnose sa štampom zadivljujuće su vodili Rosemarie Pauli i oficiri za štampu USIA u lokalnim ambasadama. Podsticao sam svakog člana našeg malog tima da direktno govori sa novinarima kad god su to željeli, ali samo ako rade iz jednog rukopisa. Promjene u načinu našeg saobraćanja sa štampom mogle bi imati dalekosežne i pozitivne posljedice. Sistem je dobro djelovao, što treba zahvaliti predanosti i disciplini naše male grupe. Uz samo nekoliko relativno manjih izuzetaka, štampa u regionu je tačno i fer pratila naš rad.

Kasno uveče vratili smo se u hotel Hyatt iz Miloševićeve kancelarije. Osjećaj da su napokon počeli pravi pregovori davao nam je ogromno olakšanje i ostali smo budni pola noći pregledajući naše opcije i telefonirajući u Washington i Brisel. U rukom pisanoj poruci Jim Pardew nam je popravio raspoloženje. „Sada sam spustio čekić koji mi je služio da udaram po mom vlastitom optimizmu", rekao je. „Ovo može uspjeti."

Scena u hotelu te večeri takođe je imala svoje komične aspekte. U nastojanju da osujeti naše domaćine da prisluškuju naše privatne razgovore, general Clark je u hotel donio bizarnu spravu teoretski smišljenu da nam omogući da u našim hotelskim sobama razgovaramo o izuzetno osjetljivim stvarima. Clarkov tim je podigao mali vojni šator u jednoj hotelskoj sobi. U šatoru su instalirali ventilator koji je neprekidno grmio da bi „porazio" svakog ko pokuša slušati naše razgovore. Tako smo se jedan po jedan nagurali u šator, osiguravajući telefonske pozive u Washington preko zastarjelog telefonskog sistema. Ali buka ventilatora bila je tako jaka a sigurnosne telefonske veze

često tako loše da smo morali vikati da bi nas čuli, olakšavajući svakom prislušnom uređaju (ili bilo kome u susjedstvu) da nas čuje.

Drugi vojni uređaj ostaće zauvijek u našem sjećanju, a Wesa smo zbog toga zadirkivali beskonačno dugo nakon što smo spravu odbacili kao beskorisnu. Bila je to kolekcija nezgrapnih plastičnih „čunjeva za nos i usta" koje smo stavljali na lice kako bismo mogli potajno razgovarati jedan s drugim. Čunjevi su smrdili na staru gumu i radili samo na mahove. Postavljeni jedan pored drugog za našim malim konferencijskim stolom, bili su povezani isrepletenim žicama koje su se poput špageta vukle preko stola. Sjedeći za stolom, dodirujući se laktovima, razgovarali smo jedan s drugim kroz te smrdljive uređaje koje smo držali preko lica. U dva ujutro, poslije dana koji se završio sa diplomatskim preokretom u Beogradu, devetnaest sati nakon njegovog neizvjesnog i napetog početka u Parizu, te smrdljive, neefikasne spravice razbile su napetost. Dok smo se šalili i snimali ceremonijalne fotografije svakog sa njegovim čunjem, ušla je Rosemarie i kazala nam da tako glasno vičemo da su svi u hotelskom hodniku mogli čuti naše navodno tajne razgovore.

Sljedećeg jutra, 31. avgusta, na kratko smo se sastali sa predstavnicima britanske, francuske, njemačke i ruske vlade u Beogradu. Britanski predstavnik Ivor Roberts bio je erudita i šarmer i cijenio sam ga zbog njegovog intelekta i znanja, iako je izgledao pretjerano prosrpski raspoložen. Bio je impresioniran Patrijarhovim papirom, ali me je upozorio, biranim riječima, da nikad ne zaboravim kako Srbi osjećaju da ih je istorija učinila žrtvama. Nemojte ih tjerati u ćošak, opominjao je Roberts ili će se otrgnuti. Jasna poruka da je bombardovanje bilo greška. Zahvalio sam Robertsu na njegovom mišljenju i opet pomislio na Rebeccu West. Srpsko gledanje na istoriju bilo je njihov problem, rekao sam Robertsu kasnije, naš problem bio je da okončamo rat.

Poslije doručka odletjeli smo u Zagreb da predsjednika Tuđmana i Muhameda Šaćirbeya upoznamo o razgovorima u Beogradu. Tuđman je odmah uočio šta znači Patrijarhov papir. „Sankcije su djelovale", primijetio je, „a mi treba da održimo vojni pritisak."

NATO je upravo to i radio. Tridesetprvi avgust bio je, u stvari, najangažovaniji dan vojne akcije u istoriji NATO-a, sa avionima koji su letjeli iznad cijele sjeverne i zapadne Bosne. Bombardovanje se proširilo na područja daleko iza Sarajeva, područja koja nisu imala nikakve veze sa minobacačkim napadom. Bosanski Srbi bili su zabezeknuti. Znao sam da će biti velikog pritiska od UN.

Iako očito nismo bili spremni za opsežnu međunarodnu mirovnu konferenciju, pitao sam se koji bi bio posredni korak, korak koji bi pokazao napredak. Na primjer, kratki sastanak, pod američkim okriljem, trojice ministara spoljnjih poslova - nešto što se nije desilo u više od dvije godine?

Upitao sam i Tuđmana i Šaćirbeya šta misle o toj ideji. Bez oklijevanja, Tuđman je rekao da će u Genevu poslati ministra spoljnjih poslova Granića kadgod mi to zaželimo. Šaćirbey je također pristao da ide, iako je izrazio skepticizam da se išta može postići bez Miloševićevog prisustva.

Ideja o sazivanju sastanka trojice ministara spoljnjih poslova izazvala je ozbiljnu raspravu u našoj delegaciji dok smo te večeri opet letjeli za Beograd. Nisu svi podržavali ideju. Naš dežurni skeptik Bob Owen bio je - pa, najskeptičniji. „Šta ćemo s tim postići?", upitao je. „Nemamo papire, niti ideju o čemu će se strane složiti. Nisam siguran da smo za to još spremni."

Ali Patrijarhov sporazum i bomardovanje su uveliko ojačali naš uticaj. Bilo je vrijeme da vidimo koliko možemo izvući iz preliminarnog sastanka. Bićemo kadri posmatrati kako delegacije djeluju međusobno i interno - dobra praksa za veliku konferenciju koja je još ležala u neizvjesnoj

budućnosti. Zamolio sam Owena da počne sa prednacrtom okvira za privremeni ili djelimični sporazum. Nismo konsultovali niti izvijestili Washington.

Veliki dio svakog dobrog pregovaranja je improvizacija u okviru opšteg cilja. Poslije burnih događaja posljednja tri dana, u glavi mi se počeo oblikovati koncept kako treba pregovarati, lako je Washington želio da što prije okupimo sva tri balkanska predsjednika, još je bilo suviše rano za to. Ali vrijedilo je pokušati umanjiti ogromne razlike među stranama s nizom ograničenih privremenih sporazuma, koje smo mogli ispregovarati putem shuttle diplomatije, a onda objelodaniti u seriji brzih, jednodnevnih sastanaka na nivou ministara spoljnjih poslova. Ovo je moglo dovesti do osjećaja zahuktalosti ka miru i suziti razlike do tačke gdje bismo mogli okupiti trojicu predsjednika.

Naš pregovarački tim već je razvio internu dinamiku koja je bila kombinacija zadirkivanja, žestokog ali prijateljskog dogovora i čvrste interne discipline. Potpuno povjerenje i otvorenost između nas sedam bili su bitni ako smo htjeli izbjeći gubljenje energije zbog stranačkih intriga i „kanala iz leđa" ka Washingtonu. Ovo je predstavljalo problem za predstavnike onih agencija - VNS, ZŠOS, Kabinet sekretara odbrane - koji su često sumnjali ili se međusobno takmičili a čiji su predstavnici obično svaki dan slali privatne izvještaje svojim uredima kod kuće. (Dok Harriman i Vance nisu mogli razriješiti ovaj problem 1968, Kissinger ga je izvrsno riješio kasnije, isključujući svakog drugog iz pocesa, postižući dramatične rezultate u kratkom roku i veliki anomizitet kasnije.) Uspjeli smo izbjeći ovaj problem, djelimično zato što je naš tim bio tako mali, a djelimično zato što smo dijelili naše obavijesti interno i razvili bliske, čak intenzivno lične odnose. Kolegama sam rekao da ako ne možemo zauzeti jedinstven stav, svaki član tima može direktno o svojim gledištima izvijestiti Washington - ali samo ako se razilazi sa nama ostalim. Ovaj sistem je funkcionisao i bio je ključni dio za uspjeh našeg malog tima.

- GLAVA 8 -

Najduži vikend

(1-4. septembar)

Istoričar mora... konstantno sebe postavljati na mjesto u prošlosti na kome će znani faktori izgledati kao da dozvoljavaju različite ishode. Ako govori o Salamini, onda to mora izgledati kao da Persijanci još mogu pobijediti; ako govori o državnom udaru Brumairea, onda se mora vidjeti da li će Bonaparte biti besramno otjeran.

JOHAN HUIZINGA

NAŠ DIPLOMATSKI SHUTTLE DOSTIGAO JE NOVI INTENZITET. S rasporedom puto koji se mijenjao svakih nekoliko sati, kretali smo se Evropom tako nepredvidljivo da u Washingtonu često nisu znali gdje smo. Podstaknuti bombardovanjem i spoznajom da je sada bilo sve ili ništa, osjećali smo se spremnim prihvatiti skoro svaki izazov - tako da smo usred bosanskog shuttlea prihvatili i dodatni, vezani problem: dvogodišnju krizu između Grčke i bivše Jugoslovenske republike Makedonije, u kojoj je bilo raspoređeno petsto američkih trupa da bi osujetili neprijateljstva.

Jedva nam je i sinulo da u Sjedinjenim Državama počinje Praznik rada. Naš vikend odvešće nas u Beograd, Bon, Brisel, Genevu, Zagreb, Beograd, Atinu, Skopje, Ankara i opet po treći put u Beograd. Tokom ta četiri dana mi ćemo:

- dogovoriti i najaviti prvi sastanak na visokom nivou u dvije godine između tri zaraćene strane;
- sastati se sa našim kolegama iz Kontakt grupe (i pola tuceta centralnoevropskih šefova vlada) u Bonu;
- provesti veći dio noći u štabu NATO-a u Briselu, iznoseći razloge za novo bombardovanje;
- sastati se sa predstavnicima Organizacije islamske konferenije u Genevi da bi se dobila muslimanska podrška za naša nastojanja;
- pregovarati o nacrtu sporazuma sa Miloševićem i Izetbegovićem za sastanak na visokom nivou - prvom takvom sporazumu koji je ikad zaključen;
- razriješiti opasnu situaciju između Grčke i bivše Jugoslovenske Republike Makedonije;
- zauzeti se za nastavak bombardovanja, sklanjajući novi poziv Jimmy Carteru da stupi u pregovore.

PETAK, 1. SEPTEMBAR

U petak, 1. septembra u 5.00 ujutro, NATO je suspendovao bombardovanje u Bosni. Poručio sam Washingtonu da ćemo podržati kratak zastoj kako bi zapovjednik UN general Bernard Janvier mogao pregovarati s Mladićem - ali samo u slučaju da se pauza brzo prekine ako bosanski Srbi ne pristanu dignuti opsadu oko Sarajeva. Hill i Pardew su, kao da su znali šta će se desiti, upozorili da bi moja pozicija mogla izazvati ozbiljan problem: plašili su se da će biti teško nastaviti s bombardovanjem kad se jednom obustavi, jer će UN i neki Evropljani nastojati to spriječiti, bez obzira na okolnosti. Kao da ukazuju koliko su Hill i Pardew u pravu, u štabu UN u Zagrebu su skrivajući želju za totalnim prestankom bombardovanja iza naše uslovljene podrške za kratku pauzu,

izjavili za novinare da je pauza uslijedila na naš zahtjev, zbog čega nas je kolumnista *New York Timesa* William Safire oštro kritikovao.

Poslijepodne, prije nego što je počela pauza u bombardovanju, sastali smo se sa generalom Janvierom u njegovom štabu u Zagrebu. Janvier, omaleni čovjek nesretnog izgleda, ostavljao je utisak kao da želi da je negdje drugo i učtivo davao neodređene neodgovore. Bilo je jasno da čeka da nestanemo, kao što se desilo mnogim drugim pregovaračima prethodne tri godine, kako bi mogao nastaviti sa svojim radom. Njegovo ponašanje govorilo je kako misli da on može uspješno pregovarati sa Mladićem samo kad bismo ga ostavili na miru.

Milošević nas je primio u Dobanovcima, jednom od mnogih lovišta koje je Tito imao u cijeloj zemlji. Oko trideset minuta od centra Beograda, bila je to skupina skromnih zgrada podignutih između prostranih polja i šuma, na ivici jezera, bez onog luksuza kao u Titovim poznatijim utočištima. Sjeli smo za dugi sto ispred glavne zgrade, jedući i pijući skoro bez prestanka. Milošević je svojoj sviti dodao i Nikolu Koljevića, niskog, dežmekastog pijanicu, znalca Shakespearea koji je u Michigenu predavao englesku književnost. Koljević je imao titulu „potpredsednika Republike Srpske", ali mu nisu vjerovali tvrdi brđani s Pala, lideri pokreta bosanskih Srba, koji su na njega gledali kao na Miloševićevu marionetu. Koljević je volio selektivno citirati barda kako bi naglasio svoja viđenja, često dajući izjave kao što su „Kvalitet milosti nije usiljen" ili ''Greška, dragi Brute..." Nastojeći da se izjednačim u ovom šekspirovskom boju, ja bih izrekao poluzaboravljene fraze kao što su „Kreni u pljačku i pusti pse rata" ili „Plima nasta u poslovima ljudi".

Sastanak u lovištu otegao se dvanaest sati, uz pauzu kada smo se vratili u naš hotel na kratku konferenciju za novinare. Milošević je promijenio mjesto sastanka kako bi napravio opušteniju atmosferu. Veći dio dana dosta se pilo, što je očito djelovalo na Koljevića, ali nisam vidio znaka - ni tada ni kasnije - da je alkohol uticao na Miloševićeve sudove. Amerikanci su malo pili a ja sam počeo prihvatati Miloševićeva česta nutkanja pića samo kad bismo se oko nečeg sporazumjeli.

Jim Pardew je to kasnije nazvao danom „obavezivanja s kumom". Milošević je zapanjujuće brzo mogao promijeniti raspoloženje, možda da druge izbaci iz ravnoteže. Od šarma do brutalnosti, od emotivnih izljeva do smirene diskusije o zakonskim pojedinostima. Kada je bio ljut, lice bi mu se smrknuto, ali je u trenu mogao povratiti kontrolu.

Pred početak sastanka, predložio sam da prošetamo, samo u pratnji generala Clarka. Dok nas je vodio kroz šumu i polja iza lovačke kuće, sa nostalgijom je pričao o svojim putovanjima u New York dok je bio bankar - „Želim da ponovo omirišem onaj predivni vazduh New Yorka", rekao je i izgledalo je da to ozbiljno misli. Opisivao je svoju karijeru uspješnog jugoslovenskog biznismana u vrijeme ere pokojnog Tita i po prvi put pričao nam o potrebi za regionalnom ekonomskom saradnjom, ignorišući svoju centralnu ulogu u uništenju Jugoslavije. Kada smo se vratili u vilu, upitali smo ga o njegovom slavnom govoru iz 1989. na Kosovu koji je potpalio srpski ekstremizam. Žestoko je porekao da mu je to bila namjera i ponovio optužbu da je ambasador Zimmermann nastojao da se međunarodno mnjenje okrene protiv njega, organizujući diplomatski bojkot govora. Ali je Milošević izrekao zanimljivo priznanje: „Pogrešio sam što se tako dugo nisam sastao sa ambasadorom Zimmermannom", rekao je. „Bio sam ljut na njega, ali nisam trebao čekati godinu." Chris Hill, koji je ovu priču znao do u detalje, branio je Zimmermanna i podsjetio Miloševića da je po svim standardima govor bio zapaljiv.

Za ručkom, predložio sam da se trojica ministara spoljnih poslova sastanu za sedam dana i

počnu mirovni proces. Milošević se odmah složio i zatražio da samo Sjedinjene Države, a ne cijela Kontakt grupa, budu za to zadužene. Ostaviće nam sve detalje o mjestu i vremenu. Kritikovao je Ruse, govoreći da su pripisivali daleko veći uticaj Srbiji nego što je bilo opravdano, na osnovu istorijskih slavensko-srpskih veza. Bio je podrugljiv prema nastojanjima Moskve da izvrši pritisak ili podmiti Srbe s humanitarnom pomoći - „tonama pokvarenog mesa i sličnim izmetom", rekao je. Kako su Rusi bili njegove najjače pristaše unutar Kontakt grupe, ovo je očito bilo izrečeno, barem djelimice, samo zbog nas.

Koristeći sigurnosni telefonski sistem koji je Clark postavio na verandi vile, pozvao sam Talbotta i ispričao mu da imamo „malo iznenađenje" za Washington: sve tri zemlje složile su se da za sedam dana pošalju svoje ministre spoljnjih poslova u Genevu, na sastanak pod pokroviteljstvom SAD. Biće to prvi sastanak na tako visokom nivou u više od dvije godine. Zamolili smo ga da odmah sazove Britance, Francuze, Nijemce i Ruse kako bi sastanak bio najavljen u roku od četiri sata. Strobe je izrazio potpunu podršku i rekao da će nam se što prije javiti.

Četiri sata je, normalno, premalo vremena da bi se tako komplikovano pitanje iskoordiniralo. Ali Strobe i John Korblum, radeći pomamno, obavili su to prema rasporedu. Pozivajući desetine drugih zvaničnika u Washingtonu i mnoge strane lidere, dobili su brz pristanak iz Londona, Pariza, Moskve, Bona i Carla Bildta iz EU za sastanak u Genevi. Samo oko dva sata kasnije, dok smo zabrinuti sjedili na verandi izvan Beograda, Strobe se javio na svoj karakterističan način: „Sve sređeno, drugar. Svi su na sceni." Njegov vrijedni izvršni pomoćnik Victoria Nuland kasnije mi je ispričala da je to za nju bio dan koji joj je donio najviše zadovoljstva otkako je u javnoj službi, „jer smo radili zajedno kao tim i sve je išlo kao sat prema velikom pitanju".

Strobeu sam rekao da bi sastankom u Genevi trebao predsjedavati državni sekretar Christopher. On je o tome porazgovarao i s Christopherom i Donilonom prije nego što mi se ponovo javio. Njihov me je odgovor iznenadio. „Sekretar želi da vi vodite sastanak u Genevi", rekao je. „On treba da se pobrine o drugim stvarima. Osim toga, ako dođe, i drugi spoljnji ministri Kontakt grupe insistiraće na učešću a na takvoj tribini teško se fokusirati na glavni događaj."

Vlada rijetko nudi momente poput ovih, čiji smisao čovjek shvati tek kasnije. Malo je državnih sekretara koji bi se odrekli šanse da predsjedavaju ovakvom sastanku. Ali ovo jebilo karakteristično za Warrena Christopherakoji je čvrsto vjerovao u prenošenje ovlaštenja i odgovorosti na ključne saradnike, uzimajući u obzir da oni djeluju unutar uspostavljenih političkih uputa.

Nick Bums je dao prvu najavu u Washingtonu. Nekoliko minuta kasnije, nakratko smo se pojavili pred novinarima u Hyattu, u Beogradu. Najviše žalimo, počeo sam, što Bob, Joe i Nelson, kojima smo posvetili naš shuttle, nisu s nama na ovoj najavi.

Poslije konferencije za novinare vratili smo se u vilu. Miloševićev ministar spoljnjih poslova Milan Milutinović nije krio strah od sastanka u Genevi. Povukavši me na stranu tokom jedne od naših mnogih pauza, Milutinović - uglađen, ljubazan, odlično odjeven, bez problema sa jezikom i stilom međunarodne diplomatije - upravo je postao ministar spoljnjih poslova i rekao mi je da bi mogao izgubiti posao („Čak i glavu", slabašno se našalio) ako nešto krivo krene. O svemu se, rekao je, treba „sto posto" dogovoriti prije nego što dođemo u Genevu; kad tamo dođe neće imati ni ovlaštenja ni fleksibilnosti. „Majstor će", kazao je pokazujući na Miloševića, „povlačiti sve konce."

SUBOTA, 2. SEPTEMBAR

Ujutro smo odletjeli u Bon, na sastanak Kontakt grupe i međunarodnu konferenciju o budućnosti Centralne Evrope. I sastanak i konferencija održavali su se u državnoj kući za goste u Petersburgu, visoko na brdu iznad Rajne, s pogledom na glavni grad Njemačke, u istim prostorijama u kojima sam prvi put sreo kancelara Kohla.[46]

Evropljani. Carl Bildt je bio oduševljen idejom o sastanku u Genevi, na kome će on biti kopredsjedavajući. lako izbor Šveđanina za glavnog evropskog pregovarača, koji je zamijenio lorda Owena, nije bio od nekog posebnog značaja za Amerikance, u Bildtovoj domovini bilo je velike simbolike u izboru jednog od njihovih sunarodnika (posebno bivšeg premijera) da predstavlja Evropsku uniju samo nekoliko mjeseci nakon što je, priključujući se EU, formalno okončao 150 godina odlučne neutralnosti. Bildtov izbor je velikim dijelom bio rezultat naših sugestija; čak i u vrijeme naših čestih prepirki, što je bila posljedica pritisaka s kojima smo se suočavali, Bildt i ja smo ostali bliski prijatelji. Visok, elegantan i duhovit, Bildt će igrati važnu ulogu sljedeće dvije godine, prije povratka u švedsku politiku. Imali smo neobičan odnos za dvojicu diplomata - sasvim suprotno od normalne slike spoljnje srdačnosti koja skriva animoznost: često smo se prepirali ali smo ostali dobri prijatelji i činili produktivan tim.

Svi su podržavali sastanak u Genevi, ali su se neki Evropljani rasrdili što smo mi reagovali prvi a njih kasnije izvijestili. To se posebno odnosilo na Pauline Neville-Jones iz Velike Britanije, jednu od najuticajnijih osoba u Kontakt grupi. Tvrdokorna i predana svom poslu, pridavala je ogromnu važnost samoj proceduri i živo izražavala nezadovoljstvo što smo dogovorili sastanak ministara spoljnjih poslova bez prethodne saglasnosti Kontakt grupe. Ona i njene kolege iz Njemačke i Francuske takođe su smatrali da bi se sastanak trebao održati u zgradi UN, a ne u Američkoj misiji u Genevi. Međutim, ruski predstavnik u Kontakt grupi, zamjenik ministra spoljnjih poslova Igor Ivanov, odmah je prihvatio američki izbor - pod uslovom da njegova vlada bude domaćin sljedećem sastanku.

Takve prepirke o mjestu i „ugošćavanju" sastanaka mogu izgledati komične, ali se stalno provlače i oduzimaju vrijeme u pregovorima. U stvari, neslaganja oko bitnih pitanja rijetko su tako intenzivna kao ona kada je riječ o proceduri i protokolu. Te mini drame su imale relativno malo veze sa Bosnom, ali su bile manifestacija konfuzije unutar Evropske unije oko toga kako iskovati zajedničku poziciju u spoljnjoj politici. S proceduralne tačke gledišta, Pauline Neville-Jones je sigurno imala pravo. Međutim, kako sam deset dana ranije napisao Christopheru, da smo prije svake akcije konsultovali Kontakt grupu, bilo bi nemoguće nastaviti s pregovorima, a kamoli uspjeti. Sada kada su se Sjedinjene Države konačno angažovale u Bosni, nismo mogli dopustiti da nas odvrate interne svađe u Kontakt grupi.

Rusi. Tog dana, ministar spoljnjih poslova Andrei Kozyrev javno je zatražio da Rusija bude treći kopredsjedavajući na sastanku u Genevi. Ako Moskva osigura aktivnu ulogu u pregovorima, to bi moglo predstavljati ozbiljan problem, s obzirom na njen prosrpski stav. Osjećali smo, međutim, da primami cilj Moskve nije bio ni nastaviti ni prekinuti pregovore. Ona je najviše željela povratiti osjećaj, ma kako simboličan, da se oni još uvijek pitaju u svijetu. Strobe je ovo ponekad nazivao „sindromom Rodney Dangerfield"; Rusi su osjećali da više „nemaju ugleda" pa su tražili načina da

budu viđeni kao jedan od „velikih momaka". Osjećali smo da bi s Moskvom, uprkos povremenoj smutnji, bilo lakše izaći na kraj ako joj damo mjesto jednako EU i Sjedinjenim Državama, kao kopredsjedavajućem na sastanku u Genevi, nego da je pokušamo spustiti na zemlju.

Nikad nije bilo jednostavno plesti sveopštu politiku prema Rusiji sa traženjem mira u Bosni. Mnogo vremena proveli smo u računanju i preračunavanju naših aktivnosti kako bismo promovisali oba cilja istovremeno. Na kraju se trud isplatio i, između ostalog, donio istorijski dogovor po kome su ruski vojnici stavljeni pod američko zapovjedništvo u Bosni.[47]

Iza naših nastojanja da uključimo Rusiju u pregovarački proces o Bosni stajalo je osnovno uvjerenje Clintonove administracije da je bitno pronaći odgovarajuće mjesto za Rusiju u strukturi sigurnosti Evrope, nešto što nije bilo od 1914. U Moskvi se odvijala stalna borba za vlast između zvaničnika starog kova koji su služili kao komunisti - takozvana *nomenklatura* - i novijeg, postsovjetskog vođstva koje je upravo izranjalo. Sjedinjene Države težile su ohrabriti ove druge. Za ovakvu politiku, pred pokušajem udara 1993, ratom u Čečenijii, neizvjesnim zdravljem Borisa Yeltsina i zvanično sankcionisanom korupcijom, trebalo je strpljenja i odlučnosti, posebno zbog stalnih napada američkih konzervativaca koji su nepravedno optuživali Administraciju, prije svih Strobe Talbotta, što je „popustljiva prema Rusima".

Dok smo napuštali Bon, odvijala se jedinstvena ali nevidljiva drama oko toga da li nastaviti s bombardovanjem ili ne. Neki zapovjednici UN i NATO-a nadali su se da će izbjeći ponovno bombardovanje bez obzira na ishod razgovora Mladić-Janvier. Ovo je posebno vrijedilo za samog generala Janviera i, što je iznenađujuće, za admirala Leightona Smitha, zapovjednika južnih snaga NATO-a i glavnog zapovjednika svih pomorskih snaga Sjedinjenih Država u Evropi. Iako je svoj zadatak izvršio precizno i vješto, Smithu se nije dopadalo bombardovanje; koristeći istu frazu koju je četiri godine ranije proslavio državni sekretar James Baker, Smith mi je rekao da on nema „psa u ovoj borbi".

S druge strane, general Clark je vjerovao da treba nastaviti s bombardovanjem. To ga je dovelo u težak položaj. Nije pametno, zbog karijere, da general s tri zvjezdice nudi neželjene sugestije ljudima s četiri zvjezdice na ramenima, ali poslije Igmana Clark se obavezao. Kao lični predstavnik predsjedavajućeg Združenog štaba oružanih snaga, imao je ovlaštenje da daje sugestije - ali samo sugestije - visokim oficirima i da podnosi izvještaj direktno generalu Shalikashviliu. Ova nezgodna situacija zaoštrila se u subotu poslijepodne, 2. septembra, u kolima ambasade na aerodromu u Kelnu, upravo kada smo se Clark i ja spremali da uđemo u naš avion za Brisel. Dok je Clark objašnjavao Smithu zašto bi bombardovanje moralo da se nastavi, po buci koja je dopirala iz Clarkovog mobitela mogao sam zaključiti da ga grdi veoma ljut, veoma visok američki pomorski zapovjednik. Iskreno zabrinut za Clarkovu budućnost, istrgnuo sam telefon iz njegove ruke i rekao Smithu da ću, ako Mladić u roku od sljedećih nekoliko sati ne ispuni naše zahtjeve po pitanju Sarajeva, insistirati na nastavku bombardovanja. Smith, koji je bjesnio na Clarka, nije bio ubijeđen.

Po mom mišljenju, Smith je zalazio u područje političkih prosudbi koje su morale biti rezervisane za civilne lidere. Ali Smith je to vidio drukčije: rekao mije da je on „jedini odgovoran" za sigurnost i dobrobit njegovih snaga i da će on donijeti odluku na osnovu vlastitog suda, po ovlaštenju koje mu je dalo Vijeće NATO-a. U stvari, istakao je, on čak i ne radi za Sjedinjene Države; kao zapovjednik NATO-a naređenja je dobijao iz Brisela.

Nakon tog telefonskog razgovora Clark i Smith više se nikad nisu složili. Kako bi se pobrinuli da

Clarkova karijera ne dođe u pitanje, Strobe, Sandy Berger i ja razgovarali smo sa generalom Shalikashviliem. Kada je, godinu kasnije, Clark dobio svoju četvrtu zvijezdu i postao zapovjednik južne komande Sjedinjenih Država u Panami, general Shalikashvili mi je rekao da je, na kraju, Clarkovo ponašanje u Bosni bilo ključni faktor za njegovo unapređenje. Godine 1997. Clark je izabran za vrhovnog zapovjednika NATO-a, naslijedivši generala Joulwana. Ironija je da se ista stvar koja je jednom zaprijetila njegovoj karijeri, njegova služba u pregovaračkom timu, pokazala ključnom za njegovu životnu dužnost.

Ovakvi problemi nisu rijetki između vojske i civila u vladi. Nisam se slagao sa Smithom po ovom pitanju ali, kao osobi direktno odgovornoj za sigurnost snaga NATO-a, njegov stav je bio potpuno razuman. U takvim okolnostima nikad se ne smije zaboraviti šta je na kocki: životi mladih ljudi i žena. Pogrešna odluka mogla bi njegove ljude odvesti u smrt ili zarobljeništvo, kao što se desilo u Somaliji manje od dvije godine ranije. S druge strane, na kocki su bili i drugi životi: životi mirovnih snaga Ujedinjenih nacija, od kojih je više od stotinu već bilo ubijeno, kao i bezbrojni civili na sve strane. Ako pregovori propadnu, rat će se nastaviti - i čak više trupa Ujedinjenih nacija moglo bi poginuti, a američko vodstvo u Evropi nastaviti sa padom.

U Vijeću NATO-a. Uz rastuće trvenje između naše delegacije i admirala Smitha, krenuli smo do štaba NATO-a u Briselu. Kada smo stigli, vladao je metež: ljudi su vrvjeli oko ureda generalnog sekretara Claesa dok je on telefonom razgovarao sa svojim vojnim zapovjednicima, nastojeći saznati kako su prošli razgovori između generala Janviera i generala Mladića. General Joulwan bio je spreman podržati nastavak bombardovanja, ali ga je nakratko zaustavio admiral Smith koji ga je već zvao da se požali na Clarka.

Pauza u bombardovanju sada je bila trideset šest sati duga. Osjećao sam da se bombardovanje mora nastaviti najkasnije za sedamdeset dva sata osim ako Mladić ne prihvati svaki detalj uslova za popuštanje Sarajeva, što nije bilo vjerovatno. Ali u štabu NATO-a, mnogi ambasadori nisu željeli da se nastavi s bombardovanjem.

Slučajno, Vijeće NATO-a trebalo je diskutovati o tom pitanju kada smo mi stigli. Claes i Joulvvan su me zamolili da odgodim odlazak kako bismo naše stavove iznijeli direktno njima. Odmah smo se složili.

Vijeće se sastalo rano uveče. Poslije uvodnih napomena ambasadora Huntera, rekao sam da smo suočeni, u njenoj najčišćoj formi, sa „klasičnom dilemom u političko-vojnim odnosima, s kojom smo bili suočeni u Vijetnamu ali je nikad nismo razriješili: odnos između upotrebe sile i diplomatije. S obzirom na provokaciju, bila je neophodna odluka NATO-a o bombardovanju. Sada je bitno uspostaviti da mi pregovaramo sa pozicije sile... Pa šta ako se nastavi sa zračnim udarima i oni ugroze pregovore."

Ispitivanje ambasadora NATO-a nastavilo se satima. Upravo je prošla ponoć i Clark i ja smo otišli u konferencijsku salu i prvo razgovarali sa admiralom Smithom, a zatim nadugačko sa Bijelom kućom, gdje su Talbott, Berger, admiral Owens, Sandy Vershbow (visoki zvaničnik za evropska pitanja u VNS) i Slocombe pratili i raspravu NATO-a i razgovore između Janviera i Mladića.

Vijesti iz Bosne bile su šokantne, ali ne iznenađujuće: Janvier je od Mladića dobio drzak prijedlog - i javno ga ocijenio prihvatljivim. Odmah ga je podržao admiral Smith. „Naša dilema", rekao je Berger, „je što su Janvier i Smith prihvatili loš prijedlog od Mladića. Napravio ih je

budalama. Rekli smo Washingtonu da iako Smith ne želi nastaviti s bombardovanjem, to mora prihvatiti ako mu naredi NATO. Berger i Talbott su pozvali Joulwana, Smitha i Claesa da izvrše pritisak za akciju.

Sa ambasadorima NATO-a zaglavljenim iza beznadežne birokratske brave, generalni sekretar NATO-a Willy Claes presudio je drugi put u sedmici, držeći se svoje ovlasti da nije potrebna nova odluka Vijeća NATO-a da bi se nastavilo sa bombardovanjem. Claesov doprinos tokom ove sedmice jedva da je bio priznat u to vrijeme, a praktično je tokom narednih sedmica bio i zaboravljen, pošto je bio suočen sa ličnim skandalom koji ga je skinuo s vrhunskog položaja u NATO-u. Flamanski socijalista i bivši belgijski ministar spoljnjih poslova, Claes je bio najpoznatiji kao amaterski dirigent orkestra, hobi koji su njegovi kritičari koristili kao metaforu za njegovu reputaciju slabića s obzirom na traženje konsensusa po svaku cijenu. Naš ambasador u Belgiji Allan Blinken uvjeravao nas je da to nije tačno i da će nas Claes iznenaditi. Blinken je bio u pravu. Prije nego što je Claes bio prisiljen da se povuče kao generalni sekretar NATO-a zbog optužbi da su on i njegova partija primili mito od kompanije helikopterima - navodi koji ni dvije godine kasnije nisu dobili puno i pravo sudsko saslušanje - on je dao veliki doprinos istorijski novoj politici.

NEDJELJA, 3. SEPTEMBAR

Naš tim se razišao. Uputivši većinu kolega u Zagreb da vide Tuđmana, odletio sam u Genevu da se sastanem sa Organizacijom islamske konferencije koja je odavno osjećala da Zapad ignoriše njene probosanske pozicije. Sastali smo se u Američkoj misiji pri Ujedinjenim nacijama u Genevi, gdje me je naš ambasador Daniel Spiegel vješto vodio kroz sastanke. Prisustvo ambasadora iz Irana, kojeg sam ignorisao, pomalo je unijelo zategnutost na sastanak, ali sam bio zadovoljan što čujem za snažnu podršku nekoliko zemalja, posebno našeg NATO saveznika Turske, Pakistana i Malezije. Imao sam puno povjerenje u Spiegela, koji je bio pomoćnik državnog sekretara Cyrusa Vancea u vrijeme Cartera i kasnije postao advokat u Washingtonu, i njemu sam se obratio za delikatnu zadaću oko logistike za sastanak ministara spoljnjih poslova, do kojeg je ostalo još samo pet dana.

U nedjelju rano ujutro, potpredsjednik Gore nazvao je Izetbegovića da mu kaže da Sjedinjene Države ne vjeruju da će se pauza nastaviti. Njegov poziv trebao je razuvjeriti sve uznemirenijeg Izetbegovića da ga ne napuštamo, iako smo nastavljali da se borimo za nastavak bombardovanja. U međuvremenu, iz Geneve sam odletio u Beograd gdje su moje kolege već počele sastanak s Miloševićem. Owen i Hill su pripremili kratku listu „zajednički dogovorenih principa" za Genevu. Kao početnu tačku koristili smo plan Kontakt grupe iz 1994. koji je zemlju dijelio na dva „entiteta", dajući Hrvatsko-Muslimanskoj Federaciji 51 procenat zemlje a Srbima 49. Naša duga pregovaračka sesija, uz razna jela od janjetine i kobasice, završila se sa djelimičnim sporazumom o nacrtu o kome ćemo sljedećeg dana razgovarati sa Izetbegovićem, koji je bio u posjeti Turskoj. U vrijeme kada smo se vratili u naš hotel, pozvali smo Washington a kada smo otišli na spavanje bilo je 4.00 ujutro. Naše kolege u Washingtonu još su se borili da postignu nastavak bombardovanja.

Jimmy Carter. Rano u nedjelju ujutro u Washingtonu, nekako u isto vrijeme kada je u Genevi počeo moj sastanak sa islamskim predstavnicima, Talbott je primio poziv od Jimmyja Cartera. U nastojanju da otkloni novo bombardovanje, Radovan Karadžić je opet posegnuo za Carterom. Koristeći kao svoj kanal srbijansko-američkog hirurga plastičara sa Beverly Hillsa koji je dobro

poznavao Cartera, Karadžić je poručio da će obustaviti napade na Sarajevo ako, zauzvrat, Ujedinjene nacije garantuju sigurnost armiji bosanskih Srba. Bila je to teška situacija za Strobea, jednog od najučtivijih ljudi u Washingtonu, koji je uvijek ukazivao poštovanje bivšem predsjedniku čiju je administraciju pratio kao novinar. Ali, odlučan da zaštiti pregovore, rekao je Carteru da je Karadžićev kanal morao biti zatvoren barem dok naš trud ne naiđe na fer test. Administracija, Strobe je objasnio Carteru, neće prihvatiti nikakvu ponudu od Karadžića, ma kakva bila. Carter nije bio sretan; kamere CNN-a već su bile postavljene ispred njegovog ureda i on se nadao da će najaviti da je postigao sporazum sa Karadžićem. Poslije nekoliko teških razgovora sa Strobeom, složio se da to obustavi.

PONEDJELJAK, 4. SEPTEMBAR: MAKEDONSKO PITANJE

Bio je Praznik rada u Americi a mi smo počinjali najduži dan u cijelom shuttleu. Bitka oko nastavka bombardovanja još nije bila riješena. Još nismo imali dogovoreni tekst za Genevu, a da bismo o njemu prodiskutovali sa Izetbegovićem morali smo za njim u Ankaru, gdje je bio u službenoj posjeti Turskoj. Ali na našem putu u Tursku odlučili smo da skrenemo do Atine i Skopja, da se dohvatimo i gorke rasprave između Grčke i bivše Jugoslovenske Republike Makedonije (BJRM) oko imena zemlje i državne zastave.

Svjetska štampa je bila sklona ovo tretirati kao šaljivo pitanje. Ali za dvije zemlje naziv i zastava nove države bili su ozbiljni, a Washington i Zapadna Evropa plašili su se da bi mala zatvorena zemlja mogla biti sljedeća žarišna tačka na Balkanu.

BJRM je imala eksplozivnih problema sa svim svojim susjedima - skoro 30 posto njenog stanovništva su Albanci, jezik je praktično identičan bugarskom a kako je podržavala ekonomske sankcije protiv Srbije, odnosi duž granice bili su takođe napeti. Najveći problemi bili su na jugu, sa Atinom, koja je osjećala da nova država predstavlja direktnu prijetnju samom identitetu Grčke nastojeći da kooptira helensku kulturu i sveto ime. Grčka je osjećala da vlada u Skopju, nazivajući se „Republika Makedonija", nastoji stvoriti osnovu za buduću aneksiju ne samo grčke kulture i istorije nego možda čak i dijelova najsjevernije grčke provincije, koja je oduvijek bila poznata kao Makedonija. Za stanovnike bivše Jugosloveske Republike Makedonije, međutim, naziv i zastava defmisali su identitet nove države nastale iz stare Jugoslavije - kao Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Nova zemlja podgrijala je napetosti prihvatajući drevni grčki simbol, šesnaestokraku zvijezdu Vergina sa groba Filipa Makedonskog (oca Aleksandra Velikog) kao centralni motiv njene nacionalne zastave.

Februara 1994, Grčka je nametnula ekonomsku blokadu novoj državi na svom sjeveru, sakateći njenu ekonomiju, koja je već bila načeta podrškom sankcijama protiv Srbije. Situacija je bila tako eksplozivna da su Sjedinjene Države napravile jedini izuzetak u politici neslanja trupa u region, pa je u BJRM uputila 550 američkih vojnika iz mirovne misije Ujedinjenih nacija, s namjerom da spriječi da se rat u Bosni proširi ka jugu i potpali opšti sukob na Balkanu.

Više od dvije godine dva tvrdokorna pregovarača radila su jedan uz drugog da razriješe prepirku: Cyrus Vance, kao predstavnik Ujedinjenih nacija, i Matthew Nimetz, advokat iz New Yorka koji je bio savjetnik sekretara Vancea u vrijeme Carterove administracije, kao američki pregovarač. Idući korak po korak kroz labirint kompleksnih pitanja, nekoliko puta su se primakli kraju rasprave,

samo da bi vidjeli kako se jedna ili obje strane povlače od konačnih ustupaka potrebnih za nagodbu.

Zamisao da mi pokušamo riješiti i ovo pitanje potekla je od Chrisa Hilla i Marshala Adaira, zamjenika pomoćnika državnog sekretara koji je pokrivao Grčku i Tursku. Oni su predložili da odletimo u Atinu i Skoplje i vidimo možemo li iskoristiti zamah bosanskog shuttlea da bismo okončali ovu raspravu. U ovom riskantnom poduhvatu uveliko nas je ohrabrio savjet ambasadora Grčke u Washingtonu Loucasa Tsilasa, koji nas je požurivao da pokušamo napraviti preokret.

Hill i Pardew odletjeli su u Skoplje u tajnosti, 1. septembra, kako bi vidjeli predsjednika Kiru Gligorova. Vratili su se sa optimističnim izvještajem. „Kada sam saznao da danas dolazite, shvatio sam da je sada pravo vrijeme za sporazum", rekao im je predsjednik Gligorov. Izrazio je spremnost da odbaci svoj dugotrajni zahtjev da Grci ukinu embargo prije nego što dvije strane sjednu oko konačnog sporazuma.

Grčka je bila članica NATO-a i EU sa najpozitivnijim osjećanjima prema Beogradu - prije svega zbog zajedničkog religioznog naslijeđa - a Milošević je pazio da priznavanjem Makedonije ne udalji Atinu. On je predskazao da u bližoj budućnosti nije moguć nikakav sporazum između Atine i Skopja. Dok je govorio, lično sam se nadao da ćemo ga iznenaditi sa preokretom. Nismo mu rekli da idemo u Skopje.

U Atinu smo sletjeli rano ujutro, 4. septembra. Dok su se naša kola probijala kroz pune ulice uz pomoć obimne policijske pratnje, Cris Hill i tadašnji ambasador Tom Miller rukom su ispisali kratku najavu da se nadamo da će se dvije strane dogovoriti kasnije tog dana. U grčkom Ministarstvu spoljnjih poslova, na našoj prvoj stanici, neobuzdana grupa novinara gazila je jedan preko drugog, gurajući nam diktafone u lice i nasrćući na staklena vrata dok smo ulazili. Kada smo se našli iza zatvorenih vrata, otkrili smo da grčki ministar spoljnjih poslova Karolas Papoulias otvoreno pokazuje neprijateljsko raspoloženje prema svakom potezu. Niti je vjerovao da je Gligorov spreman napraviti korak, niti je mario za to. „Nikad ne možete vjerovati tim ljudima", rekao je. „Nikad."

Obeshrabreni, odvezli smo se do takozvane Ružičaste vile, nove luksuzne kuće premijera Andreasa Papandreoua u predgrađu, na sjeveru Atine. Vrtovi još nisu bili dovršeni a kuća je izazivala polemike zbog svog luksuza, ali se Papandreou nije obazirao: sagradio ju je na poklon svojoj mladoj supruzi Dimitri s kojom se oženio 1989. nakon duge javne veze koja je dovela do gorkog raskida sa njegovom suprugom Margaret, inače Amerikankom.

Kada smo stigli, nigdje nismo mogli vidjeti Papandreoua. Umjesto njega dočekala nas je gospođa Papandreou, obučena u skoro providni svileni komplet koji je jedva skrivao važne dijelove njene impresivne anatomije. Toplo nas pozdravivši, izvinula se zbog spriječenosti njenog muža i obećala da će nam se on brzo pridružiti. Gospođu Papandreou pratila je reputacija grčke Imelde Marcos. Kakva god bila istina o njenoj prošlosti, ja sam još ranije primijetio iskrenu nježnost koja je postojala između nje i njenog ostarjelog, slabašnog muža. Znao sam da ona neće sjediti na samom sastanku, ali da će imati veliki uticaj na njega. Povukavši je na stranu, rekao sam da nosimo poruku od Gligorova koja njenom mužu nudi jedinstvenu priliku da napravi istoriju. Ako postignemo preokret, to će uveliko povećati šanse za mir u Bosni. Nova gospođa Papandreou bila je predmet pažnje javnosti, a s obzirom na njen kostim bilo je lako uočiti zašto, ali sam osjećao da su joj na srcu najbolji interesi njenog muža i da je shvatila moju poruku. Nije pokazala interes za detalje, ali je izgledalo da se brine za njegovu dobrobit i mjesto u istoriji.

Riječ „legendaran" je istrošena, ali se, izvjesno, odnosi na sedamdesetšestogodišnjeg Andreasa

Papandreoua čiji je život obuhvatao toliko mnogo grčko-američke istorije. Kao američki državljanin rođen u Grčkoj, dobio je doktorat iz ekonomije na Harvardu, za vrijeme Drugog svjetskog rata služio je u mornarici Sjedinjenih Država, a zatim predavao na Harvardu, na Univerzitetu Minnesota i Berkeley (gdje je bio predsjednik ekonomskog odjeljenja). Bio je u savjetničkom timu Adlaia Stevensona u vrijeme njegove dvije kandidature za predsjedničku kuću. Zatim se vratio u Grčku i probio do vlasti, dugo živeći u političkoj pustoši nakon što su desničari prisilili njegovog oca Georgiosa Papandreoua na ostavku 1965, dvije godine prije vojnog puča. Položaj premijera dobio je petnaest godina nakon pada njegovog oca, a onda ga izgubio zbog niza skandala u vezi korupcije - samo da bi se opet vratio, 1993. Za konzervativne Amerikance, on je bio prokletstvo, Amerikanac koji je promijenio ćurak. Za Grke, i one koji su ga slijedili i one koji su ga mrzili, bio je dominantna politička figura ere.

Pojavio se iz stražnje sobe, krhak i polako se krećući. Ruke su mu bile mršave a stisak koščat. Ali um mu je bio brz i bio je srdačan dok nas je uvodio u svoj kabinet. Supruga mu je našuškala jastučiće iza glave, nešto mu šapnula i ostavila nas s njim, njegovim ministrom spoljnjih poslova i njegovim diplomatskim savjetnikom Dimitriusom Karaitidesom.

Opisali smo novu poziciju Gligorova. Za razliku od njegovog ministra, Papandreou se odmah zainteresovao. Ali Papoulias se usprotivio. Prvo je rekao da će biti potrebna saglasnost cijelog Kabineta. Bila je to varka, što sam i rekao, primijetivši da se premijer slaže. Napokon se Papoulias okrenuo prema Hillu sa sjajem u očima. „Kada ste posljednji put vidjeli Gligorova?", upitao je. „Jer ako je to bilo prije više od dvadeset i četiri sata" - Papoulias je znao da je to bilo tri dana ranije - „njegova riječ ne vrijedi."

Pogodba koju smo nudili nije smetala osnovnim interesima Grčke. Naprotiv, davala je Atini ono što je željela da bude na zastavi; uklanjala je ekonomski embargo koji je štetio objema zemljama; i ostavljala otvoreno pitanje naziva države - pitanje o kome će pregovarači nastaviti raspravu bez upliva na poziciju ijedne strane.

Kako se ministar spoljnjih poslova prepirao, Papandreou je počeo da se zamara. Vrijeme je isticalo. Htjeli smo još vidjeti Gligorova u Skopju a onda se sa Izetbegovićem sastati u Ankari. Činilo se da Papandreou nije kadar donijeti odluku. Izgledao je prijateljski, ali više nije imao snagu s kakvom je tako dugo dominirao grčkom scenom. Odlučio sam još jednom pokušati, na lični plan podižući dugu i složenu vezu ljubavi-mržnje ovog ponosnog čovjeka sa Sjedinjenim Državama.

„Gospodine premijeru, vi i ja imamo nešto zajedničko", počeo sam. „Obojica smo počeli angažman u američkoj politici radeći 1952. za Adlaia Stevensona - samo što sam ja bio jedanaestogodišnjak koji je dijelio naljepnice, a vi ste bili visoki član Stevensonovog ekonomskog tima. Obojica smo odrasli preziruć Nixona. Ali moramo priznati da je Nixonu trebalo otići u Kinu, i Sadatu u Jerusalem. Istorija će upamtiti njihovu hrabrost i viziju. Danas, gospodine premijeru, vi možete učiniti isto - i bez ikakve cijene po interese vaše zemlje, samo uz dobrobit. I možete nas uputiti na put prema miru u Bosni, uoči sastanaka u Genevi. Ali samo vi to možete učiniti."

Ministar spoljnjih poslova je sijevao očima prema nama i govorio na grčkom. Nastojeći pobuditi osjećanje hitnosti, pokušao sam s još jednom idejom koja mi je pala na um dok je Papoulias upozoravao da je riječ Gligorova bezvrijedna.

„Gospodine premijeru, vaš ministar spoljnjih poslova ne vjeruje da možete prihvatiti riječ lidera u Skopju. Ali dopustite da Sjedinjene Države djeluju kao garant na strani Skopja. Zadržimo zadatu

riječ Gligorova 'kao depozit'." Papandreou je izgledao zbunjen. „Ne morate prihvatati riječ Gligorova za sve", objasnio sam. „Mi ćemo sada odletjeti u Skopje, saslušati Gligorova i pozvati vas iz njegovog kabineta da vam kažemo da li je dao riječ ili nije i da li Amerikanci misle da je pouzdana. Ništa ne treba da prihvatate direktno od njega, samo od Sjedinjenih Država."

Nastala je duga šutnja. Zatim je starac veoma slabašnim glasom rekao: „Sviđate mi se. Želim da učinim nešto da pomognem miru u Bosni i da pomognem vama i vašoj zemlji. Povjerovaću vam. Pozovite me iz Skopja, iz kabineta Gligorova."

Bilo je vrijeme da krenemo. Bilo je jasno da će Papoulias pokušati da omete naš napredak čim odemo, pa sam zamolio Toma Millera da bude u Ružičastoj vili kada nazovemo iz Skopja. Zatim sam se pozdravio sa starcem čiji je život odražavao svaki uspon i pad u burnoj drami američko-grčkih odnosa nakon Drugog svjetskog rata. Posljednji put sam ga vidio kako stoji na vratima Ružičaste vile, slabašno mašući.

Odletjeli smo u Skopje da zaključimo dogovor, nadajući se da ćemo projuriti kroz sastanak i otići u Ankara. Ali Gligorov je imao dragih ideja, lako je svoju novu ponudu dao Hillu i Pardewu tri dana ranije, sada je želio da se malo preznojavamo. Naučili smo da je odmicanje od ranijih ponuda osnovni stil na Balkanu. Ovi stari ljudi, Gligorov je, kao Papandreou, bio u sedamdesetim - bili su tvrdoglavi, ali će popustiti pod pritiskom Sjedinjenih Država ako se primijeni u pravom momentu.

Gligorov je prešao svaki detalj iz ranijih razgovora sa Hillom i Pardewom. Nekadašnji Titov ministar finansija, Gligorov je skoro doslovno izmislio svoju državu krajem 1991. i početkom 1992. Želio je da se podigne embargo, ali bi radije pustio svoj narod da gladuje nego da izda ono što je vidio kao svoju svetu misiju - da zaštiti identitet svoje zemlje. Napokon je popustio i ja sam žurno ustao da pozovem Papandreoua. Ali Gligorov je želio rastegnuti proces, pa je zatražio da prvo jedemo. Materijalizovala se obilna trpeza s mesom i ohridskom pastrmkom. Dok smo jeli, izvinuo sam se i pozvao Toma Millera u Ružičastoj vili. Rekao je da je Papandreou toliko uzbuđen da nije dremnuo poslijepodne nego je zabrinuto hodao gore dolje očekujući poziv. Papandreoua sam izvijestio da je dogovor sklopljen i predložio mu da to istovremeno najavimo u Washingtonu, Atini i Skopju. Složio se, uz molbu da Amerikanci daju saopštenje u sve tri metropole.

Pozvao sam Strobea i Sandya koji su bili u Sobi za krizne situacije, potpuno zaokupljeni borbom oko nastavka bombardovanja NATO-a. Jedva su imali vremena za preokret oko Makedonije, ali su predložili da ja nazovem Georgea Stephanopoulosa, visokog predsjednikovog savjetnika, koji je takođe bio ključna veza Administracije sa grčko-američkom zajednicom. Kada je čuo novosti, Georgeov glas - normalno ravan, bez emocija i analitičan - za trenutak se prelomio. Rekao je da će odmah pozvati ključne članove grčko-američke zajednice, počev od senatora Paula Sarbanesa iz Marylanda. Takođe sam ga zamolio da direktno pozove Papandreoua u ime predsjednika. Dok smo završavali razgovor, glas mu je ponovo prepukao, samo za trenutak, a onda je rekao: „Neka Bog blagoslovi i vas i vaš tim. Ovo je uistinu čudesno."

Nick Bums je dao saopštenje iz State Departmenta, dok smo makedonski ministar spoljnjih poslova Stevo Crvenkovski i ja održali kratku konferenciju za novinare ispred predsjedničke palate u Skopju. Na Papandreouov zahtjev, Tom Miller je dao slično saopštenje u Atini - još jedna potvrda o dubokoj želji u regionu da se Sjedinjenim Državama prepusti vodeća uloga u donošenju rješenja za dugotrajne probleme. Naglasili smo posebnu ulogu Vancea i Nimetza, koji su se toliko dugo trudili oko ovog problema. Glavne dnevne novine shvatile su važnost sporazuma; *The New York Times* je,

na primjer, izvijestio o kraju „četverogodišnje rasprave koja je prijetila da preraste u rat". Još je bilo neprijatnih scena sedmicu kasnije, kada su dvojica pregovarača u New Yorku zaprijetili da će se ograditi od sporazuma od 4. septembra, ali su dvije strane potpisale formalni sporazum razriješivši pitanje zastave i dižući embargo. Nastavljeni su pregovori o nazivu nove države, ali je nestala opasnost od rata na sjevernoj granici Grčke.

Često se kaže da je tajming sve. Tek kasnije smo shvatili koliko je u tome bilo istine u vezi pitanja Grčka-BJRM. Papandreou je primljen u bolnicu u novembru, u januara 1996. je dao ostavku na mjesto premijera, a umro je 22. juna. Gligorov je zamalo ubijen u pokušaju atentata 3.oktobra 1995. Prozor je bio zatvoren; dogovor nije mogao biti učinjen čak ni nekoliko sedmica kasnije.[48] Da mi nismo usput obavili ovo putovanje onda kada jesmo, do danas je moglo ostati neriješeno to pitanje, žarišna tačka u jednom od najnestabilnijih regiona u svijetu. Rezultat preokreta bilo je dramatično popuštanje napetosti i znatno poboljšanje ekonomije obje zemlje. Godine 1998. Grčka je bila najveći investitor u Makedoniji a drugi trgovinski partner po važnosti.

Naša intervencija je ponovo potvrdila dvije centralne istine o regionu: Sjedinjene Države bile su jedina zemlja koja je mogla prisliti sve strane na rješenje; ali da bi to postigla, morali smo biti izričiti.

U vrijeme kada smo stigli u Ankaru bilo je 21.00 sati, prekasno da se sastanemo sa predsjednikom Suleymanom Demirelom, premijerom Tansu Ciller ili Izetbegovićem koji je već bio na zvaničoj večeri. Krenuli smo u rezidenciju američkog ambasadora Marca Grossmana, da nešto pojedemo sa nekim vodećim turskim zvaničnicima i biznismenima. Grossman, možda najistaknutiji diplomata od karijere koji je tada službovao u Evropi, predvidio je problem i dogovorio da se sa Izetbegovićem i Šaćirbeyom sastanemo poslije državne večere. Ovo je značilo da će dugi dan biti čak duži, ali nismo imali izbora; pregovori za Genevu morali su biti kompletirani u Ankari ili ćemo propustiti vrijeme, i tako katastrofu učiniti vjerovatnom.

U međuvremenu, porasla je drama oko nastavka bomardovanja. Tokom Praznika rada zvaničnici u Washingtonu i New Yorku održavali su non-stop telefonske veze sa Briselom, Napuljom, Zagrebom, Sarajevom i drugim glavnim gradovima Kontakt grupe. Kako smo stalno nazivali Washington, naša delegacija je bila sve zabrinutija. Znajući koliko poštovanje general Kerrick uživa kod svojih kolega u VNS, zamolio sam ga da govori direktno sa Bergerom i naglasi hitnost situacije.

U NATO-u, i general Joulwan i nepokolebljivi Willy Claes stekli su pogrešan utisak od Janviera i Smitha da je Mladić učinio važne ustupke. Ovo je zapanjilo i nas i Joulwana. U stvari, Mladić je bio grub prema Janviera, ali je francuski general, još uvijek nastojeći da izbjegne nastavak bombardovanja, pokušao njegove razgovore predstaviti kao „napredak". Joulwan nam se pridružio u insistiranju da se poduzme akcija.

Dok su Washington, Brisel, New York, Zagreb i velike metropole NATO- a raspravljali o bombardovanju, od bosanskih Srba pristigla su dva dramatično različita dokumenta - jedan naizgled pomirljiv, dragi otvoreno provokativan. Prvi mi je od početka izgledao lažan, ali je skoro potkopao naš trud da se nastavi s bombardovanjem; dragi je olakšao odluku.

Prvo je bilo neobično kratko pismo „potpredsednika" Koljevića. Pišući Yasushi Akashiu, civilnom šefu za operacije Ujedinjenih nacija na Balkanu, Koljević je rekao da je spreman „prihvatiti uslove" iz pisma generala Janviera. To je bilo sve. U telefonskom razgovoru sa Washigtonom, dok smo čekali Izetbegovića u ambasadorovoj rezidenciji u Ankari, tvrdio sam da je to pismo bez značaja

na najmanje dva nivoa. Prvo, Koljević, Miloševićev čovjek, nije imao ovlaštenja na Palama. Drugo izostavljanje svakog određenog ili neodređenog člana ispred riječi „uslov" bilo je, tvrdio sam, jasan pokazatelj da je pismo lažno. Gdje je bila riječ „sve" ili čak određeni član ispred riječi „uslovi"? Istakao sam da je autor pisma šekspirolog i da savršeno zna tačno značenje riječi na engleskom. Bili smo zapanjeni što bilo ko u Ujedinjenim nacijama ili Washingtonu ovo ludo pismo prihvata ozbiljno.

Drugo pismo tog dana bilo je od generala Mladića - i izazivalo je jezu. Naslovljeno na generala Janviera, Mladićevo pismo imalo je pet strana, što je svjedočilo da je autor bez kontrole. Optuživao je Janviera da odbacuje „duge sate prijatnih razgovora u Zvorniku" od prije nekoliko dana o kojima, rekao je, „postoje televizijski i tonski zapisi". U jednom zapaženom odlomku, Mladić je optužio da je bombardovanje NATO-a „brutalnije" od nacističkog bombardovanja Beograda 6. aprila 1941, slavnog datuma u jugoslovenskoj istoriji. „Hitler je prekinuo bombardovanje 7. i 8. aprila da bi dozvolio sahranu žrtava prema hrišćanskom običaju", pisao je Mladić, „dok NATO namemo gađa naše crkve i groblja za vreme sahrane ubijenih." Pismo je nastavljeno sa serijom divljih prijetnji ljudima UN.

Mladić je svoje prijetnje propratio sa smiješnom ponudom za mir. „Uveravam vas", pisao je, „da Sarajevu ne preti opasnost od vojske Republike Srpske." Mladić je zahtijevao „hitan sastanak zapovednika zaraćenih strana da potpišu sporazum o potpunom, trajnom i bezuslovnom prestanku neprijateljstava u bivšoj Bosni i Hercegovini. Do tog sastanka proglašavam jednostrani prekid neprijateljstava u sarajevskoj regiji."

Kada smo vidjeli Mladićevo pismo, shvatili smo da ono rješava svako pitanje o nastavku bombardovanja. Koji bi drugi odgovor osim novog bombardovanja mogao odgovarati pod tim okolnostima?

Ali Mladićeva kombinacija mirovne ponude i prijetnji dala je Janviera i dragim zvaničicima UN pauzu. Francuski general, koji je proveo skoro besanu noć i jutro u sastancima s Mladićem, vratio se sa sastanaka javno izražavajući svoj stav da „može biti prostora za pregovore sa bosanskim Srbima". Jedan glasnogovornik UN u Zagrebu opisao je Mladićevo pismo „kao prvi korak prema potpunoj popustljivosti".

Može se zamisliti naša reakcija na te znake u kojima su UN tražile opravdanje da izbjegnu nastavak bombardovanja. Ali dok smo Clark, Kerrick, Pardew i ja pozvali Washington da izrazimo naše negodovanje, u Grossmanovu rezidenciju stigli su Izetbegović i Šaćirbey. Već je bilo prošlo jedanaest. Privremeno ostavljajući na stranu dramu oko nastavka bombardovanja, opet smo se okrenuli nacrtu dokumenta za sastanak u Genevi.

Scena koja se sada odvijala u Grossmanovom salonu je za pamćenje. Svi su bili umorni, posebno sedamdesetjednogodišnji bosanski predsjednik, ali smo morali prodiskutovati o važnim pitanjima. Dok smo razgovarali, telefoni su stalno bili zauzeti, jer su Clark ili drugi članovi delegacije razgovarali sa Washingtonom, Napuljom ili Briselom o bombardovanju ili, u više navrata, aspektima atinsko-skopskog dogovora koji je upravo počeo privlačiti pažnju javnosti.

Centralno pitanje te večeri odnosilo se na imena - ime zemlje i ime svakog entiteta. Kako smo dan proveli u Atini i Skopju raspravljajući o imenu i zastavi jedne druge bivše jugoslovenske republike, bili smo posebno osjetljivi i sve umorniji od opsesije lidera u ovom regionu riječima i imenima. Ni za jednu stranu više nije bila moguća izravna vojna pobjeda, ali lideri sve tri strane bili su voljni pustiti svoj narod da umre dok se oni prepiru.

Pažljivo sam posmatrao Izetbegovića. On i Saćirbey sjedili su jedan do drugog u sred prostorije Pomno su proučavali nacrt o kome smo pregovarali u Beogradu pod nazivom „Zajednički dogovorena izjava o političkim principima". Nisu bili zadovoljni. Uprkos kasnim satima, Izetbegović je svoju uobičajenu nejasnost zamijenio oštrijim, usredsređenijim stavom. Žmirkao je i zurio u nacrte koje mu je dao Bob Owen, kao da traži verbalne trikove koji bi mogli uništiti njegovu zemlju. Polako je na engleskom ponavljao fraze dok ih je Šaćirbey prevodio, žučno raspravljajući šta bi mogle značiti.

Podobro iza ponoći, suzili smo diskusiju na skoro samo dvije rečenice - ali one su bile kritične za budućnost Bosne. Prethodnog dana u Beogradu dobili smo znatne ustupke od Miloševića u rečenici koja je po prvi put priznavala da će Bosna" nastaviti legalno postojanje u njenim sadašnjim granicama i uz dalje međunarodno priznanje".

U tih dvanaest riječi, Owen i Hill su od Miloševića izvukli tri ključna ustupka koja godinama nisu bila dostižna:

- Prvo, prihvatajući tekst *„nastaviti legalno postojanje",* Milošević se složio da država Bosna legalno postoji - šta više, postojanje koje će se „nastaviti", jasno podrazumijevaći retroaktivno prihvatanje bosanskog zahtjeva za nezavisnošću, koje su Srbi odbijali tokom cijelog rata. Bilo je ovo prvi put da su bosanski Srbi izričito priznali pravo Bosni da postoji kao nezavisna država.

- Drugo, *„u njenim sadašnjim granicama".* Govoreći i u ime Srbije i bosanskih Srba, Milošević je prihvatio postojeće granice Bosne, na taj način zvanično okončavajući teritorijalne zahtjeve Srbije u Bosni i odbacujući separatističke ciljeve Pala.

-Treće, *„dalje međunarodno priznanje* Da je Milošević samo rekao međunarodno priznanje, bilo bi neizvjesnosti šta je bilo priznato. Ali upotreba riječi „dalje" eliminisala je moguću dvosmislenost; „Bosna" će biti ista država koju su priznale mnoge zemlje i ima sjedište u Ujedinjenim nacijama. Osjećali smo da ova fraza predstavlja ogroman preokret, doprinoseći de facto priznanju Bosne od strane Srba.

Ali bilo je još nekih problema sa nacrtom:

- Prvo, Milošević se usprotivio da zemlja zadrži ime „Republika Bosna i Hercegovina". Tražio je da bude „Unija" ili možda „Konfederacija", imena za koje smo znali da će ih Izetbegović odbaciti.

- Drugo, Milošević je insistirao da se o srpskom dijelu zemlje govori kao o „Republici Srpskoj (R.S.)". Korištenje imena koje su sebi dali Karadžić i paljanski Srbi svakako je bilo veliki problem za Sarajevo.

Dok je Izetbegović zurio u papir ispred sebe, nije prepoznao neočekivane ustupke koje smo iščupali od Miloševića. Dok smo iščekivali, on je bio nezadovoljan zbog Miloševićevog nastojanja da se promijeni naziv zemlje i odlučno se usprotivio frazi „Republika Srpska".

Umirio sam Izetbegovića da Sjedinjene Države nikad neće udovoljiti Miloševićevoj želji da se koristi „unija" ili „konfederacija". Tražili smo od Izetbegovića da Miloševiću predložimo da se zemlja jednostavno zove „Bosna i Hercegovina". Izetbegović se usprotivio. Objašnjavali smo da ima mnogo zemalja koje, uključujući i Japan, nemaju „republiku" ili „kraljevinu" ili neki drugi opis njihovog političkog ustrojstva ispred naziva. „Odricanjem riječi 'republika' ne odričete se ničega, posebno u poređenju sa činjenicom da je Milošević sada efektivno priznao vašu zemlju unutar sadašnjih granica", Owen je rekao Izetbegoviću.

Druga tačka bila je još teža. „Ime (Republika Srpska) je kao nacističko ime", rekao je

Izetbegović. Odgovorili šino da ime ništa ne znači i da je glavna - preovlađujuća - rečenica koja prethodi, da je Bosna i Hercegovina priznata kao zemlja „u sadašnjim granicama" - to jest, jedinstvena zemlja čiji je R.S. jedan dio. „U našoj zemlji", primijetio je Owen, „neke države, uključujući Texas i Massachusetts, zovu se 'republike' ili 'commonwealth'. Nije važno sve dok priznaju da su dio jedne zemlje i da ih kao takve priznaje ostatak svijeta." Izetbegović je nastavio s prigovorima više od sat. S vremena na vrijeme, izlazio sam iz sobe da bih sa Bijelom kućom razgovarao o bombardovanju. Pomoglo je što je Izetbegović vidio da se odlučno borim za nešto što je on očajnički želio - nastavak bombardovanja. Ali još uvijek mu je bilo teško da pristane na dokument koji je sadržavao ime Republika Srpska.

Bilo je jedan ujutro. „Shvatamo vaše probleme u vezi s ovim", rekao sam predsjedniku, „ali to je najviše što sada možemo učiniti kod Miloševića. Ne vjerujemo da ime Republika Srpska, ma kako strašno, znači mnogo sve dok dobijate sve drugo - međunarodno priznanje, definisane granice, prihvatanje vašeg legalnog statusa. Ništa od ovoga niste ranije imali. Ne možemo izostaviti 'Republiku Srpsku' iz nacrta. Žao mi je, ali mi možemo toliko učiniti."

Duga pauza. Diskusija među Bosancima. Konačno, odgovor od Šaćirbeya dok je Izetbegović sjedio šutljiv i nesretan. „Ovo je loše za mog predsjednika, ali ćemo pokušati to prihvatiti. Biće mu veoma teško to objasniti svom narodu."

Kada su Izetbegović i Šaćirbey napustili ambasadorovu rezidenciju bilo je prošlo jedan. Vratili smo se Washingtonu po posljednju, izuzetnu seriju telefonskih poziva. Jedan po jedan, Kerrick, Pardew i Clark kazivali su svojim pretpostavljenim u Washingtonu zašto treba nastaviti s bombardovanjem. Zatim sam ja ispalio posljednji adut mojim prijateljima. Berger, Talbott, Slocombe, Owens i Vershbow još su bili u Sobi za krizne situacije u Bijeloj kući. U glavi mi je bila slika grupe kako jedu pizze i sendviče, cijeli dan u frci - a još je Praznik rada! - dok smo mi jurili preko Srbije, Grčke, Makedonije i Turske. U stvari, i oni su u ovome bili tri puna dana, skoro propuštajući dugo planirani vikend za Praznik rada sa porodicama. (Berger i Talbott su odustali od plana da prisustvuju vjenčanju kćerke Madeleine Albright.)

Još nije donesena nikakva odluka i slutili smo da u Sobi za krizne situacije ima više različitih stavova. Kasnije sam saznao da su Talbott i Berger, koji su podržavali bombardovanje, ranije tog dana pomislili da će nastavak biti relativno lak, ali kako je dan odmicao, protivljenje sa različitih strana, uključujući zapovjednike UN na terenu i Francuze, ovu situaciju učinilo je daleko neizvjesnijom. U Ankari, nismo bili svjesni utiska koji je ostavio CNN: bosanski Srbi su jednu od njihovih dopisničkih zvijezda, Petera Ametta, odveli na položaje izvan Sarajeva gdje je snimao scene za koje mu je rečeno da su početak povlačenja teškog naoružanja iz područja oko Sarajeva, kako je Mladić obećao u svom bombastičnom pismu. Ovo je bila standardna taktika bosanskih Srba: pokazivanje jednostranog i lažnog „pristajanja" u nastojanju da osujete akciju NATO-a - ali ovo je djelovalo već godinama. Ovome je nasjeo i general Rupert Smith, britanski zapovjednik trupa UN u Bosni, koji je sada preporučivao da se bombardovanje *ne* nastavi - što je bila zapanjujuća i obeshrabrujuća promjena pozicije.

„Da budem jasan", rekao sam. „Ovdje je sada veoma kasno i mi smo možda preumorni, ali imamo apsolutno jednodušan stav: bombardovanje se mora nastaviti. Ako se ne nastavi, učinićemo sve što možemo, ali će naše šanse za uspjeh u pregovorima biti ozbiljno umanjene. Bosanci se jedva slažu sa našim nacrtom za Genevu i kada ujutro ponovo sretnemo Izetbegovića zbog posljednjeg

pregleda nacrta, bombardovanje se mora nastaviti."

Htio sam završiti s naglašenom istorijskom notom, što je neuobičajeno za ovakve razgovore. „Ako ne nastavimo sa bombardovanjem, trajaće manje od četrdesetosam sati. Biće to još jedna katastrofa. NATO će opet izgledati kao papirnati tigar. Bosanski Srbi vratiće se svojim ucjenjivačkim metodama." S druge strane žice nastupila je kratka šutnja. Don Kerrik koji je slušao na drugom telefonu, pogledao me je, osmjehnuo se i pokazao mi pobjednički znak palcem. Zaključio sam: „Znam koliko je ovo teško i ono što govorim može zvučati melodramatično, ali istorija bi noćas mogla biti na vagi. Istinski vjerujem da vi kao javni zvaničnici možda nikad nećete donijeti važniju odluku od ove. Dajte nam bombe zbog mira. Dajte nam nastavak bombardovanja s jutrom."

- GLAVA 9 -

Geneva

(5-8. septembar)

Nema procesa kojim bi ukrštena kompleksnost istorije mogla biti vjerno reprodukovana pisanom rječju.

C.V. WEDGWOOD, Istorija i nada

KADA SMO SE PROBUDILI U ANKARI, U UTORAK, 5. septembra, još uvijek nismo im pojma da li će doći do nastavka bombardovanja. Pozivi u štab NATO-a ostajali su bez informacija a još je bilo prerano da zovemo Washington, čak i Strobea koji je bio poznat kao ranoranilac. S neizvjesnošću koja nam je visila nad glavama, odvezli smo se do rezidencije turskog premijera Tansu Ciller, na sastanak na kome će nam se pridružiti Izetbegović. Zatim smo planirali odletjeti u Beograd i sa Miloševićem zatvoriti ženevski sporazum.

Turska je nekad dijelila zajedničku istoriju sa Bosnom. Čak i danas, kada, Srbi i Hrvati govore pogrdno o bosanskim Muslimanima nazivaju ih „Turci", u znak sjećanja na daleko vrijeme kada su otomanski osvajači došli na južni Balkan. Izetbegović je poštovao turske lidere, posebno predsjednika Demirela a biće važna i njihova podrška za kasnije aktivnosti u Bosni, kao što je poboljšanje kvaliteta vojnih snaga Bosansko-Hrvatske Federacije.

Dok smo prethodne večeri letjeli za Tursku, razgovarali smo o Kipru, dugotrajnom problemu koji je izazvao toliko napetosti između Grčke i Turske, posebno nakon turske invazije 1974. Slika Kipra, njegove dvije neprijateljske etničke grupe dvadeset jednu godinu podijeljene ružnim zidom koji napola presijeca ostrvo, proganjaće nas tokom cijelog mirovnog napora u Bosni. Da li će Bosna tako izgledati nakon onog što učinimo, čak i ako uspijemo okončati rat? Biće bolje nego rat, ali će to jedva biti stvarni mir. Haris Silajdžić i neki bolje upućeni novinari često su nam predočavali tu prikazu. Svjestan problema, naš tim je često razgovarao o potrebi da se ne dopusti da Bosna postane drugi Kipar - to jest, da se dopusti da privremena linija obustave vatre preraste u stalnu liniju podjele.

Na kraju hladnog rata, Sjedinjene Države nisu odmah prepoznale da će Turska i dalje igrati važnu ulogu, ali se spoznaja o njenoj važnosti širila u Washingtonu. U nizu govora i javnih saopštenja, iznosio sam stav da je, od kraja hladnog rata, Turska postala „nova država Evrope na prvoj liniji fronta" - ne kao dio jasne borbe između dvije supersile, nego u još uvijek nedefmisanom ali odlučnom nastojanju da se dovedu mir i stabilnost u Evropu nakon vijeka nemira u kome je Turska, a prije nje Otomanska carevina, bila čest destabilizirajući faktor.

Sa raspadom Sovjetskog Saveza, uloga Turske kao veze između Evrope i Srednjeg istoka i Centralne Azije istinski je porasla. Najmanje četiri među novim nezavisnim državama Centralne Azije, koje su nekad bile dio Sovjetskog Saveza, imale su bliske kulturne veze sa Turskom, a ipak će im se zbog političkog uticaja udvarati Iran, Saudijska Arabija i možda Irak, kao i Rusija. I u interesu Sjedinjenih Država i Evrope bilo je da Turska - najsekulamija zemlja u tom području i, naravno, članica NATO-a - igra važnu ulogu u regionu. Ovo je, međutim, bilo teško; Turci su se, kao i uvijek, osjećali okruženi neprijateljskim susjedima - počev od Sirije, Irana i Iraka - i pritisnuti tlačenom

kurdskom manjinom koja nikad nije bila u potpunosti asimilirana i koja ima snove o nezavisnosti ili većoj autonomiji. Na samom sjeveru i istoku Turske leže druga područja s velikom tenzijom ili sukobima - Čečenija, Nagorno- Karabakh, Gruzija, Tadžikistan. Odnosi Turske sa ostatkom svijeta uglavnom nisu bili dobri a posebno su bili zategnuti sa Njemačkom, gdje živi i radi preko dva miliona Turaka. Zamolio sam sve ambasadore u zemljama Evropske unije da poguraju za bolje odnose EU sa Turskom.

Ključ za stabilnost u regionu leži u odnosu između Turske i Grčke. Godine 1995. nivo tenzija između ta dva saveznika N ATO-a bio je nesrazmjeran samim problemima. Grci nikad neće oprostiti Turskoj zbog onog što se 1974. dogodilo na Kipru, a veliki broj drugih dugotrajnih pritužbi, uključujući eksplozivne probleme u istočnom Egeju, ukazuje da je često samo jedna varnica dijelila ta dva saveznika NATO-a od novih incidenata. Neslaganja su bila stvarna a Sjedinjene Države su se trudile da spriječe eksploziju, iako je i politika same Amerike krajem '60-ih i početkom '70-ih znatno doprinijela problemima. Grčko-turski odnosi pokazivali su simptome nove etničke mržnje predstavljene kao nacionalizam, sličan onima koji su inficirali ostatak Balkana i druge dijelove Centralne Evrope u periodu poslije hladnog rata.

Premijer Tansu Ciller bila je konstantno iznenađenje za Amerikance. Sa diplomom Harvarda, atraktivna i graciozna i izuzetno inteligentna, mogla je impresionirati Amerikance, uključujući i predsjednika Clintona, kao nijedan drugi lider u Evropi. Ali manje je bila jasna njena sposobnost da donosi i nameće odluke. Stajala je na vrhu krhke političko/vojne strukture koja joj nije vjerovala. Bila je u zategnutim odnosima sa mnogim članovima svoje koalicije i sa predsjednikom Demirelom. Turska vojska, sa nezavisnim centrom moći, držala je civilno vođstvo pod stalnim pritiskom pred tako eksplozivnim pitanjima kao što su Kipar i suverenitet malih ostrva u istočnom Egeju, što je bio predmet duge rasprave s Grčkom. O ozbiljnim problemima ljudskih prava koji su štetili odnosima Turske sa ostatkom Evrope i Sjedinjenim Državama, zauzimala je tvrd stav, uveliko na neraspoloženje Washingtona. Željeli smo bolju provedbu na tom planu, uključujući oslobađanje iz zatvora znatnog broja novinara; pomak na Kipru koji preko dvadeset godina počiva na opasno nestabilnoj vagi; i razrješenje niza važnih pitanja s našim bliskim saveznikom u području, Grčkom.

Kada je Izetbegović stigao, održali smo neuobičajenu trolateralnu sjednicu sa Cillerovom - nije to bio običan skup, nego skup koji je pomogao ublažiti oštrinu teškog sastanka od prethodne noći. Izetbegović je bio vidno uznemiren i činilo se nesiguran da li da nastavi s tekstom koji je prihvatio prethodne noći. Bio je duboko ozlojeđen što bombardovanje nije nastavljeno i konačnu saglasnost na nacrt za Genevu uslovio je nastavkom bombardovanja. Čekajući na vijest iz NATO-a, smatrao sam da je to sasvim logičan stav.

Nakon sastanka, Šaćirbey i ja uputili smo se u Hilton, gdje je bilo predviđeno da održimo zajedničku konferenciju za novinare. Dok smo se vozili ulicama, nazvao je Strobe. Nije bio rad da o osjetljivim pitanjima razgovara preko otvorenog mobitela, ali je jedva čekao da nam saopšti toliko potrebne dobre vijesti, Strobe je govorio polušifrirano: „Braća Smith i naš veseli prijatelj donijeli su novu odluku koja naš noćašnji razgovor čini PD."

Šta je htio reći? Trebalo mi je trenutak da razumijem kako mi pokušva reći da su se dva /nisu u rodu/ Smitha, admiral Leighton i general Rupert i general Joulwan /"our jolly friend'7 predomislili u vezi bombardovanja i da su tako naše diskusije od prethodne večeri sada „PD" /prevaziđene događajima/. Drugim riječima, bombardovanje će se nastaviti.

Isplatili su se upornost zvaničnika kao što su Willi Claes i general Jouwlan u Briselu, i Bergera Talbotta i admirala Owensa u Washingtonu. Još jednom su bosanski Srbi navukli na sebe nešto što su mogli spriječiti - srećom, za nas. Nemoguće je, naravno, sa izvjesnošću reći kakav bi efekat neuspjeh da se nastavi s bombardovanjem predstavljao za naša nastojanja ali vjerujem da su bila od vitalne važnosti. Nakon mirovnog sporazuma, neki evropski zvaničnici tvrdili su da bi se pregovori okončali sa istim rezultatima i sa i bez bombardovanja. Drago mi je da nismo testirah ovu pretpostavku.

U avionu iz Ankare za Beograd, Hill i Owen su predskazali da Milošević neće prihvatiti neke od ključnih odredbi u našem nacrtu za Genevu. Tri dana pred Genevu, rekli su, suočeni smo sa zastojem. Pritisnuli smo Izetbegovića uza zid i nije se mogao vratiti u Sarajevo, bukvalno ili figurativno, da traži izmjene. Ali da li će se Milošević složiti s dokumentom koji smo iskovali u Ankari? Brinuli su me stavovi Chrisa i Boba koji su po ovom pitanju najviše pregovarali sa Miloševićem. U avionu, u očekivanju spornog sastanka, složili smo se da ja treba sam da vidim Miloševića - biće to moj prvi privatni sastanak s njim.

Ostavljajući naše kolege u glavnom salonu, on i ja smo, čim sam stigao, otišli u susjednu prostoriju. Sjeli smo jedan pored drugog na sofu. „Ovo smo se dogovorili sa Izetbegovićem", rekao sam pružajući mu nacrt iz Ankare. „Ne možemo to izmijeniti."

Milošević, koji se ponosi svojim pravnim obrazovanjem i sposobnošu da čita i apsorbuje tehničke materijale velikom brzinom, brzo je preletio preko dokumenta. Čak je i Bob Owen, veliki pravnik i zahtjevan u poslu, bio impresioniran s kakvom brzinom Milošević upija svaku nijansu dokumenata na engleskom. Ova vještina činila je Miloševića sasvim opasnim: redovno bi pokušao u dokumente provući riječi ili fraze koje su izgledale bezazlene, ali su sadržavale potencijalno smrtonosne zamke.

Milošević je imao primjedbe na nekoliko fraza. Želio je da se zemlja zove ili „Unija Bosna i Hercegovina" ili, možda, „Sjedinjene Države Bosne i Hercegovine". Uzvratio sam da bismo onda trebali izbaciti iz upotrebe „Republika Srpska", prijedlog koji je Milošević nazvao „apsolutno nemogućim". Postepeno se povlačio od svojih početnih zahtjeva i nakon trideset minuta rasprave, prihvatio je dokument bez ikakvih izmjena.

Vratio sam se s Miloševićem u salon, gdje su moje kolege slušali srpskog ministra spoljnjih poslova kako oplakuje svoju sudbinu što mora ići u Genevu. Pružajući dokument Owenu, rekao sam: „Imamo sporazum." Pogledao me je zaprepašteno i podigao palčeve.

Da mi se dozvoli da ponovo proživim dijelove stotina sati pregovora, vjerovatno bih počeo ovdje. U cjelini, dokument je predstavljao značajne dobitke za Sarajevo, što su znali i Milošević i Izetbegović. Ali žalim što se nismo više pobudili da prisilimo Miloševića da zaboravi na ime Republika Srpska. Kada se sada na to osvrnem, mislim da smo potcijenili koliki je značaj za bosanske Srbe na Palama da zadrže njihovo krvlju natopljeno ime - što je posljedica američke racionalnosti, koja ponekad ne obraća dovoljno pažnje emotivnom ili iracionalnom na Balkanu. Možda smo takođe potcijenili i snagu našeg pregovaračkog umijeća tog dana, upravo kada je bombardovanje nastavljeno. Trebao sam jače pritisnuti Miloševića da odustane ili promijeni ime bosansko-srpskog entiteta, iako bi trud možda propao, kako su to Owen i Hill predvidjeli.

Ostala su četiri dana do Geneve. Bilo bi fatalno da vijesti procure, jer bi mogle podstaknuti pritisak javnosti u Sarajevu da traži više. Da bismo očuvali maksimum tajnosti, faksom smo poslali kopiju sporazuma u Talbottov ured i zamolili ga da ga uruči nekolicini visokih zvaničnika; tužna je

istina da u modernom Washingtonu nikakav izvještaj koji se šalje putem normalnih kanala State Departmenta - bez obzira kako bio „sklopljen“ za distribuciju - nije bio siguran od rizika da bude nekontrolisano uručen i da procuri.

Prenoćili smo u Beogradu, zatim se uputili za Zagreb, gdje smo pregledali nacrt za Genevu sa svakako nezainteresovanim Tuđmanom. On je imao samo jednu stvar na umu: da ponovo vrati istočnu Slavoniju od Srba. Ponavljajući upozorenje da ne koristi silu, obećali smo da ćemo u sve međunarodne pregovore uključiti i istočnu Slavoniju. Tuđman je ovo pozdravio, ali je odbio da se okani javnih prijetnji.

Imali smo naš sporazum. Ali prije Geneve morali smo okupiti naše saveznike i Kontakt grupu koja nije imala pojma šta mi spremamo. Clark i Pardew su se uputili u Brisel da pomognu plan NATO-a oko rasporeda snaga u Bosni ako postignemo mirovni sporazum. Hill je odletio u Pariz da se pridruži Peteru Tarnoffu, koji je visoke francuske, britanske i njemačke zvaničnike upoznavao s planom. Izvukao sam ono što je izgledalo prijatno zaduženje: na zahtjev Tony Lakea i ambasadora Bartholomewa, posjetu Rimu da bih smirio neke veoma nezadovoljne Talijane.

Moja prva stanica u Rimu bila je posjeta staroj prijateljici, ministru spoljnjih poslova Susanni Agnelli. Vlada Lamberta Dinia naimenovala je Sunni, kako je poznatija, na ovaj položaj dijelom zbog njenog ličnog statusa. Bivši gradonačelnik i senator, sestra najpoznatijeg biznismena u Italiji Giannia Agnellia i autor memoara, bestselera sa izvrsnim naslovom *Mi uvijek oblačimo mornarska odijela,* Sunni Agnelli kombinovala je aristokratsko držanje sa nemarnom neformalnošću. Gusta sijeda griva i impozantna visina naglašavali su njen izgled. Svom poslu pristupala je kao što bi vjerovatno pristupala svemu drugom: s opuštenošću i pouzdanjem u svoju intuiciju. Pružala je utisak da se uveliko zabavlja gledajući paradu moćnih muškaraca koji artikulišu politiku. Poznavali smo se godinama, ali samo iz društvenih zbivanja. Sviđala mi se i očekivao sam, kao i Bartholomew, susret među starim prijateljima koji će razriješiti relativno mali problem - ljutnju Talijana što su isključeni iz Kontakt grupe a što, kako sam stalno nastojao objasniti, nije bila naša greška.

Nije to bila društvena posjeta. Okružena saradnicima, od kojih me je jedan probadao pogledom kroz debele naočale, raspalila se na Sjedinjene Države što su propustile njenu zemlju adekvatno informisati ili uključiti. Čitajući primjedbe koje su pripremili njeni saradnici, kazala je da smo odbacili Lakeovo zalaganje da će Italiju uključiti u Kontakt grupu. Zadovoljni što daje oduška njihovim razočarenjima, njeni saradnici su povremeno potpaljivali vatru kratkim upadicama.

Bio sam zgranut. Reggie, jedan od najobrazovanijih ambasadora Amerike, bio je zapanjen koliko i ja. Samo nekoliko sati ranije, bio sam u ružnoći Beograda i Zagreba, nastojeći okončati rat koji je prijetio stabilnosti Evrope. Sada, u jednom od najljepših gradova na planeti, glavnom gradu jedine zemlje NATO-a koja ima zajedničku granicu sa ratnom zonom, ministar spoljnjih poslova koju sam volio i znao kao prijatelja čitala nam je akt pobune. Bartholomew je rekao da će putovanje smekšati Italijane, ali se činilo da ih je samo potpalilo.

Objasnili smo da se Lake nije obavezao da će Talijane uključiti u Kontakt grupu, što je bilo izvan naše moći. Njeni saradnici tvrdili su da je on to obećao. Možda je bio nesporazum, blago smo sugerisali: nije Washington bio protiv članstva Italije u Kontakt grupi, nego članovi Evropske unije u Kontakt grupi. Naglasili smo da Sjedinjene Države žele da Italija, jedina zemlja NATO-a koja graniči s ratnom zonom, igra veću ulogu u regionu. Tony je samo rekao da ćemo s vremena na vrijeme nastojati okupiti veću grupu („Kontakt grupa plus”).

Ovo je bilo daleko od istine. Britanija, Francuska i Njemačka voljele su prestiž koji su uživale kao visoke članice ugledne međunarodne pregovaračke grupe. (Koga briga za njenu neefikasnost.) Dozvoliti Italiji da se priključi, govorili su, ne bi samo oslabilo nego bi stvorilo pritisak da se pridoda i Španija, Holandija i druge zemlje čije su trupe u Bosni. Kasnije smo saznali da su se visoki diplomati iz Pariza, Londona i Bona privatno sastali i odlučili ne samo da Italiju drže dalje od Kontakt grupe, nego da kažu Rimu da je Washington krivac!

Nisam mogao razriješiti problem Italije u vezi Kontakt grupe ali sam, u nastojanju da ublažim napetost, predložio da u oktobru u Rimu održimo specijalni sastanak „proširene Kontakt grupe", ako za ovo dobijemo pristanak ostalih iz Kontakt grupe. Odmah je prihvatila. Kada smo završili, Reggie i ja smo se sastali sa premijerom Dinijem koji je predočio stav identičan stavu Agnellieve. Sada već shvativši da ne možemo mnogo učiniti pred ovim dubokim nesporazumom naših talijanskih prijatelja, ponovio sam našu ponudu da se u Rimu održi poseban sastanak, naglasio koliko je Italija važna za Sjedinjene Države i otišao.

Iscrpljen neprestanim shuttleom, koji je već bio u jedanaestom danu, vratio sam se u Vilu Taverna, otmjenu ambasadorsku rezidenciju u Rimu, na tihu večeru sa Bartholomeweovim. Posjeta nije bila prijatna, relaksirajuća stanica među prijateljima u vječnom gradu kakvu smo očekivali. Ali na kraju, Bartholomew i ja smo zaključili da je putovanje bilo korisno, pošto može dovesti do većeg uključenja Talijana u mirovni proces u Bosni. U stvari, Talijani su na kraju bili domaćini nekoliko ključnih sastanaka u Rimu, uključujući dramatični balkanski samit februara 1996. Ništa od toga se ne bi desilo da nismo zauzeli tako čvrst protalijanski stav.

GENEVA

U Genevu smo stigli u četvrtak, 7. septembra, i sa ambasadorom Spiegelom odvezli se pravo do Američke misije. Bio sam impresioniran. U četiri dana, on je nekako sve sredio i obezbijedio sobu i sto koji tako dobro odgovaraju našim potrebama da smo to tačno kopirali za sve sljedeće sastanke, uključujući finalne pregovore.

U diplomatiji važni su detalji. U vrijeme mirovnih razgovora sa Sjeverovijetnamcima u Parizu 1968, protraćili smo više od dva mjeseca prepirući se oko oblika stola, dok se rat nastavljao. Gledao sam kako su dvojica velikih američkih diplomata, Averell Harriman i Cyrus Vance, poniženi i bijesni; bio sam odlučan da ne dozvolim da nam se slično desi. Imajući ovo na umu, zamolio sam ambasadora Spiegela u Genevi da izradi okrugli sto dovoljno velik za devet ljudi - jedan predstavnik iz svake od pet zemalja Kontakt grupe, plus jedno mjesto za kopredsjedavajućeg Carla Bildta ijedno za svaku od tri balkanske zemlje. Stolice su trebale biti dovoljno blizu jedna uz drugu tako da za stolom ne bi bilo mjesta za bosanske Srbe. Zatražio sam tablice s imenima bez naziva države a nacionalne zastave samo za pet zemalja Kontakt grupe i Evropske unije. Bio sam pogođen neobičnom usporedbom sa 1968: slična rasprava, do koje je dovelo insistiranje Hanoja da Vietkong dobije mjesto za stolom odvojeno od Sjeverovijetnamaca, bila je razlog za sramnu svađu oko oblika stola u Parizu.

Dan prije sastanka, general Ryan je pojačao bombardovanje, pogađajući kasarnu u Lukavici, jugozapadno od Sarajeva, i bombardujući skladišta s municijom, komunikacionu opremu i druge veze. Bio sam zadovoljan kada sam u *Washington Postu* vidio kolumnu Charlesa Krauthammera, stalnog kritičara američke politike, sa zaključkom da je „američka politika o Bosni konačno krenula". U

rečenici koja je očitija nego što je možda i shvatio, Krauthammer je napisao da će se bombardovanje nastaviti sve dok „(a) Srbi ne učine ustupke za pregovaračkim stolom... (b) ili mi ostanemo bez meta".

Te noći u Genevi je vladala velika napetost. Do sada, postigli smo samo dogovor između Grčke i bivše Jugoslovenske Republike Makedonije. Sada, po prvi put, sve je bilo na granici. Odvojeno sam posjetio Milutinovića i Šaćirbeya. Srbijanski ministar spoljnjih poslova bio je, kao i uvijek, slika uglađenog, prijatnog diplomate. Ali kada sam ga upitao za delegaciju bosanskih Srba, odmahnuo je rukom i rekao da su odsjeli u drugom hotelu. Nije mu bilo stalo da s njima ima posla. Šaćirbey je bio uznemireniji. Sporazum nije bio dobar za njegovu zemlju, rekao mije, i njegov predsjednik je zbog toga kod kuće „pojeo vatru".

8. septembar. Mislili smo da je sve dogovoreno; sporazum su prije dva dana svi prihvatili. Planirali smo da se sastanemo, formalno potvrdimo sporazum, neformalno razgovaramo o budućnosti i onda se sastanemo sa novinarima. Ali na Balkanu ništa ne ide prema planu - i, za dan, Američka misija u Genevi pretvorila se u dio ratne zone. Nevolje su počele petnaest minuta prije nego što su naše kolege iz Kontakt grupe trebali stići, kada je nazvao Šaćirbey da kaže da neće doći na sastanak ako njegova zemlja ne zadrži ime „Republika Bosna i Hercegovina". U Sarajevu su bili žestoko kritikovani, rekao je, i trebali su ovu promjenu u posljednji minut.

Ovo je bio prvi primjer vraćanja unazad u pregovorima - nova dopuna ili promjena u poziciji Sarajeva nakon što bi se oko nečeg složili. Mogao sam saosjećati s njima, ali Izetbegović se saglasio u Ankari i ako pokušamo ponovo otome pregovarati u Genevi, jugosloveski ministar spoljnjih poslova Milutinović će odbiti; kako nam je rekao, on nema ovlaštenja i ne može odlučivati.

Nimalo uvijeno rekao sam Šaćirbeyu da će, ako on bude odgovoran za neuspjeh u Genevi, Sjedinjene Države njega smatrati odgovornim a samo će Srbi izvući korist. Bio je to oštar razgovor - najteži koji sam imao sa Šaćirbeyom - a čulo ga je nekoliko ljudi. Kasnije, kada je procurilo novinarima, u pretjeranom obliku, postalo je dio pregovaračkog folklora da je glavni američki pregovarač „govedo" koji na svakog riče. Ali u stvari, tako emotivne razmjene riječi bile su veoma rijetke i obično namjerne. Bez obzira na moj ton, Šaćirbey je bio ubijeđen da je u njegovom interesu da se na vrijeme pojavi na konferenciji. Ali da bi se zaštitio proces, kontaktirao sam sa Warrenom Christopherom i zamolio ga da pozove Izetbegovića i Silajdžića u Sarajevu ipomogne da ih smiri. On je to odmah učinio, obojici objašnjavajući da prva rečenica Ženevskog sporazuma predstavlja „moćno priznanje" statusa Bosne, što je više od njihovih ustupaka kada je riječ o imenima.

Kratko poslije 10.00 sati ujutro, delegati su se okupili oko malog okruglog stola Dana Spiegela. Carl Bildt je sjeo s moje desne strane a ruski zamjenik ministra spoljnjih poslova Igor Ivanov s lijeve. Pravo preko puta nas sjedila su trojica ministara spoljnjih poslova a iza njih stotine novinara. Bez upozorenja ustao sam i obišao sto do trojice ministara. „Hoćete li mi se svi pridružiti u rukovanju za svijet", rekao sam. Zaprepašteni ali nemoćni da to izbjegnu, Šaćirbey, Granić i Milutinović ustali su i nespretno pozirali za fotografiju koja će u svijetu biti viđena kao znak zamaha prema miru. Zatim smo zamolili novinare da odu i bacili se na posao.

Čim sam otvorio sjednicu, naišli smo na problem. Lider delegacije bosanskih Srba, „potpredsednik" Republike Srpske Nikola Koljević, ustao je sa svog mjesta iza stola. „Potestujem protiv ovakvog rasporeda", rekao je. „Moja delegacija treba da sedi za stolom, i nećemo učestvovati

na ovom sastanku ako nam se uskrati naše pravo." Ovaj aranžman za stolom upravo je i smišljen da bi se to osujetilo i bio sam zahvalan što nema mjesta da bi se Koljević uvukao. Odgovorio sam da, prema Patrijarhovom papiru, ministar spoljnjih poslova Milan Milutinović zastupa bosanske Srbe. Koljević je ljutito ustrajao i kada sam pogledao Milutinovića očekujući da ušutka Koljevića, skrenuo je pogled. Odmah sam zatražio prekid.

Spremili smo niz malih prostorija izvan glavne konferencijske sobe za privatne sastanke. Uvodeći Milutinovića samog u jednu od njih, upitao sam ga da li je ovo igra koju su on i Koljević smislili? Ako jeste, rekao sam, sastanak će se prekinuti a posljedice će biti ozbiljne. „Ako nije", rekao sam, „morate svoje 'prijatelje' staviti pod kontrolu."

Nervozan i nesretan Milutinović je rekao da ne može kontrolisati malog bosanskog Srbina. „To može samo moj gazda", dodao je. Zatim je dao prijedlog koji me je iznenadio. „Mislim da će vas razumeti ako odlučno s njim razgovarate."

Zamolio sam Koljevića i njegovog kolegu, „ministra spoljnih poslova" Aleksu Buhu, da nam se pridruže u maloj sobici. Dok je Milutinović pratio šutke, rekao sam im da će sami sebe potpuno isključiti iz procesa ako nastave da se bune. „Idite ako želite", rekao sam zaprepaštenim Srbima. „Ali ako odete, nastavićemo bez vas i uticaj bosanskih Srba u ovom procesu biće eliminisan. Sumnjam da će predsjednik Milošević biti zadovoljan, ali sve je do vas."

Izgledalo je kao da Koljević ispuhuje pred našim očima. Iznenada je postao svačiji prijatelj, čovjek mira koji je samo želio da mu se dopusti da navede nekoliko redaka svog voljenog Shakespearea prije nego što splasne. Predložio je da mu se dozvoli da posljednji put ustane sa svog mjesta iza stola, odobri da Milutinović govori umjesto njega i njegovih kolega i da će onda ušutjeti.

Rekao sam da ćemo pristati na njegov zahtjev, ako ne kaže ništa bitno i da su se Šaćirbey i hrvatski ministar spoljnih poslova Mate Granić unaprijed složili. Kada sam im nekoliko minuta kasnije prišao, obojica su prihvatili dogovor. Sukob je bio napet, ali je okončan za manje od trideset minuta. Kada smo nastavili, Koljević je slijedio svoj scenario, patetično citirajući barda i „odričući se" svog prava da govori, nakon čega smo konačno otpočeli sastanak. Mnogo sam naučio iz ove mini krize kako da izađem na kraj sa stranama. Prije svega, bilo je jasno da čovjek ne može naći kompromis ili ponovo pregovarati sa bosanskim Srbima; upustite ih u proces i on će uvijek propasti.

Ostatak sastanka bio je rutinski. Svaka osoba za stolom održala je govor; kao i obično u takvim prilikama, govori nisu imali značaja. Dobivši priliku da se pokažu pred publikom - čak i bez prisustva novinara - trojica ministara vratili su se sterilnoj i optužujućoj retorici.

Tog poslijepodneva, u hotelu Intercontinental, moje kolege i ja zajedno sa Carlom Bildtom, Igorom Ivanovim, Pauline Neville-Jones, Jacquesom Blotom i Wolfgangom Ishingerom, suočili smo se sa preko četiri stotine novinara, direktnim prenosom na CNN i nekoliko evropskih televizijskih kanala. Na konferenciju za novinare nismo pozvali trojicu balkanskih ministara spoljnih poslova, znajući da njihov urođeni nagon za svađu može odvratiti pažnju od „Zajednički dogovorenih principa". Prije čitanja sporazuma, ja sam dao lično saopštenje:

Naša prva misao ovog jutra, kada smo ušli u prostoriju i zatekli ministre spoljnjih poslova Bosne, Hrvatske i Srbije u prostoriji, prvi put u toliko mjeseci, bila je da su voljni rukovati se i postići zajednički sporazum koji nas, mada ograničen, vodi prema miru...Naša prva misao - svih nas - bila je: da su samo Nelson, Joe i Bob Frasure mogli vidjeti ovaj dan.

Za trenutak sam zamucao, i Carl Bildt je susretljivo nastavio istu temu, govoreći da su

Frasureova „vrsnoća, znanje i humor omogućili veliki dio ovog sporazuma”.

Zajednički dogovoreni principi od 8. septembra bili su samo prvi korak prema miru i mi nismo željeli da to rasprodamo. Bombardovanje i rat još su trajali. Da bih naglasio ograničenja sporazuma, dao sam još jedan komentar uz odobrenje Kontakt grupe:

Izjava nas vodi važan korak bliže miru. Ipak, ma koliko važna, ova izjava ne predstavlja kraj tragedije na Balkanu. Daleko od toga... Najteži posao tek predstoji. (Dva) entiteti još treba da razviju osnovu za centralnu veznu strukturu... Uz to, strane treba da defmišu njihove interne granice unutar Bosne, u skladu sa principom 51- 49. Ne smijemo se zanositi da će to biti lak zadatak...

Nakon konferencije za novinare, zamolio sam svakog člana našeg tima da se sastanu sa novinarima pojedinačno ili u malim grupama koje će organizovati energični oficir za štampu u Evropskom birou Aric Shawn, koji je iz Washingtona doletio u Genevu da pomogne sa medijima. Željeli smo se osigurati da je priča pravilno odaslana; posebno smo željeli osigurati da svako shvati da će sljedeći korak biti fiksiranje veće pukotine u ženevskom sporazumu - potpuni nedostatak svakog sporazuma o formi i prirodi centralne vlade. Bez toga, sporazum bi se lako mogao protumačiti kao da je podijelio Bosnu, a naš cilj je bio potpuno suprotan.

Prošli smo prvu fazu pregovora i svijet je saznao. Ipak, uprkos preoptimističnom izvještavanju, još smo bili daleko od naših ciljeva. Planirali smo da za sedmicu nastavimo s našim shuttleom, ali dok smo išli kući nismo imali jasan plan kako.

- GLAVA 10 -

Kraj opsade Sarajeva

(9 - 14. septembar)

U jednoj od svojih mnogih javnih izjava lider bosanskih Srba, Crnogorac Radovan Karadžić, rekao je da su Srbi u prošlom periodu, kada su svi bili na njihovoj strani, bili izvrgnuti „genocidnom istrebljenju", dok naprotiv, tokom prošle godine, kada ih je toliko protiv njih, oni najmanje pate.

Od svih bezbrojnih apsurdnosti i neistina koje su izrečene, ova izjava uistinu sve nadmašuje. Više od četrdeset godina Bosna je naseljena Bosancima, i mi nismo pravili razliku između Srba, Muslimana ili Hrvata ili bar takve razlike nisu bile najvažnije u njihovim uzajamnim odnosima. U celom tom periodu, što odlično znaju i Jugosloveni i svet, nije bilo zatočeničkih logora za Srbe u Bosni, niti javnih kuća za Srpkinje, niti su srpskoj deci bili prerezani vratovi... Ali prema Karadžiću, Srbi su nekako tada bili nesretni. A sada, u ratu, s toliko poginulih... sada, prema njihovom lideru, došlo je vreme kada najmanje pate... Etnički čiste države su nemogućnost u današnjem svetu i smešno je i pokušati stvoriti i održati takvu državu, čak i kad postoji samo jedna nacija.

MIRA MARKOVIĆ (supruga Slobodana Miloševića), u svojoj novinskoj kolumni od 20. januara 1993.[49]

NAKON TRINAEST DANA NA PUTU - najdužem od svih naših shuttle putovanja - planirali smo provesti najmanje sedmicu u Washingtonu. Za ovo je bilo ličnih razloga, ali i pošto su pred nama bile važne političke odluke, takođe nam je bilo potrebno nekoliko dana da dođemo do konsensusa o nekim ključnim pitanjima.

Međutim, događaji u Bosni prebrzo su se kretali da bi se politika jasnije preispitala i nakon samo jednog radnog dana u Washingtonu bili smo na povratku u region. Ovaj put ćemo pregovarati o okončanju trogodišnje opsade Sarajeva - i neočekivano se sastati sa dvojicom najtraženijih osumnjičenih ratnih zločinaca na svijetu, Radovanom Karadžićem i Ratkom Mladićem.

U nedjelju, 10. septembra, dok smo se ponovo okupljali u Washingtonu, Janvier se ponovo sreo sa Mladićem u graničnom gradu Mali Zvornik. Sastanak su dogovorili predsjednici Chirac i Milosevic, jer su obojica željeli što prije novu pauzu za bombardovanje. Chirac je bio zabrinut za oslobađanje dvojice francuskih pilota koji su bili zarobljeni za vrijeme bomardovanja. Janvier je otišao na sastanak očekujući da će Mladić ponuditi povlačenje teškog oružja bosanskih Srba sa brda oko Sarajeva. Ali i ovog puta sastanak se nije odvijao prema planu UN. Umjesto toga, Mladić je prijetio da će napasti preostale „sigurne zone" i odbio pregovarati sve dok se ne prekine s bombardovanjem.

Mladićevo ponašanje otvorilo je vrata za dvije najneočekivanije i najvažnije taktičke odluke zračne kampanje NATO-a - napasti vitalne vojne ciljeve u blizini najvećeg srpskog grada u Bosni, Banja Luke; i upotrijebiti krstareće rakete Tomahawk. Trinaest skupih, putem radara vođenih raketa, upućene su na važne vojne centre bosanskih Srba u zapadnoj Bosni, dalje od Sarajeva i Goražda. Iako nekoliko bojevih glava od tristopedeset kilograma nisu bile ni blizu moćne kao stotine bombi od

hiljadu kilograma koje su bacane iz aviona, psihološki efekat tog sofisticiranog oružja, koje je ranije korišteno u Zalivskom ratu, bio je ogroman. Gubitak je, pak, bio više nego psihološki: jedna raketa izbacila je glavni centar veza bosanskosrpske armije na zapadu, sa razornim posljedicama.

Karadžić je izgledao sve očajniji. U pismu upućenom predsjednicima Clintonu, Yeltsinu i Chiracu, on je primijenio i molbu i bijes i prijetnje, nazivajući napade na Banja Luku „bizarnim" i „barbarskim". Ako budu nastavljeni, poručio je, bosanski Srbi će „razmisliti o učešću u daljim mirovnim razgovorima". NATO je, nastavio je, „objavio rat Republici Srpskoj... Vreme brzo ističe." Iako mi je izgledalo da Karadžićevo pismo potvrđuje efikasnost Tomahawka, udari su povećali napetost u samom NATO-u. Jedanaestog septembra, na specijalnom sastanku Vijeća NATO-a, Francuska, Španija, Kanada i Grčka kritikovale su napade u zapadnoj Bosni, tvrdeći da predstavljaju neovlaštenu eskalaciju.

Bilo je i hladnih udara iz Moskve. Čak i prije lansiranja Tomahawka, Yeltsin je, 7. septembra, u pismu predsjedniku Clintonu izrazio zabrinutost zbog bombardovanja. Sada je upotreba krstarećih raketa, najbiranijeg oružja hladnog rata, duboko uzdrmala Ruse. Nisu mogli, kako su ljutito izjavili, „biti ravnodušni prema sudbini djece naše slavenske braće". (Pentagon je odmah uzvratio da nijedno dijete nije poginulo prilikom zračnih napada.) Ruski diplomati zaprijetili su da će se povući iz Kontakt grupe. Ministar odbrane Pavel Grachev nazvao je Billa Perryja da ga upozori da bi udari mogli navesti Moskvu da preispita sporazume o vojnoj saradnji sa NATO-om i čak zaprijetio „da će jednostrano pomoći Srbima" ako se bombardovanje nastavi. Sljedećeg dana Rusija je Vijeću sigurnosti UN predložila rezoluciju da se osudi bombardovanje, ali je ambasador Albright to brzo skrenula.

Ova snažna ruska reakcija na bombardovanje nije se mogla u potpunosti zanemariti. Perry i Grachev su već započeli razgovore o ruskom učešću u okviru sporazuma o postmirovnim snagama u Bosni. Osim Balkana, tu je bilo i opsežnije pitanje ruskih odnosa sa NATO-om, pitanje koje je izmicalo otkako je predsjednik Clinton najavio našu namjeru o proširenju Atlantskog saveza. Zbog rastuće napetosti predsjednik i Christopher odmah su poslali Strobea Talbotta u Moskvu na „tihe konsultacije". Njegovo putovanje se pokazalo pravovremenim i efikasnim. Poslije njegovog žestokog objašnjenja da je bombardovanje u skladu sa ovlaštenjem NATO-a i bitno za pregovore, ruska zabrinutost iako nije nestala znatno se ublažila - tako raščistivši put za nastavak pregovora Perry-Grachev.

Kako je bombardovanje nastavljeno, vojne snage Hrvata i bosanskih Muslimana uživale su u svojoj prvoj sedmici otkako je rat počeo, čak iako još nije bilo vojne koordinacije između njih. U sedmici nakon Geneve, Hrvati su uzeli Donji Vakuf, tako otvarajući šire područje u zapadnoj Bosni. Karadžić je optuživao da su zračni udari NATO-a pomogli ofanzivi. Ali iako nema pogovora da su zračni udari pomogli Federaciji, nije bilo istine u Karadžićevoj optužbi; u stvari, takva koordinacija bila je najveća mora mnogih oficira NATO- a, „klizava padina" prema dubokom vojnom uključenju kojeg su se plašili i protivili mu se. Istina je bila jednostavna koliko ironična: nikad ne bi došlo do zračnih udara da Pale nisu napravile istorijsku grešku u tumačenju predsjednika Clintona i Sjedinjenih Država.

Krug se zatvarao kada se Komitet vrhovnika sastao u Bijeloj kući 11. septembra poslijepodne. Predsjednik je bio prisutan jednom dijelu sastanka i njegovo prisustvo je napravilo veliki pomak, dajući našoj diskusiji smjer i omogućujući nam da brzo dođemo do nekih važnih zaključaka.

Tony Lake je želio da odmah sazovemo međunarodnu mirovnu konferenciju. Drugi su počeli da ga podržavaju, ali ja sam se usprotivio; trebali smo dozvoliti da se nastavi ofanziva Federacije a ponor između tri strane bio je još suviše veliki za sastanke trojice predsjednika oči u oči. Naš sljedeći diplomatski cilj, rekao sam, mora biti fiksiranje „velike pukotine u ženevskim principima" - nedostatka „vezivnog tkiva između dva entiteta".

„Da li je vrijeme da se smanji stepen bombardovanja NATO-a?", upitao je predsjednik.

Pitanje je odražavalo snažan pritisak na predsjednika da se okonča bombardovanje. „Nije, gospodine predsjedniče", odgovorio sam. „Može doći vrijeme kada će nastavak bombardovanja naškoditi mirovnim naporima, ali još nismo dotle došli. Pregovarački tim vjeruje da trebamo biti oštri. Naša vodeća pozicija postaje jača. Treba to iskoristiti ili ćemo izgubiti. Ovo boli bosanske Srbe, ali pomaže nama. Što se tiče Miloševića, on od toga ne pravi medvjeda."

Christopher se složio. „Bombardovanje treba nastaviti", rekao je. „Bilo bi pogrešno kada bismo se sada povukli."

„U redu", rekao je predsjednik. „Ali sam razočaran što zračna kampanja nije bolje kooridinirana sa diplomatskim naporima."

Bila je to pametna opaska. Isto pitanje i mene je duboko mučilo; u Administraciji nije bilo mehanizma ili strukture sposobne za takvu koordinaciju. U stvari, uloga VN S-a bila je da koordinira takva međuagencijska pitanja. Želio sam kazati predsjedniku da ovaj problem zahtijeva pomnu pažnju. Ali odnose između VNS, države i odbrane ne treba de učvrsti pomoćnik državnog sekretara. Kasnije smo saznali da je admiral Smith naredio admiralu Ryanu, koji je bio zadužen za bombardovanje, da ne održava kontakt sa pregovaračkim timom.

Neočekivano, Bill Perry je predložio da razmislimo o još jednoj jednostranoj pauzi bombardovanja. Ovo je Warrena Christophera i mene malo zaskočilo. Zašto bi sekretar odbrane predložio prekid bombardovanja u trenutku kada njegove snage dramatično proširuju polje bombardovanja? Ljudima koji nisu upoznati za metodama Pentagona to može izgledati neobjašnjivo. Ali ogromni vojni establishment često djeluje na nekoliko različitih nivoa odjednom. Ako se ispravno shvati, onda ponašanje Pentagona manje iznenađuje. Vojska nije voljela svoje pilote uvlačiti u rizik zbog ograničenog političkog cilja, i otud njihova želja da se što prije okonča bombardovanje. U isto vrijeme, ako se od njih zatraži da nastave s bombardovanjem, oni će nastojati da to što efikasnije urade. Otud i njihova želja da upotrijebe rakete Tomahawk i F-117, avion koji se teško može otkriti na radaru. Uz to, i mornarica i vazduhoplovstvo željeli su pokazati, posebno Kongresu, vrijednost svog novog naoružanja. Za mornaricu, ovo je značilo Tomahawke koji su lansirani s brodova u Jadranu. Za vazduhoplovstvo, to je značilo skupe i sporne F-117, o čijoj su se vrijednosti pitali neki kritičari Pentagona.

Warren Christopher se prvo usprotivio. Kako je inače bio blagorječit, Christopher je bio posebno efikasan kada bi povisio glas ili pokazao emocije. „Moramo nastaviti s bombardovanjem sve dok ne postignemo stvarnu efikasnost", rekao je odlučno. „Srbi moraju biti impresionirani našom spremnošću da neprestano bombardujemo ako bude potrebno." Christopher je dobio podršku Lakea, Albrightove i mene.

Skoro odmah iskrsnuo je ozbiljnjiji problem. Admiral Owens, potpredsjednik Združenog štaba, izrekao je primjedbu koja je iznenadila i Christophera i mene. Smirenim, metodičnim i autoritativnim stilom, Owens je rekao da će za dva do tri dana NATO ostati bez dopuštenih meta „Opcija dva".

Naravno, rekao je Owens, bombardovanje bi se moglo nastaviti ponovnim gađanjem meta iz Opcije jedan i dva. Međutim, to ne bi imalo veliki značaj a piloti bi bili u većoj opasnosti pošto su se bosanski Srbi izvještili u gađanju protivavionskim oružjem. Da bismo napali mete iz Opcije tri, mnogo širu grupu koja je uključivala srpske trupe i opremu širom Bosne, trebali bismo se obratiti i Vijeću NATO-a i Vijeću sigurnosti UN za dozvolu. Ali svi u prostoriji znali su da bi šanse za dobijanje pristanka od naših NATO saveznika za napad meta iz Opcije tri bile ravne nuli.

Na povratku u State Department nakon sastanka, Christopher mi je rekao da sumnja da je vojska stvarno iscrpila sve svoje dopuštene mete iz Opcije dva. Ali nije bilo načina da se ispituje vojska u okviru njenog polja odgovornosti - vojska je kontrolisala informacije i nezavisna provjera bila je praktično nemoguća.

Samo nekoliko trenutaka ranije predsjednik je napomenuo da bi bombardovanje trebalo odmjeriti zbog političkih i diplomatskih razloga, a u stvari odjednom se radilo o suprotnom; vojska je preradila naš pregovarački raspored. Moja prva briga bila je da će to, ako informacija postane javna, kako se često događalo nakon sastanaka u Bijeloj kući, oslabiti našu pregovaračku rundu. Ako se zračna kampanja uistinu okonča za nekoliko dana, moramo nastaviti s bombardovanjem dovoljno dugo da bismo pregovorima dobili nešto zauzvrat. „Ako NATO ostane bez ciljeva prije nego što nastavimo s razgovorima s Beogradom, nećemo imati priliku da za bombardovanje dobijemo nešto zauzvrat", rekao sam. „Nemojmo prestati za džabe." Christopher se složio. „Osigurajmo se da pregovarački tim što duže koristi moć vojne sile", rekao je.

Suočen sa ovim novim vremenskim pritiskom, Christopher je zamolio da pregovarački tim sljedećeg dana ode u Beograd, četiri dana prije nego što je predviđeno.

Sljedećeg dana, prije odlaska, pozvao sam admirala Smitha u Napulj da ga pitam koliko će još biti voljan nastaviti s bombardovanjem. Smith je odgovorio da, s obzirom na rutinsko vrijeme, misli da ima još tri dana novih meta nakon čega će nastaviti s bombardovanjem po ciljevima koje su već pogodili - ili, kako je to Smith rekao u svom najboljem stilu starog morskog vuka, „očistiti još koju zalutalu mačku i psa". Značenje iza poruke bilo je jasno: Smith nije želio da pregovarači „iskoriste" bombardovanje i po svojoj ocjeni će odlučiti kada treba prestati. Ovo ni blizu nije bio najbolji način da se integrišu diplomatija i vojni pritisak, ali nismo imali izbora.

Spavali smo malo dok smo letjeli za Beograd, u noći između 12. i 13. septembra. Dok smo se pripremali za sastanke, spomenuo sam osjetljivo pitanje: Šta ćemo uraditi ako od nas zatraže da se sastanemo s dvojicom osumnjičenih ratnih zločinaca koji su vodili bosanske Srbe, Radovanom Karadžićem i Ratkom Mladićem? Treba li da se uopšte sretnemo s njima i, ako se sretnemo, kako da s njima pregovaramo? Bilo je to od onih rijetkih pitanja u kome su politička i taktička razmatranja bila povezana sa pitanjima morala.

Ovdje je bila istorija. Karadžić i Mladić su se ranije sastajali sa zapadnim pregovaračima, uključujući Vancea, Owena i lorda Carringtona. Jimmy Carter je znatan dio vremena proveo sa Karadžićem samo sedam mjeseci ranije i ostao s njim u redovnoj vezi telefonom i faksom.

Ipak, osjećao sam se neugodno pri pomisli da sjednem sa osumnjičenim ratnim zločincima. Ali na kraju sam odlučio da je i to po ovim okolnostima opravdano. Do tog zaključka došao sam pod dubokim uticajem priča Raoula Wallenberga i Folkea Bemadottea, dvojice legendarnih Šveđana - obojica su bili tema biografija moje supruge Kati - koji su pregovarali sa Adolfom Eichmannom i Heinrichom Himmlerom 1944-1945. Svaki od njih je odlučio da pregovara sa masovnim zločincem

kako bi spasili živote. Istorija je pokazala ispravnost njihovih odluka koje su dovele do spašavanja desetina hiljada Jevreja prije nego što su obojica bili ubijeni - Wallenberg u sovjetskom zatvoru, a Bemadotte u rukama izraelskih terorista u Jerusalemu 1948.

Zaključili smo da je, po tome, prihvatljivo sresti Karadžića i Mladića ako će to pomoći pregovorima. Dok se naš avion spuštao prema vojnom aerodromu u Beogradu, odlučili smo da ne tražimo da se sastanemo s tom dvojicom, ali da ćemo ih vidjeti ako to Milošević predloži. Međutim, mi ćemo postaviti neke uslove. Nećemo se sastati ni s kakvim bosanskim Srbima - osumnjičenim ili neosumnjičenim - ako se predstave kao odvojena delegacija ili sami pokušaju pregovarati. U isto vrijeme, svakom članu tima sam rekao da može odlučiti hoće li učestvovati ako se ijedan od njih pojavi i da li će se s njima rukovati.

Sletjeli smo u Beograd kasno ujutro 13. septembra. Dva sata kasnije bili smo opet u Miloševićevoj vili izvan Beograda. Jedva je čekao da započnemo. Televizijska ekipa ABC-a, sa dopisnicom Sheilom McVicker, snimala je otvaranje sastanka za *Nightline* special a onda su se povukli u vrt. Čim su otišli, Milošević se požalio na prošireno bombardovanje. „Vaši avioni pružaju blisku vazdušnu podršku Muslimanima i Hrvatima", rekao je. Odgovorio sam mu da je krivo obaviješten, ali sam se spremno složio - u stvari, sa izvjesnim zadovoljstvom - da bombardovanje, čak iako nije koordinirano sa kopnenim trupama Federacije, pomaže Muslimanima i Hrvatima. „Srbi su to sami sebi donijeli", rekao sam.

Milošević je rekao da je potrebno „smiriti" situaciju na terenu. Mislio je da može navesti bosanske Srbe da pristanu na obustavu vatre u cijeloj zemlji ako se, zauzvrat, obustavi bombardovanje. Zatim ćemo, rekao je, što prije sazvati međunarodnu konferenciju kako bismo okončali rat.

Miloševićev prijedlog o obustavi vatre u cijeloj zemlji bio je nešto novo. Znao sam da to Washington želi, ali je bilo prerano sve dok ofanziva napreduje. „Opšta obustava vatre ne dolazi u obzir", rekao sam. „Ali možemo razgovarati o obustavi za područje Sarajeva."

Bili smo zapanjeni promjenom njegovog tona. Jasno je da su hrvatsko-muslimanska ofanziva na zapadu i bombardovanje imali veliki efekat na bosanske Srbe. Izgledalo je da Milošević žuri. Na žalost, žurili su i mnogi na Zapadu. Ne prvi put, pomislio sam: šanse za održiv mir popraviće se ako se nastavi bombardovanje i ofanziva, barem za neko vrijeme.

Oko 17.00 sati, Milošević je otkrio svoje veliko iznenađenje: „Karadžić i Mladić su u drugoj vili, oko dvije stotine metara dalje", rekao je. „Ovdje mogu biti za deset minuta. Zašto ih ne pozovemo da nam se pridruže tako da možete direktno s njima pregovarati?"

Bio sam zahvalan što smo se pripremili za ovaj trenutak. U ovom času, međutim, osjećao sam kako mi prolazi drhtaj cijelim tijelom. Nije pretjerano reći da sam jednostavno mrzio tu dvojicu ljudi zbog onog što su učinili - uključujući, indirektno, i smrt naše trojice kolega.

„Prvo malo porazgovarajmo", rekao sam, nudeći se da ne izgledam zabrinut. „Jeste li sigurni da možemo išta postići? Zašto se vi prvo s njima ne sastanete dok mi ovdje čekamo?"

Milošević je rekao da je siguran da možemo učiniti napredak ako koristimo njegovu „tehnologiju" - podrazumijevajući teatarski stil s kojim je volio da smete i izmanevriše druge političare na Balkanu.

„Gospodine predsjedniše, u tom slučaju spremni smo da se s njima sastanemo, ali pod dva

uslova. Prvo, oni moraju biti dio vaše delegacije, vi morate voditi razgovore i morate ih kontrolisati. Drugo, ne smiju nas obasipati s istorijskim budalaštinama, kao ostale. Moraju biti spremni za ozbiljne razgovore."

„Pristaće", rekao je Milošević. „Bez budalaština. Dopustite da ih dovedem." Jednom saradniku je rekao da pošalje po bosanske Srbe. Zamolili smo ekipu ABC-a koja je napolju čekala da odu, ne govoreći im zašto. Zatim smo popili piće na terasi i pričekali ljude s Pala. Travnjaci su se spajali s drvećem ne tako daleko. U večerima ranog avgusta bilo je još mnogo prirodne svjetlosti.

Nakon nekih dvadeset minuta, dva otvorena mercedesa zaustavila su se na prilazu. Dvojica ljudi izašli su iz prvih kola, a za njima ostali. Dok su nam se približavali između drveća na blijedoj ljetnoj svjetlosti, ponovo sam se stresao pred njihovim prepoznatljivim siluetama: jedan u odijelu, visok, sa divljom grivom kose; drugi, nizak i nabijen, u maskimoj uniformi, gazeći kao da ide kroz blatnjavo polje.

Prije nego što su bosanski Srbi došli do nas, okrenuo sam se Miloševiću i rekao: „Prošetaćemo dok vi objasnite osnovna pravila. Vratićemo se kada nas uvjerite da su se složili." Povukli smo se u šumu oko stotinu metara iza glavne zgrade, gdje smo nervozno čekali i ponavljali našu strategiju. Deset minuta kasnije jedan saradnik došao je do nas trčeći i rekao da su Milošević i njegovi gosti spremni.

Nisam se rukovao iako su to pokušali i Karadžić i Mladić. Neki iz našeg tima jesu, drugi nisu; bio je to njihov izbor. Sjeli smo za dugi sto na terasi, gledajući jedni druge i počeli da razgovaramo. Pored Karadžića poredali su se drugi bosanski Srbi čija su nam imena bila poznata, uključujući Momčila Krajišnika, predsjednika skupštine bosanskih Srba. Govoreći djelimično na engleskom, Karadžić je odmah počeo da se žali na nepravedno bombardovanje. Rekao je da je spreman na prestanak neprijatelj stava u cijeloj zemlji, samo ako Federacija pristane da to „ne iskoristi". Rekao sam da Sjedinjene Države u principu podržavaju obustavu vatre, ali ne ovaj put. Ovdje smo samo da razgovaramo o situaciji oko Sarajeva.

Dok je Karadžić odgovarao, pogledao sam Mladića. Hollywood ne bi mogao naći ubjedljivijeg ratnog zlikovca. - nema bolje riječi za to - i svakog Amerikanca uvukao je u, kako nam je izgledalo kada smo kasnije uporedili opaske, u borbu pogleda. Uprkos tome, njegovo prisustvo bilo je snažno; nije bilo teško shvatiti zašto su ga njegove trupe poštovale; bio je, pomislio sam, jedna od onih smrtonosnih kombinacija koje istorija povremeno isturi - harizmatični ubica.

Uprkos svojoj veličini, Karadžić na ovom sastanku nije bio impozantna figura. Imao je tužno lice, sa snažnim čeljustima, meku bradu i iznenađujuće blage oči. Studirao je psihijatriju u New Yorku i odlično razumio engleski. Bio je brz kada je trebalo početi sa samosažaljivim protestom protiv NATO-a i Muslimana, koje je optužio da su granatirali svoju tržnicu 28. avgusta kako bi namamili NATO u rat. Nekoliko puta je spomenuo „poniženje koje Srbi trpe".

Nakon nekoliko minuta Karadžićevog deklamovanja, okrenuo sam se Miloševiću. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „uvjeravali ste nas da se ovo neće desiti. Ako se nastavi, spremni smo da odmah odemo." Karadžić je emotivno odgovorio. „Ako ovdje ne možemo ništa učiniti, pozvaću predsednika Čartera", rekao je. „Ja sam s njim u stalnom kontaktu." Već smo, naravno, znali da je Karadžić pozvao bivšeg predsjednika da se opet uplete. Karadžić je krenuo da ustane, kao da će telefonirati.

Jedini put te večeri ja sam se direktno njemu obratio. „Da vam nešto kažem", rekao sam

povisujući glas. „Predsjednik Carter me je naimenovao za pomoćnika državnog sekretara. Radio sam četiri godine za njega. Kao većina

Amerikanaca, divim mu se. Ali sada je on običan građanin. Mi radimo samo za predsjednika Clintona. Primamo naređenja samo od predsjednika Clintona. Toliko o tome."

Karadžić je naglo sjeo a Milošević mu je rekao nešto na srpskom. Ostatak sastanka, Karadžić je bio miran kao buba. Kao što je Pardew kasnije primijetio, Karadžić je igrao „usmjeritelja koji je bosanske Srbe držao na uzdi" - na što ga je, pretpostavljamo, pripremilo njegovo znanje iz psihijatrije. Nije pokazao ni znaka osobina koje bi navele čak i opreznog posmatrača kakav je ambasador Zimmermann da ga nazove „Himmlerom njegove generacije".[50]

Karadžić je smireno predložio da Amerikanci naprave nacrt sporazuma. Zamolio sam Clarka, Owena, Hilla i Pardewa da rade na dokumentu koji će okončati opsadu Sarajeva. Dok su se moje kolege savijale nad komadima papira, Milošević i ja smo šetkali po vrtu i razgovarali o drugim stvarima. „Znate, bilo je pametno ono što ste rekli o Jimmy Carteru", kazao je. „Ovi ljudi" - mislio je na bosanske Srbe - „toliko su odsečeni od sveta da misle kako Carter još uvek određuje američku politiku."

Sumrak je pao u vrijeme kada su moje kolege predočili prvi nacrt. Sjedeći na niskom pozidu oko dvadeset metara dalje, Milošević i ja smo pratili kako je general Clark počeo čitati svoj nacrt Srbima, redovno zastajući zbog prevoda. Nismo mogli razlučiti njegove tačne riječi, ali duboki, gromoviti glas srbijanskog prevodioca dopirao je do nas. Scena je bila nezaboravna; Clark koji stoji ispod visoke svjetiljke čitajući iz nacrta, a Srbi okupljeni uokolo pažljivo slušaju, dok su poznati obrisi dvojice glavnih srpskih protagonista ocrtani u sjeni. Povremeno smo mogli čuti kako postaju glasniji drugi srpski glasovi.

Dok smo Milošević i ja ćaskali, Milutinović je dotrčao do nas i rekao nešto Miloševiću. „Bolje da im se pridružimo", rekao je Milošević. „U nevolji su." Svi su stajali, ali je Milošević privukao stolicu i sjeo. Poslije trenutka oklijevanja, učinio sam isto, kako bih uspostavio neku grubu jednakost među nama.

Karadžić, očito ljut, rekao je da je naš nacrt prijedloga neprihvatljiv. Iznenada je i Mladić planuo. Ubacivši se u centar kruga, počeo je dugu, emotivnu prepirku. „Situacija je ekplozivna, gora nego ikad otkako je rat počeo", rekao je. „Nema opravdanja za bombardovanje. NATO podržava regularnu Hrvatsku vojsku u našoj zemlji. Gori su nego nacisti. Ali oni ne mogu uništiti duh srpskog naroda. A ni Sjedinjene Države. Bombardovanje je zločinački čin." Zatim je izrekao nezaboravnu frazu: „Nikome se ne može dozvoliti da da ijedan metar naše svete srpske zemlje."

Ovo je bio stil zastrašivanja kakav je koristio sa holandskim zapovjednikom u Srebrenici, sa Janvierom i sa mnogim drugim. Odisao je mirisom opasnosti. Nije bilo teško vidjeti kako zastrašujući može biti ovaj čovjek, posebno na svom terenu. Nisam znao da li je njegov bijes stvaran ili lažan, ali ovo je bio pravi Mladić, onaj koji je mogao pokrenuti ubilačko divljanje.

Okrenuvši leđa Mladiću i Karadžiću, digao sam se sa stolice i pogledao na Miloševića. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „dogovorili smo se. Ovakvo ponašanje nije u skladu s tim. Ako vaši 'prijatelji'" - ovu riječ izrekao sam s najvećim sarkazmom - „ne žele ozbiljan razgovor, mi ćemo sada otići."

Milošević je za trenutak šutio, možda da procijeni nije li ovo blef. Možda je osjetio da nije. Dok

smo mi razgovarali, avioni NATO-a bombardovali su teritoriju bosanskih Srba. Bio je ovo trenutak kulminacije naše moći, i nisam blefirao o odlasku, iako smo bili svjesni činjenice da možemo izgubiti naš najbolji pregovarački čip, bombardovanje, za dva ili tri dana.

Milošević se oštro obratio na srpskom svojim kolegama i oni su počeli da raspravljaju. Pokazujući mojim kolegama da me slijede, otišao sam na drugi kraj terase, gdje smo čekali slušajući zvuke sve češće diskusije pod svjetiljkama.

Bila je završena za nekoliko minuta. Milošević je došao do nas, zamolio nas da mu se opet pridružimo i rekao da su bosanski Srbi spremni pregovarati na osnovu našeg nacrta.

Naš nacrt počinjao je sa obavezivanjem bosanskih Srba da „obustave sve ofanzivne operacije" u području Sarajeva i da u roku sedmice uklone svo teško oružje iz istog područja. Takođe su morali otvoriti dva kopnena puta iz Sarajeva, put prema Kiseljaku, za nesmetan prolaz humanitarne pomoći. Sarajevski aerodrom se morao otvoriti u roku od dvadeset četiri sata. Zauzvrat, NATO bi prestao sa bombardovanjem za sedamdeset dva sata, ali bi nastavio ako ne bude udovoljeno zahtjevu.

Većinu pregovaranja prepustio sam mojim kolegama, intervenišući samo kada je bilo potrebno skrenuti iz ćorsokaka. Nisam želio umanjiti moju ulogu provodeći suviše vremena sa Karadžićem i Mladićem i potpuno sam vjerovao kolegama. Pozvao sam Christophera i Tarnoffa da opišem jedinstvenu scenu koja se odvijala u vili i odšetao s Miloševićem, razgovarajući o sljedećim koracima u mirovnom procesu. Jelo je bila postavljeno na stolu na terasi i Milošević me je pozvao da večeram s njim i s Mladićem. Sjeo sam nakratko, ali sam otišao ne okusivši zalogaja, i vratio se tek kada je Mladić otišao. Komentarišući ovo kasnije, Milošević je rekao da sam uvrijedio Mladića što se nisam s njim rukovao ili jeo, i da ovo neće olakšati pregovore. „Ako je to tačno, neka bude tako", odgovorio sam i ponovio raniju temu naših sastanaka: „Od vas očekujemo da ovaj proces uspije."

Bosanski Srbi prepirali su se skoro oko svake riječi, ali negdje iza ponoći imali smo ono što smo željeli: poslije četiri godine biće podignuta opsada Sarajeva. Još je trebalo razriješiti jedno proceduralno pitanje. Srbi su insistirali da ja potpišem ili budem svjedok dokumenta. Odbio sam, uz objašnjenje da nemamo formalno ovlaštenje da postignemo bilo kakav sporazum u vezi aktivnosti NATO-a ili UN. Željeli smo dokument samo sa srpskim potpisima - a Miloševića i Milutinovića kao svjedoke. Bila je ovo neka diplomatska inovacija - dokument koji smo mi napravili ali koji će potpisati samo Srbi kao jednostranu obavezu. Niko od nas nije bio svjestan diplomatskog presedana, ali se savršeno uklapao u naše potrebe. Nakon što je potpisan, zajedno sa svjedocima, objasnio sam da ćemo ga uručiti Janvieru s „preporukom" da NATO i UN suspenduju bombardovanje. Bosanski Srbi su žestoko protestovali, ali nisu imali izbora i poslije još jedne duge diskusije složili su se za formu koju smo predložili.

U 2.15 ujutro, 14. septembra, poslije više od deset sati pregovora, Srbi su potpisali dokument koji smo mi sročili. Gledali smo dokjedan po jedan stavljaju svoje potpise na papir - prvo Karadžić, koji je potpisao bez oklijevanja; zatim „potpredsednik Republike Srpske" Nikola Koljević, a iza njega Krajišnik. Mladić je potpisao posljednji. On je već ranije prestao sa učešćem u pregovorima i sada se svalio na kauč na drugoj strani prostorije, daleko od svojih kolega. Jedan od Miloševićevih saradnika odnio mu je sporazum. Posegnuo je za perom, našvrljao svoje ime i ne pogledavši, i ponovo se svalio na kauč. Izgledao je potpuno skršen.

Napokon su Milošević i njegov ministar spoljnjih poslova potpisali dokument kao svjedoci.

Ustali smo da krenemo, odnoseći dragocjeni original. Ako se održi, duga opsada Sarajeva će se okončati. Karadžić mi je prišao i zgrabio mi ruku. „Spremni smo za mir", rekao je na engleskom. „Zašto ste nas bombardovali?"

„Mislim da znate", odgovorio sam.

Počinjao sam shvatati paljanske Srbe: tvrdoglavi, skloni praznim teatralnim izjavama, ali na kraju, nasilnici kada blefiraju. Greška Zapada tokom prethodne četiri godine bila je što su Srbe tretirali kao razumne ljude s kojima se može razgovarati, pregovarati, napraviti kompromis i dogovoriti. U stvari, oni su poštovali samo silu ili nedvosmislenu i vjerovatnu prijetnju da će biti upotrijebljena.

- GLAVA 11 -

Zapadna ofanziva

(14-20. septembar)

Ovo je zbogom civilizovanom pokliku salona, Profesorovoj osjetljivsti prema gdje i zašto,
Društvenom nastupu diplomate u fraku,
Sada su stvari riješene gasom i bombama.

W. H. AUDEN, „Danse Macabre"

VJEROVALI SMO DA SMO NAPRAVILI NAJBOLJI mogući dogovor u Beogradu, iako se pitam šta se moglo postići da smo još dvije sedmice nastavili s bombardovanjem. Međutim, bilo je nekih drugih razmišljanja u Washingtonu, gdje je reakcija bila zapanjujuća. Lebdeći zbog oduševljenih izraza podrške tokom duge noći telefonskih razgovora s Washingtonom, iz Beograda smo krenuli u Zagreb čim je svanulo, 14. septembra, da bismo srpski sporazum uručili generalu Janvieru. U komandi Ujedinjenih nacija dušu su dali za proceduru, a mi nismo imali formalno ovlaštenje da u njihovo ime vodimo pregovore. Da bismo umanjili osjećaj povrijeđenog ponosa UN, rekli smo Janvieru da jednostavno prenosimo „jednostranu obavezu" bosanskih Srba u vezi Sarajeva, zajedno sa preporukom da UN suspenduju bombardovanje. Ali smo ga zamolili da sačeka dok ne razgovaramo sa Izetbegovićem, s kojim smo se planirali sastati tog poslijepodneva u Mostaru.

Janvier, čiji su pregovori s Mladićem doživjeli propast, o čemu se uveliko pisalo, izgledao je zgranut zbog našeg uspjeha. Ali se brzo oporavio, zahvalio nam se i rekao da će zatražiti „pauzu" u bombardovanju od dvanaest sati i sačekati ishod naših razgovora sa Izetbegovićem. U vojnoj terminologiji pauza se razlikuje od suspenzije - to je kratak period kada avioni ne lete, iako su operativna naređenja za bombardovanje još na snazi.

Iz štaba UN, projurili smo kroz grad da bismo o ovome upoznali Tuđmana, koji nije pokazao zanimanje za sporazum o Sarajevu. Bio je potpuno zaokupljen vojnom ofanzivom u zapadnoj Bosni. Armija bosanskih Srba bila je u pometnji, a bilo je izvještaja da su neki srpski vojnici pucali na svoje oficire. Najmanje stotinu hiljada srpskih izbjeglica slijevalo se prema Banja Luci ili dalje ka istoku, u bijegu pred napredovanjem Federacije.

Ljutnja u Mostaru. Naoružavši se za težak susret sa Izetbegovićem, odletjeli smo u Split i tri sata se vozili kroz planine do srednjevjekovnog grada Mostara da se sastanemo sa Izetbegovićem. Znali smo da će Bosanci biti nezadovoljni; s njihovog stanovišta, prestanak bombardovanja poslije samo nekoliko sedmica, da bi se okončala četverogodišnja opsada, nije bila dobra cijena.

Jedna od najjasnijih uspomena na moje prvo putovanje u Jugoslaviju 1960. bio je predivni most iz šesnaestog vijeka koji je povezivao dva dijela Mostara. Bio je to, možda, najpoznatiji simbol multietničke harmonije u Jugoslaviji. Kada sam posljednji put, 1992, vidio visoke lukove mosta, mrvio se pod neprestanim hrvatskim granatiranjem, patetično zaštićen automobilskim gumama koje su na konopcima visile s njegovih bokova. Dvije godine kasnije, septembra 1994, kada sam posjetio Mostar sa generalom Charlesom Boydom, zamjenikom glavnokomandujućeg američkih snaga u

Evropi, mosta nije bilo a zamijenjen je uskim lelujavim metalnim pješačkim mostom metrima iznad rijeke Neretve, koji smo Boyd i ja oprezno prešli, preskačući zjapeće rupe u podu.

Kada je naš pregovarački tim stigao tog poslijepodneva, 14. septembra, borbe između Hrvata i Muslimana u Mostaru bile su utihnule prije više od godinu dana, kao rezultat intenzivnih napora Warrena Christophera i američkog pregovarača Charlesa Redmana. Njihova tvorevina, Federacija, je postojala - ali samo na papiru. Kako je to Silajdžić rekao, Federacija je bila „kuća sa samo jednim krovom, krovom punim rupa". Štete iz hrvatsko-muslimanskog rata bile su još opipljive u Mostaru, gdje je multietnički grad postao kazan mržnje.

Dok su hrvatske i bosanske snage napredovale protiv Srba u zapadnoj Bosni, daleko prema jugu, u Mostaru, trebalo je da bude značajnog poboljšanja situacije. Ali nije bilo. Samo ruševine i napetost vladali su duž linije koja je dijelila Mostar. Neprijateljstvo je bilo očito iz pogleda i gestova ljudi. Hrvatski dio grada držali su organizovani gangsteri. U oba dijela grada patrolirali su teško naoružani ljudi u policijskim i paravojnim uniformama. Kada smo 1994. obilazili „liniju sukoba", Boyd i ja smo prolazili između naoružanih Hrvata i Muslimana, koje je dijelio samo koji metar, koji su pili i razgovarali jedni s drugim, šalili se pa čak i kartali - ali sa spuštenim okidačima na oružju. Bila je to jedna od najtužnijih i najnapetijih šetnji u mom životu.

Sada, godinu kasnije, malo se toga promijenilo. Dok je naš blindirani konvoj krivudao ulicama, oko razvaljenih vozila i barikada, da bi stigao do muslimanskog dijela, gdje će se održati naš sastanak, ponovo sam bio zaprepašten besmislom rata.

Sastanak sa Izetbegovićem bio je čak gori nego što smo očekivali. Ranije tog dana Christopher je nazvao Izetbegovića, tražeći da podrži sporazum, ali je bosanski predsjednik odgovorio sekretaru da ne želi donijeti odluku dok nas ne vidi u Mostaru. Nije pokazivao zahvalnost što je okončana duga opsada njegovog glavnog grada. Radije bi pustio da narod u Sarajevu još duže živi pod srpskim topovima ako bi to značilo da će NATO nastaviti s bombardovanjem.

Haris Silajdžić je pokazao još veći bijes. Prvi put sam vidio da je inače uljudni premijer sklon da plane, što će se i dešavati, ponekad pogubno, u napetim momentima tokom pregovora. Nazivajući obustavu vatre „totalno neprihvatljivom", Silajdžić je zatražio da se bombardovanje nastavi. Dok je Silajdžić nastavio da žestoko protestvuje, Izetbegović mi je dao znak da s njim izađem iz prostorije. Kada smo ostali sami, rekao mije da razumije zašto su Sjedinjene Države zauzele ovaj stav i da će nas nerado podržati. Ali, rekao je, još ne može javno podržati suspenziju bombardovanja. (Ispred mjesta našeg sastanka bio je okupljen veliki broj novinara.) Prvo, moraće se vratiti u Sarajevo i, kako je to rekao, „suočiti s mojim narodom". Moraće im pokazati da nas je prisilio da iznađemo nešto „bolje" nego što je sadašnji sporazum. Drugim riječima, želio je da se vratimo u Beograd i „učvrstimo" sporazum.

Rekao sam da saosjećam s njegovom dilemom. U povjerenju sam mu kazao da će se bombardovanje svakako za koji dan okončati i da je njegov izbor, baš kao i moj, ograničen. Vratili smo se na sastanak, gdje je Silajdžić tražio nekoliko izmjena u sporazumu. Složio sam se da o svim izmjenama pregovaram s Miloševićem čim se vratim u Beograd, poslije sastanka Kontakt grupe predviđene za sljedeći dan u Genevi. Rastali smo se usred meteža, u blatnjavoj aleji, okruženi novinarima koji su koristili duge „boom" mikrofone kako bi uspjeli uhvatiti naše komentare na rastanku. Držeći se svog obećanja, Bosanci su bili suzdržani u svojim javnim komentarima, ali nisu otišli toliko daleko da bi i napali sporazum.

Geneva. Sljedećeg jutra, zamolio sam Boba Owena i Chrisa Hilla da se sa Silajdžićem odvezu u Sarajevo, da bi ga ubijedili i počeli razgovor o poslijeratnom ustrojstvu. Za obojicu Amerikanaca ovo je bilo njihovo prvo putovanje preko planine Igman i kada su stigli do mjesta nesreće, za trenutak su izašli da bi odali počast svojim palim drugovima i, kako mi je Hill kasnije kazao, pogledali to „od Boga zaboravljeno i beznačajno mjesto".

Mi ostali odletjeli smo u Genevu na drugu rundu rituala Kontakt grupe. Sa tako intenzivnim tempom pregovaranja, želio sam odgoditi sastanak, ali smo bili vezanih ruku jer smo pristali da Rusi budu domaćini umjesto sastanka u

Moskvi. Sastanak je bio opširan i zbrkan, ali je postigao dosta publiciteta, što je jedino i bilo važno za Ruse. Sastankom je predsjedavao Igor Ivanov, ruski zamjenik ministra spoljnjih poslova. Inače prijatan, Ivanov bi povremeno planuo, ali bi se brzo pribrao. Nije dobro razumio engleski kao što je mislio, a rijetko je koristio prevodioca. Ovo je dovelo do nekih nesporazuma, ali je njemački predstavnik u Kontakt grupi Wolfgang Ishinger pomogao da se izglade.

Sve četiri zemlje vršile su pritisak na nas da sazovemo međunarodnu mirovnu konferenciju. Odgovorio sam da su razlike među stranama još uvijek velike, ali da ćemo i do toga doći. Predložio sam, zato, da pozovemo trojicu ministara spoljnjih poslova na drugi sastanak, sličan ovom u Genevi, koji bi se održao u vrijeme sjednice Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, u New Yorku, pred kraj septembra. Bio nam je potreban sporazum o stvaranju centralnih vladinih institucija - „vezivno tkivo" između Srba i Federacije - koje nam je izmaklo u Genevi. Ako bismo to postigli, mogli bismo početi s planiranjem „velike" - kompletne mirovne konferencije sa trojicom predsjednika.

Beograd. Odletjeli smo u Beograd 16. septembra poslijepodne, da ubijedimo Miloševića da prihvati izmjene u sporazumu o obustavi vatre. Bombardovanje je bilo suspendovano od 10.00 sati ujutro 14. septembra, ali smo Miloševiću dali na znanje da se može i nastaviti. Na naš zahtjev, predsjednik Clinton je dao snažno i jednostavno saopštenje da bi podvukao ovu prijetnju: „Dopustite da naglasim da će zračni udari biti nastavljeni ako se bosanski Srbi ne budu držali svojih obećanja."

Milošević je pozvao generala Momčila Perišića, šefa Generalštaba Jugoslovenske armije, da se pridruži sastanku. Perišić je bio mrzovoljan čovjek koji je pušio cigaretu za cigaretom i izgledao kao preživjeli ostatak iz hladnog rata. Milošević je objasnio da je Mladić u bolnici zbog operacije bubrežnog kamenca. U sebi sam se nadao da se radi o onoj vrsti medicinskog problema koji kineski i sovjetski lideri ponekad otkrivaju kod svojih političkih protivnika, kamencu od koga nema ozdravljenja. Kao da mi čita misli, Milošević je ponudio da posjetimo Mladića u bolnici, da bi dokazao da je uistinu bolestan. Odbio sam.[51]

Miloševiću i Perišiću smo predočili uslove za nastavak prekida bombardovanja: prvo, željeli smo da francuske snage za brzu reakciju zaštite puteve prema Sarajevu; drugo, „humanitarna" roba će od sada značiti *svu* civilnu robu, uključujući cement, staklo, cipele i radio aparate što su Srbi ranije onemogućavali da dođe do bosanskog glavnog grada; treće, bilo nam je potrebno uvjeravanje da će biti ispravljena greška u nacrtu, napravljena tokom duge septembarske noći između 12. i 13, u vezi obima artiljerije koja se mora ukloniti. Ova pogreška, rezultat umora jednog člana naše grupe za vojnu podršku, već je objavljena širom svijeta kao „veliki ustupak" američkih pregovarača. Na kraju, Srbima smo rekli da će od sada Sjedinjene Države i NATO, a ne UN, odlučivati da li se poštuje obećanje.

Tokom cijele ove duge diskusije, jurio sam između zadimljene trpezarije u vili i američkog vojnog poljskog telefona na terasi, preko kojeg smo otvorili stalnu liniju sa Sarajevom i generalom Rupertom Smithom, britanskim zapovjednikom svih snaga UN u Bosni.[52] Milošević i Perišić bunili su se oko nekih naših zahtjeva, ali su se konačno složili sa svim. Ipak, ostalo je isto pitanje koje je podrivalo toliko mnogo ranijih obustava vatre: osigurati da naređenja dogovorena na jednom nivou budu izvedena na drugom. Srbi su postali stručnjaci u uvjeravanju da ne mogu kontrolisati svoje komandante na terenu.

Da bismo ovo spriječili, zatražili smo ime srpskog komandanta u području Sarajeva s kojim će general Rupert Smith pregovarati već sljedećeg jutra u Sarajevu. Perišić je ponudio ime generala Dragomira Miloševića (nije u rodbinskoj vezi sa srbijanskim predsjednikom) koji će se, kako je obećao, sljedećeg jutra pojaviti na razgovorima u Sarajevu. Iz Sarajeva, preko slabe telefonske veze, Smith mi je hladno poručio da sumnja da će ikad vidjeti srpskog generala.

Smith i ja smo te noći više od sat razgovarali preko starinskog poljskog telefona, a Wes Clark ga je preuzimao kad god bih se ja morao vratiti u vilu. Zastarjeli vojni telefonski sistem - nije bilo direktnih telefonskih linija između Beograda i Sarajeva - bio je težak za korištenje i nekoliko puta se toliko ugrijao da smo morali u tišini čekati dok se rashladi. Iz Sarajeva, general Smith se nestrpljivo raspitivao o našim pregovorima. Shvatao sam zašto možda nema povjerenja u srpska obećanja - kao ni mi - ali je izgledalo da Smith, kao i Janvier, sporo shvata da ova nova situacija nudi jedinstvenu priliku za prekid opsade Sarajeva.

Skoro sedam sati bili smo s Miloševićem. Dok su Owen i Hill čekali da završim razgovor s generalom Smithom, pokušali su s Miloševićem razgovarati o ustavnim pitanjima. Bez obzira koliko se učtivi ali uporni Owen trudio, Milošević je izbjegavao tu temu. Konačno, Milutinović me je povukao u ugao trpezarije. „Slušajte", rekao mi je, „recite vašim kolegama da moj predsednik neće o tim pitanjima raspravljati pred generalom Perišićem. Suzdržite se i on će o tome kasnije razgovarati." Tako duboko nepovjerenje među bliskim sunarodnicima bilo je na Balkanu uobičajeno koliko i šljivovica.

Kada je te večeri Milošević prihvatio sve naše zahtjeve, bombardovanje NATO- a je bilo stvarno obustavljeno. Iako je moglo početi ponovo ako Srbi budu prkosili sporazumu, prijetnja ponovnog napada držala je Srbe na uzici. Prvi dokaz za ovo dobili smo već sljedećeg dana: na iznenađenje generala Smitha, general Milošević pojavio se na vrijeme a uskoro nakon toga počelo je povlačenje srpskog teškog oružja iz područja Sarajeva.

Sljedećeg dana, da bismo dramatizovali kraj opsade Sarajeva, učinili smo nešto što se nije pokušavalo u vrijeme rata: posjetili smo sva tri glavna balkanska grada i sastali se sa svom trojicom predsjednika, za jedan jedini dan. Ovo je bilo više od akrobatije; ulazili smo u novu fazu pregovora u kojoj je bilo bitno da se za jedan jedini dan mogu posjetiti sva tri grada. Naša prva stanica u nedjelju ujutro bio je Zagreb, gdje je tema bila zamah ofanzive Federacije - iako, naravno, Federacija nikad nije bila spomenuta; što se tiče Hrvata, ovo je bila njihova operacija. Pala su dva važnija grada: Bosanski Petrovac i Jajce. Komunikaciona veza bosanskih Srba na zapadu ostala je van upotrebe iako su se Srbi upinjali da je poprave.

Kako su mnogi putevi prema srpskim uporištima stajali otvoreni pred njegovim snagama, Tuđman je morao odlučiti: da li nastaviti ofanzivu i, ako nastavi, dokle da ide? Njegova vlada dobijala je miješane signale iz Sjedinjenih Država i on je bio zbunjen.

Bila je razumljiva Tuđmanova zbunjenost oko američkog stava. Dva dana prije mog povratka u Zagreb, Galbraith je ministru obrane Šušku predao formalnu poruku - demarš, u žargonu State Departmenta - tražeći od Hrvata da zaustave vojni pohod. Galbraith, koji se nije slagao s demaršom, zatražio je njegovu reviziju, ali je Washington odbacio njegovu molbu i on ga je nevoljko uručio. Skoro u isto vrijeme, na odvojenim sastancima sa hrvatskim ministrom spoljnjih poslova Matom Granićem u Washingtonu, 12. septembra, Lake i Christopher preporučili su da se napredovanje zaustavi čim se „stabilizuju" linije konfrontacije.

Ja se nisam složio, kako je Komblum rekao Washingtonu. Jednostavno rečeno, poslije četiri godine srpske agresije, snage Federacije su konačno zadobijale teritoriju izgubljenu na početku rata. Kako je ovo bilo pitanje jednostavne pravde i visoke strategije, mi se nismo trebali protiviti ofanzivi osim ako ne naiđe na nevolju ili predaleko ode.

Kao mnoga pitanja, politička rasprava počela je sa udrobljenom obavještajnom procjenom. Skoro svakog jutra „dnevni izvještaj obavještajne službe" donosio je vrhunskim zvaničnicima u Washingtonu nova upozorenja o opasnostima koje donosi ofanziva. „Stručnjaci" su proricali da su sa uspješnijom hrvatsko-muslimanskom ofanzivom, veće šanse da će regulama Jugoslovenska armija ponovo ući u rat. Takva mišljenja nisu se bazirala na tajnim obavještenjima o jugoslovenskim planovima nego na dugom vjerovanju u obavještajnoj službi o vojnoj premoći Srba i njihovoj kohezivnosti.

Sredinom septembra, provodeći više vremena sa srbijanskim rukovodstvom nego i jedan drugi Amerikanac, došli smo do drukčijeg mišljenja. Zaključili smo da je Milošević praktično otpisao bosanske Srbe - kao što je otpisao i Srbe u Krajini - i da neće vojno intervenisati da bi ih spasio. Po našem mišljenju, bio je samo jedan poriv koji bi jugoslovenske trupe mogao vratiti u Bosnu: zatvaranje uskog, pet kilometara dugog koridora u Brčkom, akcija koja bi fizički otcijepila većinu bosanskih Srba od Srbije.

Želja Washingtona da zaustavi ofanzivu postala je javna baš kada smo se privatno sastali sa Tuđmanom. U tekstu na prvoj strani *The New York Timesa* upućenom iz Beograda - tekst koji su, zbog značaja, citirali zvaničnici Washingtona - Chris Hedges je napisao:

Ujedinjene nacije i američki zvaničnici rekli su da se plaše da bi napad mogao uvući Srbiju direktno u rat...''Sva svjetla su crvena, neopozivo crvena", rekao je zvaničnik (iz Washingtona). „Postoji rizik da sve bukne." Poruka iz Washingtona, rekao je ovaj zvaničnik, bila je „napuštajte dok još napredujete".

Sljedećeg dana, sekretar za štampu u Bijeloj kući Mike McCurry, objavio je istu poruku. „Borbe se vode u zapadnoj Bosni", rekao je. „Želimo da obustave borbe i obrate pažnju na razgovore koje ambasador Holbrooke vodi." Više bih volio drukčiju poruku iz Bijele kuće, ali McCurry, iskusan sekretar za štampu, ne bi izrekao ove opaske da nije bilo miga iz VNS.

lako je Washington želio da se ofanziva zaustavi, mi nikad nismo imali jasne upute, samo nagovještaj naših visokih kolega koji su nam ostavili tačno odmjerene signale. Ponovo se prisjetivši kako su Harriman i Vance bili „preinstruirani" u vrijeme naših pregovora sa Sjeverovijetnamcima 1968, bio sam zahvalan što nam Washington daje takvu fleksibilnost i podršku. Kasnije, Tom Donilon mije rekao da za zaštitu naše fleksibilnosti najviše treba zahvaliti Warrenu Christopheru, koji je, uprkos svojim stavovima, zagovarao da Washington treba podržati svoje pregovarače.

Galbraith i ja vidjeli smo Tuđmana 14. septembra. Tuđman je želio razjašnjenje američke

pozicije. Otvoreno je pitao za moj *lični* stav. Ja sam iskazao moju opštu podršku za ofanzivu, ali sam detalje odložio za drugi sastanak kako bih mogao porazgovarati sa mojim kolegama i Washingtonom.

Sedamnaestog septembra Galbraith i ja smo se ponovo sastali s Tuđmanom. U isto vrijeme, prema ranijem dogovoru, Clark, Hill, Kerrick i Pardew sastali su se sa Šuškom. Peter i ja sjedili smo jedan pored drugog na kićenoj sofi, izvezenoj zlatnim nitima, dok je Tuđman sjeo s moje desne strane u fotelju Louis XV.

Rekao sam Tuđmanu da ofanziva ima veliku vrijednost za pregovore. Biće lakše za stolom zadržati ono što je zadobijeno na bojnom polju, nego natjerati Srbe da se odreknu teritorije koju su nekoliko godina kontrolisali. Ubjeđivao sam Tuđmana da uzme Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi - sve važne gradove koji su postali svjetski poznati simboli etničkog čišćenja. Ako budu zauzeti prije nego što otvorimo pregovore o teritoriji, ostaće pod kontrolom Federacije - inače, bilo bi teško ponovo ih dobiti u pregovorima.

Rekao sam da je Banja Luka nešto drugo. Dok smo razgovarali, izgledalo je da put prema ovom najvećem bosanskosrpskom gradu leži otvoren hrvatskoj ofanzivi, iako uopšte nije bilo izvjesno da li se grad može uzeti. Znali smo da ga Šušak želi što prije uzeti. S druge strane, rekao sam Tuđmanu da je grad neosporno unutar srpskog dijela Bosne. Čak i ako bude zauzet, Federacija će ga morati vratiti Srbima u svim mirovnim pregovorima. Napokon, zauzimanje Banja Luke bi proizvelo preko dvije stotine hiljada dodatnih izbjeglica. Nisam mislio da bi Sjedinjene Države podstakle akciju koja će donijeti još više izbjeglica. Zaključio sam moje objašnjenje sa otvorenom izjavom: „Gospodine predsjedniče, tražim od vas da odete što dalje možete, ali ne uzimajte Banja Luku."

Kako smo podsticali vojnu akciju u tri specifična područja a protivili se akciji u Banja Luci, bio sam, naravno, svjestan da možemo biti optuženi da primjenjujemo dvostruki aršin. Ali ta tri grada bila su manja i manje opterećena emotivnim i istorijskim bremenom a mogla bi se zadržati u pregovorima. A broj izbjeglica koji bi se stvorio opterećivao mi je mozak.

Iako smo podsticali ofanzivu, Galbraith i ja smo izrazili veliku zabrinutost zbog velikog broja izbjeglica koje su već raseljene. Tuđmanu smo rekli da nema razloga za brutalno ponašanje prema Srbima, koje je pratilo većinu hrvatskih vojnih uspjeha. Maltretiranje srpskih civila, od kojih je većina u tom području živjela generacijama, nije bilo u redu. Koristeći provokativnu frazu koja se obično odnosila samo na Srbe, rekao sam Tuđmanu da se sadašnje hrvatsko ponašanje može sagledati kao blaži oblik etničkog čišćenja. Tuđman je žestoko reagovao, ali nije sasvim porekao; ako je naša informacija bila tačna, rekao je, odmah će na to staviti tačku, o važnom pitanju da li uzeti ili ne uzeti Banja Luku, Tuđman je bio neodređen, iako je dao neobičan i neugodan prijedlog - da Banja Luku „trampimo" za Tuzlu, grad s najviše Muslimana u Bosni. Galbraith se nagnuo prema meni i šapnuo: „Ovo je jedna od njegovih opsesija. Niko drugi se s tim ne slaže." Odgovorio sam mu da to ne dolazi u obzir, i to više nikad nije spomenuto - ali je za trenutak obasjalo njegovo srce.

Tuđmanov prijedlog odražavao je njegovu duboku mržnju prema Muslimanima i njegov san da sve Hrvate ujedini u jednu državu, pod jednu zastavu - pod njegovim vodstvom. Znao je da ne može prekrajati međunarodne granice dok se rat nastavlja, ali je iskušavao ideju o razmjeni znatnog dijela zemlje, što bi prekrojilo cijeli region. Prema ovoj shemi, Zagreb bi de facto dobio kontrolu nad velikim dijelom zapadne Bosne, koja je fizički i ekonomski bliža Zagrebu nego Sarajevu, dok bi Srbi kontrolisali veliki dio istočne Bosne, ostavljajući Muslimane sa zatvorenom mini državom oko Sarajeva. Ovo smo nazvali scenarijem „Stalin-Hitler", sjećajući se podjele Poljske avgusta 1939

Više puta smo molili Tuđmana da porekne govorkanja o takvom dogovoru - jedna verzija koja je dobila veliki publicitet nakon što je o njoj neformalno razgovarao za večerom, u Londonu, maja 1995.

Ponovo su narastale tenzije između Hrvata i Muslimana. Tog istog dana primili smo alarmantne vijesti: nakon preuzimanja Bosanskog Petrovca dvije strane su se okrenule jedna protiv druge i muslimanski vojnici su ubili trojicu Hrvata. Nešto se moralo odmah učiniti.

Pitao sam Tuđmana da li bi pristao da se sastane sa Izetbegovićem pod američkim okriljem kako bi se iskovala nova pozicija. Šaćirbey je već ranije predložio da sazovemo takav sastanak, ali ideja da američki pomoćnik državnog sekretara okupi dva šefa države, koji su se već dobro poznavali i redovno sretali, izgledala je i drska i neobična. Alarmantni incident u Bosanskom Petrovcu to je promijenio: eksplozivna situacija mogla je poništiti sve ono što je ofanziva Federacije zadobila.

Zapadna ofanziva, avgust-septembar 1995.

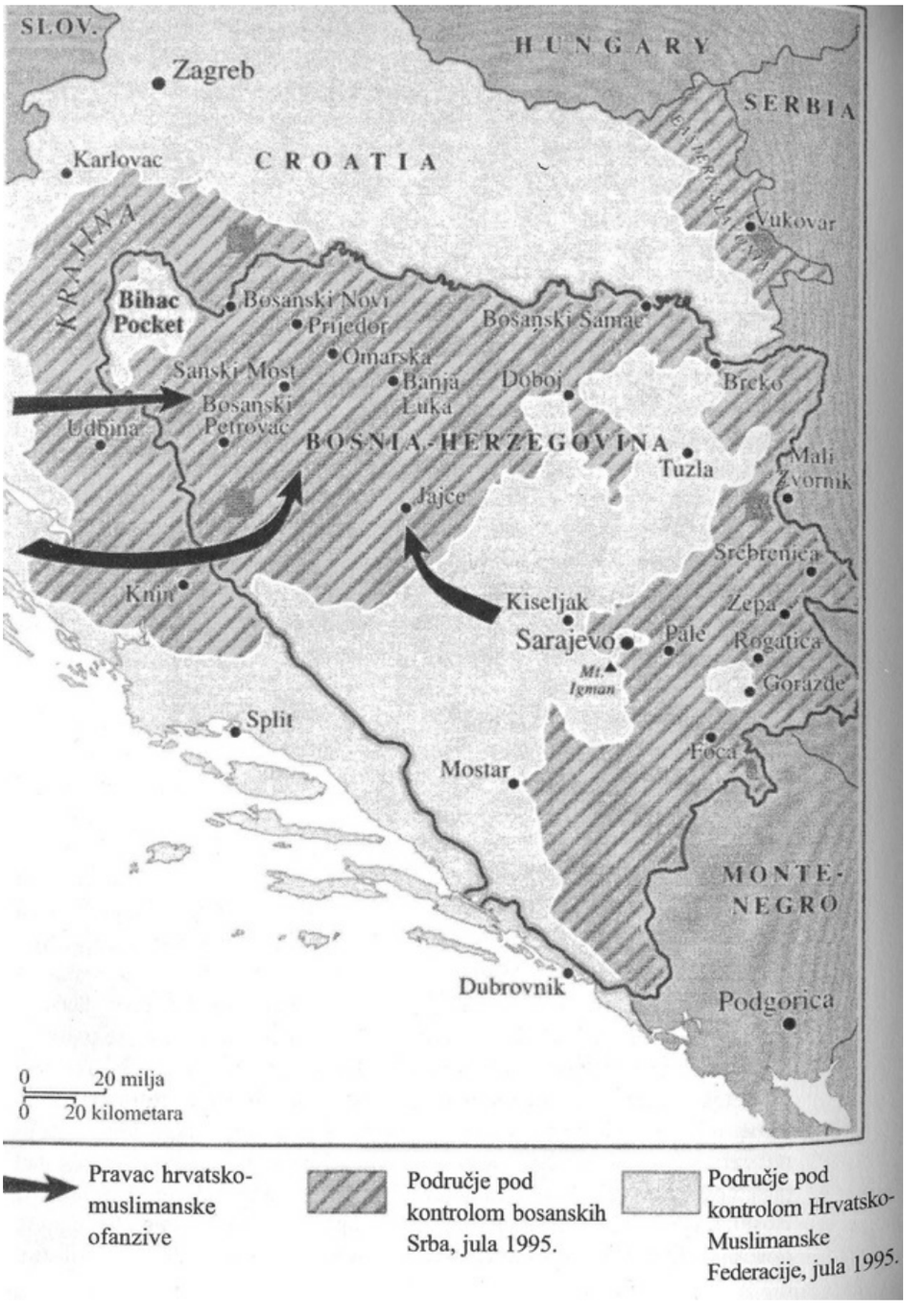

Povratak u Sarajevo. Na ovaj dan sastanka tri zemlje, željeli smo našim malim avionom otići u

Sarajevo kako bismo pokazali naše povjerenje u obustavu vatre. Ali američko vojno vazduhoplovstvo osjećalo je da je to suviše opasno pa smo iz Zagreba odletjeli u američku vazduhoplovnu bazu u Avianu, Italija, i prebacili se u vojni teretni avion C-130. Za ovaj let, vojno vazduhoplovstvo nije preuzimalo rizik: kapetan posade, pukovnik iz Njemačke, dao nam je zaštitne prsluke i kacige dok smo prelijetali obalu a pilot je ispustio dim da bi zavarao neprijateljski radar dok smo se spuštali u dolinu Sarajeva. Sjedio sam u kabini sa pilotima, pogledom tražeći mjesto na Igmanu gdje je APC sletio s puta i ubrzo zapazio jedva zamjetljiv vertikalni usjek sravnjenog drveća kako se spušta s puta. Za trenutak smo šutke zurili u tu tačku prije nego što smo se odbili o pistu.

Ne mogu opisati moje osjećaje kada smo se vratili na isto mjesto s kojeg smo uzletjeli s tijelima naše trojice kolega tačno četiri sedmice ranije. Ovog puta sunce se pojavilo, kao što se pojavio i veliki kontingent novinara, iza konopca. Rekao sam nekoliko riječi i brzo krenuo dalje. Na putu u grad u blindiranim kolima, pored prevrnutih autobusa i razrušenih zgrada, vidjeli smo pješake prvi put nekon više mjeseci. Nekoliko ljudi mahalo je vozilima Američke ambasade. U vrijeme kada smo stigli do zgrade predsjedništva, preko puta se okupilo nekoliko stotina ljudi. Dok smo izlazili iz naših kola, oni su aplaudirali a neki su mahali američkim zastavicama. Opsada Sarajeva bila je završena.

U zgradi nije bilo klicanja. Izetbegović je bio kiseo, a Silajdžić vidno neraspoložen. Kada sam pokušao razgovarati o izgradnji Sarajeva, ignorisali su me. Nisu vjerovali da će bosanski Srbi uistinu povući svoje teško oružje: jer, nisu to učinili ni ranije. Nisam bio zadovoljan s ovim odgovorom. „Usmjereni ste samo na malu sliku", rekao sam Izetbegoviću. „Ako Srbi prekrše sporazum, ponovo ćemo bombardovati. Ali ako se povinuju, morate biti spremni krenuti prema miru i rekonstrukciji."

Situacija se suviše brzo promijenila za ove odvažne ali izolovane ljude da bi prepoznali koliki je napredak učinjen. Dalji pritisak samo bi doveo do novih problema. Odbacio sam ostatak dnevnog reda i mi smo se zlovoljno razišli. Dok smo izlazili, Šaćirbey mije rekao da previše vremena provodim sa Srbima - što je standardni muslimanski refren.

Naša delegacija otišla je kod generala Ruperta Smitha kako bi ga ohrabrila da zauzme čvrst stav prema bosanskim Srbima. Imali smo šansu da ih razbijemo u području Sarajeva ako Smith beskompromisno pristupi implementaciji sporazuma postignutog dva dana ranije. „Ovo je trenutak da izazovemo Srbe", rekao sam. „Konačno imamo pismeni dogovor i mehanizam s kojim se možemo vratiti Miloševiću i prisliti ga na popuštanje. Nad glavom im možemo držati prijetnju o ponovnom bombardovanju." Smit je bio poznat kao agresivniji od Janviera, ali je oklijevao. Nije želio biti odgovoran za ono što je osjećao izuzetno oštrom prisilom.

„Moramo raditi po svome", rekao je Smith ukočeno. „Možda vi to ne razumijete." Otišao je do mape i počeo nadugačko objašnjavati situaciju na bojištu. Još uvijek se plašio odmazde. „I, naravno, imamo uobičajene probleme sa prenošenjem naših instrukcija svim trupama", rekao je. Ovim je ukazao da razne nacije koje su pod njegovom komandom reaguju nepredvidljivo na instrukcije. „Oni su navikli da stvari obavljaju na određen način", rekao je suho. A evo šta je htio reći: neke trupe UN ne slijede moja naređenja.

Kada smo odlazili, Smith me je povukao u stranu, odjednom prijateljski raspoložen. „Da budem jasan", rekao je tako tiho da ga niko drugi nije mogao čuti. „Ja ne mogu kontrolisati francuskog zapovjednika Sektora Sarajevo.[53] On instrukcije dobija direktno od Janviera, a vi znate šta to znači."

Vratili smo se u Beograd, opet preko Italije. Ako iko računa, primijetio je Chris Hill, tokom dana bili smo u četiri različite zemlje (u Italiji i Srbiji dva puta). Pred nama su još bila tri sata

razgovora sa Miloševićem, i još jedna teška večera. Činilo se da Milošević nije zabrinut opštom vojnom situacijom. Kada su mu Pardew i Clark rekli da su razbijene snage bosanskih Srba na zapadu nije o tome diskutovao. Umjesto toga, opet je tražio da sazovemo međunarodnu mirovnu konferenciju u Sjedinjenim Državama, i to što prije.

Milošević se ponosio svojim znanjem o Americi, a posebno se divio vratolomnom motociklisti Evelu Knievelu. Misleći na jednu od najpoznatijih (i najneuspješnijih) Knievelovih vratolomija, rekao sam: „Ne možete u dva skoka preskočiti Grand Canyon. Suviše je rano za konferenciju. Ambis između strana je još previše velik da biste se sastali." Milošević je slegnuo ramenima; on će se i dalje truditi.

Kuća samo s jednim krovom. Sljedećeg jutra, 19. septembra, sazvali smo sastanak Tuđman-Izetbegović u Zagrebu. U dva dana otkako smo dogovorili sastanak, njegova hitnost se povećala zbog neočekivanog vojnog pogoršanja za Hrvate. Regularne jedinice Hrvatske vojske naišle su na žestok srpski otpor i visok vodostaj u pokušaju da pređu rijeku Unu na hrvatsko-bosanskoj granici. Prvi put od početka ofanzive, hrvatski gubici bili su znatni, oko dvadeset pet poginulih i još pedeset u stupici na suprotnoj obali. Danski bataljon u UNPROFOR-u, zatečen usred borbe, imao je dvojicu poginulih i osam ranjenih. Bijesan što je Hrvatska vojska povrijedila međunarodnu granicu, general Rupert Smith me je pozvao da mi kaže da razmišlja o zahtjevu za zračne udare *protiv Hrvata* - više je to bio dokaz njegovog razumljivog bijesa nego stvarna mogućost.

Prvi ozbiljan vojni poraz vidljivo je promijenio hrvatsko raspoloženje. Agresivnost od prije dva dana zamijenilo je opreznije stanovište. Uz to, vojska bosanskih Srba je počela stabilizovati svoje linije, ohrabrena Mladićevim povratkom na front iz njegovog bolesničkog kreveta u Beogradu. Obavještajni izvori javljali su da Mladić istočno od Banja Luke preorava sa teškom artiljerijom - bilo je to oružje preraspoređeno nakon što je, u skladu s našim sporazumom, povučeno iz područja Sarajeva. Banja Luka, prenapučena izbjeglicama, još je bila u blizini hrvatskih linija fronta, ali sada već manje otvorena brzom udaru. Federacija bi se za nju morala boriti, što je značilo veliku artiljerijsku bitku; samo su Hrvati koji su tokom cijelog rata sprječavali da Muslimani dobiju tešku artiljeriju imali duge cijevi. Tako je skoro sva odluka o Banja Luci zavisila od Tuđmana.

Sastanak od 19. septembra između dvojice predsjednika, koji se održavao u velikoj konferencijskoj sali u Tuđmanovoj palati, počeo je loše. Izetbegović je kasnio tri sata iz Sarajeva zbog čega je Tuđman pjenio, iako je razlog odlaganja - loše vrijeme, loši putevi - bio dovoljno razumljiv. Osim Galbraitha niko od nas nije vidio dvojicu ljudi zajedno i njihova snažna lična netrpeljivost bila je gora nego što smo i mislili.

Tuđman je počeo agresivno. Njegov apetit za osvajanjem splasnuo je otkako su mu trupe bile zarobljene na rijeci, ali je njegov bijes na njegove bosanske saveznike bio ružan. *„Mi* smo pretrpjeli gubitke i mi smo oslobodili osamdeset posto ove teritorije", vikao je prezrivo preko stola na omalenog bosanskog predsjednika, dok je četrdeset ljudi zaprepašteno slušalo. „Sada tražite da vam predamo gradove koji pripadaju Hrvatskoj, koje su Hrvati oslobodili. Insistirate da mi osvajamo područja i da ih onda vama predajemo. Ovo je jednostavno neprihvatljivo." Izetbegović se skupio u svojoj stolici, ništa ne govoreći. Gledao sam užasnut, slušajući preko slušalica suludi simultani prevod. Kako je Galbraith primijetio kasnije, „Bilo je kao da posmatramo terapijsku sesiju kroz jednosmjerno ogledalo."

Šaćirbey, koji je sjedio pored mene, brzo je šapnuo: „Morate ovo prekinuti. Preuzeti prije nego što bude prekasno.” Zatražio sam dopuštenje da govorim i oba predsjednika naglo su se okrenuli prema meni. Odjednom je bilo jasno da žele da im Sjedinjene Države kažu šta da rade - neobičan trenutak kojeg smo se kasnije često sjećali. Ponovo se otkrivao aspekt balkanskog karaktera: razljućeni, ti lideri trebali su spoljnju superviziju da bi sebe zaustavili od samouništenja.

Počeo sam s podsjećanjem obojice da je glavni cilj ovog sastanka da se dvije strane Federacije ponovo spoje. Sa novijim teritorijalnim dobicima, postojala je realna šansa za uspjeh - ali samo ako Federacija uspije. Borbe između Hrvata i Muslimana u Bosanskom Petrovcu i tenzije oko toga ko će preuzeti kontrolu nad novoosvojenim područjima išle su u korist Srba. Nismo mogli ići na mirovnu konferenciju s podijeljenom Federacijom.

Ponovio sam moj prigovor oko zauzimanja Banja Luke, naglašavajući da govorim*samo* o Banja Luci a ne o ostatku ofanzive. Izetbegović nije ništa rekao. Ovo je bila Tuđmanova odluka. Slušajući za trenutak, Tuđman se okrenuo Izetbegoviću i sasvim smireno upitao: „Hoćemo li se složiti sa ambasadorom Holbrookeom?” Slegnuvši ramenima, Izetbegović se složio.

Iznenađen brzinom kojom je pitanje razriješeno - i podjednako brzom promjenom Tuđmanovog raspoloženja - predložio sam da odmah poslije sastanka izdamo zajedničko saopštenje. Tuđman je predložio da mi napravimo saopštenje, bez Izetbegovićevog ili njegovog prisustva. Kao i obično, lideri su željeli ostaviti utisak da Amerikanci vrše na njih pritisak da urade ono što bi vjerovatno i sami svakako uradili.

Dok smo napuštali sastanak, povukao sam ministra obrane Šuška u stranu. „Gojko, želim da budem apsolutno jasan”, rekao sam. „Ništa od onog što smo danas rekli ne smije biti shvaćeno kao da želimo da vi obustavite dalju ofanzivu, osim Banja Luke. Važna je brzina. Ne možemo to reći javno, ali, molim vas, uzmite Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi. I učinite to brzo, prije nego što se Srbi pregrupišu!”

Novinari su čekali ispred predsjedničke palate. Rekao sam im da su oba predsjednika zamolili Sjedinjene Države da saopšte da ofanziva neće biti usmjerena na Banja Luku. Namjerno nisam spomenuo ni jednu drugu metu. Međutim, većina vijesti tog dana ostavljala je utisak da smo prisilili Bosance i Hrvate da „zaustave njihovu pobjedničku vojnu kroz zapadnu i centralnu Bosnu”.[54] Normalno bismo nastojali ispraviti te interpretacije, ali pošto su izražavale javnu poruku koju je tražio Washington, nismo ih ispravljali.

Mjesecima kasnije, Roger Cohen će u*The New York Times Magazineu* napisati da je osujećivanje napada na Banja Luku bilo „čin potpune realpolitike” s naše strane, pošto bi, da smo dopustili Federaciji da zauzme taj grad, to „iz šina izbacilo” mirovni proces.

Cohen, jedan od najobavještenijih novinara koji je pratio rat, pogrešno je razumio naše motive protivljenju napada na Banja Luku. Istinski realizator realpolitike bi ohrabrio napad, bez obzira na posljedice. U stvari, briga o ljudima odlučila je ovu stvar za mene. S obzirom na grubo ponašanje trupa Federacije tokom ofanzive, izgledalo je izvjesno da će pad Banja Luke dovesti do prisilnih protjerivanja i ubijanja nasumce. Nisam mislio da Sjedinjene Države treba da doprinesu stvaranju novih izbjeglica i većih ljudskih patnji da bi se uzeo grad koji će se kasnije morati vratiti. Možda osveta ima centralnu ulogu u duhu Balkana, ali američka politika nije mogla biti dio toga. Naša odgovornost bila je implementiranje američkog nacionalnog interesa, što jasnije ga budemo mogli odrediti. Ali ja više nisam siguran jesmo li bili u pravu što smo se usprotivili napadu na Banja Luku.

Da smo tada znali da su bosanski Srbi kadri prkositi ili ignorisati toliko mnogo ključnih političkih odredbi mirovnog sporazuma 1996. i 1997, pregovarački tim se možda ne bi protivio takvom napadu. Međutim, čak i uz američki podsticaj, nije izvjesno da bi do njega došlo - ili da bi bio uspješan da jeste. Tuđman bi morao ponijeti teret napada a srpske linije su se već učvršćivale. Hrvatska vojska je upravo pretrpjela teške gubitke na Savi. Osim toga, ako bi pala, Banja Luka bi ili pripala Muslimanima ili kasnije bila vraćena Srbima, tako da je za Tuđmana bila od sumnjive vrijednosti.

U ovoj jednačini bio je i drugi intrigantni faktor - jedna od nekoliko stvari oko kojih su se Milošević i Izetbegović složili. Obojica su rekli da je BanjaLuka centar umjerenog, antipaljanskog osjećaja unutar bosanskosrpske zajednice i treba biti uzeta u obzir kao centar opozicije Palama. Sam Izetbegović dvojio je oko uzimanja grada i plašio se da bi njen pad pridonio rastu hrvatsko-bosanskih tenzija.

Poslije sastanka u Zagrebu, kasno poslijepodne, sa britanskim sekretarom spoljnjih poslova Malcolmom Rifkindom, koji je obilazio region, te noći smo odletjeli u Beograd na večeru i još jednu sesiju s Miloševićem prije povratka u Washington. Još je bio 19. septembar. Bio nam je potreban Miloševićev pristanak za okvir sastanka ministara spoljnjih poslova u New Yorku koji smo planirali održati 26. septembra. Milosevic je rekao da bi nas volio opet vidjeti prije sastanka u New Yorku i zatražio da se ili ja vratim u Beograd ili da pošaljem Owena i Hilla da porazgovaraju o nacrtu sporazuma.

U vrijeme kada se završio naš sastanak s Miloševićem, u Beograd je stigao i Rifkind i nakon ponoći otišao sam u Britansku ambasadu da ga opet upoznam s našim razgovorima. Bio sam toliko umoran da sam prispao dok smo razgovarali, ali se Rifkind učtivo pravio da to ne primjećuje. Čak sam zadrijemao dok sam odgovarao na pitanje.

Strobe Talbot je predložio da prije povratka u Washington pošaljem Warrenu Christopheru ličnu ocjenu o pregovorima - „scenografiju" za sastanak trojice balkanskih ministara spoljnjih poslova 26. septembra u New Yorku. Christopher je smjerao da New York bude scena njegovog prvog ličnog uključenja u pregovore, a Strobe je posebno želio da ja objasnim zašto vojna ofanziva pomaže mirovnom procesu; bilo je, rekao je, rastućeg neslaganja između nas i Washingtona oko ove kritične tačke. Koliko je bio pošten, Strobe je sebe i Christophera uključio u grupu koja je „trebala ubjeđivanje". Moja neformalna pismena nota, faksom upućena 20. septembra, bila je moja prva pismena poruka iz shuttlea, poslije više od mjesec dana na putu:

Mislim da se najdramatičnija faza ofanzive bliži kraju i da će propustljivost linija fronta biti postepeno vraćena na relativno stabilniju liniju fronta... Nasuprot mnogim novinskim izvještajima i drugim utiscima, vojna ofanziva Federacije do sada je pomogla u mirovnom procesu. Ova činjenica možda nije nešto što sada možemo javno izreći... U stvari, pregovori o mapama, što mi se uvijek činilo obeshrabrujućim izazovom, upravo se odvijaju na bojnom polju i do sada na način koji pogoduje mapi. Za samo nekoliko sedmica, poznata podjela zemlje u omjeru 70-30 posto pala je na 50-50, očito olakšavajući nam zadaću...

Priznajemo da bi trebalo isključiti dvije potencijalne mete: Banja Luku i istočnu Slavoniju. U utorak (19. septembra), u Zagrebu, uspjeli smo postići da i Tuđman i Izzy istovremeno kažu da neće ići na Banja Luku. Obojica su iskoristili „američki mirovni plan" kao izgovor za ovo iznenadno odustajanje, iako se čini vjerovatnim da ni inače nisu željeli ići dalje...

Poslije te dvije „zabranjene zone", sumornije je pitanje koliko je dovoljno daleko (za ofanzivu).

U prošlosti oslabili smo naš kredibilitet paleći toliko mnogo „crvenih svjetala” da niko nije znao šta smo htjeli... Ako uzmu Sanski Most ili Prijedor, koji su prema mapi Kontakt grupe u rukama Federacije ali ih Milosevic, kako je rekao, neće prepustiti u pregovorima, to bi olakšalo naš posao...

Napokon, riječ o našoj podršci. Bila je sjajna cijelo vrijeme, najbolja od svih u važnim pregovorima koje sam vidio, lako mi smetaju neki navodi lične prirode u nekoliko tekstova, znam da ne potiču od samog tima koji nas podržava. Vi, Strobe, Peter, Tom (Donilon), John (Komblum), Nick (Bums) i sada Beth Jones[55] ste sjajni. Velika hvala u ime svih nas. Vidimo se u Washingtonu.

- GLAVA 12 -

Drama u New Yorku

(1-26. septembar)

„Najviše volim Walrusa”, rekla je Alice, „jer mu je *malo* žao zbog jadnih ostriga.” „Ipak je više pojeo od Carpentera”, rekao je Tweedledee...”Pa!” (rekla je Alice). „*Obojica* su bili neprijatni likovi.”

LEWIS CARROL, Kroz ogledalo

BILI SMO ODLUČNI DA U NEW YORKU IZBJEGNEMO haos iz Geneve. Ipak, djelim zbog moje greške u procjeni, sastanak spoljnjih ministara u New Yorku bio je blizu potpune katastrofe.

Drama oko New Yorka iznenadiće mnoge novinare i spoljnje posmatrače koji su pregovorima počeli pripisivati neizbježnost. Ovaj optimizan podgrijavali su u Administraciji oni koji su vjerovali da je uvijek neophodno naglasiti pozitivno kada razgovaraju sa novinarima - što je neizbježno značilo *pre*naglašavanje pozitivnog. Ipak, bilo preuveličane ili ne, prvi put u četiri godine bilo je dobrih vijesti. Grad Sarajevo vraćao se u život. Uzdrmala se aura nepobjedivosti koja je ovijala Srbe Milošević, koji je započeo rat zato što je Bosna proglasila nezavisnost od „Jugoslavije”, u Genevi je formalno priznao da je Bosna nezavisna država i prihvatio njeno postojanje u međunarodnim granicama.

Pod ovakvim okolnostima, Izetbegović i njegove kolege trebali su na New York gledati kao na šansu da krenu još korak dalje. Ali, oni su bili dezorganizovani i dekoncentrisani.

U međuvremenu, Miloševićev prioritet bio je podizanje ekonomskih sankcija protiv njegove zemlje. Zato je zagovarao skoru međunarodnu konferenciju na kojoj će trojica predsjednika potpisati sporazum na „ne više od dvije ili tri strane” i zalediti suprotstavljene vojske na mjestu. Želio je da političke odredbe svakog mirovnog sporazuma drži dvosmislenim i ograničenim i ograniči funkcije i ovlaštenja centralne vlade. Njegov cilj bio je stvoriti situaciju sličnu onoj na Kipru ili dvije Koreje - zemlja u kojoj privremena linijapodjele postaje stalna.

Mi to nismo imali na umu; ako i kada pozovemo trojicu balkanskih predsjednika na konferenciju, biće to sa jasnom namjerom da se postigne sveobuhvatan mirovni sporazum, a ne još jedan blijed, beznačajan skup opštih principa koji će biti zaboravljeni ili ignorisani čim se konferencija prekine.

Nije bilo ni prvi ni posljednji put da je Tuđman kritično nestalan. Imao je jasan osjećaj šta želi: prvo, vratiti istočnu Slavoniju; drugo, stvoriti etnički čistu Hrvatsku; i treće, zadržati maksimum uticaja, ako ne i kontrolu, nad hrvatskim dijelom Bosne. Hrvatski predsjednik nije volio ni Miloševića ni Izetbegovića, ali je bio bitan njegov upliv na Sarajevo; Hrvati u Izetbegovićevoj vladi zajedno sa najvažnijim, predsjednikom Federacije Krešimirom Zubakom, obično su slijedili „upute” iz Zagreba. Britanski novinarski veteran Misha Glenny, koji je godinama pratio Balkan, bio je jedan od prvih koji je javno priznao važnost Zagreba. U zapaženom članku za *New York Times,* na strani ekskluzivnih vijesti, objavljenom upravo prije sastanka u New Yorku pod naslovom „A pobjednik je... Hrvatska”, Glenny je pohvalio naš pregovarački trud ali je primijetio da će, po bilo kom mirovnom dogovoru, „Sarajevo biti ekonomski sasvim zavisno od Hrvatske”. Zaključio je:

„Šampanjac se može otvoriti u Zagrebu - nigdje drugo."

Washington: Birokratska igra. U posljednje tri sedmice u Washingtonu smo proveli samo jedan radni dan. Kada smo se vratili, saznali smo da je zanimanje za naše aktivnosti znatno poraslo. Agencije i pojedinci koji su slabo obraćali pažnju na nas sada su željeli biti dio procesa. Na primjer, Agency for International Development (AID) (Agencija za međunarodni razvoj), uvjeravajući da će morati voditi program rekonstrukcije, tražila je veću ulogu u pregovorima. Neke agencije ili biroi željeli su ugurati svoje predstavnike u delegaciju; odbili smo ih pod izgovorom da je naš avion suviše malen. Tony Lake je govorio o osnivanju komisije pod upravom VNS da nadgleda naše napore.

Bili smo zabrinuti da će pregovori zaglibiti ako se stepen fleksibilnosti i autonomije koju nam je dao Washington - a što je bilo bez presedana - umanji i ako budemo izloženi normalnom procesu odlučivanja u Washingtonu. U isto vrijeme, naš mali tim bio je umoran i s nedovoljno ljudi. Ostalo nam je samo pet dana do sastanaka u New Yorku i trebali smo pomoć, ali nisam želio povećavati jezgro tima ili izgubiti autonomiju.

Suočene sa sličnim izazovima u ranijim krizama, neke administracije su stvorile tajne bypass mehanizme kojima su informacije i ovlaštenja čuvali unutar male grupe - ali su također osujećivali ili istiskali svakog drugog. Najpoznatiji primjer za to je Kissinger, u vrijeme kada je bio savjetnik za nacionalnu sigurnost, koji je često ignorisao cijeli State Department - jednom je tajno, bez znanja američkog ambasadora otputovao u Moskvu a državnom sekretaru je redovno uskraćivao sve informacije o svojim tajnim razgovorima sa Kinom. Nismo željeli pobuditi nepovjerenje i intrige koje su okrnjile period Nixon-Kissinger - atmosfera zbog koje je, kako mi je Kissinger rekao, sada žalio.

Da bi se izbjegla ova klasična birokratska dilema, John Komblum je formirao mali neformalni tim da podrži naše napore. Kako smo mi to zamislili, grupa bi, u stvari, bila ogranak pregovaračkog tima, ali locirana u Washingtonu. Privukli smo ljude izvan Evropskog biroa, ali smo insistirali da rade samo za Kombluma na ovom posebnom projektu. To je značilo da će se učesnici, sa prethodnim dopuštenjem njihovih pretpostavljenih, morati složiti da *ne* podvrgnu nacrte kroz redovni međuagencijski „proces čišćenja" koji bi, iako bitan za normalno funkcionisanje vlade, bio opterećenje i gubljenje vremena za brze pregovore.

Bilo je i te kako neuobičajeno to što smo Komblum i ja predložili i moglo je iskliznuti pred žestokim prigovorima velikog broja ljudi. Ali štitio nas je Warren Christopher, uz jako ohrabrenje Talbotta i Donilona. Christopher je čvrsto vjerovao u podršku njegovim pregovaračima, iako se nije slagao sa svim njihovim stavovima; ovo je bilo temeljno i oblikovalo je njegov stav prema njegovoj ulozi kapetana State Departmenta. On, Strobe i Tom redovno su odbijali pokušaje drugih da se uključe u previše detalja. Bez njihove podrške, proces bi vjerovatno ličio na onaj koji mi je dao snažnu negativnu lekciju u Parizu 1968.

Sandy Berger je također štitio pregovore. Nekoliko puta sedmično, predsjedavao je sastancima Komiteta zamjenika o Bosni. Na svakom sastanku, Komblum bi aparat nacionalne sigurnosti upoznao s našim dotadašnjim aktivnostima, držeći podalje želju da se upletu. Sandy je ovo vješto vodio, držeći svakog dovoljno uključenog tako da je izbjegnut Kissingerov problem - izuzimanje drugih.

Jezgro Komblumove grupe prije svega su činili advokati: Jim O'Brien, koji je bio u

vašingtonskom uredu Madeleine Albright; Tim Ramish, pravni savjetnik za Evropu; Miriam Sapiro advokat u grupi za planiranje politike kod Jima Steinberga; John Burley, advokat u Evropskom birou Laurel Miller, advokat u firmi Boba Owena koji je radio pro bono; i Lloyd Cutler, bivši savjetnik predsjednika Cartera i Clintona, kao spoljni posmatrač.

Komblum je vješto vodio ovu operaciju podrške. Dugo je bio najiskusniji za pitanja Njemačke u Ministarstvu spoljnjih poslova i bio je veoma poštovan zbog svog intelekta. Ali „sjajan" u spoljnjim poslovima često je bila profinjena šifra za „arogantan", a sa svojim razborom i snažnim angažmanom, John je tokom svoje duge karijere stekao moćne birokratske neprijatelje. Kako je dug period bio bez unapređenja, prema pravilima State Departmenta za godinu je trebao otići u prevremenu penziju - što nije bio rezultat problema u karijeri nego što je Kongres oštro srezao budžet State Departmenta pa su unapređenja praktično prestala. Ova čudna pravila prvobitno su uvedena da bi se uklonilo beskorisno osoblje iz Ministarstva spoljnih poslova, a sada su tjerani neki od najkvalifikovanijih diplomata u zemlji samo zato što su bili ranije unaprijeđeni a onda zbog ograničenja budžeta upali u opšte odlaganje unapređenja.

Od početka smo radili kao tim bez šava; ja bih usred rečenice prebacio problem ili sastanak njemu a on bi nastavio bez trenutka pauze. Osjećao sam snažnu intelektualnu vezu z njim i veoma sam poštovao njegovo znanje o Evropi.

Dvedesetprvog septembra, dan nakon povratka iz regiona, Tony Lake je sazvao sastanak u Bijeloj kući. Rekao je da je veoma važno što je Washington dao „crveno svjetlo" Zagrebu i Sarajevu da okončaju ofanzivu, što treba i dalje naglašavati. Pitao sam se da li je Lake bio upoznat s našim razgovorima sa Tuđmanom i Izetbegovićem o nastavku ofanzive. Kerrick, Clark i Pardew obavještavali su svoje urede kod kuće, a u mojoj poruci Warrenu Christopheru od prethodnog dana ta tema je bila detaljno razrađena.

„Želim biti otvoren u privatnosti ove prostorije", odgovorio sam. „Tražili smo da ne uzimaju Banja Luku, ali Hrvatima i Bosancima nismo dali nikakvo drugo 'crveno svjetlo'. Naprotiv, naš tim se nije trudio da ih odvrati od zauzimanja Prijedora i Sanskog Mosta i drugih terena koji im pripadaju po mapi Kontakt grupe. Pregovori o mapi odvijaju se na bojnom polju upravo sada, i to je jedan od razloga što nismo odložili naše razgovore o teritorijama. Ako ti gradovi padnu, to će uveliko pomoći našim pregovorima."

„Veoma sam zabrinut da će nas javno okriviti što podstičemo na dalju borbu i još više krvoprolića", rekao je Tony. „Trebamo stavljati naglasak na mir. Možda ovo nije vaš stav, ali ga trebate iskazati tako da ne pogoršate razlike na drugim frontovima, kao sa Rusima."

Christopher je rekao da se slaže s Lakeom što se tiče javnih saopštenja. S tim nisam imao problema; pregovarački tim je bio oprezan u javnosti, toliko da su novinari u regionu i dalje mislili i izvještavali da nastojimo zaustaviti cijelu ofanzivu. Ali ja sam odbijao i sam pokušaj da se zaustavi ofanziva.

Zbunjivali su me Tonyeve primjedbe. Da li je prigovarao poziciji koju smo zauzeli u Zagrebu ili se jednostavno brinuo da to može procuriti? To nikad nije bilo jasno, ni meni ni mojim kolegama, uključujući Christophera, koji mi je kasnije rekao da se jedino brinuo da ne izgleda kako javno podstičemo ofanzivu.

Nakon sastanka, Christopher, Lake i ja kratko smo telefonom razgovarali sa predsjednikom koji je putovao u Kalifomiju. „Želim da sve učinite za mir", poručio je predsjednik. Zamolio me je da se

vratim u Bosnu čim se završi sastanak u New Yorku. Kasno uveče, u radio-mostu, u showu sa Larryjem

Kingom, predsjednika su pitali o Bosni. „Odavno se nisam bolje osjećao", rekao je. „Osjećam se dobro zbog procesa, ali želim upozoriti američki narod da je to Bosna i da je pred nama dug put."

Kongres. Hill se nikad ne može prihvatiti zdravo za gotovo. Bez podrške praktično je nemoguće izgraditi i provesti politiku o nekom spornom pitanju - a ništa nije spornije od razmještaja američkih trupa na siguran način. Sada kada je postojala realna mogućnost raspoređivanja američkih trupa u Bosni, Kongres je želio da se čuje njegov glas. Bob Dole je Bosnu smatrao ličnim projektom, ali je bio relativno tih po ovom pitanju; kako je odavno napadao Administraciju zbog slabosti, nije bio u poziciji da se suprotstavi oštrijoj politici. Drugi kritičari politike, poput senatora Joea Liebermana i senatora Joea Bidena, koji su bili demokrati, suzdržali su paljbu u očekivanju da vide šta će se sljedeće desiti.

Prvi upozoravajući hitac ispaljen je istog dana, 21. septembra, kada je bio sastanak u Bijeloj kući, u vrijeme onog što je trebalo biti rutinska rasprava Senatskog komiteta oružanih snaga za odobrenje drugog mandata generala Shalikashvilia kao predsjedavajućeg Združenog štaba. Bila je sreća za Administraciju da je Shalikashivili, a ne neki civil, prvi svjedočio o rasporedu američkih trupa; njegov nenametljiv stil i žestina, uz neosporni patriotizam i integritet, činili su od njega svjedoka s najviše kredibiliteta.

Vodeći skeptici bili su trojica najnezavisnijih republikanca u Senatu: John McCain iz Arizone, John Warner iz Virginie i William Cohen iz Mainea.[56] „U Administraciji", izvijestio je *The New York Times* sljedećeg dana, „bili su iznenađeni obimom protivljenja republikanaca njihovim namjerama." *Times* je primijetio da Shalikashvili „izgleda trenutno uzdrman kritikom", ali je na to žestoko odgovorio. „Ne možemo stupati i istupati iz saveza i birati da vodimo kada nama ide u prilog a njima prepuštati da vode kada mi to ne želimo", rekao je. „Bez vodeće američke uloge, stvari se još ne mogu složiti kako treba."

Senatori su pritisnuli Shalikashvilia, pristojno ali ustrajno. „Zašto Evropljani ne mogu sami izvesti te mirovne obaveze?", pitao je McCain, bivši ratni zarobljenik u Vijetnamu čija je hrabrost i čestitost bila neprevaziđena u Senatu. Cohen se brinuo zbog „posljedica po sam NATO ako američke snage budu uhvaćene u unakrsnu vatru, a američko javno mnjenje se okrene protiv operacije". Ta i slična pitanja bila su jasno upozorenje da će biti neophodan intenzivan napor na Hillu.

Upravo prije povratka našeg tima iz regiona, Komblum je pozvao francuske i ruske zvaničnike odvojeno u Washington, da razgovaraju o vojnoj i civilnoj strukturi poslije dogovora. Britanci su takođe krenuli s razgovorima s nama o istoj temi. Od početka, postojao je dogovor da visoki vojni zapovjednik na terenu treba da bude Amerikanac ili Kongres neće odobriti raspored američkih trupi.

Ali šta je sa glavnim civilnim licem u Bosni, osobom koja će imati težak zadatak da implementira svaki dogovor koji se postigne? Ne iznenađuje da su Evropljani ovaj položaj željeli za nekog od svojih. O ovom pitanju bilo je dosta rasprave na obje strane, ali se nije odlučivalo prema njegovoj važnosti ili na osnovu same Bosne. Važna varijabla biće ko plaća za civilni napor.

Ovdje se domaća politika sudarala sa bosanskom, a tajming nije mogao biti gori. Kao što je Leon Panetta tačno mjesec ranije predskazao za vrijeme razgovora u Fort Myeru, Administracija i

Kongres ulazili su u najveći sukob oko budžeta u ovom vijeku - toliko ozbiljan da će u novembru dovesti do zastoja većine američke vlade. Predsjednikovi savjetnici za domaću politiku upozoravali su da će biti izuzetno teško postići da se odobre *ikakvi* fondovi za Bosnu. Jedini izuzetak biće vojni budžet. Kako su nam rekli članovi Kongresa, Evropljani moraju platiti rekonstrukciju u Bosni.

Pod ovim okolnostima, Berger i Komitet zamjenika odlučili su da glavni civil bude Evropljanin. Pri donošenju ove odluke, spoznali su da ćemo značajno umanjiti našu kontrolu nad jednim od najvažnijih aspekata naših nastojanja. Ali uistinu nije bilo mnogo izbora. Nerado - jer će civilna implementacija biti važna koliko i vojna - složio sam se sa Sandyevim zaključkom. Obavijestili smo Evropljane koji su počeli tražiti pravu osobu da vodi civilni dio.

Situacija je također pružila šansu generalnom sekretaru UN Boutrosu-Ghaliu da krene sa dezangažovanjem UN u Bosni, što je on odavno želio. Nakon nekoliko sastanaka s njim, zaključio sam da ovaj elegantni i suptilni Egipćanin, čija koptska porodica vijekovima vuče korijene[57], prezire rasparčane i prljave narode na Balkanu. Da budemo iskreni, nikad mu se to mjesto nije dopadalo. Godine 1992, prilikom svoje jedine posjete Sarajevu, dao je izjavu koja je šokirala novinare onog dana kada je stigao u opsjednuti grad: „Bosna je rat bogatog čovjeka. Razumijem vaše razočarenje, ali imate bolju situaciju nego što je u deset drugih mjesta u svijetu... Mogu vam nabrojati." Više puta se žalio da Bosna guta njegov budžet, odvraćajući ga od drugih prioriteta i prijeteći cjelokupnom sistemu UN. „Bosna je unijela pometnju u rad UN", rekao je neposredno prije Srebrenice. Sluteći da naši diplomatski napori nude mogućnost za razrješenje, 18. septembra izvijestio je Vijeće sigurnosti da će biti spreman završiti ulogu UN u bivšoj Jugoslaviji i dopustiti da se svi ključni aspekti implementacije dodijele drugima. Dva dana kasnije, rekao je Madeleine Albright da će Kontakt grupa stvoriti svoje mehanizme za implementaciju - tako dobrovoljno nudeći smanjenje uloge UN u kritičnom trenutku. Ironija je, ali je njegova slabost znatno pojednostavila našu zadaću.

Odbrojavanje u New Yorku. Dvadesetdrugog septembra, tri sata sam bio sa našim timom podrške da bismo pregledali plan za sastanak ministara spoljnjih poslova u New Yorku. Zamolio sam ih da pokušaju skočiti dalje od Geneve - dobiti sporazum o okviru centralne vlade za Bosnu koju će i bosanski Srbi i Federacija prihvatiti kao jedini suvereni entitet. Uz podršku Jima O'Briena i Miriam Sapiro, Owen i Hill su napravili nacrt sporazuma koji je uspostavljao mnoge bitne institucije: podjelu odgovornosti između centralne vlade i dva entiteta, Federacije i Republike Srpske; izbore i za predsjedništvo i za narodnu skupštinu; osnivanje ustavnog suda. Objasnio sam jednom novinaru našu strategiju u to vrijeme: „Ako možemo dobiti obustavu vatre, mi ćemo to uzeti. Ako možemo dobiti neke ustavne principe, uzećemo ih. Ako možemo srediti Sarajevo, učinićemo to. Mi stvaramo mir u hodu."

Naš plan bio je da prvo pregovaramo sa ministrom spoljnjih poslova Muhamedom Šaćirbeyom u Washingtonu, i zatim se vratimo u Beograd. Kao i u Genevi, ništa nije moglo biti ostavljeno neriješeno prije samog sastanka. Šaćirbey je želio jako predsjedništvo, da se svaki detalj o konačnoj političkoj strukturi ispiše u New Yorku, dok sam ja nastavio sa pristupom korak po korak: naći područja slaganja, uklopiti ih sa javnim saopštenjem i onda se vratiti u region na drugu rundu pregovora, da bi se razlike dalje suzile.

Sve je bilo očitije da to koliko Šaćirbey ne podnosi Silajdžića daje ton njegovom ponašanju. Nakon dana spornih diskusija sa Owenom i Hillom, tokom kojeg su temperamenti stalno bljeskali a

Šaćirbey nekoliko puta zaprijetio da će „izaći u javnost", njih dvojica su me upozorili da će bosanski ministar spoljnjih poslova pokušati zaobići našu delegaciju i pridobiti druge američke zvaničnike - posebno Strobea, Madeleine ili Tonya - da promijeni naše pozicije. Šaćirbey je takođe odlučno nagovarao Kongres, često kritikujući Administraciju u razgovoru sa senatorima, što su nam neki od njih odmah ispričali. Kako je to Strobe rekao: „On svakako ide u javnost i ne može nas zaobići."

Za vrijeme ovog putovanja Šaćirbeyevo ponašanje iritiralo je američke zvaničnike. Mnoge njegove primjedbe bile su na mjestu, ali ljudi nisu bili sigurni koji je njegov cilj. Nije bilo potpuno jasno šta je vodilo Šaćirbeya: da li je svojim kolegama (i neprijateljima) kod kuće nastojao pokazati da je on istinski bosanski patriota uprkos tome što je najveći dio rata proveo u New Yorku, da li je Izetbegovića ponovo uvlačio u borbu kod kuće ili je jednostavno samostalno djelovao za medije?

Dok je Šaćirbey obilazio grad, Strobe Talbott je bio s njegovim glavnim ruskim kolegom, zamjenikom ministra spoljnjih poslova Georgi Mamedovim, duhovitim i sofisticiranim čovjekom. Kanal Talbott-Mamedov, bez prevelike važnosti u to vrijeme, bio je moderna verzija specijalnog kanala između Washingtona i Moskve koji je postojao od 1941. sve do kraja hladnog rata, a sada je predstavljao glavni motor za pregovore o važnim pitanjima između dvije zemlje, uključujući proširenje NATO-a, ekonomsku pomoć, predsjedničke samite i osjetljiva politička pitanja.[58]

Bosna je bila centralni dio ovog dijaloga u vrijeme kada smo ušli u drugi mjesec našeg shuttlea. U petak, 22. septembra, u nadi da ćemo umanjiti napetosti između Rusa i Bosanaca, Strobe je pozvao Šaćirbeya da se privatno sastane s njim u njegovom uredu.

Strobe je smislio kako da popusti napetost i uspostavi se kontakt između dvojice ljudi. „Imate nešto zajedničko", rekao im je. „Obojica imate muslimansko naslijeđe i isto ime!" (Mamedov je bila slavenska verzija Muhameda, kako se zove Šaćirbey.) Šaćirbey je bio iznenađen. „Dakle, vi ste jedan od naših?", upitao je. Mamedov, koji je imao i azerbejdžanske krvi, nasmijao se. „Pa, preko Bakua", odgovorio je.

Na žalost, ostatak sastanka nije se nastavio kako je početak obećavao. Obojica su zauzeli odbrambeni stav i, mada prijatan, razgovor nije imao nikakvog napretka.

Za vrijeme našeg posljednjeg sastanka u Beogradu, Milošević je predložio da neko iz naše delegacije dođe u Beograd prije sjednice u New Yorku i direktno pritisne bosanske Srbe - što je, kako je rekao, dio njegove „tehnologije". Iako je Milošević bio zadužen za pritisak na paljanske Srbe, vrijedilo je pokušati. Zamolio sam Owena, Hilla, Pardewa i Johna Burleya, zaduženog za Balkan u State Departmentu, da se vrate u Beograd nakon samo dva dana u Washingtonu.

Njih trojica stigli su u Beograd u subotu, 23. septembra. Uzrujan zbog nekih izmjena koje je predložio Šaćirbey, Milošević ih je zamolio da se sastanu sa Karadžićem i Mladićem. Ovo je bila „tehnologija" u kojoj je Milošević toliko uživao. Ali dok je razgovor tekao, Amerikanci su shvatili da paljanski Srbi u stvari nisu prihvatili centralni ustupak za koji se Milošević u njihovo ime obavezao u Genevi - da će Bosna ostati jedinstvena država. Karadžić je tražio pravo da glasa za otcjepljenje i pokazavši neočekivani smisao za metaforu, rekao je da će jedinstvena Bosna biti „drveni šporet koji će izgorjeti čim se prvi put bude koristio". Napao je svaku odredbu Owenovog nacrta o stvaranju nacionalnih struktura. Usprotivio se odredbama za izbore, odbio da razgovara o"kompetentnosti" centralne vlade i insistirao da bosanski Srbi imaju odvojenu spoljnju politiku i svoje ambasade. Sastanak koji je trebao da bude obična „tehnologija" pretvorio se u još jedno maratonsko pregovaranje od šesnaest sati, tokom kojeg je američki tim odbacio svaki Karadžićev

pokušaj da ozakoni podijeljenu Bosnu.

Stigavši u ćorsokak u nedjelju poslijepodne, Owen i Hill su zatražili od Miloševića, koji je Amerikance ostavio same sa bosanskim Srbima, da se vrati. Dok su Amerikanci čekali u vrtu, Milošević se pozabavio svojom uobičajenom rutinom da izmanevriše i zaplaši ostale Srbe. Zatim je pozvao Amerikance da se vrate u prostoriju i ponudio sporazum blizak onom koji smo završili sa Šaćirbeyem. Međutim, Owen i Hill su se složili da ispuste riječ „direktan" u klauzuli za izbor predsjedništva i nacionalne skupštine. Takođe su se složili da ublaže tekst o funkcijama centralne vlade.

Prije odlaska iz Beograda u nedjelju, 24. septembra, Owen i Hill su nam javili da su, uprkos nekim „manjim izmjenama" osnovni elementi dogovorenih principa ostali nedirnuti. Čestitao sam im i zatražio da nam odmah faksiraju novi nacrt. U to vrijeme, nalazio sam se u Waldorf-Astoriji, u New Yorku, da bih se sastao sa ministrima spoljnjih poslova iz drugih zemalja, u pratnji Rosemarie i Christophera Hoha koji je radio za Chrisa Hilla. Predosjećajući dan intenzivnih komunikacija sa terenom, zamolio sam Philipa S. Goldberga da rano u nedjelju ujutro ode u State Department da sredi telefonske pozive i da se dan kasnije vrati u New York. Goldberg i Hoh bili su najbolji među mlađim američkim diplomatima: otvoreni, pouzdani i predani.

Te nedjelje ujutro Šaćirbey je ostao u New Yorku zbog sastanka sa Lakeom, Tamoffom, Fuerthom, Kerrickom i Sandy Vershbowom, Izjavio je da je nacrt sporazuma koji je dogovorio u Washingtonu u redu, ali je upozorio da će Izetbegović biti uzrujan zbog putovanja Owena, Hilla i Pardewa u Beograd. „Pregovarački tim je zatrovan beogradskim zrakom", rekao je. Nije se šalio. „Moj predsjednik neće tolerisati da vaši ljudi cijelo vrijeme idu u Beograd. Optika je loša. Morate provoditi više vremena u Sarajevu." Nije ga kosnulo kada je Tamoff spomenuo da su Owen i Hill proveli dva dana u Sarajevu radeći na dokumentu sa Silajdžićem, kao i cijeli dan sa samim Šaćirbeyem u Washingtonu.

Peter je odmah pozvao da me upozori na problem, ali je to i dalje izgledalo kao samo još jedan balkanski blef; nisam vidio koliko je ozbiljan. Tada su već Owen, Hill i Pardew krenuli kući u njihovom malom vojnom mlažnjaku. Ali dok su pregovarači preko Evrope letjeli na zapad, Izetbegović je izjavio da je Šaćirbey „dobio upute da ne učestvuje" na sastanku u New Yorku, do koga je ostalo manje od četrdeset osam sati. „Srbijanska strana zahtijevala je velike promjene, što radikalno mijenja sporazum", izjavio je Šaćirbey novinarima koji su čekali ispred Bijele kuće. Nastojeći da ublaži problem, glasnogovornica za štampu Bijele kuće Mary Ellen Glynn nazvala je to „sastavnim dijelom uspona i padova shuttle diplomatije". Međutim, koliko sam ja mogao da kažem, ovo su bili sve „padovi".

Odmah su uslijedile nove loše vijesti, u formi faksa iz Beograda, sa revidiranim nacrtom sporazuma. Čim je vidio izmjene, Phil Goldberg je upozorio da će, iako nisu važne, u Sarajevu biti tretirane kao „velike". Kasnije smo saznali da Šaćirbey svoje izmjene koje je dao 22. septembra u Washingtonu nikad nije uputio u Sarajevo na odobrenje. Osjećao sam kako sastanak u New Yorku klizi iz naših ruku.

U diplomatiji proces često može biti važan koliko i suština. Ovo je posebno važno za početak, kada su dugotrajni protivnici skloniji da uveličavaju razlike a ne da dođu do sporazuma. Takav je i sada bio slučaj; pogriješili smo što nismo planirali da Owen, Hill i Pardew dođu i u Sarajevo. Sada smo plaćali cijenu. Sebe sam krivio zbog tri osnovne greške. Prvo, trebao sam tražiti od našeg tima

da u Beogradu odbaci svaku izmjenu, bez obzira koliko bile male. Drugo, iako smo se češće sastajali sa Muslimanima nego sa Srbima, mnogi naši sastanci odvijali su se izvan Sarajeva, pa smo ne htijući u javnosti ostavili utisak da više vremena provodimo sa Miloševićem nego sa Izetbegovićem; naš tim je trebao da ode u Sarajevo. Također smo pogriješili što smo mislili da Šaćirbey može govoriti u ime cijele bosanske vlade.

Trebalo je da nađemo način kako da brzo vratimo na kolosijek vladu u Sarajevu ili će sastanak u New Yorku propasti, otvarajući ciklus nesporazuma a možda čak i novu eskalaciju rata.

Imao sam očajničku ideju. Da li bismo tim Owen-Pardew mogli skrenuti s puta usred leta, kako bi u Sarajevo došli na vrijeme i tako spase sjednicu u New Yorku? Goldberg i ja smo shvatili da naše kolege još nisu stigli do stanice za dopunu goriva u Irskoj. Goldberg je uputio hitnu poruku Operativnom centru i Nacionalnom vojnom komandnom centru: naći avion, stupiti s njim u kontakt, skrenuti ga.

Imali smo sreću; Goldberg i Ops centar pronašli su irskog službenika koji je vodio VIP sobu u Shannonu; veoma dobro nas je poznavao jer smo tu često slijetali. Avion se upravo spustio i službenik je ubrzo našao naše kolege.

Dok smo razgovarali, Hill i Owen, neobrijani i zgužvani, stajali su šćućureni kod „Pozovite svoju rodbinu u Americi", zelenog telefona u obliku djeteline, odmah pored „Toaleta za dame".

„Chris", rekao sam, „morate otići u Sarajevo. Morate se vratiti. Izgubićemo sporazum ako Izetbegovića ne vratite u igru." Bili su na pola puta kući, krajnje iscrpljeni. Sada se od njih tražilo da se vrate usred noći. Nije bilo teško naslutiti Hillov umor i nezadovoljstvo. „Chris", rekao sam, „dajte mi Boba."

Mogao sam čuti Hilla kako pita Owena želi li da razgovara sa mnom i, nešto slabije, Owenov suhi, dostojanstveni glas koji kaže, „Ne posebno." Zatim je došao na telefon. Predosjećajući njegovo prvo pitanje, rekao sam mu da sam već razgovarao sa državnim sekretarom i da on dijeli moje mišljenje. Ovo je izazvalo čujno puhanje s druge strane žice i komentar da su dozvolili samo „manje izmjene" u Beogradu. „Bobe", povikao sam u slušalicu, „na Balkanu nema takvih stvari kao što su 'manje izmjene'!"

Iako iscrpljeni, zaputili su se natrag preko Evrope, zaustavljajući se u Ramsteinu, Njemačka, da se prebace na avion C-130 za Sarajevo. Nakon iščekivanja, rečeno im je da je jedini raspoloživi transporter u Italiji. Imali su problema i u italijanskoj vazduhoplovnoj bazi, a onda u se ukrcali u britanski C-130 i u 7.30 ujutro uputili u Sarajevo. Prije nego što su krenuli iz Italije Hill je pozvao Goldberga i mene preko OpsCentra. Bilo je 2.30 ujutro u New Yorku, i Phil i ja smo dremljivi shvatili da je prvi razlog poziva da i mi podijelimo njihov umor. „Shvatate li koliko je ovo za nas teško?", upitao je Hill.

Hill je kasnije rekao da nikad neće zaboraviti moj odgovor. Upravo dok sam ga zamišljao pred telefonskom govornicom u obliku djeteline, u Shannonu, on je mene zamislio u otmjenom apartmanu u Waldorfu. „Slušajte", rekao sam, „vi ste u Anconi, a ja sam budan u 2.30 ujutro. Svima nam je nezgodno. I ovdje imamo problema. A sada vratite Bosance."

U nedjelju ujutro, 25. septembra, Owen, Hill i Pardew konačno su stigli u Sarajevo. Sastanci su naglasili sve širi razdor unutar bosanske vlade. Ljutiti Haris Silajdžić odmah ih je ukorio što pregovaraju samo sa Šaćirbeyem. „Nemojte vjerovati da do sporazuma možete doći bez mene", rekao je premijer.

Protivljenju bosanske vlade nije bio uzrok tekst izmjena u Beogradu nego promjena Silajdžićevog stava. Razmislivši o tekstu nacrta koji je odobrio 15. septembra Haris je rekao Owenu i Hillu kako sada osjeća da je „suviše američki"; predsjedništvo je bilo suviše jako. Sada je zagovarao „evropski" sistem; to jest, jak premijer i slabo predsjedništvo. Silajdžićevo nezadovoljstvo bilo je upravljeno na Šaćirbeya a ne na Srbe; osjećao je da je nacrt koji je odobrio ministar spoljnjih poslova, Izetbegovićev politički saveznik, namijenjen da ga oslabi. Toliko je bila duboka Silajdžićeva ljutnja da je insistirao na odvojenom sastanku sa trojicom Amerikanaca i odbio je sudjelovati u njihovom sastanku sa Izetbegovićem.

Da bi razriješili ovaj ćorsokak, Owen i Hill su preradili dokument iz New Yorka, tako da dobiju podršku obje bosanske strane a da i dalje bude prihvatljiv za Srbe. Pribjegli su našem standardnom pristupu otezanja najtežih pitanja i usmjeravanju na opšte principe koje svi prihvataju, koji bi kasnije mogli biti specifičniji. Čim smo od Owena čuli da su Bosanci prihvatili revidirani nacrt, Christopher je nazvao Izetbegovića da mu se zahvali. Izetbegović mu je obećao da će Šaćirbey sada prisustvovati sastanku u New Yorku.

Ali čim je jednom uzica popuštena, ciklus zahtjeva za izmjenama u sporazumu nije mogao biti lako zaustavljen. Kada je pročitao izmijenjeni teksto izborima iz Sarajeva, Phil Goldberg je rekao: „Srbi ovo nikad neće prihvatiti." Opet je bio u pravu. I Hill je ovo naslutio; dok je u Anconi mijenjao avione za povratak u New York, nazvao je OpsCentar i ostavio kratku poruku: „Recite Holbrookeu da nazove Miloševića zbog odredbi o izborima. One će donijeti velikih problema."

Bio je ponedjeljak, podne 25. septembra, i sve se vrtjelo oko New Yorka. Dok je u Washingtonu rasla zabrinutost, Christopher i ja smo, zajedno sa Madeleine Albright, otišli u telekonferencijsku dvoranu Američke misije pri Ujedinjenim nacijama, da izvijestimo predsjednika i ostale šefove. Zatim smo se Christopher, Albrightova i ja neformalno sastali sa trojicom balkanskih ministara spoljnih poslova. Sastanak je bio kratak i površan. Pred novinarima, Christopher je pokazao optimizam; ali kada su oni otišli, postalo je napeto dok je Christopher požurivao sporazum, zaključujući sastanak prije nego što su se trojica ministara mogli upustiti u međusobnu raspravu.

Radeći u mom apartmanu u Waldorfu, Don Kerrick, Phil Goldberg i ja smo najveći dio sljedećih šest sati proveli na telefonu, razgovarajući čas s Miloševićem, čas sa Izetbegovićem. Milošević je tvrdio da je sklopio sporazum u dobroj vjeri sa Owenom, Hillom, i Pardewom i da ga ne može opet mijenjati. Milošević je bio najtvrđi po pitanju „direktnih" izbora; kako je to izbacio iz nacrta, nije želio da se ponovo pojavi. Takođe je prigovorio izborima „glasanjem naroda", još jednom klauzulom koja je bila ubačena u Sarajevu.

Između telefonskih poziva, sreo sam Šaćirbeya. Ovaj sastanak bio je bliži fizičkom obračunu nego ijedan drugi tokom naših dugih pregovora. Pitao sam ga da li bi on i njegova vlada, zbog opšteg napretka, mogli izbaciti klauzulu „direktni" za predsjedničke izbore. Čak ni Sjedinjene Države, naglasio sam, nisu direktno birale svog predsjednika. Šaćirbey je rekao da bez precizne riječi Srbi mogu dovesti do „lažnih izbora".

„To je glupost, Mo", rekao sam. „Ženevski principi garantuju međunarodnu superviziju izbora. Ovo nije test demokratije." Ništa u nacrtu nije isključivalo direktne izbore, rekao sam Šaćirbeyu; ako ih ne dobijemo sada, insistiraćemo na njima u sljedećoj rundi.

Šaćirbey je zamolio da pozove svog predsjednika. Ostavili smo ga samog i on je razgovarao sa Izetbegovićem. Kada smo se opet sastali, bio je ljut i nepopustljiv. Bez klauzule o direktnim

izborima, ne može biti sporazuma.

Atmosfera u prostoriji postajala je napeta. Šaćirbey je s mnogima od nas bio plah i svadljiv, i često smo se izražavali prilično žustro. Ali ovog puta je prekipjelo, i riječi su postale ružne. Bez upozorenja, Šaćirbey je zbacio sako na sofu, ustao i krenuo prema vratima, vičući da Sjedinjene Države izdaju njegovu zemlju. „Ako na ovaj način odete, napravićete ogromnu štetu svojoj zemlji", odgovorio sam idući za njim. Bio je bijesan i za trenutak su Goldberg i Kerrick pomislili da će me udariti. Kerrick je brzo stao između nas, a onda polako krenuo u hotelski hodnik da bi blokirao Šaćirbeyev odlazak. Kad je Šaćirbey krenuo da izađe, ugledao je dvojicu zabezeknutih novinara u hodniku koji su pratili ovu nevjerovatnu scenu. Pogled na novinare i Kerricka kao da su malo rashladili Šaćirbeya i Don ga je vratio u prostoriju. Opet smo zatvorili vrata i uspjeli okončati sastanak relativno pristojno, ali bez ikakvog napretka.

Pozvao sam Izetbegovića čim je Šaćirbey izašao. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „na rubu smo katastrofe. Dobićete veliki dio iz ovog sporazuma, a kasnije ćemo pregovarati da dobijemo direktne izbore. Ničeg se ne odričete." Rekao je da mora imati klauzulu o direktnim izborima. U Sarajevu je već bila prošla ponoć, a Izetbegović nije volio da radi noću. Odustao sam, u nadi da ćemo do napretka doći ujutro.

Milošević je ovom pitanju, kao i mnogim drugim, bio potpuno suprotan Izetbegoviću. Uživao je u drami u kasnim satima, možda i zbog izdržljivosti i sposobnosti da podnosi piće što mu je često davalo dodatnu nadmoć nad drugima u to doba. Videći da smo u rupi, nije popuštao da izbriše klauzulu o direktnim izborima.

Kerrick, Goldberg i ja smo bili kao iscijeđeni. Pozvao sam Christophera i zamolio ga da ranc ujutro još jednom sa mnom nazove Izetbegovića.

Utorak, 26. septembra. Stigao sam u našu sobu u Waldorfu u 5.30 ujutro, gdje mi se pridružio Goldberg. Trebao mi je skoro sat da dođem do Izetbegovića. Kad smo konačno dobili vezu, Christopher i ja samo ga zamolili da odgodi pitanje direktnih izbora, ukoliko se Milošević odrekne stavke koja ograničava ulogu centralne vlade. Poslije nekoliko minuta diskusije, Izetbegović se složio. Mislili smo da smo izašli iz šume.

Bilo je predviđeno da sastanak balkanskih ministara spoljnjih poslova počne u 10.00 ujutro, u dvorani za sastanke na dvanaestom spratu Američke misije pri Ujedinjenim nacijama na Prvoj aveniji, preko puta sjedišta UN. Prostorija, iako ne toliko impozantna, bila je namještena poput one u Genevi. Plašeći se da Šaćirbey u posljednjem trenutku ne ponovi dramu iz Geneve, poslao sam Phila Goldberga u bosanski ured da provjeri da li će se Šaćirbey pojaviti na vrijeme. Javio se u 9.30, kada su naše kolege pristizale na dvanaesti sprat. „Imamo veliki problem", rekao je tiho. „Mo neće da pristane. Bilo bi bolje da vi s njim razgovarate."

Šaćirbey je bio na liniji. Prisustvovaće sastanku, ali ne može prihvatiti sporazum. Rekao sam mu da je sigurno došlo do nesporazuma; državni sekretar je upravo razgovarao s predsjednikom i sve je bilo sređeno. Nije, odgovorio je Šaćirbey. *„Ja* sam upravo razgovarao s *mojim* predsjednikom i on mi je rekao da ne pristanem."

Geneva se ponavljala - u posljednji minut problem s Bosancima. Sjurivši se jedan sprat do kancelarije Albrightove, gdje je Christopher tog jutra uspostavio štab, ispričao sam njemu, Madeleine i Tomu Donilonu šta se desilo. Nekoliko trenutaka kasnije Goldberg je stigao s

Šaćirbeyem i uveo ga direktno u kancelariju Albrightove.

Warren Christopher je bio poznat kao učtiv čovjek koji skoro nikad ne podiže glas ili da je neuljudan. Ali ćemo upravo biti svjedoci nevjerovatnom prizoru. Šaćirbey je ušao osmjehujući se, i rekao : „Zdravo Chris" i pružio ruku. Christopher se nije ni osvrnuo, ukočeno držeći ruke uz bokove. „Koji se đavo dešava?", upitao je, jedva suzdržavajući bijes. „Samo prije dva sata dogovorio sam se s vašim predsjednikom."

Zatečen Christopherovom ljutnjom, Šaćirbey je pokušao objasniti da je bosanska vlada nadglasala Izetbegovića, ali što je više govorio, Christopher je bio neumoljiviji. „Ovo se ne može održati", rekao je Šaćirbeyu. Albrightova, čija je prisna veza sa Šaćirbeyem datirala iz vremena kada je bio ambasador pri UN, pokušala je da ga urazumi, ali uzalud. Nakon petnaest minuta beskorisne rasprave, naglasio sam da nas preko stotinu novinara i zvaničnici iz pet zemalja čekaju na spratu. Morali smo da im se pridružimo.

Warren Christopher je otvorio sastanak sa kratkim uputama da strane iskoriste „ovaj istorijski trenutak (da) okončaju borbe i to zauvijek". Foto-reporteri su škljocali, a novinari izašli. Odmah sam, na iznenađenje skoro svih u prostoriji, odgodio sastanak, šapnuvši Graniću i Milutinoviću da imamo problem sa Sarajevom - u očima Srbijanca sinulo je zadovoljstvo - i zamolio Kontakt grupu da nam se pridruži na donjem spratu. Svakom od ministara dali smo privatnu sobu za sastanke na istom spratu.

Još uvijek bijesan, Christopher je otišao na sastanke preko puta ulice, u Ujedinjenim nacijama. Prije odlaska, rekao je Šaćirbeyu da će se situacija morati odmah razjasniti ako Sarajevo želi izbjeći ozbiljne posljedice na svoje odnose sa Sjedinjenim Državama. Sastao sam se sa Carlom Bildtom i četvoricom predstavnika Kontakt grupe koji su bili ojađeni što su po strani. Izvinjavajući se, pozvao sam ih da razgovaraju sa Šaćirbeyem, ali njihovo nastojanje da se predomisli nije uspjelo.

Bilo je predviđeno da Šaćirbey u 11.30 održi govor u Ujedinjenim nacijama. Zamolio sam ga da novinarima ne otkriva da smo zapali u krizu. Obećao je - i izašao na Prvu aveniju, u more novinara kojima je odmah rekao da neće prihvatiti nikakav sporazum koji ne osigurava „direktne izbore".

Kontakt grupa je čekala, jedući sendviče u uredu zamjenika Madeleine Albright, Edwarda „Skipa" Gnehma. Kada se Šaćirbey vratio, izgledao je vedar zbog svog javnog nastupa u Generalnoj skupštini. Govor u velikoj dvorani malo ga je umirio. Sada se predstavio kao osoba koja bi mogla riješiti problem. Christopher se vratio sa svojih sastanaka da nastavi borbu. Nakon dogovora sa Tony Lakeom, rekli smo Šaćirbeyu da će se predsjednik Clinton obratiti naciji u 15.00 sati. Ili će najaviti sporazum i pohvaliti Bosance ili će javno kazati da je New York propao zbog tvrdoglavosti Sarajeva.

Tražeći privatnu sobu, Šaćirbey je nazvao Izetbegovića da mu prenese naš ultimatum. Dugo smo čekali. A onda se pojavio. „Ako će predsjednik Clinton u svom saopštenju reći da se snažno protivi podjeli", rekao je, „mi ćemo pristati." Kako je ovo bio američki stav, odmah smo prihvatili. Takođe smo obećali da ćemo u budućnosti težiti za klauzulom o direktnim izborima. Vratili smo se na sprat da održimo kratak formalni sastanak sa hrvatskim i srbijanskim ministrima spoljnih poslova koji su čekali četiri sata i odustali.

Dvadeset šestog septembra, u 15.50 sati, predsjednik je iz ureda za štampu Bijele kuće dao izjavu o sporazumu. „Nema garancije za uspjeh", rekao je, „ali nas današnji sporazum vodi korak bliže krajnjem cilju i jasno pokazuje da će Bosna ostati jedinstvena međunarodno priznata država.

Amerika će se snažno suprotstaviti podjeli Bosne."

Čim je predsjednik završio svoje kratko saopštenje, sastali smo se s novinarima. Konačno smo skepticima mogli pokazati da gradimo centralnu vladu, barem na papiru. Složili smo se o tročlanom predsjedništvu, parlamentu, ustavnom sudu i drugim važnim atributima vlade. Pređen je veliki most - ali s više teškoća nego što smo očekivali, otkrivajući jasnije nego ranije uznemirujuće podjele u bosanskoj vladi.

Najavili smo naš povratak u region za dva dana, da bismo nastavili shuttle. Bio sam neodređen kada su novinari pitali da li sada idemo po sporazum o obustavi vatre. Jer, istina je bila da nismo znali.

- GLAVA 13 -

Obustava vatre

(27. septembar - 5. oktobar)

Kada ljudi glasaju o ratu, niko ne računa
Na svoju smrt; prerano je; on misli
Neki drugi čovjek će se sresti sa tom nesretnom sudbom.
Ali da je smrt suočena s njim dok daje svoj glas,
Grčka nikad ne bi nastradala od ratne ludosti.
A ipak mi muškarci svi znamo koja je od dvije riječi
Bolja i možemo odvagnuti dobro i zlo
Koje donose; koliko je mir bolji od rata!

EURIPIDES, Suppliant Women

KOD VAS ILI KOD NAS? Niko nije želio da ponovo doživi katastrofu do koje je zamalo došlo u New Yorku. Ali uprkos drami i teškoćama, sporazum od 26. septembra, sa odredbama bez presedana za strukturu centralne vlade, prošao je dug put da bi odgovorio onima koji su kritikovali sporazum u Genevi kao pogodbu o podjeli.

Dok smo uveče 28. septembra kretali na naše četvrto putovanje na Balkan, shuttle diplomatija je počela gubiti na ubrzanju. Trojica balkanskih predsjednika će uskoro morati ući u visokorizične pregovore - sve ili ništa. Ali nije bilo odlučeno nijedno od tri pitanja ključna za takav sastanak: tajming, povezanost sa obustavom vatre i gdje će se održati mirovni razgovori. Washington će prva dva pitanja prepustiti nama, ali za treće je bila potrebna odluka predsjednika, a naš tim je imao ozbiljnih neslaganja sa većinom u Washingtonu.

Prije nego što smo krenuli u region, održana je uobičajena runda sastanaka sa ministrima spoljnjih poslova i drugim zvaničnicima. Najvažniji je bio sastanak sa francuskim ministrom spoljnjih poslova Herve de Charettom u njegovom apartmanu u Plazi, hotelu Ujedinjenih nacija, u New Yorku. De Charette nije bio prijateljski otvoreni kao predsjednik Chirac, niti je dijelio njegovo divljenje prema američkoj kulturi. Bio je klasični francuski zvaničnik, elegantan, nadmen, uvijek osjetljiv na stvarne ili zamišljene uvrede prema sebi ili Francuskoj - razlika koju, izgleda, nije prepoznavao. Iako je njegova misija bila da pokaže kako je Francuska još uvijek na vrhuncu uticaja u Evropi, ipak je dan prije našeg sastanka grupi novinara rekao: „Kao što je predsjednik Reagan nekoć primijetio, 'Amerika se vratila'." De Charette je bio pod pritiskom svojih kolega da pokaže od koje je važnosti ministarstvo spoljnih poslova. Na žalost mnogih profesionalnih francuskih diplomata, mi smo osjetljiva pitanja rješavali direktno sa Chiracovim malim ali efikasnim kabinetom u Jelisejskoj palati, na čelu sa Jean-Davidom Levitteom, sjajnim mladim diplomatom koji je de facto bio Chiracov savjetnik za nacionalnu sigurnost.

Moj sastanak sa De Charettom bio je mikrokosmos komplikovanog odnosa između Sjedinjenih Država i Francuske. De Charette je počeo sa pritužbom. „Francuska štampa", rekao je, „govori da su Sjedinjene Države preuzele pregovore i Francusku ostavile po strani." Izrazio je sumnju da već tajno dogovaramo mirovnu konferenciju u Sjedinjenim Državama. „Mora se održati u Francuskoj", rekao

je. „Ako ne u Parizu, onda u Evianu, na Ženevskom jezeru. Možemo hotelske komplekse zatvorit pred novinarima i obezbijediti smirenu i kontrolisanu atmosferu.“ Dodao je da se Evropska unija složila da Francuska bude domaćin mirovnim razgovorima - što su odlučno pobile i Njemačka i Britanija, kada su nekoliko dana kasnije bile o tome upitane.

Uvjerio sam skeptičnog de Charetta da nije donesena nikakava odluka o mjestu ili vremenu razgovora, ali sam mu iskreno rekao da više volim da to bude na američkom tlu. De Charette je predložio da sa razgovorima počnemo u Sjedinjenim Državama, a nastavimo u Francuskoj nakon što odredimo vrijeme, recimo, za dvije sedmice. Rekao sam da ne vjerujem da će to uspjeti, ali sam dodao da bismo mogli razmisliti o formalnoj ceremoniji potpisivanja u Francuskoj. Dok smo napuštali hotelski apartman, de Charette me je uzeo za ruku i rekao: „Ovo je veoma važno za mene i Francusku.”

Pitanje gdje treba da se održe razgovori postalo je predmet žestoke interne rasprave u Administraciji. Naš tim je jednodušno izabrao Sjedinjene Države, što je bilo izrazito manjinsko stajalište u Washingtonu. Većina naših kolega, sa izuzetkom Tony Lakea, željeli su da se razgovori održe u Evropi, najradije u Genevi, gradu koji je za mene bio simbol neproduktivne diplomatije, od konferencije o Indokini 1954. do beskrajnih rundi srednjeistočne i hladnoratovske diplomatije. Ako budemo morali završiti u Evropi, onda bih glasao za Stockholm, gdje bi naš domaćin bio Carl Bildt. Na moj zahtjev, Bildt je u potpunoj tajnosti počeo s planiranjem konferencije u odmaralištu na Saltsjobadenu, ostrvu nedaleko od glavnog švedskog grada.

Konačna odluka zavisiće od predsjednika. Iz staha da je bitka već izgubljena, odlučio sam se direktno obratiti potpredsjedniku Goreu, koji se obično nije uplitao u uobičajene procese vlade. Gore je uzvratio poziv dok sam bio u kolima na putu za aerodrom La Guardia. Zbog sigurnosti, zamolio me je da razgovaramo sa druge linije pa sam mu moju molbu izložio iz telefonske govornice na aerodromu. Gore, koji je izgledao iznenađen zbog moje upornosti po ovom pitanju, rekao je da će rado razmisliti. Ali dok smo išli prema Evropi, bili su mali izgledi da će to biti u SAD.

C-130 je dotutnjao u Sarajevo iz Italije u 8.00 ujutro, 29. septembra. Prošlo je dvanaest dana od našeg posljednjeg boravka ovdje i u gradu je vladalo vidljivo poboljšanje. U sjeni razrušenih zgrada gradske ulice bile su živahne, čak prepune. Tramvaji su radili a barikade od uništenih automobila uklonjene. Za vladinog službenika neuobičajeno je iskustvo kada vidi direktnu i neposrednu vezu između njegovog truda i života običnih ljudi, ali dok smo se vozili kroz grad osjećali smo da su pregovori već počeli unositi nešto novo.

Po prvi put, postavili smo mogućnost obustave vatre - ne insistirajući. Izetbegović je rekao da još nije spreman: vojno napredovanje u zapadnoj Bosni još je išlo u njegovu korist. U stvari, složili smo se s njim.

Dilema UN. U prvih trinaest dana od podizanja opsade, general Rupert Smith nije otvorio nijedan od glavnih puteva koji vode iz Sarajeva, iako je ovo bila jedna od garancija koju smo 14. septembra dobili od Srba. Jedan od puteva prolazio je kroz srpski dio Sarajeva koji je bio zatvoren tokom rata, zbog čega je sav saobraćaj morao skretati uskom, krivudavom, opasnom ulicom. Bosanska vlada javno je kritikovala UN što saobraćaj i dalje zavisi od „one zloglasne ulice”, kako ju je nazvao Silajdžić.

Bosanci su bili u pravu. Razočarani, nakon sastanka sa Izetbegovićem, Clark i ja smo otišli u

Smithov ured i zatražili od njega da otvori glavne puteve i skloni kontrolna mjesta. „Generale", rekao sam, „imate pismenu obavezu Srba da će ti putevi biti otvoreni. Ako se usprotive, možete upotrijebiti silu - ali ne mislim da će to biti potrebno."

Bila je to repriza našeg posljednjeg sastanka. Iako je bio oštriji i od Janviera i od svog prethodnika, generala sir Michaela Rosea, Smith nije cijenio naš savjet i plaho je odgovorio. Bio je spreman krenuti sa svojim vozilima iz Sarajeva, što su UN već odavno radile. Rizik će, rekao je, biti njegov - ne naš. Rekao nam je, kao što je rekao i ranije, da on u stvari nema kontrolu nad francuskim snagama u Sektoru Sarajevo koje moraju otvoriti put. Svuda je bilo mina. Trebala mu je podrška iz sjedišta UN u Zagrebu i New Yorku, koja je bila pasivna ili negativna. Bilo je izvjesno da će borbe buknuti. Trebaće vremena. I tako dalje. A što se tiče kontrolnih mjesta, Smith je vjerovao da ih je nemoguće ukloniti. „Bosna je zemlja", rekao je sa oporim smijehom, „u kojoj svaki dječak raste sa snom da će jednog dana imati svoju kontrolnu tačku."

Shvatali smo Smithov položaj (i šta više, citirali smo njegove nezaboravne riječi o kontrolnim tačkama), ali je čak i Clark, koji je veoma cijenio svog kolegu generala, bio obeshrabren. Ako ne budemo uspjeli da implementiramo sporazum od 14. septembra, njegovu vrijednost brzo će izgristi srpsko posezanje za tuđim i pasivnost UN.

Da bih pokazao odlučnost Amerike da podrži taj sporazum, zamolio sam Johna Menziesa da osoblje svoje ambasade svakodnevno šalje na put između Sarajeva i Kiseljaka. Ovo, naravno, nije bio pravi test sporazuma, pošto Srbi ne bi pucali na vozilo sa američkom zastavom i registarskim tablicama Američke ambasade, ali će barem pokazati da Sjedinjene Države po prvi put nakon više godina koriste te puteve.

„Menziesove patrole" dovele su do nekoliko manjih sukoba i malo koristi, što je ponovo naglasilo potrebu za primjenom stalnog pritiska na Srbe. Zaposleni u Ambasadi izvještavali su da Srbi još drže pod oružjem kontrolnu tačku izvan Sarajeva. Poslije žestokog protesta Miloševiću, koji u početku nije vjerovao da držimo do „takvih sitnica", kontrolna tačka je otvorena a barikada uklonjena. Ovo je bio primjer novog američkog pristupa. Bićemo odlučni po svakoj tački, bez obzira koliko bila mala.

Većina američkih zvaničnika gledali su na premijera Harisa Silajdžića kao na bosanskog lidera sa najširom vizijom - elokventnog zagovornika multietničke države. Ali su ga njegove bitke za vlast sa Izetbegovićem i Šaćirbeyom, kao i drugim članovima bosanske vlade, često izolovale. Njegove kolege su se žalili da je s njim teško raditi. Nosio je dodamo težak teret: Tuđman i Milošević nisu imali povjerenja u njega. Ipak, Silajdžić je bio jedan od dvojice najpopularnijih muslimanskih političara u Bosni, zajedno sa Izetbegovićem.

Moji osjećaji prema Silajdžiću su se često mijenjali. Bilo je nečeg dirljivog u njegovoj žestini i energiji i konstantnoj želji da sebe intelektualno poboljša. Iako uvijek zauzet, izgledao je sam - njegova supruga i sin živjeli su u Turskoj. Silajdžić je bio jedini bosanski zvaničnik koji je izgledao da iskreno brine o ekonomskoj rekonstrukciji svoje opustošene zemlje. Brinulo nas je njegovo nepredvidljivo raspoloženje, ali će njegova podrška biti bitna za mirovni sporazum. Chris Hill je to dobro uočio: „Ako imamo Harisovu podršku, i dalje ćemo imati problema sa Sarajevom", rekao je, „ali će biti znatno umanjeni."

John Shattuck i ljudska prava. Sljedećeg jutra, 30. septembra, odletjeli smo u Beograd, prvo

se spustivši na aerodrom u Zagrebu, na kratak sastanak sa ambasadorom Galbraithom i Johnom Shattackom, pomoćnikom državnog sekretara za demokratiju, ljudska prava i rad. Stisnuvši se u pilotskoj kabini, živo su nam opisivali njihovo jučerašnje putovanje u Krajinu, u Hrvatskoj, kao i Bosanski Petrovac i Ključ, dva grada u zapadnoj Bosni koji su pali u ruke snaga Federacije. Prošli su pored „beskonačnih" rijeka srpskih izbjeglica koji su bježali prema istoku, kako bi izmakli snagama Federacije koje su napredovale. U Ključu, tri kilometra od fronta, uz zvuk topova u daljini, posjetili su masovnu grobnicu, prvu kojoj će Amerikanci imati pristup. Shattack je održao konferenciju za štampu, kritikujući Zagreb zbog stvaranja nove izbjegličke rijeke, ovog puta sastavljene od Srba istjeranih iz *njihovih* pradjedovskih domova u Krajini. Njegova konferencija razbjesnila je Tuđmana.

Biro za ljudska prava suočio se s dugom tradicijom opiranja regionalnih ogranaka State Departmenta na birokratskoj osnovi. Stoga ne iznenađuje što su se neki u početku protivili Shattuckovom angažmanu u Bosni. Ali ja se nisam s njima složio: njegova putovanja mogla su usmjeriti pažnju javnosti na etničko čišćenje i druge ratne zločine i povećati pritisak na Miloševića da tu praksu okonča. Poslije mnogo rasprave, Christopher je pristao da Shattuck otputuje u region pod našim vođstvom, i ovaj dogovor je spriječio stvaranje preklapajućih pregovaračkih kanala.

Shattuck je svoju odlučnost prikrivao na smiren način. Predavao je na Pravnoj školi u Harvardu i bio u odboru Amnesty International, a slagao se i s medijima, s kojima je lako uspostavljao kontakt. Na kraju su čak i skeptici u Evropskom birou, koji je u početku dokazivao da ambasade u regionu treba da rješavaju pitanje ljudskih prava, spoznali važnost usredsređenih napora Johna Shattucka, o kojima se pisalo s poštovanjem.

John i ja namjerno nismo putovali zajedno. Ali smo mojim sastancima s Miloševićem dodali novi zahtjev: da se Shattucku dozvoli posjeta mjestima gdje su počinjeni ratni zločin. Shattuckova putovanja predstavljaće stalno podsjećanje javnosti da ne napuštamo zahtjev za izvršenje pravde i dok tražimo mir. Kada je Milošević shvatio da smo odlučni, pristao je.

Arkan. Shattuck i ja smo bili posebno zabrinuti zbog aktivnosti Željka Ražnatovića, poznatijeg kao Arkan, jednog od najzloglasnijih ljudi na Balkanu. Čak i u bivšoj Jugoslaviji, Arkan je bio nešto posebno, ubica slobodnjak koji je krstario Bosnom i istočnom Slavonijom sa svojim crnokošuljašima, terorišući Muslimane i Hrvate. Za ostatak svijeta, Arkan je bio pomahnitali rasistički fanatik, ali su ga Srbi gledali kao heroja. Njegova privatna vojska, Tigrovi, počinila je neke od najvećih grozota, izvršavajući ubistva po kratkom postupku i praktično izmislivši etničko čišćenje '91-'92. Zapadni obavještajci ubijeđeni su da radi ili da je radio za jugoslovensku tajnu policiju.[59]

Jedini mehanizam da bi se riješili takvi problemi nije bio savršen, ali je bio od vitalne važnosti: Međunarodni sud za ratne zločine, sa sjedištem u Hagu. Kada je 1993. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija uspostavilo sud, mnogi su ga vidjeli kao službu za odnose s javnošću. Krenuo je sporo, uprkos naimenovanju moćnog i elokventnog pravnika Richarda Goldstonea iz Južne

Afrike za njegovog predsjednika. Zasluge za napumpavanje njegove uloge u tim prvim danima pripadaju Madeleine Albright i Johnu Shattucku, koji su se borili za njegov status i fondove. Druge zemlje, posebno njegovi holandski domaćini i Nijemci takođe su pružili znatnu podršku. U vrijeme naših pregovora, sud se izdigao kao vrijedan instrument politike koja nam je, na primjer, dopuštala da Karadžića i sve druge osumnjičene za ratne zločine isključimo iz javne službe. Ipak, još nije postojao

mehanizam za hapšenje osumnjičenih ratnih zločinaca.

Iako je do oktobra 1995. Sud predao preko pedeset optužnica, među njima nije bilo Arkanovog imena. Više puta sam zbog ovog navaljivao na Goldstonea, ali zbog strogog zida koji je razdvajao interne odluke suda od američke vlade, nije nam rekao zašto Arkan nije osumnjičen. Ovo je posebno bilo zagonetno s obzirom na Goldstoneov status i njegovu javnu kritiku međunarodnih mirovnih snaga što ne hapse nikog od osumnjičenih ratnih zločinaca.[60] Kad god bih Miloševiću spomenuo Arkanovo ime, ukrutio bi se; namrštio bi se i skupio oči. Nije se obazirao na kritiku Karadžića ili Mladića, ali Arkan - koji je živio u Beogradu, vodio popularan restoran i bio oženjen rok zvijezdom - bio je nešto drugo. Za Miloševića je pitanje Arkana bilo „koješta", i tvrdio da on nema uticaja nad njim. Ali odmah poslije mojih prigovora, Arkanove aktivnosti u zapadnoj Bosni su posustale. Teško da bi se ovo moglo smatrati pobjedom, jer je Arkan na slobodi i dalje predstavljao opasnost i bio moćan pokazatelj da se može - bukvalno - izvući neko ko je ubijao u Bosni.

Beograd i Zagreb. Kada je na aerodromu u Zagrebu završen naš sastanak sa Shattuckom i Galbraithom, kasno poslijepodne, 30. septembra, vratili smo se u poznati salon u Beogradu. „Sada je vrijeme za obustavu vatre", rekao je Milošević. Kao i Izetbegović, i on je insistirao da se mirovna konferencija održi u Sjedinjenim Državama.

Kada smo se rano sljedećeg jutra, 1. oktobra, vratili u Zagreb, Tuđman je žestoko udario na Shattuckovu kritiku njegove vlade. „Ovo nije korektno ponašanje između zemalja koje su partneri i prijatelji", rekao je ogorčeno. Ja sam jednostavno odgovorio da je Shattuck obavezan ispričati priču onako kako je vidi i da ga mi nećemo ušutkivati. Osim toga, Srbima koji su generacijama živjeli u Krajini i zapadnoj Bosni treba dozvoliti da ostanu u miru u svojim domovima.

Uz pritisak za obustavom vatre, tražili smo od Tuđmana da „u sljedećoj sedmici" što više vojno odradi. Ponovo smo se usmjerili na tri ključna grada na zapadu: Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi. Ovo bi mogla biti posljednja prilika za Federaciju da ih osvoji prije nego što počnemo s pregovorima. Tražio sam od njega da u operacije kreće zajedno s Bosancima. „Bosanci ne mogu sami uzimati teritoriju", rekao je Tuđman, kao što je to često činio. Naravno, bio je u pravu, ali jedan od razloga za ovo je što su tokom cijelog rata Hrvati uskraćivali Bosancima pristup teškoj artiljeriji.

Tuđman je takođe želio da se konferencija održi u Sjedinjenim Državama. Kako je izgledalo, bilo je barem jedno pitanje o kome su se slagala sva tri predsjednika. A da li će Washington pristati da se to desi na američkom tlu?

Usputno putovanje u Sofiju. Išli smo ka obustavi vatre, za što nismo bili spremni, kao i mirovnoj konferenciji, čije mjesto održavanja i sastav još nisu bili odlučeni. U nadi da ćemo usporiti proces, odlučili smo 1. oktobra krenuti na dugo odlagano putovanje u Bugarsku, zanemareni dio regiona. Sedmicu ranije, tokom sastanka u New Yorku, obećao sam bugarskom premijeru da ćemo posjetiti njegovu izolovanu zemlju da bismo pokazali da priznajemo i cijenimo njenu podršku embargu protiv Srbije.

Posjeta je uzbudila Bugare. Konačno je neko iz Washingtona obratio pažnju na njih. Pošto smo u Zagrebu kasno legli, naš sastanak u Sofiji sa predsjednikom Zhelyu Zhelevim nije počeo sve do iza 20.30. Konačno, u 20.00, u našu čast je priredio veliku večeru, sa liderima oko dvadeset političkih

partija. Kada smo izrazili čuđenje zbog broja zastupljenih partija, Zhelev, bivši disident, objasnio je da su to samo vodeće stranke od ukupno preko dvije stotine partija.

Večera se završila oko ponoći. Vratili smo se u Sheraton, hotel za strance u Staljinovoj eri, na neočekivano rođendansko slavlje moje prezauzete pomoćnice Rosemarie Pauli koje su pripremile njene kolege saputnici i Bili Motgomery, naš ambasador u Sofiji. Iako smo, kao i obično, bili umorni, bilo je dobro udaljiti se od žestine tri balkanske metropole i Washingtona.

Telegram od 2. oktobra. Bilo je iza 1.00 ujutro kada sam se skrasio u mojoj sobi, ogromnom, loše dizajniranom apartmanu, da zovem Strobe Talbotta. Rekao sam mu da su linije fronta manje propusne otkako se vojska bosanskih Srba na zapadu ukopala. Ako ofanziva posustane, biće vrijeme za obustavu vatre. Ipak, rekao sam Strobeu, ne možemo najaviti obustavu vatre a da u isto vrijeme ne najavimo mjesto održavanja mirovne konferencije.

Veza baš nije jasna, rekao je Strobe. Da li možemo razdvojiti tri pitanja - obustavu vatre, mirovnu konferenciju i mjesto održavanja? Rekao sam da bismo tada upali u sporne pregovore unutar Kontakt grupe i izgubili vrijeme. Moramo da pređemo ovaj ambis sa paketom najava. Strobe je rekao da se Washington i dalje protivi održavanju razgovora u Sjedinjenim Državama. Ako ne uspiju, cijena će biti previsoka za Administraciju. „Otprilike je devet prema jedan protiv vas", primijetio je Strobe suho, „i bojim se da sam sada ja taj jedan od devet." Dodao je da je Lake još uvijek jedini u timu koji podržava američko tie. Sastanak u Bijeloj kući predviđen je za sljedeći dan da bi se dala preporuka predsjedniku. „Strobe", rekao sam, „dopustite da ovo iznesem telefonom."

„Slušajte", odgovorio je, „mislim da nema smisla da sastanku sudjelujete putem telefona; praktično, to neće dobro funkcionisati a vi se nećete pokazati u vašem najboljem izdanju. Ali imam prijedlog: pošaljite nam poman, argumenta van telegram u kome ćete iznijeti svoj stav. Uvjeravam vas da će biti fer saslušan na sastanku." Prijedlog je bio karakterističan za Strobea: plemenit i nepristrasan. Vjerovao je da se teška pitanja rješavaju otvoreno, a on je bio voljan podržati poruku čiji sadržaj nije podržavao - za razliku od mnogih koji su od odstupanja, čak i sa bliskim kolegama, napravili način života a takvo ponašanje pravdali kao „neophodno da bi se posao uradio".

Tako sam, u svojoj sobi s visokim stropom, sjeo da sročim telegram. Preostali dio noći pisao sam i pisao, nazvavši Donilona u 4.15, a Kombluma trideset minuta kasnije, da bih bolje razumio argumente protiv naše pozicije. Kada smo se rano ujutro ukrcali u avion, zamolio sam kolege da pregledaju moj telegram i onda utonuo u toliko potreban san.

U vrijeme kada smo sletjeli u Sarajevo, 2.oktobra ujutro, napravili smo oštru, jasnu i jednodušnu poruku iz mog prijedloga. Ova poruka biće naš najbolji pogodak po pitanju, koje je, to smo osjećali, apsolutno kritično. Na žalost, u nastojanju da zaštiti predsjednikov tok razmišljanja, Bijela kuća neće dozvoliti da se u ovoj knjizi izravno citiraju poruke koju smo tog jutra odaslali- poruke koju je Strobe kasnije nazvao „najefikasnijim telegramom koji je dotad upućen Administraciji da bi se promijenilo nečije mišljenje".

U poruci smo tvrdili da smo već uložili toliko mnogo nacionalnog prestiža, u namjeri da naš prioritet bude maksimiziranje uspjeha, a ne reduciranje cijene neuspjeha. Sastanak u Sjedinjenim Državama pružiće nam fizičku i psihološku kontrolu nad procesom; svako drugo tle će dramatično umanjiti naš upliv. Onima koji su tvrdili da će neuspjeh na američkom tlu koštati politiku - ovo je najčešće isticano protiv nas - naglasili smo da je prestiž Administracije već u pitanju, i u očima

američke javnosti i svijeta i da neuspjeh neće biti ništa skuplji u New Jerseyu nego što bi bio u New Caledoniji. Iako sasvim moguć, neuspjeh nije bio nešto zbog čega bismo se sada brinuli.

Američka mirovna inicijativa, koja je već donijela podizanje opsade oko Sarajeva i druge dobroiti, bila je moćan signal da se, kako je to de Charette rekao u New Yorku, „Amerika vratila". Izbor mjesta konferencije biće *ključni* pokazatelj koliko smo ozbiljni i predani. Završili smo s predviđanjem da će se Evropljani žaliti zbog izbora američkog terena, ali da će poštovati naše želje i doći, a izbor - nasuprot strahovima izraženim u Washingtonu - neće imati posljedica na naš osnovni odnos sa Evropljanima i Rusijom.

Nekoliko sati kasnije, Lake je nazvao Kerricka da ga izvijesti da je sastanak u Bijeloj kući bio krajnje bezuzpješan mada je „pokrenuo loptu naprijed". Neki su se i dalje brinuli da bi konferencija koja bi se održala u SAD mogla uvući predsjednika i protiv njegove volje. Međutim, bilo je i dobrih vijesti: na osnovu telegrama i razgovora sa Bobom Owenom, Christopher je odlučio podržati američki teren. Isto tako i Perry. Tony je završio telefonski poziv molbom Donu da prije sljedećeg sastanka prikupi još argumenata u korist našeg stava.

U međuvremenu, na frontu. Najbolje vrijeme da se pogodi serva jeste kada lopta visi u vazduhu, niti se diže niti pada. Osjećali smo da je na bojnom polju ova ravnoteža uspostavljena ili će biti uspostavljena. Na putu od Sofije do Sarajeva, poslije intenzivne diskusije, odlučili smo da se sa „proučavanja" pomjerimo na zagovaranje obustave vatre. Plašili smo se da će hrvatsko- muslimanska ofanziva ubrzo ispuhati. General Mladić je opet bio veoma prisutan, nastojeći okupiti svoje snage. Bili smo zabrinuti i zbog rastućeg trvenja između Zagreba i Sarajeva, što je natjeralo Zagreb da zaustavi napredovanje i zaprijetilo onom što je bilo već postignuto. John Pomfret je odrazio našu zabrinutost u *The Washington Postu* od 3. oktobra, izvještavajući da su „hrvatske snage obustavile borbu, omogućujući Srbima da svoju strašnu vatru ospu po Bosanskoj armiji".

Kada smo 2. oktobra sreli Izetbegovića, bio je vedar zbog ohrabrujućih izvještaja svojih generala i usprotivio se obustavi vatre čak više nego tri dana ranije. Hrvati su bili podvojeni, čak ravnodušni, oko nastavka borbe, smatrajući da će donijeti dobitke na terenu samo nezahvalnim i nekooperativnim Bosancima. Galbraith, Clark i ja nastavili smo požurivati Šuška da uzme što više teritorije, posebno Sanski Most i Prijedor.

Treći oktobar završio se sa zapanjujućim vijestima da je makedonski predsjednik Kiro Gligorov jedva preživio pokušaj atentata u Skopju; bio je u intenzivnoj njezi nakon više sati neurohiruškog zahvata, da bi mu se iz glave otklonio geler od automobila bombe. Šofer Gligorova je ubijen a nije bilo izvjesno ni da će Gligorov preživjeti. Uputili smo Gligorovu želje za brzo ozdravljenje i zamolili Washington da mu pošalju tim ljekara za hitne intervencije.

4. oktobar: Sarajevo. Senat Sjedinjenih Država odobrio je naimenovanje Johna Menziesa za ambasadora u Bosni i Hercegovini. Ambasadori, normalno, daju prisegu u State Departmental, ali kako je Menzies već bio u Sarajevu, odlučili smo da tu ceremoniju odmah obavimo i da prisegu učinimo važnim događajem koji će potvrditi naše opredjeljenje u Bosni.

Ceremonija je održana u Konaku, zgradi koja je ispunjena istorijom, gdje su na odru ležali nadvojvoda Franz Ferdinand i njegova supruga Sophia nakon pucnjeva na njih ispaljenih 28. juna 1914. Otmjena palata iz devetnaestog vijeka, sa lakiranim parketima i gipsanim figurama, nije

korištena od početka rata ali je ostala u iznenađujuće dobrom stanju, sa samo nekoliko pogodataka na gornjem spratu. Činilo se kao da duhovi lebde u zraku stare zgrade, a dok smo se uspinjali elegantnim stepeništem bio sam ganut nastavkom istorije. „Ovdje se počeo raspadati dvadeseti vijek", šapnuo sam Joeu Kleinu iz *Newsweeka*. Vladini zvaničnici, strani ambasadori, generali, muslimanski vjerski velikodostojnici, srpskopravoslavni sveštenici, katolički prelati i članovi sve manje jevrejske zajednice u Sarajevu okupili su se na prvoj multietničkoj ceremoniji u četiri godine. Natisnuti u elegantnoj balskoj dvorani, mnogi u narodnim nošnjama ili vjerskim odorama, podsjećali su me na poznatu fotografiju, snimljenu koji trenutak prije atentata, sa osuđenim kraljevskim parom dok silazi niz stepenište Gradske vijećnice, u pratnji kostimiranih dostojanstvenika.

Nakon kratke formalne ceremonije, Izetbegović je poželio dobrodošlicu Menziesu a John je kratko odgovorio. Ja sam svoj govor završio riječima da „istorijski neuspjesi Konaka nameću posebnu obavezu nama svima koji smo se ovdje okupili". Vladalo je toplo raspoloženje među uzvanicima, izmiješanim kao u predratnoj Jugoslaviji. Ovo je, pomislio sam, savršen trenutak i mjesto da se postavi pitanje obustave vatre - bolje nego stroga i mračna zgrada bosanskog predsjedništva, gdje smo se trebali sastati tog poslijepodneva. Predložio sam Izetbegoviću i Šaćirbeyu da se odmah sastanemo u jednoj od privatnih odaja. Drugi gosti, koji su još pili i razgovarali, začuđeno su gledali kako zatvaramo vrata i nestajemo.

Samo se general Kerrick pridružio sastanku. Odabrao sam Dona da bih naglasio ulogu Bijele kuće koju je predstavljao. Sjeli smo na četiri male pozlaćene stolice u uglu velike prostorije, skoro se dodirujući koljenima. Naglašavajući da je Don jedan od vrhunskih obavještajnih oficira u zemlji, zamolio sam ga da predsjedniku Izetbegoviću i ministru spoljnjih poslova Šaćirbeyu iznese obavještajnu ocjenu vojne situacije.

Kerrick i ja nismo ranije razgovarali o sastanku. Ali je on svoju ulogu savršeno odigrao. Smireno i autoritativno, kazao je da je Federacija vjerovatno dostigla vrhunac osvajanja. Izrazio je zabrinutost da Tuđman neće podržavati dalja teritorijalna osvajanja da ne bi većinom pripala Bosancima. Na kraju je Don podsjetio bosanskog predsjednika da u svim ratovima postoji vrijeme za napredovanje i vrijeme za konsolidaciju, a ovo je, po našem mišljenju, vrijeme za konsolidaciju.

Izetbegović je slušao pažljivo i s nelagodom. Njegovi generali, rekao je, i dalje izveštavaju o napredovanjima na zapadu. „Možda vaši generali izvještavaju o napredovanjima kojih nije bilo", rekao je Don. „Naše informacije su sasvim drukčije. Prema našim najboljim obavještajcima, Federacija sada kontroliše oko pedeset procenata zemlje. Mnogo ćete reskirati ako Srbi povrate neka od vaših nedavno osvojenih mjesta."

„Gospodine predsjedniče", rekao sam, „ovo je ključni trenutak. Naš savjet je prijateljski i iskren. Nadam se da ste vi u pravu a da mi griješimo. Ali ako vi griješite, cijena za vašu zemlju biće ogromna. Ako želite dopustiti nastavak borbi, to je vaše pravo ali Washington ne želi da od Sjedinjenih Država očekujete da budu vaša zračna podrška. Ako nastavite rat, onda ćete se igrati sa sudbinom vaše zemlje."

Šaćirbey je promrmljao nešto Izetbegoviću - kasnije smo saznali da je to bio prevod fraze „igrati se sa sudbinom". Izetbegović je rekao da će o ovom pitanju odmah porazgovarati sa svojim visokim vojnim i civilnim kolegama. Da li bismo se s njim sastali u zgradi predsjedništva u 14.00 sati da dobijemo njegov odgovor?

Dok smo čekali, Christopher i Lake su pozvali da izvijeste o rezultatima kratkog sastanka,

održanog rano tog jutra u Bijeloj kući. Tony je bio ushićen: uspješno je „prekuhao" pitanje gdje će se održati konferencija i razriješio sve preostale interne razlike. Predsjednik će formalno odobriti - i mirovna konferencija o Bosni će se održati u Sjedinjenim Državama.

Ništa nam nije moglo vratiti izgubljenu energiju koliko preokret Washingtona u posljednjem trenutku. Sada su svi djelići bili na mjestu za konačni potez prema prestanku borbi i okupljanju svih strana.

U pratnji Carla Bildta i Igora Ivanova u 14.00 sati okupili smo se u zgradi bosanskog predsjedništva da razgovaramo o nacrtu ustrojstva i izborima. Takvi razgovori ne rješavaju velika pitanja, ali su korisni jer Bosance podstiču da sagledaju kakva će njihova vlada izgledati u slučaju mira. Bildt i Ivanov su, zatim, otišli na druge sastanke, ostavljajući nas sa Izetbegovićem i njegovim kolegama.

Uz Izetbegovića su bili njegovi vojni i civilni savjetnici i bilo je jasno da su razgovarali sve do momenta kada smo mi stigli. „Moji vojni lideri ne žele da stanem", počeo je Izetbegović, gledajući direktno Kerricka. „Ne slažu se s vašom procjenom situacije. Ali ja ću pristati na obustavu vatre ako Srbi ispune neke uslove." Prvo, rekao je da neće pristati na obustavu vatre još najmanje pet dana. Drugo, prihvatiće obustavu vatre samo ako se Sarajevu daju gas i struja a put za Goražde otvori prije početka mirovne konferencije.

Čovjek se morao diviti njegovim uslovima. Vješto su premoštavali razdaljinu između naše pozicije i pozicije njegovih tvrdih generala. Popravak struje zahtijevao je da Srbi uklone mnoge mine postavljene oko električnih dalekovoda koji vode u grad. Kupice više vremena za novu vojnu ofanzivu. Drugo pitanje bilo je dovod gasa u Sarajevo: gas za Sarajevo bio je pod kontrolom gigantske ruske firme Gazprom koja nije htjela odvrnuti pipe za Bosnu sve dok ne dobije gotovinu za stare račune. U sljedećih nekoliko sedmica ovo neočekivano pitanje uveliko će iskomplikovati naš posao i, kakve li ironije, staviti Sarajevo i Beograd u jedinstven front prema Moskvi i čovjeku iza Gazproma, ruskom premijeru Victoru Chernomyrdinu.

4. oktobar: Beograd. Brzo smo napravili nacrt sporazuma o obustavi vatre u koji smo ugradili lzetbegovićeve uslove i odletjeli za Beograd, ostavljajući Hilla i Pardewa u Sarajevu da olakšaju komunikacije sa bosanskom vladom. Osjećali smo da smo prešli psihološku podjelu i u Sarajevu i u Washingtonu i željeli smo vidjeti dokle možemo otići u Beogradu. Milošević je bio u vedrom, skoro slavljeničkom raspoloženju. Dok je uobičajeno brzo čitao nacrt sporazuma o obustavi vatre, šalio se i neprestano nas nutkao pićem, koje sam ja odbijao. „Ništa dok ne budemo imali sporazum", rekao sam mu.

Uskoro smo počeli raspravu o detaljima. Milošević nam je dao veliku prostoriju u prednjem dijelu zgrade, u kojoj smo postavili kompjutere. Otvorili smo direktnu telefonsku liniju sa našom Ambasadom u Sarajevu preko Operativnog centra State Departmenta u Washngtonu i držali je otvorenu nekoliko sati. Članovi našeg tima za podršku kucali su i prekucavali predloženi sporazum o obustavi vatre dok su izmjene letjele tamo amo. Kada je Washington čuo da smo u finalnoj fazi pregovora o obustavi vatre u cijeloj zemlji, Christopher, Lake, Tarnoff, Donilon i Kornblum priključili su se telefonskom maratonu. U jednom trenutku, dok sam razgovarao sa Christopherom, Milošević je ušao u sobu s pićem u ruci i upitao s kim to razgovaram. Čuvši da je s druge strane linije državni sekretar, pokazao je želju da s njim razgovara. Ovo, jasno, nije bilo vrijeme da njih

dvojica razgovaraju i ja sam promrmljao izvinjenje.

Satima su se Milošević i Bosanci cjenkali na daljinu, preko nas, oko malih izmjena u tekstu sporazuma, dok je Cris Hill prenosio svaku Miloševićevu sugestiju Šaćirbeyu. Kako je noć odmicala, svi smo već bili krajnje umorni - osim Miloševića koji je, činilo se, uveliko uživao. U Sarajevu, Hill nije mogao naći Šaćirbeya. Napokon, poslije jednog od Šaćirbeyevih neobjašnjivih nestanaka, inače dostojanstveni Roberts Owen je pesnicom udario o drveni zid u našoj sobi u Beogradu i procijedio seriju kletvi koje nimalo ne dolikuju jednom advokatu. Od tog trenutka pa dalje svi su ga nježno zvali „Bijesni pas" Owen ili jednostavno „Bijesni pas".

Negdje oko jedan ujutro konačno smo imali dokument prihvatljiv i za Sarajevo i za Beograd. Izetbegović je imao svoje uslove, skoro tačno kako ih je i tražio. Milošević je potpisao dokument blistajući. Još su nam trebali potpisi

Karadžića i njegovih bosanskih Srba, koji su čekali u vili izvan Beograda. Ovaj zadatak prepušten je Miloševiću koji je obećao da će dokument biti „potpisan, overen i isporučen" prije nego što ujutro krenemo. Oteturali smo do hotela, ulazeći kroz podrum da bismo izbjegli novinare, i pozvali Washington da kažemo novosti. Još će nam trebati da sljedećeg dana dobijemo potpise Izetbegovića i Tuđmana.

5. oktobar: Beograd, Sarajevo, Zagreb i Rim. Ujutro nam je Milošević isporučio dokument koji su potpisali bosanski Srbi. Nakon što smo s ovim upoznali britanskog atašea ivora Robertsa, odjurili smo (tegobno, preko Italije, kao i uvijek) za Sarajevo da dobijemo Izetbegovićev potpis.

Izetegovićevo ispijeno i nesretno lice ispričalo mi je priču. Uz njega je bilo nekoliko članova njegovog kabineta i vojske. Prema raspoloženju u sobi, zaključio sam da je veliki broj njegovih kolega koji se protive obustavi vatre. Izetbegović je uzeo dokument i pažljivo ga iščitao. Istakli smo da se Milošević složio s većinom Šaćirbeyevih izmjena, uključujući i trenutnu razmjenu svih ratnih zarobljenika i naglašen tekst u vezi obnove gasne i strujne mreže u Sarajevu.

Kasnili smo, a čekao nas je naporan program: morali smo odletjeti u Zagreb da vidimo Tuđmana, zatim da na vrijeme stignemo u Rim na prvu sjednicu „proširene Kontakt grupe" koju smo obećali Talijanima. Dok je Izetbegović tumačio, Rosemarie mi je dodala poruku s upozorenjem da nam je ostalo samo pet minuta da „uletimo" na posljednji let tog dana, nakon čega ne bismo mogli napustiti Sarajevo sve do sutradan.

Trebalo je brzo razriješiti Izetbegovićev duboki strah od obustave vatre. On je šutke proučavao, skupljenih očiju. Konačno, pokazujući na srpske potpise, naglasio je da ne može svoj potpis staviti na isti papir pored neprijatelja. Zamolio sam ambasadora Menziesa da napravi fotokopiju dokumenta sa pokrivenim srpskim imenima i ponovo ga predao Izetbegoviću na potpis.

Još je oklijevao. Gurnuo sam pero prema njemu. „Gospodine predsjedniče, sa jednim jedinim potpisom možete okončati četiri godine borbe u vašoj zemlji", rekao sam, „i prema vašim uslovima."

Njegove kolege su ga šutke posmatrali dok je zurio u papir. Odjednom me je pogledao sumnjičavo. „Gdje je američki potpis?", upitao je. „Ne vidim vaš potpis na ovom dokumentu."

Zgrabio sam pero i papir iz njegove ruke. „Evo ga, gospodine predsjedniče", rekao sam i našvrljao moje ime na dokumentu, u donjem lijevom uglu. „Moramo odmah krenuti. Ako sada ne potpišete, rat će se nastaviti." Ustao sam.

Izetbegović je uzeo papir. Ruke su mu drhtale dok ga je držao. Napokon, polako i nevoljko, potpisao je dokument. Rukovali smo se i odjurili na aerodrom, noseći sa sobom dokument i prepuštajući ambasadoru Menziesu da Washingtonu kaže novosti.

- GLAVA 14 -
Izbor Daytona, pripreme
(5-25. oktobra)

Kako zmija dospje u kulu?
Kasneći u demokratiji
Zbog taštine ministarstva,
Protivnički stražari trčahu uokolo
Ali više da se svađaju nego da iznađu.
W. H. AUDEN, Novogodišnje pismo

DOVOLJNO DUGO SMO DRŽALI U TAJNOSTI OBUSTAVU VATRE kako bi predsjed Clinton mogao objaviti vijest. Petog oktobra, u 11:00 sati ujutro, najavio je „važan momenat u bolnoj istoriji" bivše Jugoslavije. Opšta obustava vatre biće na snazi za pet dana, rekao je, ako se Sarajevu daju gas i struja. Nakon toga, uslijediće razgovori među trojicom balkanskih predsjednika koji će se održati u Sjedinjenim Državama.

U trenutku dok je predsjednik govorio naš tim je bio u Zagrebu, požurujući Tuđmana da uzme još teritorije prije nego što dođe do obustave vatre. Hrvati su praktično zaustavili napredovanje, a Sanski Most i Prijedor još su ležali unutar srpskih linija. „Ostalo vam je još pet dana, ništa više", rekao sam. „Ono što ne zadobijete na bojnom polju teško ćete dobiti u mirovnim pregovorima. Ne traćite ove posljednje dane."

Tuđman je zahtijevao da odložimo početak mirovne konferencije do početka novembra, kako se ne bi podudarila sa hrvatskim izborima za parlament. Pristali smo. I kako se ispostavilo, bio nam je potreban svaki minut te dodatne sedmice da bismo se spremili.

Prije odlaska iz regiona, postavili smo tri uslova za pregovore:

- prvo, da svaki predsjednik dođe u Sjedinjene Države sa punim ovlaštenjem da potpiše sporazum, bez naknadnih odobrenja parlamenta;

- drugo, da ostanu sve dotle dok ne postignu sporazum, bez prijetnje da će otići; i

- treće, da ne razgovaraju s novinarima ili s drugim osobama izvan tog kruga.

Sva tri predsjednika pristali su na te uslove iako su se Izetbegović i Šaćirbey usprotivili trećem uslovu, tvrdeći da imaju važne prijatelje u Kongresu i novinare s kojima moraju biti u kontaktu. Rekli smo da su ozbiljni pregovori u neskladu sa takvom vrstom spoljnjeg kontakta koji su imali na umu. Čitajući dokument, Milošević se tobože bunio da nastojimo da ga učinimo zatvorenikom. Iako ovaj dokument nije imao zvanični stav, tri strane su uglavnom prihvatile odredbe - sve do posljednjih dramatičnih sati u Daytonu.

Akashi. Prije povratka u Washington posljednju posjetu smo rezervisali za visokog predstavnika generalnog sekretara UN Boutrosa Ghalia za bivšu Jugoslaviju Yasushi Akashia koga sam znao od

1992, tokom dvije posjete Kambodži. Zbog njegove nemoći, Akashia su žestoko napadali novinari i psovali kritičari UN. To nije bila samo njegova greška: radio je s čvrstim ograničenjima koja mu je nametnuo Boutros-Ghali. Osim toga, Akashia su praktično ignorisali general Janvier i vojno osoblje UN.

Zamolili smo Akashia da mu prioritet bude brzo puštanje električnih linija koje su bile presječene i minirane. Zatim smo se pozdravili, skoro emotivno. Žalio sam Akashia. Napuštao je Zagreb sa okrnjenim, inače zavidnim dosjeom, ali je njegova misija bila osuđena od samog početka zbog ograničenja nametnutih iz New Yorka. Sjedinjene Države bile su oduševljene njegovim premještajem: Kofi Annan je već letio za Zagreb da preuzme privremeno mjesto. Još od avgustovskog bombardovanja, Annan je bio zvaničnik UN u koga smo imali najveće povjerenje i njegov dolazak predstavljao je dobru vijest.

Rim. Dok je naš tim letio u Rim, Warren Christopher je pozvao svakog ministra spoljnjih poslova iz Kontakt grupe s prijedlogom da razgovorima kopredsjedavaju Sjedinjene Države, Evropska unija i Rusija na „nivou Holbrooke-Bildt-Ivanov". On će učestvovati samo kada bude potrebno. Ako bi on prisustvovao cijelom toku konferencije, Christopher se bojao da bi i drugi ministri spoljnjih poslova mogli insistirati da uzmu učešća, što bi pregovore iskomplikovalo.

Evropljani su, izuzimajući Francuze, bez pogovora prihvatili američku odluku da budu domaćini. Da bi ih smekšao, Christopher je držao otvorenom mogućnost da se ceremonija potpisivanja obavi u Parizu. Suzdržavajući bijes, Rifkind je izrazio zabrinutost zbog francuskog stava, naglašavajući da britanska vlada nikad neće pristati na Pariz. Ali ne želeći ovo pretvoriti u javni problem, rekao je da će Britancima biti drago da budu domaćini „konferenciji o implementaciji", ubrzo nakon ceremonije potpisivanja.

Sastanak proširene Kontakt grupe bio je sazvan da bi se zadovoljili Talijani. Ministar spoljnjih poslova Agnelli počela je skup 5. oktobra, sa večerom u blistavoj renesansnoj Villi Madama, službenoj gostinskoj kući talijanskog Ministarstva spoljnjih poslova. Za nekog koje doručkovao u Beogradu a ručao u Zagrebu, scena je bila zbunjujuća, toliko je ogromna bila razdaljina između klasične veličine Rima i ružne realnosti koju smo ostavili.

Evropljani koji nisu bili dio Kontakt grupe hvalili su američku diplomatiju i liderstvo. Ali se među nekim članovima Kontakt grupe otvoreno provlačila zlovolja zbog američke „unilateralnosti". Kada sam primijetio da, izgleda, UN nisu voljne pokušati otvoriti puteve oko Sarajeva, Pauline Neville-Jones je planula, optužujući me da pokušavam „smjestiti UN i Evropljanima" da budu okrivljeni za neuspjeh. Nisam bio spreman za ovaj napad. Rekao sam da me ne zanima diskusija o mogućnosti neuspjeha. Trebali smo postaviti temelj za uspjeh u kome ćemo svi sudjelovati. Zbog toga je bitno najsnažnije pojačati svaki detalj svakog sporazuma. Bio sam zajedljiv, kritikujući one koji su na tako važnoj prekretnici u evropskoj istoriji zaglibili u birokaratske manevre. Vjerovatno nije bilo pametno da povlačim udicu, ali sam nastojao postaviti čvrstu granicu pred neproduktivnim proceduralnim prijedlozima. Uz uobičajenu lakoću, Sunni Agnelli je skrenula diskusiju na manje burno pitanje.

Uprkos napetom početku, rimski sastanci su bili korisni. Sljedećeg jutra, 6. oktobra, Talijani su formalno sazvali sastanak proširene Kontakt grupe, nakon kojeg je uslijedio čak i opširniji sastanak na temu unapređenja ekonomskog oporavka u regionu - po prvi put smo se usmjerili na dugoročne

ekonomske potrebe u regionu.

Kako je Italija konačno bila domaćin konferencije o Bosni, i Moskva je poželjela svoj trenutak u svjetlu pozornice. Svaka veća evropska zemlja željela je ugostiti međunarodni sastanak, ponajviše da pokaže svojoj domaćoj javnosti da je uključena u mirovni proces. John Komblum je ovaj fenomen nazvao „konferencijskom puzavicom" i stalno smo se žalili zbog gubljenja vremena i opširnosti. Međutim, priznali smo da su ti sastanci važni za evropsko-američko jedinstvo.

Albright i UN. Ujedinjene nacije imale su namjeru zatražiti mjesto kao četrvti kopredsjedavajući u pregovorima. Madeleine Albright i ja bili smo stare pristalice Ujedinjenih nacija, ali smo oboje osjećali da bi njihovo učešće samo dalje iskomplikovalo razgovore. Na kraju smo se složili da predstavnik UN Thorvald Stoltenberg učestvuje u pregovorima samo kada se vode oko istočne Slavonije, a tokom sljedeće tri sedmice, kada su UN tražile veću ulogu, Madeleine ih je držala na odstojanju. Bilo je bolno reći UN da će njihovo uključenje oslabiti traganje za mirom, posebno onima koji su odrasli vjerujući u važnost ovog svjetskog tijela. Ali je Albrightova bez pogovora prihvatila ovu zadaću i ispunila je upornošću koja je bila produktivna ali ne i uvijek popularna. U ovom periodu, naš radni odnos postajao je sve bliži i efikasniji. Kako bi ona to često govorila, „srasli bismo" kod svakog ključnog evropskog pitanja. Posebnu bliskost osjećala je prema mojoj supruzi Kati, koja je kao i ona bila izdanak centralnoevropske izbjegličke porodice.

Borba oko uloge UN nagovijestila je američku odluku godinu kasnije da se usprotivi zahtjevu Boutrosa-Ghalia za drugi mandat generalnog sekretara. Osjećali smo da najviše zbog njegove uloge o Bosni ne zaslužuje drugi mandat - upravo koliko je i snažna odluka o bombardovanju, u avgustu, Kofija Annana učinila ličnim favoritom mnogih američkih zvaničnika. lako je američka kampanja protiv Boutrosa-Ghalia, kojoj su se usprotivili svi ključni saveznici, bila duga i teška - posebno za Albrightovu koja je trpjela tešku i nepravednu kritiku zbog njene uloge - odluka je bila ispravna a možda je i spasila ulogu Amerike u Ujedinjenim nacijama.

Albrightova i Talbott bili su uključeni u još jedan komplikovan aspekt sporazuma o obustavi vatre - nastojanje da se otvori gasovod za Sarajevo. Rusi su kontrolisali gasovod preko Gazproma koji nije želio pustiti gas sve dok ne primi 100 miliona dolara u ime neplaćenih računa. Bosanci su bili bijesni; najveći dio duga, rekli su, otpada na gas koji su skretali Srbi. A što je još važnije, oni nisu imali novaca.

Da bi se riješio ovaj bezizlaz, Milošević je poslao svog premijera u Moskvu, s ličnom molbom za premijera Victora Chernomyrdina da odmah otvori pipe i sredi da se isplata kasnije izvrši. Silajdžić je takođe odletio u Moskvu, u nadi da će u Sarajevu steći priznanje što je uspio da gas bude pušten. U međuvremenu, naš ambasador u Moskvi Thomas Pickering nekoliko dugih noći vodio je bitku sa ruskim Ministarstvom spoljnjih poslova i Gazpromom. Talbott i Leon Fuerth aktivirali su kanal Gore-Chernomyrdin, najvažniji mehanizam za američko-rusku saradnju. Učestvujući u ovoj frustrirajućoj drami kroz stalne telefonske pozive - u značajnom finalnom konferencijskom sazivu bili su Pickering, Albrightova, Menzies, Tarnoff, Donilon, Chris Hoh, Nick Bums i ja, svi na različitim mjestima - imao sam utisak da je ovo pitanje za Ruse finansijske a ne političke prirode; poznati kao moćni i pohlepni, lideri Gazproma jednostavno su nastojali iscijediti Bosance da im plate zaostatak i samo je Chernomyrdin mogao prekinuti tu mora. Ali gas ni dalje nije bio pušten a borba se nastavila. Dok je Sarajevo optuživalo Moskvu za ucjenu, iskoristilo je odlaganje obustave vatre da ubrza vojnu

ofanzivu, koja je grabila posljednjim zamasima.

Rođenje IFOR-a. Isti dan kada je predsjednik najavio obustavu vatre a mi se sastali u Rimu, sekretar odbrane Perry zaključio je u Williamsburgu, Virginia, specijalnu dvodnevnu sjednicu šesnaest ministara odbrane u NATO-u. Najava o obustavi vatre dodala je hitnost njegovom nastojanju da dobije konsensus o prvim mirovnim snagama u slavnoj istoriji NATO-a. Sa iznenađujuće malo problema, ministri su dali podršku Perryu za ustrojstvo bez presedana - ono koje će ojačati mirovni sporazum i uključiti i trupe NATO-a i ne-NATO-a. Vrhovni zapovjednik NATO-a general Joulwan rekao je ministrima da želi vojsku od pedeset do šezdeset hiljada vojnika, sa odvojenim američkim, francuskim i britanskim operativnim zonama. Sjedinjene Države će dati oko jednu trećinu trupa, što je godišnji izdatak od blizu dvije milijarde dolara. Mirovne snage nosiće naziv Snage za implementaciju - ili IFOR.

Perry je takođe planirao sastanak s ruskim kolegom maršalom Pavelom S. Grachevim, u Genevi dva dana kasnije zbog vizionarskog cilja: dovesti ruske trupe u mirovne snage u Bosni. Moskva se grčevito protivila proširenju NATO- a i često smo bili na suprotnim tačkama oko Bosne, jer je Kremlj zamjerao i plašio se nove potvrde američkog vodstva. Ruske, američke i druge zapadnoevropske snage nisu služile pod zajedničkom komandom od Drugog svjetskog rata. Ali predsjednik Clinton, Perry i Strobe Talbott, predsjednikov najuticajniji savjetnik za rusku politiku, vjerovali su da će to, ako Rusija bude učestvovala u Bosni, biti istorijski korak u razvoju saradnje između zemalja koje su samo četiri godine ranije bile protivnice u hladnom ratu.

Site X. Tom Donilon je preuzeo da za razgovore nađe prihvatljivo mjesto - koje smo šifrovano nazvali Site X. Zadatak je dodijelio pomoćniku državnog sekretara za administrativna pitanja Patricku F. Kennedyu, sa preko dvadeset godina iskustva u vladi. Kennedy, s kojim sam radio u vrijeme Carterove administracije došao je, 10. oktobra, sa svojim saradnikom Kenom Messnerom u moj ured da se raspita kakvo to mjesto želimo. Ponovio sam našu mantru: fizički kontakti bi mogli izvrnuti stvari; bio je važan svaki detalj. Site X treba da primi devet delegacija - iz svake balkanske zemlje, pet zemalja Kontakt grupe i predstavnik EU Carl Bildt. Idealno bi bilo imati mjesto na kome bismo bili izolovani od novinara i svih drugih ljudi spolja, dovoljno blizu Washingtonu kako bi mogli doći visoki zvaničnici iz Administracije, a ipak dovoljno daleko, kako je to kasnije u *The Washington Postu* napisao Michael Dobbs, „da se balkanskim gospodarima rata onemogući da jure u televizijske studije u New Yorku i Washingtonu svaki put kada pregovori udare o zid".

Predsjednikovo utočište u Camp Davidu bilo je suviše blizu Washingtona, suviše malo, suviše „predsjedničko" i suviše bi se identifikovalo sa pregovorima iz 1978. između Egipta i Izraela. Kada je čuo naše zahtjeve, Kennedy je zaključio da bi našim potrebama najbolje odgovarala neka vojna baza. Kada smo Wes Clark i ja pozvali Jana Lodala, glavnog zamjenika podsekretara odbrane za politiku, Bill Perry je naredio Pentagonu da odmah pomognu Kennedyju da nađe Site X.

Kennedy je brzo suzio potragu na tri mjesta: mornarička baza u Newportu, Rhode Island vazduhoplovna baza Langley u Norfolku, Virginia; i vazduhoplovna baza Wright-Patterson u Daytonu, Ohio. Kada se pojavila mogućnost za Newport, senator Claiborne Pell je nazvao da nam ponudi pristup u neke od velikih kuća uz vodu u njegovoj rodnoj državi. Iako bi bilo zabavno razmisliti o ideji da Milošević, Izetbegović i Tuđman šetkaju oko The Breakersa, objekti u Newportu su bili

suviše raštrkani. Kako nisam mogao sam pregledati mjesto, zamolio sam Rosemarie Pauli da pomogne Kennedyu. Dok su se vozili oko Wright-Pattersona, prostrane baze koja je mogla primiti dvadeset tri hiljade vladinih činovnika, Kennedy je uočio pet zgrada za gostujuće oficire, grupisanih oko centralnog parkinga, koje je dijelilo samo nekoliko metara. On i Rosemarie zaključili su da Wright-Patterson ispunjava potrebe iako je trebalo dosta popravki i prepravki nekih prostorija.

I tako je Dayton bio izabran za razgovore, na iznenađenje svih. U to vrijeme, nije izgledao impresivno za jednu veliku međunarodnu konferenciju. Kao što je Dobbs napisao u *The Washington Postu,* „To nije Camp David". Kada smo 17. oktobra Miloševiću rekli novosti, pobunio se polušaljivo da ne želi „biti zatvoren kao sveštenik" - primjedba koja je kasnije procurila do Rogera Cohena iz *The New York Timesa,* zbog čega se Milošević ljutnuo. Evropljani, navikli da pregovaraju u raskošnijem okružju, bukvalno nisu imali pojma gdje je Dayton i izrazili su otvoreno nezadovoljstvo što je mjesto „negdje usred Amerike". Carl Bildt se brinuo zbog strogosti vojne baze. Ali sam ja smatrao da ove aluzije na američku zračnu silu neće škoditi.

Proučavanje Camp Davida. Nismo mogli naći slične slučajeve za pregovore od kojih bismo mogli krenuti. Najbliži model, naravno, bili su razgovori u Camp Davidu iz septembra 1978, kada je predsjednik Carter skovao istorijski sporazum između egipatskog predsjednika Anwara Sadata i izraelskog premijera Menachema Begina koji je okončao trideset godina oružanih neprijateljstava i ratovanja između Egipta i Izraela. Kada smo u oktobru prelijetali Balkan, svakom članu našeg tima podijelio sam Carterov izvještaj otih trinaest dana, kao i poglavlje o Camp Davidu iz memoara *Težak izbor* Cyrusa Vancea i *Camp David: Mirotvorstvo i politika* Williama Quandta. Dan Hamilton iz Evropskog biroa takođe je ispitao Quandta i Harolda Saundersa, koji je u vrijeme Camp Davida bio pomoćnik državnog sekretara za bliskoistočna pitanja, o svim detaljima u vezi razgovora, bez obzira koliko bili sitni, uključujući aranžmane oko jela, telefonske veze sa spoljnjim svijetom ikontakte s novinarima. Za nas je od najvećeg interesa bilo pitanje ličnih odnosa između lidera u Camp Davidu. Da li su Amerikanci bili kadri stvoriti neku vrstu ličnog odnosa između Sadata i Begina? Da li bismo mi to isto mogli uraditi u Daytonu? Da li ljudi postaju popustljiviji nakon što su danima zatvoreni? Da li će i sam umor rasplamsati strasti?

Telefonirao sam predsjedniku Carteru i fasciniran slušao dok je opisivao kako je bezuspješno pokušavao spojiti Sadata i Begina da direktno razgovaraju jedan s drugim. Zatim se vratio na „neposredne razgovore", diplomatsku tehniku iz pregovora o Srednjem istoku održanih '40-ih u UN, u kojima se medijator kreće između dvije strane, koje se rijetko susreću lice u lice - neka vrsta „pješačke shuttle diplomatije". Već smo odlučili da će to biti naš model i uvijek smo o Daytonu govorili kao o „neposrednim mirovnim razgovorima". Carter je prepričavao o svojim stalnim nastojanjima da umanji ličnu netrpeljivost između dvojice ljudi. Njegov nezaboravni potez bio je odlazak na bojno polje Gettysburg gdje će, kako se nadao, sam dolazak na mjesto uzaludnih žrtava dovesti do preloma. Naravno, tako nešto se nije desilo a Carter je satima sjedio u kolima između Sadata i Begina, skoro se dodirujući koljenima, dok su oni ignorisali jedan drugog.

Pripreme. Druge sedmice oktobra pripreme su postale žestoke. Nekoliko grupa za specijalne zadatke davale su okvir za svako pitanje, od izbora do stvaranja zajedničke željezničke komisije. Robert Gallucci, bivši pomoćnik državnog sekretara za političko-vojna pitanja, bio je zadužen za

koordinaciju implementacije civilnih aktivnosti ako bude postignut sporazum.

Naša strategija za Dayton bila je i ambiciozna i jednostavna: nikad nećemo imati bolju šansu za okončanje rata u Bosni - i stoga smo nastojali unijeti što više pitanja u finalne sporazume. Ono što ne bude dogovoreno u Daytonu, neće se dogovoriti ni kasnije. Priznali smo da će implementacija biti teška barem koliko i sami pregovori, ali smo odbacili minimalističku teoriju da ćemo pregovarati samo o onim stvarima čija će implementacija biti relativno laka. Kasnije će nas kritikovati da smo preambiciozni, ali je alternativa bila „mali" sporazum, ne mnogo više od obustave vatre - i prilika izgubljena, možda zauvijek.

Dok su pripreme nastavljene kod kuće, timovi su se raštrkali po Evropi da vode tri simultana pregovora. Prvo, Slocombe, Kornblum i Clark odletjeli su u Brisel da privuku veću podršku za multinacionalne NATO snage. Tražeći odgovor za njihovo putovanje, Perry je rekao da je NATO konačno „izronio iz dugog tamnog tunela neodlučnosti i kolebljivosti".

Drugo, Perry i Talbott su nastavili s pregovorima s Moskvom o ulozi Rusije u mirovnim snagama. Predsjednik Clinton je, 27. septembra, o ovome telefonom razgovarao sa Yeltsinom a sedmicu kasnije lično sa Kozyrevim; Perry, Slocombe i Talbott vidjeli su maršala Gracheva u Genevi, 8. oktobra.

Rusi su željeli učestvovati u vojnim snagama u Bosni, ali nisu željeli da ih vodi NATO, nego Ujedinjene nacije ili neka posebna koalicija u kojoj bi igrali ulogu jednaku ulozi Sjedinjenih Država. Iako su predsjednik, Perry i Talbott stalno objašnjavali Rusima da je to nemoguće - „razbijač dogovora", kako je to rekao Strobe, jer će uništiti ključni princip NATO-a, jedinstvo komande - Rusi se nisu ni pomakli.

Treći pregovarački put vodio je na Balkan. Već sam pristao na sastanak Kontakt grupe u Moskvi, a Francuzi su insistirali da prvo svratimo u Pariz. Uskladili smo raspored našeg putovanja tako da u Moskvi možemo održati sastanak Kontakt grupe, pridružiti se Talbottu i Slocombeu u razgovorima o ruskoj ulozi u održavanju mira a onda se vratiti na Balkan, po konačnu „pred daytonsku provjeru".

Borbe u sjevernoj Bosni su se pojačavale kako se bližila obustava vatre. Avioni NATO-a vratili su se u akciju, napadajući komandni bunker bosanskih Srba koji su granatirali bazu UN sjeveroistočno od Tuzle i ubili dvadesetdevetogodišnjeg Norvežanina iz mirovnih snaga. Obje strane su nastojale u posljednjem trenutku steći prednost, u čemu su snage Federacije bile mnogo bolje. Suočeni sa okončanjem borbi, Hrvati i Bosanci su konačno zakopali razlike, iako samo trenutno, i zauzeli Sanski Most i još nekoliko manjih gradova. Ali Prijedor im je još izmicao. Iz razloga koje nikad nećemo u čišćenja.[61]

Drugi dijelovi sporazuma o obustavi vatre polako su se sklapali. Dalekovodi za glavni grad su popravljani, dok su Srbi i Hrvati pokazivali inženjerima iz UN gdje su minirana mjesta. Međutim uprkos obećanjima, Gazprom je nastavio sa odlaganjem otvaranja gasovoda za Sarajevo. Napokon, nakon nekoliko dana drame, Pickering je izvukao ozbiljnu ponudu Rusa: pričekaće sa naplatom neplaćenih računa i otvoriti ventile ako Bosanci pristanu da ih ne optuže ako dođe do kakve eksplozije ili drugih oštećenja kada krene gas. Kada je Sarajevo dalo pristanak, gas je počeo priticati (bez ikakvih ozbiljnih eksplozija). Jedanaestog oktobra, u dramatičnom momentu, svjetla su počela da trepere po cijelom gradu a prvi probni gas krenuo sarajevskim gasovodima. Nekoliko sati kasnije, divlja pucnjava razlijegala se po cijelom Sarajevu - nisu to bile borbe nego proslava. Obustava vatre je zvanično počela, iako su na zapadu borbe nastavljene još nekoliko dana.

Prije odlaska za Pariz i Moskvu, vikend sam proveo na Long Islandu. Predsjednik je želio završni dogovor koji je zakazan u vrijeme kada sam ja već bio krenuo kolima. Ovo je dovelo do nadrealne scene na ekpresnom putu Long Island. Zamoljen da u petak poslijepodne, 13. oktobra, pozovem Bijelu kuću, u zakazano vrijeme našao sam se sa porodicom zarobljen u gustom saobraćaju na ekspresnom putu Long Island. S centrale u Bijeloj kući rečeno mije da ne koristim mobitel za razgovor sa predsjednikom. Ponovo sam nazvao iz govornice na benzinskoj pumpi i odmah dobio vezu sa Christopherom, Lakeom i Bergerom. Uz zaglušujuću buku kamiona u pozadini, ćaskali smo dok smo čekali da se predsjednik priključi razgovoru! Dovezla su se dvojica ljudi u kamionetu i poslije kraćeg čekanja jasno pokazali da je, po njihovom mišljenju, isteklo moje vrijeme pred govornicom. Kutije s cigaretama držali su ugurane ispod rukava majice, u stilu Jamesa Deana i izgledali su prilično ljuti. Zamislio sam naslove u tabloidima ako bih im rekao istinu: „Čovjek napadnut u telefonskoj govornici: tvrdio da razgovara sa predsjednikom."

Napokon, dok smo nestrpljivo čekali, uključio se i predsjednik pitajući gdje sam. „Ne biste vjerovali, gospodine predsjedniče", rekao sam tihim glasom. „Je li ovo naslov za *The Washington Post*?", upitao je zabavljajući se, misleći na povoljan uvodnik od prije sedam dana. „Kako uspijevate dobiti takav članak?", nastavio je. „Ne mogu ih natjerati da napišu nešto lijepo o meni." Odgovorio sam da uvodnik uopšte nije bio *tako* pohvalan i da je došao poslije „osamnaest direktnih pogodaka u mene". „Ne žalite se", smijao se predsjednik. „Nećete ih mnogo imati."

„Možemo li dobiti jedinstveno Sarajevo?", upitao je. „Možemo li ga zaštititi?" „Srbi žele Berlin s topovima", odgovorio sam. „Dvije strane se ne slažu oko četiri ili pet ključnih pitanja. Svi znaju da samo nagodba o miru može uključiti SAD. Ne mogu imati jedno bez drugog."

„To je dobro", rekao je predsjednik. „To je jedini pas kojeg imamo. Iskoristimo ga."

Predsjednik je bio posebno zainteresovan za Yeltsinovu podršku mirovnim nastojanjima i sa ushitom je govorio o potrebi uključenja Rusije u mirovne snage.

„Želimo Ruse", rekao sam. „Ali oni ne mogu imati svoj sektor. Bilo bi to poput ruske okupacione zone poslije Drugog svjetskog rata. Drugo, ne mogu imati glas u odlukama NATO-a o upotrebi sile, što traže kroz neku vrstu vijeća."

„Trebamo pokušati uvući Ruse", odgovorio je predsjednik. „To je važno. I neka vas sreća prati na putu."

Područja kontrole nakon obustave vatre, 12. oktobar 1995

Moskva. Poslije kraćeg zaustavljanja u Parizu da vidimo Chiraca, spustili smo se u Moskvu Rusi su bili zadovoljni što prvi put imaju priliku da budu domaćini Kontakt grupe. Ali su sastanci, održani u Ministarstvu spoljnjih poslova, bili smušeni i bez koncepta; Rusi, nenavikli na vođenje međunarodnih sastanaka, nisu napravili dnevni red. Otvaranjem sjednice predsjedavao je ministar spoljnjih poslova Andrei Kozyrev, prijatan i pristojan čovjek, ali pod pritiskom nacionalista u Rusiji.

Francuski predstavnik Jacques Blot je najavio da je „jednodušno odlučeno" da Carl Bildt bude

visoki civilni predstavnik u Bosni. Kako smo se već dogovorili da će civilni šef biti Evropljanin, složio sam se sa ovom sugestijom uprkos neobičnom načinu na koji nam je dobačena. Kada bismo učinili drukčije, otvorili bismo široki jaz unutar Kontakt grupe. Osim toga, mogli smo sarađivati s Bildtom koga smo početkom 1995. snažno podržali kao pregovarača EU.

Kozyrev je predložio da trojica balkanskih predsjednika posjete Moskvu prije Daytona. Njegov glavni cilj bio je podići ugled Yeltsinove vlade uoči izbora za ruski parlament ili Dumu. Rusi su obećali da će to, ako se složimo o sastanku, ograničiti na „foto vijest" sa Yeltsinom.

Mučile su me sumnje oko ovog prijedloga. Postojao je rizik da pregovarački proces isklizne ili da se odloži, bez obzira na rusko obećanje da će se držati podalje. Biće teško uklopiti raspored. Činilo se nevjerovatnim da bi sastanak mogao toliko uticati na izbore za Dumu. Međutim, znao sam da će Strobe biti za takvo putovanje i, s obzirom na naš nedavni razgovor, pretpostavljao sam da će to podržati i predsjednik Clinton - te sam Rusima rekao da će se Strobe o tome izjasniti kada sljedećeg dana stigne u Moskvu.

Tog poslijepodneva otišao sam na aerodrom da dočekam njega i njegov tim, u kome su bili Slocombe i James Collins, šef Državnog ureda za odnose sa bivšim sovjetskim republikama.[62] Uputili smo se pravo u rusko Ministarstvo spoljnjih poslova gdje smo se sreli sa grupom mrgodnih i sumnjičavih ruskih generala. Hladno su saslušali Strobea i Walta, ali su izgledali budniji kada su govorili američki oficiri, posebno Wes Clark; odlučnog vojničkog držanja i u lijepoj uniformi, komunicirao je s Rusima kao vojnik s vojnikom, na način na koji mi civili ne možemo ni da im se približimo. Kada je sljedećeg dana naš tim krenuo za Beograd, Strobe je od nas zatražio da ostavimo Wesa da učestvuje u njihovim razgovorima.

Da bi se priključili snagama u Bosni, Rusi su rekli da im je potrebno zajedničko ovlaštenje za sve odluke. Upoznavši o ovome Vijeće NATO-a 18. oktobra u Briselu, Strobe je predvidio da će Yeltsin „za sebe rezervisati konačnu riječ o onome što je krajnje sporno pitanje". Ovo je značilo da odluka neće biti donesena do samita Clinton-Yeltsin, predviđenog za 23. oktobar u Hyde Parku, New York.

Kongres - i dvanaestomjesečno ograničenje. Sedamnaestog oktobra, Christopher, Perry i Shalikashvili naišli su na teškoće tokom neuobičajenog zajedničkog pojavljivanja pred Senatskim komitetom za oružane snage. Demokrati su se priključili republikancima u upozorenjima da Administracija još nema ubjedljive argumente za raspored američkih trupa u Bosni.

Poput većine Amerikanaca, pod utiskom beskrajnih slika na televiziji o snagama UN ubijanim i ranjavanim u zastrašujućim uslovima u Bosni, Kongres je pretpostavljao da će i američke trupe pretrpjeti gubitke. Ovo očekivanje oblikovalo je raspravu tokom sljedećih nekoliko sedmica. Da je javnost shvatila da će Amerikanci biti upućeni u Bosnu samo u radikalno drukčijem okruženju od onog koje su vidjeli na televiziji, u okruženju koje znatno smanjuje opasnost od gubitaka, bilo bi više podrške za ovo nastojanje. Bilo je praktično nemoguće išta učiniti bez mirovnog sporazuma, ali je Kongres zahtijevao da rasprava počne *prije* pregovora u Daytonu.

Nastojeći da dobije podršku, Perry je pred Senatskim komitetom za oružane snage izjavio da će snage NATO-a u Bosni biti „najveći, najžešći i najgrublji pas u gradu", dodavši da će „ih odmah mlatnuti čekićem po glavi" ako bude napadnut. I dalje su senatori bili skeptični. „Mi još nismo

donijeli sud", rekao je Christopher, „ali ga treba donijeti i mi ćemo to učiniti".

Dva pitanja dominirala su u raspravi. Prvo, da li će Administracija ijednu odluku o rasporedu trupa u Bosni dati na formalno glasanje u Kongresu i da li će poštovati ishod glasanja? Senator Robert Byrd iz West Virginie govorio je u ime većine svojih kolega u pismu predsjedniku Clintonu sa zahtjevom da „od početka većina u Kongresu dijeli punu odgovornost za svaku odluku da se prihvate izdaci i rizici ove predložene operacije". Drugi senatori, uključujući Johna Glenna, Dana Coatsa Kay Bailey Hutchinson i Williama C. Cohena, slijedili su ovu istu liniju.

Christopher i Perry su se pažljivo pripremili za ovo. Iako su rekli da će „pozdraviti ovlaštenje od Kongresa", odbili su odgovarati na ponavljana pitanja da li će ili neće preporučiti predsjedniku da traži takvo ovlaštenje i bude vezan glasanjem.

Najvažnije je bilo drugo pitanje: koliko dugo će američke i NATO trupe ostati raspoređene u Bosni? Iako predsjednik još nije formalno odobrio plan NATO-a, Perry i Shalikashvili su senatorima odgovorili da će NATO „svoju misiju završiti za dvanaest mjeseci i /onda/ se povući".

Prihvatljivost ove tvrdnje, iako ju je predsjednik nekoliko dana kasnije omekšao, u to vrijeme je bila upitna - i kasnije će donijeti ozbiljnih problema

Administraciji. To je bilo posljedica dubokih ubjeđenja Pentagona i VNS da Amerikanci neće podržati angažovanje u Bosni bez „strategije izlaza". Bilo je istine u ovoj teoriji, kako su to znali svi koji se bave Vijetnamom i Somalijom. Ipak, najava prije početka mirovnih razgovora da će se povući za dvanaest mjeseci, bez obzira na događanja na terenu, nija bila „strategija izlaza", nego rok izlaza - nešto sasvim drugo.

Pregovarački tim je znao da jedna godina neće biti dovoljna za uspjeh, bez obzira na ishod u Daytonu. Ali na dan kada je ovo pitanje odlučeno putovali smo između Moskve i Beograda i kako smo već jednom ranije tvrdili da je propisani rok - posebno tako nerealan - užasna zamisao, nisu nas više konsultovali. Kada smo čuli novosti, uplašili smo se da će oslabiti naša pregovaračka nastojanja, kao i ugroziti uspješnu implementaciju. Ali odluka je donesena i nismo imali dragog izbora nego da to branimo.

Završna provjera na Balkanu. Kada je Washington najavio svoju odluku o slanju trapa, počeli smo sa „završnom provjerom", posjetivši sva tri balkanska glavna grada. Da bismo pokazali jedinstvo Kontakt grupe, zamolio sam Bildta i Ivanova da putuju s nama. Bilo je to jedino zajedničko putovanje trojice kopredsjednika u Daytonu i dalo nam je priliku da razvijemo bližu saradnju.

Prošle su skoro dvije sedmice otkako smo vidjeli Miloševića. Sedamnaestog oktobra otvorio je sastanak sa snažnim pritiskom da se sankcije podignu ili suspenduju prije Daytona. Odbacili smo njegov zahtjev. John Shattuck se isti dan javio iz Zenice da bi nas izvijestio da su srpske paramilitarne jedinice, možda predvođene Arkanom, stjerale nekoliko hiljada muslimanskih izbjeglica prema centralnoj Bosni. U isto vrijeme dobili smo izvještaj obavještajne službe o nastavku pomoći vojsci bosanskih Srba, uprkos mnogim Miloševićevim uvjeravanjima u suprotno.

Milošević je odbacio Shattuckovu informaciju. Da li je srbijanski predsjednik lagao o onom što se dešava ili je bio tako izolovan da nije znao šta njegove snage rade? Nismo znali, ali kako je uporno tvrdio da je neobaviješten o onom što se dešava u banjalučkoj regiji, zatražio sam da CIA pripremi „pročišćen" (ili neklasifikovan) dokument koji govori o vezama između Arkana i

Jugoslovenske armije. Planirali smo taj dokument dati Miloševiću prilikom drugog putovanja u Beograd, 19. oktobra, kada Bildt i Ivanov odu. Iako dokument nije direktno povezivao Arkana sa nedavnim zbivanjima, bio je moćan i optužujući.

Kada sam za ručkom, 19. oktobra, ponovo pokrenuo tu temu, Milošević je pokušao preći preko toga. „Ne, ne, ne", rekao je. „Vaša informacija nije tačna." U tom trenutku, Pardew je, kako smo se dogovorili, gurnuo naš dokument pred Miloševića. „Naši dokazi su ovdje, gospodine predsjedniče", rekao sam.

Milošević je skrenuo pogled. Nije ni dotaknuo papir koji mu je ležao ispred nosa. Tražio sam da ga pročita, ali je on nastavio da jede. Hill je kasnije primijetio da se Milošević ponašao kao da će, samo ako dotakne dokument, biti fizički povezan sa optužbama koje je sadržavao. Kada je ručak završen, jedan srpski zvaničnik došao je do Pardewa i rekao mu da je zaboravio *svoj* papir na stolu. „Ne, nisam zaboravio", odgovorio je Jim. „To pripada predsjedniku Miloševiću."

Hyde Park. Bio je predivan jesenji dan kada se, 23. oktobra, bolešljivi Boris Yeltsin sastao sa predsjednikom Clintonom u kući Franklina Roosevelta u Hyde Parku, visoko iznad Hudsona. Jim Collins je predložio ovaj krasni ambijent u nadi da će podsjećanje na veliko ratno savezništvo FDR sa Sovjetskim Savezom podstaknuti novu vezu, počev od Bosne. U govoru pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih nacija prethodnog dana Yeltsin je žestoko napao proširenje NATO-a i dao na znanje da Rusija neće učestvovati sa svojim snagama u Bosni pod komandom NATO-a.

Predsjednikov cilj bio je da dobije pristanak Yeltsina za učešće u mirovnim snagama u Bosni iako su Rusi nastavili da se protive proširenju NATO-a, pod pretpostavkom da će ono što zajedno učinimo na Balkanu postati neka vrsta lijeka za rusku neuralgiju oko NATO-a i, po Talbottovim riječima, „podmazati put NATO-Rusija". Talbott i Perry su veliki dio vremena proveli raspravljajući o ovom iznijansiranom pristupu Bosni i NATO-u tokom čestih putovanja u Genevu da vide Gracheva sada, kada je do Daytona ostalo samo nekoliko dana, na predsjedniku je bilo da povuče barem prvu crtu - Bosnu - preko završnice ali se čvrsto držeći NATO-a.

Predsjednik je briljirao. Dvojica ljudi su se, poslije više sati intenzivnog i često ličnog razgovora, složili da će dva bataljona ruskih trupa, sa oko dvije hiljade vojnika, učestovati u snagama u Bosni. Predsjednik Clinton branio je integritet komandne strukture u Bosni - svetu „crvenu liniju" za NATO koji će radije imati komandu bez Rusa nego neku zbrkanu strukturu, sa odvojenim lancem komande, što su tražili Rusi. Dvojica predsjednika nisu ni pokušavali riješiti ovaj komplikovani problem, nego su to prepustili Perryu i Grachevu koji su se krajem sedmice trebali sastati u Fort Leavenworthu, Kansas. Ali su se složili o obimu i zadacima ruskog kontigenta, tako da je sastanak dao pozitivan ton za Perryjevu završnicu sa Grachevim.

U Hyde Parku iskrsnulo je još jedno pitanje u vezi Bosne: Yeltsinova želja o samitu trojice balkanskih predsjednika u Moskvi prije Daytona. Sva trojica su nam rekli da radije ne bi išli u Moskvu. S njihove tačke gledišta, to bi bilo iscrpljujuće, neproduktivno i politički nepoželjno. Yeltsin je bio nepokolebljiv: uopšte se nije obazirao što nijedan od predsjednika ne želi doći u Moskvu. Znajući da će se predsjednik Clinton sljedećeg dana u New Yorku sastati sa Izetbegovićem i Tuđmanom, Yeltsin ga je zamolio da upotrijebi „sav svoj uticaj" kako bi došlo do tog sastanka. Predsjednik se nevoljko složio.

Izetbegović i Tuđman u Waldorfu. Dan nakon Hyde Parka, predsjednik Clinton se sastao zajedno sa Izetbegovićem i Tuđmanom u hotelu Waldorf- Astoria, u New Yorku. U nastojanju da razgovore u Daytonu postavi u širi okvir, predsjednik je počeo s visokim ulogom. „Posljednjih godina vidjeli smo stvari koje nikad nismo očekivali da ćemo vidjeti", rekao je. „Izrael i PLO sjeli su zajedno poslije trideset godina borbi; IRA je položila svoje oružje. Ali ono što svijet najviše želi jeste kraj rata u Bosni." Predsjednik je pohvalio Muslimansko-Hrvatsku Federaciju kao bitnu u ovome. „Bez Federacije", rekao je, „nisam siguran da bi uspjelo bombardovanje NATO-a ili diplomatija Dicka Holbrookea."

Dvojica predsjednika, koji su sjedili s desne i lijeve strane predsjednika Clintona, jedva su ovo priznavali. Izetbegović se odmah požalio na Hrvate. „Ovdje sve strane podržavaju Federaciju verbalno", rekao je, „ali proces implementacije nije se desio kako je trebalo." Zatim je nabrojao područja u kojima Hrvati nisu djelovali prema obećanjima. Tuđman je ignorisao Izetbegovića i snažno naglasio da istočna Slavonija mora biti dio svakog dogovora u Daytonu. Predsjednik se složio. Njih dvojica su se još malo međusobno izoptuživali i sastanak se završio. Njegov najveći značaj je što je predsjedniku i njegovim visokim savjetnicima pružio rijetku priliku da iz prve ruke osjete koliko se ova dvojica ne podnose i kako će biti teško u Daytonu.

Kada je formalni sastanak bio završen, predsjednik Clinton je zamolio mene i Sandy Vershbowa da im se pridružimo. „Želim vas zamoliti da uradite nešto za mirovni proces a što će, znam, biti teško obojici", rekao je Izetbegoviću i Tuđmanu. „Zamoliću vas da odete u Moskvu prije Daytona. Biće bolje da završite s posjetom Moskvi prije izbora za Dumu, a to znači prije Daytona."Glavna svrha sastanka, nastavio je predsjednik Clinton, je da se Yeltsinu omogući „da uputi signal Srbima i pokaže Rusima da je i on dio procesa". Uprkos ranijim bojaznima, Izetbegović i Tuđman su se odmah složili. Da bi Izetbegoviću ublažio fizički napor predsjednik Clinton je ponudio američki avion za putovanje; Tuđman je imao svoj avion.

Samit u Moskvi prije Daytona, koji će za jedan dan odgoditi početak Daytona, Rusi su najavili a Bijela kuća kuća potvrdila 25. oktobra. Dva dana kasnije, 27. oktobra, Perry i Grachev su se složili da dvije hiljade ruskih trupa budu pod direktnim zapovjedništvom generala Joulwana.

Ovaj dogovor mnogo je kazivao o komplikovanom sklopu misli Rusa u četvrtoj godini postsovjetske ere. Savezništvo iz Drugog svjetskog rata između Amerikanaca i Rusa još je odzvanjalo u glavama ruske vojske. Smatrajući se kao jedinom našom „saveznicom supersilom" tokom pedeset godina, izgledali su spremni prihvatiti vojsku SAD kao dostojnog pretpostavljenog ili zapovjednika u Bosni. Tako su nam pregovori o ulozi Rusije u Bosni pomogli odrediti kako pristupiti sljedećem velikom strateškom cilju Amerike u posthlađnoratovskoj politici Evrope - proširenju NATO-a.

Ovo je bio istorijski uspjeh. Iz strpljivog pregovaračkog stila Perryja i Tabotta, uz snažnu podršku generala Joulwana, proizišao je dogovor o komandi bez presedana: prvi put nakon Drugog svjetskog rata, američke i ruske trupe djelovaće pod jedinstvenom komandom. Čak je i Strobe bio iznenađen brzinom kojom se sve složilo uoči Daytona. „Rusi su bili nevjerovatno raspoloženi što će biti pod američkom komandom u Bosni", primijetio je kasnije, „ali je u Moskvi NATO još uvijek bila riječ od četiri slova."

Ovaj isti dan donio je i tužne vijesti, koje su privremeno zasjenile sporazum između Perrya i Gracheva. Drugi put u tri mjeseca Yeltsin je primljen u bolnicu zbog ozbiljnog oboljenja srca.

Ambasador Pickering je predskazao da zemlja ulazi u period krize i neizvjesnosti. Ipak je bio i jedan plus u ovom obeshrabrujućem razvoju situacije: otkazan je moskovski samit prije Daytona. Kao što je Cris rekao: „Ako je Yeltsin *morao* da se razboli, onda je, po našem mišljenju, odabrao pravi trenutak za to.” Međutim, svi smo znali da mnogo toga zavisi od njegovog brzog oporavka.

- GLAVA 15 -

Odluke sa posljedicama

(25-31. oktobar)

... naše teorije, kao i vrijeme,
Potpuno se mijenjaju svakog dana,
A ono što uvijek možemo reći
Jeste: istinska demokratija počinje
sa tri priznanja naših grijeha.
W. H. AUDEN, Novogodišnje pismo

Sada se čovjek koji se izdigao do vrha (vojske) suočava s novim brigama, političkim i diplomatskim. On jednostavno ne upravlja vojskom ili mornaricom ili vazduhoplovnim snagama. On se savjetuje sa svojim kolegama i savjetuje svoje civilne šefove... On ih savjetuje o stvarima koje su u vezi sa ciljevima i granicama mira i rata. On se sigurno nije za ovo obučavao.
BERNARD BRODIE, *Rat i politika*

KAKO SE DAYTON PRIBLIŽAVAO, TAKO SE PRITISAK POVEĆAVAO. Ovo je najsuroviji birokratski posao u koji sam ikad bio uključen. Neke birokratske modrice nastale tokom tog procesa nisu se brzo zaliječile. Ali kada se osvrnem, ne začuđuje toliko činjenica da je bilo teško pripremiti se za Dayton nego koliko su svi teško radili da se on i dogodi. U State Departmentu je vrvjelo od aktivnosti. Konferencijske sobe pretvorene su u sobe za zbrkane nacrte, gdje su ljudi povučeni iz raznih dijelova vlade zajedno radili, bez uobičajenog birokratskog prepiranja. Vladala je atmosfera nečeg sudbinskog, kao da su svi koji su radili na pripremama za Dayton osjećali da mogu biti dio odlučujućeg trenutka u američkoj spoljnjoj politici.

Uloga IFOR-a. Međutim, Administracija je ostala podijeljena oko najvažnijeg pitanja: ako dobijemo sporazum u Daytonu šta će onda raditi NATO-ove snage za implementaciju, IFOR? Naravno, ako Dayton ne uspije proizvesti mirovni sporazum, takva rasuđivanja biće nevažna. Pod pretpostavkom, pak, da će Dayton uspjeti, definisaće najvažniju akciju u istoriji NATO-a - prvi raspored izvan njegovog područja, prvu zajedničku operaciju sa trupama koje nisu u NATO-u, i prvi poslijehladnoratovski izazov.

Nije bilo neslaganja oko prve dvije zadaće osoblja IFOR-a: prvo, upotrijebiti silu ili druga sredstva potrebna da sebe zaštite; drugo, razdvojiti zaraćene strane i podržati obustavu vatre.

Ali šta će još raditi mirovne snage osim razdvajanja snaga i samozaštite? Vladalo je duboko neslaganje o ovom važnom pitanju između „maksimalista", poput mene, i „minimalista", uglavnom u Pentagonu. Kako su se do Daytona brojali dani a naši NATO saveznici uputili u Washington vojne predstavnike da razrade zajedničku poziciju, za 25. i 27. oktobar predviđena su dva sastanka u

Bijeloj kući da bi se ta pitanja razriješila.

Vojska nije voljela da se civili upliću „u" njihove stvari. Više su voljeli da im civilne kolege daju ograničenu i jasno definisanu misiju i da onda oni odluče kako da je izvedu. Posljednjih godina, u vojsci su prihvatili snažan izraz za zadatke za koje su mislili da su preširoki: „misija puzanja". Bio je to izraz koji je zazivao slike baruštine. Ali nikad nije bio jasno definisan, samo kao usporedba i uvijek u negativnom smislu, korišten samo da zgazi prijedlog nekog drugog.

Rasprava o misiji puzanja osvijetlila je izuzetno važno pitanje: uloga američke vojske u svijetu poslije hladnog rata. Pentagon nije želio cjepkati svoje snage u potrazi za drugorazrednim ciljevima, posebno u zoni sumraka između rata i mira. S obzirom na ograničenje budžeta, zapovjednici nisu mislili da mogu i tražiti te ciljeve i ispuniti svoju primarnu misiju.

Modema borbena sila Amerike, prije svega djelo i ponos Reaganove ere, odgovorila je na izazove u Iraku, Panami, Grenadi i drugim područjima, hrabrošću, spretnošću i s malo gubitaka. Ali dva manje prijatna sjećanja još su poput tamnih oblaka visjela nad Pentagonom. Fraze kao „klizava strmina" i „misija puzanja" bile su šifra za specifične događaje koji su traumatizovali i vojsku i naciju: Mogadishu, koji je iznad nas visio poput tamnog oblaka; i Vijetnam koji je ležao u dubljim skrovištima našeg mozga.

Vijetnam je pogodio skoro svakog Amerikanca koji je proživio '60-e i početak '70-ih, zajedno sa mnom. Ali „lekcije iz Vijetnama" podijelile su ljude koliko i sam rat. Lideri vojnog establishmenta '90-ih, od kojih su svi bili četni ili visoki oficiri u Vijetnamu, izvukli su bitno drukčiju lekciju nego protivnici rata, uključujući Billa Clintona. Colin Powell se u ime vojske o tome jasno izrazio u svojim memoarima. „Mnogi iz moje generacije", napisao je, „kapetani, majori i pukovnici sazreli u ratu, zakleli smo se da se, kada dođe naše vrijeme da preuzmemo kontrolu, nećemo pomiriti sa bezvoljnim vojevanjem zbog nedopečenih razloga koje američki narod ne može razumjeti ili podržati."[63]

Moć tog dalekog ali još živog sjećanja bila je vidljiva na desnom ramenu generala Johna Shalikashvilia. Kao predsjedavajući Združenog štaba oružanih snaga, imao je pravo staviti na svoju uniformu oznaku svake vojne jedinice. Odlučio se za insignije MACV - davno ukinutu Military Assistance Command Vietnam ili Komanda vojne pomoći u Vijetnamu. Kada sam spomenuo kakve je snažne emocije kod mene pobuđivao nekad sveprisutni grb MACV, Shalikashvili je rekao da je „iznenađen što je jedan civil prepoznao" simbol. „Proveo sam tri godine u Vijetnamu", objasnio sam, „a jedno vrijeme sam živio u kompleksu MACV u delti Mekonga." Nosio je grb, rekao je, kao nijemo priznanje Amerikancima koji su služili i umrli u tom dalekom ratu.

Uprkos nekim većim uspjesima, vojska se spotaknula najmanje tri puta u dvadeset godina poslije rata u Vijetnamu. Aprila 1980, pokušaj da se izvuku američki taoci u Teheranu propao je u iranskoj pustinji, ostavljajući za sobom osam mrtvih Amerikanaca i uveliko pridonijevši Carterovom porazu od Reagana. U Libanu, tri godine kasnije, poginuo je 241 marinac kada su bombardovane njihove kasarne, što je za predsjednika Reagana bio najteži momenat. Zatim je 3. oktobra 1993. došlo do nove katastrofe koja je uzdrmala Clintonovu administraciju i ranila vojsku. Osamnaest Amerikanaca koji su služili u okviru snaga UN u Somaliji, ubijeni su na ulicama Mogadisha pri pokušaju da uhvate somalij skog plemenskog lidera Mohammeda Faraha Aideeda. Ovi ožiljci duboko će uticati na našu politiku u Bosni. Zajedno sa Vijetnamom u Washingtonu su ostavili ono što bi se moglo nazvati „sindrom Vietmalia"

Ali ne zaboravimo da su postojale bitne razlike između Bosne i „Vietmalie". Naši ciljevi i ulozi bili su drukčiji. Bosanski Srbi nisu bili ni disciplinovani, neumoljivi revolucionari iz Sjevernog Vijetnama niti pijani dronjavi „faulaši" koji su jurcali po Mogadishu pucajući po ljudima. Ali takva diskusija o razlikama nije bila dobrodošla: većina zvaničnika osjećali su da već i bez dalje analize poznaju značenje Somalije i Vijetnama.

Američki vojni lideri radije ne bi upućivali američke snage u Bosnu. Plašili su se da misija ne bude „nejasna" i neprecizna, kao u Somaliji. Tony Lake, koji je dijelio njihovu zabrinutost, bunio se protiv vojne uloge „uredovanja" i glasno izražavao strah zbog „klizave padine" u Bosni. Naravno, da im je bilo naređeno da idu, oni bi to učinili brzo i uspješno. Ali, vojno vođstvo bi se opiralo svim drugim „zadacima" koji ne uključuju samozaštitu i implementaciju vojnih odredbi mirovnog sporazuma. ZŠOS i NATO vjerovali su da bi ta dva zadatka vjerovatno iscrpila sve njihove resurse.

Američki gubici. Zasnivajući svoja predviđanja na još jednom pogrešnom tumačenju bosanskih Srba, što je bio slučaj tokom cijelog rata, vojska je na Srbe gledala kao na moćnu vojnu silu koja može ugroziti IFOR kao što je ugrozila UN. Naš pregovarački tim, uključujući i dvojicu generala Clarka i Kerricka, vjerovao je da je taj strah uveliko pretjeran. Bosanski Srbi bili su istrošena sila a mi smo bili ubijeđeni da im Milošević neće više vojno pomagati. Vjerovali smo da bi američka vojska i NATO, ako bi bili upućeni u Bosnu, bili u stanju kontrolisati situaciju na terenu bez mnogo problema ili izazova od strane Srba. Ne bismo rasporedili američke ili druge trupe NATO-a bez tvrdih garancija sve tri strane u vezi njihove sigurnosti, pristupa i ovlaštenja.

Svoje uvjerenje da će američki i NATO gubici biti mali - daleko manji, u stvari, od zvaničnih predviđanja - izražavao sam na sastancima i u nekoliko intervjua upravo prije Daytona. U petak, 27. oktobra, Rowlandu Evansu i Christiani Amanpour is CNN-a rekao sam da:

Nećemo slati ljude u borbu iako moramo predvidjeti da tamo situacija nije bez rizika. To nije Somalija, a nije ni Vijetnam... Ne predviđamo one gubitke i vreće za mrtve za koje vaša pitanja već daju odgovor. *Nema mira bez američkog angažovanja, ali da ponovim, nema ni američkog angažovanja bez mira.*

EVANS: Pa, mrzim da forsiram ovo pitanje, ali to je ono što se Amerikanci pitaju. (General) Michael Rose, koji je vodio operaciju UN najmanje godinu - možete se s njim ne slagati, ali on sigurno poznaje situaciju na terenu - cijeni da bi žrtve u ovoj operaciji koju planirate premašile broj žrtava u Zalivskom ratu, u kome je bilo tri stotine devedeset poginulih. Je li on lud?

HOLBROOKE: On nije lud. On griješi. Njegov prethodnik u Bosni, general Morillon, je rekao „Udrite ih čim vas izazovu i oni neće više odgovoriti."[64]

Velika debata. Naš tim raspravljao je da li IFOR, kada izvede primarnu misiju u Bosni, treba preduzeti dodatne zadatke za podršku mira - uključujući održavanje otvorenih puteva, pomoć u izbornom procesu i hapšenje ratnih zločinaca. Bez podrške IFOR-a, ne bi se mogao izvesti civilni dio sporazuma - što je test za istinski mir. A ako ne budu provedene civilne odredbe mirovnog sporazuma, onda će povlačenje snaga NATO-a biti teže.

Po mom mišljenju, ovo bi moglo dovesti do rušenja vlastitih ciljeva: što je uža vojna misija, duže će morati ostati. Ali, vojska je stvari sasvim drukčije gledala: očekujući velike sigurnosne

probleme koji bi vezali njihove snage, vjerovali su da će svaka dodatna zadaća zahtijevati dodatne snage, daleko iznad šezdeset hiljada trupa koliko je planirano.

Neslaganje sa vojskom nije bilo lično. Osjećao sam ogromno poštovanje prema visokim oficirima s kojima sam radio, posebno prema generalu Shalikashviliu, prijatelju čija je podrška pregovaračkom timu bila za primjer. Njegova neobična priča samo je pojačala njegov šarm. Rođen je u Varšavi kao dijete Gruzijaca, tri godine prije Hitlerovog ulaska u Poljsku. Engleski je njegov četvrti jezik. Jednom prilikom, dok su neki Amerikanci opisivali svoje prve uspomene na Berlin, ušutili su kada se Shalikashvili sjetio svoje prve posjete - 1943! On i njegova porodica došli su u Sjedinjene Države 1954, kada je on imao šesnaest godina, a engleski je naučio iz američkih filmova (posebno, prema priči, filmova Johna Waynea). Njegova vojna karijera počela je u regrutnim redovima a ne u West Pointu.[65] Nenametljiv ali moćan, nije bio dominantan kao Powell, a još manje je bio javna figura. Ali je, kao i Powell, ulijevao pouzdanje i povjerenje. Uz osmijeh i neusiljeno - „Zovite me Shali", rekao bi svakom ko bi se spetljao izgovarajući njegovo prezime - bio je otvoren i prijateljski i bio je omiljen među civilnim kolegama. U diskusiji nikad nije pokušao da istakne svoju snagu ili nadjača civile, nego bi jednostavno iznio svoj stav i, koliko je bilo moguće, ne bi popuštao. Bilo je važno što smo se lično dobro slagali, jer smo, bez obzira na sve, morali usko sarađivati.

Ostala je samo godina do predsjedničkih izbora a javno mnjenje se snažno protivilo angažovanju trupa - u to vrijeme oko 70 posto Amerikanaca nisu, ni pod kakvim okolnostima, željeli da trupe odu u Bosnu. Bijela kuća je, razumljivo, bila protiv direktne konfrontacije s vojskom. Ako se vojska otvoreno protivila odlasku, proširiće se naši politički problemi. Morali smo imati njihovu podršku da bismo za misiju dobili podršku Kongresa i javnosti, što je značilo da je njihov glas preovlađujući u raspravi oko toga kakva će biti njihova misija.

Tako su crte povučene, iako ne precizno, između dva gledišta u vezi misije mirovnih snaga; s jedne strane, sužen pristup uz podršku VNS i NATO-a; s druge strane, širi, ambiciozniji maksimalistički pristup po kome IFOR podržava civilne aspekte mirovnog sporazuma ako i kada izvrši svoju primarnu misiju.

Borbene linije su bile jasne manje od sedmicu prije Daytona. I nakon što je Komitet zamjenika Sandya Bergera razriješio mnoga sporedna pitanja, ostalo je još jedanaest značajnih neslaganja između države i Združenog štaba oružanih snaga. Neka su bila bitna, kako ih je Sandy Vershbow identifikovao:

1. ZŠOS je želio locirati štab IFOR-a u Zagrebu ili Napulju, radije nego u Sarajevu. Rekli su d u Sarajevu ne postoji konačište za jednog admirala sa četiri zvijezde, a i brinuli su se za sigurnost štaba. Tvrdili smo da će cijela operacija opasno oslabiti ako visoki oficir nije u Sarajevu.

2. Željeli su da IFOR bude raspoređen samo u Federaciji a ne u Republici Srpskoj. Država j uvjeravala da će to međuentitetsku graničnu liniju između dva dijela Bosne pretvoriti u demarkacionu zonu kao u Koreji - i praktično dovesti do podjele zemlje.

3. Pentagon nije želio razmjestiti trupe IFOR-a na međunarodnim granicama Bosne, uprkos snažnom zahtjevu Izetbegovića. Mi smo zagovarali da trupe budu postavljene na međunarodnoj granici da bi se podržala naša pozicija da je Bosna jedna zemlja.

4. ZŠOS se usprotivio „traženju" da strane povuku svo teško oružje iz „zone isključenja za teško oružje". Umjesto toga, predlagao je da mirovni sporazum jednostavno „ohrabri" strane da svoje teško oružje „dobrovoljno" povuku. Ovaj stav smo smatrali neprihvatljivim s vojne tačke gledišta. Riječ

„dobrovoljno" nije postojala u balkanskom rječniku, a ostavljanje teškog oružja u blizini trupa IFOR-a samo bi ih dovelo u veću opasnost.

5. Pentagon se protivio skladištenju oružja dvije strane - to jest gomilanju u izolovanim područjima otvorenim za inspekciju od strane NATO-a - pod izlikom da je to neizvodljivo. Mi smo tvrdili da bi skladištenje zaštitilo IFOR i umanjilo šanse za incidente.

6. Usprotivili su se da IFOR-u daju ovlaštenje da istražuju „prošle slučajeve napada, grozota ili kršenja ljudskih prava". Rekli smo da je to bitno.

7. Pentagon se opirao svakoj obavezi da odgovori na izvještaje „izvan vidokruga" o napadima na međunarodno civilno osoblje ili gruba kršenja ljudskih prava, pod izgovorom da će to „dovesti do misije puzanja i povećati zahtjeve za povećanjem broja snaga". Na jasnom engleskom, ovo je značilo da Pentagon ne želi ići u pomoć međunarodnim civilnim humanitarnim radnicima ako se problem javi izvan njihovog djelokruga. Tvrdili smo da je nezamislivo da vojska ostane po strani ako civili, koji mogu biti i Amerikanci, budu ugroženi.

8. Vojska nije željela ni malu niti ikakvu ulogu, ni u jednom apektu civilne implementacije, uključujući izbore i osiguranje slobode kretanja; uvjeravali smo da će i samo njihovo prisustvo biti bitno za prvu seriju izbora nakon rata.

9. Ne samo da se Pentagon protivio da ima ulogu policajca, nego i davanju jačeg mandata i ovlaštenja za hapšenje Međunarodnim policijskim snagama (IPTF). To će, rekli su, predstavljati najopasniji oblik „misije puzanja". Ako IPTF upadne u nevolju, uvjeravali su, „mogao bi povjerovati da ima ulogu policajca u cijeloj zemlji". Tvrdio sam da će ovo oslabiti lanac provođenja sporazuma. Ili vojska treba imati ovlaštenje da hapsi ili IPTF-u treba dati isto pravo.

10. Pentagon je želio isključiti istočnu Slavoniju iz zone odgovornosti IFOR-a pod izlikom da će to zahtijevati veći broj trupa i donijeti više problema u Kongresu. Ukazivali smo da je istočna Slavonija, malo područje koje graniči s Bosnom i direktno na putu kojim će proći američke trupe da bi izvršile nadopunu svojih snaga u Bosni, integralni dio regiona i da će je biti lako staviti pod okrilje IFOR-a.

11. Na kraju, Pentagon se protivio svakom mandatu ili obavezi da hapsi osumnjičene ratne zločince. Ne treba ni reći da se nisam složio.

Posljednjih nekoliko dana prije Daytona borili smo se oko svakog od tih pitanja - neke smo dobili, mnoge druge izgubili. Kako se ispostavilo, implementacija Daytona bila je odlučena na tim sastancima, sa očito mješovitim rezultatima.

Privatno sam se obratio Perryju i Shalikashviliu zbog snažnije misije IFOR- a. Kada su lično sve ovo pregledali, Perry i Shalikashvili izmijenili su dva stava Pentagona. Prvo, mjesto štaba IFOR-a shvatili su da treba biti u Sarajevu prije nego u Zagrebu - što je čudna sugestija koja je iskrsnula putem lanca komande.

Takođe su se složili da IFOR mora rasporediti dio snaga i u srpskom dijelu Bosne; inače bismo podijelili zemlju umjesto da je ujedinimo. Perry se takođe složio da se snage IFOR-a rasporede na međunarodnim granicama, iako u manjem broju nego što smo mi željeli ili što je Izetbegović tražio.

Prvi od dva sastanka u Bijeloj kući o neslaganju država-Pentagon održan je 25. oktobra. ZŠOS se složio sa zahtjevom o dvadeset kilometara za zonu isključenja teškog naoružanja da bi se poravnala demarkacija teritorije i četiri kilometra za zonu isključenja svih oružja. Ovo je bio

značajan korak dalje od prvobitnog plana ZŠOS-N ATO. (Bezuspješno sam se trudio da dobijemo deset kilometara za zonu isključenja bez oružja.)

Dva dana kasnije, dok su evropski vojni predstavnici već stizali u Washington, vratili smo se u Sobu za krizne situacije da bismo razriješili naše ostale razlike. Uprkos značaju, rasprava od 27. oktobra nikad nije bila lična ili napeta. Na našim privatnim sastancima Shalikashvili je obećao da će iznaći način kako da smanji jaz između države i ZŠOS. I pored toga, još uvijek je bilo ozbiljnih neslaganja.

„Pitanja koja su pred nama odlučiće o uspjehu ili propasti misije", rekao sam. „Izbori i pravo izbjeglica na povratak možda nije u mandatu IFOR-a, ali mogu predstavljati ključ. Ovdje odlučujemo da li ćemo ili nećemo završiti s podjelom ili jedinstvenom zemljom. Ako uspijemo u Daytonu, tek tada ćemo se suočiti sa težinom problema stvarnog života, kao što su ljudi koji žele da se vrate svojim domovima, recimo Muslimani koji su nekad živjeli u Banja Luci ..."

Shalikashvili je upao. „To nije misija IFOR-a. Ne možemo pratiti svaki autobus. Ne treba da potpišemo dokument koji ne možemo implementirati. Nadam se da će policija sve učiniti da osigura siguran povratak izbjeglica. Ako dođe do incidenta i policija bude na udaru, onda će zapovjednik IFOR- a imati ovlaštenje da pomogne. Ali mogu proći dani a da on to ne može uraditi jer su njegovi resursi razvučeni."

Na kraju je Shalikashvili ponudio kompromis. „Pretpostavimo da ćemo prihvatiti 'ovlaštenje' za dodatne zadatke", rekao je, „ali ne i 'obavezu'." Bilo je zabune dok Sbali nije objasnio razliku, koja je imala jasno značenje za vojsku: ako IFOR ispuni traženu misiju, imaće *ovlaštenje, ali ne i obavezu* da preduzme dodatne zadatke. „Na primjer, ne želimo biti obavezni da hapsimo ratne zločince", objasnio je, „ali ćemo prihvatiti ovlaštenje da ih uhapsimo ako budemo imali tu priliku." Ovo je bio veliki korak naprijed od početnog stava vojske, koja se protivila svakom proširenju uloge IFOR-a. Ali značenje ovog finog zanatski izvedenog kompromisa neće biti određeno sve dok zapovjednici na terenu ne odluče kako će koristiti njihova „ovlaštenja".

Christopher, Perry i Lake brzo su prihvatili ovaj kompromis. Ni ja nisam imao primjedbu. Ovo nam je davalo jedinstven američki stav, što je bilo bitno za vikend sastanke sa našim evropskim saveznicima i Vijećem NATO-a, kao i u Daytonu.

Ali da sam tada znao koliko će IFOR biti nevoljan da upotrijebi svoje „ovlaštenje", jače bih se borio za izjavu o energičnijoj misiji, iako bih vjerovatno izgubio. Ali, poput svih civila na sastancima, vjerovao sam da će IFOR učiniti više nego što je učinio, posebno u kritičnoj prvoj godini.

„Srebreni metak". Još nisam osjećao da je mandat IFOR-a dovoljan. Clark se složio pa su on i njegovi ljudi na vojni aneks dodali klauzulu „srebreni metak". Iako sročena birokratski, davala je zapovjednicima IFOR-a slobodu upotrebe sile kada osjete da je to neophodno, bez obraćanja civilnim vlastima. U završnoj formi to je izgledalo ovako:

Strane razumiju i pristaju da zapovjednik IFOR-a ima ovlaštenje da, bez uplitanja ili dozvole dmgih strana, uradi sve ono što zapovjednik prosudi neophodnim i odgovarajućim... Strana koja prekrši biće predmet vojne akcije od strane IFOR-a, uključujući upotrebu neophodne sile da bi se osiguralo poštivanje Aneksa.

Na dan između dva sastanka u Bijeloj kući, 26. oktobra, Christopher je poveo tim za Dayton i jedan broj visokih zvaničnika, među njima i Madeleine Albright, do vladinog centra za obuku u brdima Virginie, u blizini Warrentona, da bi održao sastanak o strategiji. Sada se naš tim znatno proširio. Warrenton je bio kostimska proba za Dayton i mi smo prošli svaki detalj razgovora, predočavajući Christopheru i njegovom timu devedesetdvije stranice nacrtnog mirovnog sporazuma i gomile materijala koji to pojašnjava. Složili smo se o osnovnom konceptu: Christopher će otvoriti razgovore, zatim će se vratiti u Washington, i biće spreman da dolazi kad god njegovo prisustvo bude potrebno. Nakon pet sati diskusije, Christopher je rekao da je „zadovoljan i impresioniran" i mi smo se odvezli u Washington.

Konsultacije postaju intenzivnije. Evropljani su nestrpljivo čekali. Civilnu implementaciju ustrojstva predvodiće Carl Bildt, a u vojnim snagama biće najmanje dvije trećine Evropljana - a ipak mi nismo trošili vrijeme na razgovor sa Evropljanima dok se nastavljala naša interna rasprava. Kada su konsultacije sa Evropljanima konačno otpočele, nije bilo dovoljno vremena a dnevni red je bio opširan. Posjetilac koji bi tog vikenda došao na šesti sprat State Departmenta ugledao bi neobičan prizor - desetine ljudi iz najmanje sedam zemalja koji hodaju gore dolje dugim hodnikom, raspravljajući u malim grupama o stotinama stranica nacrtnog sporazuma i popratnih papira. Komblum i ja išli smo iz sobe u sobu, podstičući i vodeći proces.

Volio bih da su cinici u vladi mogli posmatrati ove sastanke. Bio je to jedan od onih prijatnih jesenjih vikenda u Washingtonu kada grad oživi, ali unutra, nesvjesni vremena, desetine činovnika i vojnih oficira iz mnogih zemalja preznojavali su se tokom intenzivnih, naoko beskonačnih sastanaka. Ali kasno poslijepodne u nedjelju, oni su razriješili mnoga pitanja, posebno ona u vezi rasporeda i uloge IFOR-a. Ipak, nismo mogli okončati nekoliko ključnih stvari, uključujući ovlaštenje visokog civilnog predstavnika u Bosni i ulogu Međunarodnih policijskih snaga. Dogovorili smo se da našu diskusiju završimo u Daytonu.

Kako su se sastanci nastavili, Owen, O'Brien, Menzies i Jack Zetkulic iz Balkanskog odjela odletjeli su sa mnom u New York da bi razgovarali sa Bosancima. Uprkos našoj molbi, nisu učinili ništa da se pripreme za Dayton. Šest sedmica ranije, 18. septembra, zabrinutost po ovom pitanju iskazao sam u razgovoru sa Muhamedom Šaćirbeyem, koji je trajao do kasno u noć, u hotelu Intercontinental u Zagrebu. „Mo, brine me da vaša vlada još nije spremna za mirovnu konferenciju", rekao sam. „Svaki put kada pokušamo povesti razgovor o ključnim pitanjima, vi se momci ne slažete niti s jednim. Na taj način ne možete ući u veliku konferenciju."

„Potrebna nam je pomoć", odgovorio je. Šaćirbeyev šarm je i njegova spremnost da prizna, kada je sam, da vlada smušenost u njegovoj vladi. „Vi ste ministar spoljnjih poslova", rekao sam. „Vi morate usmjeriti vaš tim." Upamtio sam njegov odgovor: „Znam, znam. Ali neće biti lako." Nekoliko dana kasnije, Owen je Šaćirbeyu dao listu petnaest međunarodnih pravnih stručnjaka, ali su Bosanci ignorisali tu listu i ideju do posljednjeg momenta. Uoči razgovora, Bosanci su još imali ozbiljnih internih podjela u vladi, vrlo malo jasnih stavova, bili su bez kvalifikovanih međunarodnih pravnih stručnjaka, osim jednog jedinog, Paula Williamsa koji se premarao ali nije bio konsultovan.

Sastanak u New Yorku imao je cilj da pomogne Bosancima da se pripreme za Dayton. „Strateški razmišljajte o tome šta želiti postići u Daytonu", rekao sam. Šaćirbey nam je, međutim, rekao da njegova vlada neće pregovarati sa Srbima sve dok ne prisilimo Hrvate na novi i bolji sporazum o

Federaciji. Ovo je zaprijetilo našem prvobitnom scenariju za Dayton, ali Šaćirbey je imao pravo.

Pregovaranje zahtijeva fleksibilnost u taktici ali i stalnu viziju krajnjeg cilja. Šaćirbeyev zahtjev usporiće Dayton i čak srušiti konferenciju, ali nije bilo alternative. Ako se na prvo mjesto stavi Federacija, Sarajevo će imati šansu da se pribere dok na nas vrši pritisak da se dobije bolji sporazum o Federaciji.

U ponedjeljak, 30. oktobra, odletio sam u Dayton da pogledam vazduhoplovnu bazu Wright-Patterson. Vrvjelo je kao u košnici dok su desetine radnika obavljali pripreme. Vazduhoplovne snage, koje su usko sarađivale sa Pat Kennedy i Rosemarie Pauli, okrečile su i preuredile dijelove pet oficirskih odjela tako da su svi - tri balkanske delegacije, Sjedinjene Države i Evropljani - imali svoju zgradu. U bazi su srušili zidove i napravili „predsjedničke apartmane" za neke od učesnika. Nama su prepustili Hope Conference Center, hotel sa dvjesto soba (koji smo kompletno napunili sa administrativnim i osobljem iz osiguranja) sa konferencijskim salama. Vazduhoplovne snage podigle su visoku ogradu s bodljikavom žicom oko cijelog kompleksa i ulaze osigurale teškim betonskim barikadama, koje su čuvali vojna policija i osoblje iz osiguranja.

Sa prostorima za intimne šetnje, mnogo privatnih soba pa čak i teniskih igrališta konačni rezultat bio je blizu naših snova za Site X. Čak su, prema riječima Toma Shoupa, zamjenika direktora 88. Civilne inžinjerijske grupe koja je dovršavala radove, napravili „vrlo lijepu krivudavu stazu, zajedno sa osvjetljenjem, kako bi delegati mogli prelaziti ovu mirnu stazu od svojih konačišta do mjesta za sastanke".[66] Kada je Donilon vidio sve prostore, bio je impresioniran. „Ovo je skoro savršeno", rekao je. „Sada nam samo preostaje dogovor."

Razgledanje mjesta bilo je i bolno, zbog zamjenika zapovjednika vazduhoplovne komande koji nas je vodio u obilazak. Bio je to general pukovnik Lawrence P. Farrel Jr., zet Joea Kruzela, koga sam posljednji put vidio prije nešto više od dva mjeseca, kada je držao govor nad grobom Joea u Arlingtonu. Sve vrijeme bio je poslovan, ali mi je na kraju posjete rekao da on i njegova porodica imaju poseban razlog da se mole za uspjeh u Daytonu.

Te iste večeri, 30. oktobra, Predstavnički dom zadao je težak javni šamar Administraciji, glasajući tri prema jedan za neobavezjuću rezoluciju da Administracija ne može rasporediti trupe u Bosni bez prethodnog odobrenja od strane Kongresa. Gingrich je glasanje nazvao „referendumom o nesposobnosti ove Administracije da ikog ubijedi da joj vjeruju".

Mike McCurry je odmah odgovorio. „Predsjednik će se držati svojih odgovornosti kao vrhovni zapovjednik i držati se svoje zakletve", rekao je. „Ako treba djelovati da zaštiti interese Amerike u svijetu, on će to i učiniti." lako je Leon Panetta predskazao konačnu podršku Kongresa u vezi rasporeda trupa, kazavši za *The Washington Post* da „američki narod neće otići od dogovora o miru", senator Patrick Leahy iz Vermonta, jedan od naših pristaša, upozorio je da će „predsjednik izgubiti" ako odmah dođe do glasanja. Predsjednik je izjavio novinarima da rezolucija neće imati posljedica na razgovore, ali se nije moglo poreći da će, ako uspijemo u Daytonu, šteta od glasanja morati biti uklonjena.

Posljednji breafing. Naš posljednji sastanak prije Daytona održan je 31. oktobra, sa predsjednikom Clintonom i potpredsjednikom Goreom u sobi Kabineta. U nastojanju da unesem vedriji ton, odbacio sam glasine da smo Dayton izabrali zato što je rodno mjesto Strobea Talbota.

Čuo se slab smijeh. Predsjedniku sam dao majicu iz Wright-Pattersona na kojoj je nacrtan golub iznad mape Ohia, a on je prorekao da će to postati primjerak za kolekcionare. Ukazao sam da je stanovništvo Ohia sastavljeno od svih etničkih zajednica iz centralne Evrope i Balkana. „Ima više Srba i Mađara u Clevelandu nego i u jednom drugom američkom gradu", rekao sam. „Ovo područje je puno Hrvata, Albanaca, Mađara, Slovaka i drugih grupa koji razumiju tragediju svoje stare domovine. Nadamo se da će činjenica da svoja rivalstva ostavljaju za fudbalska igrališta uputiti signal učesnicima."

Ovo je zainteresovalo predsjednika i dopalo mu se. Dobro je poznavao to područje i s puno osjećanja je govorio o tome kako ljudi u Ohiu, iako iz raznih sredina, žive u skladu.

Što se tiče samih razgovora, rekao sam da smo na samoj crti. „To nije loše, s obzirom da krećemo na našu gol liniju", rekao sam. „Dayton je kocka, ali je faza shuttlea protrčala svoju trku. Čak i ako ne uspijemo, naša zemlja biće ponosna što smo sve učinili za mir. Ali ima praktičnih ograničenja dokle možemo ljude držati zatvorene u Wright-Pattersonu. Srušićemo zid deseti ili petnaesti dan."

Predsjednik je izrazio nadu da će Dayton biti uspješan, a ako bude, on će se suočiti s najtežom odlukom kao i svaki predsjednik: slanje hiljada mladih Amerikanaca u opasnu, možda smrtonosnu situaciju. „S obzirom na Somaliju, moramo imati jasno definisan cilj da to ne bude misija puzanja", rekao je.

„Imam posebno snažna osjećanja za Sarajevo", nastavio je. „Bila bi greška da se grad podijeli. Mi ne želimo drugi Berlin. Ako ga ne možete ujediniti, onda ga internacionalizujte." Okrenuvši se prema meni, dodao je da ne smijemo biti „pritiješnjeni vještačkim ultimatumima".

Rekao sam da imam još jedno pitanje, iako teško. „Ako ćemo stvoriti stvarni mir a ne nesigurnu obustavu vatre", rekao sam, „Karadžić i Mladić će morati biti uhvaćeni. Ovo nije samo pitanje pravde nego i mira. Ako ne budu uhvaćeni, nikakav mirovni sporazum koji donesemo u Daytonu ne može u potpunosti uspjeti." Zavladala je šutnja za stolom.

„Na Hill možemo otići samo samo sa potpunim sporazumom", nastavio sam. Kako je i dalje vladao muk, činilo se da je pravi trenutak i za druga važna pitanja, iako neće biti razriješena taj dan. „Znam da se ovo tiče vojske, ali ne možemo odustati od Goražda i stvoriti još šezdesetpet hiljada izbjeglica. Ima i napetosti oko toga šta radimo u zonama separacije. Ako patroliramo samo na unutrašnjoj demarkacionoj liniji, onda dijelimo zemlju. Moramo spriječiti da Bosna postane Kipar ili Koreja.

„Na kraju, tu je i politička dilema. Hill nas vidi kako zamjenjujemo UN u sred rata, iako to naravno nije slučaj. Treba objasniti da nećemo trupe slati bez sporazuma, niti ćemo u operaciji učestvovati kao UN."

Završili smo uz mnogo izraza podrške. Predsjednik nas je odveo u Rooseveltovu sobu, gdje se obratio novinarima. „Ovo je najbolja šansa za mir koju imamo od početka rata. Može biti i posljednja kakvu dugo nećemo ponovo imati." Zatim su on i potpredsjednik sa pregovaračkim timom pozirali za novine, poželjeli uspjeh i otišli.

Naše pripreme bile su kompletne. Odvezli smo se direktno na Andrews i ušli u vojni avion za vazduhoplovnu bazu Wright-Patterson u Daytonu, Ohio.

KNJIGA TREĆA
DAYTON
(1-21. novembar 1995)

Sada očekivanje visi u zraku.

SHAKESPEARE, Henry V

- GLAVA 16 -
Vrteći se ukrug
(1-9. novembar)

Daroviti čovjek može opaziti, a još više može zabilježiti, samo serije *svojih* utisaka; stoga, njegova opažanja... moraju biti *uspješna,* iako su događaji često *istovremeni*... Stvarni događaji nimalo nisu tako jednostavno povezani jedan s drugim kao što su roditelj i njegovo čedo; svaki pojedinačni događaj nije čedo samo jednog nego i svih drugih događaja, ranijih ili sadašnjih, i stoga će se pomiješati sa svim drugim da bi izrodio nove; to je vječni krug, Haos bivstvovanja u kome se oblik za oblikom utjelovljuje iz bezbroj elemenata. I taj Haos... je ono što će istoričar oslikati i naučno procijeniti, mogli bismo reći, prošivajući ga s jedinom niti od nekoliko (inča) u dužinu!

THOMAS CARLYLE

DAYTON. RIJEČ KOJA PRIZIVA SNAŽNA sjećanja: mirovni sporazum koji je traj tridesetsedam minuta; glavno mjesto našeg okupljanja, Packy's All-Sports Bar; ponoćne večere uz račiće i odreske s Miloševićem; pust parking koji je odvajao zgrade u kojima smo boravili; naši prepuni kvartiri, nedostatak privatnosti; nastojanja naših evropskih kolega da se prilagode diplomatiji koja je daleko, geografski i stiliski, od onog na što su navikli; teniski susreti sa iznenađujuće okretnim Tuđmanom; emotivna posjeta porodica naših izgubljenih kolega; „diplomatija na salvetama" u Oficirskom klubu; večera sa Izetbegovićem i Miloševićem ispod krila bombardera B-2; duge šetnje sa Silajdžićem na ciči zimi; Krajišnik koji šakom udara po mapi Sarajeva; Milošević koji pjeva „Tenderly" s pijanistom u Oficirskom klubu; porodica zatočenog američkog novinara koja traži pomoć za njega; Izetbegović koji odbija dotaći svoju hranu za vrijeme jela sa Miloševićem; zapanjujući preokret o Sarajevu; nezaboravni posljednji sati i naš ultimatum; Silajdžić koji upada u moju sobu vičući: „Vi ste sve upropastli!"; Kati koja nailazi na Miloševića kako čeka na snijegom pokrivenom parkingu ispred moje sobe; Tuđman koji emotivno govori Warrenu Christopheru da „donese mir sada"; i Washington - koji čeka i brine...

Mislili smo da smo spremni. Ali ništa nas nije pripremilo za pritisak s kojim smo se susreli u okviru Wright-Pattersona. Cijenili smo da će konferencija trajati petnaest do sedamnaest dana; svakako, bilo bi nemoguće držati duže zatvorene trojicu predsjednika i stotine drugih ljudi. Ali dvadaeset jedan dan kasnije, posljednjeg jutra iza visoke žičane ograde, bili smo suočeni s porazom, samo dvadeset minuta prije nego što smo zaključili pregovore.

„Dayton". Od 21. novembra 1995, „Dayton" je ušao u jezik kao kratica za posebnu vrstu diplomatije - pristup „Velikog udara" u pregovorima: zaključati sviju dok ne postignu sporazum. „Dayton" je ozbiljno predložen za Sjevernu Irsku, Kipar, Kašmir, Srednji istok i druge gnojne čireve.

Oni koji razmišljaju o drugim Daytonima treba da im priđu oprezno. To je hodanje po tankoj žici bez zaštitne mreže. Mnogo rada prethodi prije ulaska u takvo sve ili ništa okružje. Mjesto mora biti pravo. Ciljevi moraju biti jasno definisani. Zemlja domaćin mora držati čvrstu kontrolu, ali je to

visok rizik za domaćina čiji je prestiž upitan. Posljedice neuspjeha su velike. Ali ako su ušlo vi kako treba, Dayton može dati dramatične rezultate.

Kabine za prevodioce u dvije velike konferencijske sobe za mene su postale simbol ratnog besmisla. Naš sistem imao je šest jezičkih kanala na slušalicama. Prva tri bili su za engleski, francuski i ruski.[67] Kanal 4 za prevod na bosanski, 5 za hrvatski i 6 za srpski. Ovo je zbunjivalo ostale, pošto se isti jezik, uz manje razlike, govori u cijelom regionu. Odgovor smo dobili kada je neko zavirio u kabine za prevodioce, koji metar od našeg stola. Svaki učesnik s Balkana mogao je po volji izabrati svoj kanal - ali je jedan prevodilac prevodio za kanale 4, 5 i 6. Kada sam Šaćirbeyu ukazao na ovaj apsurd, odgovorio je da „srpsko-hrvatski" više ne postoji - ili, možda, nikad nije ni postojao. Nacionalni lideri agresivno su razvijali novi rječnik za svaku etničku grupu. Jezik, koji je nekad pomogao da se ujedini Jugoslavija, sada je bio još jedno sredstvo putem kojeg je narod razdvajan.

Naši ciljevi bili su ambiciozni: prvo, šezdesetodnevnu obustavu vatre pretvoriti u trajni mir i, drugo, dobiti sporazum za multietničku državu. Mnogi promatrači vjerovali su da su ciljevi nemogući. Šta god da uradimo, govorili su kritičari, Bosna će se svakako podijeliti na tri dijela, nakon čega će se hrvatski i srpski dijelovi Bosne priključiti svojim susjednim „maticama". Nismo mogli zanemariti mogućnost da se ovo može i desiti. Ali ne u Daytonu - ne pod američkim vođstvom. Nećemo ozakoniti srpsku agresiju ili ohrabriti hrvatsku aneksiju. Osim toga, takav ishod mogao bi odriješiti lanac novih etničkih i graničnih sukoba u Centralnoj i Istočnoj Evropi.

Da bismo došli do našeg cilja bili su potrebni sporazumi o mnogim pitanjima: istočna Slavonija, Federacija, okvir ustrojstva, izbori, tročlano predsjedništvo, nacionalna skupština, sloboda kretanja i prava izbjeglica na povratak u njihove domove, saradnja sa Međunarodnim sudom za rame zločine i međunarodne policijske snage. Na kraju, suočićemo se sa najspornijim zadatkom: određivanje unutrašnjih granica Bosne, onih između srpskog dijela Bosne i Hrvatsko-Muslimanske Federacije.

Naš vodeći princip za ovaj obeshrabrujući dnevni red bio je jednostavan: ono što ne dobijemo u Daytonu, nećemo dobiti ni kasnije, zato ćemo nastojati sve staviti na papir a ne tražiti neku vrstu kratkih i nejasnih (a koji se i ignorišu) sporazuma koji su bili proizvodi svih ranijih mirovnih pokušaja. Bolje visok cilj nego slab kompromis. Uprkos problemima na koje će implementacija naići, ovaj pristup pokazao se ispravnim. Svaki manji cilj u Daytonu donio bi veće probleme kasnije, lako su nas neki kritikovali da nastojimo previše uraditi u Daytonu, najviše žalim što nismo još više tražili.

Baza. Veličina i raznovrsnost Wright-Pattersona impresionirali su učesnike. Željeli smo da vide ovaj fizički simbol američke moći. Ali manji unutrašnji prostor gdje smo boravili i pregovarali bio je druga priča. Američku, bosansku, hrvatsku i kombinovanu srbijansko-bosanskosrpsku delegaciju smjestili smo u četiri neopisiva oficirska odjela oko jednoličnog pravougaonog parkinga. Evropljani su zauzeli petu zgradu, dalje od ostale četiri iako samo desetak metara. Da bismo naglasili kopredsjedništvo Evrope, Carlu Bildtu smo dodijelili apartman za visoke goste odmah iznad mog, u američkoj zgradi. Bosanci su bili s naše lijeve strane, Hrvati s desne, a Srbijanci i bosanski Srbi direktno preko puta nas. Prozori mojih soba u prizemlju gledali su preko parkinga pravo u Miloševićeve, tako da smo mogli vidjeti je li u svom apartmanu. Zgrade su bile prikladne, ali jedva i elegantne. Naše sobe su bile male, zvuk se čuo kroz tanke zidove, a hodnik samo tri metra širok.

Tokom ranijeg obilaska za novinare prije nego što su razgovori počeli, neko ih je uporedio sa spavaonicama na koledžu. Šaćirbey je mislio da izgledaju kao Motel 6.

To su bili pravi razgovori „u susjedstvu"; za minut smo mogli otići od jednog do drugog predsjednika. Nekad bismo svakog predsjednika po šest puta posjetili u njegovom kvartiru. Naši dani (i noći) rasplinuli su se u nepredviđenim sastancima.

Dayton. Tu je bio i pravi Dayton, šarmantni gradić u Ohiu, slavan kao rodno mjesto braće Wright. Njegovi stanovnici davali su nam podsticaj od početka.

Za razliku, recimo, od stanovnika New Yorka, Geneve ili Washingtona, koji bi se jedva osvrnuli, Daytonjani su bili ponosni što su dio istorije. Ogromni natpisi na putničkom aerodromu govorili su o Daytonu kao o „privremenom centru međunarodnog mira". Lokalne novine i televizijske stanice pokrivale su priču iz svakog ugla, još dublje uvlačeći ljude u proces. Kada bismo se zaputili u neki restoran ili šoping centar, ljudi bi se sjatili okolo, govoreći da se mole za nas. Warren Christopher je najmanje jednom doživio ovacije u restoranu. Porodice u bazi stavljale su na svoje prozore „svijeće mira", a ispred baze ljudi su se okupljali i molili za mir. Jednog dana napravili su „lanac mira" iako nije bio dovoljno velik da opaše bazu koja se pružala na osam hiljada jutara površine.

Pred nama je bila izložena i poznata etnička raznolikost Ohia. Sve smo učinili da naglasimo da u srcu Amerike ljudi iz svih dijelova jugoistočne Evrope žive zajedno u miru, da su njihovi sukobi ograničeni na igru bezbola, različite crkve i povremenu gužvu u baru. Jednom prilikom, dok smo Milošević i ja šetali, oko stotinu američkih Albanaca došli su ispred vanjske ograde Wright-Pattersona sa megafonima da ukažu na problem Kosova. Predložio sam da odemo do njih i popričamo, ali je on odbio, kazavši da ih očito plaća neka strana sila.

Naš tim je stigao u Dayton 31. oktobra, na vrijeme da pozdravi bosansku delegaciju. Vjetar je šibao preko piste u Wright-Pattersonu a sipila je i hladna kiša - bilo je to vrijeme na koje ćemo se brzo naviknuti. Ubrzo poslije 18:00 sati stigao je Milošević, izražavajući svoje uvjerenje da će u Daytonu sigurno biti postignut mirovni sporazum. Zatim je američkim vojnim avionom stigao Izetbegović, povučen i zabrinut, koji je govorio kratko, pozivajući na „mir s pravdom". Konačno se spustio Tuđman, ponosan i ohol. lako je očito bio zadovoljan zbog počasne straže, nije dao nikakvu izjavu. Od početka, želio je pokazati da je konačno postao važniji od svojih dugogodišnjih rivala i da je u Daytonu samo zato da bi vratio istočnu Slavoniju. Složili smo se da on ostane dva dana, vrati se u Zagreb na otvaranje novog parlamenta i opet dođe.

Svakog predsjednika otpratio sam u njegov kvartir, zatim sam se vratio do piste da dočekam sljedeći let. Tuđman i Izetbegović otišli su pravo u krevet, ali je Milošević, vječna noćna sova, bio nemiran kao obično pa je zamolio da obiđe teren. Prirodno, poveo sam ga u Packy's All-Sports bar.

Packy's je bio odgovor Wright-Pattersona na Delegatski salon u Ujedinjenim nacijama, ali s daleko više zabave. Zidove su pokrivale slike Boba Hopea - po kome je Konferencijski centar i dobio ime - kako zabavlja američke trupe u četiri rata. Četiri ogromna televizijska ekrana, naštimana na CNN i razne sportske kanale, dominirali su glavnom prostorijom. Svaki sto imao je svoj mali zvučnik koji je mogao biti podešen na jedan od četiri kanala tako da je prostorija obično odzvanjala od raznih zvukova. Kada bi igrali Bullsi, Hrvati bi se okupljali da navijaju za svog junaka Tonia Kukoča; Srbi su čekali da navijaju za Vladu Divca koji je tada igrao za Lakerse iz Los Angelesa.

Kada smo Milošević i ja stigli te prve večeri, Haris Silajdžić je sjedio s Chrisom Hillom

Otišao sam do njihovog stola, a Milošević je namjerno zastao, naglo se rukujući sa Silajdžićem, i onda se okrenuo da porazgovara sa ljudima za drugim stolovima. Gledajući Miloševića kako hvata na šarm, Warren Christopher je primijetio da bi, da mu je sudbina dodijelila drago mjesto rođenja i obrazovanje, bio uspješan političar u demokratskom sistemu.

Konobarica koja je posluživala Miloševića bila je prijatna žena koja pojma nije imala da poslužuje jednog od ljudi kojeg najviše psuju na svijetu. „Kako se zovete?", upitao ju je. Očarana pažnjom, rekla nam je da se zove Vicky. Na Miloševićevom odličnom engleskom ali sa akcentom ona je postala „konobarica Wicky". Kad god bi došao u Packy's, tražio bi da ga ona posluži. Tako je rođena lokalna legenda i godinu kasnije, na proslavi prve godišnjice u Wright-Pattersonu, posluživala me je lično „Konobarica Wicky", sada ponosna što je dio istorije Daytona.

Milošević je kiptio od bijesa na novinare, posebno na Rogera Cohena koji je tog jutra u *The New York Timesu* predstavio njegov portret. „Neverovatno", rekao je srbijanski lider, „da objavljuju takvo đubre." Izdvojio je natuknice o njegovim roditeljima - otac, pravoslavni sveštenik koji je izvršio samoubistvo kada je njegovom sinu bilo četiri godine", a majka „učiteljica koja se ubila nekoliko godina kasnije".

„Zašto objavljuju takve gluposti", upitao je, ne potvrđujući ni ne poričući njihovu tačnost. „Kako to možete dozvoliti?" Milošević se žalio da neke informacije u Cohenovom članku potiču iz naše delegacije. Bilo je to tačno, iako nenamjerno i ja se nisam ni potrudio to poreći.

DAN PRVI: SRIJEDA, 1. NOVEMBAR

„Oči svijeta su uprte u Dayton, Ohio", izjavio je Warren Christopher po dolasku, u 21.00 sat. Dok smo se vozili do „kvadranta", upozorio sam Christophera da su sve tri strane učvrstile svoje stavove u očekivanju zvona za početak. Ovo je bilo za očekivati na početku takvog događaja. Međutim, obeshrabrajuća je bila pometnja u bosanskoj delegaciji i nesuglasice između Hrvata i Bosanaca oko Federacije.

Christopher i ja sastali smo se privatno sa svakim predsjednikom, još jednom utvrđujući osnovna pravila koja smo stranama predočili skoro mjesec ranije. Naravno, najvažnije je bilo je da niko ne smije razgovarati s novinarima. Carl Bildt se složio s našim prijedlogom da glasnogovornik u State Departmentu Nick Bums bude jedini ovlašteni glasnogovornik za Dayton a da će svijet o svemu upoznavati iz Washingtona. U Daytonu nismo imali ni press oficira za briefing.

Svaki predsjednik jasno je pokazivao svoj prioritet u ovim prvim sastancima. Naravno, za Tuđmana to je bila istočna Slavonija; nije čak ni spomenuo Bosnu. Rekli smo mu da se pitanje istočne Slavonije može riješiti samo u okviru većeg sporazuma. Za Miloševića, to su bile sankcije. Christopher je ponudio manju izmjenu u američkom stavu: pristaćemo na suspenziju sankcija čim *započnemo* sporazum umjesto da čekamo na njegov formalni *potpis*. Ovo je bilo važno jer smo predvidjeli da će proteći mjesec dana između početka u Daytonu i potpisa na formalnoj ceremoniji. Ova mala izmjena u našem stavu daće Miloševiću više podstreka da dođe do sporazuma u Daytonu i istovremeno popustiti zategnutost unutar Kontakt grupe po pitanju sankcija.

Izetbegović i Silajdžić su ponovili Christopheru da moramo ponovo dogovoriti sporazum o Federaciji prije početka ozbiljnih razgovora sa Srbima oko teritorija. Već smo se o ovome složili, iako će nas usporiti. Federacija je stvarno bila slaba i nikakav mir sa Srbima neće uspjeti ako ne popuste napetosti između Hrvata i Muslimana, posebno u Mostaru. Zamolio sam čovjeka broj dva u njemačkoj delegaciji, Michaela Steinera - najbolje upoznat i najuporniji Evropljanin kada je riječ o Bosni - da vodi pregovore o Federaciji, a uz pomoć Dana Serwera, našeg savjetnika za Federaciju.

Pošto smo obavili naše posjete, Christopher i ja odšetali smo stotinjak metara do Hope Centra, na ručak s Kontakt grupom. Biće problema s njima u Daytonu. Mogli su se, naravno, sastati sa balkanskim liderima, kad god požele. Ali stvarne pregovore, izuzimajući Steinerove pregovore o Federaciji, vodiće Sjedinjene Države. „Neki od vas", rekao je Christopher za ručkom nastojeći i da ih pripremi na razočarenja, „možda neće biti zadovoljni sa svakim aspektom pregovora, ali svi zajedno idemo za istim rezultatom. Ne smijemo to izgubiti iz vida."

Napokon, došlo je vrijeme da počnemo. Otvaranje je bilo predviđeno kao maksimalno simbolično: javni sastanak licem u lice između trojice predsjednika, prvi u preko dvije godine i prvi pod američkim okriljem. U Sobi supertvrđava B-29 (svaka soba u Hope Convention Center nosila je naziv nekog vojnog aviona)[68], iza konopca, čekale su stotine novinara.

Za svaki detalj koreografiju smo pažljivo napravili Donilon, Bums i ja. Cheistopher i ja ušli smo prvi. Sljedeći su bili Tuđman, Izetbegović i Milošević, koje su Galbraith, Menzies i Perina dopratili do njihovih mjesta za malim okruglim stolom - kopija stola koji smo koristili u Genevi i New Yorku. Zatim je uslijedio najočekivaniji trenutak dana - rukovanje trojice ljudi. Christopher i neki njegovi saradnici strepili su da bi mogli odbiti, i tako nas osramotiti pred svjetskom štampom. Osjećao sam

da je rukovanje bitno kao simboličan čin prije nego što iščeznemo iz pogleda javnosti. Poslije kratke diskusije, odlučili smo da režiramo rukovanje, ali kada je došao kritični momenat nastupila je, prema pisanju *The New York Timesa,* „mučna" pauza. Trenutak kasnije Christopher je ustao i zamolio trojicu predsjednika da se rukuju. Fotosi - posljednji koji će izaći iz Daytona za tri sedmice - uputili su pravi signal u svijet: trojica predsjednika konačno su u jednoj sobi i razgovaraju, iako oklijevajući, jedan s drugim.

„Bosni i Hercegovini pružićemo šansu da bude zemlja u miru, a ne ubilačko polje", rekao je Christopher. Izložio je četiri uslova za dogovor: Bosna mora ostati država kao „jedinstvena međunarodno priznata"; dogovor mora uzeti u obzir „specijalnu istoriju i značenje" Sarajeva; ljudska prava moraju se poštovati a odgovorni za zločine odgovarati; i napokon, mora se riješiti pitanje istočne Slavonije. Kada je Christopher izložio zahtjeve, prekinuli smo odmah, ne dopuštajući zaraćenim predsjednicima da daju javne izjave. Nekoliko novinara osuli su paljbu na Nicka Burnsa jer su, razumljivo, željeli više od kratkog i dobro izrežiranog javnog događaja. Ali to bi nas skrenulo na opasan teren, a mi smo već imali dovoljno problema.

Tuđman i istočna Slavonija. Christopherov prvobitni plan bio je da se vrati u Washington odmah nakon ceremonije, što je prvi primjer modela koji će nastati u Daytonu, pa smo promijenili raspored u posljednjem trenutku kako bi on mogao prisustvovati na brzinu dogovorenom sastanku između Miloševića i Tuđmana o istočnoj Slavoniji. Sastali smo se u maloj vili za visoke goste, oko kilometar od Hope Centra. Dvojica predsjednika sjeli su jedan nasuprot drugog, dok smo Christopher i ja sjeli na kauč između njih; Hill i Galbraith također su bili prisutni. Njihovo pozdraviljanje bilo je daleko toplije nego njihova gluma pred novinarima; Milošević je veselo pozdravio Tuđmana sa „Franjo". Tuđman je Miloševića zvao „Slobo".

Ambasador Galbraith je počeo riječima kako vjeruje da rješenje istočne Slavonije, na kome je neumorno radio, leži u razrješenju nekoliko manjih stvari. Tuđman je odgovorio da ti takozvani tehnički problemi postavljaju fundamentalno pitanje koje zahtijeva odgovor od Miloševića: hoće li Srbi prihvatiti punu reintegraciju istočne Slavonije u Hrvatsku? Milošević je odgovorio da se tehnička pitanja u stvari odnose na jedno drugo ključno pitanje: hoće li Srbi kao manjina imati prava u istočnoj Slavoniji? Izgledalo je da Milošević ne primjećuje ironiju da on raspravlja o pitanju ljudskih prava u ime Srba iz regiona koji je njegova vojska pretvorila u ruševine. I još je imao nešto reći. Srbi koji su generacijama živjeli u istočnoj Slavoniji i Krajini treba da imaju ista prava kao i drugi koji su istjerani u regionu.

Razgovor je počeo simultanim prevodom, ali kako se raspaljivao zamolili smo ih da nastave na svom maternjem jeziku (ili jezicima) a mi ćemo pokušati da ih pratimo uz pomoć prevodioca i Crisa Hilla. Kada su se oslobodili pristojnih ograničenja engleskog, dekor sastanka se brzo pogoršao. „Franjo!" „Slobo!" Vikali su sve jače, pola na srpskom, pola na engleskom. Na kraju sam ih prekinuo. „Hajde da odmah nešto uradimo sa istočnom Slavonijom", rekao sam. „Gospodine Holbrooke, vi ste nerealni", odgovorio je Milošević. „Ovo pitanje mora se riješiti na terenu. Ja te ljude u istočnoj Slavoniji ne mogu kontrolisati."

Ipak, Milošević je pristao da „upotrebi uticaj" - za koji je i dalje tvrdio da ne postoji - kod Srba u istočnoj Slavoniji. Nakon ovog predložio sam da se Galbraith i pregovarač UN Thorvald Stoltenberg sljedeći dan vrate s Tuđmanom u Hrvatsku, kako bi potražili sporazum među lokalnim

liderima. Pomislio sam na hladnokrvnog Stoltenberga koji je u tom trenutku bio u avionu, na putu za Dayton; imaće vremena samo da se presvuče i malo dremne prije povratka u Hrvatsku.

Iako nije bilo promjene u poziciji dvije strane, Milošević je napravio dva važna prešutna ustupka. Po prvi put složio se da se o istočnoj Slavoniji govori u Daytonu. Dok je ranije tvrdio da nema uticaja nad Srbima u Slavoniji, sada je izgledao spreman „preporučiti" rješenje lokalnim Srbima.

Tuđman je dobio svoje. Događaji će mu dati centralnu ulogu u mirovnom procesu. Neki kritičari su nas optuživali da smo namjerno zatvarali oči pred često brutalnom politikom Hrvatske prema Muslimanima i Srbima u zamjenu za podršku Zagreba mirovnom sporazumu o Bosni. Istina je, pak, drukčija: nismo mi osnažili Tuđmana, nego situacija. Tuđman je mogao kočiti dogovor o Bosni sve dok ne dobije kontrolu nad istočnom Slavonijom, posljednjim komadom zemlje pod kontrolom Srba u Hrvatskoj. S obzirom na njegovo ranije ponašanje, trebalo je ozbiljno uzeti njegove prijetnje da će zaratovati odmah poslije Daytona ako u miru ne vrati to područje. Tuđmanova sposobnost i da spriječi sporazum o Bosni i da zaprijeti drugim ratom prevagnula je nad Miloševićem/Njegov uticaj nad Izetbegovićem bio je rezultat njegove moći da slomi Hrvatsko-Muslimansku Federaciju čiji je dalji opstanak bio bitan za pregovore u Daytonu. Godinama je Milošević na Tuđmana gledao s prezirom a Izetbegović ga mrzio; sada je držao ruku nad obojicom protivnika i tačno je znao kako da to iskoristi za svoje ciljeve.

Warren Christopher, Christopher je bio zgranut ponašanjem kakvo je upravo vidio. Bilo je korisno što se to desilo u njegovom prisustvu; kao što je rekao, mogao je upozoriti Washington da će „biti tvrdo cijelo vrijeme". Inače, bio je zadovoljan kako je dan protekao - više od mene. Išlo je glatko a i štampa je sve odlično propratila. Christopher je rekao da će se vratiti kad god to bude korisno, ali će za to odluku prepustiti timu u Daytonu. Dok smo se vozili do piste, pitao sam ga kako se osjećao u haotičnosti procesa - toliko stranom od njegovog metodičnog stila. „Nisam uvijek siguran šta radite ili zašto", odgovorio je, „ali uvijek izgleda kao da imate pravo i to, čini se, uspijeva, pa sam potpuno spreman prihvatiti vaš instinkt."

Zahvalio sam mu na povjerenju. Kada je otišao za Washington, razmišljao sam o dugom putu koji smo zajedno prevalili. Znao sam Warrena Christophera od 1977. otkad je Cy Vance njega postavio za zamjenika državnog sekretara a mene za pomoćnika sekretara za pitanja istočne Azije i Pacifika. U Carterovoj administraciji imali smo blizak odnos, a postao je još bliži decembra 1978. kada je preduzeo tešku i opasnu misiju u Tajvanu, odmah nakon najave predsjednika Cartera o punoj normalizaviji odnosa sa Narodnom Republikom Kinom. Kada je urlajuća gomila hiljada razbješnjelih Tajvanaca opkolila i napala njegov automobil dok je pokušavao napustiti aerodrom, držao se hrabro i smireno.

Osamdesetih, Christopher i ja smo bili u stalnoj vezi. Pozvao me je da se obratim njegovim partnerima u O'Melveny & Myers u Los Angelesu. Večerali smo u Los Angelesu i New Yorku i zajedno radili nekoliko poslova. Iako smo bili bliski preko osamnaest godina, očito smo se razlikovali u stilu, godinama i porijeklu. Tamo gdje je Chris bio oprezan i metodičan, ja sam naginjao intuiciji i nestrpljenju. Dok je on na važna pitanja gledao kao advokat-sudija, presuđujući razlike između dvije strane, ja sam se radije fokusirao na istorijske uzroke problema i njegovu internu dinamiku. U Washington je došao iz Kalifornije, američki Norvežanin odrastao u Sjevernoj Dakoti; ja

sam bio iz New Yorka, miješanog centralnoevropskog jevrejskog porijekla i godinama sam živio preko okeana, na tri kontinenta. Dijelilo nas je skoro dvadeset godina.

Nikad nisam osjećao da smo rivali. Ali počev od 1992, neki zajednički prijatelji, možda da malo zakuhaju, počeli su govoriti da me Chris sa zabrinutošću posmatra. Kada je Christopher bio imenovan za šefa tranzicionog tima izabranog predsjednika, mediji su objavljivali govorkanja o trvenju i rivalstvu među nama) Kada sam mu spomenuo te priče, on ih je odbacio. Kakva god da je istina o prošlosti, bilo je krajnje neobično da državni sekretar pruža podršku kakvu je Christopher pružao nama u vrijeme shuttlea. Sada, kada smo imali identične interese, sudbina nas je učinila nerazdvojnim timom.

Te večeri, nakon odlaska Christophera, svakoj delegaciji dali smo anekse na nacrt o ustrojstvu, izborima i IFOR-u. Zapanjeni detaljima i dužinom dokumenata, trojica predsjednika su počeli shvatati da kada kažemo da želimo sveobuhvatan sporazum, onda to tako i mislimo.

DAN DRUGI: ČETVRTAK, 2. NOVEMBAR

Da bismo napravili malo reda u ovom haosu, podijelili smo poslove na šest oblasti:

- Prvo, Michael Steiner, uz pomoć njegovog vrijednog njemačkog kolege Christiana Clagesa i dvojice Amerikanaca, Dana Serwera i Chrisa Hilla, pregovarače o novom i čvršćem sporazumu o Federaciji između Hrvata i Muslimana;
- Drugo, Bildt, Owen i ja pregovaraćemo o pitanjima ustrojstva i izbora sa Miloševićem i Bosancima;
- Treće, Clark i Pardew počeće razgovore o vojnom aneksu sa stranama, a ja ću im se kasnije priključiti;
- Četvrto, pregovore o istočnoj Slavoniji vodićemo na dva kolosijeka, Hill i ja u Daytonu, a Galbraith i Stoltenberg u regionu;
- Peto, pokušaćemo dovršiti nezavršene poslove unutar Kontakt grupe, sa Robertom Gallucciem koji će voditi razgovore o dva pitanja koja nismo razriješili posljednjeg vikenda prije Daytona, o ulozi međunarodnih policijskih snaga i mandatu visokog civilnog predstavnika za implementaciju, koji će biti Carl Bildt;
- Na kraju, odlagaćemo najveći dio razgovora o teritorijalnim pitanjima („mapa") sve dok ne postignemo napredak o drugim stvarima.

Šta je Federacija? Razlika između dva nivoa vlade - centralna vlada i entiteti -još je bila nejasna, čak i mnogim u Daytonu. To je bilo razumljivo: obilježja su mijenjana više puta tokom rata i nisu bila definisana na zadovoljavajući način. Republika Bosna i Hercegovina bila je u ratu od trenutka kada je 1992. proglasila nezavisnost. U njenoj pretežno muslimanskoj vladi, na čelu sa Izetbegovićem, bilo je i nešto Hrvata i Srba, ali je kontrolu imala samo nad muslimanskim dijelom Sarajeva i područjem oko Tuzle. Druga muslimanska područja, kao Bihać i Goražde, bila su po svim praktičnim pitanjima autonomna. Hrvatskim dijelom Bosne iz Mostara je upravljala grupa bosanskih Hrvata koje smo smatrali lopovima; bili su to ljudi koji su '93-'94 poduzeli strašni rat u ratu koji je pocijepao Mostar i još nekoliko drugih gradova sa izmiješanim hrvatsko-muslimanskim stanovništvom '93-'94. Da bi zaustavile ovaj rat i stvorile zajednički front protiv Srba, Sjedinjene Države, na čelu sa Charlesom Redmanom stvorile su Federaciju, početkom 1994. Ali poslije stvaranja Federacije na papiru, Sjedinjene Države nisu nastavile dalje nego su odgovornost prepustile u ruke Evropske unije. Do jeseni 1994, kada smo naimenovali Dana Serwera nijedan američki zvaničnik nije imao zadatak da radi na Federaciji.

Sada se sve ovo izmijenilo. Sada smo iz promjenjivih ratnih ustrojstava nastojali iznaći dva funkcionalna nivoa vlade: centralna vlada sa Sarajevom kao glavnim gradom; i dva regionalna entiteta, već postojeća Hrvatsko- Muslimanska Federacija i bosanskosrpski entitet, ali bez ikakvih zahtjeva za suverenošću. Steinerov plan bio je da odgovornost za neke funkcije, kao što su spoljnji poslovi i finansije, Federacija prebaci novoj centralnoj vladi, u kojoj će biti Muslimani, Srbi i Hrvati. A lokalna pitanja kao policija, obrazovanje i unutrašnja sigurnost biće dodijeljeni svakom od entiteta - Federaciji i Republici Srpskoj.

Prve sedmice, problem Federacije prebacio sam Steineru. On i Hill će se natezati sa Tuđmanom

Izetbegovićem i Krešimirom Zubakom, predsjednikom Federacije, dok ću ja raditi na drugim pitanjima.

DAN TREĆI: PETAK, 3. NOVEMBAR

Kontakt grupa je već bila nestrpljiva. Dogovorili smo se da se sastajemo svakog jutra u 9:00 sati. Prva dva sastanka bila su zbrkana i skoro dva sata smo izgubili na nevažnim stvarima. Zbog ovoga nismo morali doći u Dayton. Evropljani su mogli mnogo doprinijeti i biće bitni za uspjeh. Ali se činilo da su navikli na beskonačne sastanke usmjerene samo na proceduru, dok su trojica balkanskih predsjednika čekali kojih desetak metara dalje.

Nismo mogli priuštiti gubljenje vremena, a morali smo imati Evropljane. Poslije tri dana, raspustili smo opširne sastanke Kontakt grupe i zamijenili ih manjim grupama koje će voditi šestorica visokih predstavnika u Daytonu: Carl Bildt, Pauline Neville-Jones, Wolfgang Ischinger, Jacques Blot, Igor Ivanov i ja. Zbog simbolike, predložio sam da se sastajemo u Bildtovoj sobi.

Koji je broj telefona Evrope? Ovaj aranžman pokazao je još dublje probleme unutar Evropske unije: ko govori u ime Evrope?

Problem je sjajno opisao Henry Kissinger kada je neko u State Departmentu rekao da bi bolje bilo da o nekim pitanjima konsultuju Evropu. „A koji je broj telefona Evrope?", zagrmio je Kissinger na svoje saradnike. Danas, dvije decenije kasnije i uprkos čestim ispraznim riječima EU o zajedničkoj odbrani i spoljnjoj politici, Kissingerovo pitanje i dalje je bilo na snazi.

U Daytonu, to je bio problem od početka. Iako je Carl Bildt bio jedan od trojice kopredsjednika, Pauline Neville-Jones i Jacques Blot privatno su nam rekli da o nekim pitanjima Bildt ne može govoriti u ime njihovih vlada. Bila je, dakle, prava smijurija, i u teoriji i u praksi, imati predstavnika EU kao kopredsjednika a pokretati druga pitanja. U ime koga je govorio Bildt? I kada? Koja su, u stvari, njegova ovlaštenja? Da li predstavlja samo zemlje EU koje *nisu* ovdje? Koji je stav Nijemaca koji nisu dali slično saopštenje?

Nikakvi jasni odgovori nisu dolazili ni od Neville-Jonesove niti Biota. U stvari, izgledali su ljuti kada smo ukazali na problem, rekavši: „Izaći ćemo iz ovog u hodu". Bilo je to tužno priznanje da, s jedne strane, EU nije postojala kao jedinstven pregovarački entitet. S druge strane, nije čudilo što zemlje koje još teže za veličinom i globalnim uticajem žele zadržati nezavisan glas o spoljnjoj politici. Najviše nam je smetalo licemjerstvo Evropske unije koja je uglednom bivšem premijeru dodijelila tako grandioznu titulu a onda ga podrivala i podmetala mu nogu od samog početka, kasnije nas okrivljujući zbog trvenja u pregovorima. Razmišljajući o toj situaciju godinu kasnije, Carl Bildt je filozofski zaključio: „Evropi nedostaje sposobnost da djeluje zbog previše protivničkih interesa, dok SAD - kada izađe iz svoje zbrke u Washingtonu - ima sposobnost da djeluje. Evropljani su dobri u koordiniranju jedni s drugim, dok SAD nisu, ali naša interna koordinacija oduzima sve naše vrijeme, a vi ste odlučniji kada djelujete zajedno."

David Rohde. U sred naših pregovora pojavio se i novi problem. Smion mladi novinar *Christian Science Monitora* David Rohde unajmio je kola u Beču i, ne rekavši nikome, zaputio se u Srebrenicu, u nadi da će napisati izvještaj o njenom padu, priču koja će biti prva. Pokazujući više hrabrosti nego pameti, 29. oktobra počeo je kopati u blatu brane blizu Zvomika, mjestu za koje se pretpostavljalo da krije masovnu grobnicu. Ne čudi što ga je pokupila policija bosanskih Srba. Kada

je Dayton počeo, on je nestao negdje u Republici Srpskoj.

Rohdeov nestanak znatno je iskomplikovao naš rad. Iako je bio običan građanin koji je svjesno preuzeo veliki rizik - putujući bez papira ili dozvole, očito bez znanja njegovih urednika - nismo mogli zanemariti tu situaciju. Rekao sam Miloševiću da, iako ćemo nastaviti razgovor, nikakav sporazum u Daytonu neće biti moguć dok ne bude pronađen Rohde, neozlijeđen.

Milošević je bio zapanjen. „I sve to biste uradili zbog jednog novinara?", rekao je ne vjerujući. „Da", odgovorio sam. „Nećemo imati izbora." Bio je to početak jedne druge drame u Daytonu.

Bosanski Srbi. U zajedničkoj jugoslovensko-bosanskosrpskoj delegaciji u Daytonu bili su i Momčilo Krajišnik i Nikola Koljević, kao i jedan od najviših zamjenika generala Mladića, genera Zdravko Tolimir. Milošević ih je okupio na drugom spratu dvospratnice gdje su bili smješteni Srbi, otvoreno ih prezirući. Bilo je to u oštrom kontrastu s njegovim srdačnim držanjem prema Momiru Bulatoviću, predsjedniku Crne Gore, kojeg je često dovodio na sastanke kako bi pokazao da Saveznu Republiku Jugoslaviju ne čini samo Srbija.

Drugog i trećeg novembra Jim Pardew sastao se sa Krajišnikom i njegovim kolegama da ispita njihove stavove. Sastanci su bili bez rezultata ali su mnogo toga otkrivali. Krajišnik, nepokolebljivi protivnik jedinstvene države, predložio je da se Sarajevo podijeli i da se aerodrom pomakne kako bi teren na kome se nalazi mogao postati novi srpski centar. Nakon pet sati, Jim im je rekao da su njihovi stavovi potpuno nerealni i otišao.

Od tog trenutka bosanski Srbi bili su bitno izolovani u Daytonu. Mračni i k'o na jajima, bili su na samoj margini konferencije, jeli su sami kod Packy's, izbjegavajući kontakt s dragim delegacijama i pokušavajući da komuniciraju s Carlom Bildtom i Wesom Clarkom za koje su mislili da su najdostupniji. Već nakon nakoliko dana Krajišnik nam je počeo slati ljutita pisma, tražeći da bude upoznat o tome šta se zbiva. Milošević je uzeo svako pismo, i ne pročitavši, zgužvao ga i upadno bacio u svoju korpu za otpatke. „Ne obraćajte pažnju na te tipove", rekao je. „Pobrinuću se da prihvate konačni sporazum."

Večera u muzeju. Neprestano smo tražili način da slomijemo prepreke mržnje i nepovjerenja. Najambiciozniji pokušaj desio se trećeg dana uveče: velika večera za sve delegacije u Muzeju avijacije Wright-Patterson.

Mjesto smo veoma pažljivo izabrali. U vazduhoplovnoj bazi Wright- Patterson nalazio se i najveći muzej vojne avijacije u svijetu, sa zbirkom koja je obuhvatala cijelu istoriju aviona, od braće Wright do krstarećih raketa. Hangar za hangarom čuvao je neprocjenjive avione koji su bili predivno raspoređeni. Sat prije večere, delegacije su sa čuvarima muzeja prošle kroz izložbeni prostor. Izetbegović je pokazao malo interesovanja, ali su dragi bili fascinirani ovom kratkom razonodom. Potiskujući emocije, Wolfgang Ischinger me je povukao u stranu do jednog Messerschmitta. „Ovo je avion u kome je moj otac letio za vrijeme rata", rekao je tiho. „Nikad ranije ga nisam vidio." Ischinger je bio pravi sin modeme Njemačke - osjetljiv, uglađen i odlučan da vidi kako njegova zemlja igra pozitivnu ulogu u svijetu.

Međutim, Jacques Blot se nigdje nije mogao vidjeti. Kada smo Rosemarie zamolili da ga pronađe, otkrila je da bojkotuje večera jer su stražari na kapiji Wright-Patterson zaustavili njegova

kola, natjerali ga da ode do mjesta za pregled, a onda ga pretresli koristeći pse obučene za nalaženje eksploziva.

Sljedećeg dana smo stavili tačku na tu pretjeranu revnost, uvjeravajući ih da visokim gostima treba ukazati poštovanje i pustiti ih da neometano prođu kapiju. Ali je bilo prekasno da se umiri povrijeđeni ponos Jacquesa Biota. Pozvao sam ga da se izvinem i obećao da se to neće ponoviti ali mije, bijesan, odgovorio da moje izvinjenje nije dovoljno. Ovo nije bila samo uvreda nanesena njemu nego „cijeloj Francuskoj". Neće napustiti kompleks i otići na večeru - ali će uputiti formalni protest Washingtonu i razmisliti o povratku u Pariz. „Neću da me njuškaju", rekao je. Izgovorio je to kao „njuuškaju".

Još jednom mu se izvinuvši, zamolio sam Blota da pođe sa mnom na večeru. Ponovo je odbio. Kada sam ponudio da mu pošaljem kola, nerado je pristao i na večera stigao mutnog raspoloženja. Kada je Igor Ivanov čuo priču nasmijao se. „Blot se ne bi trebao žaliti sve dok ga ne pretresu u Kremlju. To su nam radili svaki dan." Ali Blot se i dalje ljutio, a u narednim danima naljutio bi se i zbog stvarnih i zamišljenih uvreda, bio je radražljiv do kraja konferencije.

Stigli smo u posljednji hangar - najveći u muzeju - gdje su bili izloženi savremeni avioni i rakete. Stolovi su bili postavljeni ispod krila ogromnog B- 2 koji je visio s plafona. Duž zidova, kakve li neočekivane podudarnosti, bio je eksponat koji je zainteresovao Miloševića - krstareća raketa Tomahawk. Hill i Kerrick su njega i neke od bosanskih Srba odveli do rakete koja je toliko impresionirala Srbe u zapadnoj Bosni. Bila je samo šest metara duga. „Toliko štete od tako male stvari", primijetio je Milošević, skoro čežnjivo gledajući.

Kati je došla u Dayton za vikend, zajedno sa još nekoliko drugih supruga. Posjeli smo je između Miloševića i Izetbegovića. Bildt i ja sjeli smo s druge strane dvojice predsjednika a pridružio nam se i hrvatski ministar spoljnih poslova Mate Granić, koji je predstavljao Tuđmana, zajedno sa Jacquesom Blotom koji je još kipio od bijesa i Harisom Silajdžićem.

Da bi nas zabavili, Wright-Patterson je obezbijedio lokalni vojni orkestar, koji je svirao pjesme iz Drugog svjetskog rata u stilu Glenna Millera. Tri crne narednice pojavile su se kao Sestre Andrews i dok su pjevale „Boogie Woogie Bugle Boy" s njima je pjevao i Milošević, dok je Izetbegović sjedio mrzovoljan. Scena je bila nadrealna: borbeni avioni i krstareće rakete, Glenn Miller i predstava crnih Sestara Andrews, moja supruga koja je sjedila između Izetbegovića i Miloševića.

Osjećaj bizarnosti se pojačao kada smo pokušali uvesti Izetbegovića i Miloševića u razgovor. Da bi slomila led, Kati je Miloševiću pričala da je 1980. pratila Titovu sahranu u Beogradu za ABC. Dok je rasla u Mađarskoj u vrijeme hladnog rata, nastavila je, Jugoslavija je predstavljala najljepše lice multietničkog socijalizma. „Uvijek smo se mnogo divili Jugoslaviji", rekla je. „Šta vam se desilo?" Milošević je slegnuo ramenima, kao da nije više od pasivne žrtve događaja.

Kati je upitala Izetbegovića kako su se on i Milošević prvi put upoznali. Njih dvojica su izbjegavali direktan razgovor, ali ovo pitanje je izazvalo promjenu. „Alija, sećam se da sam vas posetio", počeo je Milošević, „u vašoj kancelariji u Sarajevu. Sedeli ste na zelenoj sofi - muslimansko zelenoj." Izetbegović je klimnuo i rekao da dobro pamti taj susret. „Bili ste hrabri, Alija", nastavio je Milošević, pokušavajući da šarmira čovjeka kojeg je nastojao uništiti. Izetbegović je pokušavao izbjeći da im se sretnu pogledi, ali srbijanski predsjednik nije se dao smesti.

„Kako je rat počeo?", upitala je Kati. „Jeste li znali da će vaša početna neslaganja dovesti do

ovog strašnog sukoba?”

„Nisam mislio da će borbe biti tako ozbiljne”, rekao je Izetbegović. Milošević je klimnuo u znak da se slaže i dodao: „Nikad nisam pomislio da će se toliko produžiti.”

Bio je to čudan razgovor. Obojica su iskazivali iznenađenje pred razmjerima koje su povukli. A ipak nijedan nije ozbiljno pokušao da zaustavi rat sve dok ih Sjedinjene Države nisu na to prisilile.

DAN ČETVRTI: SUBOTA, 4. NOVEMBAR

Neki učesnici poželjeli su da se prve subote malo opuste. Šaćirbey je odveo Izetbegovića u Louisville na fudbalsku utakmicu između Univerziteta Louisville i njegove alme mater Tulane. Više puta sam zamolio Šaćirbeya da to ne radi, zbog brige da fudbalska utakmica nije u skladu sa ozbiljnošću mirovne konferencije. Uz to, brinuo sam se da bi trosatna vožnja kolima, hladnoća i kiša na otvorenom stadionu predstavljali dodatni napor za krhkog Izetbegovića. Ali, Šaćirbey je insistirao. Sa svojim uobičajenim ozbiljnim izrazom lica Izetbegović je samo slegnuo kada sam natuknuo da je to loša zamisao. Kada se vratio, upitao sam ga ko je pobijedio. „Ne znam", rekao je. „Mislim da su to bili ljudi u crvenim dresovima." (U stvari, Louisville - ljudi u crvenom - je pregazio Tulane.)

David Rohde. Tog poslijepodneva, dok nije bilo Izetbegovića i Tuđmana, malo smo usporili. Organizovali smo bezbol, fudbal i kuglanje za delegacije, u nadi da će to umanjiti njihovo neprijateljstvo. Ali moje poslijepodne bilo je usmjereno na Davida Rohdea. Dobili smo poruku da je živ i da ga drže u Bijeljini pod optužbom da je ilegalno ušao na teritoriju bosanskih Srba i falsifikovao svoje dokumente. Bosanski Srbi su prijetili da će ga osuditi zbog špijunaže. I pored opasnosti po život, Walter Andrusyzyn, oficir iz Ambasade u Sarajevu, prešao je stotinu kilometara, probijajući se kroz snježnu oluju i silom prokrčio put u bijeljinski zatvor da vidi Rohdea. Otkako je počeo rat bilo je to prvo putovanje nekog iz Ambasade duboko u srpski dio zemlje. Kada je ugledao Andrusyzyna, Rohde je pustio osjećajima na volju. Fizički se osjećao dobro, ali se brinuo da će biti osuđen zbog špijunaže.

Kršeći naše pravilo da nema kontakta s novinarima, prihvatio sam poziv Teda Koppela koji mi je rekao da Rohde radi za njega i zamolio me da njegov slučaj bude prioritetan u rješavanju. Zatim smo se Menzies i ja sastali s deset članova Rohdeove porodice i dvojicom njegovih urednika iz *The Christian Science Monitora* koji su svi došli u Dayton da mole za njega. Menzies je već proveo dosta vremena s njim, kao i Nikola Koljević koji je u ovome vidio priliku za sebe da se dodvori Amerikancima. Kada smo došli na sastanak, mali šekspirolog bio je na vrhuncu kićene retorike govoreći, kao i u Genevi, o svojoj dubokoj ljubavi prema Americi i svojim nadama za mir. Rohdeova porodica nije shvatila da Koljević, na koga su svi uveliko gledali kao na pijanca i Miloševićevu lutku, nema uticaja na ljude koji drže njihovog rođaka.

Zamolivši Koljevića da ode, imali smo emotivan susret sa Rohdeovom porodicom koja mi se odmah dopala. Uglavnom iz Mainea, okupili su se u Daytonu na svoj trošak, da bi svima pokazali da David nije sam. Rekao sam im da smo, u stvari, spremni pregovarati oko Davida - i da nećemo najaviti ni jedan konačni sporazum dok je njihov sin zatočen.

Rohdeova porodica i njegovi urednici, uključujući Claytona Jonesa, spoljnopolitičkog urednika u *Monitoru,* nisu bili sigurni da li da nam vjeruju. Jones je želio da s Koljevićem pregovaramo o uslovima za Davidovo oslobađanje. To nije bila dobra ideja; to će Rohdea napraviti pijunom u važnijim pregovorima i produžiti njegovo zatočeništvo. Da bi što prije bio oslobođen najbolje je bilo jednostavno držati se pjesme da nema sporazuma u Daytonu dok je David zatvoren. Nećemo se cjenkati za Davidovo oslobađanje, mi ćemo to zahtijevati. Rekao sam da će biti oslobođen ako ostanemo odlučni. Dvojica njegovih rođaka napali su nas da se dovoljno ne trudimo, ali su ostali u prostoroji pokazali više saosjećanja. Razišli smo se s riječima nade.

Te večeri, dok se Izetbegović vraćao iz Louisvilla, mi smo večerali u Oficirskom klubu kao gosti Chrisa Spira, Amerikanca koji je bio član Miloševićeve delegacije. Spiro, predsjednik Demokratske stranke u New Hampshiru i pristaša Jimmy Cartera još iz 1976, bio je posrednik između Cartera i Srba a postao je najbliži Miloševićev američki savjetnik. (Također se bezuspješno kandidovao za guvernera New Hampshira kada mu je protukandidat bio John Sununu.) Osjećao sam se neugodno zbog Amerikanca u jugoslovenskoj delegaciji, ali tu ništa nije bilo nelegalno a Spiro - vedar Grko-Amerikanac koji nam je volio reći da „nemamo veze s Balkanom" - nije izgledao škodljiv.

Prije nego što smo sjeli za sjajnu večeru s jastozima koje je Spiro dopremio iz Mainea, Kati je stjerala u ćošak Miloševića. Govoreći kao predsjednik humanitarne organizacije, Komiteta za zaštitu novinara, rekla je da će, ako ne oslobodi Rohdea, Milošević biti suočen sa još žešćim pritiskom svjetske štampe. Milošević je tvrdio da ne zna ni gdje je Rohde niti nešto drugo o tom slučaju. Kako smo se ranije dogovorili, ja sam se uključio u razgovor i ponovio Miloševiću da nećemo imati finalni sporazum sve dok Rohde ne bude oslobođen. Kada je Milošević znao da se igra vodi oko nekog pitanja, često bi gunđao i mrmljao, kao da sebi govori. Sada je upravo to radio. „Mislim da ću morati videti šta mogu uraditi", rekao je. Ja sam naglasio potrebu za brzinom; poslije posjete zatvoru, Andrusyzyn je izvijestio da je Rohde „prilično napet" i požurivao nas je da ga što prije izvučemo.

Dan se završio tragičnim vijestima: u Tel Avivu, jedan izraelski fanatik ubio je Yitzaka Rabina, premijera Izraela. Ubijen je jer je bio voljan razmisliti o kompromisu za mir. Balkanski predsjednici ostali su hladnokrvni i zaokupljeni sami sobom; ovo je pokazalo, kako je svaki posebno rekao, kakav lični rizik *oni* preuzimaju zbog mira. Jedini Bosanac koji je izgledao uzdrman bio je ambasador pri Ujedinjenim nacijama Sven Alkalaj, koji je poticao iz stare i ugledne porodice sefardskih Jevreja iz Sarajeva. Izetbegović mu je dopustio da kao predstavnik Bosne odmah ode u Izrael na sahranu. Kontrast između Rabina i balkanskih lidera nije se mogao pokazati očitijim nego narednih dana, dok smo putem televizije pratili sahranu i istovremeno se borili da iznađemo put napretka na Balkanu.

DAN PETI; NEDJELJA, 5. NOVEMBAR

Bili smo odlučni ne dopustiti da nedjelja postane dan odmora. Bilo je vrijeme da se pojačaju napori. Da bismo testirali ovaj prijedlog, zamolili smo Izetbegovića da se nasamo sastane sa Miloševićem. Pristao je, iako bez imalo oduševljenja. Iz izvještaja koje smo nakon sastanka primili od obje strane, bilo je jasno da je Milošević uložio truda da ubijedi Izetbegovića kako imaju uzajamnih interesa i da se mogu dogovoriti, možda na račun bosanskih Srba. Sastanak je ostao bez zaključaka, ali je Izetbegović kasnije ispričao Chrisu Hillu da osjeća da je Milošević „iskren" u želji da se u Daytonu postigne mir - mali ali značajan korak naprijed u Izetbegovićevim razmišljanju.

Tog istog dana vratili smo se na pitanje Sarajeva - bosanski Jerusalem, podijeljeni grad u kome je rat počeo. Bosanski Muslimani nikad nisu odstupili od svog zahtjeva za jedinstvenim glavnim gradom pod njihovom kontrolom. Iako je predsjednik Clinton javno izražavao podršku ovom cilju, nije izgledalo vjerovatno da ćemo ga postići u Daytonu. Kao alternativu, smislili smo nešto poput „distrikt Columbia" ili „federalni" model u kome Sarajevo ne bi bilo ni dio Federacije ni Republike Srpske. Umjesto toga postao bi nezavisna enklava u kojoj bi na vlasti bili predstavnici sve tri etničke grupe. Na mjestu gradonačelnika „Federalnog distrikta Sarajevo" izmjenjivali bi se izabranici iz sve tri etničke grupe.

Silajdžić i Šaćirbey bili su zaintrigirani ovom idejom, iako je izazivala šale ko bi bio Marion Barry Bosne. Iako su se još uvijek nadali jedinstvenom Sarajevu, rekli su da bi mogli živjeti i sa federalnim modelom ako bi Muslimani bili većina u svim zajedničkim komisijama. Zamolio sam Owena i njegove saradnike da naprave nacrt detaljnog prijedloga za Sarajevo autonomni grad.

U isto vrijeme, radili smo na neriješenom pitanju, preostalom iz New Yorka, o ovlastima predsjedništva i parlamenta. Izetbegović je i dalje želio šira ovlaštenja za direktno izabrano predsjedništvo i nacionalnu skupštinu, dok je Milošević zagovarao uži mandat bez direktnih izbora. Ali, Milošević nam je ostavio utisak da je to za njega drugorazredno pitanje o kome će se kasnije cjenkati.

DAN ŠESTI: PONEDJELJAK, 6. NOVEMBAR

"Ovdje smo već šest dana. Vi možda uživate u Daytonu, ali mi Amerikanci želimo kući. Ne možemo ovdje ostati nakon petnaestog novembra." Bilo je to prvo jutro naredne sedmice i ja sam bio sam s Miloševićem u njegovom apartmanu.

Nismo postigli značajniji uspjeh o ključnim pitanjima. Na neki način, naša nastojanja da se slomi led izvan sastanaka bila su suviše uspješna. Ljudima je bilo prijatno na mjestima kao što je Packy's All-Sports bar. Milošević je rezervisao sto u Oficirskom klubu i mnoge konobare je znao po imenu, a jednog je šaleći se pozvao da radi kod njega u Beogradu.

Milošević se žalio zbog konfuzije oko istočne Slavonije i rekao da misli kako razgovori Galbraith-Stoltenberg idu dobro. S ovim nas je u stvari pozvao da u Daytonu pregovaramo o istočnoj Slavoniji. Zgrabili smo priliku. Zajedno s Chrisom, koji je bio na čelu, napisali smo nacrt sporazuma na osnovu ranijeg Galbraithovog teksta, prepravljen i pojednostavljen. Hrvati su željeli sporazum u kome će svaki detalj u vezi povratka regiona biti jasan - zastave, poštanske marke i tako dalje. S druge strane, Milošević je nastojao ublažiti činjenicu da je spreman odreći se regiona. Između ostalog, nadao se da će umanjiti rizik da Srbija bude preplavljena stotinama hiljada srpskih izbjeglica. Hill je imao ideju kako da se premosti jaz: o istočnoj Slavoniji pregovarati u okviru šireg konteksta hrvatsko-jugoslovenskih odnosa. Predložio je da se o sporazumu o istočnoj Slavoniji pregovara zajedno sa većim sporazumom o uzajamnom priznanju i poštivanju međunarodnih granica koje su Srbi osporavali svojim osvajanjem iz 1991. Obojica ministara spoljnjih poslova u Daytonu - Milutinović iz Jugoslavije i Granić iz Hrvatske - pristali su na ovakav pristup.

Što se tiče Sarajeva, Bosanci su, tokom dugih jutarnjih sastanaka, pokazivali sve veće zanimanje za „D.C. model". Owen, Pardew i Miriam Sapiro reducirali su ideju na jednostavan plan od dese tačaka. Sadržavao je sve glavne komponente izvodivog rješenja: gradsko vijeće, rotiranje gradonačelnika, jedinstvena policija, i lokalna kontrola obrazovnih, kulturnih i vjerskih aktivnosti - i demilitarizacija cijelog grada.

Pozvao sam Miloševića da se pridruži Hillu, Owenu i meni na ručku u Oficirskom klubu Očekivali smo da će se „D.C. model" dopasti Miloševiću, ali se on žestoko usprotivio. Zajednički grad, rekao je, treba da uključi stepen saradnje koju strane ne pokazuju. „Ti će se ljudi međusobno poubijati", rekao je, „oko toga ko će upravljati vrtićima za decu." O tome će razmisliti jedino ako bude apsolutna politička jednakost između etničkih grupa u Sarajevu. Miloševićev stav bio je dovoljan da ovu ideju potisne, jer bi se na taj način neutralisala muslimanska većina. Umoran od šarade, zgrabio sam Owenov nacrt iz Miloševićevih ruku i pocijepao ga. „Ako vam se ne dopada ovaj prijedlog", rekao sam bacajući komadiće papira u pepeljaru, „evo šta ćemo s njim uraditi. Ali ovo je kraj. Vratićemo se našem ranijem prijedlogu - nepodijeljeno Sarajevo pod Bosancima." Owen, koji je cijelu noć radio na prijedlogu, izgledao je k'o pokisla kokoš i buljio je u nevjerici u pocijepane komadiće njegovog remek-djela. Milošević se nasmijao ovoj predstavi i rekao da će ponovo razmisliti o cijelom problemu.

Posjeta Strobea - i sankcije. Kako smo u oktobru predlagali, željeli smo redovne posjete visokih zvaničnika iz Washingtona. Naši prvi posjetioci bili su Strobe Talbott i njegova supruga Brooke Shearer, u pratnji Jana Lodala, prvog zamjenika podsekretara odbrane. Priredili smo večeru

za tri delegacije u Racquet Clubu u Daytonu, kada smo prvi put izveli učesnike iz baze kao grupu. Kroz panoramske prozore Strobe nam je ponosno pokazivao obilježja svog rodnog grada. U Dayton je donio fini, pomirljivi ton kome je dodao lijepe priče o Beogradu u kome su on i Brooke proveli dvije godine dok je on bio u *Timeu* a ona pisala za *The Christian Science Monitor* i *The Sunday Times* iz Londona. U čelu stola, raspoloženje je bilo na visini, bez napetosti. Dvojica predsjednika, uživajući u odsustvu Tuđmana, pričali su viceve - vicevi i Izetbegović! - i testirali poznavanje jezika Brooke. Raspoloženje, povremeno skoro vrtoglavo, donijelo je i rijetke trenutke konsensusa.

Ironija je da su upravo sankcije izazvale dobro raspoloženje - ali ovaj put uz preokret. Na oštroj balkanskoj zimi Beograd je bio suočen s energetskom krizom. Milošević je tražio dozvolu da se u njegov grad odmah dopremi nafta. Humanitarne agencije su udovoljile dio Miloševićevog zahtjeva - dopremivši dvadeset tri hiljade tona lož ulja u Beograd. Osim toga, Milošević je tražio i pomoć u prirodnom gasu i dozvolu od Komiteta za sankcije UN da izveze ograničenu količinu žita da bi platio ogrjev. Prema sporazumu, koji je pratio obustavu vatre u oktobru, pretpostavljalo se da je gas koji je krenuo za Sarajevo došao i u Beograd. Međutim, Rusi nisu dozvolili da gas dođe do Beograda tvrdeći da su ih blokirale Sjedinjene Države u Komitetu za sankcije UN.

Ti zahtjevi pokrenuli su još jednu rundu intenzivnih razgovora između Daytona i Washingtona. Leon Fuerth, još uvijek glavni motor za sankcije u Washingtonu, vjerovao je da Miloševićevi zahtjevi daleko premašuju potrebe Beograda. Cijenio je da Miloševićev prijedlog „žito za ogrjev" donosi profit između 20 i 80 miliona dolara. Ipak, Fuerth je zaključio da je problem ozbiljan. Poslije razvučene diskusije, došli smo do zajedničkog stava: ne smijemo dopustiti da se ljudi u Beogradu smrzavaju - ali u isto vrijeme ne smijemo dopustiti Srbima da humanitarni gest preokrenu u aranžman koji donosi profit.

Izetbegović i Silajdžić rekli su Strobeu da sporazum o obustavi vatre od 5. oktobra omogućuje „neograničen dotok gasa" i Bosni i Srbiji. „Milioni ljudi smrzavaju se u obje zemlje", rekao je Silajdžić emotivno, „a uz prestanak borbi treba i to zaustaviti." Milošević je odahnuo. Možda je tog dana sunčano u Daytonu, rekao je, ali je u Beogradu već ispod nule.

Bilo je to prvi put da su Izetbegović i Milošević imali jedinstven stav po nekom pitanju. Nije, stoga, iznenađenje da smo večeru završili s nadom da će duh Daytona ispuniti monotone sobe u Wright-Pattersonu. Strobe i Brooke otišli su u Washington impresionirani.

Nismo tada shvatili, ali je večera čiji su domaćini bili i Strobe i Brooke imala najviši vodostaj kada je riječ o raspoloženju. Nikad se više neće ponoviti tako prijateljska atmosfera među zaraćenim liderima i nikad više Dayton neće preplaviti toliko obećanja.

DAN SEDMI: UTORAK, 7. NOVEMBAR

"Sve ide kako treba", izvijestio je Don Kerrick tog jutra Washington. „Samo nije jasno gdje sve ide. Nema dokaza da iko - strane ili Evropljani - želi da dođe do dogovora. /Holbrooke/ namjerava danas pritisnuti."

Na sastanku naših ljudi u 8.00 ujutro, zaključili smo da strane izgleda uživaju, s obzirom na raspoloženje prethodne večeri, koje je ohrabrujuće. Još uvijek smo se nadali da će se konferencija završiti krajem sljedeće sedmice, ali pojma nismo imali kako dotle i da dođemo.

Slaba policija. Čak su i neki aneksi ostali kao problem s Evropljanima. Najvažniji je bio Aneks 11 koji se odnosio na međunarodnu policiju i Bob Gallucci je doputovao iz Washingtona da pregovara o dogovoru. NATO je i dalje odbijao prihvatiti ovu odgovornost samo za lokalnu policiju koja je u sve tri zajednice predstavljala najgore i najekstremnije elemente. Po mom mišljenju, bilo je stoga bitno imati jake međunarodne policijske snage, sa ovlaštenjem da hapse one koji krše sporazume. Trojica balkanskih predsjednika nisu se ovom usprotivili: pošto nisu imali povjerenja jedni u druge, prihvatiće spoljnje snage koje će nametati poštivanje sporazuma.

Na žalost, problem o aneksu koji se odnosi na policiju potegli su u našim redovima, kao i NATO i Evropljani. Pauline Neville-Jones, uz podršku kolega iz EU, zauzela je najčvršći stav, govoreći da su britanska tradicija i ostavština Sjeverne Irske onemogućili njenu vladu da dozvoli policiji hapšenje na stranom tlu. Veza između Irske i Bosne nije nam bila jasna. Podržavajući poziciju koju je ZŠOS zauzeo u Bijeloj kući na sastancima krajem oktobra, NATO se takođe usprotivio da se međunarodnim policijskim snagama daju veća ovlaštenja, pod izlikom da će im vojska morati priteći u pomoć ako upadnu u nevolju.

Neraspoložen zbog zastoja oko aneksa o policiji, pozvao sam Toma Donilona i rekao mu da ćemo morati „platiti veći račun" da bismo dobili aneks. Takvo opredjeljenje, rekao sam, dopustilo bi nam da insistiramo na jačoj policiji. Dan kasnije, Tom se javio s lošim vijestima. Rekao je da je o ovom pitanju razgovarao u Bijeloj kući, i u svjetlu krize oko ukupnog federalnog budžeta - Gingrichev napad dostigao je kulminaiju i zatvaranje većine odjela u vladi bilo je neminovno - pretpostavljali su da ne možemo dati više od pedeset miliona dolara. Ovo je značilo da ne možemo pisati pravila. Gallucci je morao uzmaknuti, pristavši da Međunarodne policijske snage (IPTF) budu sastavljene od savjetnika i „posmatrača" - omiljena evropska riječ koja skoro ništa ne znači. Osim toga, IPTF dolaze pod Ujedinjene nacije, što je bila promjena naše ranije odluke da se UN ne dopusti da igra bilo kakvu ulogu u implementaciji. U završnom nacrtu Aneksa 11, IPTF-u se daje odgovornost za „program pomoći" ograničen na:

(a) monitoring, osmatranje i inspekciju zakonskih aktivnosti i prostora; (b) savjetovanje o zakonskim provedbama osoblja i snaga; (c) obuka osoblja.

Član V istog aneksa dalje ograničava efikasnost IPTF-a nametanjem zamršenog sistema koji ne uključuje IFOR:

/u slučaju/ neuspjeha /strana/ da sarađuju sa IPTF-om, komesar IPTF-a može tražiti od visokog predstavnika da poduzme odgovarajuće korake, što znači ukazivanje stranama na neuspjeh, sazivanje Združene civilne komisije i konsultovanje sa Ujedinjenim nacijama, relevantnim državama i

međunarodnim organizacijama o daljim odgovorima.

Od početka me je brinuo aneks o policiji. Čak i bez podrške Washingtona, trebao sam se žešće boriti protiv toga i odbaciti kompromis sa Evropljanima. Kao što je primijeto Clark, koji se otvoreno nije slagao sa svojim vojnim kolegama po ovoj tački, „Ostavljamo ogromnu rupu". Događaji će pokazati da je bio u pravu.

Tog poslijepodneva, Clark, Kerrick, Pardew i ja odvezli smo se do nacionalnog obavještajnog štaba američkih vazduhoplovnih snaga da bismo učestvovali, putem interne televizije, na dvosatnom sastanku u Bijeloj kući. Milošević je pjenio zbog stalnog odlaganja u dopremi lož ulja i gasa u Srbiju; mislio je da je večera sa Strobeom riješila problem i nije shvatao zašto još uvijek blokiramo ogrjev ljudima koji su se smrzavali u Beogradu. Izetbegović i Silajdžić su ponovo postavili isto pitanje, u stvari u ime Beograda i požurivali nas da povučemo našu „branu" u Komitetu za sankcije UN za lož ulje za Srbiju. Kerrick je rekao je da situacija u Bijeloj kući „eksplozivna".

Dok smo iz Daytona pratili diskusiju, izgledala nam je daleko i čudno. Dvadeset najviših ličnosti u američkoj vladi raspravljali su o količini prirodnog gasa potrebnog Beogradu tokom zime. Niko od njih nije znao dovoljno da bi formirao stav, a kamo li politiku, a ipak je predmet rasprave u Sobi za krizne situacije postao vruć. Tony Lake, koji je uzalud nastojao kontrolisati sastanak, u stvari je od razočarenja glavom udarao o hrastov sto. Da bi prevazišao ovaj jaz, Fuerth je na kraju preporučio da Srbiji ponudimo mnogo manje gasa nego što je Milošević tražio i, u želji da pređu na drugo pitanje, svi su se složili. Ali poslije sastanka, Lake je lično zadržao odluku kako bi mogao ponovo razmisliti o posljedicama.

Princ tame. Poslije sedam dana konfuzije, Bosanci su napokon pažljivije pogledali Aneks 1-A, vojni aneks koji će odrediti ulogu IFOR-a. Nije im se dopalo ono to su pročitali. S njihove tačke gledišta, izgledalo je da aneks podrazumijeva da IFOR jača podjelu a ne stvaranje jedinstvene države.

Bosanci su imali pravo. Kao što je Kerrick rekao u jezgrovitoj poruci te noći, „/Oni/ neće prihvatiti /Aneks 1-A/ bez izmjene. Iznenađuje koliko je dugo trebalo Bosancima da prepoznaju /problem/."

Da bi savladali Aneks 1-A, Bosanci su se za savjet obratili neuobičajenom izvoru - bivšem pomoćniku sekretara odbrane Richardu Perlu, Princu tame, kako su ga nazivali i kritičari i prijatelji u vrijeme Reaganove administracije. Kada je Washington čuo da Perle savjetuje Bosance, reakcije su išle od suzdržane zabrinutosti (Strobe Talbott) do otvorenog zgražavanja (Tony Lake i mnogi Perleovi bivši saradnici u Pentagonu).

Richard Perle, prije svega konzervativni demokrata, istakao se '70-ih kao savjetnik za spoljnju politiku senatora Henrya „Scoopa" Jacksona, konzervativnog demokrate iz države Washington. Priključivši se vladi kao pomoćnik sekretara odbrane '80-ih pod Casparom Weinbergerom, Perle je u Administraciji postao lider tvrdolinijaša za kontrolu oružja.

Kada su se Bosanci obratili Perleu za savjet, nazvao je da pita da li imam nešto protiv da on dođe u Dayton. Bila je to čudna situacija, bogata ironijom: Perle je bio gromoglasni i uticajni kritičar politike Clintonove administracije u Bosni, koju je smatrao slabom. Samo mjesec ranije, u Komitetu Domaje izjavio da je američka politika u Bosni „beznadežno loše definisana". Bio je pristaša prijedloga da se Bosancima da dovoljno vojne opreme i obuka kako bi se mogli braniti - a tu ideju

snažno su odbacili i Pentagon i Evropljani. Njegov povratak na javnu scenu dosta je pomogao Strobe Talbott čija knjiga iz 1984. *Smrtonosni gambit* slavi Perlea kao jednu od vodećih figura u oblikovanju Reaganove politike o kontroli oružja. Bili smo u zategnutim odnosima - poznavali smo se dvadeset godina - jer smo se obično nalazili na različitim stranama političke i ideološke ograde. Ipak, na iznenađenje većine mojih kolega i novinara, pooručio sam Perleu da odmah dođe u Dayton. „Richarde, Bosancima ste očajnički potrebni", rekao sam. „Ne znaju kako da pročitaju ili protumače vojni dokument i potpuno su dezorganizovani." Perle je sjeo u prvi avion za Dayton i uz pomoć Douglasa Feitha, advokata koji je radio za njega u Pentagonu, počeo analizirati vojni aneks, čiji birokratski jezik Bosanci nisu bili kadri dešifrovati. Nekoliko minuta po njegovom dolasku u Dayton, zatvorio se s Bosancima, pokazujući im stvarno, često skriveno značenje jezika u Aneksu 1-A.

Prošla je ponoć kada smo se Pardew, Clark, Kerrick i ja našli sa Richardom Perleom u tmurnom okruženju male konferencijske sobe, odmah do mog apartmana. Bajata pizza i prazne konzerve dijetalne kole prekrivale su sobu nakon dana neprestanog sastančenja drugih. Pošto je pažljivo saslušao naše primjedbe, Perle je rekao da će podstaknuti Bosance da nas maksimalno pritisnu da ojačamo ulogu IFOR-a. Smatra daje Aneks 1-A u svom sadašnjem obliku, nastavio je, „patetično izbjegavanje odgovornosti Pentagona". Počeo je ukazivati na mnoštvo izmjena koje bi ojačale ulogu IFOR-a; složio sam se s većinom od njih ali nije bilo jasno koliko se može prodati birokratiji Washingtona i NATO-a koja je već prošla težak pregovarački proces i pokazuje duboko nepovjerenje prema Perleu. Bijela kuća se plašila da bi on mogao javno optužiti Pentagon, što mu je davalo izvjesnu moć, sve dok ne ode predaleko. Moj cilj bio je iskoristiti Perleovo prisustvo da se popravi vojni aneks, a zadržati ga da javno ne kritikuje Administraciju - što je još jedan zaplet u sve komplikovanijem nastavku u Daytonu.

Kasno te večeri, Milošević me je pozvao da dođem u njegovu sobu. Kada sam stigao, rekao je: „Ovaj put mi se morate pridružiti u piću - jer vaš američki novinar, gospodin Rohde, biće oslobođen ujutro i poslan preko granice. Ovo je bilo veoma teško."

DAN OSMI: SRIJEDA, 8. NOVEMBAR

Kada smo se probudili, saznali smo da je David Rohde sigurno stigao u Beograd. Njegova rodbina, od kojih su mnogi ostali u Daytonu, bila je u dobrom raspoloženju, i tražili su da izraze svoju zahvalnost Miloševiću. Christopher je takođe zahvalio Miloševiću. Bilo je zanimljivo posmatrati kako je Milošević aferu Rohde u javnosti pretvorio u plus za sebe, predstavljajujući se kao čovjek koji rješava probleme, neophodan mirotvorac.

Predsjednik Clinton, Christopher i ja razgovarali smo telefonom sa Rohdeom. Rekao je da se nada da nije „zeznuo" pregovore. Nekoliko minuta kasnije, poslao mi je rukom pisano pismo zahvalnosti iz Tuzle, koje se završavalo riječima:

Izvinjavam se ako je moje zatočenje komplikovalo vaše napore u Daytonu. Posljednje što sam želio jeste da budem prepreka miru. Moj slučaj ste postavili kao prioritet kada niste morali i zahvaljujem vam se. Ovdje sam nedavno vidio dvojicu preživjelih. Jedan mi je rekao da sam heroj. Drugi mi je rekao da sam budala. Mislim da je ovaj drugi u pravu. Moja porodica i ja ne možemo vam dovoljno zahvaliti. Veoma sam, veoma sretan.[69]

Napokon - mapa. „Intenzivni pregovori licem u lice predvođeni SAD, najozbiljnije su počeli u srijedu", general Kerrick je izvijestio Washington. Kako je bilo napretka o Federaciji, kako su se političke i diskusije o ustrojstvu kretale naprijed a Rohde oslobođen, mislili smo da je došlo vrijeme da pokrenemo najteže pitanje: teritorije. Sazvali smo veliki sastanak sve tri strane u Sobi B-29 i sakupili velike mape za diskusiju.

Sastanak je bio katastrofa. Stavljanjem glavih aktera zajedno pred mape izvučeno je ono najgore iz svih njih. Milošević je uzeo učešća nakon što je prorekao da će to biti ili gubljenje vremena ili metež. Sjedio je relativno miran najveći dio vremena, uživajući u spektaklu za koji je znao da će ga osnažiti. Poslije sastanka koji je trajao šest sati, nismo postigli ništa i možda smo se čak vratili unazad. Kao što je Kerrick opisao ovaj božji sud:

U prizoru koji je podsjećao na Kuma, dvije familije (don Slobo i izopćeni Srbi; don Izzy i Federacija) održale su uistinu zapažen šestočasovni maraton. Uprkos satima žestoke a ipak civilizovane razmjene riječi, apsolutno ništa nije dogovoreno. Zapanjujuće je da su u jednom trenutku strane sijevale pogledima preko stola, vičući, da bi koji minut kasnije bili viđeni kako se smješkaju i šale uz osvježavajuća pića. Bosanci su predstavili prijedlog za mapu sa 60% teritorije - što su Srbi odbacili. Srbi će svoju mapu predstaviti u četvrtak. Saga se nastavlja.

Umjesto da ponudimo „američku mapu", pozvali smo svaku stranu da da svoj prijedlog. Ovaj pristup samo je proširio razlike među njima. Tim Federacije činili su Muslimani, Hrvati i Srbi koji su se nepresrano prepirali. Kao i mnogo puta ranije - ali nikad direktno od delegacije bosanskih Srba - Izetbegović je zatražio jedinstveno Sarajevo. Ovo je dovelo do najupečatljivijih scena tokom cijelih pregovora u Daytonu: eksplozivni odgovor predsjednika Skupštine bosanskih Srba Momčila Krajišnika.

Kako su uočili svi koji su ga sreli, Krajišnik ima jednu dugu i izuzetno bujnu obrvu koja se propinje preko njegovog čela, stvarajući tako stalni mračni oblak iznad njegovih duboko usađenih očiju. Iako Sud za ratne zločine nije optužio Krajišnika - pa je stoga mogao učestvovati u Daytonu -

teško je razlučiti njegove stavove od stavova njegovog najbližeg prijatelja Radovana Karadžića. Milošević bi često govorio da je Krajišnik „teži" od Karadžića, ali nismo imali dovoljno osnova da bismo donijeli svoj sud. Krajišnik je učestvovao na našem epskom, dvanaest sati dugom sastanku izvan Beograda, 13-14. septembra, ali je vrlo malo govorio.

On i Izetbegović dobro su se poznavali, iz vremena dugih sastanaka u Bosanskoj skupštini prije rata. Krajišnik je bio vlasnik imanja veličine pet hektara na samom rubu Sarajeva, u području koje će vjerovatno vratiti Muslimanima u bilo kom dogovoru pa smo često pravili crne šale da se rat vodi oko „Krajišnikovih pet hektara".

Pobjesnio na ideju da Sarajevo bude jedinstveno, Krajišnik je ustao od stola i dugim korakom otišao do ogromne mape Sarajeva postavljenu na stalku ispred nas. „Ovdje živim cijeli život", povikao je, udarajući pesnicom po mapi, „i nikad se neću odreći. Ova zemlja je naša. Ne možemo je izgubiti." Pomislili smo da je mapu udario na mjestu gdje je njegovo imanje, iako nismo bili sigurni.

Bilo je očito da ne možemo napredovati na ovakvom forumu i više nikad nismo okupili toliko ljudi na jednom sastanku. Od tog trenutka Krajišnik i njegove kolege bosanski Srbi više nisu postojali u Daytonu.

Milošević je uživao, podsjećajući nas da je predvidio neuspjeh sastanka o mapi. „Rekao sam vam da te idiote s Pala ne dovodite na sastanke", kazao je. Često nam je govorio da su bosanski Srbi soj koji je daleko od „civilizovanijih" Srba iz velikih gradova u samoj Srbiji. „Oni imaju više zajedničkog s bosanskim Muslimanima nego s nama".

U međuvremenu, Steiner je izvještavao o napretku u svojim nastojanjima da se izgradi nova struktura Federacije kojom može upravljati hrvatsko-muslimanska polovina Bosne. Njegov sporazum definisao je koje ovlasti ima centralna vlada a koje dva entiteta, Federacija i Republika Srpska. Prihodi od carine trebali su biti podijeljeni između Federacije i Srba, a ponudio je i novo ustrojstvo za Mostar za koji smo se nadali da će možda postati glavni grad Federacije, kako bi se napravila razlika između centralne vlade u Sarajevu i vlade Federacije. S tom namjerom u Dayton smo pozvali dvojicu gradonačelnika Mostara - jedan Hrvat, jedan Musliman - i srčanog glavnog predstavnika Evropske unije u Mostaru Hansa Koschnika, koji se izvukao iz nekoliko pokušaja atentata na njega. Tuđman se trebao vratiti u Dayton sljedećeg dana, a Christopher dan kasnije da najavi sporazum o Federaciji.

David Lipton i Centralna banka. Jedan od naših glavnih ciljeva u Daytonu bio je stvaranje okvira za jedinstven novac i centralnu banku. Kada su Evropljani prvi put čuli da želimo stvoriti jedinstven novac, većina njih pomislili su da je to nerealno. U jesen 1995. hrvatski dijelovi Federacije koristili su hrvatski novac, srpski dijelovi koristili su svoj novac ili jugoslovenske dinare, a Bosanci takođe svoj novac. Njemačka marka bila je stvarna moneta u svim dijelovima. Ali jedinstvenoj državi potreban je jedinstven novac - inače biće podvala od početka.

Niko iz našeg najužeg tima - u stvari, niko u State Departmentu - nije znao dovoljno da bi o ovome pregovarao. Obratili smo se Davidu Liptonu, tadašnjem zamjeniku pomoćnika sekretara finansija. Lipton je bio jedan od najtalentovanijih mladih ljudi u vladi koga sam ikad upoznao. Bivši student Harvarda, bio je ekspert u novoj oblasti tranzicije komunističke ekonomije u ekonomiju slobodnog tržišta. U jednom od trenutaka najvećeg zadovoljstva u mojoj karijeri u vladi, u proljeće 1995, poveo sam njega i Dana Frieda iz VNS u Budimpeštu da Mađarskoj jednoglasno ukažu na

hitnost provođenja spornog novog ekonomskog plana. Kasnije su nam visoki mađarski zvaničnici rekli da su naši sastanci uticali na odluku premijera Guyle Homa da podrži nepopularni program, koji se pokazao krajnje uspješan. Sjetivši se koliko je Lipton bio ubjedljiv u svojoj prezentaciji za vrijeme tog putovanja, upitao sam sekretara fmansija Roberta Rubina i njegovog zamjenika Larryja Summersa da li bi Lipton mogao doći u Dayton i oni su se složili. Tokom posljednje dvije sedmice u Daytonu, posjetiće nas četiri puta i s nama provesti ukupno deset dana.

Lipton je u Dayton doletio direktno iz Mexico Cityja, gdje je radio na problemima oko druge nesigurne monete, meksičkog pesosa (peso), što je bilo daleko važnije za američku ekonomiju. Bilo je to uoči njegovog rođendana, ali je rekao da će odgoditi slavlje da bi nam pomogao. „Biće dobro baviti se novcem koji se ne završava samoglasnikom", našalio se. Čim je sletio otišli smo na večeru s Miloševićem.

Milošević koji se ponosio svojim bankarskim iskustvom, uživao je u razgovoru s Liptonom ali je rekao da ne vidi kako može postojati jedinstvena centralna banka. Vodiče se stalna borba oko toga koja će nacija biti na čelu i preko koga će ići krediti. Predložili smo da na čelu banke bude neko iz Evrope, najvjerovatnije iz Francuske. Lipton je takođe predložio da centralna banka ne daje kredite direktno, nego da ograničava svoje aktivnosti na kupovinu i prodaju strane valute. Ovaj aranžman, koji je Lipton nazvao „monetni odbor", spriječiće Federaciju da uzima kredite i nameće inflaciju bosanskim Srbima. Milošević koji je bio upoznat sa konceptom monetarnog odbora iz samrtničkih dana Jugoslavije, bio je oduševljen Liptonovim prijedlogom. Klepnuvši me po leđima, rekao je: „Ovaj momak mi se dopada. Vi diplomati govorite gluposti, ali ovaj momak govori razumno. On je pravi bankar. S njim mogu da razgovaram." Ipak, Milošević je izrazio sumnju da će se Bosanci složiti. (Nije bio u pravu: Lipton ih je ubijedio u nekoliko narednih dana.)[70]

Lipton je u Daytonu ostao još jedan dan. Sastao se s Tuđmanom i Silajdžićem, koji se bolje od drugih Bosanaca razumijevao u ekonomska pitanja. Silajdžić je bio opsjednut pitanjem duga njegove zemlje međunarodnim finansijskim organizacijama, lako je iznosio samo 400 miliona dolara, plašio se da će nakon Daytona fmansijske institucije isključiti Sarajevo i ekonomski ga baciti na koljena. Lipton je rekao da se to nikad neće desiti. Ako je bio vidljiv mir u Daytonu i ako se centralne bankarske institucije postave na mjesto onda, rekao je, Bosna neće imati poblema da stari dug prebaci u nove posudbene olakšice.

Lipton se vratio u Dayton nakon rođendana. Postao je važan dio našeg najužeg tima. U bliskim kvartirima Wright-Pattersona uključivali smo ga na male sastanke, na kojima obično ne bi trebali prisustvovati finansijski stručnjaci, ali to se i te kako isplatilo.

Za mir u bivšoj Jugoslaviji ništa nije bilo važnije od nove izgradnje ekonomskih veza koje su prevazilazile etničke podjele. Neposredno prije Daytona, Svjetska banka je napravila plan za ekonomsku rekonstrukciju od pet milijardi dolara da bi do 2000-te prihod po glavi stanovnika u zemlji dostigao dvije trećine predratnog nivoa) Naravno, suspendovala je pregovore o programu do ishoda razgovora u Daytonu. Lipton i ja smo pozvali Jamesa Wolfensohna, predsjednika Svjetske banke, koji je obećao da će nas podržati; njegov predstavnik Christine Wallich već je bila u Daytonu.

U međuvremenu, Perle je proveo dan s Bosancima ispisavši dugu listu potrebnih izmjena u vojnom aneksu. Bilo je preko stotinu prijedloga, od najmanjih ispravki riječi do velikih izmjena. Na nekoliko mjesta Perle je jednostavno uhvatio greške u nacrtu koje su nam promakle. Na drugim mjestima, on i Bosanci, koji su sada pomno slijedili njegov savjet, tražili su značajne revizije u misiji

IFOR-a. Ironija je da su Perleovi prijedlozi izmjena vratili vojni aneks prema prvobitnim ciljevima države.

Većina visokih zvaničnika u Washingtonu nisu bili zadovoljni što je Perle u Daytonu. Donilon me je upozorio da Washington smatra da Bosancima treba reći da moraju prihvatiti Aneks 1-A kako je prvobitno napisan i odbaciti sve njihove predložene izmjene. „Recite Perleu da te proklete izmjene ugura sebi u stražnjicu", rekao je jedan srditi zvaničnik iz Pentagona kada sam ga upozorio šta mogu očekivati. „Da vidimo šta to oni predlažu", odgovorio sam. „Ne možemo sve odbaciti a neke izmjene imaju smisla."

Perle će otputovati nakon tri dana u Daytonu, 11. novembra, ostavlajući iza sebe zvanični bosanski odgovor na vojni aneks, iako je ostao s nama u kontaktu telefonom, nije se vraćao. Kada je on 11. novembra završio posao, Clark, Kerrick, Pardew i ja počeli smo pažljivo pregledati svaku sugestiju, nastojeći odrediti kako postupiti i sa sadržajem i sa politikom njegovih prijedloga.

Tog dana u Briselu, sekretar odbrane Bill Perry i ruski ministar odbrane Pavel Grachev gledali su kako general Joulwan i general Shevstov potpisuju sporazum kojim će se ruske trupe staviti pod zapovjedništvo generala u američkom sektoru u Bosni. Kao što je ranije dogovoreno, Joulwan je potpisao sporazum sa Rusima noseći svoj šešir kao komandujući general američkih snaga u Evropi a ne kao vrhovni zapovjednik NATO-a. Bio je to, kako je Perry kazao, „pravi istorijski trenutak". Ovaj sporazum ne samo da je omogućio rusku ulogu u Bosni nego je otišao dalje, ublažavajući rusko protivljenje proširenju NATO-a.

Svaki sastanak s Miloševićem tog dana prerastao je u raspravu o sankcijama. „Talbott je obećao akciju dovoda lož ulja i gasa u Beograd", rekao je srdito. „Zašto se to još nije desilo?" Svi u Daytonu složili su se o ovom pitanju i Kerrick je veliki dio dana proveo na telefonu s Washingtonom, u nastojanju da se to i postigne. Napokon, kasno uveče, Lake se složio da Sjedinjene Države dopuste dotok ograničene količine prirodnog gasa i lož ulja u Beograd, za upotrebu u domaćinstvima.

Kasno te noći predsjednik Tuđman vratio se u Dayton. Nadali smo se da će njegov dolazak dovesti do preokreta u dvije stvari čija je trenutna odluka bitna - Federacija i istočna Slavonija. Vozeći se od piste do njegovog kvartira, kazao sam mu da ćemo Warrenu Christopheru, kada se za dva dana vrati u Dayton, predočiti kompletne sporazume o oba pitanja.

DAN DEVETI: ČETVRTAK, 9. NOVEMBAR

Bio je to jedan od onih dana kada se, uprkos intenzivnoj aktivnosti na svim frontovima, ništa značajno nije desilo. Iskoristili smo Christopherov skori dolazak kao pritisak na ustupke svih strana, ali s malo uspjeha. Za ručkom u Oficirskom klubu, Milošević je prihvatio novi američki stav o lož ulju sa neskrivenom dosadom, ističući da se zamalo desilo ono što su bosanski Muslimani podnijeli. O „D.C. modelu" za Sarajevo izbjegavao je odgovor, ni prihvatajući ga ali i ne odbijajući. Zahtijevao je političku jednakost među etničkim grupama u Sarajevu, prijedlog koji smo odbacili jer bi to išlo na uštrb Muslimana koji bi bili izloženi srpsko-hrvatskoj koaliciji ili srpskoj opstrukciji. „Ovo nećemo čak ni iznijeti Izetbegoviću", rekao sam Miloševiću. „Dovelo bi u pitanje vašu iskrenost." Tako je pitanje Sarajeva ostalo na nuli.

Za vrijeme ručka, Milošević se pokušao obratiti Kerricku kao profesionalnom vojniku. Dok je svima na umu bio tek sahranjeni Rabin, Milošević se iz svoje normalne uloge šefa Srba prebacio u ulogu čovjeka koji rizikuje zbog mira. „Generale Kerrick", rekao je, „vi ste vojnik i dok je prestiž Amerike u pitanju, moja glava i moj život su bukvalno na kocki." Njihov razgovor bio je fascinantan, ali je više kao predstava nego suština. Iako su često žestoko izražavali neslaganje, Milošević je kontrolisao političku situaciju u Beogradu i vladao paljanskim Srbima.

Hrvati su preko noći povećali pritisak, pomičući svoje snage bliže istočnoj Slavoniji. Tuđman je ponovo nagovijestio da bi više volio osvojiti područje izravno u vojnoj akciji - kao što je ranije te godine učinio u druga tri dijela Krajine - a ne da se dogovara s Miloševićem. S druge strane, kako je istočna Slavonija graničila sa srbijanskom granicom, Tuđman nije mogao biti siguran u ishod. Zahtijevao je da američke trupe i američki general budu dio „tranzicionih snaga" koje će pojačati mirni preokret.

Bilo je razumno postaviti jedan broj američkih vojnika kao dio međunarodnih snaga pod IFOR-om; to bi osiguralo uspješnu implementaciju svih sporazuma. I bilo bi lako: put od sjedišta NATO-a u Mađarskoj do baze planirane za američke trupe u Bosni u stvari je prolazio kroz istočnu Slavoniju.

Pentagon je, pak, imao drukčije mišljenje. Uz podršku VNS, oni su raspravljali o tome da li bi dodavanjem mandata za Hrvatsku - mandatu u Bosni stvorili nepremostiv problem sa Kongresom. Bijela kuća je brzo odlučila da ne šalje američke trupe u istočnu Slavoniju, odluka zbog koje sam žalio; dodatne snage bile bi ograničene samo na nekoliko stotina, kao u Makedoniji, ali bi osigurale uspjeh u opasnom komadu regiona.

Teniski susret. Kasno poslijepodne Tuđman je pozvao Chrisa Hilla i mene da odigramo dubl na zatvorenom teniskom igralištu u Wright-Pattersonu. Tuđman, u izvrsnoj kondiciji za jednog sedamdesettrogodišnjaka, nije reskirao; u njegovoj zvaničnoj delegaciji bio je i jedan izuzetan teniser, ginekolog iz Zagreba. Sa prvim poenom, uz servu ginekologa, Hill je uputio oštar volej pored Tuđmana u mrežu. Prišao sam Hillu. „Polako s Tuđmanom; potrebna nam je istočna Slavonija", šapnuo sam. Hill, inače odličan igrač, samo je klimnuo. Servirao sam ponovo. Na moju drugu servu Tuđman je opalio loptu pored Chrisa. Otišao sam do njega. „K vragu i istočna Slavonija", rekao sam, „na kocki je naša nacionalna čast. Pobijedimo one momke." Ipak smo izgubili sa 6-2, 6-1, 6-4.

Nakon tenisa s Tuđmanom smo otišli u Oficirski klub na večeru sa vodećim američkim Hrvatima iz cijele zemlje. Na margini ovog događaja, koji je bio planiran da nam pokaže kako Hrvati uživaju

značajnu podršku domaćih Amerikanaca,[71] nastavili smo razgovor o istočnoj Slavoniji. Pregovori o istočnoj Slavoniji su me na više načina podsjećali na one od prije dva mjeseca između Atine i Skopja; dogovorena je većina detalja, ali je još uvijek nedostajalo političke volje i biće potreban veliki završni udarac. Činilo se da je vrijeme - koliko će „prelazna administracija" UN ostati u istočnoj Slavoniji - glavna prekretnica. Tuđman je insistirao na godini dana, dok se Milošević jednako držao na tri godine. Očit odgovor - kompromis od dvije godine - obojica su žestoko odbacili.

Chris Hill je ostao do 3:00 ujutro, radeći s ministrom spoljnjih poslova Milutinovićem. Koristeći Galbraithov-UN papir kao početnu tačku, učinio je napredak, iako je Milutinović, kao i obično, rekao da moraju „konsultovati" lokalne vlasti. U međuvremenu, Galbraith i Stoltenberg gurali su s pregovorima u regionu.

Bili smo duboko zabrinuti zbog ljudskih prava i ratnih zločinaca; Dayton je morao biti više od političkog dogovora. Stoga sam zamolio Miloševića da proširi svoju raniju podršku Shattuckovim putovanjima u Srpsku. Nekoliko dana kasnije, ovaj zahtjev doveo je do čudnog prizora: Miloševićeve specijalne vojne snage osiguranja pratile su Shattucka u Banja Luku koju nijedan američki zvaničnik nije posjetio nekoliko godina, dok je tražio pristup masovnim grobnicama ubijenih koje su navodno počinili Srbi. Putovanje je trebalo odgovoriti na optužbu da ne dijelimo dovoljno informacija sa Međunarodnim sudom za ratne zločine.

U prvih devet dana u Daytonu postigli smo veoma malo. Kasno te noći izrazio sam moje razočarenje Kati, kazavši joj kako mislim da su slabe naše šanse da se postigne dogovor. „Jednostavno ima previše posla a premalo vremena", rekao sam. „Milošević izigrava državnika, a ničeg se važnog ne odriče." Međutim, te noći moja najveća briga bili su Bosanci. Njihova interna razilaženja, koja su postajala sve gorča, paralisala su nas. „Odbijaju nam dati ozbiljne odgovore na većinu važnih pitanja", rekao sam. „Hrvatski, muslimanski pa čak i srpski članovi bosanske delegacije viču jedni na druge. Bez njihovih jasnih stavova, nemoguće je završiti pregovore.

- GLAVA 17 -

„Mir za sedmicu”

(10-17. novembar 1995)

/Britanski premijer/ Lloyd George nastoji postići dogovor sa Talijanima oko ugovora o Jadranu... Svi sjede oko mape. Naglašen je prizor kolača koji treba podijeliti. Lloyd George im demonstrira svoj prijedlog. Oni traže i Scala Novu. „Oh, ne!”, kaže LI. G., „ne možete to imati - to pripada Grcima!”... „Oh, ne”, šapćem mu, „tamo nema mnogo Grka.” „Ali ima”, odgovara, „zar ne vidite da je zeleno obojeno?” Tada shvatim da on moju mapu brka sa etnološkom mapom i misli da zeleno predstavlja Grke a ne doline, a smeđe Turke a ne planine. Lloyd George s humorom prihvata ispravku. Brz je kao vodomar.

HAROLD NICOLSON, *Mirotvorstvo* 1919.

DAN DESETI: PETAK, 5. NOVEMBAR

CHRISTOPHER I NJEGOV TIM VRATILI SU SE u Wright-Patterson u 9:30 sati, 10. novemb planirajući da tog jutra najave novi sporazum o Federaciji. Ali, ubrzo nakon slijetanja, bosanski Hrvati su nam rekli da neće potpisati Steinerov sporazum, kako je predviđeno, jer im ne daje dovoljno ovlasti. „Podizanje krvnog pritiska" - Kerrickova lakonska fraza - bio je tačan opis naše reakcije. Još jednom je naš plan precrtan dok smo se mi mučili da osujetimo neugodan poraz.

Christopher i ja smo odmah otišli do Tuđmana i zamolili ga da obuzda Hrvate. Ne izvinjavajući se zbog odlaganja, Tuđman je rekao da nema problem sa samim sporazumom o Federaciji, nego zbog Izetbegovićevog odbijanja da za Hrvate ostavi jedan od tri najviša položaja u *centralnoj* vladi predsjednik, premijer ili ministar spoljnjih poslova - Tuđman je ponekad bio grub, ali je bio u pravu.

Rekli smo Tuđmanu da ćemo, ako podrži Steinerov sporazum o Federaciji, insistirati da jedno od tri najviša mjesta u centralnoj vladi pripadne Hrvatu.

Tuđman je popustio i ceremonija je prebačena za poslijepodne. Odmah smo, preko parkinga, otišli da vidimo Bosance i preporučili da prihvate Hrvata kao premijera ili ministra spoljnjih poslova centralne vlade, kako bi se spasio sporazum o Federaciji. Rekao sam da je razuman ustupak za veliki dobitak srž državničke mudrosti. Ali ovaj će pridodati napetosti u bosanskom taboru, koji je već kipio intrigima, jer će ili premijer Silajdžić ili ministar spoljnih poslova Šaćirbey morati ustuknuti u korist Hrvata. Šaćirbey je bio vidno uzrujan. Ako iko mora da ode, znao je da će to biti on a ne Haris koji je imao političku bazu u Bosni.

Ostalo je manje od sat prije javnog potpisivanja sporazuma kada mi je predsjednik Federacije Krešimir Zubak u pismu poručio da neće prisustvovati ni ceremoniji niti potpisati sporazum. Hill i ja smo smjesta otišli kod Tuđmana koji je pročitao pismo i nasmijao se. „Ako Zubak ne potpiše", rekao je, „naći ćemo nekog drugog."

„To nije dobro", odgovorio sam. „Zubak mora biti dio ceremonije ili će biti zamijenjen kao predsjednik Federacije. Ne može se ponašati kako on hoće i nećemo mu dopustiti da upropasti Dayton. Poslali smo Hilla i Menziesa da vide Zubaka. Hrvat nije imao povjerenja u mnoge Muslimane i brinuo se da će ga novi sporazum oslabiti. Nismo obraćali dovoljno pažnje na dotjeranog i inače učtivog Zubaka, dijelom zato što nije dobro govorio engleski a dijelom što je bio zasjenjen društvenim ljudima kao što su Silajdžić i Šaćirbey. Postao je težak, povučen i zlovoljan. Hill i Menzies su rekli da će problem biti riješen ako Christopher i ja sjednemo koji minut sa Zubakom. Tako je i bilo. Polaskan ličnom pažnjom državnog sekretara, koji se s njim sastao petnaest minuta, Zubak je rekao da će prisustvovati potpisivanju.

Ipak, ceremonija koja je najavljivala novi sporazum o Federaciji, iako važan za budućnost Bosne, bila je mučna. Ponovo smo se sastali u Sobi B-29, a novinarima je prvi put od ceremonije otvaranja dozvoljen ulazak u bazu. Izetbegović i Tuđman jedva su obratili pažnju jedan na drugog. (Kako sporazum nije obuhvatao Srbe, Milošević koji se rugao cijelom procesu, nije bio prisutan.) Christopher je održao pomalo zanesen govor koliko je priličilo samom događaju. „Današnji sporazum vratiće život u Federaciju", rekao je. „Stvoriće zajedničke političke i ekonomske institucije koje će ujediniti dvije zajednice." Nastavio je:

Sporazum konačno daje Federaciji pravo da efikasno upravlja. Centralna vlada Bosne i

Hercegovine zadržaće ovlaštenja potrebna da očuva suverenitet zemlje, uključujući spoljnje poslove, trgovinu i monetarnu politiku. Većinu drugih odgovornosti, uključujući policiju, sudove, porezni sistem, zdravstvene i obrazovne institucije, prenijeće na Federaciju... Sporazum omogućuje podjelu prihoda i zajedničku carinsku upravu. Biće uklonjene unutrašnje carinske kontrolne tačke, koje su ranije krnjile Federaciju. Napokon, strane su se složile da ujedinjenje grada Mostara bude pod jedinstvenom upravom.

Naravno, ovaj impresivni sporazum bio je samo na papiru. Prateći mimiku članova dvije delegacije, zabrinuo sam se za provedivost Federacije, koliko za pregovore sa Srbima. Događaji će opravdati ovu zabrinutost. Dvije godine poslije Daytona, nije implementirano mnogo toga što je tog dana najavljeno a Mostar tek počinje da se vraća u normalu.

Polupreokret oko istočne Slavonije. Milošević i Tuđman još su bili podijeljeni oko dužine prelaznog perioda prije povratka istočne Slavonije Hrvatskoj - naizgled sitno pitanje, ali pitanje na kome su se obojica ukopali. Poslije tri sastanka sa svakim predsjednikom, nijedan se nije ni za pedalj pomakao. Vratili smo se u našu zgradu da preispitamo šta mi imamo na izbor. Christopher je morao otići za dva sata i mada smo željeli da se njegov dan završi preokretom, ništa nije bilo na vidiku. „Chris, šta mislite o dvofaznom pristupu - uz neke određene pomake u svakoj fazi?", rekao sam, dodavši u šali, „Zar vi kao veliki advokat ne možete smisliti nešto kreativno?"

Digavši se, Christopher je počeo brzo ispisivati nešto na žutom bloku papira. Rijetko ćemo vidjeti ovu stranu Warrena Christophera, a bio je u svom tipičnom i najboljem elementu - vješt advokat koji pravi nacrt sporazuma. „Prelazni period trajaće dvanaest mjeseci", čitao je, „a, zavisno od odluke Prelazne administracije, period se može produžiti, ali da ne prelazi dužinu prvog." Bilo je jednostavno. Christopherov tekst koristio je samo Tuđmanov broj - dvanaest mjeseci - ali je, u stvari, dozvoljavao do dvije godine, što će Milošević vjerovatno prihvatiti, za prelazak istočne Slavonije pod upravu Hrvatske. I Tuđman i Milošević mogli su ovaj sporazum drukčije predstaviti kod kuće, a dužina prelaska biti odlučena nakon godine.

Skoro smo otrčali u Miloševićevu sobu da mu predočimo Christopherovu ideju. Milošević je, bez oklijevanja, rekao da će prihvatiti prijedlog ako ga prihvati i Tuđman. „Gospodine predsjedniče, zaključimo ovo sada", odgovorio sam. „Pođimo zajedno kod Tuđmana i razradimo ovo prije nego što sekretar ode u Washington."

„Ne", rekao je Milošević. „Dopustite da ja sam vidim Tuđmana. Vratiću se s rešenjem." Odjednom je bio obijestan, ubijeđen da on može donijeti dogovor i za to dobiti priznanje.

Vratili smo se u moju sobu, gdje smo uznemireno čekali. Kroz Miloševićeve prozore preko parkinga mogli smo vidjeti dvojicu predsjednika kako idu gore dolje, gestikulirajući i očito vičući jedan na drugog. Prošao je sat. Napokon, neko je pogledao kroz prozor i skoro preplašeno rekao: „Da vidite ovo!"

Bio je to, zaista, zapanjujući prizor. Milošević i Tuđman išli su jedan uz drugog, skoro rame uz rame, preko parkinga prema zgradi. Ostali iz našeg tima brzo su se izvukli iz sobe, dok smo Christopher, Hill i ja sačekali naše goste. Trenutak kasnije, dvojica predsjednika su ušli i sjeli, nasuprot nama na malu sofa. Sjedeći tako blizu da su im se koljena doticala, podsjećali su na đake koji ponosno izvještavaju svog učitelja da su završili zadaću. „Rešili smo problem, gospodine sekretaru", rekao je Milošević. „Možemo se složiti s vašom formulacijom. Ipak, treba nam nekoliko

dana da ovo razradimo kako bi izgledalo da su pitanje odlučili lokalne vođe u istočnoj Slavoniji." Tuđman je klimnuo, ali ništa nije rekao.

Ovo nije izgledalo dovoljno jasno; iskustvo je pokazalo da ako postoji ikakva rupa neko će je iskoristiti. „Oprostite", prekinuo sam ga, „ali državni sekretar će se ovdje vratiti u ponedjeljak, na putu za Japan. Kada dođe, istočna Slavonija mora biti završena kako bismo mogli preći na naš glavni posao."

Gledajući pravo u Christophera, Milošević je rekao: „Obojica dajemo reč da će biti završeno, potpuno završeno, za sedamdeset dva sata." Ponovo je Tuđman klimnuo u znak da se slaže. Čim je sastanak završen, poslao je jednog od svojih najbližih saradnika, Hrvoja Šarinića, u Hrvatsku da bi sredio da se sve odvija prema planu.

Dok su pregovori išli prema novoj stepenici, nisam više mogao rezervisati ni sat za svakodnevne sastanke Kontakt grupe. Što sam manje vremena provodio sa Evropljanima, to su oni postajali nemirniji, ali što sam više vremena provodio s njima, to smo manje postizali. Ipak, nismo mogli zanemariti Evropljane, pa sam zamolio Johna Kornbluma, koji je stigao s Christopherom, da ostane u Daytonu. Iako je zbog ovog Evropski biro u Washingtonu ostao bez vrha, ovo mije oslobodilo mnogo vremena da radim direktno sa predsjednicima, dok se John bavio Kontakt grupom i drugim obavezama. O našim aktivnostima izvještavali smo Carla Bildta i njemu prepuštali da izvijesti ostale Evropljane. Znali smo da će ovo pozlijediti njihova osjećanja, ali tu nismo mogli mnogo uraditi.

Lekcija iz Christopherovog dolaska bila je jasna: posjetiće Dayton samo kada je problem skoro riješen, kako bi ga mogao pogurati preko crte. Sažimajući raspoloženje u Daytonu tog dana, general Kerrick je uočio ciklični model u našem raspoloženju koji je, šaleći se, opisao kao „direktno povezan s plimom i osekom Potomaca". „Svakih dvanaest sati /mi/ smo sigurni da ćemo propasti", napisao je, „a onda nađemo pravu šansu da isplivamo pri sljedećoj plimi."

Kada sam kasno te noći pozvao Kati, rekao sam da će naredna sedmica vjerovatno biti odlučujuća - ali bi mogla krenuti i drugim pravcem. „Ako ti tipovi žele mir, mogu ga imati za sedmicu", rekao sam. „Ako ne žele, ovdje možemo ostati i godinu. Ne želimo se vratiti shuttleu i ja ne želim ostatak života provesti u Daytonu."

DAN JEDANESTI: SUBOTA, 11. NOVEMBAR

Vrijeme je bilo očajno. Tokom dana susnježica je bez prekida padala, praćena hladnim vjetrom. Drhtali smo pokisli dok smo prešli kratak put od našeg kompleksa do Packy's.

Kasnije tog jutra, Tuđman je položio vijenac na spomenik Amerikancima palim u ratu. Jedini od prisutnih lidera sjetio se da je 11. novembar američki nacionalni praznik - Dan veterana ili Dan prekida neprijateljstava za stariju generaciju koja će, kao i Tuđman, zauvijek upamtiti jedanaesti dan jedanaestog mjeseca kada je završen Prvi svjetski rat. General Clark i ja odvezli smo se s njim do spomenika koji se nalazi pored kapije kolibe kakvu su piloti u Drugom svjetskom ratu koristili za sastanke. Dok smo sjedili na drvenim klupama ispred postolja na kome su prikazane mete za bombardovanje Njemačke 1945, Tuđman je izrekao uzbuđen govor naglašavajući svoju ulogu pripadnika pokreta otpora u Drugom svjetskom ratu. Bio je to dio Tuđmanovog nastojanja da naglasi da je bio protivnik fašizma, kao da se brani od opšte međunarodne kritike da rehabilituje pronacistički ustaški režim iz '41-'45 - pokret koji je predstavio kao nacionalistički ali su ga drugi vidjeli kao rasistički i antisemitski. Njegova televizijska ekipa snimala je cijeli prizor za emitovanje kod kuće, dok je kiša bubnjala po krovu malog svetilišta.

Tuđman se dobro osjećao - kako je to Gabraith znao reći, bio je „na jednom od svojih uzleta". Sjedio je u svojoj sobi, kušajući skori trijumf u istočnoj Slavoniji, koji će upotpuniti oslobođenje teritorija izgubljenih u ratu od 1991. sa Srbijom. Ali Galbraithovi izvještaji su zbunjivali; lokalne vlasti u istočnoj Slavoniji očito nisu primile naređenje od Miloševića da potpišu sporazum i Peter, jureći između Zagreba i istočne Slavonije po gadnom vremenu, plašio se da neće prihvatiti sporazum o kome se razgovaralo u Daytonu. Kada smo se Hill i ja odlučno požalili Miloševiću, nasmijao se zbog naše zabrinutosti. Dogovor je, rekao je odrješito, postignut. Galbraith je potvrdio telefonom kasnije tog dana.

Za Miloševića, ključ sporazuma ležao je u činjenici da će ga, daleko od Daytona, potpisati neki lokalni srpski vođa. lako je Milošević želio priznanje u Daytonu, nije želio da njegovi prsti budu vidljivi u regionu. Za Tuđmana, rezultati su bili spektakularni; istočnu Slavoniju vratiće bez rata. Za Sjedinjene Države, to je značilo da smo uspješno vratili dio Hrvatske njenom punopravnom vlasniku bez novog rata, koji je samo sedmicama ranije izgledao neizbježan. Sa ovim smo razriješili i pitanje koje je apsolutno bilo preduslov za širi mir.

Od ovog sporazuma najviše će dobiti imati Hrvati i značajan broj etničkih Mađara koji su u tom području živjeli prije 1991. i koji će se sada moći vratiti svojim kućama. Ali sporazum neće biti moguć ukoliko i Hrvati ne garantuju prava Srbima u tom području, koji su se s razlogom plašili da će biti istjerani čim Zagreb preuzme kontrolu. S obzirom na brutalnost Hrvata prema Srbima u drugim područjima koja su „oslobodili", ovo nije bilo van pameti. Problem je bio na snazi i maja 1997. kada je, za vrijeme putovanja u region, novi državni sekretar Madeleine Albright javno kritikovala Tuđmanovu vladu zbog kršenja prava Srba u istočnoj Slavoniji i drugim dijelovima Hrvatske.

Poslije jedanaest dana učmalosti, sporazum od 11. novembra o istočnoj Slavoniji trenutno je vratio kredibilitet Daytonu. Nadali smo se da će to dovesti i do produktivne diskusije o mapi. Ali kada su mape rasprostrte, ponovo smo udarili o zid, kao i u vrijeme šestosatne sesije o mapi tri dana ranije. Nije bilo zamaha - ništa od daha iz istočne Slavonije, niti vrijednosti napretka koji smo postigli o političkim pitanjima.

Milošević je počeo „dan mapa”, kako je to Kerrick opisao, predstavljajući nam jednu koja je bila smiješna. Kada sam Miloševićevu mapu pokazao Izetbegoviću, on je ružno reagovao, što je pojačalo napetost u bosanskoj delegaciji u kojoj je, činilo se, bilo sve gore. Silajdžić je sjedio u svojoj sobi, dva metra preko hodnika, posmatrajući nas kako dolazimo i odlazimo s mapama, ali nam se nije pridružio, pa sam poslije sastanka sa Izetbegovićem otišao kod njega.

„O čemu se ovdje radi?”, upitao sam. „Zašto niste na ovim sastancima? Počeli smo razgovore o mapama a vi niste čak ni u sobi.”

Silajdžić je bio vidno potišten. U njegovom raspoloženju bilo je očaja i jedva potiskivanog bijesa. „Vidite li protiv čega sam! Ne znam šta se tamo događa! Vidite li kakvu strašnu zbrku prave od ovog?”

„Harise, morate se uključiti u ovo”, rekao sam. „Potrebni ste vašoj zemlji a i nama. Sekretar Christopher se vraća za četrdeset osam sati. Ako ne bude napretka, preporučiću mu da ovo prekinemo...”

„Da suspendujete ili da okončate?”, upitao je Haris, malo se smirivši. Bilo je to isto pitanje o kome je raspravljao naš tim.

„Suspendovati. Možda opet krenuti sa shuttleom. Nisam siguran.”

„To je pogrešno”, rekao je Haris naglašeno. „Zaprijetite da ćete završiti konferenciju jednom zauvijek. To će privući pažnju.”

Silajdžićevo stanovište imalo je smisla. Otišao sam direktno u Miloševićevu sobu i rekao da ćemo razmisliti o zatvaranju konferencije ako on ozbiljno ne prihvati pitanja o teritorij ama.

„To je greška Muslimana”, odgovorio je Milošević. „Oni su zatucani i glupi. Oni - "

„Nije riječ o tome. Treba da postignemo napredak ili da prekinemo. Došlo je vrijeme za razgovore, licem u lice, između vas i Bosanaca. Predlažem da počnete sa Silajdžićem. On je u svojoj sobi. Hoćete li odmah otići kod njega?” Vratio sam se Bosancima, svrativši kod Izetbegovića da dobijem njegov pristanak za sastanak. Izetbegović se spremno složio, videći prednost za sebe ako Silajdžić preuzme kormilo - a s tim i rizike - o teritorijalnim pitanjima.

Dok smo Silajdžić i ja išli po kiši i susnježici do srbijanske zgrade, sa dragocjenom mapom pokrivenom plastikom, stavio sam ruku na njegovo rame i rekao: „Harise, ovo je možda najvažniji sastanak u vašem životu i ako uspije, biće još takvih.” Šutke je klimnuo. „Ostaviću vas dvojicu same”, rekao sam kada smo stigli do vrata zgrade. „Samo jedno, Harise. Molim vas, ne gubite živce. Kontrolišite se. Ako imalo bude sličan našim sjednicama s Miloševićem, sastanak može postati zanimljiv upravo kada pomislite da je završen.” Otišao sam na rijetku gozbu - opuštenu večeru u gradu s kolegama. Kada smo se kasno noću vratili, čuli smo da su njih dvojica više od dva sata ostali sami. Bilo je prekasno da saznam nešto više prije jutra, ali mi je i to izgledalo ohrabrujuće.

DAN DVANAESTI: NEDJELJA, 12. NOVEMBAR

Dan je počeo s dugo očekivanim vijestima iz Hrvatske: sporazum od četrnaest tačaka o istočnoj Sloveniji konačno je potpisan. U Washingtonu, Zagrebu i Zapadnoj Evropi bilo je oduševljenja zbog sporazuma, ali rezigniranosti među Srbima. „Mislim da smo iskusili početak kraja rata u bivšoj Jugoslaviji", rekao je neumorni Thorvald Stoltenberg koji je u ime Ujedinjenih nacija u regionu bio svjedok sporazuma. Predsjednik Clinton je to nazvao „velikim korakom prema miru".

Porodična posjeta. Ova nedjelja posebno će mi ostati u sjećanju zbog posjete udovica i djece Boba Frasurea, Joea Kruzela i Nelsona Drewa Wright- Pattersonu.

Nisu svi odobravali posjetu. Neke moje kolege plašile su se da bi nas to moglo odvratiti od naše primame misije ili nepotrebno rastužiti porodice. Prvi razlog se činio pogrešnim; mogli smo savladati i ekstra teret. Što se tiče drugog, insistirao sam da njima prepustimo da odluče. Sve tri udovice su rekle da žele doći sa svojom djecom. Željele su da bolje shvate zbog čega su njihovi muževi živjeli i umrli, a željele su sresti i trojicu predsjednika. Da bismo osigurali da se njihovo putovanje ni na koji način ne zloupotrijebi, skoro nikom nismo ni rekli za njihov dolazak a štampa to nikad nije objavila. Ovo je bila privatna posjeta.

Jan Lodal, glavni zamjenik podsekretara odbrane, koji je toliko učinio da podrži naš tim, dovezao ih je u Dayton vojnim avionom. General Farrel i ja dočekali smo avion koji se spustio u olujnoj mećavi i na niskoj temperaturi. Odveli smo porodice - Katharinu Frasure, Gail Kruzel, Sandy Drew i šestero djece, po dvoje iz svake porodice - direktno u Sobu B-29 i pokazali im gdje se konferencija održava. Djeca su reagovala na različite načine. Neka su bila uzbuđena zbog posjete, ali su druga uzmicala, još potištena, i nisu billa kadra da ovu sterilnu konferencijsku prostoriju povežu sa gubitkom njihovih očeva. Kada su se svi smjestili, ja sam rekao: „Danas ne bismo bili ovdje da nije bilo Boba, Joea i Nelsona. Oni su s nama ovdje u Daytonu, cijelo vrijeme." U sred naše napetosti u razgovorima sa trima stranama, odjednom je nastupio trenutak pun emocija i meni je bilo teško da završim.

Rosemarie je sredila da se svaka porodica privatno sretne sa svakim predsjednikom. Na kraju poslijepodneva, upriličili smo prijem na kome su bili i trojica predsjednika. Ponovio sam moje ranije riječi i zamolio za minutu šutnje. Zatim su porodice otišle.

„Vika, ljutnja prožima razgovore o mapi", rekao je Kerrick Lakeu. To, u stvari, nije bila prava ocjena. I dok su tri porodice s trojicom predsjednika bile na sastanku, punom emocija, mi smo istrpjeli beskonačnu seriju nazadaka od istih ljudi.

Silajdžić je počeo dan raspoložen. Mislio je da je njegov sastanak sa Miloševićem prethodne noći doveo do stvarnog pomaka. Ali Milošević je ponudio još jednu smiješnu mapu po kojoj bi pet važnih gradova u centralnoj i zapadnoj Bosni bili pod srpskom kontrolom. Milošević je takođe dao neobičnu sugestiju - da mi predstavimo *njegovu* mapu kao američki prijedlog.

Poslije ručka s porodicama, Silajdžiću smo pokazali Miloševićevu mapu. Prvo sam ga upozorio da mu se neće dopasti ono što će vidjeti, ali moja opomena nije imala nekog efekta. Kada je Silajdžić vidio mapu, razbjesnio se. Žestoko mašući rukama, sijevajući očima po sobi kao da traži izlaz, krajnje uzbuđen koračao je gore-dolje. Napokon se pribrao, ali me je njegova reakcija uznemirila. Ne

bi trebalo da ga ovo toliko uzdrma; ovo je samo bio dio predstave koju je Milošević postavljao. Nije li ovo „groznica zatvorenog prostora" na koju su nas upozorili Jimmy Carter i Hal Saunders?

Sada smo shvatili da će svaka mapa koju su iscrtale strane biti gora od prethodne. Sljedećeg dana, moraćemo predočiti našu mapu - dugo očekivanu „američku mapu". Ako to ne uradimo, nikad se nećemo maknuti.

„Perleova cijena". Iako je prošla ponoć, dugi dan još nije bio okončan. Vratio sam se u američku zgradu gdje su skoro svi bili budni, u grozničavoj pripremi za utorak, kada će se vratiti Christopher. Dok su Clark i Pardew pripremali našu prvu mapu „made in USA", Chris Hill je radio na završnim detaljima za sporazum o istočnoj Slavoniji. Owen i njegov tim advokata nastavili su da prave nacrte zakona za izbore, ustavne amandmane i razne verzije „D.C. modela" za Sarajevo. U međuvremenu, Kornblum i ja iščitavali smo bosanski odgovor na Aneks 1-A, koji smo, zbog stenografisanja nazvali „Perleova cijena".

Iako su mnoge Perleove sugestije bile neprihvatljive ili nevažne, bilo je jasno da je njihova opšta namjera jačanje uloge IFOR-a - što smo i mi željeli. Na kraju, iz 150 Perleovih sugestija iskuhali smo 50 skupina. Preporučili smo da se prihvati 35, a odbaci samo 15. Neke izmjene bile su značajne, ali da bismo ih provukli kroz Washington trebali smo tu činjenicu ublažiti. Pozvao sam Sandya i Strobea da naglasim koliko je važno odobriti što više izmjena. Sandy Berger je zakazao sastanak Komiteta zamjenika za sljedeći dan da bi nam iznijeli konačan američki stav.

U isto vrijeme, u Washington smo poslali jedini dokument koji su Rusi ikad donijeli u Dayton: njihovo viđenje vojnog aneksa. Iako je Perleova cijena tražila da se ojača IFOR, ruski nacrt je to isprecrtao, dodijelio veću ulogu UN, skresao ovlaštenja zapovjednika IFOR-a i ograničio upotrebu sile samo na samoodbranu. Kako su Rusi izabrali da služe pod američkim zapovjednikom a ne da budu dio IFOR-a, bilo je relativno lako zanemariti njihove sugestije. Problem smo prebacili Strobeu i Waltu Slocombeu i zamolili ih da direktno razgovaraju s Rusima.

DAN TRINAESTI: PONEDJELJAK, 13. NOVEMBAR

Iscrpili smo se govoreći jedan drugom da će ovo biti odlučujuća sedmica.Zabilježili smo da smo sada, sa trinaest dana, dostigli Camp David.

Dan nije bio dobar. I Izetbegović i Tuđman su se povukli u svoje sobe i odbili da se sretnu jedan s drugim ili s Miloševićem. Izetbegović je također prestao da razgovara sa Silajdžićem. Sada smo se vratili pravim „susjedskim" razgovorima i svaki član našeg tima bio je u pokretu, radeći na aneksima, raspravljajući o detaljima mape, pregovarajući o Perleovoj cijeni sa Komitetom zamjenika u Washingtonu.

Clark i Pardew predstavljali su delegaciju na telekonferenciji sa Bergerom i Komitetom zamjenika o vojnom aneksu. Sandy ih je provodio kroz dokument, a zamjenici su prihvatili skoro svih trideset pet prijedloga koje smo podržali. Na žalost, odbacili su prijedlog da se izbriše član o jednogodišnjem limitu za IFOR. Mislio sam da to samonametnuto ograničenje ne pripada dokumentima iz Daytona. Ali Bijela kuća i Pentagon, koji su nas ranije odbili po ovoj tačci, učinili su to opet, iz straha da bi njeno ispuštanje moglo povući za sobom protivljenje Kongresa. Ograničenje na jednu godinu ostalo je u nacrtu sporazuma.

Zamjenici su odbacili još jedan važan Perleov prijedlog: stvoriti „mehanizam" za istragu osumnjičenih ratnih zločinaca, „posebno svih sadašnjih ili budućih vojnika.... /i/ nadzirati /njihovo/ otpuštanje iz tih snaga". Mislio sam da je ovo, iako mlako sročena, kreativna ideja koja zaslužuje da bude dotjerana i ugrađena u završni sporazum u Daytonu. Washington se nije složio; gledao je na to kao na korak prema misiji puzanja. Kada se sada na to osvrnem, još uvijek je čudno i tužno da su Pentagon i NATO tako odlučno odbacili prijedloge koji bi IFOR-u dali veća ovlaštenja u Bosni - uveliko pomogli implementaciji sporazuma.

Berger je većinu ostalih izmjena bez problema progurao kroz Komitet zamjenika. Sada smo mogli uobličiti ovaj važan dio daytonskih sporazuma koji snagama predvođenim NATO-om daje ovlaštenja i mogućnost da se brane. Ovo nije dolazilo u pitanje: angažovanje Richarda Perlea popravilo je vojni aneks. Toliko je bio dragocjen njegov doprinos da sam ga pozvao nekoliko dana kasnije s prijedlogom da se vrati i Bosancima pomogne i oko drugih pitanja, ali mu njegov raspored to nije dozvoljavao.

Podsticanje Bosanaca. Od mnogih problema s kojima smo se tog dana suočili jedan nas je, kako sam napisao Christopheru kasno te večeri, najviše mučio - „neizmjeran problem da bosansku vladu uključimo u ozbiljne pregovore". Očajnički tražeći ključ za sve podjeljeniju delegaciju iz Sarajeva, u podne sam poveo Silajdžića u dugu šetnju, lako je još uvijek bilo hladno, sunce je konačno granulo i dok smo hodali tihim ulicama vojne baze, pokušao sam doprijeti do ovog inteligentnog, teško pristupačnog, često izmučenog čovjeka, igrajući na njegov osjećaj za istoriju. Ovaj pristup nije nigdje odveo; Haris je bio bijesan na Srbe i Hrvate i neraspoložen zbog svog položaja u bosanskoj delegaciji.

Promijenivši ton, upozorio sam ga da će Christopher razmisliti o zatvaranju razgovora ako ne napravimo napredak. Rekli smo to i ranije, ali sam dodao da će, „ako se prekid pripiše Sarajevu, biti ozbiljnih posljedica" za njegovu vladu, uključujući moguću suspenziju našeg plana za opremu i obuku

snaga Federacije.

Ovo je razbjesnilo Harisa. „Ne smijete nam nikad, nikad prijetiti na takav način", rekao je dok smo prolazili pored urednih kuća majora i pukovnika, praćeni osobljem iz osiguranja. „Nikad nećemo popustiti pred ucjenom." U glasu mu je bilo skoro nekotrolisanog bijesa. „Mi, Harise, vama ne prijetimo", rekao sam, „samo nastojimo da vam predstavimo situaciju kako je mi vidimo. Ne možemo vječno ostati u Daytonu, a nigdje ne odmičemo po pitanju mape." Žalio sam Harisa: on je bio i pritiješnjeni branitelj svoje zemlje i pritiješnjena žrtva zavjere u njegovoj delegaciji predvođenom Šaćirbeyem.

Ključna pitanja o mapi - konačno deflnisana. Brzo smo hodali gore dolje preko kvadranta, dok je Clark nosio dragocjene mape. Svaki predsjednik zauzeo je čvrst stav o ključnim pitanjima iako je Milošević prepustio neka područja, kao što je Livanjska dolina koja povezuje Sarajevo i Bihać, koja su već bila u rukama Federacije. Krajem dana imali smo četiri jasne slike najvažnijih teritorijalnih pitanja:

1. *Sarajevo.* „D.C. model" je još bio na stolu; pitanje je još bilo neriješeno.

2. *Brčko i posavski koridor.* U prvobitnom planu Kontakt grupe iz 1994., Brčko, sporni grad na hrvatskoj granici na Savi, „riješen" je komplikovanim prijedlogom koji je grad vraćao Muslimanima i sužavao posavski koridor pod kontrolom Srba - najvažniju vezu između Srbije i srpskog dijela zapadne Bosne - na *trideset metara* prolaza ispod željezničkog mosta. Ovu ideju „prihvatio" je Milošević koji je znao da nikad neće biti implementirana. Ali isti sporazum opsjedao je i Izetbegovića koji je insistirao da bude ispunjen. S druge strane, Milošević je tražio njegovo proširenje.

3 . *Goražde.* Morali smo stvoriti održivu kopnenu vezu između ove muslimanske enklave u istočnoj Bosni i Sarajeva.

4 . *Posavski „džep".* Da ne bi bilo zabune sa susjednim posavskim koridorom, Posavina je plodno područje južno od hrvatske granice, koje obuhvata oko tri procenta ukupnog zemljišta u Bosni. Početkom rata, Srbi su je osvojili i protjerali preko 135.000 Hrvata s njihove zemlje. Važna je napomenuti da je Posavina u blizini rodnog doma predsjednika Federacije Zubaka.

5. *Srebrenica i Žepa.* Izetbegović je želio da se jasno razumije da su ova dva grada u istočnoj Bosni, krajnji simboli etničkog čišćenja, još uvijek na njegovoj listi ciljeva u Daytonu. Znao je da ih neće vratiti, ali kako su prema mapi Kontakt grupe iz 1994. pripadali Federaciji, nije želio da se odrekne a da ne dobije nešto zauzvrat.

6. *Bosanski Novi.* Ovo je bio grad, na međunarodnoj granici s Hrvatskom, gdje su Srbi sredinom septembra zaustavili Hrvatsku vojsku. Bila je to još jedna važna željeznička raskrsnica, vitalna veza na riječnom putu za robu koja rijekom Savom ide do Jadrana.

Bilo je mogo drugih spornih područja, ali su ova izgledala najvažnija. Od šest sigurno su najkritičniji bili Goražde, Sarajevo i Brčko. Koliko god su ova prva dva bila teška, sumnjali smo da će pitanje Brčkog biti najteže.

„Završetak ili zatvaranje". Cijeli dan i duboko u noć tim za mapu i timovi za političko-ustavna pitanja pregovarali su na paralelnim kolosijecima sa trojicom predsjednika i njihovom svitom. Pred

ponoć, Silajdžić i ja smo opet krenuli u kraću šetnju. Haris je bio boljeg raspoloženja od mene. „Danas je bio najbolji dan do sada”, rekao je na moje iznenađenje. „Mir je na vidiku.” Bio je uzbuđen što smo se napokon usredsredili na posljednji i najkritičniji niz pitanja; ja sam bio potišten zbog problema na koje smo još nailazili na svakom koraku, posebno u njegovoj delegaciji.

Kada smo završili šetnju, Warrenu Christopheru sam poslao prilično pesimističnu „scenografiju” pred njegovu posjetu sljedećeg dana. Bilo je to prvi put da smo Washingtonu predočili naš stav - da ćemo, ako ne uspijemo, radije zaključiti nego suspendovati. „Moramo preinačiti vaše putovanje”, napisao sam:

Iako prvobitno zamišljen kao mogući skori dolazak, sada postaje posljednje upozorenje na vašem putu za Japan, uz jasnu poruku da ćemo, kada se vratite, morati ili završiti ili zatvoriti...

Četrnaestog dana nalazimo se tamo gdje smo bili osmog ili devetog dana. Mnogo je ovdje postignuto... ali pitanja koja ostaju obuhvataju većinu onih bitnih, osim izbora, gdje smo napravili značajan napredak. Najneugodnije je što imamo seriju emotivnih diskusija o mapi u kojima se Bosanci stalno predomišljaju. Iako su Bosanci poput prijatelja koji iskušavaju strpljenje, Milošević je često izravno lagao o stvarnim podacima ili mijenjao stav kada bismo pomislili da smo nešto zaključili. Što se tiče Tuđmana, on brzo postaje kralj Daytona...

Vi možete početi ovu konferenciju kombinacijom pritiska, retorike i direktnog uključenja o nekim pitanjima gdje vi možete prekinuti učmalost... Sve strane žele mir, ali još ne znaju kako da dođu do njega. Nadaju se da ćete im vi pomoći da se prestanu međusobno ubijati - a isto tako i mi.

DAN ČETRNAESTI: 14. NOVEMBAR

Rasprava u Washingtonu oko saveznog budžeta bacala je tamne sjene preko Daytona, koje je bilo teško definisati ali su bile sve uočljivije. Kako je savezna vlada, obavljajući poslove od dana do dana, bila otvorena samo za „bitne operacije", u Bijeloj kući je bilo protuslovnih emocija zbog činjenice da će sporazum u Daytonu dovesti do slanja dvadeset hiljada američkih trupa u Bosnu, uz troškove procijenjene na dvije milijarde dolara za prvu godinu. S jedne strane, svi su shvatali posljedice neuspjeha u Daytonu. S druge strane, predsjednikovi savjetnici za unutrašnju politiku bili su doboko zabrinuti da će, pred takvim budžetskim problemima, Kongres i američki narod biti dvostruko protivni slanju trupa u Bosnu.

Domaća kriza uzela je svoj danak i u drugim poljima spoljnje politike. U posljednjem trenutku predsjednik Clinton je zaključio da ne bi bilo umjesno učestvovati na samitu azijsko-pacifičkih lidera u Osaki kada su mnoge vladine službe zatvorene, pa je odlučio da potpredsjednik Gore i sekretar Christopher predstavljaju Sjedinjene Države. Christopher je planirao dan provesti s nama, zatim odletjeti u Osaku na sastanak lidera azijsko-pacifičkog regiona, propustiti preostali dio azijskog putovanja i vratiti se u Dayton.

On je, kao i obično, dan počeo s detaljnim briefmgom u Hope Centru, gdje je za njega uvijek bio rezervisan apartman. Sve do do ponoći, on i ja smo prelazili kvadrant, raspravljajući, moleći, prijeteći i dodvoravajući se trojici predsjednika. Na svakom sastanku, naglasili smo novu temu, prethodne noći skiciranu u memorandumu za Christophera, iako se suzdržao od izjave da će zatvaranje Daytona biti stalno; želio je držati otvorenom mogućnost povratka shuttleu ili nastavku razgovora u Evropi. Međutim, osjećao sam da poslije Daytona novi američki shuttle ne bi bio efikasan. Neki u Washingtonu smatrali su da bi vođenje razgovora u Evropi pomjerilo teret neuspjeha sa američkih domaćina na Evropljane, ali je najuži tim zaključio da je u Daytonu sve ili ništa.

Christopher se nadao da njegova posjeta Daytonu može donijeti preokret za Sarajevo. Ali nije bilo takve sreće. Cijelog dana Milošević se poigravao sa „D.C. modelom", isprobavajući na nama razne neprihvatljive verzije tog modela. Na kraju dana, nismo dospjeli nigdje po pitanju Sarajeva.

Najteži sastanci bili su sa Izetbegovićem. Na posljednjem od naša tri sastanka tog dana, pokušali smo razgovarati s bosanskim predsjednikom unoseći lični ton. Podsjetili smo ga na sva dobra koja mir može donijeti i nabrojali bitne uspjehe koje je proces već donio Bosni: obustavu neprijateljstava, dizanje opsade Sarajeva, djelimično otvaranje puteva, štete koje je bosanskim Srbima nanijelo bombardovanje NATO-a, paket Svjetske banke od pet milijardi dolara koji je čekao zemlju nakon sporazuma o miru, program „opremi i obuči" za Bosansku armiju. Christopher je zaključio s dramom neubičajenom za njega. „Predsjednik Clinton je stavio ogroman ulog da se spasi Bosna. „Ali ni on neće više pomagati vašoj vladi ako vi postanete prepreka za sporazum u Daytonu." Izetbegović nije ništa odgovorio i činilo se kao da nije dirnut Christopherovom izjavom.

Kasno u noći Christopher je otputovao u Aziju, razočaran što je proveo dan u Daytonu a ništa nije postigao. Christopher je predsjedniku uputio neodređen izvještaj. „Dayton", rekao je, „nudi mučne nagovještaje da mirovni sporazum uopšte može biti moguć. U povoljnim trenucima, moguće je vidjeti konačan oblik mape... Ali, to je sve na klimavim nogama." Izrazio je nadu da će, u njegovom odsustvu, pregovarači biti kadri „popuniti uspjeh" njegove posjete onim što je nazivao „Holbrookeovo agresivno tutorstvo". Iako se „optimistični scenario možda neće ostvariti", dodao je,

„dovoljno je i očekivanje da bi se opravdalo što je propuštena državna posjeta Japanu". Christopher se još opirao jedinom izboru između završetka i zatvaranja, pa je predsjedniku rekao će, ako do početka naredne sedmice ne postignemo sporazum, „vjerovatno biti potrebno suspendovati pregovore na najboljoj mogućoj osnovi".

DAN PETNAESTI: SRIJEDA, 15. NOVEMBAR

Nije bilo pomaka kod bitnih teritorijalnih problema, ali su pregovarači imali napretka u drugim pitanjima, uključujući izbore. Međutim, ostalo je neriješeno jedno pitanje vezano za izbore: kako i gdje izbjeglice treba da glasaju. Da li će im biti dozvoljeno da glasaju u zemljama gdje su našli utočište ili od njih treba tražiti da se vrate kućama? A šta je, na primjer, bila kuća za jednog bosanskog Muslimana koji je istjeran iz svoje kuće u Banja Luci i sada živi u Frankfurtu, s malo izgleda na povratak? Da li da glasa u Banja Luci ili za kandidate u nekim područjima Federacije u kojima nikad nije živio? Uspjeh Daytona zavisiće od tih komplikovanih ali realnih pitanja. U vrijeme pregovora u Kambodži 1992, pod okriljem Ujedinjenih nacija, problem glasanja izbjeglica posljednji je riješen; mi smo u Daytonu očekivali sličnu dramu po istom pitanju u posljednji momenat.

Nijemci su posebno bili za ovo zainteresovani. Sa preko tristo hiljada bosanskih izbjeglica u zemlji, Njemačka je željela smanjiti teret koji su izbjeglice nametnule na socijalne službe i budžet. I druge zemlje imale su slične probleme, iako ne tako teške. Bon je Wolfgangu Ischingeru dao jednu odlučnu uputu: svaki sporazum mora ohrabriti izbjeglice da se vrate kućama. Ischinger je predložio da se izbjeglicama dozvoli da glasaju samo ako u vrijeme glasanja iskažu namjeru da se vrate u Bosnu. Ovaj prijedlog ugradili smo u nacrt sporazuma, iako je bilo jasno da to za Njemačku nije dovoljno.

Kasno poslijepodne, Tuđman je otišao za Zagreb da predsjedava otvaranjem novog Hrvatskog parlamenta. Obećao je da će se vratiti za nekoliko dana. Na našem posljednjem sastanku prije odlaska, ponovo je zatražio da američki general bude zadužen za prelazne ovlasti Ujedinjenih nacija u istočnoj Slavoniji - obećao sam da ću se odlučno založiti za ovaj njegov zahtjev.

Tog dana postigli smo sporazum o jednom drugom važnom pitanju: odnos između zapovjednika IFOR-a i visokog predstavnika - iako to, po mom mišljenju, nije bio dobar sporazum. Iz štaba u Belgiji general Joulwan je od početka pregovora stalno upozoravao Clarka i mene da „nikad neće prihvatiti" odredbu, bez obzira koliko slabu, koja uvodi odnos između zapovjednika IFOR-a i Bildta koji je predložen za prvog visokog predstavnika. Jer, kao vrhovni zapovjednik savezničkih snaga u Evropi, general Joulwan nije bio dio američkog vojnog lanca komandovanja, imao je ovlaštenje da odbaci „smjernice" iz Washingtona o svakom pitanju koje uključuje njegovu komandu. Njegov veto na svaku formalnu vezu između dva visoka zvaničnika u Bosni ostaviće nesretno naslijeđe, kako je to kasnije napisala Pauline Neville-Jones:

Ili visokom predstavniku treba dati veća ovlaštenja ili civilnu implementaciju prihvatiti s manje ambicija... Mnogo je gorčine oko uloge visokog zvaničnika UN na terenu, koji je došao u neke kvartire da naznači civilno uplitanje u vojni lanac komandovanja. Ova situacija navela je američke pregovarače u Daytonu da ne prihvate da se u strukture implementacije uključi bilo koje tijelo koje za civilnog administratora i vojnog zapovjednika predstavlja forum za diskusiju i traženje rješenja za probleme i pitanja koja prevazilaze njihove odgovornosti... Uplitanje se ne treba brkati sa unapređenjem saradnje.[72]

Radnja i razgradnja. Ovog petnaestog dana pregovora, u Bijeloj kući je održan sastanak vrhovnika oko dogovora o posljednjim neriješenim internim pitanjima. Clark, Komblum i Gallucci

sastanku su prisustvovali putem sigurnosnog video-kanala. Donesena je i odluka o najspornijem i najkritikova- nijem aspektu naše politike: da li obučavati i naoružati Federaciju ili pokušati smanjiti sveukupan nivo naoružanja u Bosni.

Bila je to jedna od najvećih naših dilema. U idealnoj zamisli, nekoliko vojski Bosne i Hercegovine trebalo bi oštro srezati po obimu i ujediniti u jedinstvene snage pod kontrolom centralne vlade. Međutim, NATO je odbio prihvatiti implementaciju takve politike kao dio svoje misije. Kako je to Pauline Neville-Jones napisala kasnije, ovo je uništavalo svaku nadu da se „strane u Daytonu slože da dijele vojne ovlasti".[73] Tužno je što ćemo morati svakom entitetu dozvoliti da u jedinstvenoj zemlji zadrži svoju vojsku - to je osnovna greška u našoj poslijeratnoj strukturi, ali ipak neizbježna s obzirom na nametnuta ograničenja svemu što su snage izvana voljne da urade.

Tako je se ponovo iskrsnuo najsporniji program za Bosnu - naoružati i obučiti bosanske Muslimane. Verzija o kojoj se raspravljalo bila je poslijeratna varijanta prvobitnog prijedloga da se naoružaju Muslimani, za što se zauzimala moćna grupa senatora predvođenih liderom republikanske većine Bobom Doleom i dvojicom demokrata, Joe Liebermanom iz Connecticuta i Joe Bidenom iz Delawarea. U Washingtonu su se vodile oštre rasprave oko ovog prijedloga kome se Administracija protivila pod izlikom da bi to predstavljalo kršenje embraga UN na oružje.[74] Suočavajući se s porazom u Kongresu oko ovog pitanja, predsjednik Clinton se obavezao da će se u slučaju mirovnog sporazuma Sjedinjene Države potruditi da se Federacija opremi i obuči do nivoa „izjednačenih snaga na igralištu" da bi se mogla braniti. Vojska je mrzila ovu ideju, uvjerena da će povećati šanse za novi rati i potkopati njihovu želju da budu „pravedne" u provođenju mirovnog sporazuma. Također su se plašili da će mirovne snage postati meta srpske odmazde ako Sjedinjene Države uzmu učešća u programu koji je nazvan „Opremi i obuči". Naši evropski saveznici su čak zauzeli odlučniji stav protiv ovog programa.

Uprkos opredjeljenju predsjednika, Pentagon je nastavio da se u svakoj internoj raspravi o politici protivi vojnoj pomoći Federaciji. Predvođeni Shalikashviliem i Slocombeom na sastanku od 15. novembra u Bijeloj kući saglasili se se o sesiji seriji mjera koje nisu ukidale program, ali su ograničavale američku prisutnost i njeno uključenje. Vrhovnici su se posebno dogovorili da američko vojno osoblje ne bude aktivno uključeno u program „Opremi i obuči" i da oružje treba doći iz drugih zemalja.

Da bismo premostili jaz sa Pentagonom, dodali smo aneks koji smanjuje nivo naoružanja svih strana - što je neka vrsta modifikovane politike kontrole oružja u Bosni koju smo nazvali „razgradnja". Kao i „Opremi i obuči", i razgradnja je dijelom bila rezultat pritiska Kongresa. Potekla je u razgovorima krajem 1994. između Perryja i senatora Sama Nunna, demokrate iz Georgie, i Dicka Lugara, republikanca iz Indiane, dvojice uticajnih umjerenjaka koji su podržali nastojanje Administracije da se poraze Dole i Lieberman. (Zanimljivo je da, u Kongresu, rasprave o politici o Bosni nisu slijedile stranačke linije.) Bilo da program „Opremi i obuči" bude podržan ili ne, razgradnja je bila dobra ideja, indirektan korak prema razoružanju prenapučenih vojski u Bosni - ali vodeći računa da ne postane sredstvo za slabljenje Muslimana.

Na kraju, nakon velike rasprave na sastanku vrhovnika od 15. novembra, Administracija je postigla kompromis koji je prvo unio zabunu, ali je imao smisla: odlučila je podržati oboje, i gradnju i razgradnju - to jest, program „Opremi i obuči", praćen aneksom o kontroli oružja. Ova dva programa izvešće su u približno isto vrijeme, prema pažljivo odmjerenom rasporedu i zalihama.

Tako smo nacrtu sporazuma u Daytonu dodali novi aneks - Aneks 1-B, „Sporazum o regionalnoj stabilizaciji", poznat kao aneks „kontrole oružja" ili „razgradnja". Po ovom aneksu, strane su trebale smanjiti svoje naoružanje u omjeru koji je Pentagon pažljivo odredio. Prema ovom konceptu, između Jugoslavije, Hrvatske i Bosne biće uspostavljen omjer 5:2:2. Bosanski dio će se dalje dijeliti između Federacije i Republike Srpske, tako da Federacija dobije dvaput više oružja nego bosanski Srbi. Ovi omjeri su određeni kako bi se Federacija zaštitila da više nikad ne bude nadvladana od strane srpske vojne sile. Na žalost, Pentagon je ponovo odbio da u Aneks 1-B uključi odredbu o pojačanju. Tako je jedan od najtežih ciljeva - opšte smanjenje oružja, „ograničenja razmještaja i vježbe vojske" i „trenutno uspostavljanje vojnih misija za vezu" - bio prepušten dobroj volji strana koje nisu imale dobru volju.

Na jednoj odredbi sam insistirao i pored početnih protivljenja Pentagona: „povlačenje snaga i teškog oružja u kasarne". Pentagon se protivio svakom pokušaju da se kasarne uključe u Aneks 1-A, koji bi bio obaveza IFOR-a, ali su se nerado složili da to uključe u Aneks 1-B, što bi značilo da to iako će biti cilj, nije i zadatak IFOR-a. Mjesecima kasnije, kada je IFOR bio na terenu, njegovi zapovjednici su napokon sagledali vrijednost odredbe o kasarnama i obavijestili bosanske Srbe da će na tome insistirati kao dijelu njihove osnovne misije. Kada je IFOR krenuo ovom linijom, bosanski Srbi su počeli da se povinuju, i mada nikad nije savršeno ispoštovana, odredba o kasarnama pokazala se krajnje korisnom.

Mnogima su ova dva programa - jedan koji *gradi* snagu Federacije a drugi *razgrađuje* ukupne vojne snage u zemlji - izgledala kontradiktorna.Ali je to za nas bio najbolji valjani pravac. Prema Aneksu 1 -B, bilo je prostora za gradnju snaga Federacije i da se ostane u omjeru 5:2:2. Ali ako Srbi ne ispoštuju aneks o razgradnji, tu je bio program „Opremi i obuči" koji će ojačati Federaciju. Kada je početkom 1996. došlo vrijeme da se uspostavi program „Opremi i obuči", Christopher i ja smo se odlučili za najbolju osobu koja će to da vodi - jednog od njegovih tvoraca, Juna Pardewa.

Večera sa Harisom. Još smo bili zabrinuti zbog Harisa Silajdžića. Menzies koji ga je dobro poznavao opisao ga je kao „panteru u kavezu". Kako su ga Izetbegović i Šaćirbey isključili iz važnih razgovora, bosanski premijer postao je depresivan i sve veći fatalista. I dalje tražeći način kako da doprem do njega, pozvao sam ga na večeru, zbog čega se i Kati se vratila u Dayton jer joj je za njene prve posjete Haris više puta govorio o svojim snovima o njegovoj zemlji i sebi.

Da bismo naglasili važnost ovog događaja, odveli smo ga u sjajan francuski restoran L'Auberge u Daytonu. Kada smo naručili kavijar i druga fina jela, nastojao sam povesti razgovor i o nečem drugom osim o detaljima pregovora. Kakve su bile njegove nade - lične i političke? Šta je želio za svoju zemlju? Da li bi se mogao ponovo uključiti u razgovore? Da li bi mogao pregovarati direktno s Miloševićem?

Opustivši se poslije više dana izolacije u vlastitoj delegaciji, Silajdžić je dirljivo pričao o svojoj porodici u Istanbulu, svom mladom sinu i svojim studentskim danima u Sarajevu. Ali kada smo mu rekli da budućnost Bosne zavisi od gradnje multietničkog suživota, povukao se u neprobojan pesimizam. Spominjao sam Nelsona Mandelu kao istinskog lidera, čovjeka koji je mogao oprostiti svojim tamničarima i smoći snage da vlast dijeli sa onim istim ljudima protiv kojih se trideset godina borio. Ova usporedba za Harisa nije bila od značaja. „Ne razumijete", rekao je bezbojnim glasom. „Ne razumijete kroz šta smo mi prošli."

„Možda mi *ne* razumijemo šta ste prošli", odgovorio sam, „ali vaš je zahtjev bio da stvorimo jedinstvenu zemlju i mi smo već na dobrom putu da u tome uspijemo. Vi ste bili jedan od glavnih zagovornika. Zašto onda ovo radimo ako mislite da neće uspjeti? Ako se vi i Izetbegović ne približite vašim protivnicima, i Srbima i Hrvatima, izolovaćete se i propasti."

Haris nije pobijao da su on i Izetbegović od nas tražili da pregovaramo o jedinstvenoj državi. Umjesto toga, vratio se na užase iz 1992. „Ono što želite bilo bi lakše 1992. pa čak i 1993.", rekao je, „ali je sada možda prekasno. Gdje je svijet tada bio? Gdje su bile Sjedinjene Države?"

Još više smrti neće slaviti mrtve - samo donijeti više mrtvih, rekao sam plaho. Željeli smo ratne zločince privesti pravdi i tu nećemo imati kompromisa, ali ako Muslimani žele centralnu vladu za Bosnu - opet, po *njihovom* izboru, naglasio sam - moraju iznaći put da sarađuju i sa Hrvatima i sa Srbima, kako god to bilo teško.

Bile su to mračne misli, u oštrom kontrastu sa okruženjem. Haris je bio negdje drugo, daleko. Ali se smirio i naša rasprava je imala pozitivan efekt na njega. Šta više, te večeri počeo se osjećati kao da još mora odigrati važnu ulogu.

DAN ŠESNAESTI: ČETVRTAK, 16. NOVEMBAR

Koliko ćemo još ići bez značajnog uspjeha o ključnim teritorijalnim pitanjima? Pitanje je visjelo nad nama u vrijeme posebno sumornog sastanka našeg kabineta u 8:00 ujutro. Kako sam prethodne večeri radio na Silajdžiću, odlučio sam da moja sljedeća meta bude Milošević i nešto poslije 10:00, Chris Hill i ja smo ga pozvali u šetnju.

Bio je vedar, suh dan i - veoma hladan. Obučeni u debele skijaške jakne i kapute, prolazili smo krug baze skoro dva sata, diskretno praćeni ljudima iz osiguranja. Chris i ja smo bili izravni s Miloševićem: narednog dana sekretar Christopher se vraća u Dayton a mi ga ne možemo izvijestiti o napretku. Ne tražeći specifične ustupke, mi smo zamolili Miloševića da pokaže samo malo više „dobre volje" da je ozbiljan što se tiče sporazuma. Miloševiću sam ponudio dva modela za Dayton. U jednom, mogao bi „igrati Sadata" i Bosancima pokazati da je spreman na velike ustupke zbog mira. U drugom, mogli smo završiti bez sporazuma, i u tom slučaju ostale bi sankcije njegovoj zemlji a rat bi se možda nastavio. Zamišljen, Milošević je rekao da će razmisliti „kakav bi gest" on mogao napraviti.

Dugim, zaobilaznim putem oko podne smo stigli u Oficirski klub u Wright- Pattersonu i otišli za sto koji je uvijek bio rezervisan za Miloševića. Pozvao sam Rosemarie koja je odvela Silajdžića u sličnu šetnju. Odlučila je da ga dovede u klub na ručak. Stigavši petnaest minuta kasnije, odvela je Silajdžića i Menziesa za sto na suprotnom kraju velike centralne trpezarije, što dalje od Miloševića.

Tako je postavljena scena za neuobičajen diplomatski postupak koji je kasnije dobio naziv „salveta shuttle". Ostavio sam Miloševića i prešao preko duge trpezarije da pozdravim Silajdžića. „Jeste li spremni da sada pregovarate?", upitao sam ga. „Milošević je voljan da razgovara o Goraždu." Haris je bio zainteresovan, ali je odbio kada sam ga pozvao da nam se pridruži.

Vratio sam se Miloševiću koji je jeo stek, zajedno sa Chrisom Hillom. „Silajdžić je spreman razgovarati o Goraždu", izvijestio sam. Uzevši salvetu, Milošević je počeo crtati grubu mapu područja između Sarajeva i opkoljene enklave. „Možemo ponuditi siguran prolaz duž ova dva puta", rekao je pokazajući na dva postojeća puta između gradova, ali sada pod srpskom kontrolom. Hill i ja smo to odbili, kazavši da Bosanci neće osjećati da je „siguran prolaz" dovoljno siguran s obzirom na posljednje četiri godine. „Trebaće im pravi, odbranjiv koridor", rekao sam. „U redu, onda ću im dati po kilometar sa obe strane puta", odgovorio je Milošević.

Noseći Miloševićev crtež na salveti preko sobe, sjeo sam sa Silajdžićem, koji je, poslije trenutka razmišljanja, odgovorio sa kontra mapom na kojoj je koridor širi i ima znatno više zemlje za Muslimane. Dok su nas ostali gosti zapanjeni po smatrali, brzo sam se vratio sa dvije dragocjene mape na salvetama i opet sjeo s Miloševićem.

Tokom sljedećeg sata ova scena se ponavljala nekoliko puta. Nijedan ne bi otišao do stola onog drugog, ali su pažljivo gledali jedan drugog preko sobe. Malo po malo, Milošević je prepuštao zemlju i teritoriju sve dok jaz između njih dvojice nije bio podobro sužen. Haris je otišao do telefona i pozvao Izetbegovića, koji mu je rekao da nastavi s pregovaranjem. Napokon sam rekao Silajdžiću: „Zar ne shvatate da ovdje dobijate nešto važno? Morate s njim sjesti. Ako sada odete do Miloševićevog stola, možda ćete dobiti što tražite." Haris je nevoljko krenuo za mnom. Pozdravili su se na karakterističan način - Milošević tapšući Silajdžića po leđima s lažnim drugarstvom, a Silajdžić nije bio rad da Miloševiću pogleda u oči.

Ostali gosti su postepeno odlazili i oko tri poslijepodne ostali smo sami u prostranoj prostoriji - Milošević, Silajdžić, Hill i ja. Rosemarie i Menzies koji su isporučili svog čovjeka, šutke su se izvukli. Dvojica ljudi raspravljali su na engleskom i na njihovom zajedničkom jeziku oko svakog detalja područja između Sarajeva i Goražda. Put, hidrocentrala, razrušene džamije, malo selo pored puta iz kojeg potiče general Mladić - o svemu ovom su raspravljali sa strašću i ljutnjom.

Nisu razriješili svoje razlike i sastanak se završio bez sporazuma. *Ali po prvi put dvije strane su uistinu pregovarale o teritorijalnom pitanju.* Naši dugi razgovori sa svakim od njih imali su efekta; bilo je primjetne promjene u tonu. Po prvi put, Milošević je prihvatio da se stvori siguran koridor za Goražde. Kada smo jednom prešli mini Rubicon - „u stvari, Drinu", našalio se Hill - raspravljali smo o mjestu i širini koridora. O tome se moglo pregovarati, lako nismo riješili pitanje Goražda u „salveti shuttleu", sastanak je prvi put pokazao da je na obje strane iskazana spremnost da se potraži teritorijalni kompromis.

Tokom dana, predsjednik Federacije Zubak zaprijetio je da će dati ostavku. Ovog puta njegova ljutnja bila je usmjerena na Tuđmana i njegove kolege Hrvate koji su, osjećao je, prodavali Posavinu, njegovu rodnu grudu. Osjećao je da ne bi opet mogao otići kući ako teritorijalni sporazum u Daytonu ne bi obuhvatio i srpsko „vraćanje" dijela ove zemlje. Osjećao je da se u pregovorima o zemlji Posavina daleko više ustupa Srbima. Ako se to desi, rekao je, daće ostavku i odmah napustiti Dayton.

Prvo sam pomislio - pa neka ode. Zubak je u Daytonu samo bio nevolja. Šušak nam je stalno govorio da se na njega ne obaziremo. Ali su i Izetbegović i Šaćirbey rekli da bi trebalo zadržati Zubaka. Poslije nekoliko sastanaka i obećanja i Tuđmana i Izetbegovića da neće zaboraviti na Posavinu Zubak se opet povukao i pristao da ostane.

Bilo je vrijeme za našeg sljedećeg visokog posjetioca iz Washingtona, Tonya Lakea. U pratnji Sandy Vershbowa u bazu je stigao sredinom poslijepodneva. Nakon briefinga u Hope Centru, Tony i ja smo posjetili dvojicu predsjednika. Tony je odlučio da i ne pokušava pregovarati tokom svoje kratke posjete, nego će radije uputiti snažnu poruku u ime predsjednika Clintona kako bi podržao naš napor.

Sastanak sa Izetbegovićem bio je sasvim rutinski, ali sastanak Lake- Milošević izazvao je i vamice. Milošević je počeo s tipičnim ispadom. „Čujem da ste u Washingtonu vi najviše antisrpski raspoloženi", rekao je. Tony je bio zadovoljan sa ovim što je smatrao komplimentom. Na moju molbu, Tony je ostao na ranoj večeri u Oficirskom klubu, pa smo mogli razgovarati o sankcijama. Milošević je direktno krenuo na Tonya, svim silama se trudeći izmijeniti američku politiku, ali se Tony držao svog stava, kazavši Miloševiću da iako paraf u Daytonu može dovesti do suspenzije sankcija, podizanje može doći samo sa punom implementacijom. Ovo je dovelo do uzavrele rasprave oko toga šta predstavlja implementacija. Ali je Milošević bio svjestan da će mu stvarna suspenzija dati ono što mu je najviše potrebno, trenutno olakšanje njegovom narodu.

Nakon dvije kratke posjete, jedne Izetbegoviću a drage Silajdžiću, Tony se vratio u Washington. Njegovo putovanje značilo je hitnost koju smo mi pripisivali pregovorima. Kasno uveče, u memorandumu za Warrena Christophera, ukratko sam iznio njegovu osnovnu poruku: „Tony je rekao da nema drage prilike za SAD; da je ovo bio naš posljednji i najbolji pogodak i da Kongres kreće svom snagom na nas; ako ne postignu sporazum kada vi ovdje dođete, vratićemo ih Carlu, Paulini, Jacquesu i Wolfgangu a naša uloga će uveliko biti zatamnjena."

Ovo je Tonyu i Sandyu Vershbow pokazalo atmosfera Daytona. U jednom trenutku, dok smo sami

išli preko parkinga, Tony se nagnuo prema meni i rekao: „Ovo je najluđi zoološki vrt koji sam vidio." U stvari, ovo je bilo tačno ono što smo se nadali da će naše kolege u Washingtonu zapamtiti; pomoglo bi ako bi shvatili posebni usud Daytona.

Nakon Tonyevog odlaska, Hill i ja smo potražili Izetbegovića u nadi da će biti ohrabren napretkom koji je Silajdžić postigao oko Goražda. Umjesto toga, naišli smo na veću napetost i metež u bosanskom taboru. Neposredan razlog za to bio je članak Rogera Cohena objavljen tog dana u *New York Timesu,* u kome neimenovani „zapadni diplomati" kažu da je Silajdžić, koga je Cohen opisao kao „sjajnog, mušićavog čovjeka koji poput Hamleta voli govoriti u zagonetkama", iskrsnuo kao „ključna figura - ili 'prelomni glas' u bosanskoj delegaciji. Sjedeći pored Izetbegovića, Šaćirbey je počeo čitati izvode iz Cohenovog članka glasom u kome je ključalo od bijesa i sarkazma. Kada je završio, Šaćirbey je zastao. „Samo je jedan 'prelomni glas' u ovoj delegaciji", skoro je vikao, „a to je gospodin predsjednik koji ovdje sjedi." Tokom ove predstave, Izetbegović je sjedio nepomičan, s laganim osmijehom koji je igrao na njegovom licu. Bilo je više nego jasno šta se desilo: Izetbegoviću je zasmetala privatna posjeta Tony Lakea Silajdžiću i direktni razgovori Milošević-Silajdžić. Podstaknut Šaćirbeyem, Silajdžića je udario - snažno.

Clarkov koridor. Za ručkom s Tony Lakeom, predložio sam Miloševiću da poslije večere nastavimo pregovore o Goraždu. Nakon poniženja, Silajdžić nije mogao nastaviti pregovore pa smo Miloševića pozvali u našu zgradu. Nadali smo se da ćemo naći put između Sarajeva i Goražda koji će zadovoljiti Bosance. Da bismo to postigli, odlučili smo Miloševića upoznati sa Mehaničkom scenom.

General Clark je u Dayton doveo specijalnu jedinicu iz Agencije za mape pri Sekretarijatu odbrane koju je lično predvodio general major Philip Nuber. Između ostalog, stručnjaci za mape mogli su proračunati tačan procenat zemlje koju svaki prijedlog o mapama daje stranama. Donijeli su sistem vrijedan 400.000 dolara, nazvan Mehanička scena, koji je prvi put korišten u Pustinjskoj oluji. Cijela Bosna je snimljena i pohranjena u ovoj izuzetnoj mašini „prave realnosti", vidljive u tri dimenzije, tačne do u milimetar. Jednostavnim rukovanjem posebne poluge, gledalac može „letjeti" brzo ili polako, gledati dolje, pravo ili sa strane, iz svakog ugla. Scena je bila impresivna. Posebno za strance bila je živo podsjećanje tehnološke nadmoći Amerike.

Agencija za mape postavila je svoje ogromne kompjutere u sobi direktno preko puta moje spavaće sobe, sa ogromnim znakom upozorenja da je zabranjen ulaz neovlaštenim licima. Samo je šačica ljudi imala pristup u američku zgradu, tako da je, prirodno, ovaj znak - jedini u ovom kompleksu - privlačio bezbrojne posjetioce kojima je „let" putevima i planinama Bosne pružao veće uživanje nego Packy's All-Sports bar. Kada bi posjetioci navratili, buka iz ove nehotične video arkade često se razlijegala do kasno u noć. Ali video igra će odigrati važnu ulogu u razrješenju problema Goražda.

Clark i njegove kolege dobro su se pripemili za sastanak. Beskonačno leteći između Sarajeva i Goražda na Mehaničkoj sceni, našli su rutu koja će povezivati dva grada. Bila je to mala utrta staza, na pola puta između dvije ceste koje su sada kontrolisali Srbi a koje su nekad povezivale ove gradove.

Milošević je sam, oko 23:00 sata, stigao u sobu sa kompjuterima Scene. Bio je fasciniran tehnologijom i neko vrijeme se igrao polugom, „posjećujući" dijelove Bosne. Zatim smo počeli s

intenzivnim proučavanjem puta za koji je Clark mislio da ga možemo popraviti. Milošević je počeo nuditi tri kilometra dug koridor kroz planinski teren. Bio je previše uzak, rekli smo mu i pokazali tačku na Mehaničkoj sceni - s brda se pruža jasan pogled na put i stoga je njegov predloženi koridor preuzak da bi se mogao braniti.

Skoro dva sata proučavali smo mape i „putovali" preko brda i dolina goraždanskog područja, zahvaljujući Mehaničkoj sceni. Sjednica je bila življa, pa čak i bučnija zbog znatne količine viskija koji su konzumirali neki učesnici. Ovo je kasnije navelo neke da kažu kako je Milošević napravio neke ključne ustupke jer je bio pod gasom. Ali, kao i obično, nisam uopšte primjećivao da mu alkohol smeta. Milošević je znao šta radi i sljedećeg jutra je pamtio svaki detalj diskusije.

Koristeći mape i starinsku tehnologiju - olovke - Clark je iscrtao koridor koji je presijecao širi usjek kroz brda istočno od Sarajeva. Kada je iscrtao prolaz to više nije bio uzak, neodbranjiv put. Njegova širina sada je u prosjeku iznosila 8,3 kilometara i pružao se od grebena do vrhova, da si umanjio područja na kojima je put izložen direktnoj vatri s vrhova. Poslije sati rasprave, Milošević nam je ponudio znatno izmijenjenu, proširenu verziju ove rute između Goražda i Sarajeva. Bilo je prošlo dva ujutro. Rukovali smo se i Milošević je opet iskapio čašu govoreći: „Našli smo naš put."

Nazvali smo ga „Clarkov" koridor ili ponekad „Viski put". U svom izvještaju narednog dana general Kerrick je rekao da se „još oporavljam od nazdravljanja s Miloševićem /ovo ja ispijam / za moju zemlju - a čak i ne pijem viski".

Kada je duga sjednica o Clarkovom koridoru konačno završena, Warrenu Christopheru, koji je upravo kretao iz Osake na dugi put prema Daytonu, poslao sam dugu poruku pod naslovom „Završetak ili zatvaranje: Situacija u 2:00 ujutro":

Bosanci i dalje žele da vjerujemo da dobijaju bijednu nagodbu. A ipak znaju da to nije samo dobra nagodba, nego najbolja koju mogu dobiti. Logično je da treba da prihvate. Ali njihova delegacija na ovo gleda vrlo usko. Izetbegović je devet godina života proveo u zatvoru i nije u tolikoj mjeri lider vlasti koliko lider pokreta. Pokazuje malo razumijevanja ili zanimanja za ekonomski razvoj ili modernizaciju - stvari koje mir može donijeti. Mnogo je pretpio zbog svojih ideala. Za njega, Bosna je više apstrakcija a ne nekoliko miliona ljudi koji silno žele mir. Na drugoj strani je Haris, moderniji i snažno usmjeren na ekonomsku rekonstrukciju, što Izetbegović nikad ne spominje...

Izgleda da Milošević uživa u Dayton Placeu, iako voli da straši ljude. Ključno je stati njemu nasuprot kada napada; on poštuje one koji su čvrsti kao i on. Uvijek nas testira. Da bismo ga pokrenuli, moramo postaviti veoma čvrste oznake i ne uklanj ati ih sve dok tačno ne budemo znali šta dobijamo zauzvrat. Vidimo se na aerodromu. Sretan put.

Ključna teritorijalna pitanja u Daytonu

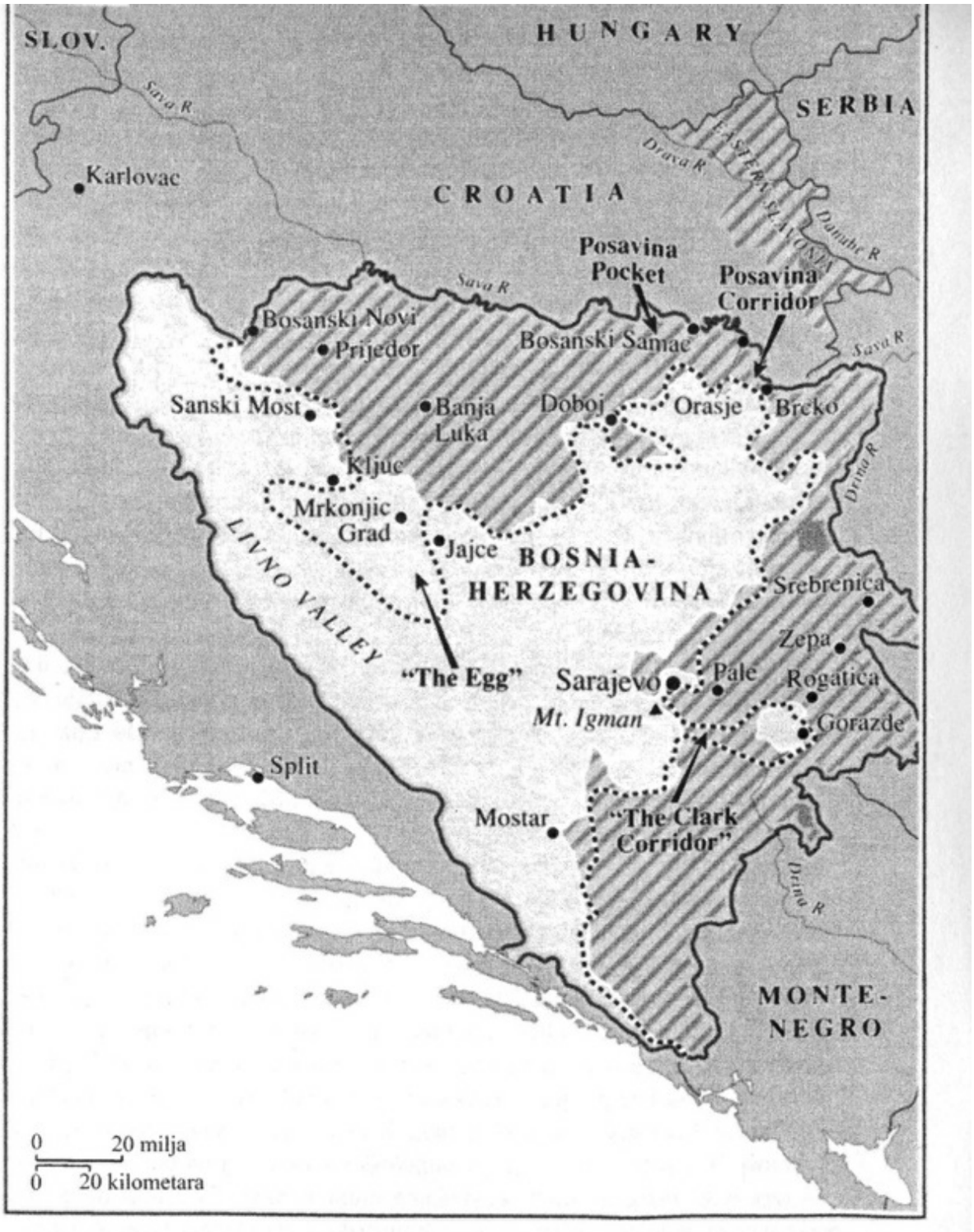

DAN SEDAMNAESTI: PETAK, 17. NOVEMBAR

Kada su, rano sljedećeg jutra, Bosanci vidjeli mapu, bili su impresionirani, ali je nisu prihvatili. Ovo nas nije brinulo: bila je to standardna balkanska pregovaračka procedura da se, bez pokušaja da se to izmijeni, ništa ne prihvati što dođe s druge strane. (Ovo je bilo toliko naglašeno da je preraslo u vic: najbolji način da nekog na Balkanu zbunite, često smo govorili, bio je prihvatiti njegov početni prijedlog bez izmjene i onda on mijenja svoje mišljenje.) Bosanci su željeli dvije stvari: više zemlje južno od Goražda i čvrsto uvjeravanje Sjedinjenih Država da će put biti asfaltiran. Poslije razgovora sa Joulwanom i jedinicom inžinjerije, Clark nas je izvijestio da će inžinjerci IFOR-a izgraditi put u ljeto i dodao ključnu rečenicu vojnom aneksu: „dvosmjerni put biće izgrađen u goraždanskom koridoru". Ovo je zadovoljilo Bosance. Ali i dalje su željeli više teritorije oko Goražda, posebno zemlju na južnoj obali Drine, rijeke koja je imala toliko istorijske i emotivne važnosti za cijelu bivšu Jugoslaviju.[75]

Planirali smo da će posjeta visokih zvaničnika pojačati pritisak na nevoljke strane. Perryja i Slocombea smo očekivali u 10:00 ujutro, general Joulwan će stići iz Evrope u podne a Christopher će se vratiti kasno poslijepodne. Posjete su bile pažljivo isplanirane: Perry i Joulwan će simbolizovati američku vojnu silu i odlučnost i postaviti scenu za završni udarac kada se pojavi Christopher.

Sastanci su ostavili snažan utisak na delegacije. Izetbegović koji je od Šaćirbeya i Perlea znao da se Pentagon protivi programu „Opremi i obuči", zatražio je da se Perry lično založi. Poslije oštre prepirke Perry je Izetbegoviću dao ono što želi, riječima koje će Bosanci kasnije često citirati: „Ako dobijemo mirovni sporazum, ja ću se potruditi da bude ostvaren program „Opremi i obuči'." Ovo je bilo samo ponavljanje obaveze Christophera, Lakea i mene, ali je bilo važno da ga Izetbegović čuje direktno od sekretara odbrane.

Joulwan se pridružio sastancima dva sata kasnije, vodeći sa sobom general- majora Williama Nasha, zapovjednika Prve oklopne divizije, nezgrapnog, uvijek s cigarom u ustima, koji je trebao da vodi većinu američkih trupa u Bosni. Bila je to simbolika u svom najboljem svjetlu. Sa jasnim upozorenjima i uniformama načičkanim medaljama, generali su ostavili moćan utisak. Bila je to mudra Joulwanova ideja da povede Nasha, čija je nonšalantnost impresionirala balkanske lidere; ovo je, prije svega, bio čovjek koji će zapovijedati američkim kopnenim trupama u Bosni.

Sa izuzetkom Perryja, posjetioci nisu ulazili u detalje pregovora. Ali su uputili snažnu poruku: fizičko prisustvo Joulwana i Nasha u Daytonu pružilo je NATO-u opipljivost u očima strana i postavilo pravi ton za završnu fazu pregovora, koju smo planirali oko Christopherovog povratka. Trideset minuta nakon njihovog odlaska, u 16:30 sati, veliki avion državnog sekretara sletio je iz Osake.

- GLAVA 18 -

Karte su otvorene

(18-21. novembar 1995)

Ljudska greška je stalni a ne periodični faktor u istoriji i budući pregovarači, ma kako bile plemenite njihove nakane, biće izloženi zaludnosti nakana i propusta teških poput onih koji su karakterisali Vijeće petorice. Bili su ubijeđeni da nikad neće počiniti gluposti i nepravde Bečkog kongresa. Buduće generacije biće jednako ubijeđene da će biti imune od grešaka koje su spopadale pregovarače u Parizu, A ipak će oni, kada red dođe na njih, biti izloženi sličnim mikrobima infekcije, vječnoj manjkavosti ljudske pameti.

HAROLD NICOLSON, Mirotvorstvo 1919.

DAN OSAMNAESTI: SUBOTA, 18. NOVEMBAR

Rokovi. Pregovori imaju izvjesnu patologiju, neku vrstu životnog ciklusa, skoro kao živi organizmi. Na izvjesnoj tački - koju čovjek prepozna tek kasnije - mogu ispariti žar i zamah potrebni da se postigne sporazum. Nešto bi se moglo desiti da slomije naše iskreno opredjeljenje. Ili će beskonačne prepirke oko sitnih detalja zamijeniti zamašnije traganje za mirom ili će Evropljani otići, javno ukazujući na prijeteći neuspjeh. Brinuli smo se da će, ako i ostanemo u Wright-Pattersonu preko praznika Dana zahvalnosti, do koga je ostalo još nekoliko dana, to stvoriti utisak da smo ostali predugo a postigli premalo. Tog jutra sam pribilježio:

Ovdje vlada osjećaj da je mir vjerovatno neizbježan zbog moguće opasnosti ako zatajimo. Možda je to i tačno. Ali kritično pitanje - da li će Bosanci zgrabiti nesavršen mir ili dopustiti da se rat nastavi - i dalje je nerazjašnjeno. Njihova delegacija je podijeljena i zbunjena. Silajdžić mi je rekao da više od dvadeset četiri sata ne razgovara s Izetbegovićem. Pustili su da im iskliznu druge mogućnosti za mir ranije. Može se to ponovo desiti.

Kerrick je bio čak hladniji u svom dnevnom izvještaju:

Dinamika ličnog kraja igre ide silaznom spiralom. Milošević i paljanski Srbi nikad viđeni zajedno - rijetko razgovaraju, lzetbegović, Mo, Haris nas i dalje začuđuju njihovom željom da torpediraju jedan drugog - a moguće čak i mir.

Christopher nije želio da još jednom ode iz Daytona bez sporazuma. Umoran od napornog putovanja u Aziju i natrag, on se na kratko sastao s Izetbegovićem i Miloševićem po dolasku u petak uveče, i onda otišao na spavanje. Mi ostali otišli smo u Oficirski klub, na još jednu večeru s jastozima sa Chrisom Spirom i Miloševićem. Milošević je smjestio Toma Donilona pored sebe da bi mogao razgovarati o američkoj politici. Ako Dayton propadne, Tom je rekao da će kongresna omča još više izolovati Srbiju a da embargo nikad neće biti dignut. Donilonova izravnost dojmila se Miloševića i on je uvukao Toma u intelektualnu diskusiju o američkoj politici, čak nudeći svoja razmišljanja o tome kako se po pitanju budžeta suočiti s Gingrichem.

Mislili smo da će subota biti „veliki dan, sjajan dan". Rekli smo stranama da želimo do ponoći završiti s pregovorima, nedjelju ujutro provesti sređujući finalne detalje i kasnije tog dana izdati saopštenje. Ovo je očito bilo nerealno, ali nam je dalo dvadeset četiri sata predaha za naš stvarni rok, a to je bilo završavanje pregovora u nedjelju noć i saopštenje u ponedjeljak.

Na našem jutarnjem sastanku, sa Christopherom smo pregledali stanje pregovora. Veći dio opšteg okvira sporazuma - kišobran dokument - strane su prihvatile, osim pitanja o međusobnom priznanju tri države. Od jedanaest aneksa nacrta, sporazum o devet bio je u ruci ili na vidikuj vojni aneksi (Aneksi 1-A i 1-B), ustrojstvo - sa izuzetkom centralne banke koji je još bio na raspravi (Aneks 4); arbitraža (5); ljudska prava (6); izbjeglice/raseljena lica (7); nacionalni spomenici (8); javne službe (9); civilna implementacija (10); i Međunarodne policijske snage (11). Ovo je bilo više nego što smo u početku mislili da je moguće. Ali ostala su neriješena dva najvažnija problema - mapa (Aneks 1) i izbori (Aneks 3).

- *Mapa.* Od svih velikih pitanja izgledalo je da je samo Goražde blizu rješenju. Sarajevo, Brčko, Posavski koridor i Posavina ostali su neriješeni. Nasuprot našim početnim nadama, nije bilo razmjene između političkih pogodbi Daytona i mape. O preostalim pitanjima mape moraćemo pregovarati kilometar po kilometar.

- *Izbori.* Prepreku nam je predstavljao problem glasanja izbjeglica. Milošević se držao svog stava da se glasači moraju lično registrovati u Bosni. Bosanci su željeli da se dozvoli registracija u odsustvu i da ljudi glasaju tamo gdje su živjeli 1991, kada je bio posljednji predratni popis stanovništva u Jugoslaviji. U praksi, to bi značilo da se Muslimanima iz, recimo, Banja Luke koji su sada izbjeglice u Njemačkoj dozvoli da glasaju u opštini Banja Luka za srpskog predsjedničkog kandidata, otvarajući mogućnost da Muslimani mogu upasti u izbor između srpskih kandidata. Ovo je za Srbe, naravno, bilo neprihvatljivo.

Izbori i OSCE. Upravo prije Christopherovog dolaska smirili smo ozbiljno neslaganje o tome kako provoditi izbore. Svi su se složili da bi jedno međunarodno tijelo trebalo nadgledati izbore, ali je već u početku bilo neslaganja koja organizacija treba dobiti taj zadatak, a još veći problem kakva treba biti uloga međunarodne zajednice. Što se tiče same organizacije, izbor je pao na UN i Organizaciju za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE). Na poticaj Johna Kornbluma, koji je bio ambasador Organizacije, Sjedinjene Države su se odlučile za OSCE, koja je bila stvorena da prati Helsinški sporazum 1975.

Do 1994. poznata kao Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, OSCE, u čijem je članstvu pedeset pet zemalja, bila je jedina regionalna organizacija za „sigurnost" u koju su bile uključene i zemlje NATO-a i sve zemlje bivšeg sovjetskog bloka.[76] U vrijeme hladnog rata, bila je nešto malo više od povremenog foruma za sastanke, ali dio naše vizije za evropsku sigurnost bio je da se OSCE pretvori u značajnu komponentu „nepodijeljene Evrope", kako je to kazao predsjednik Clinton.

Evropski članovi Kontakt grupe spremno su se složili da se OSCE-u dodijeli odgovornost za izbore. Ali su istovremeno predložili da njenu ulogu ograniče samo na *monitoring* izbora. Ovaj stav je išao direktno protiv stava predsjednika Clintona, koji mije, upravo prije Daytona, rekao da će „vjerodostojni izbori biti najznačajniji događaj" prve godine nakon Daytona. Ovo će biti moguće samo ako ih provodi međunarodna zajednica; „monitoring", nejasan i neuhvatljiv koncept, dovešće do učmalosti ili, pak, ni do izbora ni do spornih izbora. Iako međunarodna organizacija nije bila garancija za „slobodne i pravedne" izbore, njena obimnija uloga je bolja. Sa predsjednikovim riječima, koje su nam bile naređenja za marš, insistirali smo da OSCE*vodi* izbore. Inače, izbori se nikad neće desiti ili će biti bezvrijedni. Napokon, nakon više dana rasprave u Daytonu smo dobili sporazum da će OSCE *„nadgledati,* na način koji bude odlučen u OSCE-u... pripreme i*voditi* izbore (što je naglašeno)".

Iako ovo još nije bilo savršeno, osjećao sam da je tekst dovoljno snažan da ga OSCE može protumačiti na koji god način želi. Tako će kasnije postati važan izbor agresivnog šefa misije OSCE-a u Bosni.[77]

Tog jutra saznali smo da je noć ranije Muhamed Šaćirbey održao neformalnu konferenciju za novinare u Holiday Innu, ispred vazduhoplovne baze, kako bi najavio svoju ostavku na položaj ministra spoljnih poslova, na taj način pridržavajući se odredbi sporazuma o Federaciji od 10. novembra. Zamijeniće ga Hrvat - Jadranko Prlić - što je dio sporazuma. Ovo je bio neophodan korak ali nije imao efekta na dalji tok u Daytonu ili na ulogu Šaćirbeya.

Preokret za Sarajevo. Milošević je nastavio da se igra sa varijacijama modela Districta

Columbia, nudeći seriju prijedloga kojima bi se Srbima dao glas jednak glasu Muslimana u gradu. Napokon, u subotu rano poslijepodne, pozvao sam Miloševića da malo prošetamo unutrašnjim dijelom kompleksa. Ogorčeno sam se požalio što će njegovo ponašanje dovesti do prekida razgovora i onda se koncentrisao na Sarajevo. „Neka pitanja mogu se ostaviti po strani ili skrpiti", rekao sam, „ali Sarajevo se mora riješiti u Daytonu." „U redu", odgovorio je smijući se. „Danas neću jesti sve dok ne rešimo Sarajevo."

Nešto kasnije, dok sam pričao s Hillom i Clarkom, vrata mog apartmana otvorila su se bez upozorenja i Milošević je upao. „Bio sam u vašem susedstvu i nisam želeo proći pored vaših vrata a da ne pokucam", rekao je široko se osmjehujući. Bilo je jasno da ima nešto važno da nam kaže.

„U redu, u redu", rekao je i sjeo. „Do vraga s vašim D.C. modelom; to je prekomplikovano, neće uspeti. Ja ću rešiti Sarajevo. Ali još ne smete razgovarati o mom predlogu ni s kim iz srpske delegacije. Moram razraditi „tehnologiju" kasnije, kada sve bude rešeno."

„Kažem vam", nastavio je, „Izetbegović je zaradio Sarajevo ne napuštajući ga. On je tvrd tip. To je njegovo."

Te riječi vjerovatno su izazvale najviše zaprepaštenja i bile najneočekivanije na konferenciji. Dok je govorio, Milošević je na mapi perom iscrtao dio Sarajeva koji je bio spreman dati Muslimanima. Chris Hill se odmah usprotivio: bio je to krupan ustupak, ali to nije cijeli grad. Milošević je za Srbe zadržao Grbavicu, ključni dio s druge strane rijeke od centra grada. Iako je to bio dramatičan korak naprijed, Miloševićev prijedlog nije u potpunosti ujedinjavao Sarajevo.

Kada je Hill ukazao na to, Milošević je planuo. „*Dajem* vam Sarajevo", skoro je vikao na Chrisa, „a vi govorite takve gluposti!" Rekli smo Miloševiću da će Izetbegović vjerovatno odbaciti njegov prijedlog iako predstavlja „velik korak u pravom pravcu".

Hill i ja smo odmah otišli kod bosanskog predsjednika. Izetbegović nije priznao važnost ponude, nego se usmjerio samo na njene nedostatke.

„Sarajevo ne može postojati bez Grbavice", rekao je sa žarom. Dio koji je Milošević želio zadržati za Srbe zadirao je direktno u centar grada a zapadnim novinarima bio je poznat kao „snajperska aleja". Ipak smo svi zaključili da su pregovori o Sarajevu ušli u novu fazu.

Uzevši mapu sa detaljno upisanim ulicama Sarajeva, Hill, Clark i ja otišli smo u Miloševićev apartman. Počeli smo proučavati svaki put i svaku crtu terena. Milošević je izgledao popustljiv; Hill je predskazao da ćemo sljedećeg dana dobiti cijelo Sarajevo ako se budemo držali našeg stava. Odjednom nas je preplavio osjećaj nade i otišli smo kao na krilima.

Kada nam se priključio Christopher, okupili smo se u mom apartmanu da bismo ocijenili šta se desilo. Ovo nismo očekivali. Složili smo se da podržimo Izetbegovićev zahtjev za Grbavicu i brda iznad grada. Zatim smo započeli s pitanjima o mogućim razlozima za iznenađujuću Miloševićevu odluku.

Ujedinjenje Sarajeva prema Daytonu

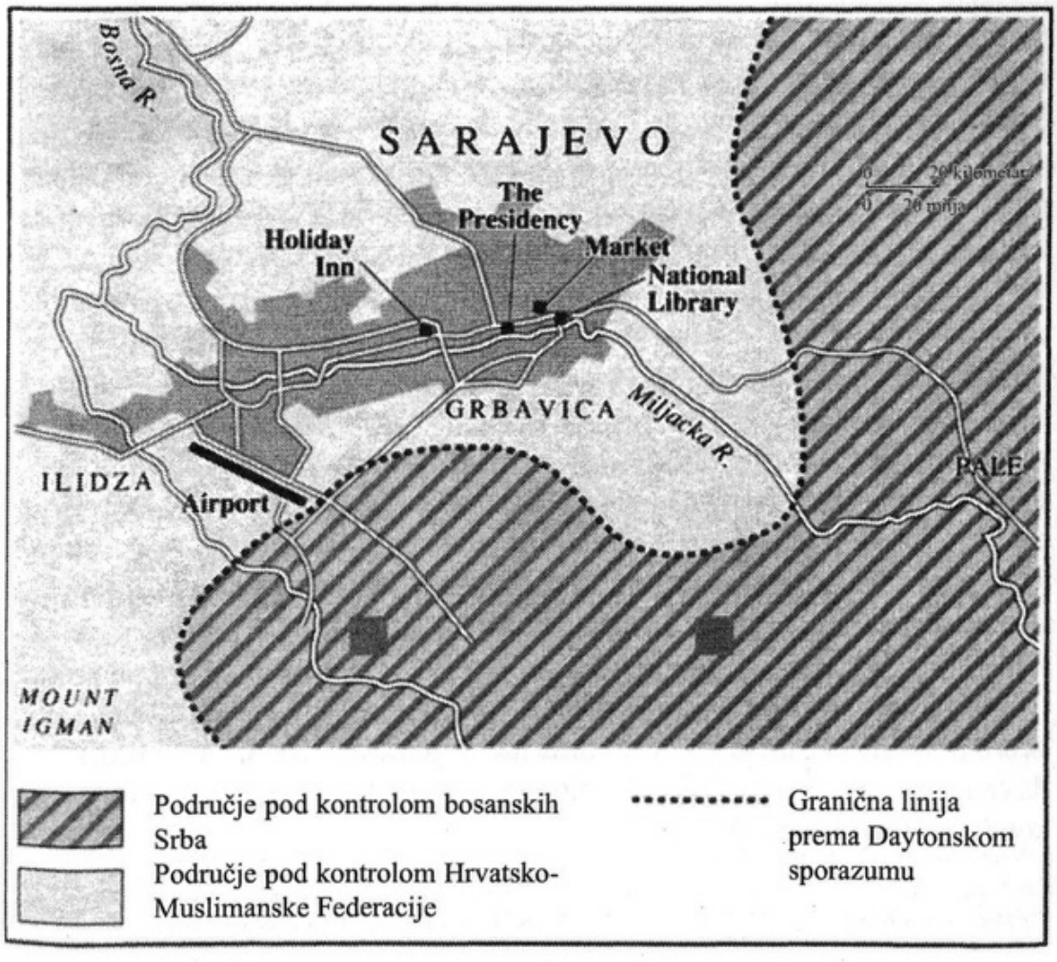

„Zašto je ovo učinio?”, upitao sam. „I može li to zaista i ostvariti? Je li odlučio napustiti bosanske Srbe? Može li stvarno prisiliti bosanske Srbe da se odreknu njihovih dijelova grada?”

Nikad nismo u potpunosti razumjeli zašto je Milošević odlučio dati Sarajevo Muslimanima. Ali kada se sada osvrnem, najbolje je objašnjenje da je možda bio sit bosanskih Srba i da je odlučio oslabiti njihovu bazu na Palama davanjem dijelova Sarajeva pod kontrolom Srba. Dajući Federaciji cijeli glavni grad Bosne, možda je Milošević želio oslabiti Karadžića i ojačati Srbe u drugim dijelovima Bosne, posebno u Banja Luci.

Ovo objašnjenje bilo je u skladu sa jednom od Miloševićevih glavnih tema u Daytonu: vođstvo bosanskih Srba postalo je smetnja iako je ranije s njima imao zajednički tal. Milošević je često govorio o jačanju „intelektualaca” i biznismena u Banja Luci kako bi se oslabile Pale; sada je izgledalo da svoju teoriju pretvara u praksu.

Da bi se Pale dalje oslabile, predložio sam da Daytonski sporazum uključi i odredbu po kojoj bi se glavni grad bosanskih Srba premjestio u Banja Luku. Milošević je izgledao zainteresovan za taj prijedlog, ali se, na moje iznenađenje, Izetbegović skanjivao. Iako je mrzio vođstvo s Pala, činilo se da vjeruje da bi s njima mogao raditi, posebno sa svojim starim kolegom iz Bosanske skupšine Momčilom Krajišnikom. Izetbegović je također smatrao važnim da glavni gradovi dva entiteta budu blizu kako bi Sarajevo ostao važan politički centar u Bosni. Možda se plašio da bi selidba u Banja Luku, koja je bliža Zagrebu nego Sarajevu, ubrzala podjelu zemlje i ojačala Tuđmana.

Kakvi god bili Izetbegovićevi razlozi da se Pale ne ugase, to je bilo pogrešno. Planinsko mjesto bilo je glavno sjedište samo u vrijeme rata a uspostavili su ga optuženi ratni zločinac i njegovi najamnici. Bio je to živi simbol - i štab - njegove organizacije. Trebalo bi da jače stisnemo Izetbegovića da pristane da se glavni grad uspostavi u Banja Luci. To bi unijelo nešto novo u nastojanju da se implementira Daytonski sporazum.

DAN DEVETNAESTI: NEDJELJA, 19. NOVEMBAR

Ovo će biti naš najduži dan. Dvadeset dva sata nakon što je svanuo, mi ćemo još biti - bez uspjeha.

Blef nikog ne zavarava. Christopher i ja složili smo se da sve učinimo kako bi se razgovori završili u nedjelju. U nastojanju da ubijedimo strane da smo odlučni što se tiče ovog roka, svakog člana američke delegacije zamolio sam da spakuje torbe i ostavlja ih na parking gdje su ih druge delegacije mogle vidjeti. Kada su torbe odležale vani nekoliko sati, zatražio sam da budu ukrcane u kamion i odvežene do piste. Rosemarie je počela prikupljati račune od učesnika - u čemu je bila potpuno neuspješna.

Od svih gambita koje smo isprobali u Daytonu, ovaj se pokazao najpatetičnijim. Svi su prozreli naš blef; niko drugi nije ni pokušao da se spremi za odlazak. Rano uveče, odustali smo i vratili torbe u sobe.

U stvari, da bismo konferenciju doveli do kraja, trebalo je mnogo više od teatarskog lukavstva. Trebalo je da povežemo krajeve na tuce sporednih pitanja, riješimo pitanja glasanja izbjeglica i dogovorimo se o Sarajevu. Ali svaki put kada bi se Christopher sreo s Izetbegovićem, bosanski predsjednik bi namjerno izvukao Brčko, govoreći o nerealnoj mapi Kontakt grupe iz 1994. sa željezničkom mostom i uskim prolazom ispod njega.

Fjasko s grafikonima. Kako smo mogli ubijediti Izetbegovića da je sada odlučujući trenutak? Znajući da je pod višestrukim pritiskom iz svoje delegacije, potražili smo način da ga ubijedimo da skokne za mirom. Preko Neville-Jonesove i Biota zamolili smo premijera Majora i predsjednika Chiraca da nazovu Izetbegovića. Obojica su to odmah učinili, kazavši bosanskom predsjedniku da se prilika neće ponovo ukazati ako sada propusti ovaj trenutak". Izetbegović je priznao Majoru da ima napretka, ali je dodao da mu je potrebno još zemlje kako bi nadoknadio dva izgubljena grada, Srebrenicu i Žepu. U Ankari, ambasador Grossman je takođe dogovorio telefonski razgovor između Izetbegovića i turskog predsjednika Suleymana Demirela, lidera kojeg je Izetbegović vjerovatno najviše poštovao.

Zamolili smo Menziesa da sačini listu svega što su Bosanci do sada postigli u pregovorima - i šta će izgubiti ako razgovori ne uspiju. Radeći s grafičkim odjelom Wright-Pattersona, Menzies je napravio dva ogromna postera, sa listom „dobitaka u Daytonu". U subotu poslijepodne - u isto vrijeme kada smo raspravljali oko srpskih dijelova Sarajeva - Christopher, Menzies i ja odnijeli smo ih u Izetbegovićev apartman. Velikim krupnim slovima bilo je nabrojano sve što je dobijeno u pregovorima. Pregledajući grafikone prije nego što smo ih pokazali Bosancima, Christopher se nasmijao rekavši: „Pa, ja sam impresioniran, čak i ako Izetbegović ne bude", i dodao da ne shvata kako iko može „neodgovorno odustati od ovih dobitaka i pustiti da se njegova zemlja vrati u rat".

Na posterima je bio jedan posebno osjetljiv detalj. Odmjeravajući teritorijalne ustupke koje je Milošević već dao, tim iz Agencije za mape u Sekretarijatu odbrane odredio je da sada Federaciji pripadne 55 procenata Bosne. To je bilo dogovoreno povećanje od oko pet procenata tokom prvih osamnaest dana u Daytonu prema stanju na bojištu - što nas je ostavilo na pola puta između

mogućnosti i dileme. Mogućnost je bila očita: šansa da se dobije više teritorije za Federaciju. Ali tolika je bila i dilema:prema planu Kontakt grupe iz 1994, svih pet ministara spoljnjih poslova Kontakt grupe i lideri sve tri zemlje formalno su se složili na podjelu bosanske teritorije između Federacije i bosanskih Srba u omjeru 51-49.

Hoćemo li se još držati tog 51-49? S obzirom da su Srbi osvojili ogroman dio teritorije gnusnim metodama, bilo bi pravedno da Federacija kontroliše više od 51 procenat zemlje. Neočekivano smo dobili 55 procenata za Sarajevo. Odlučili smo vidjeti možemo li zadržati ovaj visoki procenat, pošto bi značajno ojačao šansu da se stvori održiva zemlja. Ali ako se Milošević usprotivi, znali smo da nećemo imati drugi izbor nego se vratiti na formulu 51-49, s obzirom na raniji dogovor Sjedinjenih Država i ostale četiri zemlje iz Kontakt grupe. Tony Lake je ovo ponovio kao bit američke politike tokom njegovog avgustovskog putovanja u evropske gradove prije početka našeg shuttlea, a bilo je uključeno i u Ženevski sporazum od 9. septembra.

Menzies je izuzetne procentne cifre stavio na istaknuto mjesto na prvom posteru. Nadali smo se da će Bosanci prepoznati koliko je to značajan uspjeh i da će se brzo u to uklopiti završavanjem pregovora. Kako je Sarajevo bilo blizu rješenju, osjećali smo da će ovo biti moguće za koji sat ako budemo brzo radili. Međutim, iako su Bosanci bili fascinirani našim grafikonima, nastavili su prepirku oko manjih pitanja. Njihovo odlaganje i ono što se moglo dalje desiti osudilo je svaku šansu da dobijemo više od 51 procenat za Federaciju.

Kada je sastanak završen, Izetbegović i Silajdžić su zamolili da zadrže grafikone. Menzies ih je ostavio pored kauča, djelimično sklonjene. Nešto kasnije, Milošević je neočekivano posjetio Izetbegovića - što je samo po sebi neobično - da razgovaraju o Sarajevu i potrebi da se konferencija brzo završi. Dok su njih dvojica razgovarali, Milošević je zapazio vrh jednog od postera koji je virio iza kauča. Na njemu je krupnim slovima pisalo: „TERITORIJA FEDERACIJE POVEĆANA SA 51 NA 55% ZA VRIJEME DAYTONSKIH RAZGOVORA".

Po prvi put Milošević je shvatio razmjer njegovih teritorijalnih ustupaka. Brzo završivši sastanak, zaputio se pravo u moju sobu i ušao bez upozorenja. Sjedio sam s Warrenom Christopherom i još nekim iz našeg tima. Kada je Milošević ušao, svi su izašli osim Christophera.

„Obmanuli ste me", rekao je ljutito. „Niste mi rekli da procenat nije više 51-49. Pitao sam vas, ali mi niste odgovorili. Vidio sam vaše grafikone. Kako mogu da vam verujem?"

U početku nismo razumjeli šta se desilo. Da li su se Bosanci hvalili Miloševiću oko procenta da bi ga podboli? Nismo imali pojma. Istina - da su Bosanci ostavili grafikone koji su dijelom bili izloženi pogledu kada ih je Milošević posjetio - nije nam pala na um i nismo znali da li je to namjerna provokacija ili jednostavno glupi previd. (Kasnije mi je Silajdžić rekao da je to bila loša sreća što se Milošević pojavio bez upozorenja i vidio grafikone.)[78]

„Mogu učiniti mnogo", rekao je Milošević, „ali vam ne mogu dati više od 51 procenat. To je moja krajnja cifra za Republiku Srpsku. O ovome smo se složili pre Daytona."

Podsjetili smo Miloševića da je već prihvatio teritorijalne izmjene koje prelaze 51 procenat. „Nisam znao koliki je procenat", odgovorio je, „i ne mogu prisliti Pale da prihvate manje od četrdeset devet procenata. Molim vas da mi verujete. Ovo je kraj priče."

Christopher i ja smo se zgledali. Državni sekretar nije mogao opozvati javno datu riječ ako ijedna strana bude insistirala. Drugi dijelovi prvobitne mape Kontakt grupe izmijenjeni su

„uzajamnim dogovorom", kako je traženo u planu, ali 51 - 49 je poprimilo skoro nadnaravnu snagu.

Milošević je imao prijedlog kako se vratiti na 51 - 49, i to je bilo neprihvatljivo. Tražio je proširenje Posavskog koridora od pet na šesnaest kilometara. Ovo je, naravno, bio onaj isti koridor koji je Izetbegović neprekidno nastojao smanjiti na trideset pet metara široki prolaz ispod željezničkog mosta do susjednog Brčkog. Postojeći koridor, koji je povezivao Srbe iz zapadne Bosne sa Srbijom, visio je kao omča oko srpskog vrata.

Ponavljajući Izetbegoviću da ne možemo smanjiti širinu koridora, sada smo odbacili Miloševićev zahtjev da se proširi. Ali pitanje Posavkog koridora i Brčkog još nije bilo dogovoreno i, kako smo i očekivali, pokazaće se kao najteže od svih pitanja u Daytonu.

Dan se nastavio beskonačnim sastancima o mapama. Clark i vojni stručnjaci za mape tražili su način da izmijene procenat sa 55-45 na 51-49, ne tražeći od Federacije da se odrekne ni komada „važne" zemlje. Kako se značajan dio terena u Bosni sastojao od rijetko naseljenih planinskih područja („bezvrijedne zemlje", kako bi Silajdžić rekao) bilo je prostora za kompromis, ali ne mnogo. Pomoću kompjutera, tim za mape mogao je premjeriti zemlju do stotog dijela procenta, apsurdno lažne preciznosti; debljina samih linija mape pojačavala je najmanje jedan procenat zemlje. Kako su sada obje strane bile opsjednute ovim pitanjem, bitan je bio precizan procenat zemlje koju su svi kontrolisali.

Najneprijatniji aspekt ove opsesije sa 51-49 bio je što je otkrivao koliko malo svaka strana vjeruje političkim aspektima Daytonskih sporazuma za koje su se bili dogovorili. Kako je Izetbegović jednom rekao, „planina mrtvih" između dvije strane priječila je povjerenje. U stvari, prepirka oko zemlje bila je nastavak rata u Daytonu, dok su politički razgovori bili zaludan trud da se izgradi politički okvir za zajedničku budućnost. A mi smo bili i te kako svjesni interne kontradikcije, ali ništa se nije moglo učiniti.

Milošević i Silajdžić. Dugi dan se otegao. Milošević, koji se još pjenio zbog našeg „pametnog trika" s procentima, odbio je učiniti dalje ustupke oko Sarajeva ili dogovoriti finalne detalje oko Goražda. Poslije nekoliko sati, postepeno se pribrao i razgovori su opet krenuli. I dalje je posezao za zemljom na jugu Drine, blizu Goražda, na brdima prema jugozapadu od Sarajeva i, što je najvažnije, Grbavicom u Sarajevu. Nešto prije 20:00, dok je Milošević raspravljao s Hillom i sa mnom pogledali smo kroz prozor i ugledali Silajdžića kako ide prema Packy's. Dvije strane nisu se vidjele licem u lice otkako je Milošević nekoliko sati ranije izašao iz Izetbegovićevog apartmana kada je vidio uvredljivi poster. Otrčao sam do parkinga i zgrabio Harisa. „Možete dobiti šta želite po pitanju Sarajeva ako se odmah sretnete s Miloševićem", rekao sam i povukao ga u moj apartman. Zamolivši ih da pregovaraju, ostavio sam ih samo s Chrisom Hillom, našim „oficirom za jezik".

Satima su njih trojica raspredali, dok smo Christopher, Donilon, Jim Steinberg i ja čekali u drugoj sobi, niz hodnik. Povremeno bi se Hill pojavio da nam podnese izvještaj o napretku ili da donese nove mape. Ovaj oprezan čovjek koji nije pokazivao previše optimizma o Balkanu koji je tako dobro poznavao, sada je bio relativno raspoložen. Dok smo jeli sendviče u Christopherovoj sobi, mislili smo da je kraj možda na vidiku. Donilon i Burns počeli su s razgovorima s Washingtonom kako da organizuju ceremoniju.

U 20:00 sati Tuđman se vratio iz Zagreba da bi se priključio završnom udarcu. Christopher i ja dočekali smo ga na aerodromu i rekli mu da mora direktno pritisnuti i Izetbegovića i Miloševića.

Obećao je da će sljedećeg jutra učiniti sve što bude mogao, ali je više volio ostati dalje od maratona Milošević- Silajdžić, koji je već zašao u treći sat.

Pod upornim Hillovim pritiskom, Milošević je napokon dao malo više zemlje oko Goražda. U jednom trenutku, Silajdžić je zatražio Ustikolinu, varoš u blizini Goražda, prije svega zato što je tu bila najstarija džamija u Bosni. Milošević se zlobno nasmijao. „Harise, zaboga", rekao je, „zar ne znate da su je oni idioti" - mislio je na bosanske Srbe - „digli u vazduh?"

„Ali mjesto je sveto", odgovorio je Silajdžić.

„Harise", rekao je Milošević, „sada govorite kao Karadžić." Ali je popustio i Ustikolina je opet bila muslimanska.

Nešto kasnije, Milošević je pristao da Federaciji ustupi simbolično važan komad zemlje na južnoj obali Drine. Četiri dana nakon diplomatije na salvetama u shuttleu u Oficirskom klubu, Goražde je bilo dogovoreno. Prošli smo dug put od prvobitne američke pozicije iz jula da je Goražde neodbranjivo i da može biti žrtvovano u pregovorima. Goražde je bilo spašeno.

Tri čovjeka vratili su se na Sarajevo, iscrtavajući linije na mapi. Miloševićeve linije nisu uključile Grbavicu. Silajdžić je rekao da bez toga nema dogovora; bila je sastavni dio glavnog grada. Hill je povukao liniju koja je obuhvatila Grbavicu i rekao: „Ovo je *naša* linija, američka linija." I odjednom, Milošević nije imao ništa protiv.

Silajdžić je tražio zemlju koja gleda na grad kako više nikad ne bi bila korištena za artiljerijske i minobacačke napade na Sarajevo. Na jednom dijelu bilo je srpsko groblje. „Sada želite i naše mrtve!", uzviknuo je Milošević. Ali opet je popustio. Skoro i ne shvatajući, postigli su nepodijeljeno Sarajevo.

Međutim, Milošević je rekao da su svi drugi sporazumi dio povratka na 51-49. Izvukavši Silajdžića sa sastanka s Miloševićem, Christopher i ja smo mu rekli da se više ne možemo držati procenta s grafikona. Ovo nije iznenadilo Silajdžića koji je uvijek smatrao da je važniji kvalitet zemlje nego kvantitet. Pristao je da pregovara o prepravkama kako bi se mapa mogla vratiti na 51-49.

Nešto iza ponoći, trojica ljudi prekinuli su razgovor. Silajdžić, koji se osjećao veoma dobro, vratio se u zgradu da se konsultuje s Izetbegovićem i njihovim stručnjakom za mapu.

U američkoj zgradi, članovi našeg tima okupili su se u hodniku i maloj sobi za konferencije. Ustajali zrak i miris pizze ispunjavali su hodnik. U radnim sobama, Tom Malinowski, jedan od najboljih pisaca govora Warrena Christophera, radio je na dva javna saopštenja - jedan o uspjehu, drugi o propasti. Pogledao sam saopštenje o neuspjehu u kome se pokušalo dati pozitivno lice događajima i bacio ga u zrak. Napisao sam novi nacrt koji je predočavao neuspjeh, ako do njega dođe, poštenije, otvorenije i bez pravdanja. „Da to kažemo jednostavnije", stajalo je na kraju, dali smo sve od sebe. Zbog neuspjeha da se dogovore, strane su jasno dale na znanje da su besplodni dalji pokušaji SAD da se dođe do dogovora. Prema tome, današnji dan označava kraj ove inicijative.. Gotovo je sa specijalnom ulogom koju smo igrali posljednjih mjeseci. Danas, lideri koji su ovdje moraju živjeti sa posljedicama svog neuspjeha.

„Mir od trideset sedam minuta". Veče još nije bilo završeno. Milošević nije napustio našu zgradu, ali se iz mog apartmana premjestio u konferencijsku sobu gdje je sa Christopherom, Hillom, Clarkom i sa mnom čekao da se vrati Silajdžić. Malo poslije 2:30 ujutro, Silajdžić se vratio sa

njegovim stručnjakom za mape. Clark je raširio ogromne mape.

Više od dva sata Milošević i Silajdžić su se prepirali, vikali i povlačili široke linije po mapama. Prevod je bio skoro nepotreban - priču su pričali gestovi, pokreti rukama, emocije. Silajdžić - koji je bio u napadu, tražeći od Miloševića ustupak za ustupkom, željezničku stanicu ovdje, vrh brda tamo - grabio je više teritorije. U jednom trenutku, bosanski stručnjak za mape ukazao je da je rezervoar za vodu u Faletićima, sjeveroistočno od Sarajeva ostavljen izvan linije kontrole Federacije. Kada je Silajdžić potegao ovo pitanje, Milošević je rekao „Ja nisam gnjida" i odmah je to prepustio. Bilo je jasno: Milošević je želio sporazum tada i tu. Ali je sve vrijeme insistirao na 51-49.)

Ovo nije bilo lako, s obzirom na ustupke koje je Milošević već učinio. Biće potrebno više o „izbrijavanja" manjih oblasti pod kontrolom Federacije. Bilo je poodmaklo iza 3:30 kada je Silajdžić došao do rješenja po kome je Federacija zadržavala sve ključne dobiti u Daytonu, ali se vratio na sveti procenat. Na mapi je iscrtao veliko područje u obliku jajeta, južno od Puta 5 u zapadnoj Bosni i ponudio zemlju Republici Srpskoj. Bilo je to planinsko, rijetko naseljeno srpsko područje južno od Ključa koje je bilo uzeto tokom nedavne hrvatske ofanzive - upravo ono što je Silajdžić mislio kada je govorio o „bezvrijednoj zemlji". Zbog oblika, Hill ga je označio kao „jaje" dok ga je Milošević, jer ga je podsjećao na Španiju, nazvao „Iberijsko poluostrvo". Obojica su se složili da odmjere tačnu veličinu kako bi dostigli 51-49 za cijelu zemlju.

Milošević je iznenada pružio ruku. Pomalo zatečen, Silajdžić ju je prihvatio. Osim još nekih detalja, dogovor je napravljen. Bilo je 4:00 ujutro. Za trenutak svi smo sjedili šuteći, suviše obamrli da bismo reagovali. Oni su razgovarali s lakoćom i šalili se. Silajdžić je izgledao euforičan zbog svog pregovaračkog trijumfa, Milošević odahnuo što je sve prošlo. Christopher je izašao i zamolio Boba Bradkea, svog vjernog izvršnog pomoćnika, da donese bocu njegovog omiljenog kalifomijskog Chardonnaya iz zalihe koju je uvijek nosio na put. Iz plastičnih čaša nazdravili smo za mir. (Silajdžić, kao vjernik, pio je colu.) Jedan fotograf zračnih snaga došao je da zabilježi scenu trijumfa.

Poslije jedno dva pića Silajdžić je otišao kod Izetbegovića, koji se pojavio s kaputom preko pidžame, a izgledao je pospan i ljut. Odbio je piće, čak i osvježavajuće, dok je bez ikakvog komentara buljio u mapu.

Dok smo pili, proučavao sam mapu, zbunjen. Nešto nije bilo u redu, ali u početku bio sam suviše umoran da bih to odredio. A onda mi je sinulo: sve što je Silajdžić „dao" pripadalo je teritoriji pod kontrolom Hrvata - a Hrvati nisu bili prisutni. Šapnuo sam Hillu da ode po Tuđmana.

Deset minuta kasnije, Hill se pojavio s Matom Granićem. Iako je bilo prošlo 4:00, hrvatski ministar spoljnih poslova bio je besprijekorno obučen, kao da je upravo izašao iz svog ureda da se malo opusti. Sjeo je, učtivo podijelio piće s nama i slušao objašnjenje dogovora. Onda je Granić, potpuno smireno zatražio da vidi mapu koja je bila oslonjena o zid. Dok ju je pručavao, neočekivano se izmijenio. Kada sam o tome kasnije mislio, podsjetilo me na Zero Mostela dok se u lonescovoj drami pretvarao u nosoroga. Krv mu je udarila u lice i u početku je jedva bio u stanju da progovori, a onda je šakom udario po mapi. „Nemoguće!' Nemoguće!", konačno je rekao, brzo hodajući po maloj prostoriji. „Nemoguće. Nula šansi da će moj predsjednik ovo prihvatiti!" Izjurio je skoro oborivši Jima O'Briena koji je sjedio na podu u hodniku, ispijajući pivo i ćaskajući s Jimom Steinbergom.

Nekoliko minuta kasnije Granić se vratio s ministrom obrane Šuškom, koji je pogledao mapu i okrenuo se Silajdžiću. „Dali ste teritoriju koju smo osvojili hrvatskom krvlju!", povikao je na

engleskom na Silajdžića, koji je nepomičan sjedio za stolom. Milošević ništa nije rekao. Izetbegović se naginjao, ništa ne govoreći. Ovo, činilo se da njegovo tijelo govori, postaje zanimljivo.

Još je postojala šansa da se spasi večerašnji dobitak. Ako je problem jednostavno u tome da je Haris dao previše hrvatske teritorije, možda bismo mogli raspodijeliti „ono što se daje" podjednako između Hrvata i Muslimana. Predložio sam da upravo to pokušamo, „uzimajući malo ovdje, malo tamo".

Izetbegović još uvijek nije ništa rekao. Okrenuo sam se njemu, strahujući od odgovora. „Šta vi mislite, gospodine predsjedniče? Možemo li sada završiti pregovore?"

Njegov odgovor zapečatio je dugi dan. „Ne mogu prihvatiti ovaj sporazum", rekao je tiho, na engleskom.

„Šta ste rekli?", upitao je Christopher zapanjen.

Glasnije: „Ne mogu prihvatiti ovaj sp'orazum"

Za trenutak, sjedili smo u apsolutnoj tišini. Odjednom je Silajdžić uzeo papire ispred njega, svom snagom ih tresnuo o sto i povikao: „Ovo više ne mogu izdržati." Zatim je izjurio u hladnu daytonsku noć, ostavljajući nas.

„Ostavimo ovo za sutra", rekao sam a Izetbegović koji je odjednom oživio izašao je, a za njim Granić i Šušak. Ostali smo sami s Miloševićem, koji ni riječi nije progovorio tokom ove cijele predstave.

„Mir" je trajao trideset sedam minuta. Još pola sata sjedili smo s Miloševićem, potpuno na kraju snaga. Dvadesetdvosatni dan završio se katastrofom. Od Igmana ništa nas nije tako snažno pogodilo. Napokon, nešto poslije 5:00, rastali smo se da malo odrijemamo prije nego što nastavimo. Bili smo suviše iscrpljeni da bismo mogli smisliti izlaz.

DAN DVADESETI: PONEDJELJAK, 20. NOVEMBAR

Ustali smo nakon samo sat spavanja. (Christopher mi je kasnije ispričao da uopšte nije spavao.) Konferencija je zaglibila nadomak cilja i poslije drame od prethodne noći, sve tri delegacije bile su rovite. Christopher, Donilon, Steinberg i ja sastali smo se rano ujutro i složili da je čas da izvučemo naše najjače oružje: predsjednika Clintona.

Intervencija (ali ne i posjeta) predsjednika uvijek je bila dio naših aduta za Dayton, ali pitanje je bilo kada i kako. Bilo je važno ne oslabiti predsjednika. Predsjednički novčić bio je dragocjen i ne smije se devalvirati. Mi ostali mogli smo se uspeti ili pasti, uspjeti ili propasti, biti zamijenjeni ili odbačeni, ako je potrebno. Ali predsjednik predstavlja naciju. Nema višeg autoriteta i njegov neuspjeh ili greška mogu povrijediti nacionalni interes. Stoga je angažman vrhovnog zapovjednika zemlje nešto oko čega osoblje u Bijeloj kući neumorno brine.

Pozvali smo Tony Lakea i zamolili ga da dogovori dva poziva - jedan Tuđmanu, drugi Izetbegoviću. (Nije bio potreban niti poželjan poziv Miloševiću.) Preporučili smo jednostavnu predsjedničku poruku: Vi ste blizu uspjeha i ja vas molim, u ime mira, da prevaziđete vaše razlike.

Lake je odgovorio da želi odgoditi sve predsjednikove pozive do poslijepodneva, dok mi još jednom pokušamo postići sporazum. Što je još važnije, Lake je bio protiv poziva Izetbegoviću, pod izlikom da ne smije izgledati kako predsjednik vrši pritisak na Muslimane. Christopher i ja smo osjećali drukčije. Rekli smo da su bitna oba poziva.

Lake je bio nepokolebljiv. Kazao je da će se usprotiviti pozivu Izetbegoviću iako smo Christopher i ja rekli da će se bez toga bitno povećati rizik od neuspjeha. Usprotivio se i kada smo rekli da bi poziv trebalo uviti tako da ne izgleda kao pritisak.

Najuži tim u Daytonu nije bio zadovoljan. Kerrick, koji je koristio svoje direktne kanale sa VNS ponovo je pokušao ali bez uspjeha. Onda je napisao prvi nacrt „tačaka" koje će predsjednik koristiti s Tuđmanom. Predložio sam da Christopher direktno pozove predsjednika da bi se odmah i dublje uključio. Međutim, sekretar nije bio voljan da dođe u sukob s Tonyjem oko toga treba li predsjednik pozvati Izetbegovića ili ne.

Posjetili smo Tuđmana, koji nam je rekao da su njegovi ministri reagovali uz njegovu punu podršku da bi uništili sporazum Milošević-Silajdžić od prethodne večeri. „Ne možemo mi biti jedini koji će se odreći zemlje", rekao je Tuđman. „I Muslimani moraju nešto dati."

U 9:15 vidjeli smo Bildta i zamolili ga da se odvojeno sastane sa svom trojicom predsjednika, a prvo s Tuđmanom. Nakon razgovora sa španskim ministrom spoljnjih poslova Javierom Solanom u Briselu, Carl je kod svake delegacije otišao s jednostavnom, ali važnom porukom: „Ne očekujte bolji dogovor u Evropi. Obavite to ovdje."

Tuđman je prešao parking do Izetbegovića da bi vidjeli mogu li zajedno pritisnuti Miloševića da prihvati manje od 49 procenata zemlje. Zaključili su, kao i mi, da će to biti nemoguće.

U 11:00 Bildt je došao u moju sobu da pita kako napredujemo. „Duboko smo zabrinuti", rekao sam, „da će Bosanci biti protiv i ako Milošević napravi još ustupaka."

„Da li mislite da Izetbegović uopšte želi dogovor?", upitao je Carl. Bilo je to pitanje koje je postavio i Christopher. „Nikad nisam sasvim siguran", odgovorio sam. „Ponekad se čini da više želi osvetu nego mir - ali ne može imati oboje." Chris Hill, koji je veoma podržavao Bosance, planuo je

od bijesa i razočarenja. „Tim ljudima je nemoguće pomoći”, rekao je. Bila je to rječita izjava čovjeka koji je godine svog života posvetio traženju načina da pomogne stvaranju bosanske države.

Bio je predivan sunčan dan, vedar i oštar, ali ne i hladan. Ljudi su izašli da bi se malo oslobodili napetosti. Odvijala se neka vrsta „parking diplomatije” dok su ljudi prilazili jedan drugom i raspravljali o situaciji. U jednom trenutku Bildt je naletio na Miloševića, na golom asfaltu između zgrada i zatekao ga „očajnog”. „Dajte mi bilo šta”, rekao je, „stijene, bare, brda - bilo šta samo da dobijemo 49-51.”

Oko tri poslijepodne, predsjednik je pozvao Tuđmana. „Zadivljen sam koliko je mnogo postignuto u sveobuhvatnom sporazumu i na dobro svih strana”, rekao je. „Biće teško istrgovati rješenje mape. Zovem da vam kažem da vratite mali procenat teritorije u zapadnoj Bosni koja nije tradicionalno hrvatska kako bi se mapa usaglasila sa teritorijalnim konceptom 51-49 plana Kontakt grupe.”

Tuđmanov odgovor zbunio je predsjednika i njegove savjetnike u Washingtonu koji su slušali i bilježili. „Već smo dali takav prijedlog”, rekao je Tuđman, dodavši da nas samo dva do tri sata dijele od završnog sporazuma. Ovo je okončalo kratak razgovor.

Čim nas je Sandy Vershbow, koji je slušao razgovor, s ovim upoznao, Christopher i ja smo otišli kod Tuđmana. Suprotno onom što je kazao predsjedniku, Tuđman nije dao prijedlog prije poziva - ali je znao da će to morati sada učiniti. „U odgovoru na zahtjev predsjednika Clintona”, rekao je, „uputiću moje pregovarače da se odreknu sedamdeset pet procenata zemlje potrebne da bi se dobio omjer 51 - 49.” Ovo su bile dobre vijesti. A onda su uslijedila dva važna uslova: „Muslimani se moraju odreći dijela svoje zemlje - a ja moram vratiti barem dio Posavine.”

Poziv predsjednika Clintona ulio nam je novu životnu snagu. Odmah smo se vratili u Izetbegovićev apartman, u nadi da će razum još jednom prevladati. Njemu i Silajdžiću smo rekli da smo, uz ličnu intervenciju predsjednika Clintona, dobili pristanak Tuđmana da će „doprinijeti” cifri od 75 procenata kako bi se došlo do 51-49. Ostatak - samo jedan procenat zemlje - treba da daju oni. Ovo neće biti teško, rekao sam, posebno što Bosanci neće morati davati ni komad zemlje koji sada kontrolišu, samo zemlju koju im je posljednjih dana dao Milošević - „teoretsku zemlju”, kako smo je nazvali.

Na naš užas, Izetbegović je odbio da se pomakne. Dok je Silajdžić sjedio šutke, Šaćirbey je govorio kako je hrvatska pozicija i dalje nefer. A na Christopherovo zaprepaštenje, Izetbegović je opet počeo govoriti o Brčkom, Srebrenici i Žepi. Vratili smo se u naše sobe, gdje se Christopher sa neouobičajeno žestokim riječima izrazio o predstavi kojoj smo upravo prisustvovali.

Sljedeću posjetu ostavili smo za Miloševića. Rekli smo mu da možemo postići 51-49 - samo ako vrati dio posavskog džepa. Iako je ovaj zahtjev trenutno oborio Miloševića, shvatio je njegovu važnost za Tuđmana. Radeći s detaljnim mapama, Milošević, Hill i ja počeli smo sa razvučenim pregovorima koji su neprekidno trajali sljedećih šest sati. Milošević je konačno pristao da Federaciji vrati komad posavskog džepa u kome je bilo Orašje, grad koji je bio poprište etničkog čišćenja Hrvata početkom rata, i Šamac koji je ležao na Savi. Došlo je do zastoja oko tačne granice Šamca. Sjetivši se pregovarača Harolda Nicolsona u Versaillesu, koji su vukli linije po mapama skoro i ne shvatajući šta rade,[79] na mapi sam povukao liniju koja je išla sredinom Save, pravo na međunarodnu granicu i onda zaobilazila granice grada.

Tuđman je sa zadovoljstvom prihvatio ovaj u posljednji minut vraćeni dio zemlje bosanskih Hrvata. Uz istočnu Slavoniju, Tuđman je sada hrvatskom narodu mogao pokazati da je vratio i hrvatsku zemlju u Bosni. A kako je bila blizu rodnog kraja predsjednika Federacije Zubaka, imala je posebnu važnost.

Oko 21:00 sat, Tuđman nam je dao dovoljno zemlje tako da je mapa stajala na 52-48. Treba pomjeriti samo jedan procenat, i dogovor će biti sklopljen. Ali Bosanci su još odbijali da podijele ovaj mali djelić zemlje. Sastali smo se u Christopherovoj sobi da ovo prodiskutujemo - Christopher, Donilon, Steinberg, Kornblum, Hill, Bums i ja. Bili smo depresivni i umorni. „Zemlja koje se Bosanci trebaju odreći samo je teoretska", ponovio sam. „Ne tražimo da se odreknu ni pedlja zemlje koju stvarno kontrolišu."

„Ovo je zaista nevjerovatno", rekao je Christopher. „Bosanski stav je nerazuman. Veliki sporazum im je na dohvat rake, a izgleda da nisu kadri da ga prihvate."

„Šta još možemo uraditi?", nastavio je Christopher, skoro retorički. „Postigli smo za njih sve što su tražili."

„Chris", rekao sam, „ova igra je predaleko otišla. Svima moramo dati krajnji rok." Zatim sam preporučio da Izetbegoviću kažemo da ima sat vremena da odluči, nakon čega ćemo završiti konferenciju. „I stvarno mislim da zatvorim Dayton", dodao sam. „Ovo neće biti blef."

Bila je to velika odluka, predviđena nekoliko dana ranije u mom memorandumu „Zatvaranje ili završetak". U sobi je buknula žestoka rasprava između onih koji su željeli nastaviti i onih koji su mislili da nam je najbolja šansa za uspjeh ako sviju pritisnemo da se suoče s neuspjehom. Prepirka se nastavila skoro sat. Hoćemo li nastaviti shuttle ako zatvorimo Dayton? Hoćemo li dopustiti da se konferencija nastavi u Evropi pod predsjedništvom Bildta? Bila je to kocka. Neki su mijenjali strane, ali Kornblum i ja čvrsto smo se držali stava o apsolutnom zatvaranju, bez nastavljanja shuttlea. Napokon, poslije duge diskusije, Christopher se složio da moramo Bosancima dati ultimatum. Predložili smo da rok bude tačno u ponoć.

„Biće bolje da dobijem predsjednika", rekao je Christopher. Preko sigurnosne telefonske linije, Christopher je izvijestio predsjednika šta smo predložili, za trenutak je slušao i onda rekao: „Hvala vam na povjerenju, gospodine predsjedniče." Zatim se okrenuo nama i rekao: „Predsjednik je zadovoljan s ovim pristupom. Daće nam punu podršku."

Komblum je upozorio Bosance da ih želimo odmah vidjeti i rekao Bildtu da ćemo im postaviti ultimatum. U 22:30, Christopher i ja smo polako ušli u apartman bosanskog predsjednika.

Izetbegović, Silajdžić i Šaćirbey sjedili su u sobi i čekali nas. Christopher i ja smo, kao i obično, sjeli jedan pored drugog na kauč i on je počeo.

„Gospodine predsjedniče, prošli smo dug put u Daytonu i vrlo smo blizu konačnog zaključka. Ako ćete za jedan procenat smanjiti zemlju koju potražujete, možemo napraviti konačan dogovor. Ne morate se odricati zemlje koju trenutno kontrolišete. To je dobar dogovor, gospodine predsjedniče. Postigli smo skoro sve što ste tražili."

Izetbegoviću je bilo vidno neprijatno. Počeo je sa svojim žalopojkama - poznatom litanijom. Pokušali smo ga urazumiti, ali je postajao sve tvrdokomiji. Nekoliko puta je spomenuo Brčko. Osjećao je da je postao predmet opšteg pritiska u Daytonu, a mrzio je pritisak. Bio je umoran i pritiješnjen a u njegovoj delegaciji samo što nije planulo. Oči su mu se toliko suzile da su skoro

nestale, a onda je skrenuo pogled od nas i nešto promrmljao svojim kolegama.

Christopherova poznata uglađenost i strpljenje bili su konačno istrošeni i on je uputio ultimatum tonom koji nije skrivao ljutnju. „Gospodine predsjedniče, istinski sam razočaran", rekao je, „zbog nejasnog, nerealnog i nemarnog načina na koji ste vi i vaša delegacija pristupili ovim pregovorima. Možete imati uspješan ishod a i ne morate, kako želite. Ali mi moramo imati vaš odgovor za jedan sat. Ako odgovorite ne, ujutro ćemo najaviti da su mirovni razgovori u Daytonu zatvoreni." Ustali smo da krenemo i ja sam dodao: „Ne suspendovani - zatvoreni. Za jedan sat."

Iscrpljeni, Christopher i ja vratili smo se pravo u Hope Center da spavamo - on prvi put u tri dana. Obećao sam da ćemo se sastati čim nam se jave Bosanci. Nije prošao ni minut od Christopherovog odlaska kada su se rastvorila vrata moje sobe i pojavio Haris Silajdžić, bjesneći. „Vi i Christopher ste sve uništili!", vrištao je. „Kako ste mogli dopustiti da se ovo desi? Zar ne znate da nikad nećemo popustiti američkom ultimatumu - nikad!"

„Vi ste sve uništili", rekao sam. „Imate najmanje devedeset pet procenata onog što ste željeli i sada hoćete da sve to popljujete, jer ne možete zajednički da radite." Silajdžić je nastavio da se prepire a ja sam ga zamolio da ode. „Iskoristite sljedeći sat da ubijedite vašeg predsjednika da prihvati ovu ponudu i rat će biti završen. Nećete zažaliti."

Tačno u 23:30 John Kornblum je otišao u zgradu Bosanaca po odgovor. Šaćirbey je zaustavio Kornbluma u hodniku. Bosanci će se složiti, najavio je, da odrežu potrebnih jedan posto zemlje da bi se dobilo 51-49, ali zauzvrat žele - Brčko.

„Dodali ste novi uslov", rekao je John. „Znate da ne možemo pristati." John je Šaćirbeyu dao nacrt izjave o neuspjehu i rekao mu da će biti objavljen u 10:00 sati idućeg jutra.

Pozvao sam Christophera da mu kažem novosti. „Gotovo je - ali možda i nije", rekao sam mu. „Možda će sada kada su suočeni sa ambisom malo razbistriti glave preko noći. Molim vas, naspavajte se, jer ćemo sutra imati težak dan."

Hill je uručio izjavu o neuspjehu i Tuđmanu koji je kartao sa svojim saradnicima. Kako i odgovara čovjeku koji već ima glavninu onog što je tražio, Tuđman se nasmijao i upitao Hilla da li su Sjedinjene Države stvarno spremne javno okriviti Bosance za neuspjeh. Tražio je od nas da ne odustajemo.

Poslao sam Kerricka da izjavu o neuspjehu uruči Miloševiću. Clark, Pardew, Komblum i Perina pridružili su se sastanku koji je bio u toku. Prije njihovog odlaska, rekao sam im da razjasne da ćemo stvarno završiti ujutro - osim ako Milošević ne spasi pregovore. Namjerno sam ostao po strani da bih izbjegao još jednu pregovaračku sesiju.

Ovo je, nesumnjivo, bio najdrepresivniji dan u mojoj karijeri. Bilo je teško povjerovati da će Bosanci pustiti da im sporazum isklizne zbog sitnice, ali su bili i na to spremni. Zaspao sam brzo, ne čekajući vijesti o sastanku sa Miloševićem koji je bio u toku.

Komblum mi je kasnije opisao sastanak: Milošević je počeo u vedrom raspoloženju i svima je ponudio viski. Ali kada je shvatio da ćemo sljedećeg jutra stvarno zatvoriti konferenciju, žestoko je reagovao. „Ne možete to učiniti", rekao je glasom u kome se osjećala napetost. Postao je emocionalan. „Skoro ste dobili sporazum, ne možete to dopustiti. Vi ste Amerika. Ne možete pustiti da vas Bosanci ovako motaju. Samo im recite šta treba da rade." Kada su Amerikanci odgovorili da su Sjedinjene Države već dovoljno uradile, ali da ne možemo diktirati odredbe mira nijednoj strani,

Milošević je preklinjao: „Pokušajte malo više, ne odustajte."

Uzbuđen, Milošević je rekao da će odmah vidjeti „Franju" i predložiti da njih dvojica potpišu Daytonske sporazume sa ili bez Izetbegovića. Milošević je poslao odanog Gorana da sredi sastanak, ali je hrvatski predsjednik spavao. Milošević je rekao da će Tuđmana vidjeti ujutro. Oko 2:00 ujutro Amerikanci su se razišli, ostavljajući duboko zabrinutog, možda čak i zbunjenog Miloševića koji nije mogao vjerovati da nećemo biti u stanju Bosance prisiliti da potpišu. „Gospodine predsjedniče", rekao je Kornblum na odlasku, „zavisi od vas. Mi smo učinili sve što smo mogli."

U 6:30 ujutro zazvonio je telefon u našoj sobi. Bio je to David Martin, dopisnik CBS-a za Pentagon. Bilo je to prvi put da je neki novinar uspio proći centralu zračnih snaga otkako su razgovori počeli. „Idem u program za nekoliko minuta", govorio je Martin, „i potrebno je da nešto potvrdite. Šaćirbey je cijelu noć proveo u Holiday Innu, svima govoreći da ste dali ultimatum, da su oni odbili i da vi otkazujete razgovore."

Odjednom sam se razbudio. „Davide", rekao sam, „ne znam šta vam je Šaćirbey ispričao, ali možete reći da smo u apsolutnoj krizi."

„Hvala, to je sve što mi je bilo potrebno." Nekoliko minuta kasnije, gledao sam Martina na televiziji kako govori da smo dostigli „trenutak apsolutne krize". I zaista jesmo. Dok sam se tuširao i oblačio, u glavi sam sastavljao lični izvještaj koji će pratiti formalnu najavu da se Dayton zatvara. Svima ću se zahvaliti na podršci i izjaviti da se povlačim iz ovog posla pošto je jasno da ne mogu više ništa postići.

Televizija je sada bila ispunjena vijestima sličnim izvještaju Davida Martina. Donilon i Kerrick su upoznali Bijelu kuću i dok smo mi držali naš posljednji sastanak u Daytonu, predsjednik je okupio svoje visoke savjetnike. Kasnije mi je jedan od ljudi u Ovalnoj sobi tog jutra - savjetnik za domaća pitanja - opisao scenu:

Kad smo se tog jutra probudili, svi smo čuli izvještaje iz Daytona da niste uspjeli. Kada smo se okupili u Ovalnoj sobi da porazgovaramo o situaciji, vladala su različita osjećanja. Neki su, najprije oni zaduženi za domaća pitanja, odahnuli, jer su znali da će predsjednik, ako postignete sporazum, morati donijeti dosad najtežu odluku - poslati trupe u Bosnu - i onda tu odluku braniti za vrijeme izbora 1996. Naše ankete pokazivale su da se javnost uveliko protivi slanju američkih trupa u Bosnu. Ipak su svi znali koliki smo ugled uložili u ovaj trud. Predsjednik nije izrazio svoje gledište, ali je pažljivo pratio diskusiju.

Ukratko ću sažeti opšti stav: ako Dayton propadne, biće i olakšanja i razočarenja.

Ako uspije, biće i ponosa i strepnje.

Preko Toma Donilona bili smo svjesni dvojnosti Washingtona oko našeg nastojanja. Lake nam je takođe prethodnog dana rekao da "ne žele svi u Washingtonu da uspijete". Ovo me nije ni čudilo ni brinulo; svaka administracija ima različita gledišta. Odgovornost za neuspjeh ili uspjeh ležala je na nama i nije bilo vrijeme da se brinemo zbog dvojnosti Washingtona.

Dok sam se oblačio za sastanak u 8:00 sati, na vratima se čulo uporno kucanje i ušao je Chris Hill. „Nešto se dešava", rekao je uzbuđeno. „Milošević je upravo otišao kod Tuđmana. Mislim da će Slobo predložiti da njih dvojica potpišu sporazum čak i ako Izetbegović odbije."

Ovo nije značilo preokret, ali su barem razgovarali. Poslije užasnog osjećaja neuspjeha i umora, odjednom sam nerazumno postao optimističan. Kada je Christopher stigao iz Hope Centra na

sastanak, povukao sam ga u stranu i šapnuo: „Dobićemo sporazum!" Pogledao me je kao da sam izgubio razum.

Sastanak je bio sumoran. Dvadeset umornih ljudi okupili su se u ćoškovima male, neuredne sobe. Kako više nije bilo posla, rekao sam da je ovo naš posljednji sastanak, naš „sastanak zatvaranja" i započeo s riječima zahvalnosti. „Sekretar i ja željeli bismo svima zahvaliti zbog izuzetnog truda. Dali smo sve što smo mogli i bez obzira na današnji ishod ne treba da osjećamo da nismo uspjeli, ali..."

Odjednom je Kati banula u sobu. „Milošević stoji napolju na snijegu, na parkingu, i čeka da razgovara", rekla je. Prvi put sam opazio da pada snijeg. Trkom se vratila i uvukla ga u moju sobu, gdje smo ga dočekali Christopher i ja. Izgledao je kao da cijele noći nije spavao.

„Nešto se mora učiniti da bi se sprečila propast", rekao je klonulo. „Predlažem da Tuđman i ja potpišemo sporazum i ostavimo otvoreno Izetbegoviću da ga potpiše kasnije"

„"To je potpuno nemoguće", odlučno je rekao Christopher. „Ne možemo imati sporazum koji nisu svi potpisali. To nije valjan ugovor."

„U redu, u redu", rekao je Milošević. „Onda ću preći i zadnji kilometar zbog mira. Složiću se za arbitražu o Brčkom za jednu godinu od sada a vi, gospodine Christopher, možete odlučiti."

Christopher je odgovorio da on lično ne može biti arbitar. Kazao sam da ćemo taj zadatak povjeriti Roberts Owenu ako kompletiramo ostatak sporazuma. Rekao sam da odmah moramo vidjeti Tuđmana i Izetbegovića da vidimo imamo li sporazum. Završili smo kratak sastanak i odjurili u Tuđmanov apartman.

Tuđman je pažljivo slušao dok sam ja iznosio Miloševićevu ponudu. Kada sam završio, dvaput je udario rukom po koljenima i unoseći se Christopheru u lice, rekao na engleskom: „Dobijte mir! Dobijte mir sada! Natjerajte Izetbegovića da se složi. Morate to učiniti sada!" Tresući se od uzbuđenja, ustao je, skoro nas izgurujući iz sobe.

Christopher i ja vratili smo se u moj apartman. Zaključao sam vrata da bismo mogli ostati sami. Dok smo razgovarali, drugi su stajali napolju, udarajući na vrata, ali se nismo obazirali. Bilo je bitno da za sljedeći sastanak imamo jedinstven stav, a ne kakofoniju glasova. Ovo nije bio trenutak da se drugi konsultuju.

„Chrise", rekao sam, „sljedeći sastanak mora biti najvažniji otkako ste sekretar. Mi možemo dobiti ovaj sporazum - ili ga izgubiti. Zaboravite na Washington. Sve je u vašim rukama. Moramo otići na sastanak apsolutno odlučni da uspijemo."

Christopher je šutke slušao, a onda klimnuo. Ne zastajući da i s kim razgovaramo, otišli smo pravo u Izetbegovićeve odaje gdje su nas tri Bosanca očekivala. Predstavili smo Miloševićevu ponudu. Muk. Ponovio sam, polako i pažljivo. Rekao sam da ispred baze čeka sedam stotina novinara. Šaćirbey im je rekao da su razgovori prekinuti i, u stvari, daćemo to saopštenje u 10:00 sati ako ne bude prihvaćena ponuda o arbitraži za Brčko. Vrijeme je isticalo i nama je odgovor bio potreban odmah.

Nastala je duga, mučna pauza. Pažljivo smo posmatrali Izetbegovića. Niko nije govorio. Napokon je Izetbegović, polako govoreći, rekao: „Ovo nije pravedan mir." Zastao je, činilo se, minut, ali su vjerovatno prošle samo tri sekunde. „Ali mom narodu je potreban mir."

Prisjetivši se kako su se često u prošlosti stvari s Bosancima razmrsile, nisam htio ništa više da raspravljam. Nagnuvši se prema Christopheru, šapnuo sam „Hajdemo brzo odavde", i digao se.

Christopher se rukovao s Izetbegovićem i brzo se okrenuo. Kada smo stigli do vrata, rekao sam Šaćirbeyu: „Zašto ne pođete s nama i s generalom Clarkom i odmah razradite konačne detalje za omjer 51-49." Rekao je da će doći za minut i mi smo otišli.

Christopher i ja pozvali smo predsjednika iz moje sobe, dok se naš tim skupljao uokolo, uzbuđen i sa olakšanjem. Predsjednik je ponudio da doleti u Dayton zbog najave. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „vi ne želite da danas budete u blizini ovih ljudi. Oni su divlji, i ne zaslužuju posjetu predsjednika." Predložili smo da predsjednik što prije da izjavu iz Bijele kuće a mi smo ceremoniju pomjerili za 15:00 sati. Takođe smo predložili da dođu sekretar Perry i general Shalikashvili kako bi simbolizovali podršku Pentagona sporazumu.

Kada je čuo da je Izetbegović prihvatio njegovu ponudu, Milošević je došao kod nas. Bio je izuzetno uzbuđen. Dok je ulazio u sobu, zagrlio je Dona Kerricka i mi smo vidjeli suze u njegovim očima. Sa svima se rukovao.

Bilo je dosta nezavršenog posla u Daytonu. Zaokupljeni problemima koji su preostali, nismo se još mogli opustiti ili slaviti. Tim je s novom snagom krenuo u akciju preko mnogih frontova u isto vrijeme. Clark i Šaćirbey počeli su zamršeni proces rezanja mape za jedan procenat. Kornblum, Owen i Miriam Sapiro okupili su trojicu ministara spoljnih poslova da rade na nekim detaljima na političkim aneksima. Pitanje glasanja izbjeglica riješeno je kompromisom koji je obećavao ljudima da glasaju tamo gdje su živjeli 1991, kako su to Bosanci željeli, ali im je dozvoljavao da se obrate izbornoj komisiji za pravo da glasaju i na drugim mjestima, kako su to Srbi željeli. Dvije godine kasnije postaće važna ova odredba, jer će Muslimanima pružiti priliku da biraju osamnaest od osamdeset četiri mjesta za Skupštinu Republike Srpske.

Predsjednik Clinton je u 11:40 sati tog jutra izdao saopštenje iz Rose Gardena. „Poslije skoro četiri godine, dvije stotine i pedeset hiljada ubijenih, dva miliona izbjeglih i grozota koje su užasnule ljude širom svijeta, narod u Bosni konačno ima šansu da iz užasa rata uđe u obećanje mira.", rekao je. Pozvao je američki narod a posebno Kongres - da podrže sporazum o američkim trupama. „Sada kada je postignut detaljan dogovor, NATO će brzo kompletirati svoj plan za IFOR. Američko vodstvo, zajedno sa našim saveznicima, treba da ovaj mir učini stvarnim i trajnim. Sada su na kocki naše vrijednosti, naši interesi i naše vođstvo u svijetu.

Upoznali smo Kontakt grupu o razvoju situacije a zatim pozvali trojicu predsjednika u Christopherov apartman u Hope Centru na ručak i razgovor o preostalim detaljima. Da bismo ojačali našu stvar u Kongresu, skicirao sam pismo za predsjednika Clintona, insistirajući da ga potpišu sva tri predsjednika, u kome svaki od njih lično garantuje za sigurnost trupa NATO/IFOR.

Prema ranijem dogovoru, predsjednik Clinton je odmah poslije ručka nazvao Christopherov apartman. Trojica ljudi okupili su se oko zvučnika, naginjući se bliže i bliže jedan drugom dok su se naprezali da čuju predsjednika Clintona koji im je čestitao. Christopher i ja smo se zgledali, i zabavljeni i zpanjeni pogledom na Izetbegovića, Tuđmana i Miloševića čije su se glave skoro dodirivale.

U međuvremenu, Hill i Kerrick došli su do zabrinjavajućeg otkrića. U razgovoru sa ministrom spoljnih poslova Milutinovićem, saznali su da nijedan bosanski Srbin neće staviti paraf na sporazum. U stvari, rekao im je Milutinović, delegacija bosanskih Srba vidjela je mapu prvi put malo prije ručka. „Potpuno su poludeli", rekao je Milošević sa smijehom. Milošević je odlučio da Milutinović potpiše za Republiku Srpsku.

Ovo je bilo neprihvatljivo. Kakvog dobra od sporazuma ako bosanski Srbi odbiju da potpišu? I zašto bi potpis ministra spoljnjih poslova Savezne Republike Jugoslavije imao vrijednosti za Pale? Zamolio sam Hilla i Kerricka da nađu Miloševića i kažu mu da ćemo odgoditi ceremoniju potpisivanja dok ne dobijemo potpise bosanskih Srba.

Milošević je pokazao čuđenje zbog našeg stava. „Zašto pravite veliku stvar od te gluposti?", upitao je. „Čim se vratim dobiću potpise Republike Srpske."

„Zašto Krajišnik sada ne parafira?", upitali su. Milošević se nasmijao. „Jer je u komi otkako je video mapu."

Poslije dalje rasprave, odlučili smo prihvatiti Miloševićeve potpise - iako ne i potpise njegovog ministra - u ime Republike Srpske, ali pod jednim uslovom: da Milošević potpiše odvojeno pismo, upućeno Christopheru, s obećanjem da će za deset dana isporučiti potpise s Pala. Rugao se tom pismu kao potpuno nepotrebnom. „Garantujem vam da ću imati te potpise za dvadeset četiri sata po mom povratku u Beograd", rekao je. (I bio je u pravu: bosanski Srbi, zajedno sa Karadžićem, potpisali su sporazum dan nakon Miloševićevog povratka u Beograd.)

****

Ceremonija o kojoj se nismo usuđivali ni sanjati - „dan za koji su mnogi vjerovali da nikad neće doći", kako je to rekao Warren Christopher - počela je u 15:00 sati, u istoj sobi u Hope Centru gdje je sve počelo dvadeset jedan dan ranije. Gledajući novinare i naše kolege, u prvom redu sam ugledao Katharinu Frasure, Gail Kruzel i Sandy Drew - ponosne, tihe svjedoke cijene koju smo platili za sporazum. Oko njih bili su članovi Kontakt grupe, naš pregovarački tim i general Shalikashvili i zamjenik sekretara odbrane John White koji je došao umjesto Perryja.

Christopher je počeo ceremoniju izdvajajući pozitivne crte sporazuma, ali je upozorio da neće biti lak put do pune implementacije. Carl Bildt je poslije njega iskazao kratku i velikodušnu pohvalu za Amerikance, uz specijalnu zahvalnost osoblju Packy's All-Sports bara. Znajući da će sada kao visoki civilni zvaničnik biti odgovoran za implementaciju, Bildt je govorio o „masovnom nastojanju međunarodne zajednice" koje će biti potrebno.

Kao treći kopredsjedavajući konferencije, Igor Ivanov nije odigrao veću ulogu, ali je govorio. Na naše iznenađenje, najavio je da će njegova vlada „biti suzdržana po pitanju aneksa o vojsci i kontroli oružja". Bio je to manji ispad na dan velikog uspjeha i uskoro je prebrisan. Što je važnije, predsjednik Yeltsin zatražio je od ruskog naroda, odmah poslije prve najave predsjednika Clintona, da podrži osnovni sporazum iz Daytona i obavezao se da će njegova zemlja u tome učestvovati.

Milošević je bio sljedeći i to su bile prve njegove javne riječi od dolaska. Sa optimizmom je govorio o budućnosti, nazivajući 21. novembar 1995. danom „koji će ući u istoriju kao datum kraja rata". Sve strane, rekao je Milošević, dale su „bolne ustupke", ali sada će „rat u Bosni biti ostavljen prošlosti".

Washington se najviše brinuo šta će reći Izetbegović. Jim Steinberg se brinuo da će Izetbegović javno ponoviti svoj privatni komentar da je sporazum „nepravedan mir", pa je zamolio Menziesa da pokuša nagovoriti Bosance na pozitivno saopštenje. Ali Izetbegovićeva prava publika bila je u Bosni i nije bio spreman dati jasnu pohvalu sporazumu koji ga je mučio i za koji je bio siguran da ga Srbi neće poštovati. Nazvavši ovo „istorijskim danom za Bosnu i ostatak svijeta jer će rat, nadamo se, biti

zamijenjen mirom", Izetbegović je počeo delikatan proces dobijanja podrške za sporazum kod kuće:

A mom narodu kažem da ovo možda nije pravedan mir, ali je pravedniji nego nastavak rata. U situaciji kakva jeste i u svijetu kakav jeste, bolji mir i nije mogao biti postignut. Bog je naš svjedok da smo učinili sve što je u našoj moći kako bi bio umanjen razmjer nepravde za naš narod i našu zemlju.

U gužvi oko problema i detalja u posljednji minut, nisam ni pomislio na moje riječi sve dok ceremonija nije odmakla. Stoga sam morao pisati saopštenje napola slušajući prethodne govornike. Više sam osjećao olakšanje nego ushićenje, više zamor nego euforiju. Nisam mogao naći načina da podijelim radost koju su pokazali neki učesnici, iako sam želio. Nakon što smo vidjeli ponašanje nekih učesnika u Daytonu, više nego ikad sam se brinuo za implementaciju sporazuma. Kako je nekoliko novinara istaklo sljedećeg dana, moje riječi su bile zapaženije zbog upozoravajućeg tona nego druge izgovorene tog dana. Počeo sam sa zahvalnošću Bobu Frasureu, Joeu Kruzelu i Nelsonu Drewu i nastavio:

Sporazumi i teritorijalni dogovori ovdje danas potpisani ogroman su korak naprijed, najveći otkako je rat počeo. Ali ispred nas leži isto toliko srčan zadatak: implementacija. Na svakoj stranici mnogih komplikovanih dokumenata i aneksa potpisnih ovdje danas kriju se izazovi za sve strane da odbace njihova neprijateljstva, njihove razlike koje su još otvorene rane. Imamo mir na papiru. Naš sljedeći i najveći izazov je uraditi sve i da uspije...

Za sve nas bio je ovo dug i krivudav put i još nije preden - daleko od toga. Ogromne teškoće i prepreke koje smo proživjeli u Daytonu posljednjih dvadeset i jedan dan, a posebno posljednjih nekoliko dana, samo služe da nas podsjete koliko mnogo posla stoji pred nama. Obećajmo, stoga, da će se ovaj dan u Daytonu dugo pamtiti kao dan kada su se Bosna i njeni susjedi iz rata okrenuli ka miru.

KNJIGA ČETVRTA

EPILOG:

BOSNA POSLIJE DAYTONA

Između ideje
I stvarnosti
Između pokreta
I djela
Pada sjena.
T. S. ELIOT

- GLAVA 19 -

Implementacija: Prva tri mjeseca
(21. novembar 1995-21. februar 1996)

Godine 1884, na Međunarodnoj konferenciji o meridijanima u Washingtonu D.C., predstavnici iz dvadeset šest zemalja glasali su da... Greenwich meridijan bude početak računanja u svijetu. Međutim, ova odluka nije baš sjela Francuzima koji su još dvadeset sedam godina, do 1911, kao početnu liniju priznavali svoj meridijan u Opservatorji u Parizu, malo više od dva stepena istočno od Greenwicha. Pa i tada oklijevali su da prema Greenwichu ravnaju srednje vrijeme, jer su više voljeli izraz „Prema srednjem pariškom vremenu, u zakašnjenju od devet minuta i dvadeset jednu sekundu".

DAVA SOBEL, Longituda: Istinita prča o samotnom geniju koji je riješio najveći znanstveni problem svog vremena

Sat nakon ceremonije potpisivanja u Daytonu, Kati i ja smo sa Shaliem odletjeli u New York. Ostaviti vazduhoplovnu bazu Wright-Patterson bilo je kao izaći iz udobnog zatvora; ponovo smo otkrili spoljnji svijet. Međutim, nakon dvadeset jedan dan izolacije, normalni život je još izgledao daleko. Javna reakcija na Daytonski sporazum bila je u velikoj mjeri ugodna, ali nije bilo vremena da se u tome uživa pred navalom zadataka koje je trebalo uraditi.

Susret sa predsjednikom. Sljedećeg dana, 22. novembra, sastali smo se u Bijeloj kući, u atmosferi ispunjenoj olakšanjem, ponosom i strepnjom. To je odrazila i Lakeova uvodna rečenica: „Sada smo u hrpi problema - ali ovo su pravi problemi." Predsjednik, koji je nekoliko minuta kasnije stigao s Goreom, svima se zahvalio i našalio: „Bio sam se spremio za razočarenje." Zamoljen da počnem, rekao sam da je hapšenje Karadžića i Mladića najvažnije pitanje koje nije riješeno u Daytonu. Ponovio sam moje stanovište da ako ta dvojica ostanu na slobodi, posebno Karadžić, osnivač i lider separatističkog pokreta koji je još nepokoren, neće biti moguća puna implementacija sporazuma. Predsjednik se složio, kazavši: „Najbolje je ukloniti obojicu." Bez direktnih uputa, zamolio je da vojska razmotri to pitanje.

Zatim je skrenuo na najskorije pitanje: dobijanje podrške javnosti i Kongresa. „Moram biti grubo iskren prema američkom narodu", rekao je. „Kada im se obratim, moram biti siguran da su naši ljudi iz vojske i obavještajne službe dali znak. Moram biti pošten i reći u šta ulazimo."

Potpredsjednik Gore je rekao da vrijedi ući u rizik. Zastao je za trenutak, a na licu mu se ocrtala oštrina. „Želim ukazati na jedno praktično pitanje u vezi ZŠOS i Pentagona", rekao je, izravno gledajući predstavnike Sekretarijata odbrane u prostoriji. „Imao sam mnogo razgovora s Kongresom. Rekli su mi da naši vojni predstavnici na Hillu obično po odlasku ostavljaju svoje slušateljstvo uznemirenije nego po dolasku. Ne kažem da nastoje srezati našu politiku, ali tamo skidaju glasove."

Nakon kratke zaglušne šutnje, zamjenik sekretara odbrane John White prihvatio je rukavicu: „Potrebni su nam odgovori s kojima će se složiti Shali i njegove kolege, odgovori koji ih neće onespokojiti."

Predsjednik je stao u odbranu Gorea. „Osjećam", rekao je, „da nam je diplomatski preokret u

Daytonu pružio šansu da pridobijemo i Kongres i narod. Ljudi vide interes i cijelu sliku. Ali ne možemo dobiti podršku Kongresa ako odbrana i vojska u potpunosti ne stoje iza ovog. Moramo ukazati Kongresu i na interese i na posljedice. Ne možemo im obećati da neće biti ni jednog gubitka ali moramo pokazati veliko pouzdanje u našu sposobnost da izvedemo misiju i popunimo rupe u sporazumu. Nije pitanje biti nepošten, ali ne možemo zatvoriti dogovor bez podrške Pentagona." Predsjednik je gledao izravno u Shalikashvilia. „Znam da među nekim vašim ljudima ima dvojbe o Bosni - ne kod vas, Shali, nego kod nekih vaših ljudi", rekao je, „ali to je sve prošlost. Želim da svi ovdje stanu iza sporazuma."

Njih dvojica su rekli svoje. Ustali su da krenu, a mi smo svi za njima. Njihova poruka bila je jasna i imaće bitan efekt. Kada predsjednik i potpredsjednik kažu svojim visokim saradnicima da nastave s programom i kada to kažu odlučno i s čak nepogrješivom krutošću, onda to čuda stvara kod podijeljene i nevoljke birokratije.

Kongres i javnost. Iako je javnost aplaudirala našim diplomatskim naporima, ankete su pokazale da se oko 70 posto ispitanika protive rasporedu američkih snaga u Bosni. Skoro četiri godine Amerikanci su na televiziji gledali slike ubijenih i ranjenih vojnika UN koji nisu bili u stanju da se brane. Većina Amerikanaca smatrala je da naše trupe šaljemo u sličnu situaciju, gdje će pretrpjeti teške gubitke. U tekstu Evana Thomasa i Johna Barrya*Newsweek* je u svom prvom post-daytonskom broju iznio paradoksalnu situaciju:

Neka živi Pax Americana! Pozdrav povratku supersile! A, opet, možda i ne. Možda kliče spoljnjopolitički establishment, a možda se i balkanski banditi zapute u brda, ali obični Amerikanci su sigurno oprezni prema budućim žrtvama... Većina glasača gleda na Bosnu kao na građanski rat nekog drugog... Na predsjedniku Clintonu je da ih razuvjeri... Mnogi Amerikanci, zbunjeni Bosnom ili rastreseni zbog domaćih briga, nisu još počeli shvatati doseg i dubinu američke obaveze date prošle sedmice u Daytonu.

Ono što je predsjednik trebao učiniti biće najnepopulamiji potez njegovog cijelog tima. Morali smo ubijediti američku javnost da će IFOR biti drukčiji od UN, da će prvo pucati a pitanja postavljati kasnije i da je raspored snaga u našem nacionalnom interesu, lako ga bije glas da oklijeva prije teških odluka, bio je odlučan.

Neki važni članovi Kongresa odmah su nam dali podršku: senatori Lieberman, Biden i Lugar još jednom su bili u prvim redovima. Neki su njihovu podršku označili kao zatezanje „strategije izlaza". Kako je, na žalost, Administracija unijela jednogodišnji raspored u Daytonski sporazum, nismo mogli prigovoriti. Mnogi drugi su odmah ustali protiv ove politike. Takav stav uglavnom nije bio skup, jer je Kongres znao da će predsjednik poslati trupe bez obzira šta oni uradili (osim apsolutnog smanjenja fondova, što nije bilo vjerovatno). Tako su članovi Kongresa mogli prihvatiti politički popularno stanovište, a da se ne brinu o njegovim posljedicama. Predsjednik Kongresa Gingrich prorekao je da će Administracija dobiti „opreznu saglasnost, čak i prihvaćanje a bez akcije". Zatim je ponudio rezoluciju koja dopušta Domu da glasa za obje strane pitanja; mogli su dati, kako je to on rekao, „snažnu podršku trupama /iako se protive/ predsjednikovoj politici".

U ovakvoj atmosferi, Donilon, Burns i Mike McCurry u Bijeloj kući koordinirali su intenzivnu javnu kampanju. Predsjednik je pozvao mnoge članove Kongresa u Bijelu kuću na briefing, i uputio Christophera, Perryja, Shalia i mene na Hill. U decembru smo organizovali dvije velike kongresne

delegacije za Balkan. Skoro 70 posto članova Predstavničkog doma, zapanjujućih 15 posto od cijelog Doma, otišli su na ta putovanja. Svi koji su otišli, bez izuzetka su po povratku bili pokolebani u korist politike, iako učešće nije automatski značilo i punu podršku. Cynthia McKinney, demokrata kojoj je ovo bio prvi mandat, iz pretežno crnačkog okruga, koja je prethodno bila usmjerena na domaća pitanja i izražavala veliki skepticizam prema „rasipanju" na druge, kasnije mi je rekla: „Putovanje mi je promijenilo život. Shvatila sam da moramo preuzeti neke od istih odgovornosti i tamo kao i kod kuće, i da moramo iznaći način da oboje uradimo."

Evropa: Aplauzi i šok. Dayton je uzdrmao elitno vođstvo posthladnoratovske Evrope. Izjava Jacquesa Poosa iz 1991. da je „kucnuo sat za Evropu" ležala je u smetljištu istorije, pored stava Jamesa Bakera da mi nemamo psa za borbu. Evropljani su bili zahvalni Sjedinjenim Državama što su povele borbu koja je napokon okončala rat u Bosni, ali su neki evropski zvaničnici bili smeteni zbog potrebe za američkim uključenjem.

Ta osjećanja javno su iskazivali neki evropski diplomati. „Čovjek to ne može nazvati američkim mirom", izjavio je francuski ministar spoljnjih poslova de Charette novinarima, „iako predsjednik Clinton i Amerikanci pokušavaju povući ćebe na njihovu stranu. Činjenica je da su Amerikanci blizu četiri godine gledali na ovo stanje u bivšoj Jugoslaviji iz velike daljine i u osnovi blokirali napredak." Alije de Charette priznao i da „Evropa kao takva nije bila prisutna, a to je, što je istina, neuspjeh Evropske unije." Poslije pohvale Daytonskog sporazuma premijer Alain Juppe nije mogao odoljeti da ne doda: „Naravno, poput jajeta liči na evropski plan koji smo predočili prije osamnaest mjeseci", - kada je on bio ministar spoljnjih poslova. Agencija *France-Presse* izvijestila je da su mnoge evropske diplomate u Daytonu „ostavljeni da pate". U jednom članku koji je očito inicirao neko iz francuskog Ministarstva spoljnjih poslova, *Le Figaro* je napisao da „Richard Holbrooke, američki medijator, nije ostavio njegovim evropskim kolegama lijepe uspomene iz vazduhoplovne baze u Daytonu". Citirali su jednom neimenovanog francuskog diplomatu kako kaže: „On laska, on laže, on ponižava: on je neka vrsta brutalnog i šizofreničnog Mazarina."[80] Pomoćnik predsjednika Chiraca za nacionalnu sigurnost Jean- David Levitte nazvao je da se izvini za ovaj komentar, kazavši da ne odražava stav njegovog šefa. Odgovorio sam da su takve mini drame nizbježne s obzirom na pritisak i razočarenja s kojima smo bili suočeni u Daytonu i protuslovnog mišljenja da je rat gotov.

Ostale su još dvije sedmice do Pariza a Karadžić je opet podigao temperaturu u regionu. Iako je pod Miloševićevim pritiskom potpisao sporazum, poručio je da će Sarajevo „krvariti decenijama" ukoliko ne promijenimo odredbe, iz Daytona. Odgovor Christophera, Perrya i mene bio je da nećemo promijeniti sporazum. Braneći najproblematičniji dio američke politike, Perry je dodao da će „jedna godina biti dovoljna da bi se slomio krug nasilja u Bosni". Perry je godinu rasporedio u dvije faze, četiri do šest mjeseci da bi se ojačalo primirje i razoružanje, i još šest mjeseci da se stvori sigurno okruženje. Kako se ispostavilo, bio je suviše pesimističan za prvi zadatak, a suviše optimističan za drugi.

Ostalo je mnogo posla prije ceremonije potpisivanja u Parizu, 14. decembra. NATO je morao uputiti 60.000 trupa u Bosnu - što je najveći pokret trupa u Zapadnoj Evropi od Drugog svjetskog rata - i rasporediti još hiljade na Jadranu i u prvoj logističkoj bazi u Mađarskoj. Sa civilne strane, niz konferencija na visokom nivou nagurane su u dvije sedmice prije ceremonije u Parizu. Prvo je u Briselu, 5. i 6. decembra, održan godišnji sastanak ministara spoljnjih poslova NATO-a usmjeren

najviše na Bosnu. Dan kasnije, scena je pomjerena u Budimpeštu za godišnji sastanak ministara spoljnjih poslova OSCE-a, koji su morali uspostaviti mehanizam za nadgledanje izbora u Bosni, kako je to traženo Daytonskim mirovnim sporazumom. Osmog decembra, Britanci su u Londonu sazvali „konferenciju o implementaciji" na visokom nivou, da bi razgovarali o tome kako postupiti sa dijelovima Daytona koji se ne odnose na vojsku. Warren Christopher i John Kornblum prisustvovali su na prve dvije konferencije, dok su Strobe Talbott i Bob Gallucci predvodili američki tim u Londonu i Budimpešti. U međuvremenu, pregovarački tim se ponovo okupio i vratio na Balkan da se pripremi za Pariz Ova kiša aktivnosti pokazivala je ključnu razliku između pregovaranja i faze implementacije. Prethodnih četrnaest sedmica bile su visoko fokusirane. Sada je trebalo otpočeti širok domet poslova, u koje je bilo uključeno hiljade civilnog i vojnog osoblja iz Sjedinjenih Država i drugih zemalja. Na žalost, stvorili smo strukturu za implementaciju Daytona u kojoj odgovornost i ovlaštenje neće počivati na jednoj osobi ili instituciji, lako će Bosna igrati domaćina manjem broju agencija nego u vrijeme dana UN, previše ih je još ostalo u procesu, uključujući NATO, UN i UNHCR, OSCE, EU, Svjetsku banku, MMF - i organizaciju bez presedana, Ured visokog predstavnika na čelu sa Carlom Bildtom.

„Strane snage i elementi". Kada se naš tim sastao sa Izetbegovićem u Sarajevu, 8. decembra, bio je iznenađujuće živahan i veseo. Raspoloženje mu je splasnulo kada smo ga pritisnuli zbog prisustva „stranih snaga i elemenata" u muslimanskom dijelu Bosne. Bili su to Iranci i mudžahedini koji su pomagali bosanskim Muslimanima tokom ranije tri godine. Američka obavještajna služba odavno je znala za njih - u stvari, najviše su spominjani u mom memorandumu od januara 1993. dolazećoj Administraciji - ali u vrijeme rata Washington nije pravio pitanje zbog njihovog prisustva jer su pomagali inače izolovanim Bosancima da opstanu. Daytonski sporazum tražio je njihovo potpuno povlačenje u roku od trideset dana nakon dolaska IFOR-a, predviđenog za 20. decembar. Izetbegoviću smo rekli da ćemo uskratiti našu podršku za program „Opremi i obuči" ako Iranci i mudžahedini ne odu. Štampa, upoznata s njihovim prisustvom, objavljivala je priče s naslovima koji su posebno uznemirili Kongres. *(The Washington Post,* 30. novembra: „Strani Muslimani koji se bore u Bosni smatraju se 'prijetnjom' za američke trupe"; *The New York Times,* 10. decembra: „Šta to Iran radi u Bosni?") Kako su NATO snage trebale stići u Bosnu, nismo mogli tolerisati njihovo stalno prisustvo, posebno što su neki od njih u bili u vezi s grupama na Srednjem istoku koje su počinile terorističke akte protiv američkih trupa.

Izetbegoviću je bilo neugodno, ali je dao riječ da će otići prema rasporedu Daytona „ako bude mir". Ovo je bio samo prvi od mnogih razgovora koji ćemo voditi o ovom mučnom pitanju.

Na Palama, Karadžić je i dalje davao zapaljive intervjue, na našu veliku muku. Drugog decembra napisao sam ljutito pismo Miloševiću, zahtijevajući da obuzda bosanske Srbe. Kada je pročitao pismo, Milošević je rekao Rudyu Perini da sastanci s vođama bosanskih Srba cijele sedmice, tjerajući ih da „podrže" Dayton. Šest dana kasnije, kada smo se sreli s Miloševićem, u povjerenju nam je kazao da ima uspjeha. Ali je ostao nepokolebljiv o budućnosti Karadžića i Mladića; nije mogao i neće isporučiti njih dvojicu međunarodnom sudu.

Kada smo napuštali region, brinulo me je da nećemo dovoljno brzo krenuti. „Sve zavisi od energične implementacije IFOR-a,*od prvog dana ",* telegrafisao sam Christopheru na kraju putovanja. „Spor početak biće greška."

Samo dan prije ceremonije u Parizu Kongres je konačno izglasao razmještaj trupa. U Senatu, uz odlučnu podršku senatora Dolea, Administracija je iznenađujuće lako pobijedila sa 69 prema 30 glasova. U Domu, Gingrichev stav dobio je podršku sa 287 glasova prema 141 protiv politike Administracije iako „podržava" trupe. Pomnoženo sa porazima, u oba Doma, prijedloga da se sreže fond za misiju, ovo je bilo dovoljno da Mike McCurry proglasi pobjedu. „Ovo je vjerovatno najsnažnija izjava podrške koju su mogli dati", rekao je. „Kako su nadmoćno izglasali da ne zatvaraju fondove to je, u stanovitom smislu, značilo podršku predsjednikovoj odluci."

Pariz. U vrijeme glasanja, pregovarački tim je već bio u Parizu. Dan prije ceremonije, u sred velikog štrajka prometnih radnika koji je paralisao Pariz, sastao sam se sa ministrom spoljnjih poslova de Charettom da porazgovaramo o neriješenom pitanju da li će Amerikanac ili Evropljanin voditi izbornu jedinicu OSCE-a u Bosni.

Sastanak je brzo prerastao u opštu raspravu o odnosu između naše dvije zemlje. Naglasio sam da je Francuska u Bosni učinila više nego ijedna druga zemlja. Lična intervencija predsjednika Chiraca kod predsjednika Clintona za vrijeme njegovog junskog putovanja u Washington bila je od vitalne važnosti u usmjerenju Administracije. Uspjeh u budućnosti presudno je zavisio od bliske francusko-američke saradnje, posebno što će Francuska vojska biti odgovorna za Sektor Sarajevo, kao što je bila i za vrijeme rata. Napokon, podsjetio sam de Charetta da smo održali naše obećanje da se konferencija dovede u Pariz zbog svečane ceremonije potpisivanja.

Rekao sam da smo se dogovorili da Evropljanima prepustimo čelo svake civilne institucije za implementaciju u Bosni - uz jedan izuzetak. Nećemo OSCE-u prepustiti izbore. Razlog je jednostavan: konačan tekst u Daytonu - da će OSCE „nadgledati i voditi" izbore - bio je dovoljno neodređen pa smo željeli osigurati maksimalistički pristup. Ovo je tražilo nekog po našem izboru.

De Charette se nije složio. Rekao je da su on i predsjednik Chirac podjednako odlučni da ovaj položaj pripadne Francuzu. Ti izbori će se održati u Evropi, što je značilo da Evropljanin treba biti na čelu tima OSCE-a. Neko vrijeme smo se natezali. Završio sam dajući na znanje da će predsjednik Clinton, kada ujutro stigne, o ovoj stvari direktno razgovarati s predjednikom Chiracom - a on neće ustuknuti.

Ujutro, 14. decembra, predsjednik Clinton i njegov tim stigli su u Pariz na potpisivanje mirovnog sporazuma. U trpezariji rezidencije ambasadora sastao se sa trojicom balkanskih predsjednika prije svečane ceremonije u Jelisejskoj palati. Predsjednik, koji je dvije sedmice ranije učinio spektakularno uspješnu posjetu i Irskoj i Sjevernoj Irskoj, uporedio je Bosnu sa Irskom. „Prošlo je petnaest mjeseci od obustave vatre u Irskoj", rekao je, „i nezamislivo je da se ljudi mogu vratiti unazad. Situacija se u cijelosti promijenila. Vi treba da uradite isto. Morate iskazati pouzdanje u vašim javnim izjavama."

Nakon sastanka, trojicu predsjednika smo razdvojili a predsjednik Clinton je dolazio do njih, sa svakim ostajući po nekoliko minuta. Predsjednik je kazao Tuđmanu da ćemo u istočnu Slavoniju uputiti Jacquesa Kleina, diplomatu od karijere i penzionisanog generala vazduhoplovnih snaga, da bi nadgledao predaju područja Hrvatskoj. Kada je predsjednik razgovarao s Izetbegovićem, čije je vedro raspoloženje od prije nekoliko dana u Sarajevu zamijenila neka odsutnost, na što smo bili navikli, koncentrisao se na opasnosti koje trupama NATO-a prijete od Iranaca i mudžahedina. „Ako ti elementi preduzmu bilo kakvu akciju protiv naših trupa", naglasio je, „ to će staviti sve na kocku i

dovesti u opasnost našu spremnost da opremimo i obučimo vaše snage. Želim uraditi ono što sam obećao, ali bi ovo moglo pokolebati moje opredjeljenje." Izetbegović je predsjedniku odgovorio da je gomila takvih ljudi „već otišla", bila je to tvrdnja za koju smo znali da nije istinita.

Na kraju je pvi put razgovarao i sa Miloševićem. Bijela kuća se pobrinula da ne bude fotografija o tom susretu. Ipak, ovo je bio susret koji je Milošević odavno želio; to ga je stavljalo u isti red s drugim svjetskim liderima nakon godina izolacije. „Znam da ovaj sporazum ne bi bio moguć bez vas", rekao je predsjednik hladno i pomalo rezervisano. „Vi ste učinili Dayton mogućim. Sada morate pomoći i da se provede."

Milošević je odgovorio da se ključ za mir nalazi u striktnoj implementaciji Daytonskog sporazuma. Zatim je zamolio za punu normalizaciju američko-jugoslovenskih odnosa (to jest, srbijanskih). Brzo smo okončali diskusiju.

Ceremonija. Nekoliko minuta kasnije našli smo se u Jelisejskoj palati, domu predsjednika Francuske, zbog formalne ceremonije potpisivanja. Međutim, predsjednik Chirac je želio da vidi predsjednika Clintona nasamo. Dok smo čekali ispred sobe za privatne sastanke, de Charette je prišao Warrenu Christopheru i meni. „Naš predsjednik je odlučio da vama Amerikancima prepusti mjesto u OSCE-u za izbore", rekao je suho. „Sumnjamo da će to uspjeti. Nadam se da će vas ovo zadovoljiti."

Otišli smo do balske dvorane Jelisejske palate, gdje smo odvedeni do naznačenih mjesta okrenutim prema dugom stolu za kojim su sjedila trojica balkanskih predsjednika. Iza njih stajali su predsjednik Chirac, predsjednik Clinton, kancelar Kohl, premijer Major i premijer Chernomyrdin koji je predstavljao oboljelog Borisa Yeltsina. Lideri su, jedan po jedan, stavili svoje potpise, bilo kao šefovi ili svjedoci. Govorili su predsjednici i premijeri, kao i Carl Bildt i, što je neobično, čovjek koji je tako malo učinio da bi se završio rat, Boutros Boutros-Ghali.

S čudnom, skoro dirljivom notom povrijeđenog ponosa, francuski ministar spoljnih poslova nazvao je Daytonski mirovni sporazum „Jelisejskim mirovnim ugovorom" i zamolio govornike da izbjegavaju svako spominjanje Daytona. I to im nije bilo dovoljno, nego su Tony Lakea, Sandy Bergera, generala Clarka i mene smjestili skoro u dnu prostorije, iza mnogih zvaničnika i uzvanika koji nisu imali nikakvu ulogu u pregovorima. Ovo je bilo nesuvislo (i Levitte se kasnije izvinuo) i da to sutradan nije zabilježeno u nekoliko listova, ne bi bilo vrijedno spomena. Zlobne poteze jednog ili dvojice *funkcionera* nisam poistovjetio sa zemljom u kojoj sam živio kao tinejdžer, koja je izvršila veliki uticaj na mene i koju sam volio. Bijedno ponašanje nekolicine činovnika ponižavalo je status velike zemlje koja je još imala da odigra važnu ulogu u svijetu, ali to nije umanjilo uspjeh Francuske da omogući ovaj dan.

Poslije ceremonije svi smo prešli u Quai d'Orsay, gdje je Chirac priredio banket. Poslije jela, francuski predsjednik me za trenutak izdvojio. *„Dragi moj* Holbrooke", rekao je izuzetno raspoložen, „dobili ste poen za izbore, ali ćete se uvjeriti koliko ne priliči jednom Amerikancu, pa čak i Evropljaninu, da vodi te izbore na mjestu kakva je Bosna." Odgovorio sam da se nadam kako će događaji pokazati koliko nije bio u pravu. U tom trenutku, prišao nam je Milošević i nadovezujući se na temu rekao je Chiracu da će se on potruditi da izbori uspiju.

Ponovo je scena izgledala nestvarna. Pušeći cigaru, Milošević je potražio predsjednika Clintona s kojim je započeo razgovor. Milošević je očito uživao u tom trenutku; kako je Pardew kasnije rekao

Billu Pennyju, „srbijanski predsjednik je bio posljednji put viđen u veličanstvenoj dvorani Quai d'Orsaya kako pučka cigaru veliku kao pola ogradnog stuba dok je još jednom - ali uzalud - pokušavao šarmirati predsjednika SAD".

Odletjeli smo kući vojnim avionom, umorni ali s puno poštovanja prema onom što smo vidjeli. I pored manjih neugodnosti, događaj je uspio dati Daytonskom mirovnom sporazumu auru koja je došla s formalnom ceremonijom, a kome su svjedoci bili pet najmoćnijih svjetskih lidera. Bilo je dolično da bude formalno potpisan u Evropi, kontinentu na kome se rat vodio.

Predsjednik je bio u dobrom raspoloženju dok smo letjeli na zapad, prema Washingtonu. Ušao je u kabinu da Clarka, Kerricka i mene upita šta mislimo kako će napredovati implementacija. „Imaćemo daleko manje gubitaka nego što to javnost i Kongres očekuju", odgovorio sam. Clark i Kerrick su se složili. Predsjednik je izgledao skeptičan; jer on je iz Pentagona čuo zloslutne scenarije. Istakli smo da službena procjena mora biti oprezna. Ali niko od nas nije mogao ni zamisliti koliko će zaista biti nizak procenat gubitaka - prve dvije godine poslije Daytona nijedan Amerikanac nije ubijen niti ranjen u nekoj neprijateljskoj akciji.

Morao sam povesti daleko teži razgovor sa predsjednikom i nakon sat leta sjedio sam u njegovom radnom kabinetu, u prednjem dijelu aviona.

„Gospodine predsjedniče, došlo je vrijeme da napustim vladu", počeo sam pomalo ukočeno. „Želim vas zamoliti da podržite i pokažete razumijevanje za moj zahtjev da početkom sljedeće godine napustim vladu. „Prije odlaska iz Njemačke rekao sam mu da sam obećao Kati - a isto sam rekao Christopheru i Talbottu - da ću se, zato što se zbog djece nije mogla seliti u Washington, u određenom roku vratiti u New York.

Ovaj povratak se odužio zbog pregovora, ali je sada došlo vrijeme da odem.

Predsjednik je bio susretljiv i pun razumijevanja. „Porodica je veoma važna", rekao je i onda smo razgovarali o tome koliku napetost javna služba nameće i porodici. Ovo je bila jedna od najtežih odluka u mom životu - izbor između posla kome sam bio potpuno predan i lične obaveze koja mi je bila dragocjena, pa sam bio ganut predsjednikovom podrškom. Zamolio me je da ostanem koliko god budem mogao kako bih implementaciju usmjerio u pravom pravcu i da u budućnosti budem spreman prihvatiti specijalna zaduženja.

Šesnaestog decembra, general Joulwan je izdao naređenje za pokret trupa NATO-a i drugih snaga u Bosnu. Bilo je to prvo takvo naređenje za razmještaj trupa otkako je NATO formiran 1949.[81] Najveći dio trupa UN u Bosni već su prefarbali svoja bijela vozila vojničkom maslinastozelenom bojom, lako naoružanje zamijenili težim i bili dodijeljeni IFOR-u, snagama implementacije.

Američki novinari, na čelu sa dvojicom od tri televizijska voditelja, Tomom Brokawom i Danom Ratherom, preplavili su Bosnu da bi pratili dolazak američkih trupa. U modernom novinarstvu se traži dobra priča - to jest, dramatična - ako po takvu priču idu takve zvijezde. Ali jedina priča bila je loše vrijeme koje je nekoliko dana odgodilo prelazak preko Save. Kako nisu bili u prilici da pokažu napetost ili sukob između dolazećih američkih snaga i lokalnog stanovništva, televizija je pretjerivala o opasnostima s kojima su trupe suočene, pa je njihov dolazak pratila u nekoj vrsti retro-vijetnamskog stila, obmanjujući američku javnost o opasnostima s kojima su trupe suočene.

Pažnja će vrlo brzo biti skrenuta s Bosne, kada postane jasno da IFOR ima lak, neometan ulazak u Bosnu. Naravno, ovo je bila prava priča i važna; neće se ponoviti strašno iskustvo UN. IFOR je

krenuo brzo i glatko.

Spor početak za civile. Ali nije isto bilo na civilnoj strani. U početku, Carl Bildt, koji je sada bio visoki predstavnik, imao je tako malo novca i podrške da je bio prisiljen djelovati bez ureda ili telefona a koristio je lične mobitele kao primamo sredstvo komuniciranja. Nakon obraćanja Evropskoj uniji, primio je toliko da je mogao otvoriti ured u Sarajevu, kome je predsjedavao kao elegantni beskućnik u zgradi prepunoj razrušenih soba, raspuklih toaleta, slomljenih prozora i skoro bez osoblja.

Ovo oklijevanje u civilnoj implementaciji užasno nas je mučilo, iako smo imali udjela u krivici. Dok je vojska, jaka šezdeset hiljada vojnika, ispunila sve rokove, civilna strana, koja je djelovala preko mobitela Carla Bildta, nije ispunila skoro ni jedan i uveliko je zaostajala. Zbog ovog je Bildt bio lično kritikovan, ali je krivica više ležala na strukturama koje smo mu nametnuli, posebno neuspjeh da mu obezbijedimo dovoljno novca ili jaču podršku IFOR-a.

Osim toga, sa slabom policijom, Bildt nije imao mogućnosti za ovaj zadatak. Sada su prave posljedice apsurdne pozicije koju je preuzeo NATO - protiveći se pojačanju policije a sami odbijajući zadatak - počele da se svete.

Reći da sam bio zabrinut ne bi bilo dovoljno, lako sam najavio skori odlazak, na zahtjev Christophera pristao sam da to odgodim mjesec dana da bih pomogao suočavanju sa gomilajućim problemima. Kasnije sam shvatio da sam trebao ostati duže, ali smo tada bili već zatvoreni u čvrst raspored o odlasku.

Predsjednik u posjeti Bosni. Predsjednik je želio što prije posjetiti trupe pa je odredio putovanje za sredinu januara. Putovanje je bilo neubičajeno teško, namećući, kako je to jedan zvaničnik Bijele kuće javno izjavio, „više logističkih, sigurnosnih i vremenskih problema" nego ikad ranije. Nadao sam se da će predsjednik moći posjetiti Sarajevo, ali odgovorni za sigurnost predsjednika procijenili su da je rizik suviše velik, pa je odlučeno da njegova jedina stanica bude američka vojna baza u Tuzli.

U petak poslijepodne, 12. januara, odletjeli smo u američku vojnu bazu u Avianu, Italija, gdje smo sletjeli prije zore. Dok se predsjednik obraćao američkim vojnicima i njihovim porodicama, izvještaji o lošem vremenu pljuštali su s Balkana, odgađajući polazak. Nakon dva sata u Italiji, ugurali smo se u C-17, modemi, vojni transporter, za let u Tuzlu. Četiri paralelna reda plastičnih sjedišta okrenutih jedni prema drugim u sredini aviona stvarali su neuobičajeno izjednačujući aranžman: predsjednik, njegovi vrhunski savjetnici i dvopartijska delegacija Kongresa sjedili su nasumce uz novinare, kamermane, vojsku i tovar s hranom za trupe.

Kako je vrijeme igralo svoju igru, skoro sat smo kružili iznad piste u Tuzli, Naposljetku smo sletjeli u američku bazu u Taszaru, Mađarska, u kojoj je 6.000 američkih trupa uspostavilo prvu logističku bazu za Bosnu. Planirali smo kratko zadržavanje u Tszaru kasnije tog dana, ali smo stigli skoro sedam sati prije predviđenog vremena. Reagujući brzo, američki vojnici poveli su predsjednika do velikog šatora gdje se on obratio američkim trupama dok smo čekali da se vrijeme u Bosni razvedri. Obilazio sam bazu, diveći se kako je američka vojska u jednom kutku svijeta napravila svoj svijet skoro preko noći. Blato do članaka, drveni nogostupi, oznake koje naglašavaju sigurnost komunikacija, obilježja pojedinih jedinica, mali PX - prodajni punktovi, vojnici, pomalo

nesigurni šta to rade u Mađarskoj, ali spremni da izvedu svoju misiju - sve me je maglovito podsjećalo na rat od prije trideset godina koji se vodio na drugoj strani svijeta. Ali, bilo je primjetnih razlika u odnosu na Vijetnam: prije svega prisustvo velikog broja žena u uniformama, i uredniji izgled vojnika.

Po samom dolasku u Administraciju, predsjednik je imao problema s vojskom zbog pitanja o tome zašto nije služio u Vijetnamu, ali su to 1996. bile već izbljedjele uspomene. Generacija vojnika koji su rođeni poslije rata u Vijetnamu gledali su u Clintona kao *njihovog* predsjednika. Izgledali su zadovoljni što im je došao u posjetu i što se prijatno osjećao dok je s njima razgovarao. Kako mi se činilo, njihov pozdrav predsjedniku pokazivao je iskreno oduševljenje i vojnici su ispunili šator sa ratnim poklicima - izgledalo je kao da gutaju „Hoo-aa!" - koji su potresali tlo.

U dva mala aviona stigli su i mađarski predsjednik Arpad Goncz, premijer Guyla Horn, ministar spoljnih poslova Lazlo Kovacs i ambasador Donald Blinken. U haosu i uzbuđenju zbog prisustva predsjednika, niko nije dočekao mađarske zvaničnike, koji su stizali na svoje tle, osim mene i, slučajno, Dana Rathera koji je za CBS pratio putovanje. Ugurali smo Mađare i ambasadora u blatnjava vojna vozila i pojurili da sretnu predsjednika Clintina, vozeći pored niza srušenih borbenih aviona MIG, ostataka hladnog rata. Prisustvo šest hiljada američkih vojnika na mađarskom tlu samo četiri godine nakon kraja hladnog rata - i četrdeset godina nakon sovjetske invazije 1956 - samo po sebi bilo je izuzetan simbol promjena u Evropi. Mađari su imali jednu poruku za predsjednika Clintona: spremni su za članstvo u NATO-u i njihova baza u Taszru dio je tog cilja. „Ostanite koliko želite", poručili su. „Pretvorite ovo u stalno boravište NATO-a - i dopustite nam da se priključimo Zapadu."

Vrijeme u Tuzli se razvedravalo, ali kada smo mi sletjeli nešto prije 15:00 sati, svjetlo je već nestajalo a tajna služba je izričito ograničila naš boravak. Putovanje u početku planirano na osam sati, sada je već smanjeno na manje od tri; štimao se niz brzih sastanaka. Predsjednik, u smeđoj kožnoj avijatičarskoj jakni i kaki pantalonama, obratio se vojnicima koji su više od dva sata čekali napolju. Pod sivim nebom, dok su borbeni helikopteri Apache letjeli iznad glava a ljudi iz tajne službe slijedili svaki njegov pokret, on je vojnike nazvao „ratnicima mira" koji imaju podršku i molitve američkog naroda i dodijelio viši čin petorici.

Po prvobitnom planu bila su predviđena tri važna sastanka poslije govora i sastanka sa visokim oficirima: prvi, s predsjednikom Izetbegovićem i članovima njegove vlade; zatim, sa predstavnicima vodećih nevladinih organizacija u Bosni i, na kraju, sa civilnim i vjerskim vođama Bosne. Posljednji sastanak, planiran na moju molbu, trebao je stimulisati vođe muslimanske, pravoslavne, katoličke i jevrejske zajednice da rade na pomirenju. Vjerske vođe učinili su mnogo štete od 1991, podstičući među njihovim vjernicima drevnu ali dugo potiskivanu želju za osvetom. Ovaj sastanak odgovarao je osjećaju predsjednika Clintona o važnosti vjerskih vođa i u dobru i u zlu, što je rezultat njegovog južnjačkog baptističkog odgoja. Ali kako je raspored poremećen, morali smo sastanak s Izetbegovićem smanjiti na deset minuta i iskombinovati dvije posljednje sesije, pretvarajući plan u konfuziju. Predsjednik je ušao u malu, pregrijanu sobu nakrcanu najšarolikijom grupom Bosanaca okupljenom na jednom mjestu otkako je rat počeo: katolički sveštenici (uključujući kardinala Vinka Puljića, pravoslavni sveštenici (predvođeni mitropolitom Nikolajem), muslimanski velikodostojnici, muslimanski i srpski gradonačelnici Sarajeva, lideri Jevrejske zajednice, Amerikanci i Evropljani kao predstavnici desetak humanitarnih organizacija, novinari i ljudi iz osiguranja - i tri bosanske

udovice koje su u ratu ostale bez muževa. Kako su svi vikali i gurali se, predsjednik je mimo prošao kroz sobu, pozdravljajući se sa svakim pojedinačno. Dok je dirljivo govorio o potrebi za vjerskim pomirenjem, zamjenik šefa Kabineta Harold Hicks povukao me je u stranu rekavši da tajna služba insistira da krenemo za pet minuta. Dok su zapanjeni i razočarani Bosanci gledali, ja sam skoro izvukao predsjednika iz sobe. Kiša je sprala naš ambiciozni plan da putovanje iskoristimo za početak multietničkog dijaloga.

Kada smo odlazili, jedan američki pukovnik pružio mi je malu plastičnu kesu. „Jedan bosanski vojnik pronašao je ovo u blizini olupine na Igmanu i predao Američkoj ambasadi", rekao je. „Unutra je prsten Nelsona Drewa koji je dobio na Vazduhoplovnoj akademiji. Da li biste to predali gospođi Drew." Sandy Drew ga otada stalno nosi.

Novi shuttle - i problemi. Sedam dana kasnije, 18. januara, naš tim se vratio u Sarajevo, lako su mnogi govorili da je implementacija upravo počela, bio sam svjestan drukčije jednačine: IFOR-ova godina već je prošla svoj dvanaesti dio, a na političkom frontu nije ništa postignuto.

Ipak, put od aerodroma do Sarajeva nudio je vedrinu. Po prvi put vozili smo se kroz srpske dijelove grada, skraćujući vožnju za petnaest minuta i koristeći puteve koji su godinama bili zatvoreni. Grad je pokazivao znakove oporavka; jedan trgovac je zastaklio pozore na svom dućanu, što je bio izuzetno hrabar potez.

S druge strane, naš sastanak s admiralom Smithom nije dobro prošao. Smith se zapovjednički držao, čvrst, nonšalantan.On je u avgustu i septembru bio zadužen za zračne udare NATO-a, i to mu je davalo veliki kredibilitet, posebno kod bosanskih Srba. Smith je vješto koristio javne nastupe, što ga je proizvelo u spasitelja Bosne. *Newsweek* ga je, predstavljajući njegov profil, nazvao „kompleksnim ratnikom i prosvjetiteljem, današnjim George C. Marshallom". Ovo je bilo novinarsko pretjerivanje s obzirom na činjenicu da je Smith smatrao da su civilni aspekti zadatka daleko ispod njegovog nivoa i da ne spadaju u njegov posao - sasvim suprotno od onog što je zastupao general Marshall.

Poslije zavidne - trideset tri godine - karijere u mornarici, uključujući skoro 300 borbenih misija u Vijetnamu, Smith je bio kvalifikovan za svoje prvobitne položaje zapovjednika Južnih snaga NATO-a i vrhovnog zapovjednika svih američkih pomorskih snaga u Evropi. Međutim, Smithovo dodatno zaduženje kao zapovjednik IFOR-a bilo je rezultat dva birokratska kompromisa, jednog sa Francuzima i drugog u američkoj vojsci. General Joulwan je želio da šezdeset hiljada vojnika IFOR-a za zapovjednika imaju armijskog generala koji je obučen za rukovođenje kopnenih smaga. Međutim, Francuzi su insistirali da to bude Francuz ako Joulwan imenuje posebnog zapovjednika za Bosnu. Ovo je za Sjedinjene Države bilo politički nemoguće; tako su francuske primjedbe ostavile samo jedan put za očuvanje američkog lanca komandovanja - dodijeliti zadatak admiralu Smithu koji se šalio da je sada poznat kao „general" Smith.[82]

Smith se držao prema nama kao da smo prvi put u posjeti Sarajevu, nudeći nam pripiti briefing pun vojnih grafikona i nejasnih „saopštenja o misiji". Blizu trideset njegovih saradnika iz multinacionalnih snaga sjedili su iza nas, ništa ne govoreći. Bio je dobar kada je govorio o vojnim ciljevima Daytona; odvojiće snage duž linije koju smo iscrtali u Daytonu i učiniti sve što je potrebno da zaštiti svoje snage. Ali je bio protiv svakog prijedloga da IFOR pomogne civilnom timu za implementaciju. To nije njegov posao, ponovio je više puta.

Na osnovu Shalikashvilievih izjava na sastancima u Bijeloj kući, Christopher i ja zaključili smo da će zapovjednik IFOR-a iskoristiti svoje*ovlaštenje* da učini daleko više nego što je *obavezan,* ako nije pod pritiskom samoodbrane. Sastanak sa Smithom razbio je tu nadu. Smith i njegov zamjenik, britanski general Michael Walker jasno su rekli da im je namjera, osim zaštite snaga, minimalistički pristup svim aspektima implementacije. Smith je ovo pokazao i u svojoj prvoj široj javnoj izjavi bosanskom narodu, za vrijeme direktnog programa na televiziji Pale - neobičan izbor za prvo pojavljivanje u lokalnim medijima. Za vrijeme programa, odgovorio je na pitanje na način koji je opasno sužavao njegovo ovlaštenje. Kasnije je o tome s neobičnim ponosom govorio za *Newsweek:*

Jedno od pitanja koje mi je postavljeno glasilo je: „Admirale, da li je istina da će IFOR hapsiti Srbe u srpskim predgrađima Sarajeva?" Odgovorio sam: „Apsolutno nije, ja nemam ovlaštenje da ikog hapsim." (uz dodatni naglasak)

Ovo je bio netačan i nesretan način da se opiše mandat IFOR-a, posebno u programu emitovanom prije svega za bosanske Srbe. Bilo je tačno da se od IFOR-a nije tražilo rutinsko hapšenje običnih građana. Ali, IFOR je imao ovlaštenje da hapsi osumnjičene ratne zločince a isto tako je mogao pritvoriti svakog onog ko predstavlja prijetnju njihovim snagama. Svjestan značenja pitanja, Smith je Radovanu Karadžiću, preko njegove vlastite mreže, uputio signal umirenja.

Sat nakon našeg sastanka sa Smithom, sreli smo se sa Izetbegovićem, tražeći od njega da nagovori Srbe koji su još živjeli u Sarajevu da ostanu i nakon ujedinjenja grada, pod muslimanskom kontrolom, 19. marta. Izetbegović je odgovorio da će dati izjavu, ali je naglasio da se to odnosi samo na one Srbe koji su živjeli u Sarajevu prije rata a ne one koji su nakon aprila 1992. prigrabili muslimanske stanove, u čijim porodicama često ima snajperista/vojnika. Za dva mjeseca ujedinjenje Sarajeva izazvaće prvu pravu post-daytonsku krizu - i međunarodna zajednica će na tome pasti.[83]

U Washington sam se vratio u januaru - da ponovo upozorim Christophera i njegove kolege da civilna implementacija već opasno kasni i da IFOR zadatku pristupa nezavisno, što bi moglo potkopati naše šanse za uspjeh. Christopher je razgovarao sa Lakeom i Perryjem. Ali birokratska inertnost i otpor prema vojsci osujetili su svaki pokušaj da se promijeni ponašanje IFOR-a. Lake je bio posebno oprezan da ne vrši pritisak na IFOR, i javno i privatno zagovarajući protiv svega što bi moglo nagovijestiti da se vojska treba angažovati u „gradnji zemlje", fraza iz šezdesetih sa značenjem plemenit cilj pretvorena u frazu sa značenjem „misija puzanja".

Kriza Imia/Kardak. Planirao sam da moj položaj pomoćnika državnog sekretara okončam lansiranjem velike diplomatske inicijative usmjerene na problem Kipra. Ali upleli su se nov događaji i umjesto toga smo se suočili s prijetnjom rata između dva saveznika NATO-a, Grčke i Turske, koji je u početku izgledao apsurdan, ali je bio više nego realan.

Događaji su počeli izmicati kontroli 30. januara ujutro, kada smo dobili vijest da Turska namjerava upotrijebiti vojnu silu da bi preuzela kontrolu nad nenaseljenim ostrvcem, površine deset ari, sedam kilometara od turske obale, koji Grci zovu Imia a Turci Kardak. U početku niko nije ozbiljno shvatao ovaj problem. Imali smo posla s Bosnom, a sada da se bavimo hrpom stijena na kojima živi samo oko sedamdeset ovaca.

Ali dok su se ljudi šalili zbog „miša koji riče", ne vjerujući da dva NATO saveznika mogu doći na rub rata zbog nekoliko ari nenaseljene zemlje, pitanje je bilo stvarno. Godinama su se Grčka i

Turska prepirale kome pripadaju stotine malih tačkica kopna u istočnom Sredozemlju. Prepirka je bila miroljubiva sve dok januara 1996. niz manjih događaja nije pitanje Imie/Kardaka podiglo na nivo međunarodnog incidenta. Tako je otpočela osamnaest sati duga borba da se spriječi vojni incident koji je lako mogao eskalirati u rat. Slučajno, za to poslijepodne u Bijeloj kući je bio zakazan sastanak Komiteta vrhovnika o Kipru. Brzo se pretvorio u kriznu sjednicu. Kao prvi korak, zamolili smo predsjednika Clintona da pozove lidere Turske i novog grčkog premijera Costasa Simidesa.

Predsjednikovi pozivi pobudili su zabrinutost najviših nivoa u Sjedinjenim Državama. Zatim su Christopher, Shalikashvili i Perry telefonirali njihovim turskim i grčkim kolegama. Ostatak poslijepodneva i veći dio noći John Komblum, zamjenik pomoćnika državnog sekretara Marshall Adair i ja koordinirali smo osmosatni telefonski blitz. Napokon, iza ponoći - dok je zora svitala u istočnom Sredozemlju a turske snage već prigrabile još jedno ostrvce pored Imie/Kardaka - Grci su se povukli pod uslovima i okolnostima koji su ostali malo neprecizni.

Kriza je bila okočana, ali će njene posljedice direktno i indirektno pogoditi i Bosnu i istočno Sredozemlje.

Ron Brown. Trideset prvog januara, otišao sam u oproštajnu posjetu Ronu Brownu, sekretaru trgovine, koji mi je pružio izuzetnu podršku u Njemačkoj i Washingtonu. Uz riječi zahvalnosti zamolio sam ga da preduzme važnu misiju u Bosni. Brown je bio izuzetno efikasan u snaženju američkog izvoza i podršci biznisa, pa sam mislio da bi njegova domišljatost i energija mogli dati ogroman polet ekonomskoj rekonstrukciji, što je istinski dugoročni test naše politike. Brown je sa oduševljenjem prihvatio da, u martu ili aprilu, povede visoku trgovinsku delegaciju u Bosnu. Samo je tražio da zamolim Warrena Christophera da u Bijeloj kući podrži putovanje, i ja sam obećao da ću to učiniti.

Naše prijateljstvo, kao i mnoga u Washingtonu, bilo je političko i profesionalno a ne lično, ali mi se Ron Brown istinski dopadao. U to vrijeme bio je uključen u nekoliko istraga o njegovim ličnim finansijskim poslovima, ali o tome ništa nisam znao. U njemu sam vidio sjajnog člana kabineta koji je dao izuzetan doprinos preporodu američke ekonomije. Sada je pristao da lansira značajan dio naše politike u Bosni. Zahvalio sam mu se zbog spremnosti da ide na put, dodao da ću s njim možda krenuti kao privatno lice i oprostio se. Nikad ga više neću vidjeti. Osam sedmica kasnije, 3. aprila, njegov avion, u kome su bili još neki prijatelji i saradnici uključujući pomoćnika sekretara trgovine Charlesa Meissnera, udario je u brdo pri slijetanju u Dubrovnik, po olujnom vremenu. Poginulo je trideset pet ljudi.

Jacques Chirac. Prvog februara predsjednik Chirac je posjetio Washington. Raspoloženje je bilo daleko drukčije nego u vrijeme njegovog prvog putovanja, juna 1995, kada su njegova otvorena upozorenja pridonijela revalorizaciji američke politike. Sada je dnevni red mogao biti usmjeren na druga pitanja, posebno članstvo novih zemalja u NATO-u, što je sljedeći veliki potez Administracije u Evropi.

Na dirljiv i pažljiv način Chirac je prvog februara u Blaire Houseu održao ceremoniju na kojoj je udovicama Boba Frasurea, Joea Kruzela i Nelsona

Drewa uručio francusku medalju časti. Najviše nas je ganula otvorenost Chiracovih emocija. Stojeći pored Katharine Frasure, dok joj je predavao Bobov orden, mogao sam vidjeti kako krupna

suza klizi niz obraz predsjednika Francuske.

Posljednje - i najduže - putovanje. Ovo je bilo prvo putovanje Warrena Christophera u region, a moje posljednje u funkciji vladinog zvaničnika. U početku, za razliku od prethodnih putovanja, nije postojao poseban cilj - samo se oprostiti i Christophera i Kornbluma uvesti u brzinu. Ali kada je vrijeme isteklo, sedamnaest dana kasnije, pretvorilo se u moje najduže putovanje i završilo na brzinu isplaniranim balkanskim samitom u Rimu.

Ujutro, 2. februara, napustili smo vazduhoplovnu bazu Andrews u velikom sekretarovom mlažnjaku, i kasno te noći u Zagrebu se sastali sa Tuđmanom. Sljedećeg jutra, nakon briefmga admirala Smitha u Tuzli, odletjeli smo u Sarajevo. Christopher i njegovi saradnici bili su fascinirani što vide grad o kome su tri godine čitali ali ga nikad nisu posjetili, lako je obnova bila u toku a barikade i auomobilske olupine uklonjene, zapanjili su se pred obimom uništenja. Na njegovo zadovoljstvo, Christopher je bio pozdravljen usklicima i aplauzom kada je krenuo u kratku šetnju. Sljedećeg dana, nakon ručka s Miloševićem, Christopher se uputio na Srednji istok, a ja sam putničkim avionom odletio u Švajcarsku da prisustvujem godišnjem sastanku Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu. Nadao sam se da ću poslije ovoga pokrenuti našu diplomasku inicijativu o Kipru, zajedno sa specijalnim izaslanikom našeg predsjednika za Kipar Richardom Beattiem,[84] koji će voditi pregovore.

Konferencija u Davosu bila je poseban događaj. Nekoliko hiljada ljudi, većinom bogatih biznismena, vrtjeli su se u grupama, išli na sastanke, zakazivali sastanke, skijali ili se družili. Novinari su bili na svakom ćošku. Isto tako i Rusi i drugi lideri iz bivšeg Sovjetskog Saveza, koji su u jednom od mnogih hotela otvorili prodavnicu i lobi ispunili vonj em cigareta i prosutog alkohola. State Department je za mene zakazao seriju sastanaka na visokom nivou sa liderima iz Evrope i Azije.

Kada sam se vratio u sobu, zatekao sam hitnu poruku od Toma Donilona, koji je sa Christopherom bio u Siriji. „Sekretar je sve zabrinutiji zbog Bosne otkako je tamo bio", počeo je Tom. „Volio bi da iskoristi vaše posljednje dane u vladi s molbom da se vratite u region, okupite trojicu predsjednika i održite kratak samit, možda u Rimu. On će vam se pridružiti."

„Dok je Evropa spavala..." Bio je još jedan zapažen događaj u Davosu. Za vrijeme sastanka za koji sam mislio da je neslužben - ali u Davosu ništa nije neslužbeno - pitali su me zašto je Amerikancima trebalo da rješavaju „još jedan evropski problem" - misleći na nedavni američki diplomatski potez kojim je spriječen sukob između Grčke i Turske oko Imia/Kardaka. Moj odgovor je bio pošten, ali nediplomatski. „Dok su predsjednik Clinton i naš tim bili na telefonskoj vezi sa Atinom i Ankarom, Evropljani su te noći bukvalno spavali", rekao sam. „Morate se upitati zašto Evropa ne izgleda sposobna da preuzme odlučnu akciju na svom terenu."

Ove opaske uhvatio je glavni evropski dopisnik *Washington Posta* William Droziak, koji ih je iskoristio kao metaforu za konfuziju i pometnju koje su, kako je izgledalo, zahvatile Evropsku uniju od kraja hladnog rata. Iako su neki evropski komentatori dali slične ocjene o paralizi Evrope, Droziakov članak je napravio neočekivanu buru i pokrenuo iznenađujući niz tekstova u evropskoj štampi. Neki evropski zvaničnici žalili su se Tarnoffu, Talbottu i Kornblumu. Bilo je jasno da se

galama u stvari podigla zbog Daytona, a ne zbog Imie. Bile su dvije kategorije komentara: prva, oni koji su rekli da su moje opaske tačne ali grube; druga, koji su rekli da su u redu ali ih nije trebalo reći. Niko ovom pitanju nije prišao sa osnovnom tezom. Kao što je Philip Gordon iz Međunarodnog instituta za strateške studije napisao u *International Herald Tribuneu,* komentari su „toliko boljeli zato što Evropljani znaju da su takvi komentari tačni".[85]

Nisam mogao očekivati da će se o tim primjedbama toliko raspravljati i da će biti upamćene. Dvije godine kasnije, ljudi su me još uvijek pitali o tezi „Dok je Evropa spavala".[86] Naravno, moj cilj nije bio da vrijeđam Evropljane nego da ih podstaknem da se uhvate s neriješenim problemima njihove istorije i smotanog sistema EU. „Moji komentari nisu bili kritika neke određene zemlje ili pojedinca", izjavio sam za France Presse, „nego kritika institucionalne strukture koja Evropi otežava da upotrijebi svoj puni moralni, politički i diplomatski autoritet na koherentan i konsistentan način. To zna svaki Evropljanin u Zapadnoj Evropi. To nije tajna."

Drama u Sarajevu. Izabrali smo Rim za naš prvi post-daytonski sastanak da bismo naglasili važnost Italije. Christopher je nastavio sa njegovom diplomatijom na Srednjem istoku a ja sam posjetio Poljsku i Mađarsku prije povratka u Sarajevo, 11. februara ujutro, da bih dogovorio sastanak u Rimu.

Stigli smo upravo na vrijeme da se suočimo s neočekivanim problemom. Lolakna policija uhapsila je dvojicu visokih bosanskosrpskih oficira, generala Đorđa Đukića i pukovnika Aleksu Krsmanovića, kada su u civilnom automobilu ušli u grad. Bosanci su tvrdili da su njih dvojica ratni zločinci.

Kako su njih dvojica uhapšeni na način kojim se krše odredbe Daytona o slobodnom kretanju, mi bismo normalno insistirali da ih Muslimani odmah oslobode. Ali je sudija Goldstone uveliko iskomplikovao stvari; iz Međunarodnog suda za ratne zločine u Hagu on je uputio nalog za hapšenje - iako nisu bili osumnjičeni. Kada je Shattuck pozvao Goldstonea da se raspita o čemu je riječ, odgovorio nam je da želi ispitati dvojicu ljudi i moguće ih optužiti.

S druge strane, Milošević je zahtijevao da odmah budu pušteni. Bosanski Srbi su poručili da neće dalje sarađivati sa IFOR-om sve dok ova dvojica ne budu oslobođeni. U međuvremenu bosanski Muslimani su zaprijetili da će im suditi bosanski sud.

U ovoj napetoj atmosferi, 11. februara poslijepodne Clark i ja smo se sastali s admiralom Smithom koga smo pitali da li može brzo i sigurno izvesti dvojicu ljudi iz Sarajeva. Smith je odgovorio da ne može garantovati da će proći bez rizika, ali da će odmah napraviti plan. Bar jednom njegovo ovlaštenje nije bilo sporno; Smith je uočio opasnost ako oni ostanu u sarajevskom zatvoru.

Naš tim je odletio u Beograd, gdje je Milošević ponovo zatražio da odmah budu pušteni, objašnjavajući da su to obični vojnici. Dodao je da general boluje od raka i da mu je hitno potreban lijek. Rekli smo Miloševiću da ta dva čovjeka ne mogu biti oslobođena. Što se tiče zdravlja generala Đukića, pobrinućemo se da, ako je tako bolestan kako on tvrdi, dobije odgovarajuće liječenje. (Ispostavilo se da boluje od raka.)

Rano sljedećeg jutra, 12. februara, vratili smo se u Sarajevo, zabrinuti. Naša posjeta neočekivano se pretvorila u putovanje odluke o rizičnoj akciji. U 14:00 sati, ponovo sam pozvao Goldstonea. Rekao je da je dva sata ranije uputio formalan zahtjev IFOR-u za njihovo privođenje pod

njegovu nadležnost. Smith se vratio u Napulj, ali je ovlastio generala Walkera da izvede operaciju. Walker je opisao plan: uz prethodno o tome upoznate zatvorske vlasti, mala grupa specijalno izabranih francuskih vojnika noću će se uvući u zatvor, zgrabiti dvojicu zatvorenika i brzo ih prebaciti do američkih helikoptera za transport u Hag. Po Walkerovom mišljenju, najveću opasnost predstavljali bi Srbi ako dočuju za operaciju i pokušaju blokirati puteve ili oboriti helikopter, ali je osjećao da je rizik prihvatljiv ukoliko to obave brzo.

Napustili smo Sarajevo neposredno prije početka operacije. Većina pregovaračkog tima otišao je u Zagreb, a ja u odavno planiranu posjetu Bukureštu. Operacija je išla glatko, ali je televizijska ekipa koja je o ovome bila upozorena snimila dramatični noćni transfer u zatvoru. Dvojica ljudi su bezbjedno isporučeni u Hag, gdje ih je Goldstone mjesecima držao prije nego što je skinuta optužba protiv pukovnika Krsmanovića i oslobođen general Đukić koji umirao od raka.

Christopher i ja smo bili veoma uznemireni zbog ovog događaja. Hapšenje dvojice ljudi, koji nisu bili osumnjičeni, prekinulo je proces implementacije i napravilo loš presedan za budućnost. Odlučili smo učiniti sve kako bi se spriječilo da takvi incidenti postanu uobičajeni.

Anglo-američke veze. Sljedeća tri dana bila su pravi vrtlog - opet Zagreb, pa Frankfurt, London i Pariz - prije glavnog događaja u Rimu. Moje oproštajne posjete ministru spoljnih poslova Rifkindu i ministru odbrane Michaelu Portillu bile su lične, ali smo ambasador Crowe i ja osjećali da su vladini zvaničnici, nešto više od godinu prije sljedećih izbora, „otpisani“.[87] Radili smo zajedno pod najtežim okolnostima. Kada sam se septembra 1994. vratio u Washington, napetost u anglo-američkom savezu bila je skoro nepodnošljiva i popravljanje odnosa, za koji sam još vjerovao da je „specijalan” - nekadašnja standardna fraza koju je izbacila Majorova vlada - bio je jedan od prioriteta. Na intimnoj oproštajnoj večeri u rezidenciji ambasadora Crowea, i ministar Rifkind i njegov prethodnik Douglas Hurd izrazili su zadovoljstvo što je prebrođen jaz posljednjih sedamnaest mjeseci. Ponovio sam moju mantru: kada dvije zemlje stoje jedna uz drugu onda mogu promijeniti istoriju, ali kada se raziđu na važnom pitanju, posljedice su katastrofalne.

Rim. Poslije nekoliko oproštajnih posjeta u Parizu, 16. februara odletjeli smo u Rim, na prvi sastanak trojice balkanskih predsjednika od potpisivanja daytonskog mirovnog sporazuma u decembru.

Admiral Smith, koji je u Rim došao na nekoliko sati, preduzeo je dramatičan korak uoči konferencije kako bi pokazao da namjerava pojačati vojne odredbe iz Daytona. Sedamnaestog februara uputio je tim komandosa u planinsko područje Federacije, gdje je IFOR upao u „kamp za obuku terorista” i uhapsio jedanaest „boraca za slobodu” koje su identifikovali kao Irance, i oduzeli šezdeset komada teškog oružja, plastične nagazne mine i maketu zgrade štaba američkih snaga. Zapanjen, Izetbegović je tvrdio da sve do ovog upada nije znao za prisustvo ove grupe. Joulwan i ja smo mu rekli d je nevažno da li je on znao ili nije; prisustvo takvih ljudi na bosanskom tlu krši Dayton i predstavlja prijetnju trupama IFOR-a.

Sa ovim dramatičnim događajem kao pozadinom, u subotu poslijepodne, 17. februara, počeo je prvi samit popuštanja, uz pozdravni govor ministra spoljnjih poslova Susanne Agnelli. Na otvaranju, Christopher i general Joulwan, kao i naš tim i Kontakt grupa, sjedili smo za velikim konferencijskim

stolom, a onda smo se podijelili u manje grupe, svaku delegaciju smještajući u odvojenu sobu. Sljedeća dva dana hodnici inače tihog talijanskog Ministarstva spoljnjih poslova odzvanjali su od balkanskih tema - pravi mini-Dayton. Ali su doneseni specifični sporazumi, određeni da proces implementacije vrate na kolosijek: sporazum o, kako je to nazvao Christopher, „pravilima puta" kako se ne bismo opet morali boriti sa posljedicama iznenadnih hapšenja; kompromis o Mostaru koji je taj grad, najeksplozivniji u Bosni, vraćao sa ruba novih borbi između Hrvata i Muslimana; razumijevanje o poboljšanju zadaće Međunarodnih policijskih snaga; i sporazum da se slični samiti redovno održavaju.

U Washington smo se vratili 19. februara. Dva dana kasnije, nakon još nekoliko oproštajnih posjeta i ceremonije na osmom spratu State Departmenta povukao sam se s položaja pomoćnika državnog sekretara i odmah potpisao papire kao neplaćeni savjetnik državnog sekretara. Ovo je značilo malo, osim da ću zadržati propusnice i, na poziv, biti na raspolaganju Administraciji. Te večeri, 21. februara, napustio sam Washington zbog novog života u New Yorku.

- GLAVA 20 -

Nevolje i napredak

(februar 1996-april 1998)

Ova pravda
Povjeri sadržaj zatrovana pehara našeg
Usnama našim.
SHAKESPEARE, Magbet

NA PAPIRU, DAYTON JE BIO DOBAR SPORAZUM; zaustavio je rat i usposta jedinstvenu, multietničku zemlju. Ali nebrojeni mirovni sporazumi žive samo u istorijskim knjigama kao slučajevi za proučavanje iznevjerenih očekivanja. Rezultati međunarodnih nastojanja da se implementira Dayton odrediće njegovo pravo mjesto u istoriji. A početak je bio gurav.

Prvi poraz. Ujedinjenje Sarajeva pod kontrolom Federacije, devedeset dana nakon uspostavljanja IFOR-a, bio je prvi veliki politički rok Daytonskog sporazuma, a na mnoge načine najvažniji. Prije Daytona, nijedan spoljnji posmatrač nije mogao pomisliti da se to može desiti i mnogi su još sumnjali da će do toga i doći. Bio je to, bez sumnje, prvi ključni civilni test Daytona.

Sarajevo je bilo ujedinjeno tačno po planu. Osamnaestog marta 1996, grupa grubih bosanskosrpskih policajaca, čiji se glas jedva čuo od škripave svirke himne predkomunističke Jugoslavije, spustili su njihovu zastavu na policijskoj stanici na Grbavici i otišli na Pale. „Ovo područje spasili smo vojno", izjavio je Milenko Karišik, bosanskosrpski ministar unutrašnjih poslova, „ali smo ga izgubili u Daytonu." Sljedećeg dana, bosanski Srbi predali su Federaciji dijelove Sarajeva koje su oni kontrolisali. Nije bilo borbe, ni pokušaja da se to osujeti.

Ali u tom trenutku koji je predstavljao jedan od najvećih uspjeha Daytona, bosanski Srbi iskoristili su pasivnost IFOR-a i slabost ovlaštenja da bi spasili nešto za svoju separatističku stvar. Tokom dvije sedmice prije ujedinjenja Sarajeva, Pale su naređivale svim Srbima u Sarajevu da spale njihove stanove i napuste grad. Čak su emitovali detaljne upute kako da potpale vatru. (Nagomilajte sav namještaj na sred sobe, polijte benzinom, upalite gas i ubacite šibicu kada krenete.) Mlade palikuće, većinom razbijači s Pala, kružili su ulicama upozoravajući sarajevske Srbe da će biti strogo kažnjeni, možda čak i ubijeni, ako ne unište svoje domove i ne odu.

Onim bosanskim Srbima koji su se za vrijeme rata sa sela spustili u Sarajevo, nije bilo teško uništiti stanove koji ionako nisu bili njihovi. Ali desetine hiljada porodica bosanskih Srba su generacijama u miru živjele u ovom nekad kosmopolitskom gradu. Većina bi bila spremna da ostanu da nisu bili prisiljeni da odu. Kris Janowski, glasnogovornik Visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbjeglice, ocijenio je da je prije egzodusa u Sarajevu bilo sedamdeset hiljada Srba od kojih je najmanje trideset hiljada željelo da ostane. Poslije paljanske taktike zastrašivanja, ostalo ih je manje od deset hiljada, a mnogi od njih će također brzo otići. U nedjelji prije 19. marta uporna rijeka Srba zapriječila je puteve koji su vodili iz Sarajeva, noseći namještaj, dijelove sanitarija, pa čak i vrata. Iza njih ostajali su u dimu dijelovi Grbavice i Ilidže. „Nijednom Srbinu ne smijemo dozvoliti da

ostane na teritoriji koja je pala pod muslimansko- hrvatsku kontrolu“, govorio je Gojko Kličković, šef Ureda za raseljenje bosanskih Srba (a kasnije ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske).

Novinari su izvještavali o nevjerovatnim prizorima: jednu Srpkinju pretukao je i silovao mladi Srbin, pljačkaš, prije nego što je zapalio njen stan; stariji bračni par Srba koji su cijeli rat ostali u Sarajevu uzalud su preklinjali talijanske vojnike da im pomognu kada im je jedan razbojnik digao stan u zrak. Robert Gelbard, pomoćnik državnog sekretara za borbu protiv droga i provedbu zakona, na moju sugestiju u to vrijeme bio je u posjeti Sarajevu; s gađenjem je posmatrao kako IFOR i Međunarodne policijske snage odbijaju da uhapse pljačkaške palikuće i kako IFOR svoju vatrogasnu opremu drži u svom kompleksu. Očajni, Muslimani su u srpski dio grada uputili svoju zastarjelu opremu za gašenje gdje su ih srpske palikuće napale kamenjem. Ali IFOR je odbijao njihove zahtjeve da ih zaštiti. Gelbard je gledao kako zgrade gore dok vojnici IFOR-a stoje 150 metara dalje, i kako britanski general Michael Walker, drugi po rangu oficir u IFOR-u, hladno odbija molbe zamjenika visokog predstavnika Michaela Steinera za interevenciju IFOR-a. „Stidio sam se što sam s tim bio povezan”, rekao mi je Gelbard kasnije, „što nisam bio u stanju postići da IFOR nešto uradi.” Gelbard će sve ovo izmijeniti kada ga, godinu kasnije, predsjednik Clinton i državni sekretar Albright postave za koordinatora za klimavu implementaciju.

Ova tragedija mogla je lako biti spriječena da je IFOR preduzeo akciju. Ali iako neizazvan i zaplašen, NATO/IFOR nije učinio ništa. Jedan glasnogovornik IFOR-a je izjavio da, iako s paljevine „žalosne”, „Srbi imaju pravo spaliti svoje kuće”. A jedan drugi glasnogovornik je izjavio da IFOR „nije policija i neće preuzimati dužnosti policije”. Šokirani neočekivanom pasivnošću IFOR- a, zvaničnici UN, sada u obrnutoj ulozi, kritikovali su NATO zbog *njegove* neaktivnosti. „Da je /NATO/ bio tvrđi, stvari bi bile drukčije”, izjavio je Kris Janowski. „Gledamo kako multietnička Bosna odlazi u kanalizaciju.”

Bio je to moj prvi mjesec u svojstvu običnog građanina; prekasno sam shvatio da sam prerano otišao. Prateći sa sve većom zebnjom događanja iz New Yorka, često sam zvao Washington, moleći za akciju, ukazujući na klauzulu „srebreni metak” iz Daytona koja IFOR-u daje pune ovlasti u takvoj situaciji. Ali admiral Smith je odbio da djeluje, ponavljajući svoju mantru da IFOR nije policija, da bi gašenje požara ili hapšenje palikuća značilo misiju puzanja. Ta pasivnost IFOR-a ugrožavala je osnovne političke ciljeve Sjedinjenih Država a izgledalo je da mu NATO nije važan.

Warren Christopher i Bill Perry konačno su istupili, insistirajući na akciji NATO-a. Smith i Walker su nevoljko naredili svojim vojnicima da uhapse nekolicinu palikuća i predaju ih lokalnim vlastima, dok je IFOR ugasio poneki požar. Bilo je to premalo i prekasno. „Ako iko misli da je ovo uspjeh”, rekao je glasnogovornik UN Kris Janowski, „onda je lud. Imovina vrijedna milione dolara uništena je u pljački i požarima, došlo je do egzodusa kada se od nas očekivalo da vidimo ljude kako se vraćaju njihovim domovima.”

Ovo je bio najgori momenat u prve dvije godine nakon Daytona. Ne samo da je to bila katastrofa sama po sebi nego je dokrajčila osjećaj nade i zamah koji su se javili krajem novembra. Pale su iskoristile taj isti egzodus koji su stvorile kao opravdanje da osujete povratak Muslimana u njihove domove u srpskom dijelu Bosne. Muslimani i Hrvati tumačili su zbivanja kao dokaz da NATO neće podsticati multietničku saradnju. Poruka je izgledala jasna: lideri i ubice koji su propovijedali etničku podjelu neće biti kažnjeni ili pritiješnjeni.

Podbodena međunarodnom kritikom, vojska je uzvratila udarac, javno okrivljujući međunarodne

civilne agencije, posebno Carla Bildta, zbog „klizavice" u implementaciji Daytona. Ali nije bilo svrhe svaljivati krivicu na nekog drugog. Događaji iz sredine marta pružili su lekciju o tvrdoglavosti i nemilosrdnosti Srba - i pridonijeli konfuziji organizacija za implementaciju u Bosni. Takođe su ilustrovali jednu od najvažnijih ali najmanje razumljivih maksima Washingtona: *loše izvedena dobra politika postaje loša politika.*

Najteže pitanje. Sve do martovske propasti, sve tri etničke grupe u Bosni, pune strahopoštovanja prema šezdeset hiljada teško naoružanih vojnika IFOR-a, bile su spremne učiniti skoro sve što IFOR zatraži. Posebno bosanski Srbi, koji su bili tako gadno potučeni i vojno i politički, ne bi pružili previše otpora da je IFOR pokazao čvrstinu. U početku je čak i Milošević podsticao IFOR da zauzme tvrdu liniju, iako će ubrzo i on odustati. Budeći se iz očajanja u koje su od novembra zapali, bosanski Srbi počeli su se opirati skoro svakom pitanju koje nije vojno, iako i dalje pažljivo izbjegavajući da ne izazovu IFOR. Činilo se kao da imaju prešutni dogovor sa komandom IFOR-a: mi nećemo napadati vaše snage ako nas pustite da na miru nastavimo s etničkom podjelom zemlje.

Od svih stvari potrebnih da bi se postigli naši ciljevi u Bosni, i dalje je najvažnije bilo hapšenje Radovana Karadžića. Ali Karadžić je iskrsnuo nakon nekoliko mjeseci povučenosti i počeo sa izdavanjem naređenja i davanjem intervjua, signalizirajući svojim pristalicama da i dalje mogu sigurno ići za svojim separatističkim ciljevima. Pošto je njegova vojna sila bila „neutralisana", Karadžić je koristio „specijalnu policiju", naslijeđe komunističke policijske države, da zaprijeti svakom bosanskom Srbinu koji pokaže podršku Daytonu. lako su i te jedinice bile obuhvaćene Daytonskim sporazumom, IFOR se namjerno nije obazirao na tu „policiju" koja je prelazila srpski dio Bosne zastrašujući svakog ko sarađuje sa Muslimanima ili povoljno govori o Daytonu. Prva velika Karadžićeva meta bio je prvi političar koji se javno izjasnio za Dayton, gradonačelnik Banja Luke Predrag Radić, koga je spriječio da ode na sastanak s predsjednikom Clintonom u Tuzli, u januaru.

Iako hapšenje Karadžića ne bi riješilo sve probleme s kojima je bila suočena međunarodna zajednica, njegovo uklanjanje iz Bosne bio je neophodan, iako ne dovoljan, uslov za uspjeh. Kao što smo prije Daytona rekli predsjedniku i njegovim visokim savjetnicima, bilo je izvjesno da Karadžić na slobodi znači odgađanje ili poraz Daytona. Ništa se nije promijenilo šest mjeseci kasnije, osim što je Karadžić učvršćivao svoj položaj. Dok su organizacije za ljudska prava i neki članovi State Departmenta, posebno John Shattuck i Madeleine Albright, tražili akciju, vojska je upozoravala na gubitke i srpsku osvetu ako dođe do operacije hapšenja. Rekli su da će je izvesti samo ako im to predsjednik direktno naredi; i ako bi krenulo naopako, krivica bi pala na civile koji su insistirali na operaciji, posebno na samog predsjednika. Bilo je ovo teško breme za svakog predsjednika, posebno u vrijeme izborne godine i nije čudilo što 1996. ili 1997. nije poduzeta nikakva akcija da se pokrene ili barem planira operacija protiv Karadžića.

Paradoks je da su oni isti zvaničnici koji su se protivili hapšenju Karadžića podržavali čvrst rok za povlačenje američkih trupa. Dva cilja bila su očito nespojiva; ako želite smanjiti broj vojnika onda je osnovno uhapsiti Karadžića. Ipak je NATO i dalje odbijao da razmišlja o hapšenju Karadžića, tvrdeći da je suviše rizično i da to ne spada u misiju IFOR-a.

Pokrenuo sam ovo pitanje i u razgovoru s admiralom Smithom za mog „oproštajnog" putovanja u

Sarajevo, 11. februara, na istom sastanku na kome smo razgovarali o hapšenju dvojice bosanskosrpskih oficira od strane Muslimana. Prethodnog dana *The Washington Post je* objavio dramatičan tekst Johna Pomfreta o Karadžićevoj neometanoj vožnji kroz četiri kontrolne tačke NATO-a - na dvije su bili Amerikanci - na putu od Pala do Banja Luke. Kada sam članak pokazao admiralu Smithu, prezrivo ga je dobacio jednom saradniku uz kratak komentar o uplitanju novinara koji nemaju pojma. Nije, pak, porekao priču. Ostao je čvrst: njegove snage neće ići za ratnim zločincima.

Pismo predsjedniku. Kada sam napuštao vladu, predsjednik Clinton me je pozvao da ga s vremena na vrijeme upoznam s mojim stavovima. Početkom juna 1996, osjetio sam da je situacija dostigla tačku u kojoj bi takva poruka bila opravdana. Kopije pisma sam uputio Christopheru, Lakeu i Talbottu.

Poštovani gospodine predsjedniče.

Nalazimo se u odlučujućem trenutku u mirovnom procesu u Bosni. Stoga bih želio iskoristiti vaš zahtjev da vas upoznam s mojim viđenjem:

Uspjehu IFOR-a prijeti Karadžićev uspjeh u prkošenju političkim odredbama iz Daytona. Ako nastavi razvodnjavati snagu Daytona, mirovni proces će propasti.

Ovo će dovesti, najmanje, do podjele Bosne, sa realnom mogućnošću dalje podjele na tri dijela za nekoliko godina - čemu smo, kako smo rekli, protivni, lako naši nacionalni interesi nisu direktno pogođeni ako je Bosna jedna zemlja ili dvije pa čak i tri, ishod u Bosni duboko će se osjetiti na našoj sveukupnoj ulozi u post- posthladnoratovskom svijetu...

Od mnogih organizacija u bivšoj Jugoslaviji u posljednjih pet godina samo je NATO - što znači Sjedinjene Države - bio poštovan. Ono što NATO/IFOR zatraži, to se i ispuni.

Ali protivljenje NATO-a da ode dalje od relativno suženih tumačenja njegove misije ostavilo je zjapeću rupu u bosanskom „lancu opstanka". Prepoznavši ovo, bosanski Srbi sve više prkose Daytonu. Bosanski Muslimani su odgovorili daljim udaljavanjem od multietničke države, jer Izetbegović počinje gradnju nedemokratske i fundamentalno (iako ne fundamentalističke) muslimanske zemlje u njegovoj polovini...

Implikacije Karadžićevog izazova idu dalje i od same Bosne. Ako on uspije, ponovo će iskrsnuti osnovna pitanja o američkom vođstvu koje je, kako je izgledalo, prihvaćeno poslije Daytona. Kako smo utvrdili američko vođstvo u Evropi, bilo bi tragično dopustiti da nam to isklizne... Možda se čini čudnim da toliko mnogo zavisi od takve stvari kao što je sudbina dvojice omraženih ratnih zločinaca. Ali istorija je ispunjena primjerima malih stvari koje su dovele do rasplitanja velikih. Pitanje Radovana Karadžića je jedno od tih pitanja... Naš cilj treba da bude Karadžićevo uklanjanje ne samo sa njegovog predsjedničkog položaja, nego i iz vlasti...

Ima i drugih stvari koje su mogle biti urađene ranije - ali koje, ako se sada urade, mogu dosta promijeniti. Evo nekih primjera:

- Karadžić svaki dan koristi televiziju i kontrolisane medije da osujeti lokalna nastojanja za pomirenjem. 1FOR ima sposobnost i ovlaštenje da presiječe te linije, ali odbija da to uradi. Te komunikacione linije treba da budu presječene - odmah. To bi zadalo težak udarac Karadžiću, a bilo bi popularno u Sjedinjenim Državama... - Ponovo nametnuti sankcije. Unijeli smo u Dayton

mogućnost novog nametanja sankcija, ako bude potrebno. Ovo je naša najjača snaga... Predlažem da se Miloševiću uputi jasna poruka...

Povratak u Bosnu. Sve su bili glasniji pozivi za hapšenje Karadžića i Mladića. Dolazili su iz novina širom svijeta, od Carla Bildta i senatora Dolea; od Morta Abramowitza, uglednog predsjednika Carnegie Zadužbine za međunarodni mir; od američkog filantropa i finansijera Georgea Sorosa - koji je, začuđujuće, potrošio više svog novca na humanitarne projekte u Bosni nego vlada Sjedinjenih Država.

U petak uveče, 12. jula, iz Administracije suočene sa rastućom međunarodnim kritikom, pitali su da li bih se odmah mogao vratiti u region u specijalnoj misiji. Uz razumijevanje i podršku mojih novih kolega u Credit Suisse First Boston, otišao sam tri dana kasnije, nakon što sam jedan dan proveo u Washingtonu.

Cilj Administracije bio je ukloniti Karadžića iz vlasti ili ga oslabiti kroz diplomatski pritisak, na taj način popuštajući pritisak za vojnu operaciju. Kao što sam nekoliko dana ranije napisao predsjedniku, naše najmoćnije nevojno oružje je nametanje ekonomskih sankcija Srbiji i bosanskim Srbima - pravo koje smo sebi pažljivo zadržali u Daytonskom sporazumu, ali samo deset dana nakon nacionalnih izbora koji su se trebali održati 14. septembra.

Kada sam se u ponedjelak, 15. jula, odvojeno sastao sa Christopherom, Talbottom, Tarnoffom i Bergerom, bilo je jasno da je Washingtonu neugodno da upotrijebi sankcije. Ostalo mije nekoliko sati prije odlaska u Bosnu, a ja sam dokazivao da je prijetnja sankcijama važna ako naš tim želi postići uspjeh. Kada su neki zvaničnici izrazili zabrinutost da bi ponovno nametanje sankcija moglo uznemiriti Evropljane, podsjetio sam ih da ćemo izgubiti moć da nametnemo sankcije za samo sedamdeset dana. „Iskoristite to prije nego što izgubimo", bio je moj slogan tog dana.

Ključni sastanak održan je sa Sandy Bergerom kasno poslijepodne. Nije bilo Lakea; sastali smo se u njegovoj praznoj kancelariji. Rekao je da konsensus ne može biti postignut do našeg putovanja. Nakon sat žestokog razgovora, Sandy je rekao: „Čujte, vi i ja smo prijatelji dvadeset godina. Ne tražite nešto što vam ne možemo dati. Jednostavo idite tamo i uradite šta možete. Znamo da ćete vi to uraditi da izgleda bolje nego što jeste." Nasmijao se i potapšao me po ramenu. „Zato smo vas zamolili da se vratite", dodao je. Na putu za aerodrom pozvao sam Strobea da opišem sastanak. Potvrdio je moj utisak. „Samo upotrijebite onu vašu staru kreativnu dvosmislenost", rekao je.

„Ovdje smo", rekao sam novinarima kada smo se u utorak, 16. jula, spustili na Sarajevski aerodrom, „jer nismo zadovoljni sa snagom volje, posebno od strane bosanskih Srba." Naš prvi sastanak bio je sa Robertom Frowickom, uglađenim američkim diplomatom koga smo izabrali da vodi misiju OSCE- a u Bosni i provede izbore. Bio je na raskršću. Dopustio je Karadžićevoj partiji SDS-u, da ima veliku ulogu u izbornim pripremama ali je bio sve uznemireniji njihovim ponašanjem, u šta je spadalo i popunjavanje registarskih spiskova i zastrašivanje potencijalnih glasača. Frowick je imao ovlaštenje da svaku stranku ili pojedinca proglasi nepoželjnim. Konačna odluka zavisila je od njega - u roku od tri dana morao je odlučiti da li će ili neće dopustiti Karadžićevoj partiji da učestvuje u izborima, određenim za 14. septembar.

Oduzimanje prava glasa SDS-u bilo je primamljivo ali rizično. Može dovesti do bojkota izbora ali će iz glasačkog procesa ukloniti partiju koja je, više od ijedne druge sile u Bosni, nastojala osujetiti uspjeh Daytona. Ali prije nego što dođemo do nekog zaključka, bilo je bitno saznati šta

Izetbegović želi uraditi; njegov stav biće presudan.

Izetbegović, koga nisam vidio pet mjeseci, izgledao je potpuno drugi čovjek, koji se šalio i osmjehivao. Veoma se zahvaljivao zbog onog što sam „uradio za Bosnu" i posebno spomenuo da smo održali naše obećanje njegovoj vladi. Kada smo ostali šamija sam potegao bitno pitanje. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „mi, ako želimo, možemo diskvalifikovati SDS u izbornom procesu, izjavom da cijela partija krši Daytonski sporazum. S druge strane, ako nam Milošević pomogne da uklonimo Karadžića s vlasti, onda SDS-u možemo dozvoliti da učestvuje u izborima. Šta ćemo dalje uraditi sa SDS-om u vašim je rukama, i stoga je potrebno da znamo vaš stav."

Ovo je bila golema odluka za Izetbegovića, pa je rekao da će nam odgovoriti kada se vratimo iz Beograda i Zagreba za nešto više od dvadeset četiri sata.

Sljedećeg dana, 17. jula, naš tim sastao se s Miloševićem na dugom ručku u Beogradu. Bili smo otvoreni: ako ne budemo u stanju dobiti zadovoljavajući sporazum, „preporučićemo" da se nametnu sankcije i da Frowick diskvalifikuje SDS iz izbora. Milošević je bio zamoljen da se vidi samo sa mnom. Članovi našeg tima, uključujući Goldberga i Owena, mogli su čuti njegov glas kroz vrata između dvije sobe, dok nas je ljutito optuživao da rušimo Daytonski sporazum. Odgovorio sam da je Karadžić taj koji nastoji srušiti Dayton. Naš cilj bio je da ga „uklonimo s vlasti i iz zemlje". Poslije duge rasprave, dogovorili smo se da se ponovo sastanemo sljedećeg dana.

Ujutro, 18. jula, vratili smo se u Sarajevo. Bio je to još jedan od onih sastanaka čije će se posljedice dugo osjećati.

„SDS je nacistička partija u našoj zemlji", počeo je Izetbegović. „Ali ako ih izbacimo iz izbora mogli bi organizovati bojkot, kao što su učinili i prošli put. Ako možete ukloniti Karadžića s vlasti, mislim da bi onda bilo bolje pustiti ih da glasaju. Mogu raditi sa Krajišnikom. Znam kako ću."

Izetbegović je mogao raditi s Krajišnikom? Ovo je bilo iznenađujuće. Predsjednik paljanske skupštine, čovjek koji je u Daytonu šakom udario po mapi Sarajeva, naširoko poznat kao „Gospodin Ne!" bio je protiv sporazuma koliko i Karadžić. Ali, Izetbegović se brinuo zbog posljedica bojkota SDS-a. Iako je odluka ostala na nama, Izetbegovićeva želja da ne izbaci SDS iz izbora, njegov strah da bi oni mogli uništiti izbore, bila je moćna poruka koju međunarodna zajednica nije mogla ignorisati.

Milošević je naš sastanak od 18. jula smjestio u novo okruženje, vladinu vilu u rezidencijalnom dijelu Beograda. U 16:00 sati, u vrtu vile, počeli smo desetosatnu pregovaračku sesiju koja je odražavala ponešto i od drame s početka shuttlea i dovela do sporazuma koji je razbio krizu - ali uz određenu cijenu.

Milošević je brzo prešao na stvar. „Krajišnik i Buha su gore", rekao je pokazujući prema prozorima na drugom katu vile. „Spremni su da odmah sada pregovaraju o budućnosti Karadžića." Ova taktika, zapanjujuća jedanaest mjeseci ranije kada je Milošević izvukao Karadžića i Mladića, više nije bila šokantna.Tražeći da se prvo sastanemo s dvojicom bosanskih Srba, predočili smo Miloševiću tvrd dokument koji najavljuje ostavku Karadžića iz predsjedništva Republike Srpske i SDS-a, i to sa sljedećim danom. Naš nacrt je također navijestio da će Karadžić napustiti Bosnu i povinovati se Međunarodnom sudu za ratne zločine.

Milošević se odlučno usprotivio skoro svim detaljima našeg nacrta. Napokon, složili smo se da dvojicu bosanskih Srba uključi u razgovor. Bili su mrzovoljni. Krajišnik nije ni pokušao da bude uljudan; Buha je jednostavno sjedio šuteći. Međutim, kada je Krajišnik shvatio da će uklanjanje

njegovog prijatelja i mentora koristiti direktno njemu, postao je zainteresovaniji za naše prijedloge. Ali je i dalje bio nepokolebljiv o mogućnosti da Karadžić napusti zemlju. „Možda kasnije, ali nikako noćas, dok svijet gleda", rekao je Krajišnik emotivno, dok je Buha, mršavog i ispijenog lica, zurio u nas. „I ne postoji ništa što bismo mogli učiniti da ga prisilimo."

„Zašto ga ne pošaljete u njegovo rodno selo u Crnoj Gori, kod majke i brata krijumčara?", upitao sam, pola u zbilji pola u šali. Krajišnik je izgledao pogođen ovom opaskom o aktivnostima Karadžićevog brata; vjerovali smo da je Krajišnik dio istih krijumčarskih operacija. Pomislio sam na jedan raniji razgovor sa visokim srpskim zvaničnikom koji nam je ispričao da su se Karadžić i Krajišnik sprijateljili dok su bili u zatvoru, jedan zbog krivotvorenih čekova a drugi zbog krađe cementa sa javnih gradilišta. Nismo znali da li je priča istinita, ali kako je to rekao Phil Goldberg, „zvučala je istinito".

Nešto poslije deset uveče, poslije dosta raspravljanja, bosanski Srbi potpisali su sporazum da se Radovan Karadžić ukloni „odmah i stalno /iz/ svih javnih i privatnih aktivnosti", uključujući dva službena položaja - predsjednik Republike Srpske i predsjednik SDS-a. Gospođa Biljana Plavšić, jedan od potpredsjednika bosanskih Srba, sljedeći dan biće postavljena za predsjednika Republike Srpske, a Buha će stati na čelo SDS-a. Naglašavajući značaj odredbe o prestanku svih Karadžićevih „javnih aktivnosti", naveo sam nekoliko primjera, posebno njegovo pojavljivanje na televiziji i korištenje plakata s njegovim likom, koji će se smatrati kršenjem te odredbe, lako vidno nezadovoljni, Krajišnik i Buha su se složili: Karadžić se neće pojavljivati na televiziji niti će se izlagati njegove slike.

Još nam je nedostajao najvažniji potpis - Karadžićev. Milošević je predložio da ga dobijemo faksom. Odbio sam; nismo željeli da Karadžić kasnije tvrdi da mu je potpis krivotvoren. Na flaše insistiranje, Milošević je helikopterom poslao na Pale njegovog šefa obavještajne službe Jovicu Stanišića da dobije Karadžićev potpis. Poslije večere - najbolja koju nam je dotad priredio, janjetina, kiselo mlijeko i špinat - otišli smo da pozovemo Washington. Tamoffu sam pročitao nacrt izjave a on ju je impresivnom brzinom provukao kroz „sistem", dobijajući podršku Washingtona za manje od devedeset minuta. U Miloševićevu vilu vratili smo se oko dva ujutro da se sastanemo sa Stanišićem, koji nam je predao originalni dokument, sada sa Karadžićevim potpisom. Stanišić nam je kazao da se Karadžić izgleda „pomirio s krajem političke karijere". Ali nije bio spreman napustiti Pale, dodao je Stanišić. Glasno sam se pitao da li je Karadžićeva politička karijera*stvarno* došla do kraja puta.

Sljedećeg dana Karadžić je odstupio sa oba položaja i nestao iz pogleda javnosti - čak i televizije - do kraja godine. Svjetska štampa pozdravila je sporazum i hvalila naše napore; po pisanju *Financial Timesa,* bio je to „još jedan uspjeh".

Naš tim, izmučen poslije dvije skoro neprospavane noći i dugog leta iz Beograda - posljednji sat je prošao u drmusanju u olujnoj grmljavini - odvezli smo se pravo u Bijelu kuću da se priključimo sastanku Komiteta vrhovnika koji je već bio u toku, gdje su nas pozdravili ovacijama što nas je ganulo ali i zbunilo. Naše kolege pokazivali su veće oduševljenje sporazumom od 18. jula nego mi. Pitali smo se šta smo to učinili. Uspjeli smo *dovoljno* da dopustimo izbore sa učešćem SDS-a i ponudimo *dovoljno* da popusti pritisak do kraja godine za vojnu operaciju protiv Karadžića - operaciju koju sam i dalje zagovarao. Možda smo „zviždučući prošli pored groblja", kako je to rekao Strobe, ali to je upravo bilo ono što je Washington želio.

Ponovio sam moju raniju preporuku da zatvorimo televiziju SDS-a, ali sam ponovo odbijen uz objašnjenje da je to suviše provokativno ili nemogućeizvesti.[88] Takođe sam Komitet upozorio da moramo odmah krenuti protiv Pala ako bude i najmanjeg kršenja sporazuma od 18. jula. Početkom 1997, te opomene i prijedlozi biće zaboravljeni ili ignorisani a Karadžić, sluteći novu priliku, ponovo će se pojaviti.

14. septembar - izbori. Dva mjeseca kasnije, vratio sam se u Bosnu, ovog puta na čelu Predsjedničke posmatračke misije za izbore. Tim koji je okupila Bijela kuća bio je sastavljen od grupe privatnih lica i nekoliko kongresmena, uključujući dvojicu moćnih demokrata, Johna Murtha iz Pennsylvanie i Steny Hoyera iz Matylanda, i republikanca Petera Kinga iz New Yorka. Hiljade drugih međunarodnih supervizora, posmatrača, monitora i novinara razmiljeli su se po cijeloj zemlji.

Izbori su donijeli tročlano predsjedništvo i nacionalnu skupštinu, kako je ustanovljeno Daytonskim sporazumom. Prošli su uglavnom bez problema i bez sumnje su predstavljali napredak - Warren Christopher ih je nazvao značajnim uspjehom. Ali nijedan od pobjednika nije bio za pravu multietničku vladu. Izbori su osnažili i one iste separatiste koji su započeli rat.

Mnogi posmatrači su ovo kasnije citirali kao dokaz da ljudi u Bosni žele da se otcijepe duž etničkih linija. Nisam dijelio ovu ocjenu; izbori su se odigrali u atmosferi zatrovanoj medijima pod kontrolom istih ljudi koji su započeli rat Zagovornike pomirenja sve tri zajednice zastrašivali su lupeži i preplavljivali mediji koji su prenosili isključivo rasističku propagandu. Sada je ispostavljen račun za propust nezatvaranja televizije SDS-a. Ni na muslimanskoj strani nije sve bilo kako treba prilikom jednog posebno prijetećeg incidenta, fanatici iz Izetbegovićeve stranke pretukli su Silajdžića, zamalo ga ubili, kada je na predizbornom zboru govorio o multietičkoj Bosni. Što se tiče Srba, Milošević je izabrao svog kandidata, ali pobjeda koju je dugo obećavao nije se materijalizovala; Krajišnik je dobio mjesto u tročlanom predsjedništvu Bosne sa 5018.026 glasova prema 240.000. Biljana Plavšić je lako dobila mjesto predsjednika Republike Srpske. Bila je u to vrijeme najpopularnija među bosanskim Srbima. Ništa nas nije moglo pripremiti na njen otvoreni sukob sa mentorima s Pala, za manje od osam mjeseci.

Clinton II i pokret Zajedno. Tokom predsjedničke kampanje 1996. Bosna je izblijedila kao važno pitanje. Za relativan uspjeh naših nastojanja zaslužan je i senator Dole; ignorisao je svaku priliku da to pitanje iskoristi jer, kako mi je kasnije rekao, nije želio naškoditi politici sa kojom se sada „u osnovi slagao". Dole je čak javno izjavio da će zagovarati produženje mandata IFOR-a nakon jednogodišnjeg isteka, ali je Administracija propustila uhvatiti ovu plemenitu ponudu da bi se izvukla iz roka od dvanaest mjeseci, a s porazom Dolea u novembru prilika je izgubljena.

Čak i predsjednik koji je ponovo izabran prolazi kroz prelazni period, iako je to skoro nevidljivo očima javnosti. Odlazeći zvaničnici gubili su zanimanje za političke detalje dok su se pripremali da se vrate privatnim poslovima. Clintonova administracija je u mnogim područjima uspjela glatko izvesti tranziciju, posebno u Stateu, gdje je novi državni sekretar Madeleine Albright bila upoznata sa najvećim dijelom važnih pitanja iz vremena njenog mandata u UN, kao i u VNS gdje se Sandy Berger jednostavno pomjerio (bez potrebe za potvrdom Senata) da zamijeni Tony Lakea.

Ipak je novi tim - uglavnom ispod nivoa Kabineta - trebao sačekati potvrdu Senata. Čak i

najlakša pomjeranja oduzimaju vrijeme, a na Balkanu događaji nisu zastajali zbog naše tranzicije. U decembru, Miloševiću je bačena rukavica na ulicama Beograda, gdje su se zatalasale demonstracije predvođene trojicom političara koji su se povezali u pokret pod nazivom Zajedno. Sedmicama su stotine hiljada Beograđana, prkoseći mrazu, tražile demokratiju. Međutim, Washington je propustio priliku da utiče na događaje; osim jednog jalovog putovanja u Washington, pokret Zajedno nije imao kontakta sa visokim američkim vladinim zvaničnicima a Administracija nije poslala nijedog visokog zvaničnika u Beograd iz bojazni da bi Milošević mogao iskoristiti nj ihove posjete da pokaže podršku. Prvi put u osamnaest mjeseci Milošević nije osjetio značajan američki pritisak pa se za podršku okrenuo ekstremnim nacionalistima, čak i Karadžića. Ponovo ga je spasila njegova taktička vještina i za nekoliko sedmica Zajedno više nije bio zajedno, jer su se njegovi lideri međusobno razišli.

U nedjelju, 8. decembra, tri dana nakon naimenovanja Madeleine Albright za državnog sekretara, sreli smo se u njenoj kući u Georgetownu. Ponudio sam joj svu podršku i spomenuo kako ju je njena dobro poznata tvrda linija o Bosni učinila idealnom osobom da unese svježinu u politiku. Rekla je da joj je to čvrsta namjera. Ipak, u aprilu je vladao opšti utisak da „Clinton II" Bosnu stavlja u drug plan. U Evropi, naglasak je bio na važnom sastanku sa Borisom Yeltsinom, planiranom za Helsinki, koji će odlučiti sudbinu plana Administracije o proširenju NATO-a. U internim diskusijama Kina je takođe zauzimala centralno mjesto u politici. Šutnju o Bosni u prvim mjesecima 1997. prekinuo je dolazeći sekretar odbrane, senator William Cohen, koji je dao seriju izjava da će Sjedinjene Države okončati prisustvo svojih trupa u Bosni za osamnaest mjeseci - to jest, juna 1998. „Hoće li se ponovo međusobno isklati?", rekao je Cohen. „To ostavljamo njima."

Naslućujući da je na visokom nivou opao američki interes za Bosnu, Karadžić se još jednom usudio da izađe u javnost, testirajući koliko flagrantno može kršiti sporazum, koji sam prethodnog jula dobio, a ne izazvati odgovor NATO-a. Kako mu niko nije stao na put, čak je na licu mjesta dao intervjue evropskim novinarima. Njegov izlazak u javnost prošao je bez problema sa NATO-m i pokazao, kako su izvijestili mnogi novinari, da osoblje IFOR-a - koje je sada preimenovano u SFOR ili Stabilizacijske snage - jednostavno broji dane do povratka.

Napokon, u aprilu, poslije izuzetno uspješnog samita Clinton-Yeltsin - na kome je predsjednik Clinton dobio Yeltsinovu saglasnost za proširenje N ATO- a - Administracija, predvođena Madeleine Albright i Sandy Bergerom, ponovo se okrenula Bosni. Kao dio ovog procesa, Rober Gelbard je bio naimenovan da koordinira sve napore američke vlade da se implementira Dayton. Ovo je imalo smisla; Washington je trebao čvrstog „cara" s punim radnim vremenom a Gelbard, koji je povremeno radio na Bosni otkako sam ga decembra 1995. zamolio da radi na jačanju Međunarodnih policijskih snaga, bio je odličan izbor. Gelbardov dosje bio je neuobičajeno raznolik za jednog spoljnopolitičkog zvaničnika; osim iskustva u ekonomiji i politici, znao je sve o provođenju zakona i antiterorizmu.

Neobična rođendanska party. Washington je poznat kao grad u kome društveni događaji mogu imati političke posljedice. To je bio slučaj i sa nezaboravnom party koju je 4. aprila priredila Liz Stevens, u čast njenog muža, talentovanog reditelja Georgea Stevensa, i Kati, koja je slavila rođendan istog dana. Ništa ne govoreći ni nama ni većini gostiju, Liz je pozvala Clintonove. Mi smo stigli ranc i otkrili agente tajne službe svuda oko kuće. Nekoliko minuta kasnije, ušli su Clintonovi, prije drugih

uzvanica.

Da budem precizniji, ušla je Hillary; predsjednik je hramao na štakama. Mjesec ranije on se, što je svima bilo poznato, ozbiljno povrijedio kada je pao ispred kuće igrača golfa Grega Normana. Manje je bilo poznato da sam se i sam u isto vrijeme pozlijedio, i da su mi pukli ligamenti oko članka. Kada smo se sreli, i ja sam, na predsjednikovo veselje, bio na štakama i nekoliko minuta smo razmjenjivali iskustva. Kada je odlazio, predsjednik me je za trenutak zaustavio i rekao: „Dođite sutra, na malo terapije i razgovora."

Sljedećeg dana, u subotu 5. aprila, pojavio sam se u Bijeloj kući gdje su me otpratili na sprat u porodične odaje, gdje je predsjednik već vježbao na biciklu. Pokazavši mi da uđem u susjednu sobu, zamolio je svog terapeuta, mornaričkog kapetana, da pogleda moju povredu. Šutke smo neko vrijeme vježbali kao da je to najprirodnije na svijetu, a onda se povukli u drugu sobu da se rashladimo.

Članovi njegove porodice, uključujući Hillary i njenu majku Dorothy Rodham, navratili su da popričamo. Izgledao je i potpuno obično i potpuno neobično, ovaj prigodni razgovor sa ovom divnom, prosječnom američkom porodicom - osim što je jedan od njih bio predsjednik. Upravo sam se počeo pitati da li ćemo uopšte razgovarati o Bosni kada je on rekao: „Idemo dolje." Odšepesali smo do njegove kancelarije u porodičnom dijelu kuće.

Kada je riječ o hijerarhijskom odnosu Izvršnog odjela, takav sastanak bi bio skoro nemoguć dok sam još bio u vladi. Jednostavno ima suviše filtera između pomoćnika sekretara i glavnog šefa i svako u lancu komandovanja insistirao bi ili da bude prisutan, što mijenja prirodu sastanka, ili bi spriječio da do takvog razgovora uopšte i dođe.

„Šta se tamo dešava?", počeo je predsjednik. Prije sastanka, uz Strobeov oduševljen nagovor, odlučio sam da budem potpuno otvoren ako se ukaže takva prilika. Nabrojao sam seriju poraza i izgubljenih prilika od decembra: rasulo pokreta Zajedno; sve veća javna aktivnost Karadžića; brutalno ponašanje Tuđmana prema Srbima koji su ostali u Hrvatskoj; sve veće tenzije između Hrvata i Muslimana u Federaciji, posebno u Mostaru; i američka pasivnost, pa i gore.

„Iako su politika NATO-a i vaš uspjeh s Yeltsinom istorijski", rekao sam, „od Daytona Bosna nije nigdje otišla. Ta su pitanja međusobno povezana. Rekli smo da ćemo napustiti Bosnu juna 1998, što je nemoguće. Ljudi tamo nisu čak ni sigurni da još uvijek podržavamo Dayton ili da marimo šta se dešava u Bosni. A mi gubimo neponovljivo vrijeme."

Molio sam ga da Albrightovoj i Gelbardu pruži punu podršku. Osjećajući da ovo prihvata, govorio sam još otvorenije nego što sam planirao, tražeći od njega da odlučnije progovori o tom pitanju. Na kraju, predsjednik je otišao sa mnom do lifta i onda me, na štakama, otpratio cijelim putem do mojih kola, koja su čekala na Južnoj kapiji Bijele kuće.

„Terapijska sjednica", kako je to nazvao Strobe, bila je pravovremena. I Berger i Albrightova su mi kasnije rekli koliko je bila važna da se politika usmjeri i revitalizira u kritičnom momentu. U međuvremenu, Berger je nastavio sa formalnim revidiranjem politike, a Gelbard je „postao operativan".

Politika postaje tvrđa. Dok su novine bile preplavljene pričama o sukobima Albright-Cohen i State-Pentagon oko Bosne, predsjednik je dva puta letio u Evropu: prvo, da potpiše Osnivački ak NATO-Rusija, 27. maja u Parizu, što je formulisalo ulogu Rusije u gradnji sigurnosti u

posthladnoratovskoj Evropi; drugo, da prisustvuje istorijskom samitu NATO-a, 9. jula u Madridu, koji je pozvao Mađarsku, Poljsku i Češku Republiku da se priključe NATO-u. Bio je to veliki uspjeh, pobijajući predviđanja mnogih kritičara da će proširenje NATO-a donijeti nepopravljivu štetu odnosima između Rusije i Sjedinjenih Država.

U maju, Berger je srušio sumnje nekih zvaničnika Pentagona; njegova studija odlučno je reafirmisala pro-daytonsku politiku. Na sugesstiju nekih zvaničnika Administracije, ponovo sam razgovarao s predsjednikom u nedjelju, 24. maja, tri dana prije njegovog sastanka s Yeltsinom u Parizu da bih ga upozorio da može biti prekasno za spas Daytona ako odmah ne oživimo politiku prema Bosni.

U međuvremenu, novi britanski premijer Tony Blair i njegov ministar spoljnih poslova Robin Cook jasno su naznačili da će slijediti agresivniju politiku i zatražili isto od Sjedinjenih Država. Dvadeset devetog maja, kada je predsjednik, u toku zajedničke konferencije za novinare s Blairom u vrtu u Downing Streetu 10, upitan o sukobu između Albrightove i Cohena oko Bosne, izbjegao je odgovor ali je jasno dao na znanje da želi da Dayton uspije.

Kada se predsjednik vratio u Washington, Albrightova i Gelbard otišli su u Sintru, Portugal, na sastanak ministara spoljnih poslova NATO-a. Zemlje NATO-a pozvale su lidere Bosne u Sintru i nakon intenzivnih sastanaka izdali saopštenje koje ih vraća na Dayton. Iz Sintre, Albrightova je prvi put otišla u region u svojstvu državnog sekretara, otputovavši u Zagreb, Banja Luku, Sarajevo i Beograd 31. maja. S obzirom na njen izuzetan profil - „najpopularnija politička figura u Americi", prema riječima Joea Kleina - njeno putovanje je ponovo skrenulo pažnju na američku politiku u Bosni. Razgovarali smo nekoliko puta prije i za vrijeme njenog putovanja, a posljednji put je nazvala iz Zagreba, oko ponoći, prije nego što će otići u Beograd na njen prvi sastanak s Miloševićem. Bila je prvi državni sekretar u posjeti Beogradu od nesretnog putovanja Jamesa Bakera juna 1991.

Tokom svoje posjete, Albrightova je pokazala spretnost u komuniciranju s ljudima iz regiona. Možda je to bio rezultat njene prošlosti; jer, ne samo da je rođena u Čehoslovačkoj, nego je dio djetinjstva provela u Beogradu. Ovo razumijevanje bilo je posebno očito kada se u Banja Luci sastala s Biljanom Plavšić. Albrightova je dodala i ovu stanicu, po savjetu svog najbližeg saradnika, pomoćnika sekretara za javnost Jamie Rubina, ali će kratka posjeta imati važne posljedice, jer će ohrabriti predsjednicu Plavšić da javno raskine sa njenim bivšim mentorima na Palama.

Još od Daytona predviđali smo, čak se i nadali, rascjepu između Pala i Banja Luke. (Upamtiće se da smo u Daytonu razmišljali o Banja Luci kao o glavnom gradu Srpske, ali smo odustali zato što se usprotivio Izetbegović.) Sada je to iskrsnulo u formi koju niko nije očekivao. Plavšićeva je javno napala njene najbliže kolege tamo gdje su bili najranjiviji: korupcija. I dalje se predstavljajući kao srpski patriota i nacionalista, javno je opalila po Karadžiću i Krajišniku, nazivajući ih „kriminalcima" koji dobro žive kradući od svog naroda. Na iznenađenje svih, udarila je na pravu žicu kod mnogih Srba u zapadnoj Bosni.

Tim se mijenja. Velike personalne promjene bile su u toku kod međunarodnih činilaca uključenih u ovaj posao. Carl Bildt je otišao s položaja visokog predstavnika da bi se vratio u politički život Švedske, a zamijenio ga je Carlos Westendorp iz Španije. Nagovorio sam Albrightovu i Gelbarda da u Sarajevo pošalju Jacquesa Kleina kao Westendorpovog zamjenika. Dok je imao mandat da nadgleda tranziciju istočne Slavonije pod hrvatsku kontrolu, Klein je pokazao dobar njuh

za odlučno, čak i melodramatično ponašanje koje je impresioniralo ljude u regionu. Još jedno naimenovanje znatno je izmijenilo jednačinu: predsjednik Clinton i sekretar Cohen su za novog vrhovnog zapovjednika NATO-a izabrali nikog drugog do Wesa Clarka. Postavljajući Clarka, oni su u stvari poslali Dayton NATO-u - što je bio važan signal odlučnosti. U isto vrijeme u Sarajevo su došli novi zapovjednik SFOR-a, general Eric Shinseki i novi ambasador Richard Kauzlarich.

Opet Bosna. Osamnaestog jula, Bob Gelbard, relativno nov u poslu kao „car implementacije", zamolio je da sa mnom doručkuje u New Yorku. Njegova poduzetnost i usmjerenost bili su impresivni, ali situacija na terenu još nije bila zadovoljavajuća - ni njemu kao ni meni. Pred kraj doručka, upitao me je da li bih bio voljan još jednom, što prije, otići u region. Cilj bi bio razgovor sa Miloševićem koji je predstavljao sve veću smetnju ali i da pomognem oko revitalizacije uloženog napora. Pristao sam i predložio da otputujemo zajedno da bismo pokazali jedinstven front i pojačaali američki pritisak. Sa Gelbardom i njegovim timom, uključujući i Davida Liptona iz finansija, sastao sam se 6. avgusta, u Parizu. Posljednjih sedmica i sam predsjednik Clinton javno je govorio o „spašavanju Daytona", fraza koja je uznemirila neke njegove visoke savjetnike ali je živo izrazila njegovu zabrinutost. Rekao sam mu da smo godinu dana iza tačke na kojoj smo trebali da budemo.

Prvo smo odletjeli u Split da se priključimo sastanku između Izetbegovića i Tuđmana. Sastali su se zbog akcija i hrvatske i muslimanske zajednice koji su protiv povratka izbjeglica a što je izazvalo veliki publicitet; ijedni i drugi su mobilisali rulju da osujeti povratak drugih etničkih grupa njihovim domovima. U sarajevskom predgrađu Vogošća, grupa muslimanskih žena - mnoge su srebreničke udovice - blokirala je Srbima povratak u njihove domove. U Jajcu, gomila Hrvata učinila je isto sa pet stotina Muslimana.

Kada smo uvedeni u sobu za sastanke, naišli smo na neočekivan prizor. Umjesto da sjede jedan prema drugom ne skrivajući izraz neprijateljstva, kako se to dešavalo ranije, dvojica lidera sjedili su jedan pored drugog na kraju stola, dok su im se ramena skoro dodirivala. Sjetio sam se sastanka u Zagrebu od 19. septembra 1995, kada je Tuđman pred četrdeset prisutnih vikao na Izetbegovića. Sada, kako je to objasnio jedan od Tuđmanovih visokih saradnika, željeli su da nam pokažu - a vani je čekao novinarski korpus - da mogu sarađivati bez američkog usmjeravanja. S velikim ponosom Tuđman i Izetbegović su nam dali zajedničku izjavu da namjeravaju ojačati Federaciju. Ali sve to je bilo nejasno i puno uopštavanja.

Gelbard i ja nikad ranije nismo usko sarađivali, ali smo se uklopili. „Čestitam što ste donijeli zajedničku izjavu", počeo sam. „Međutim, ako želite da to javno pohvalimo, morate se složiti i oko druge izjave sa specifičnim rokovima. Morate osuditi ponašanje gomile prema povratku izbjeglica i u Jajcu i u Vogošći, i dati riječ da se to više neće ponoviti."

Predočili smo nacrt koji smo napravili tokom leta za Split i upustili se u petosatno pregovaranje koje je završilo izjavom sa deset novih obaveza i specifičnih rokova. Kao i uvijek u Bosni, čovjek nikad ne može biti siguran da će ti rokovi i ciljevi biti ispoštovani. Ali, na osnovu modela prethodnih osamnaest mjeseci, znali smo da je najbolji način javno potpisati sporazum o specifičnim datumima i ciljevima i onda pritisnuti strane da ih se drže.[89]

Na privatnom sastanku, Tuđman se ogorčeno požalio Gelbardu, Galbraithu i meni na njegov tretman u Washingtonu. Otkako sam ga posljednji put vidio, on je boravio u bolnici zbog oboljenja raka, koji je bio u remisiji, i sada je pokazivao manje posljedice bolesti. Ali je vjerovao da su

Sjedinjene Države procurile informaciju o njegovom zdravlju nakon pregleda u vojnoj bolnici Walter Reed u Washingtonu. Sjedinjene Države su takođe otvrdnule svoju politiku zbog stalnih protjerivanja srpskih porodica sa zemlje na kojoj su generacijama živjeli, usporavajući ili zadržavajući pomoć Hrvatskoj.

Rekli smo da Daytonu mora pružiti više od riječi ako želi da Washington popusti. Rekao sam da smo zgranuti ponačanjem hrvatske rulje u Jajcu od prije tri dana. „Osim toga", upao je Gelbard dramatično, „poznato mi je da je Dario Kordić (najistaknutiji osumnjičeni hrvatski ratni zločinac) lično upravljao ruljom. Morate ga poslati u Hag ako želite da se stvari među nama promijene." Tuđman je uvjeravao da pojma nema gdje je Kordić i šta on radi. Ali on i nije očekivao da ćemo mu povjerovati; samo je iskušavao važnost tog problema. Bili smo nepokolebljivi; Kordić je morao biti priveden pravdi.

Osam sedmica kasnije, 6. oktobra 1997, Kordić i još devet osumnjičenih bosanskih Hrvata „dobrovoljno" su se predali pod pritiskom iz Zagreba.[90] Gledajući Kordića na televiziji kako daje oproštajnu izjavu pije leta u Hag, uočio sam mali detalj koji je puno toga otkrivao: Kordićeve riječi na aerodromu u Splitu prevodio je Tuđmanov lični prevodilac, što je bio jasan signal da su Tuđman i Kordić postigli neku vrstu ličnog razumijevanja u vezi budućnosti.

Nakon dana s Tuđmanom i Izetbegovićem, prenoćili smo u Trogiru, predivnom starom gradu nedaleko Splita. Bilo je blago avgustovsko veče a moje misli vratile su se na posljednju noć koju sam proveo u Splitu, tačno prije dvije godine, prije polaska prema Igmanu.

Tuzla i generali. Sutradan u zoru, 7. avgusta, odletjeli smo u Tuzlu na sastanak sa trojicom visokih zapovjednika u američkom i NATO lancu komandovanja: generalom Shalikashviliem, koji je izmijenio svoj raspored da bi nam se pridružio u svojoj završnoj posjeti regionu, generalom Clarkom, koji je sada bio zapovjednik NATO-a i generalom Ericom Shinsekiem, novim zapovjednikom SFOR-a. Više od godine, bosanski Srbi su „varali" o Daytonu, oblačeći redovne vojnike u uniforme vojne policije, tvrdeći da oni više nisu u vojsci bosanskih Srba iako je vojni aneks sporazuma, predviđajući ovakve igre, posebno uključio „vojnu policiju" u definiciji o oružanim snagama. Javno sam izjavio da je ta paramilitama policija „rasisitička, fašistička, protiv mirovnog sporazuma, antidemokratska i potencijalna prijetnja međunarodnoj zajednici". A ipak, sve dok Clark nije preuzeo komandu NATO-a, SFOR ih je ignorisao. Clark je uputio Shinsekia da izda upozorenje da će od sada vojna policija biti tretirana na isti način kao regularne snage.

Kada se vrijeme razvedrilo, zaputili smo se u Sarajevo, nakon što smo se posebno toplo oprostili sa Shalikashviliem koga neću vidjeti sve do njegove emotivne ceremonije povodom odlaska u mirovinu, na paradnom tlu u Fort Myeru krajem septembra. Nikad nisam upoznao oficira koji mi je bio tako drag. Bilo je nemoguće ne voljeti ga, a bio sam zahvalan i zbog njegove lične podrške koju mi je pružao i kada se nismo slagali.

Oživljavanje implementacije. Dobre vijesti u Sarajevu bile su da zajedničke institucije stvarno postoje; a loše vijesti bile su da one jedva funkcionišu.

Zajedničko predsjedništvo, sa Izetbegovićem, Krajišnikom i Zubakom, bilo je jedno od najvažnijih lakmus testova za Dayton. Bio sam nagrađen što mogu vidjeti da je naša odluka da

ograničimo predsjedništvo na tri člana - po jedan iz svake etničke grupe - bila ispravna, ali je zajedničko predsjedništvo još uvijek bilo ograničena operacija. Bilo je suspendovano više od mjesec dana zbog srpskog protesta protiv britanske operacije od 10. jula u Prijedoru - najvažnija vojna akcija od Daytona - koja je dovela do hvatanja jednog osumnjičenog ratnog zločinca i smrti dragog. Ovaj dragi bio je jedan od najbližih Karadžićevih saradnika, prijedorski šef policije, zloglasni ubica iz ratne faze „logora smrti" 1992, i njegova smrt zadala je težak udarac bosanskim Srbima. Samo je naše putovanje u Sarajevo prisililo Krajišnika da prisustvuje sastanku.

Sastanak je počeo na nevjerovatan način. Gledajući pravo u mene, Krajišnik je rekao da želi dati uvodnu riječ. „U Daytonu", rekao je, „protivio sam se sporazumu. Pogriješio sam. Protivio sam se rasporedu IFOR-a. Pogriješio sam. Dayton je dobra stvar za Bosnu. Želim to jasno reći, posebno ambasadora Holbrookeu."

Ova izjava nije toliko obećavala koliko je zvučala. Krajišnikov „Dayton" nije bio ono što smo imali na umu; njegov je bio stanica na putu za podjelu, a naš je bio sporazum za jedinstvenu zemlju. Mogao je potpisati sporazum, ali je i dalje odbijao prihvatiti njegovu centranu tezu.

Krajišnik je bio nepokolebljiv o svakom pitanju. Siti svega, završili smo sastanak i zatražili da ga vidimo nasamo. Gelbard i ja smo mu ljutito rekli da je njegovo ponašanje neprihvatljivo i očito u neskladu sa njegovim uvodnim riječima podrške za Dayton. Rekao sam da nismo prošli ovoliki put da bismo učestvovali na beznačajnom sastanku. Drugi sastanak zakazali smo za to veče u Zemaljskom muzeju, na teritoriji Federacije. Kada se Krajišnik pobunio zbog mjesta susreta, rekli smo mu da ćemo, ako ne dođe u muzej, smatrati da se povlači iz zajedničkog predsjedništva. To je trgnulo Krajišnika i pojavio se.

Još jedna noćna. Nastavili smo oko deset sati uveče, 7. avgusta, u Zemaljskom muzeju i odmah se okrenuli ka tri neriješena problema: stvaranje jedinstvenog telefonskog sistema, dogovor o raspodjeli ambasadorskih mjesta među tri etničke zajednice i funkcionisanje Stalnog komiteta o vojnim pitanjima.

Sastanci su završeni u četiri ujutro, sa sporazumima o svim tim pitanjima. Posljednje je imalo veliku simboliku, posebno kada su se Muslimani složili da ambasador u Washingtonu bude Srbin, dok su oni zadržali mjesto u Ujedinjenm nacijama.

Kada su završni dokumenti bili spremni za potpis, zamjenik visokog predstavnika Gerd Wagner odnio ih je Krajišniku na potpis. Wagner, koga sam znao iz Bonna i Washingtona, bio je jedna od njemačkih diplomatskih zvijezda u usponu. Krajišnik nije krio da mu se Wagner ne dopada i umjesto da potpiše sporazume, počeo je napadati pristojnog njemačkog diplomatu. Bijesan zbog Krajišnikovog vrijeđanja Wagnera, nagnuo sam se preko stola i rekao: „Želim vam reći nešto što još nikom nisam rekao u dugom pregovaračkom procesu: ako sada ne potpišete ovaj papir, kao što ste to već obećali pred svjedocima, obećavam da više nikad s vama nećemo razgovarati ili se dogovarati." Pružio sam pero Krajišniku i on je potpisao. Sljedećeg jutra, Wagner se pridružio meni i Gelbardu na konferenciji za novinare u Američkoj ambasadi da da izjavu o sporazumima postignutim prethodne noći. Bio je to veliki uspjeh za Wagnera, visokog njemačkog diplomatu u Bosni - ali i jedan od posljednjih. Nekoliko sedmica kasnije, on i još jedanest lica, među kojima i pet Amerikanaca, poginuli su kada je ukrajinski helikopter udario o brdo. Još jednom su, kao na Igmanu i u Dubrovniku, zemlje koje su jačale mir platite najvišu cijenu za njihov napor da dovedu mir u Bosni. Opet su

poginuli bili civili, diplomati, policajci i humanitarni radnici - a ne vojnici.

Nekoliko dana kasnije *The New York Times* će me kritikovati da sam „potrošio gomilu /mog/ vremena cjenkajući se oko telefonskih područnih šifri i dizajna monete i naimenovanja bosanskih ambasadora /umjesto/ glavnim prijetnjama ujedinjenoj Bosni". Ali u tekstu na prvoj strani nedostajala je jedna od glavnih tačaka našeg putovanja i uistinu cijelog procesa implementacije: da bi se stvorila jedinstvena Bosna, trebalo je prvo riješiti ta naizgled mala pitanja, jedno po jedno ako je potrebno - a to je moglo biti učinjeno samo pod spoljnjim pritiskom. Same strane ne bi se dobrovoljno složile ni o čemu. *The Washington Post* je to uhvatio, izvijestivši da se „Holbrookeovi napori vide kao dio kampanje da se ukloni paučina koja se uhvatila nad mirovnim procesom u Bosni". Naše putovanje pomoglo je da se oživi proces implementacije i postavi scena za dalji napredak. Bob Gelbard će nastaviti s redovnim odlascima u region, gurajući strane u spor ali uporan napredak.

Banja Luka i Plavšićeva. Osmog avgusta, odmah nakon izjave o novim sporazumima na konferenciji za novinare, odletjeli smo u Banja Luku da vidimo Biljanu Plavšić koja je sada uživala međunarodnu pažnju zbog prkošenja paljanskim Srbima i Miloševiću. Bila je biolog iz Titove ere, Fulbrightov stipendista u New Yorku i služila se engleskim. Bila je u svom najboljem izdanju, trudeći se da nas šarmira. Sjedinjene Države su, zauzvrat, stale iza nje u njenoj borbi protiv Pala. Ipak, nismo mogli zaboraviti njen nedoličan početak i bliske veze s Karadžićem.

„Iako sam i dalje nacionalista, želim da znate da sam i dobar demokrata", počela je. Ovo je bio mudar početak. „Ali moram vas upitati", odgovorio sam, „da li ste i dalje separatista."

„Nisam", odlučno je uzvratila. „Ja ne podržavam odvojenu srpsku državu, ja podržavam Dayton." Kasnije, iako smo se dogovorili da naš razgovor ostane neslužben, njeni ljudi su ga obznanili. Predstavljao je potpunu promjenu, od dana kada su bosanski Srbi tenkovima davali njeno ime.

Rekla nam je da se plaši za svoj život od paljanskih razbojnika. Kazala je da je njen sastanak sa Madeleine Albright u maju bio važan za njenu odluku da ustane protiv bivših mentora. Dan nakon tog sastanka, ispričala je, otišla je na Pale da se sastane sa Krajišnikom, Buhom i - Karadžićem. „Kazala sam im da moramo poštovati Dayton, a oni su me napali i rekli da sam izdala revoluciju i izbacili me iz stranke."

Kada je došlo vrijeme da krenemo, desilo se najveće iznenađenje tog dana. Čekalo nas je preko stotinu novinara. Pretpostavljali smo da će zadržati distancu u njihovom prisustvu. Umjesto toga, izjavilaje da će sjesti s nama i sudjelovati. Osim toga, zamolila je Davida Liptona da novinarima objasni kolika je cijena koju bosanski Srbi plaćaju zbog izgubljene međunarodne pomoći zbog odbijanja Pala da učestvuju u zajedničkim institucijama.

Gospođa Plavšić je prešla Rubikon. Biće joj teško da se probije. Izabrala je da prkosi Palama jasno - javno - računala na američku podršku.

Beograd, 8. avgusta. Opet je Milošević premjestio mjesto sastanka, ovog puta u „Beli dvor", veličanstveno kraljevsko zdanje u Beogradu koje nije korišteno više od deceniju. Vrtovi su bili predivni, hrana upadno bolja, zidovi ispunjeni starim majstorima, uključujući i jednog Rembrandta.

Ali te kozmetičke promjene samo su naglasile da se ništa drugo nije promijenilo. Ustvari, osjećaj izolacije bio je još veći.

Sam u palati, s vjernim Goranom Milinovićem i jednim zamjenikom ministra, Milošević je rekao da Dayton ima uspjeha i da trebamo biti zadovoljni, samo što gospođa Plavšić pravi probleme. Odlučno smo izrazili neslaganje, rekavši da Karadžić sada otvoreno krši sporazum od 8. jula i da Milošević, podržavajući Pale protiv Plavšićeve, podriva stabilnost u Bosni. Sastanak je krivudao pa je čak i šetnja vrtovima bila neproduktivna.

Za vrijeme večere Milošević i ja smo sami razgovarali u sobi za prijem. „Gospodine predsjedniče", rekao sam, „noćas samo traćimo vrijeme. Voljni smo se vratiti sutra ako želite ovdje dovesti Krajišnika, kako bismo mogli pokušati da dođemo do nekog napretka." Završili smo jelo bez imalo pomaka.

Sljedećeg jutra Gelbard i ja smo se vratili sami u Beli dvor, pitajući se hoće li se Krajišnik pojaviti. U Sarajevu nam je izričito naglasio da neće doći na drugi sastanak u Beograd. Ali, bio je tamo, sjedeći mimo u stolici pored Miloševića, sasvim drukčijeg držanja od onog od prije dva dana.

Prvo smo se vratili na Radovana Karadžića, još uvijek najvažnije pitanje. Pokazao sam im intervju koji je Karadžić prethodnog dana dao jednom njemačkom listu. I Milošević i Krajišnik su nas uvjeravali da pojma nisu imali o intervjuu, ali su se spremno složili da predstavlja flagrantno kršenje sporazuma od 18. jula. Upozorili smo da će takvi potezi povećati šansu za vojnu akciju kojom će se Karadžić privesti pravdi.

„Ako preduzmete takvu akciju", rekao je Milošević naglašavajući, „biće to nesreća za sve nas. Vaša zemlja će zažaliti." Gelbard i ja smo odmahnuli „To je vaš problem", kazao sam. „Ne možete prijetiti našoj zemlji. Ono što se dešava u Bosni za nas jeste važno ali nije odlučujuće. Za vas je to pitanje života i smrti."

Krajišnik je ponudio garanciju da će se Karadžić „od sad pridržavati sporazuma od 18. jula". Odbacili smo to kao nedovoljno. „Ako želite potvrditi da sporazum od 18. jula još vrijedi, onda to učinite i mi ćemo to javno reći", rekao sam. „Ali ne možemo s vama praviti i drugi sporazum. Vi ste potpisali prvi i on je prekršen."

Sastanak smo zaključili raspravom o nekim drugim pitanjima koja su se ticala nas.[91] Zatim smo, poslije konferencije za novinare, otišli za Sjedinjene Države. Po prvi put od Daytona, osjećao sam da je implementacija pogurana s dovoljno snage i odlučnosti, najvećim dijelom zahvaljujući Gelbardu i Clarku. Na sastanku Kabineta, u petak, 12. avgusta, rekao sam predsjedniku i drugim visokim zvaničnicima da smo još uvijek u zaostatku, ali da je napredak vidljiv u mnogim dijelovima Bosne. Na lokalnom nivou, ljudi nastoje opet zajedno raditi i živjeti. Ali je bilo neophodno ponoviti upozorenje koje je sada bilo već dvije godine staro: dok god lideri koji su započeli rat ostani u vlasti na Palama, zemlja neće biti izvan opasnosti i biće skoro nemoguće povući naše trupe.

Predsjednik odlučuje. Dvadeset drugog decembra 1997, predsjednik Clinton je otišao na svoje drugo putovanje u Bosnu. Poveo je ne samo svoju porodicu i članove Kongresa nego, kao briljantan primjer zajedništva dvije partije, i bivšeg senatora Dolea i njegovu suprugu. Početkom septembra, Dole mi je rekao da će podržati produženje prisustva američkih trupa u Bosni, vijest koju sam, uz Doleov blagoslov, odmah proslijedio predsjedniku, i nekadašnji politički protivnici su našli

zajednički jezik oko potrebe da se ostane u Bosni.

Dva dana prije putovanja predsjednik Clinton je održao konferenciju na kojoj je najavio da će Sjedinjene Države zadržati američke trupe u Bosni i nakon prvobitnog datuma, juna 1998. Predsjednik je prihvatio punu odgovornost za saglasnost o prva dva roka i rekao da više neće postavljati rokove.

Bila je ovo prelomna odluka za Sjedinjene Države. Predsjednik je napokon bio izričit da neće otići iz Bosne. Tri dana kasnije, poruku je odnio direktno narodima Balkana.

U sedmicama prije njegove najave i putovanja, često sam razgovarao s predsjednikom i njegovim visokim savjetnicima i znao sam koliko je teška odluka na ličnom nivou, posebno što su njegovi politički protivnici bili odlučni da to iskoriste. On je, pak, znao da bi prvobitni raspored učinio ogromnu štetu interesima Sjedinjenih Država i NATO-a. Ponovo smo razgovarali neposredno pred njegov put, bilo je očito da to što će prvi put vidjeti Sarajevo ostavlja snažan dojam na njega i njegovu porodicu. Imao sam osjećaj da je putovanje učvrstilo ispravnost njegovih strateških odluka i pojasnilo mu teškoće koje još stoje na putu.

1998 - i Milorad Dodik. Kada je jednom postalo jasno da se Sjedinjene Države neće pridržavati roka za povlačenje, juna 1998, korak implementacije se dramatično ubrzao. Prvih nekoliko mjeseci 1998. vidjeli su više pomaka nego dvije godine od ujedinjenja Sarajeva. Počeli su funkcionisati zajednički novac, uredi za izdavanje registarskih tablica, željeznički i zračni saobraćaj i telefonski sistem.

U kockanju koje se isplatilo Sjedinjene Države podržale su prijedlog Plavšićeve da se održe novi izbori za skupštinu Republike Srpske. Na našem sastanku avgusta 1997, Gelbard i ja smo rekli Miloševiću da ćemo podržati te izbore i pored njegovog gorljivog protivljenja. Suočen s našom nepopustljivošću, Milosevic je promijenio kurs i počeo da se zanima za Plavšićevu koju je dugo javno ismijavao.

Rezultati izbora, održani 27. septembra 1997. pod supervizijom OSCE-a, predstavljali su iznenađenje. Osamnaest članova nove skupštine bosanskih Srba bili su Muslimani za koje su glasale izbjeglice u mjestima gdje su živjeli, prema jednoj od ustavnih odredbi koja je u posljednjem momentu unesena u Dayton. Ti muslimanski poslanici, zajedno sa pristalicama Plavšićeve i onim pod kontrolom Miloševića, izabrali su premijera - jednoglasno - ranije nepoznatog tridesetdevetogodišnjeg biznismena po imenu Milorad Dodik. Po prvi put otkako je počeo rat, vladu bosanskih Srba nije kontrolisao Karadžićev SDS. Iako je vlada u Sarajevu ovo skeptički posmatrala, Dodik je najavio da će poštovati Dayton i graditi multietničku Bosnu. Zauzvrat, Sjedinjene Države počele su odašiljati pomoć koja je ranije bila uskraćena bosanskim Srbima. Dugo očekivano demontiranje glavnog grada bosanskih Srba iz vremena rata, Pala, počelo je kada su skupštinski i vladini uredi, jedan po jedan, počeli seliti u Banja Luku.

Čak i najokorjeliji kritičari Daytona bili su impresionirani. Američki trud u Bosni se isplaćivao. U martu, Sjedinjene Države bile su prilično zadovoljne situacijom pa su, zbog njegove podrške Dodiku, počele „nagrađivati" Miloševića, skidanjem nekih preostalih ekonomskih sankcija Jugoslaviji.

Kosovo. Marta 1998, na Kosovu je izbio žestok sukob između albanske muslimanske većine i njihovih srbijanskih gospodara. Uvijek smo na Kosovo gledali kao na najeksplozivnije tlo u regionu - istorijski dom srpskog naroda, mjesto najveće bitke protiv Turaka i poznatog Miloševićevog govora iz 1989. Erupcija na Kosovu, koje ostatak svijeta priznaje kao dio Jugoslavije, mogla bi pokrenuti širi rat, i uvući Albaniju i Makedoniju a možda čak i Grčku; ova zabrinutost bila je ključni element u mojim nastojanjima 1995. da se smanji napetost u grčko-albanskim odnosima i posredujem oko dogovora između Grčke i Makedonije. Završetkom rata u Bosni, spriječili smo da Kosovo i Bosna postanu jedinstvena ratna pozornica, ali je ostao problem Kosova.

U Daytonu smo Miloševiću stalno naglašavali potrebu vraćanja prava albanskim Muslimanima na Kosovu koja je opozvao kada je bivšu autonomnu pokrajinu priključio Srbiji. U to vrijeme, naša upozorenja su ga obuzdavala. Ali kriza na Kosovu od koje se odavno strahovalo samo je odgođena ali ne i izbjegnuta. Godine 1998. Milošević još uvijek nije vratio prava albanskim Muslimanima, kao što je obećao da će učiniti. Kada su grupe Albanaca počele sa gerilskim napadima protiv srpskih osvajača, Milošević je nemilosrdno odgovorio, ostavljajući stotine mrtvih Muslimana. Sekretar Albright, odlučna da se ne ponove greške iz 1991 -1992, brzo je krenula kako bi stvorila jedinstven front Kontakt grupe da se izvrši pritisak na Miloševića, ali, u reprizi Bosne, bilo je teško dobiti jedinstven stav dovoljan da ga pritisne. Izazov koji je donijelo Kosovo ponovo je pokazao da je američko vođstvo, čak i kada je ljutilo naše evropske saveznike i Rusiju, neophodno za mir u regionu.

- GLAVA 21 -
Amerika, Evropa i Bosna

Bog nije stvorio ljude potpuno nezavisne ili potpuno slobodne. Tačno je da je oko svakog čovjeka povučen krug sudbine iz koga on ne može izaći; ali unutar granica tog kruga on je moćan i slobodan; kako je s čovjekom, tako je i sa zajednicama.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

OD POČETKA PADA JUGOSLAVIJE Amerikanci su bili podijeljeni u dvije grupe, širok definisane: one koji su mislili da trebamo intervenisati ili zbog moralnih ili strateških razloga, i one koji su se plašili da ćemo se spetljati u moru poput Vijetnama ako intervenišemo. Kako se širila svijest o etničkom čišćenju, povećao se broj onih koji su željeli da Sjedinjene Države „nešto učine", ali vjerovatno nisu predstavljali većinu.

Ipak, za samo osamnaest sedmica 1995. - kada je situacija izgledala najbeznadežnija - Sjedinjene Države stavile su svoj prestiž na kocku sa serijom visokorizičnih akcija: sveobuhvatan diplomatski napor u avgustu, teško bombardovanje NATO-a u septembru, obustava vatre u oktobru, Dayton u novembru, i, u decembru, raspored dvadeset hiljada američkih trupa u Bosni. Iznenada, rat je bio gotov - a američka uloga u posthladnoratovskoj Evropi redefinisana.

Da Sjedinjene Države nisu intervenisale, rat bi se nastavio godinama i završio katastrofom. Bosanski Muslimani bili bi ili uništeni ili svedeni na slabu zatvorenu mini državu okruženu Velikom Hrvatskom i Velikom Srbijom. Možda bi se borbe nastavile u istočnoj Slavoniji. Evropa bi se suočila sa plimom balkanskih izbjeglica. A nove desetine hiljada bili bi poubijani, osakaćeni ili raseljeni.

Ali pitanja ostaju: Da li je američki angažman bio u nacionalnom interesu? Kako je to uticalo na ulogu Amerike u svijetu? Da li je Dayton donio mir Bosni ili samo odsustvo rata? Šta je moglo biti učinjeno bolje ili barem drukčije? Da li Bosna može opstati kao jedinstvena multietnička zemlja, kako je to traženo u Daytonu, ili će se možda podijeliti u dvije ili tri etničke države? Ova pitanja, kao i druga, zaslužuju dalju pažnju.

Američko vođstvo. U proljeće 1995. bilo je normalno reći da su odnosi Washingtona sa evropskim saveznicima gori nego ikad od Suecke krize 1956. Ali ovo poređenje nije tačno; jer Suec je došao na vrhuncu hladnog rata, ispunjenog napetošću. Bosna je, pak, definisala prvu fazu posthladnoratovskih odnosa između Evrope i Sjedinjenih Država i ozbiljno naškodila atlantskom savezništvu. Napetost je posebno ugrozila sam NATO, upravo kada je Washington nastojao da ga proširi.

Clintonova administracija bila je oštro kritikovana što izdaje naša opredjeljenja za evropsku sigurnost ili slabi prioritet koji odgovara spoljnjim, pitanjima - ukratko, zbog slabog vođstva u spoljnjoj politici. Ove optužbe duboko su kosnule visoke spoljnjopolitičke zvaničnike u Administraciji posebno kada su, koje li ironije, često dolazile od onih koji su se protivili američkom uključenju u Bosni. A u svojim očima Clintonova administracija je zabilježila ozbiljan uspjeh u posthladnoratovskoj Evropi: izgradila je novi odnos sa Rusijom i drugim bivšim sovjetskim republikama; počela je proširivati NATO; dotakla je irski problem; ojačala američke veze sa

baltičkim zemljama i Centralnom Evropom i dobila saglasnost Kongresa za trgovinske sporazume NAFTA i GATT. Ipak, svijest da se Washington okrenuo od Evrope po završetku hladnog rata bilo je teško promijeniti sve dok smo stajali po strani od Bosne.

Dayton je ovo skoro preko noći promijenio. Naglo su prestale kritike da je predsjednik Clinton slab lider, posebno u Evropi i među muslimanskim zemljama. Washington je sada bio hvaljen zbog svog odlučnog vođstva - ili čak *koren* od nekih Evropljana zbog previše vođstva. Ali, ustuknuli su čak i oni koji su se bunili zbog ponovne potvrde američke moći. Kako sam u to vrijeme navijestio, ovo nije bio ozbiljan problem; bolje je bilo kritikovati zbog previše vođstva nego zbog premalo.

Nakon Daytona, izgledalo je da je američka spoljnja politika ustrajnija, odlučnija. Ovo je spoznaja koliko i realnost, ali je bilo vrijedno spoznaje. Tri glavna stuba američke spoljnje politike u Evropi - američko-ruski odnosi, proširenje NATO-a u Centralnoj Evropi i Bosna - često su radili jedan protiv drugog. Sada su osnažili jedan drugog: NATO je prvi put u istoriji poslao svoje snage izvan svog područja a ruske trupe, pod američkim zapovjedništvom, bile su raspoređene zajedno s njima. „Clinton je uspio postići naizgled nemoguće", napisao je bivši ruski premijer Yegor Gaidar, „da implementira proširenje NATO-a ne čineći nepopravljivu štetu ni demokratskim elementima u ruskom političkom establishmentu ni u američko-ruskim odnosima".[92] De Charett je imao pravo: „Amerika *se vratila*."

Strateško razmišljanje bilo je vitalno za naše uključenje, ali motivi koji su napokon podstaknuli Sjedinjene Države na akciju bili su i moralne i humanitarne prirode. Poslije Srebrenice i Igmana Sjedinjene Države nisu mogle dalje bježati od strašne istine o onom što se dogodilo u Bosni. Osjećanja su preplavila i obične Amerikance koji su bili užasnuti onim što su vidjeli na televiziji, kao i visoke vladine zvaničnike koji više nisu mogli okretati glavu. U Administraciji, gubitak trojice prijatelja na Igmanu predstavljao je poseban teret; rat je, u stvari, došao kući.

I pored američkog ponosa zbog Daytona, naš učinak u bivšoj Jugoslaviji bio je manjkav. Da se razumijemo, mučne polumjere Ujedinjenih nacija i Evropske unije nisu bile adekvatne, ali su ipak nekoliko godina očuvale bosanske Muslimane od potpunog uništenja. Evropljani su nastavljali plaćati hrpu računa, ne dobijajući dovoljno kredita od američke javnosti ili Kongresa koji je, odmah nakon Daytona, Evropljanima rekao da će oni morati ponijeti teret civilne rekonstrukcije. Tako je najbogatija zemlja na svijetu, u sred svoje najsnažnije ekonomske predstave u trideset godina, ponudila bivšoj Jugoslaviji relativno beznačajnu količinu pomoći. Osim toga, uprkos herojskim naporima Johna Kombluma, implementacija Daytonskog sporazuma u početku je bila bezvoljna. Tek sredinom 1997. s dolaskom Boba Gelbarda i generala Clarka, implementacija je počela pokazivati željenu energiju.

Konačan izvještaj o Daytonu još nije moguć. Kada je, decembra 1997, predsjednik Clinton posjetio Sarajevo, kazao je, kao što sam i ja, da implementacija kasni godinu dana. Ali nije bilo borbi dvije godine; tri zajednice su počele ponovo graditi veze na lokalnom nivou; Sarajevo je ujedinjeno i gradi se; uništen je veliki broj oružja bosanskih Srba; otvorena su četiri aerodroma za civilni saobraćaj; stvoreno je nekoliko „otvorenih područja" za izbjeglice; ušutkani su releji omrznute televizije s Pala, a Banja Luka je počela zamjenjivati Pale. U isto vrijeme, visoki predstavnik Carlos Westendorp učinio je ono što je trebalo biti učinjeno dvije godine ranije: on je jednostavno odredio dizajn za novu zajedničku monetu. Dvadeset drugog januara 1998, američki vojnici su prvi put uhapsili nekog osumnjičenog za ratne zločine u Bosni: Gorana Jelisića, bosanskog Srbina koji je

volio da ga zovu „srpski Adolf“. Ako se takve akcije nastave, anti-daytonske snage će progresivno slabiti a šanse da se stvori mirna, održiva država dramatično će se poboljšati.

Ipak, iako je počela slabiti, žestina iz 1992-1995, nije nestala; sve strane nose duboke ožiljke i mnogi umjesto pomirenja i dalje traže osvetu. Najmučnije je što isti lideri koji su započeli rat nastoje ušutkati one koji pozivaju na multietničku saradnju. Dva najopasnija čovjeka u regionu, Radovan Karadžić i Ratko Mladić, ostaju na slobodi nakon više od dvije godine od Daytona. Uz otvoreno uključenje Karadžića, retrogradne snage s Pala i dalje nastoje osujetiti saradnju između dva dijela Bosne. Otkrili su ovu strategiju skoro slučajno, kada su marta 1996, „usred paleži i zastrašivanja, dok su trupe IFOR-a stajale po strani”, istjerali većinu lokalnih Srba iz Sarajeva što je, kako je primijetio jedan iskusan posmatrač, „najveća mrlja na mirovnom procesu”.[93] Kao što je to objasnio Michael Steiner, na kraju svog mandata zamjenika visokog predstavnika: „ Vođstvo na Palama ima samo jedan cilj a to je da se odvoji od Bosne i Hercegoine. Kako u tome ne uspijevaju, oni se bore za što autonomniju poziciju unutar zajedničke države.”[94] Sve dok Pale imaju još moći, prijetnja neće nestati.

Pukotine. Niko bolje od onih koji su učestvovali u pregovorima ne zna slabosti Daytona. Ali one nisu iste kao one koje spominju kritičari spolja, od kojih mnogi brkaju mirovni sporazum sa implementacijom. Kada se osvrnem na pregovore, obavezno se vratim na nekoliko ključnih momenata ili pitanja:

- Najozbiljnija pukotina u Daytonskom mirovnom sporazumu je ona koja je ostavila dvije suprotstavljene vojske u jednoj zemlji, vojsku Srba i vojsku Hrvatsko-Muslimanske Federacije. Bili smo ovog potpuno svjesni za vrijeme pregovora, ako kako NATO nije razoružao strane kao obaveznu zadaću, nije bilo moguće stvaranje jedinstvene vojske ili razoružanje Bosne i Hercegovine.

- Drugi problem bio je naša saglasnost da srpski dio Bosne zadrži ime „Republika Srpska”.[95] Treba se sjetiti da je odluka donesena na dramatičnom sastanku, koji je trajao cijelu noć, sa Izetbegovićemu Ankari, na Praznik rada, dok je do sastanka ministara spoljnih poslova u Genevi ostalo samo tri dana, a nastavak bombardovanja još neizvjestan. „Republika” ne podrazumijeva obavezno nezavisnu državu na Balkanu i istočnoj Evropi, ali ipak, dozvoliti Karadžiću da zadrži ime koje je on izmislio bilo je više od ustupka nego što smo shvatili.

- Vrijeme prekida bombardovanja uvijek će ostati sporno. Pregovarački tim bi pozdravio njegovo produženje još najmaje nedjelju dana. Ali kada nam je vojska u drugoj sedmici septembra rekla da imaju meta za još tri dana, morali smo pregovarati prije nego što se bombardovanje samo po sebi okonča. Warren Christopher je privatno postavio pitanje o vojnom saopštenju, ali ni on ni pregovarački tim nisu bili kadri saznati sve činjenice.[96] Neformalni razgovor između nas i generala Michaela Ryana, koji je zapovijedao Deliberation Force, dopustio bi nam odluke na osnovu više informacija u tom kritičnom momentu. Ali takav kontakt je očito branio admiral Leighton Smith, čak i preko generala Clarka.[97]

- Stvaranje slabih Međunarodnih policijskih snaga ima posebno ozbiljne posljedice. Bio je ovo rezultat nekoliko faktora, uključujući evropsko potivljenje jakim policijskim snagama i odbijanje Washingtona, za vrijeme velikog sukoba sa novim republikanskom Kongresom oko budžeta, da

zatraži dovoljno fondova za policiju. Prepoznali smo problem prije Daytona, ali nismo mogli prevazići naše interne probleme.

- U svojim memoarima, Carl Bildt je napisao da su, u vezi mandata visokog predstavnika, „Amerikanci u početku naglasili čisto vojne aspekte i nisu željeli nikakvu kohezivnu civilnu ili političku vlast".[98] Bildtova primjedba je opravdana iako stav koji on kritikuje nije stav pregovaračkog tima koji, je o ovom pitanju telefonom raspravljao s NATO-om tokom prvih deset dana u Daytonu. Bila je greška čak i kompromisni stav koji smo postigli s generalom Joulwanom. S druge strane, pošto su se bosanski Srbi opirali Daytonu, Sjedinjene Države tražile su od Bildta da šire protumači ovlaštenja koja mu je dao Dayton i tada je otpor, koje li ironije, došao od Evropljana koji su ga zaustavili iako su nas u početku ispravno kritikovali zbog ograničenja Bildtovog mandata.

- Na kraju, dva su presudna vremenska ograničenja, ranije citirana: jedna godina za IFOR, osamnaest mjeseci za SFOR. Ostavili su utisak da su Srbi u stanju otrpjeti pojačanje ovlasti tako ohrabrujući taktiku odlaganja. Sjedinjene Države su, namećući vremenska ograničenja, sebe oslabile. Svako ko je bio povezan s implementacijom znao je ovo od početka. Kao što je Madeleine Albright rekla u govoru januara 1998, „Misija treba da odredi vremenski raspored, a ne obrnuto".[99] Kada je predsjednik, decembra 1997, uklonio ograničenje, uputio je najsnažniji mogući signal da će Sjedinjene Države ustrajati do kraja, što je odmah dalo rezultate.

Jedna zemlja ili dvije (ili tri)? Najveća kritika mirovnog sporazuma dolazila je od onih koji su se pitali o centralnoj premisi da li Bosna treba ili može biti izgrađena kao jedinstvena, multietnička zemlja. Bilo je moderno da se kritičari Daytona prepiru kako to nije ostvarivo i da Sjedinjene Države treba da prihvate, ako ne i ohrabre, podjelu Bosne duž etničkih linija, lako je Dayton bio uspješan sporazum o obustavi vatre, obrazlagalo se, nikad se ne mogu implementirati njegove političke odredbe - davanje prava izbjeglicama na povratak i potvrda jedinstvene zemlje i centralne vlade. Skeptici, uključujući mnoge stare jugoslovenske znalce - od početka su nas upozoravali da će biti nemoguće da multietnička država opstane u Bosni. Međutim, pokazalo se da većina onih koji su se protivili multietničkoj Bosni poslije Daytona nije bila u pravu, najmanje dva puta: prvo, 1991, kada su vjerovali da se Jugoslavija može održati i ponovo kada su se, najvećim dijelom, usprotivili vojnoj akciji ili američkoj intervenciji.

Ipak, kako 1996-1997. implementacija nije pratila rokove, neki su kritikovali Dayton kao sporazum o podjeli, dok su ga drugi kritikovali upravo zato što to nije. Najistaknutiji i najuticajniji američki zagovornik ovog drugog stajališta bio je Henry Kissinger, koji je tvrdio da Bosna nikad nije postojala kao nezavisna zemlja i da ne trebamo pokušavati da je sada kao takvu stvorimo.[100] Pregovarački tim nije dijelio ovo stajalište. To ne znači da smo potcijenili problem da okupimo vođe tri etničke grupe da sarađuju; niko to nije znao bolje od nas koji smo vodili pregovore! Ali svaki drugi izbor bio je gori. Podjela zemlje duž etničkih linija stvorila bi nove plime izbjeglica. Srbi, Hrvati i Muslimani, koji žive kao manjine u mnogim dijelovima zemlje, bili bi prisiljeni da bježe iz njihovih domova a izvjesno bi borbe izbile kada bi opet nastala otimačina za zemlju i kuće. Tako bi, suprotno argumentima zagovornika podjele, podjelom i preseljenjima bile povećane a ne smanjene šanse za nastavak rata. Osim toga, postavljalo se i pitanje morala: Sjedinjene Države i njeni evropski

saveznici nisu mogli biti dio onih koji prave nove izbjeglice i ozakonjuju srpsku agresiju. Kao što je *The Economist* napisao dvije godine nakon Daytona:

Podjela bi izvjesno izazvala masovnu migraciju - i nova krvoprolića... A borbe možda ne bi bile ograničene na Bosnu. Slika podijeljene-Bosne ohrabrila bi svakog separatistu na Balkanu. Ko bi u područjima etničke nestabilnosti, kao što su Makedonija i Kosovo, slušao Zapad dok poziva na ukidanje razlika i zajednički život u harmoniji?... Zagovornici podjele nastoje ignorisati situaciju u centralnoj Bosni gdje mnogi Hrvati žive u enklavama okruženim Muslimanima. Znajući da bi bili ostavljeni u državi kojom dominiraju Muslimani, većina tih Hrvata plaši se podjele.[101]

Naravno, kao što sam poslije Daytona napisao predsjedniku Clintonu, nikakav vitalni interes Sjedinjenih Država nije direktno pogođen bilo da je Bosna jedna, dvije ili tri zemlje. Ne bismo se opirali dobrovoljnoj promjeni u međunarodnim granicama u Bosni i Hercegovini ili njenoj eventualnoj podjeli - da je to želja većine iz svake etničke grupe u neko buduće vrijeme. Posljednjih godina neke zemlje, uključujući Čehoslovačku i Sovjetski Savez, razišle su se u miru. Ali ovo je moglo biti odlučeno samo izborima bez zastrašivanja, što nije bilo moguće odmah poslije rata, dok su ultranacioalističke stranke, propovijedajući separatističku etničku mržnju, kontrolisale medije i policiju. Sa novim izborima zakazanim za septembar 1998, čovjek bi se mogao nadati pojavi novih vođa. U sve tri etničke grupe, oni koji su 1991-1992. započeli rat još su bili na vlasti krajem proljeća 1998. Oni moraju nestati da naprave put novoj generaciji lidera voljnih da sarađuju, kao što je to počeo raditi premijer Republike Srpske Dodik. Ako se pojavi više lidera poput Dodika i ako oni opstanu, onda će prvobitni Daytonski plan uspjeti. Vezivno tkivo centralne vlade moglo bi profunkcionisati, što se još nije desilo do proljeća 1998. Tada najveća prijetnja jedinstvenoj Bosni nije dolazla od Srba, nego od bosanskih Hrvata.

AMERIKA, I DALJE EVROPSKA SILA

Iako je završen hladni rat, Sjedinjenim Državama je važno ono što se događa u Evropi. Ovo nije očito većini Amerikanaca koji su mislili da će potreba za direktnim američkim uključenjem u Evropu - a zbog toga i veći dio ostatka svijeta - naglo pasti s padom komunizma.

Ali američko uključenje u Evropu nije ograničeno na krstašku vojnu protiv fašizma ili komunizma. Dublji, fnanje opipljivi faktori povezuju dva kontinenta. Tri puta ranije u ovom vijeku Sjedinjene Države su bile duboko angažovane na evropskom kontinentu: u Prvom svjetskom ratu, u Dragom svjetskom ratu i u hladnom ratu. Nakon svakog od prva dva Sjedinjene Države su se povukle ili počele povlačiti sa kontinenta: 1919-1920, kada su odlučile da se ne priključe međunarodnoj instituciji čije je stvaranje pomogao predsjednik Wilson, i 1945- 1947. Nakon Drugog svjetskog rata, američki lideri zaključili su da nacionalni interesi traže stalni angažman u Evropi, kao i u Aziji.[102] Ali kada njihova prvobitna politika, bazirana na efikasnosti Ujedinjenih nacija, nije uspjela jer je tražila pozitivno učešće Sovjetskog Saveza, Trumanova administracija je brzo prepoznala svoj prvi kriv sud o Moskvi i ušla u treći američki angažman u Evropi u ovom vijeku, koji je doveo do raspada Sovjetskog Saveza krajem 1991.

Poslije pedeset godina skupog uključenja u Evropi, Amerikanci su se nadali da će se usmjeriti na domaće prioritete i prilično povući iz međunarodnih obaveza. Iako razumljiva, ova nada nije bila realna. Mnogo prije nego što su počeli pregovori o Bosni, tvrdio sam da će „nestabilna Evropa i dalje predstavljati prijetnju bitnim interesima sigurnosti Sjedinjenih Država".[103] Ali s nestankom Sovjetskog Saveza, većina Amerikanaca više nisu vjerovali u to. Nije postojala jasna ni prisutna prijetnja za zapadne demokratije, nije bilo ni Hitlera ni Stalina. Šta više, prvi put nakon 1917. Rusija i njene bivše republike morale su se uklopiti u struktura sigurnosti Evrope, a ne isključiti se. Ova nova evropska struktura sigurnosti nije mogla biti građena dok je dio nje, bivša Jugoslavija, bio u plamenu. Bilo je neophodno, iako ne dovoljno, srediti Bosnu, zbog istinske stabilnosti i dugoročnog ekonomskog rasta u Evropi.

Politika druge polovine vijeka donijela je mir i prosperitet - ali samo na pola kontinenta. Sa prestankom rata u Bosni, gradnja nove evropske arhitekture sigurnosti, koja je uključivala i Sjedinjene Države i Rusiju, mogla je konačno otpočeti. NATO, koji je dugo bio privatni rezervat nacija sjedne strane željezne zavjese, mogao je postepeno otvarati vrata kvalifikovanim nacijama Centralne Evrope - na način koji ne prijeti Rusiji niti slabi savez. U međuvremenu, nova uloga Rusije, Ukrajine i drugih dijelova bivšeg Sovjetskog Saveza počela se defmisati kroz nove sporazume kao što je Osnivački akt, koji je stvorio formalni odnos između Rusije i NATO-a, ali Rusiji nije dao pravo veta za aktivnosti NATO-a. Druge postojeće institucije, kao Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), bile su ojačane i proširene.

Vođstvo bez unilateralnosti. Veliki arhitekta evropskog jedinstva Jean Monet, jednom je primijetio: „Ništa nije moguće bez ljudi, ali ništa ne traje bez institucija." Postalo je svakidašnje tvrditi da je dostizanje Monetove vizije daleko teže bez ujedinjujućeg faktora zajedničkog protivnika. Ali ne treba da budemo nostalgični za hladnim ratom. Sada institucionalni i listrojstveni problemi koče napredak na obje strane Atlantika.

Sjedinjene Države su, velikim dijelom tokom posljednje dvije decenije, imale podijeljenu vladu između Izvršnog odjela i Kongresa. Ali naduti birokratski sistem i nastavak sukoba između dvije strane okrnjili su sposobnost Washingtona za odlučnu akciju u pitanjima spoljnje politike i umanjila naše prisustvo upravo kada je cilj naših interesa povećan. Sjedinjene Države nastavljaju smanjivati resurse namijenjene međunarodnim pitanjima iako veliki dijelovi globusa - bivši sovjetski blok, Kina - i nova pitanja, koja su nekad bila izvan njenog područja direktnog angažovanja, sada imaju novu važnost i traže američku pažnju. Ne može se imati globalna ekonomska politika bez političke i strateške vizije koja ide uz nju, kako je to 1997-1998. pokazala ekonomska kriza u istočnoj Aziji.

Ako je uspostavljanje strategije koja može donijeti koherentnu politiku teško u Washingtonu, izgleda praktično nemoguće u novoj Evropi. Carl Bildt je dao korisnu opasku: Sjedinjene Države istakao je, moraju uskladiti „institucionalni stav" dok Evropa mora koordinirati „nacionalni stav". Bildt, koji je dva sistema vidio s povoljne strane, je primijetio:

U Washingtonu sve mora da bude formulisano i oblikovano u neprestanom kompromisu između State Departmenta, Ministarstva odbrane, Finansija, obavještajnih agencija i čisto domaćih faktora Rivalstvo između tih različitih interesa zadire duboko. Mnogo žuči može se proliti u toku međuagencijskih rasprava u Washingtonu. *Ali kada taj aparat na kraju donese odluku o politici, Sjedinjene Države imaju sredstva da implementiraju svoju politiku koja skoro u potpunosti nedostaje Evropi* /dodat naglasak/.[104]

PITANJE ZLA

Zagovornici realpolitike, kao što su trojica najpoznatijih Amerikanaca, Richard Nixon, Henry Kissinger i George Kennan, dugo su tvrdili da je američko zastupanje ljudskih prava u sukobu sa pravim nacionalnim interesima sigurnosti Amerike, dovelo do uplitanja u unutrašnje stvari drugih zemalja i oslabilo strateške i trgovačke interese zemlje. U svojoj posljednjoj knjizi *Diplomatija* Kissinger opisuje američku spoljnju politiku kao konstantnu borbu između realnosti, koju simbolizuje Theodore Roosevelt, i idealizma, kojeg je predstavljao Woodrow Wilson. Kissinger, koji je snažno zastupao TR-a, napisao je: „Američko iskustvo podstaknulo je vjerovanje da je Amerika, jedina među zemljama svijeta, nepristupačna i da može vladati pokazujući svoje vrline i dobra djela. U posthladnoratovskom svijetu takvo gledište nevinost pretvara u ugađanje svojim sklonostima."[105]

Pod predsjednicima Nixonom, Fordom i Bushom, takve „realistične" teorije bile su u usponu (Carterova i Reaganova administracija, poslije prisilnog odlaska državnog sekretara Ala Haiga, prihvatile su jasnije pozicije o ljudskim pravima.) Ali na osnovu ličnih iskustava, krajem '70-ih, sa autoritarnim liderima poput Ferdinanda Marcosa s Filipina i Park Chun Hee iz Južne Koreje - čiji je koruptivni režim mirnim putem zamijenjen demokratijom - došao sam do zaključka da je izbor između „realista" i „idealista" lažan: dugoročno, naši strateški interesi i ljudska prava međusobno se podržavaju i jačaju i u isto vrijeme mogu biti unaprijeđeni. Ukratko, američka spoljnja politika trebala je prihvatiti i Theodorea Roosevelta i Woodrowa Wilsona. To sam imao stalno na umu dok smo tražili način kako da završimo rat.

Tokom pregovora, često sam mislio o izbjeglicama koje sam 1992. posjetio: kako su poznavali mnoge od ljudi koji su pobili i silovali članove njihovih porodica; kako su s nekim od ubica dvadeset godina radili zajedno; i kako su sve do 1992. jedva i bili svjesni etničke mržnje. Neki su ono što se dogodilo u Drugom svjetskom ratu nudili kao dokaz da je etnička mržnja u jugoslovenskoj krvi. Ali krvoproliće i borbe iz 1941-1945. bili su posljedica rata i genocida koje je pokrenuo Hitler. Ostatak Evrope našao je svoj put prema miru i pomirenju, ali je Jugoslavija trpjela i zbog zaustavljenog razvoja pod komunizmom. A onda su demagozi i kriminalci prigrabili vlast.

Ubice su bile vođene etničkim predrasudama koje su potpalili ultranacionalisti i demagozi. Kako su odrasli ljudi mogli takve stvari raditi svojim susjedima ili bivšim drugovima iz razreda? Nakon izvjesnog vremena, odustalo se od traženja objašnjenja i čovjek je jednostavno morao priznati da u svijetu ima zla.

Puni zamah tog zla toliko je zapanjio Evropljane i Amerikance da to u početku nisu mogli shvatiti. A onda, kako je Carl Jung upozorio, nisu znali „kako da to zatrpaju". Bilo je konfuzije oko toga koga okriviti i rasprava o tome šta se to dešava; ovo se povećalo kako se rat nastavljao, jer su grozote činili pripadnici sve tri etničke grupe. Ali, iako su Hrvati i Muslimani takođe bili krivi za grozote, bosanski Srbi su bili prvi izvođači akcija koje su stvorile frazu „etničko čišćenje" koja će postati dio engleskog jezika.

Bilo je lako zaključiti, kako je to učinio Eagleburger, da se spolja ništa ne može uraditi. Ili da su Srbi urođeno zli. Takve ocjene omogućavale su ljudima da pravdaju njihovo neangažovanje. Ali izvesti takav zaključak bilo bi kao podijeliti fundamentalnu grešku samih Balkanaca, pripisujući cijeloj etničkoj grupi najgore atribute. Više od pedest godina ljudi su raspravljali do kog stupnja sav

njemački narod treba da dijeli krivicu za holokaust i sada se pojavilo isto pitanje: da li je sav srpski „narod" odgovoran za djela njegovih vođa i njihovih ubilačkih sljedbenika?

Često sam dobijao pisma, prije svega od Srba ili američkih Srba, sa optužbom da moje opaske ili opaske drugih američkih zvaničnika sve Srbe trpaju u isti koš sa nekoliko osumnjičenih ratnih zločinaca. Bila je ovo pravedna kritika komentara koji nisu uvijek ili precizni. U stvari, većina Srba u bivšoj Jugoslaviji bili su obični ljudi koji nikog nisu ubili iako su, kao mnogi „dobri Nijemci" u vrijeme Trećeg Reicha, u velikom broju šutjeli ili bili pasivni pred nečim što su kasnije priznali da znaju da nije dobro. Ali drugi su bili smioni protivnici vatre koja je bjesnila preko njihove zemlje, pa su se neki i borili na muslimanskoj strani. Jedan od današnjih velikih vizionara Evrope, češki predsjednik Vaclav Havel je o tom putanju govorio u rječitom eseju:

Smatram da je uvreda srpskog naroda i izdaja građanskog pojma društva kada se zlo identifikuje sa srpskom nacionalnošću. Ali isto tako smatram podjednakom greškom kada se zlo uopšte ne definiše, iz straha da se ne bi povrijedila srpska osjećanja. Svi narodi imaju svoje Karadžiće i Mladiće, bilo stvarne ili potencijalne. Ako takvi ljudi - kao posljedica mješavine istorijskih, društvenih i kulturnih okolnosti dobiju veći uticaj nego što ih imaju u drugim dijelovima svijeta, to ne znači da potiču iz zločinačkog naroda... /Ovo/ je sukob principa, ne nacionalnosti... Drugim riječima, pripazimo da za zlo ne okrivljujemo cijele narode. Isto vrijedi i za prihvatanje ideologije etničkih fanatika.[106]

DA LI JE BOSNA BILA JEDINSTVENA?

Nakon Daytona prošli smo cijeli krug, natrag ka neizvjesnosti o tome kako investirati u Bosnu. Pošto su 1995. uložili američki prestiž da bi se završio rat, 1996. i početkom 1997. Sjedinjene Države i njeni saveznici nisu bili sigurni kako je teško postići da Dayton uspije. Rezultat je bio mlaka implementacija, što je kritičare i cinike navelo da traže smanjenje ciljeva u Bosni. Neuspjeh da se separatistički srpski pokret uguši odmah nakon Daytona, kada je bio u rasulu, nekima je izgledalo kao da dokazuje da je podjela neizbježna. Takav defetizam iz prve ruke mogao je dovesti do stalne podjele Bosne, nakon čega bi uslijedile nove izbjeglice i nove borbe. Najbolji kurs bio je snažno pojačati Daytonski sporazum. Na kraju 1997, odluka predsjednika Clintona da odbaci ograničen rok za američke trupe dramatično je povećala šanse za uspjeh. Godine 1998. glavni kočničari više nisu bili separatisti s Pala koji su bili potučeni, korumpirani i u rasulu. Uspjeh je bio na vidiku, ali će trebati mnogo truda i čvrstog opredjeljenja lidera međunarodne zajednice - i vrijeme.

Okolnosti koje su dovele do pada Jugoslavije i rata u Bosni bile su tako posebne da je teško zamisliti da se mogu opet vratiti. Ali ako nas istorija uči jednoj stvari, ta ista istorija je nepredvidljiva. U našim životima biće druge Bosne, drukčije u svim detaljima ali slične na preovlađujući način: nastaće u dalekim i slabo razumljivim mjestima, planuti s malo upozorenja i ostatak svijeta staviti pred težak izbor - izbor između rizičnog angažmana i potencijalno skupog neobaziranja. Ali, iako je tokom hladnog rata Washington ponekad izgledao suviše spreman da interveniše, danas Amerika i njeni saveznici često izgledaju suviše voljni da se ne obaziru na probleme izvan njihovih ognjišta.

Biće drugih Bosni u našim životima - područja u kojima će biti odlučujući angažman spolja, a tražiće se američko vodstvo. Najbogatija svjetska nacija, ona koja drži do velikog moralnog autoriteta, ne može jednostavno pozivati na savjest a druge pozivati da nose teret. Svijet će od Washingtona tražiti više od retorike sljedeći put kada se suočimo sa izazovom miru.

FOTOALBUM

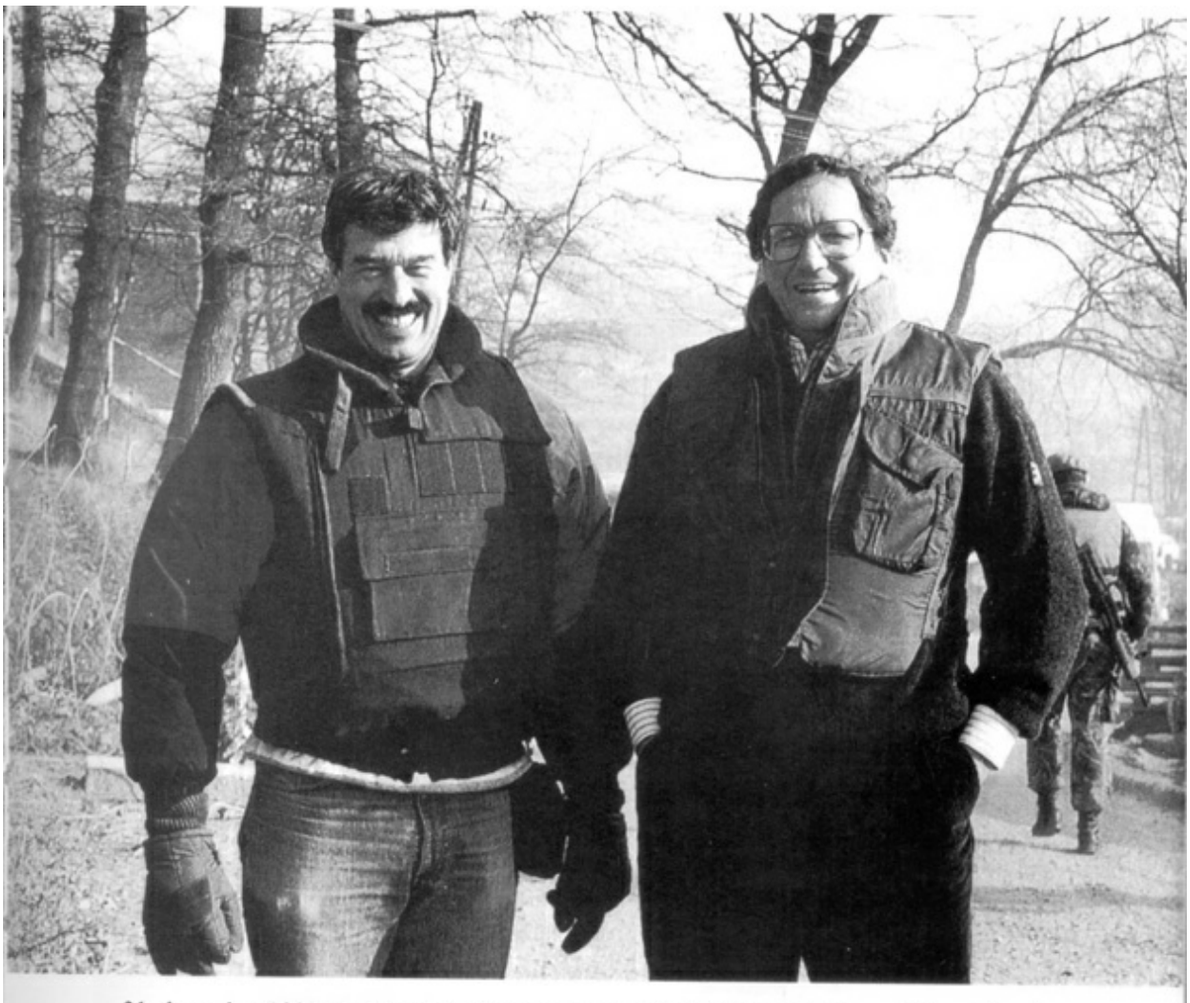

31. decembar 1992. Sa Lionelom Rosenblattom, predsjednikom Refugees International, u Kiseljaku, na putu za Sarajevo, prije ulaska na teritoriju pod kontrolom bosanskih Srba. U pozadini, vojnik UN.

Septembar 1994. U Mostaru, sa generalom Charlesom Boydom, zamjenikom glavnokomandujućeg američkih snaga u Evropi, na visećem mostu koji stoji umjesto drevnog koji je bio simbol grada, prije naimenovanja za pomoćnika državnog sekretara.

21. avgust 1995. Vazduhoplovna baza Andrews: Kati, autor i Strobe Talbott. WASHINGTON *TIMES* PHOTO.

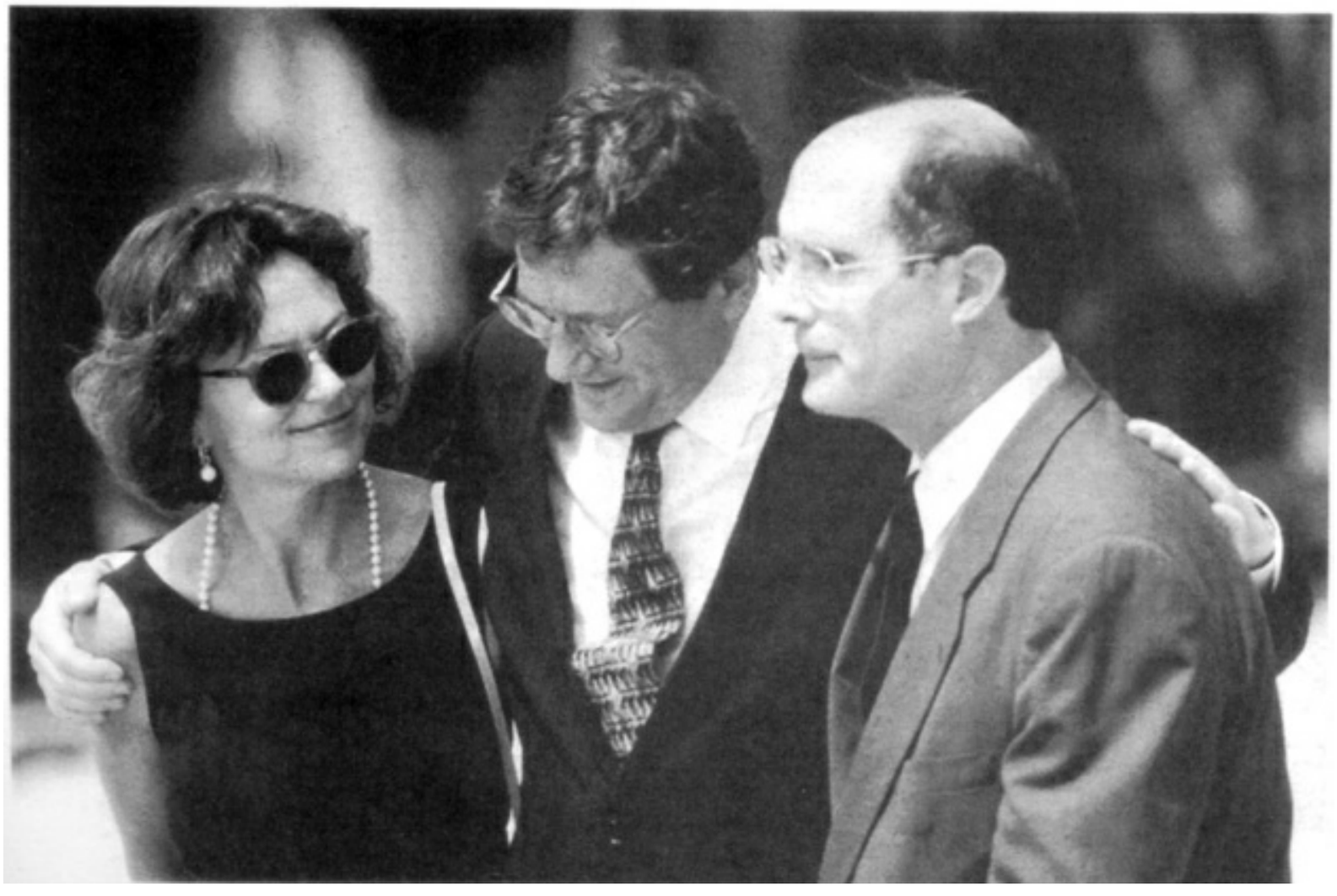

21. avgust 1995. Odlučujući trenutak: predsjednik Clinton sa vladinim i pregovaračkim timom na dramatičnom sastanku, u maloj sobi iza kapele u Fort Myeru, odmah nakon memorijalne službe. *Slijeva nadesno* od predsjednika: Tony Lake, general Wes Clark, Leon Fuerth (stoji), Leon Panetta (djelimično zaklonjen iza Clarka), Warren Christoper, Chris Hill (stoji), general Don Kerrick (stoji), direktor CIA-e Jon Deutch, autor, William Perry, Jim Pardew (stoji), Madeleine Albright, general John Shalikashvili. Izvan dometa kamere, lijevo, bili su Sandy Berger i Strobe Talbott. WHITE HOUSE PHOTO.

28. avgust 1995. Sa bosanskim ministrom spoljnjih poslova Muhamedom Sacirbeyem ispred hotela Crillon u Parizu, nekoliko sati nakon minobacačkog napada na tržnicu u Sarajevu. Čekamo vijesti da li će NATO bombardovati ili neće. Pozadi, ambasador Pamela Harriman i desno Robert Owen. AP/WIDE WORLD PHOTO.

Tim u avionu. *Slijeva nadesno*: general Kerrick, general Clark, Jim Pardew, Chris Hill. STATE DEPARTMENT PHOTO.

5. oktobar 1995. Ispred zgrade bosanskog Predsjedništva u Sarajevu. Carl Bildt (iza autora); general Clark i Jim Pardew (desno pozadi) u razgovoru sa bosanskim zvaničnicima. REUTERS/DANILO KRSTANOVIĆ/ARCHIVE PHOTOS.

16. oktobar 1995. Tipična scena za vrijeme shuttlea, snimljena po izlasku iz Quai d'Orsaya poslije sastanka s francuskim ministrom spoljnjih poslova de Charettom. *Slijeva nadesno:* Chris Hill, potpukovnik Dan Gerstein (oporavljen od povreda na Igmanu), autor, general Clark (telefonira), general Kerrick, Jim Pardew. AP/WIDE WORLD PHOTO.

28. novembar 1995. U Ovalnoj sobi, rasprava o nivou američkih snaga u Bosni. Grafikon pokazuje mogući raspored za povlačenje IFOR-a na osnovu plana o povlačenju nakon dvanaest mjeseci. WHITE HOUSE PHOTO.

20. februar 1996. Izvještaj Komitetu vrhovnika u Bijeloj kući, u Sobi za krizne situacije, dan nakon "samita popustljivosti" u Rimu i dan prije nego što sam napustio vladu. *Slijeva nadesno, za stolom:* autor, zamjenik direktora Centralne objavještajne službe admiral Dennis Blair, general Shalikashvili, sekretar odbrane Perry, potpredsjednik Gore, predsjednik Clinton. *Slijeva nadesno, iza stola:* general Clark, podsekretar odbrane Walt Slocombe, zamjenik glasnogovornika Bijele kuće David Johnson (stoji). *Leđima prema kameri:* direktor OMB Alice Rivlin. WHITE HOUSE PHOTO.

4. April 1997. Dva momka na štakama, snimljeno za vrijeme ceremonije u Bijeloj kući (pozadi, Paul Nitze). WHITE HOUSE PHOTO.

7. avgust 1997. Sastanak predsjedništva u Sarajevu, u vrijeme kada sam bio specijalni izaslanik. *Slijeva nadesno*: autor, Robert Gelbard, "car" za implementaciju iz SAD, trojica "kopredsjednika" Izetbegović Zubak i Krajišnik. Ova fotografija snimljena je na početku desetosatne pregovaračke sjednice koja je završena u 4:00 ujutro. AP/WIDE WORLD PHOTO.

31. oktobar 1995: Najuži tim stiže u vazduhoplovnu bazu Wright-Patterson. *Slijeva nadesno:* Hill, Kerrick, Clark, Owen (djelimično zaklonjen), autor i Pardew. Lijevo od Pardewa je general pukovnik Lawrence P. Farrell. Jr, zapovjednik baze i zet Joea Kruzela. STATE DEPARTMENT PHOTO/S. SGT. BRIAN W. SCHLUMBOHM.

4. novembar. Prije privatne večere, Milošević i autor dogovaraju se oko oslobađanja novinara *Christian Science Monitora* Davida Rohdea, kojeg bosanski Srbi drže u zatvoru. STATE DEPARTMENT PHOTO/S. SGT. BRIAN W. SCHLUMBOHM.

8. novembar. Milošević i Izetbegović predvode grupu iz kasarne do Hope Centra na razgovore o mapi. Izuzetna scena - Milošević se smije, očito zbog nekog Izetbegovićevog komentara - nestaće za nekoliko sati i oni se više neće sresti licem u lice. Autor je daleko pozadi, u razgovoru sa Silajdžićem. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

Warren Christopher na sastanku sa Kontakt grupom u apartmanu Carla Bildta. *Slijeva na desno:* Christopher, Jacques Blot, Wolfgang Ischinger, Igor Ivanov, Pauline Neville-Jones, Bildt. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

Sastanak američkog tima uz sendviče i osvježavajuće napitke u Hope Centru. *Slijeva nadesno:* autor, Hill, Kerrick, ambasador John Menzies, Rudy Perina, David Lipton (Finansije), Nick Burns, šef političkog planiranja Jim Steinberg, Christopher, šef Kabineta Tom Donilon, pomoćnik državnog sekretara John Shattuck. Prisutni su i Robert Owen, John Kornblum i Wes Clark. STATE DEPARTMENT PHOTO/ S. SGT. BRIAN W. SCHLUMBOHM.

12. novembar: Najuži tim u apartmanu autora, kada počinju razgovori o mapi. *Slijeva nadesno:* Pardew, Perina, Kerrick (nagnut naprijed), Clark, Rosemarie Pauli, Owen, Hill, autor, Menzies. U pitanju je širina koridora koji povezuje Bihaći Sarajevo. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

14. novembar: Tipičan vjetroviti dan u Daytonu - Christopher i autor s mapom u ruci izlaze iz zgrade gdje je smještena bosanska delegacija da vide Miloševića. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN

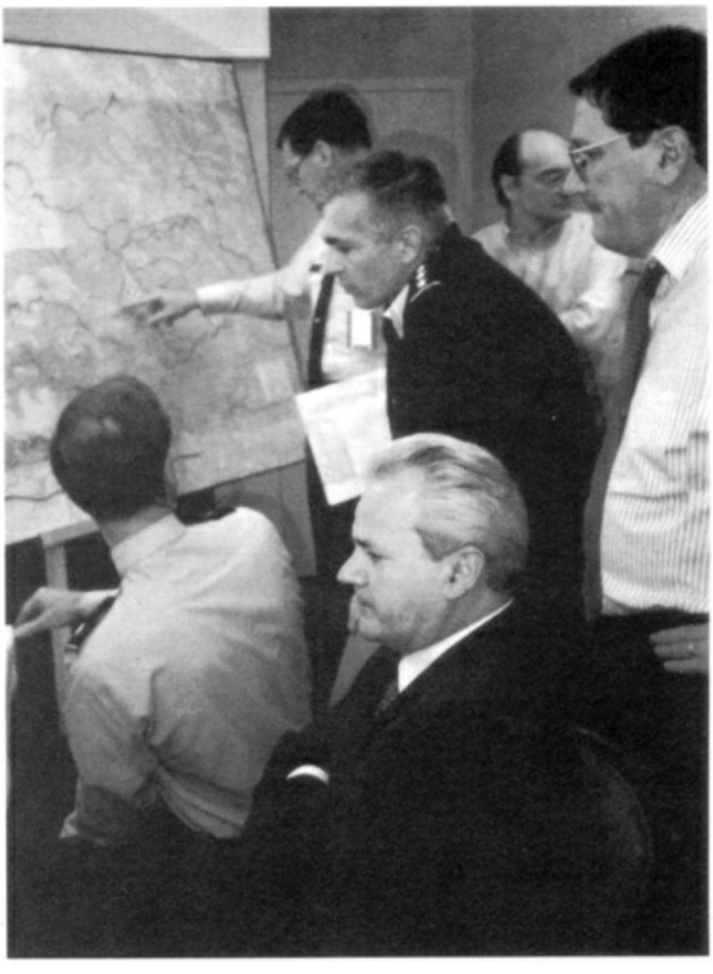

17. novembar, 1:00 ujutro: Crtanje mape. Dok Milošević zuri u kompjuterski ekran, potraga za sigurnim putem u Goražde se nastavlja. *Slijeva nadesno:* Kerrick (leđima prema kameri), Menzies, Clark, Perina, autor. DEPARTMENT OF DEFENSE.

20. novembar, 2:00 ujutro: Milošević i Silajdžić, pregovarajući u američkoj sobi za konferencije, dolaze do sporazuma koji će trajati trideset sedam minuta. *Slijeva nadesno*: Silajdžić, Milošević, Clark, Christopher, autor. Lijevo pozadi, glavni bosanski stručnjak za mape pazi da Silajdžić nešto ne otpiše. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

20. novembar, 4:05 ujutro: Pregovarači nazdravljaju sporazumu Milošević-Silajdžić, pijuckajući vino iz Christopherove lične zalihe. (Christopher, desno od autora, izvan fotografije). Autor posmatra, bez pića, zabrinut da je "sporazum" nekako šupalj. *Slijeva nadesno*: autor, Clark, Hill, Silajdžić, Milošević. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC. R. SHWAN.

20. novembar, 4:15 ujutro: Deset minuta kasnije pregovarači se odmaraju za vrijeme zatišja prije bure. Silajdžić moli Izetbegovićevog prevodioca da probudi bosanskog predsjednika da bi pregledao sporazum. Nekoliko minuta kasnije, stižu Izetbegović i hrvatski ministar spoljnjih poslova Granić i ništa od sporazuma. *Slijeva nadesno:* Christopher, autor, Clark, Hill, Silajdžić i Milošević. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

20. novembar, sredina poslijepodneva: Okupljeni u autorovom apartmanu nakon katasrofe prethodne noći. Izetbegović i Milošević ponovo o istom. Milošević uporno gura ka sporazumu, ali, kako se vidi na fotosu, Izetbegović je povučen. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

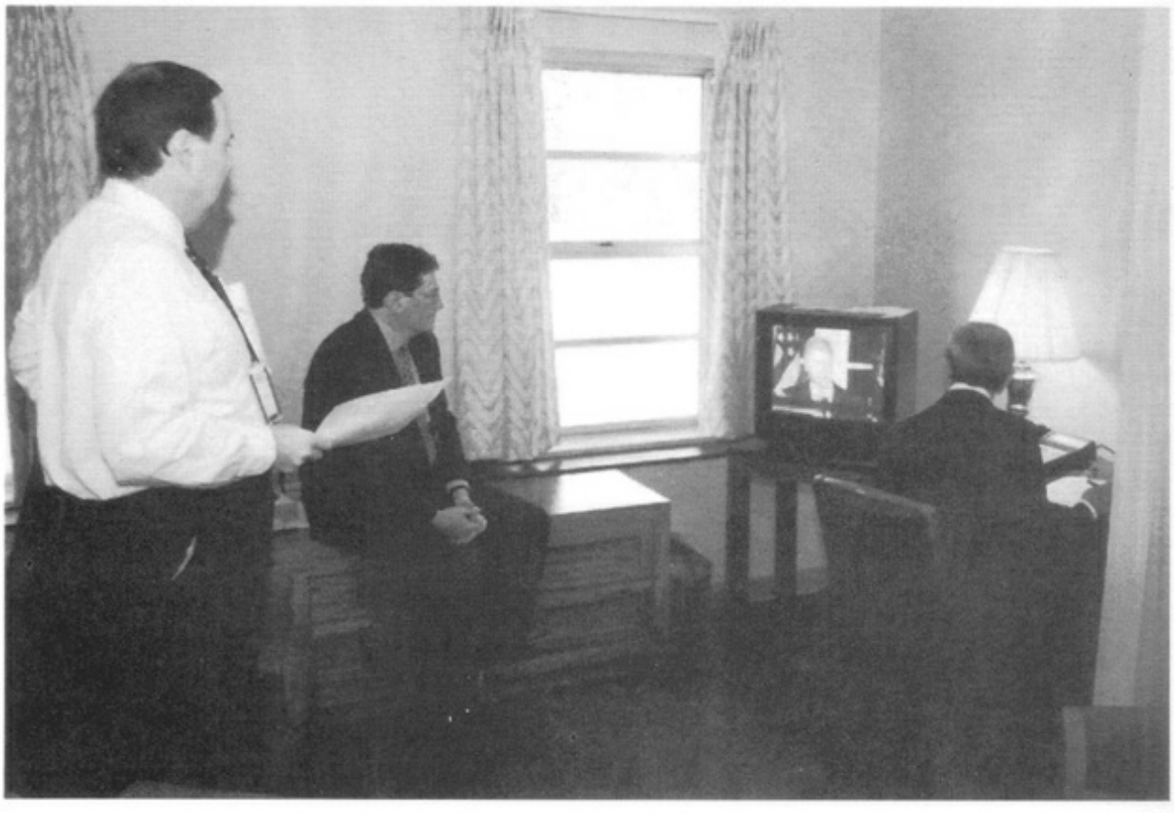

21. novembar, 11:45 ujutro: Donilon, autor i Christopher prate dok predsjednik Clinton iz Rose Gardena najavljuje sporazum. Christopher radi na svojim bilješkama za poslijepodnevnu ceremoniju. STATE DEPARTMENT PHOTO/ARIC R. SCHWAN.

21. novembar, 13:00 sati: Trojica predsjednika u Christopherovom apartmanu u Hope Centru prije ceremonije potpisivanja. STATE DEPARTMENT/ARIC R. SCHWAN.

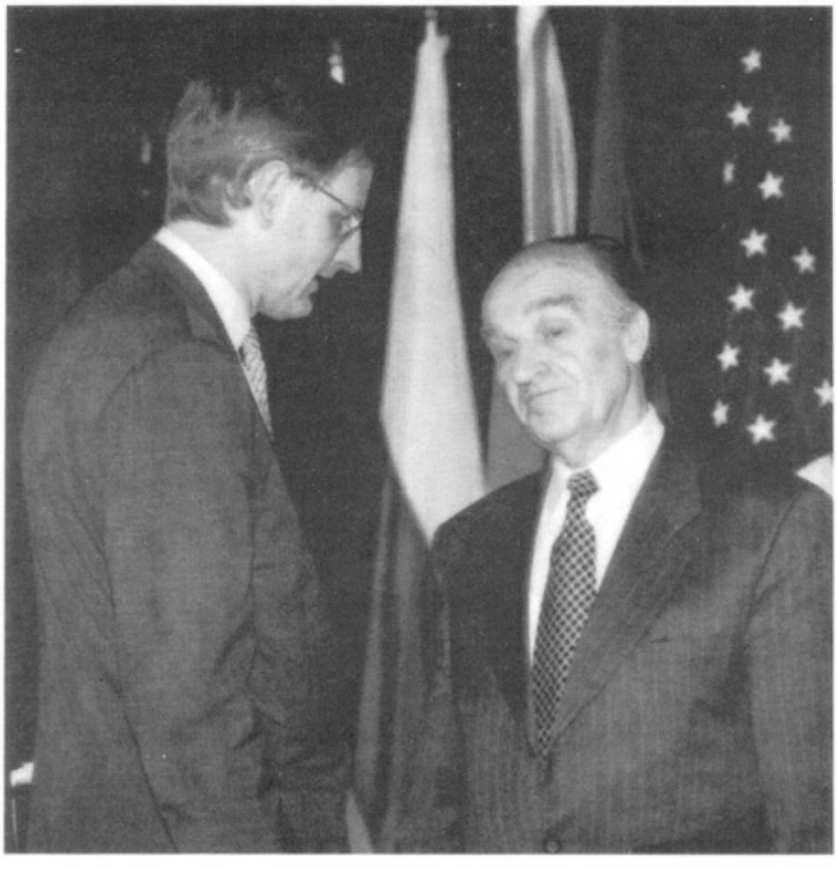

21. novembar: Bildt pokušava ohrabriti Izetbegovića prije ceremonije potpisivanja. STATE DEPARTMENT PHOTO/S. Sgt. BRIAN W. SCHLUMBOHM.

21. novembar, 15:15 sati: Ceremonija počinje. *Slijeva nadesno:* Wolfgang Ischinger (djelimično zaklonjen), Pauline Neville-Jones, Milošević, Izetbegović (pokazuje dvojnost), Tuđman, Christopher, Bildt. STATE DEPARTMENT PHOTO/S. SGT. BRIAN W. SCHLUMBOHM.

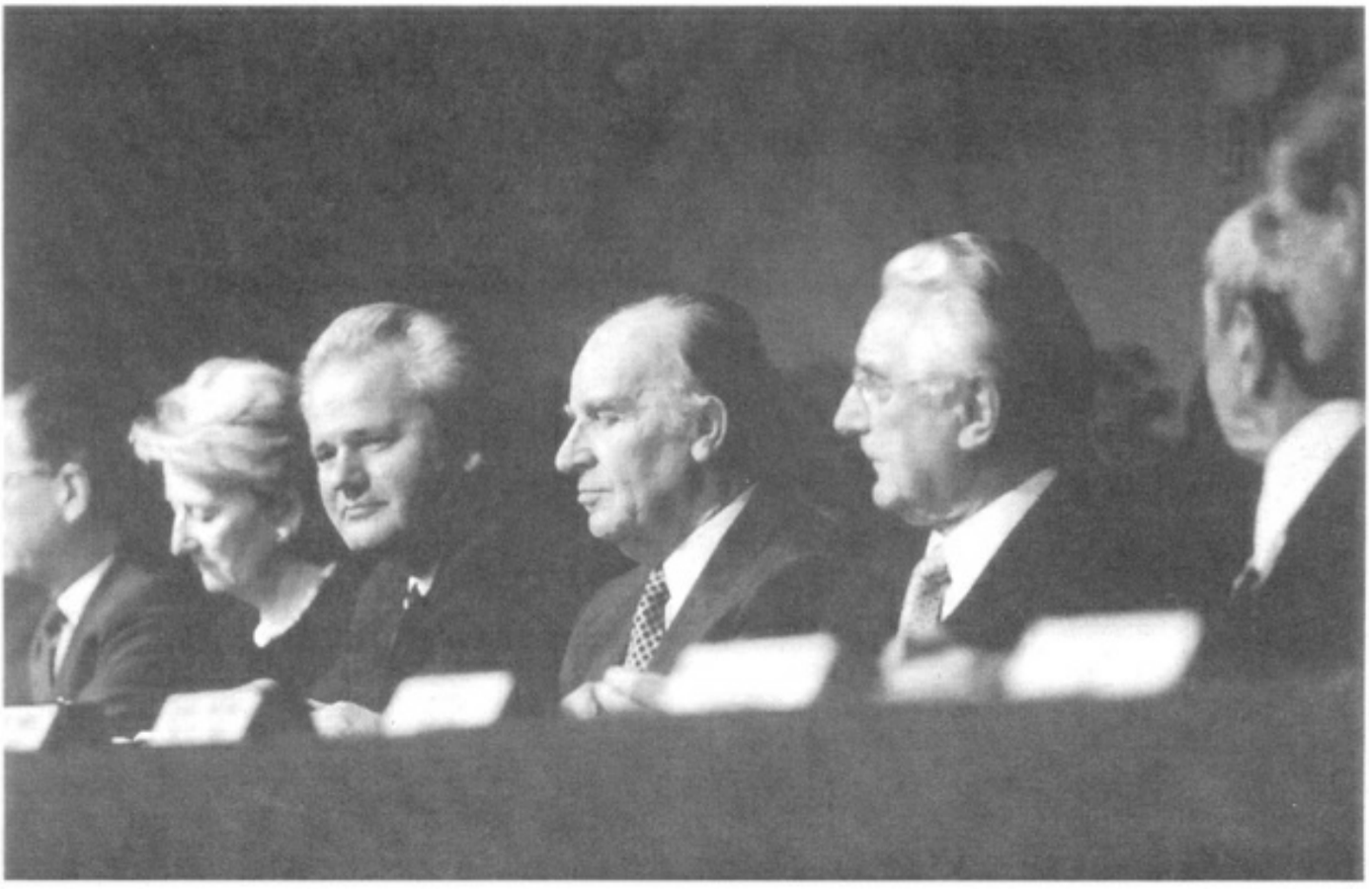

21. novembar: Poslije ceremonije, razgovor sa Silajdžićem. Desno pozadi, Christopherov izvršni pomoćnik Robert Bradkte. STATE DEPARTMENT PHOTO/S. SGT. BRIAN W. SCHLUMBOHM.

Zahvalnost

Ali često, u najprometnijim ulicama svijeta,
Ali često, u zaglušju kavge,
Javlja se neizrečena želja
Za spoznajom o našem zagrobnom životu;
Žeđ da našu vatru i nemirnu snagu utrošimo
Na traženje našeg istinskog, prvotnog puta;
Čežnja da se uđe
U tajnu ovog srca koje kuca
Tako divlje, tako duboko u nama - da bi saznali
Otkud nam to život dolazi i gdje odlazi.

MATTHEW ARNOLD, Zagrobni život

APRILA 1968, AVERELL HARRIMAN I CURYS VANCE su me zamolili da se pridružim pregovaračkom timu koji su okupljali za prve direktne razgovore sa Sjeverovijetnamcima. U Pariz sam stigao nekoliko dana kasnije, dvadesetšestogodišnji službenik spoljnih poslova zahvaćen uzbuđenjem pregovora koje je svijet najpomnije pratio. U Parizu sam sa zanosom pročitao *Mirotvorstvo 1919,* dnevnik Harolda Nicolsona o njegovom iskustvu u britanskom pregovaračkom timu u Versaillesu. Ali, kako mi je nedostajala njegova disciplina, napustio sam Pariz u ljeto 1969, a da nisam vodio dnevnik o svom iskustvu.

Ipak, ostala su sjećanja - o Averellu Harrimanu, sedamdesetsedmogodišnjaku, koji neumorno nastoji ubijediti predsjednika Johnsona da prestane s bombardovanjem Sjevernog Vijetnama; o Curysu Vanceu koji spava na podu svoje kancelarije da bi ublažio bolove u krstima; o tajnim razgovorima sa Sjeverovijetnamcima u pariškim predgrađima; o ličnim izaslanicima potpredsjednika Huberta Humphreya koji pita da li da prekine s LBJ zbog Vijetnama i da ostavku; i posjetama profesora s Harvarda (i savjetnika Administracije) po imenu Henry Kissinger. U toku dramatične posljednje sedmice kampanje predsjednik Johnson je obustavio bombardovanje sjevera a Richard Nixon je odnio kao papir tanku pobjedu nad Humphryjem usred plime optužbi zbog Vijetnama. Prilika da se završi rat - a ne samo bombardovanje - iznenada je iskliznula i sukob je nastavljen još četiri godine. Nasuprot većini izvještaja o ovom zametnom periodu u američkoj istoriji, nije bilo ni predodređeno ni neizbježno da se rat treba nastaviti, pogibijom još dvadeset pet hiljada Amerikanaca i bezbroj Vijetnamaca. Bio je moguć mir u pregovorima da se zaustavi rat 1968; razdaljina do mira bila je daleko manja nego što shvata većina istoričara.

Kada su me, dvadeset sedam godina kasnije, predsjednik Clinton i državni sekretar Christopher zamolili da preuzmem pregovore o Bosni, moj prijatelj i učitelj Fritz Stem rekao mi je da vodim detaljan dnevnik. Istoriju je bilo sve teže očuvati i rekonstruisati, naglasio je; interni memorandumi,

telegrami i druge tradicionalne forme komunikacije bili su zamijenjeni sigurnosnim telefonima i privatnim faksovima koji su izgubljeni za istoriju.

Naravno, bio je u pravu. Ali tempo i intenzitet pregovora nisu ni meni ni većini mojih kolega ostavljali ni vremena ni energije da vodimo detaljan dnevnik, čak ni u Daytonu. Veoma rijetko sam slao telegrame u Washington, a iako su kolege iz Pentagona slali redovne poruke njihovim pretpostavljenim, bile su nepotpune, često namjerno. Najbolje što sam mogao bilo je povremeno izdiktirati nekoliko misli i sačuvati koju slučajnu zabilješku.

Ali sam upamtio moj propust da zabilježim priču iz 1968. kada su uspomene bile još svježe. Uz podsticaj mog prijatelja i agenta Morta Janklowa i upute sjajnog uredničkog tima u Random Houseu - Jason Epstein i John de Menil, a prije njih Harry Evans i Peter Osnos - krenuo sam da pričam priču o tim pregovorima prije nego što mi detalji ispare iz glave.

Za bolje razumijevanje događaja, posebno onih koji nisu uključivali naš pregovarački tim, konsultovao sam se s mnogim bivšim kolegama (i novinarima). Neki su jednostavno odgovorili na specifična pitanja; drugi su proveli sate listajući svoje zabilješke ili dnevnike kako bi mogli rekonstruisati događaje Mnogi učesnici ponudili su određene sugestije za reviziju ili redigovanje, što sam skoro sve prihvatio. Drugi - uključujući neke koji nisu bili direktno uključeni u pregovore - odvojili su vrijeme da pročitaju sve ili dio rukopisa i daju važne sugestije.

Dragocjen rad na istorijskom očuvanju učinjen je 1996-1997. prema nalogu Warrena Christophera i Toma Donilona. Zaključivši da objavljivanje dokumenata State Departmenta u godišnjoj seriji Foreign Relations of the United State (FRUS) nije dovoljno adekvatno, formirali su eksperimentalnu jedinicu unutar Istorijskog odjela State Departmenta, da bi ponudili istoriju koja se bazira na pisanim zapisima i dodatnim usmenim pričama. Izabrali su Bosnu kao prvu temu za taj eksperiment i zamolili Dereka Cholleta, mladog istoričara sa Columbia University, da napiše studiju. Kada bude sređena, ponudiće neprocjenjiv izvor za druge istoričare. Ja sam posebno zahvalan Dereku što mi je pomogao kao istraživač, savjetnik i prijatelj tokom cijelog drugog dijela ovog projekta.

Dugujem zahvalnost i mnogim drugim koji su mi ponudili informacije, uredničke sugestije ili pomoć uopšte, a među njima su: Morton Abramowitz, Sheppie Abramowitz, Marshall Adair, Madeleine Albright, Walter Andrusyzyn, Kofi Annan, Don Bandler, Marsha Barnes, Reginald Bartholomew, Richard Beattie, Sandy Berger, Carl Bildt, Joachim Bitterlich, Alan Blinker, Donald Blinken, general Charles Boyd, Robert Bradke, John Bums, Nick Bums, general George Casey, Warren Christopher, general Wesley Clark, Hillary Rodham Clinton, predsjednik Clinton, James Collins, admiral William Crowe, Tom Donilon, Sandy Drew, Linda Bird Francke, Katharina Frasure, Bennett Freeman, Dan Fried, Leon Fuerth, Peter Galbrait, Ejup Ganić, Judy Gelb, Leslie H. Gelb, Philip Goldberg, potpredsjednik Gore, Marc Grossman, sir David Hannay, pokojna Pamela Harriman, Chris Hill, Chris Hoh, Robert Hunter, Douglas Hurd, Maxine Isaacs, Wolfgang Ischinger, Cati James, James A. Johnson, Vernon Jordan, general George Joulwan, Lena Kaplan, sir John Kerr, general major Donald Kerrick, Joe Klein, John Komblum, Gail Kruzel, Tony Lake, David Lipton, Jan Lodal, pukovnik Robert Lowe, Endre Marton, Ilona Marton, Mike McCurry, John Menzies, Judy Miller, Tom Miller, Tom Niles, Victoria Nuland, James O'Brien, Roberts Owen, James Pardew, Rosemarie Pauli, Rudy Perina, William Perry, David Phillips, Tom Pickering, sir Robin Renwick, Jamie Rubin, Miriam Sapiro, Aric Schwan, Tom Schick, Arthur M. Schlesinger, Jr., Robert Schrum,

general John Shalikashvili, John Shattuck, Brooke Shearer, Doug Shoen, Tom Siebert, Hari Silajdžić, Walter Slocombe, George Soros, James Steinberg, George Stephanopoulous, Fritz Sten Elizabeth Stevens, George Stevens, Loucas Tsilas, Cyrus Vance, Jon Vanden Heuvel, Sandy Vershbow, Elie Wiesel, Frank Wisner i Warren Zimmermann.

John O'Brien u State Departmentu i Don Kerrick u VNS bili su od posebne pomoći za dobijanj dozvole za objavljivanje ove knjige a cijelo vrijeme su mi davali i dragocjene savjete.

Među onima koji su ponudili savjet i pomoć moram izdvojiti Strobe Talbotta, koji je i pored vrtoglavog rasporeda kao zamjenik državnog sekretara, odvojio svoje dragocjeno vrijeme da ponudi detaljan kritički osvrt i ispravke. Duboko sam zahvalan i njemu i njegovoj supruzi Brooke Shearer za podršku i prijateljstvo.

Moram, također, izraziti posebnu zahvalnost mojim kolegama u Credit Suisse Firts Boston - Raineru Gutu, Jacku Hennessyu, Lucasu Muhlmannu, Allenu Wheatu i Chucku Wardu - za njihovo razumijevanje i podršku. Bez njihovog strpljenja, posebno kada se projekat odužio, nikad ne bi mogao biti dovršen. Kao i uvijek, posebno sam zahvalan Beverly Snyder koja je obavila toliko mnogo administrativnih i sekretarskih poslova, velikih i malih, ali uvijek „hitnih", s toliko spretnosti i šarma.

Uobičajeno je završiti s nekoliko riječi i o porodici. U ovom slučaju teško je naći prave riječi da bih opisao koliko dugujem mojoj supruzi Kati koja je proživjela svaki preokret u ovoj priči, često direktno učestvujući. Možda zato što je bila rođena u susjednoj Mađarskoj, ona je imala skoro intuitivno razumijevanje za ljude iz tog regiona. I ona je odigrala svoju ulogu u Bosni, na čelu Organizacije za zaštitu novinara, promovišući slobodu štampe tokom nekoliko putovanja u region. Neki njeni doprinosi su spomenuti u tekstu, ali ne i onaj najvažniji - ljubav i podrška.

Moja dva sina, koji su bili djeca u vrijeme Cartera, sada su odrasli, sa uspješnim karijerama. Oni su stalni izvor ponosa i radosti, a nihova podrška mojim naporima, bila je od ogromnene važnosti. Anthony se pojavio u ovoj priči potpuno neočekivano, u kritičnom momentu odmah poslije pada Srebrenice, sa spretnošću i hrabrošću koje oca čine ponosnim. Njegov stariji brat David pružao mi je ljubav i hrabrio me kada mi je to bilo najpotrebnije. Katino dvoje krasne djece, Elizabeth i Christopher, uključili su se u duh projekta, čak pomažući u završnici.

Zahvalan sam svima koji su pomogli. Ipak, očekujem od mnogih čitalaca, posebno onih koji su proživjeli dijelove ove priče, da dođu sa primjedbama ili ispravkama. Nastojaću da ih ubacim u neko od budućih izdanja ove knjige.

Ličnosti

Yasoushi Akashi - visoki izaslanik UN za bivšu Jugoslaviju (1993-1995)

Madeleine Albright - ambasador SAD pri UN (1993-1997); državni sekretar (1997-)

Kofi Annan - generalni podsekretar UN za mirovna pitanja (1993-1997); generalni sekretar (1997-)

Arkan (Željko Ražnatović) - vođa paramilitamih Srba

James Baker - američki državni sekretar (1989-1992)

Samuel (Sandy) Berger - zamjenik savjetnika za nacionalnu sigurnost SAD (1993-1996); savjetnik za nacionalnu sigurnost (1996-)

Carl Bildt - mirovni izaslanik Evropske unije, visoki predstavnik u Bosni (1995-1997)

Jacques Blot - francuski predstavnik u Kontakt grupi (1995-)

Boutros Boutros-Ghali - generalni sekretar UN (1990-1997)

Aleksa Buha - bosanskosrpski „ministar spoljnih poslova"

Momir Bulatović - predsjednik Crne Gore (1992-1997)

Nicholas Burns - glasnogovornik State Departmenta (1994-1997)

Jimmy Carter - predsjednik Sjedinjenih Država (1977-1981)

Herve de Charette - ministar spoljnih poslova Francuske (1995-1997)

Jacques Chirac - predsjednik Francuske (1995-)

Warren Christopher - američki državni sekretar (1993-1997)

Wesley Clark - general-pukovnik američke vojske; direktor za strateške planove i strategiju ZŠOS (1993-1996); vrhovni zapovjednik NATO-a (1997-)

William Jefferson Clinton - predsjednik Sjedinjenih Država (1993-)

William Crowe - američki ambasador u Velikoj Britaniji (1994-1997)

John Deutch - direktor Centralne obavještajne agencije (1995-1997)

Milorad Dodik - premijer Republike Srpske (1998-)

Tom Donilon - pomoćnik državnog sekretara za javna pitanja i šef kabineta državnog sekretara (1993-1996)

S. Nelson Drew - potpukovnik američkih vazduhoplovnih snaga; visoki član Vijeća za nacionalnu sigurnost (1995)

Lawrence Eagleburger - zamjenik državnog sekretara; kasnije državni sekretar (1989-1993)

Robert C. Frasure - zamjenik pomoćnika državnog sekretara za evropska i kanadska pitanja (1994-1995)

Leon Fuerth - savjetnik potpredsjednika Gorea za nacionalnu sigurnost (1993-)

Peter Galbraith - američki ambasador u Hrvatskoj (1993-1997)

Ejup Ganić - potpredsjednik Bosne i Hercegovine (1992-1997); predsjednik Federacije (1998-)

Robert Gelbard - specijalni američki izaslanik za implementaciju Daytonskog sporazuma (1997-)

Kiro Gligorov - predsjednik bivše Jugoslovenske Republike Makedonije (1991-)

Albert Gore - potpredsjednik Sjedinjenih Država (1993-)

Pavel Grachev - ruski ministar odbrane (1992-1997)

Mate Granić - hrvatski ministar spoljnih poslova (1993-)

Pamela Harriman - američki ambasador u Francuskoj (1993-1997)

Chris Hill - direktor Biroa za pitanja južne i centralne Evrope u State Departmentu (1994-1996)

Robert Hunter - američki ambasador u NATO-u (1993-1997)

Wolfgang Ischinger - politički direktor u njemačkom Ministarstvu spoljnjih poslova; predstavnik u Kontakt grupi (1994-)

Igor Ivanov - zamjenik ruskog ministra spoljnjih poslova; predstavnik u Kontakt grupi (1995-)

Alija Izetbegović - predsjednik Bosne i Hercegovine (1992-)

Bernard Janvier - francuski general, zapovjednik svih snaga UN u bivšoj Jugoslaviji (1995-1996)

George Joulwan - general američke vojske; vrhovni zapovjednik savezničkih snaga u Evropi (NATO) (1993-1997)

Radovan Karadžić - predsjednik bosanskosrpske republike (1992-1996)

Donald Kerrick - brigadni (kasnije major) general američke vojske; visoki član VNS; kasnije zamjenik savjetnika za nacionalnu sigurnost (1995-1996; 1997-)

Nikola Koljević - "potpredsednik" bosanskosrpske republike (1992-1996)

John Kornblum - zamjenik pomoćnika državnog sekretara za evropska i kanadska pitanja; kasnije pomoćnik državnog sekretara (1994-1997)

Andrei Kozyrev - ruski ministar spoljnjih poslova (1992-1996)

Momčilo Krajišnik - predsjednik Skupštine bosanskih Srba; kasnije član predsjedništva Bosne i Hercegovine (1996-)

Joseph Kruzel - zamjenik pomoćnika sekretara odbrane za pitanja međunarodne sigurnosti (1993-1995)

Anthony Lake - američki savjetnik za nacionalnu sigurnost (1993-1996)

Jean-David Levitte - savjetnik za spoljnju politiku francuskog predsjednika Chiraca (1995-)

David Lipton - zamjenik pomoćnika američkog sekretara finansija za međunarodna pitanja (1993-1996); podsekretar finansija (1997-)

Jan Lodal - glavni zamjenik podsekretara odbrane za politiku (1993-)

John Major - premijer Velike Britanije (1990-1997)

Mike McCurry - glasnogovornik Bijele kuće (1994-)

John Menzies - američki ambasador u Bosni i Hercegovini (1995-1997)

Slobodan Milošević - predsjednik Republike Srbije (1989-1997); predsjednik Savezne Republike Jugoslavije (1997-)

Milan Milutinović - ministar spoljnih poslova Savezne Republike Jugoslavije (1995-1997); predsjednik Srbije (1997-)

Ratko Mladić - general, zapovjednik vojske bosanskih Srba (1992-1996)

Pauline Neville-Jones - predstavnik Velike Britanije u Kontakt grupi (1993-1996)

Roberts Owen - pravni savjetnik shuttle tima

William Owens - admiral američke mornarice; potpredsjednik ZŠOS (1994-1996)

Leon Panetta - šef kabineta Bijele kuće (1994-1997)

Andreas Papandreou - premijer Grčke (1981-1989, 1993-1996)

James Pardew (1995-1997) - direktor za Balkan, Ministarstvo odbrane

Rosemarie Pauli - izvršni pomoćnik autora (1993-1996)

Rudy Perina - američki otpravnik poslova u Beogradu (1993-1996)

William Perry - američki sekretar odbrane (1993-1997)

Thomas Pickering - državni podsekretar za politička pitanja (1997-)

Biljana Plavšić - „potpredsednik" Republike bosanskih Srba; kopredsjednik Republike Srpske (1996-)

Malcolm Rifkind - britanski ministar odbrane, kasnije ministar spoljnjih poslova (1992-1997)

Muhamed Šaćirbey - ministar spoljnih poslova Bosne i Hercegovine, ambasador u UN (1992-1997)

John Shalikashvili - general Američke armije; predsjedavajući ZŠOS (1993-1997)

John Shattuck - pomoćnik američkog državnog sekretara za humanitarna pitanja (1993-)

Haris Silajdžić - premijer Bosne i Hercegovine (1992-)

Walter Slocombe - američki podsekretar odbrane za politiku (1993-)

Leighton Smith - admiral američke mornarice; zapovjednik snaga NATO-a za južnu Evropu; zapovjednik IFOR-a (1995-1996)

Rupert Smith - generalpukovnik Britanske armije; zapovjednik snaga UN u Bosni i Hercegovini (1994-1996)

James Steinberg - direktor odjela za političko planiranje u State Departmentu (1994-1996); zamjenik savjetnika za nacionalnu sigurnost (1997-)

Michael Steiner - zamjenik njemačkog predstavnika u Kontakt grupi; zamjenik visokog predstavnika (1996-1997)

Thorvald Stoltenberg - predstavnik UN na Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji (1993-1995)

Gojko Šušak - hrvatski ministar obrane (1992-1998)

Strobe Talbott - zamjenik američkog državnog sekretara (1994-)

Peter Tarnoff - američki državni podsekretar za politička pitanja (1993-1997)

Franjo Tuđman - predsjednik Hrvatske (1991-)

Alexander (Sandy) Vaershbow - direktor za Evropu, Vijeće za nacionalnu sigurnost (1994-1997); američki ambasador u NATO-u (1998-)

John White - zamjenik sekretara odbrane (1996-1997)

Boris Yeltsin - predsjednik Rusije (1991-)

O AUTORU

RICHARD HOLBROOKE počeo je svoju diplomatsku karijeru u Vijetnamu 1962, radeći u del Mekonga i Američkoj ambasadi u Saigonu. Poslije službovanja u Bijeloj kući u vrijeme predsjednika Johnsona 1966-1967, napisao je knjižicu Pentagonski dokumenti, radio kao specijalni pomoćnik državnih podsekretara Nicholasa Katzenbacha i Elliota Richardsona i bio član američke delegacije u mirovnim razgovorima o Vijetnamu u Parizu.

Od 1970. do 1972. Holbrooke je bio direktor Mirovnog korpusa u Maroku, a od 1972. do 1976 glavni urednik *Foreign Affairs*. Bio je pomoćnik državnog sekretara za pitanja istočne Azije i Pacifika (1977-1981) i ambasador Sjedinjenih Država u Njemačkoj (1993-1994). Od 1994. do 1996 bio je pomoćnik državnog sekretara za evropska i kanadska pitanja, kada je postao i glavni arhitekta Daytonskog mirovnog sporazuma. Koautor je memoara Clarka Cliffordа*Savjet predsjedniku,* a trenutno je potpredsjednik Credit Suisse First Boston, sa sjedištem u New Yorku. Oženjen je spisateljicom Kati Morton i ima dva sina, Davida i Anthonya.

O knjizi

„Ono što nam je Richard Holbrooke ponudio u ovom impresivnom diplomatskom zapisu je jasan i sjajno napisan prikaz o herojskim naporima koje su uložili autor i njegov mali tim da bi se nesretni balkanski region poštedio daljeg krvoprolića i užasa i ugroženom narodu Bosne donio nadu, sigurnost i normalnost života."

GEORGE F. KENNAN

„Ovo nije knjiga o suhoparnim receptima politike ili usputnoj istoriji. Ovo je avantura u kojoj ima i fizičke opasnosti, moralnih škripaca, psiholoških majstorskih igara i velike drame. Richard Holbrooke je duhovit, plemenit pisac i majstor pripovijedanja."

LESLEY STAHL

„Izuzetna knjiga, jedna od onih jasnih i časnih."

Newsweek

„Priče u prvom licu o velikim događajima obično su najfascinantnije a pripovijest Richarda Holbrookea o akrobati koja je kulminirala 1995, sa mirovnim sporazumom u Daytonu, Ohio, nije izuzetak. *Završiti rat je* knjiga koja vas ostavlja bez daha."

Time

„Prvoklasna diplomatska istorija... Snaga kojom Holbrooke zastupa upotrebu strategije teško će se ponoviti. *Završiti rat* je vrijedna knjiga koja nudi mnoge lekcije o mogućnostima i ograničenjima diplomatije... vrijednosti laskanja i prijetnje, o potrebi da Sjedinjene Države igraju moralnu koliko i praktičnu ulogu u međunarodnim stvarima."

The New York Times

„Prvi detaljan uvid o spoljnopolitičkim
BITKAMA ZA CLINTONOVOG PREDSJEDNIKOVANJA..
Uzbudljiva, proročanska knjiga."
JIM HOAGLAND, The Washington Post

Kada je predsjednik Clinton poslao Richarda Holbrookea u Bosnu kao glavnog američkog pregovarača, napravio je potez koji će redefinisati njegovo predsjednikovanje. Ali, na vrhuncu rata nije bilo govora da će Holbrookeova misija uspjeti. Sve je išlo protiv toga. *Završiti rat* je snažna priča o odlučujućim mjesecima kada su Sjedinjene Države, zakašnjelo i nevoljko ali na kraju odlučno, potvrdile svoj moralni autoritet i vođstvo i okončale najgori rat u Evropi u drugoj polovini ovog vijeka.

Žestok koliko i prijeporan, Holbrooke je vjerovao da se mir na Balkan može dovesti jedino

putem kompleksnog spoja američkog vođstva, agresivne i kreativne điplomatije i, ako je potrebno, spremnosti da se upotrijebi sila. Ovo nije bilo popularno stajalište. Otpor je bio žestok u Ujedinjenim nacijama i hronično podijeljenoj Kontakt grupi članica NATO-a, kao i u Washingtonu, gdje su mnogi dokazivali da se Sjedinjene Države ne trebaju dublje angažovati.

Ono što je George F. Kennan nazvao Holbrookeovim „herojskim naporom" oblikovano je velikom tragedijom kojom je misija počela, kada su trojica iz njegovog četveročlanog tima poginuli pri prvom pokušaju da dospiju u Sarajevo. U Beogradu, Sarajevu, Zagrebu, Parizu, Atini, Ankari tokom dramatičnog vrtuljka u Daytonu, on je neumorno određivao, laskao i prijetio, u nastojanju da zaustavi ubijanje i iskuje mirovni sporazum. Holbrookeovi portreti ključnih aktera su oštri i bez opraštanja. Njegovo objašnjenje o tome kako su Sjedinjene Države bile konačno prisiljene da intervenišu otvara novo polje baš kao i njegovo razmatranje o početnoj implementaciji Daytonskog sporazuma.

Završiti rat je briljantan prikaz diplomatije visokih uloga u najtvrđim pregovorima modernog doba. Klasična priča o upotrebama i zloupotrebama američke moći, čije lekcije dosežu daleko izvan granica Balkana i nude snažan argument za stalno američko vođstvo u modemom svijetu.

Notes

[←1]

Prema Rebecci West, u knjizi *Crno janje i sivi soko,* na natpisu uklesanom na "veoma skromnoj crnoj ploči" pisalo je: "Ovdje, na ovom istorijskom mjestu, Gavrilo Princip bio je začetnik borbe za slobodu, na Vidovdan, 28. juna 1914." U *Nepoznatom ratu* Winston Churchill spominje ovaj natpis kao "spomenik koji su podigli njegovi sunarodnici (koji) bilježi njegovu i njihovu sramotu". Westova, koja je prosrpski raspoložena kroz cijelu svoju knjigu, zamjerila je Churchillu na njegovom opisu i riječi na ploči opisala kao "značajne u njihovoj suzdržanosti... (i) opravdane njihovom pravom istinom".

[←2]

Warren Zimmermann, *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers - Porijeklo katastrofe: Jugoslavija i njeni rušitelji* (New York: Times Books, 1996) str. 22.

[←3]

Mnogi raniji pregovarački napori i Sjedinjenih Država i Evropljana, uključujući i američki pokušaj iz januara 1995, vođeni su sa bosanskim Srbima kao odvojenim entitetom.

[←4]

Naše diplomatsko prisustvo u Beogradu bilo je jedinstveno u svijetu: bila je to diplomatska misija koja je u potpunosti funkcionisala iako niko nije bio akreditovan. Ni Sjedinjene Države ni Evropska unija nisu prihvatile tvrdnju Srbije i Crne Gore da još uvijek čin dio "Savezne Rupublike Jugoslavije". Međutim, zbog važnosti stalnih kontakata sa Srbijancima, održavali smo ambasadu u Beogradu iako nismo priznali zemlju u kojoj se nalazila.

[←5]

Vidjeti Glavu 3.

[←6]

Da bismo pokazali ovaj prioritet, ukinuli smo prevaziđeni Biro za istočnoevropska pitanja već prvog dana u uredu, septembra 1994. i umjesto njega otvorili tri nova biroa koja su odražavala posthladnoratovsku stvarnost u Evropi. Jedan je ujedinio nordijske zemlje i tri nove nezavisne baltičke zemlje. Takođe smo iz našeg zvaničnog rječnika izbacili frazu "Istočna Evropa", zamijenivši je sa istorijski i geografski tačnijom "Centralna Evropa". Na žalost, većina ljudi, uključujući i medije, još uvijek koristi prevaziđenu frazu.

[←7]

Warren Zimmermann, *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers - Porijeklo katastrofe: Jugoslavija i njeni rušitelji* (New York: Times Books, 1996) str. 22.

[←8]

O Westovoj, čije je djelo nazvao "najvećim putopisom ovog vijeka", Kaplan je napisao: "Radije bih izgubio pasoš i novac nego moju toliko puta prelistavanu i propraćenu primjedbama knjigu Crno janje i sivi soko." Zamjetljivu analizu negativnih efekata Westove i njenih sljedbenika možete vidjeti u tekstu Briana Halla "Rat Rebecce West", objavljenom u The New Yorkeru 15. aprila 1996.

Snaga Kaplanove knjige došla je do izražaja 17. oktobra 1995, za vrijeme izlaska Warrena Christophera pred Senatski komitet za oružane službe, kada je tadašnji senator iz Mainea William Cohen rekao: "Još 1993... predsjedniku je data knjiga gospodina Kaplana Balkanski duhovi i očito je promijenio mišljenje... nakon čitanja o kotlu istorije u koji smo mogli upasti i ja smatram da tu izuzetnu knjigu treba ponovo čitati pošto razmišljamo kuda tačno idemo sa ovakvom politikom." (Takođe vidjeti Na rubu: Clintonovo predsjednikovanje Elizabeth Drew, strana 157.)

U svojim tekstovima o godinama kada je bio urednik Oslobođenja, sarajevskog dnevnog lista koji je izlazio tokom cijelog rata, Kemal Kurspahić je napisao: "U vrijeme ključnih odluka (predsjednik Clinton) jednostavno je pročitao pogrešnu knjigu ili, da budem precizniji, izvukao pogrešne zaključke iz Balkanskih duhova Roberta Kaplana, što je pobudilo utješnu pomisao da se u Bosni ne može ništa učiniti 'sve dok se ti ljudi ne umore od međusobnog ubijanja'. " (Sve dok Sarajevo postoji).

Kaplan tvrdi da on nije imao namjeru postići ovaj efekat. Njegova knjiga je prije svega o Grčkoj i Rumuniji. Od ukupno sedamnaest poglavlja manje od četiri je posvetio bivšoj Jugoslaviji, najviše Srbiji, Sarajevo spominje samo jednom a Mostar nijednom i samo dvanaest puta pravi aluziju na Bosnu. U svom uvodu Kaplan kaže da "ništa što ja pišem ne treba da bude prihvaćeno kao

opravdanje, ma kako blago, za ratne zločine koje su trupe etničkih Srba počinile u Bosni, a što ja od sveg srca osuđujem".

[←9]

Kako su u to vrijeme izvještavali novinari, američka vlada je početkom ljeta 1992. zaključila da su Srbi počinili blizu 90 posto zločina u Bosni i Hrvatskoj.

[←10]

Strana 252. Malcolmova Bosna: Kratka istorija bila je prva ozbiljna istorija Bosne na engleskom jeziku i ubjedljivo je tvrdila da Bosna ima svoju istoriju i identitet. Malcolm je potkopao prihvaćeno vjerovanje da je rat neizbježan rezultat drevne mržnje. Šteta da nije objavljena ranije.

[←11]

Warren Zimmermann, *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers - Porijeklo katastrofe: Jugoslavija i njeni rušitelji* (New York: Times Books, 1996), str. 151-53.

[←12]

Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History - Bosna:Kratka istorija* (New York: New York University Press, 1994), str. 252

[←13]

Zimmermann, str. 174

[←14]

David C. Gompert, "The United States and Yugoslavia's Wars" - "Sjedinjene Države i ratoviu Jugoslaviji" - u *The World and Yugoslavia's Wars,* izdavač Richard H. Ullman (New York: Council on Foreign Relations, 1996), str. 122, 134. Gompertov esej je smion u svojoj iskrenosti

[←15]

James A. Baker III, sa Thomasom M. DeFrankom, *The Politics of Diplomacy - Politika diplomatije* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1995), str. 483

[←16]

Zimmermann, str. 216.

[←17]

Laura Silber i Allain Little, *Yugoslavia: Death of a Nation - Smrt Jugoslavije* (London: Pengon Books/BBC Books, 1996), str. 201

[←18]

Baker, str. 637.

[←19]

Gompert, str. 127-28.

[←20]

Silber i Little, str. 166.

[←21]

Isto, str. 171-72.

[←22]
Baker, str. 637.

[←23]
Zimmermann, str. 177.

[←24]
Silber i Little, str. 211-12.

[←25]
Godine 1993. Lord je postao pomoćnik državnog sekretara za pitanja Istočne Azije i Pacifika, istog posla koji sam ja obavljao u vrijeme Carterove administracije.

[←26]
Izvodi koji slijede redigovani su zbog ponavljanja i digresija, ali su inače neizmijenjeni.

[←27]
Brooke Shearer je naimenovana za direktora prestižnog Fellows programa Bijele kuće koji je ona dramatično oživjela i preusmjerila, tako da je postao angažovaniji u tekućim događanjiima i raznovrsniji u procesu selekcije. U drugom mandatu, postala je visoki savjetnik zamjenika sekretara unutrašnjih poslova.

[←28]
Kako Sjedinjene Države nikad nisu prihvatile spajanje tri baltičke države, Estonije, Latvije i Litvanije, sa Sovjetskim Savezom odgovornost za njih bila je prepuštena Evropskom birou.

[←29]
Henry a. Kissinger, *Diplomacy - Diplomatija* (New York: Simon & Schuster, 1994), str. 225

[←30]
Da otkrijem: kada sam 1995. napustio vladu, postao sam predsjednik odbora Refugees International.

[←31]
Priču o ovim hrabrim novinama, Oslobođenju, ispričao je bivši glavni urednik Kemal Kurspahić u knjizi *Sve dok Sarajevo postoji*.

[←32]
Svi kurzivi su u originalnom memorandumu.

[←33]
Kada sam pisao ove odlomke januara 1993, niko nije mogao zamisliti da bi ovo pitanje moglo ponovo iskrsnuti četiri godine kasnije, kao predmet brojnih novinarskih ispitivanja i šest kongresnih istraga i ponovo postati važno pitanje tokom nastojanja Tony Lakea da postane direktor CIA-e.
Te istrage zasnivale su se na teoriji da su tajne pošiljke s oružjem Bosancima *počele* 1994. i da je Clintonova administracija na neki način djelovala nezakonito zato što ih nije obustavila. Stoga je posebno vrijedno pažnje da su se te aktivnosti odvijale već dvije godine ranije, u vrijeme Bushove administracije, uz očito znanje Američke ambasade i funkcionera UN u Zagrebu, čak u to vrijeme i spominjane u novinskim pričama.
Događaji koji su ispitivani desili su se aprila 1994, dok sam još bio ambasador u Njemačkoj, ali je krajem 1996, traženo da nekoliko puta svjedočim o mojim saznanjima. Sjedinjene Države nisu igrale nikakvu ulogu u prikrivenoj pomoći Bosancima i Hrvatima al kada ga je predsjednik Tuđman upitao za njegovo mišljenje ambasador Galbraith nije, prema instrukcijama, imao primjedbi. Ovo je bila ispravna politička odluka iako je traljavo izvršena. Kao što sam izjavio u svjedočenju pod zakletvom pred Obavještajnim komitetom Senata, "prikrivena" podrška koju su islamske zemlje (uključujući Iran) dale bosanskim Muslimanima pomogla je da se

održi vlada u Sarajevu u vrijeme kada je njen opstanak visio o koncu. Po mom mišljenju, bilo bi neodgovorno da su Sjedinjene Države nastavile sa protivljenjem takvoj pomoći a ne obezbjeđujući ništa u zamjenu.

[←34]

Više od tri godine kasnije, dok sam se bavio istraživanjem za ovu knjigu, Sandy Berger mi je obezbijedo važan dio odgovora na pitanje koje sam tog junskog jutra postavio Warrenu Christopheru. Kada se pojavio tekst u Tunesu, Sandy Berger je vidio da se duga neizvjesnost oko Tokya upravo okončala sa izborom bivšeg potpredsjednika. Odlučan da nas obojicu vidi u službi nove Administracije, Sandy je predložio Bon.

[←35]

Za odličnu analizu razlike između načina na koji su se Njemačka i Japan suočili sa ostavštinom Drugog svjetskog rata, vidjet fascinantnu knjigu *Nadnica za krivnju* lana Buruma (New York: 1994).

[←36]

Ovaj broj će u više prilika biti premašen, najviše u vrijeme njegovog izuzetnog putovanja u Irsku, decembra 1995.

[←37]

Iz mojih zabilješki sa susreta sa Šuškom u Minhenu: „Mučan sastanak.Perry je rekao Šušku kako i dalje osjećamo da njegova vlada griješi. Perry je nagovijestio da njegova zemlja ide prema ratu koji možda neće ispasti dobar za njih. General Shali ga je upozorio daje procjena ZŠOS o balansu snaga daleko pesimističnija od one iz Zagreba. Instinkt mije govorio da se hrvatsko kockanje može isplatiti, iako je rizik visok."

[←38]

Ovo je bio sistem koji je i od Ujedinjenih nacija i NATO-a zahtijevao da se "okrene ključ" da bi se odobrili zračni udari NATO-a. U praksi, "dvojni ključ" bio je "dvojni veto".

[←39]

The Wall Street Journal, 20. septembar 1993.

[←40]

Robert Scheer, "Clinton's Globetrotter", *Los Angeles Times Magazine,* 21. februar 1995.

[←41]

Ovo je aluzija na Rusiju.

[←42]

Fuerthov mandat, iako snažno usmjeren na Bosnu, takođe je pokrivao sankcije protiv drugih zemalja, uključujući Iran i Irak.

[←43]

Godine 1996. State Department je ustanovio Memoral Award Robert C. Frasure "u čast onog koji pokazuje odanost miru".

[←44]

Godine 1981. Johnson i ja smo formirali savjetničku firmu koju smo 1985. prodali braći Lehman. Jim je kasnije postao predsjednik i CEO Fannie Mae i predsjednik Centra za umjetnost John F. Kennedy.

[←45]

Bemard-Henri Levy: Le Lys et la Cendre: Journal d'n Ecrivain au Temps de la Guerre de Bosnie - Ljiljan i pepeo: Dnevnik jednog pisca u vrijeme rata u Bosni (Paris: Grasset, 1996), str. 464-70. Za autora prevela Kathe Rothe.

[←46]

Takođe sam se privatno sastao sa liderima iz Mađarske, Poljske, Češke Republike i Slovačke oko proširenja NATO-a. Najtež sastanak imao sam sa autoritarnim premijerom Slovačke Vladimirom Meciarom. Dvije godine kasnije, Poljska, Češka Republika Mađarska pozvane su da se pridruže NATO-u, ali je Slovačka izostavljena jer još uvijek ograničava unutrašnju slobodu.

[←47]

Vidjeti poglavlja 14 i 15.

[←48]

Gligorov se brzo oporavio i za nekoliko sedmica ponovo vratio na posao, ali u to vrijeme Papandreou više nije funkcionisao u Atini.

[←49]

Mira Marković, *Noć i dan: Dnevnik* (Beograd, 1995), str. 17-18

[←50]

Warren Zimmermann, Origins of Catastrophe: Yugoslavia and Its De-. stroyers - Porijeklo katastrofe: Jugoslavija i njeni rusitelj (New York: Times Books, 1996), str. 175.

[←51]

Nikad nismo bili sigurni u istinu oko Mladićeve bolesti, iako smo utvrdili da je bio primljen u bolnicu. Jedna teorija, koja je uveliko kružila Beogradom, bila je da Mladić ne želi povući teško naoružanje oko Sarajeva i da je upućen u bolnicu kako bi bio po stran dok se pravi dogovor. U svakom slučaju, Mladić se uskoro vratio na bpjno polje da bi okupio svoje trupe.

[←52]

Smith je odgovarao Janvieru, čija je komanda u Zagrebu pokrivala sve vojne aktivnosti UN u bivšoj Jugoslaviji, uključujući Bosnu Hrvatsku i Makedoniju.

[←53]

Koje li ironije, čovjek na koga je mislio bio je general Bachelet koji nam je bio od velike pomoći na planini Igman.

[←54]

The Washington Post, 20. septembra 1995. str. Al. Izuzetak je bio Stephen Kinzer iz The New York Timesa koji je to shvatio kako treba.

[←55]

Elizabeth Jones, diplomata od karijere, kasnije naimenovana za ambasadora u Kazakhstanu, bila je pridodata našem timu u Washingtonu na nekoliko mjeseci.

[←56]

Cohen je postao sekretar odbrane u vrijeme drugog mandata predsjednika Clintona.

[←57]

Vidjeti *Egypt's Road to Jerusalem: A Diplomat's Story of the Struggle for Peace in the Middle East*Boutrosa Boutrosa-Ghalia, knjiga u kojoj često upućuje na "moju svijest o dugoj tradiciji moje porodice" i "njenim mnogim generacijama bogate tradicije u službi zemlje" (str. 6,7 itd).

[←58]

Iako je decenijama postojalo u drugim formama, Henry Kissinger je dao "The Channel" ime kada su ga vodili on i sovjetski ambasador Anatoly Dobrynin. Vidjeti White House Years Henrya Kissingera, str.141.

[←59]

Laura Silber iAllan Little, *Yugoslavia: The Death of a Nation - Smrt Jugoslavije* (London: Penguin Books/BBC Books, 1996) sr. 224

[←60]

Prve vojne akcije protiv osumnjičenih ratnih zločinaca nije bilo do 10. juna 1997, kada su britanske trupe u Prijedoru uhapsile jednog bosanskog Srbina i ubile drugog čije je ime bilo u zapečaćenim listama Goldstoneovog nasljednika, kanadskog sudije Louise Arbour.

[←61]

Marta 1997. u New Yorku, u Vijeću za odnose sa inostranstvom, prisustvovao sam predstavi snažnog dokumentarca Prizivajući duhove, priči o brutalnostima koje su dvije Bosanske iz Prijedora doživjele tokom njihovog zatočeništva u zloglasnom logoru Omarska. Nakon filma, dvije žene su me ljutito upitale zašto se još uvijek ne mogu vratiti u svoj rodni grad. Rekao sam im da stalno podstičemo napad na Prijedor. Bile su zapanjene; ispričale su mi da im je general Dudaković, bosanski komandant, lično rekao da "nam Holbrooke ne dopušta da osvojimo Prijedor i Bosanski Novi". Kasnije sam saznao da se u ovu priču uveliko vjerovalo u regionu. Nije iznenađivao ovaj revizionizam; oslobađao je Dudakovića i njegove saradnike od odgovornosti što nisu uspjeli uzeti Prijedor. Mislim da je istina činjenica da Hrvati poslije neuspjeha na rijeci Uni nisu željeli da se bore za grad koji bi morali predati Muslimanima - a Bosanci ga nisu mogli osvojiti bez podrške.

[←62]

Collins je 1997. naslijedio Pickeringa kao ambasador u Rusiji.

[←63]

Colin Powell sa Josephom E. Persicom, *My American Journey - Moje američko putovanje* (New York: Random House, 1994), str 149.

[←64]

Na kraju emisije, Evans je sažeo moja gledišta: Ambasador Holbrooke bio je vrlo siguran o gubicima, Christiane. Po mom mišljenju, ukazao je da, ako dobiju ono što traže od tri strane, neće biti mnogo gubitaka. Nije rekao da ih uopšte neće biti ali, Christiane, on je uistinu naglasio aspekt, preko kojeg se ovdje prelazi, da gubici i vreće za poginule, uprkos predviđanju sir Michaela Rosea, neće biti veliki koliko se ovdje plaše.

[←65]

Bilo je neuobičajeno za vrhunskog oficira u državi da nije bio u jednoj od vojnih akademija, ali akademiju nisu pohađali ni dvojica od trojice Shalikashvilievih prethodnika, general Powell, rezervni oficir sa City koledža u New Yorku, i general John Vessey, koji je čin stekao na bojnom polju, na plaži Anzio, za vrijeme Drugog svjetskog rata.

[←66]

Dvije godine nakon konferencije, šetalište je nazvano Wright-Patterson Peace Walk - Mirovno šetalište Wright-Patterson.

[←67]

Nijemcima nije bio potreban niti su tražili njemačkog prevodioca. Francuzi su insistirali na francuskom prevodiocu, iako su sv odlično govorili engleski.

[←68]

Carl Bildt je predložio da, za trajanja konferencije, sobama damo miroljubivija imena, ali ovaj prijedlog nije bio izvodljiv.

[←69]

Rohde je 1996. dobio Pulitzerovu nagradu za svoje pisanje o Srebrenici, a kasnije je je postao član redakcije *The New York Timesa*. Njegova knjiga *Kraj igre* opisuje pad Srebrenice sa impresivnim detaljima.

[←70]

Liptonov uspon u Ministarstvu fmansija bio je brz i i te kako zaslužan: nakon dva brza unapređenja postao je podsekretar za međunarodna pitanja. Nastavio je igrati važnu ulogu u Bosni, gdje su njegovi prijedlozi, na koje se u početku gledalo kao na nestvarne, postepeno implementirani.

[←71]

Prema popisu stanovništva iz 1990, bilo je oko 540.000 američkih Hrvata od kojih je blizu polovina živjela na srednjem zapadu, kao i u južnoj Califomiji i New Yorku

[←72]

Pauline Neville-Jones, "Dayton, IFOR, and Alliance Relations in Bosnia", *Survival,* Winter 1996-97, str. 55-51.

[←73]

Isto, str. 51

[←74]

Kao što je ranije rečeno, varijantu ove ideje zagovarao sam 1992-1993.

[←75]

Jugoslovenski pisac Ivo Andrić dobio je 1961. Nobelovu nagradu za književnost za svoj epski roman Na Drini ćuprija.

[←76]

Čak su i neutralne zemlje kao što su Švajcarska i Malta, i male zemlje kao Andora iLiechtenstein, bile članice OSCE-a Predsjedavajući se mijenja svake godine, a 1996. je bio je red na Švajcarcakoji je odlično obavio posao.

[←77]

Mjesec dana kasnije ovo je dovelo do prepirke s Francuzima, Vidjeti glavu 19.

[←78]

U sjajnom dokumentarnom filmu u šest nastavaka Smrt Jugoslavije koji su za BBC napravili Brian Lapping i Laura Solber, Silajdžić detaljno prepričava ovaj detalj. Opisuje to kao udes i smije se dok se prisjeća koliko su bili uzrujani i Milošević i Amerikanci. Međutim, u ono vrijeme to nije bilo nimalo za smijeh.

[←79]

Vidjeti uvodni citat, glava 17

[←80]

Kardinal Jules Mazarin, poznati lukavac i moćni prelat iz sedamnaestog vijeka, naslijedio je kardinala Richelieua kao glavni ministar Louisa XIII.

[←81]

Snage inače dodijeljene NATO-u bile su preusmjerene 1991, u ratu protiv Iraka, ali Pustinjska oluja nije bila operacija NATO-a.

[←82]

Joulwan je 1997. konačno dobio komandni sastav koji je želio, kada je armijski general sa četiri zvjezdice preuzeo zapovjedništvo u Bosni.

[←83]

Vidjeti glavu 20.

[←84]

Beattie, stariji partner u advokatskoj firmi u New Yorku, bio je naimenovan prema vladinim pravilima po kojima i običan građanin može obavljati službu na određeno vrijeme. Juna 1997, postao je visoki savjetnik Madeleine Albright za reorganizaciju State Departmenta a ja sam postao izaslanik za Kipar.

[←85]

17. februara 1996.

[←86]

Britanski ministar spoljnih poslova Malcolm Rifkind blago se usprotivio frazi iz ličnih razloga: kasnije je novinarima izjavio da je do 4:00 ujutro radio na istom problemu. Predstavljajući ga prilikom njegovog govora u New Yorku godinu kasnije, ponudio sam uobičajeni amandman na frazu: "Dok je Evropa, sa izuzetkom Malcolma Rifkinda, spavala..."

[←87]

Iako ni jedan od njih nije mogao pomisliti da će izgubiti mjesto u Donjem domu i da će maja 1997. pobjedu odnijeti Tony Blair i Laburistička partija.

[←88]

Nijedan argument protiv akcije nije bio valjan. Četrnaest mjeseci kasnije, 1. oktobra 1997, NATO snage su konačno zatvorile paljansku televiziju, lišavajući Karadžića i njegovu partiju jednog od njihovih najmoćnijih instrumenata moći. Iako sporna do posljednjeg trenutka, ova akcija je, kada je pokrenuta, izvedena bez incidenta ili povrijeđenih - i postigla željeni efekat.

[←89]

Na čuđenje skoro svakog, izbjeglice koje su silom bile spriječene da se vrate u Jajce početkom avgusta, mimo su se vratile nekoliko sedmica kasnije, a nakon njih došli su i drugi.

[←90]

Godine 1998. uslijedio je veći broj dobrovoljnih predaja, uključujući i jedan broj Srba.

[←91]

Veći dio sastanka odnosio se na pitanja koja su još "operativna' i stoga se moraju ispustiti iz ove priče.

[←92]

Foreign Policy, Winter 1997-98, str. 66

[←93]

Christopher Bennett: "No Flying Colors for Dayton - Yet", *Transitions,* decembar 1997, str. 37.

[←94]

Transitions, avgust 1997, "Don't Fool Around with Principles".

[←95]

Vidjeti glavu 8.

[←96]

Vidjeti glavu 8.

[←97]

Ovo pitanje je obrađeno u vrijednoj studiji vazduhoplovnih snaga Sjedinjenih Država,*DELIBERATE FORCE: A Case Study*

Effective Air Campaigning, studija koju je vodio pukovnik Robert C. Owen. U neklasificiranom zaključku, pukovnik Owen piše: Kontakti između vojnih lidera i nekih ključnih diplomata nisu išli ukorak sa događajima prije i poslije DELIBERATE FORCE Ambasador Flolbrooke i generalRyan pravili su planove i preduzimali akcije ne znajući koje pozicije imaju u ključnim pitanjima. (Objavljeno u Airpower Journal, jesen 1997, str. 21-22.)

[←98]

Carl Bildt, Uppdrag Fred - Zadatak je mir (Stockholm: Norsteds, 1997); preveo autor.

[←99]

Govor u Centru za nacionalnu politiku, 13. januar 1998.

[←100]

Opširnije o prvom može se pročitati u *Divide and Fall? Bosnia in the Annals of Partition. -Podjela ili pad? Bosna u analima podjele,* Radke Kumar. Generična kritika podjele od Koreje do Kipra pokazuje poznavanje autora, ali krivo prikazuje ciljeve Daytona a Day tonski sporazum brka sa načinom na koji se implementira.

[←101]

The Economist, 6. decembar 1997, str.16.

[←102]

Vrijedno je upamtiti da su, za razliku od Evrope, Sjedinjene Države držale vojne snage u istočnoj Aziji i Pacifiku stotinu godina, od 1898, osim u vrijeme kada su nas iz tog područja izbacili Japanci 1942-1943.

[←103]

"America, a European Power" - "Amerika, evropska sila", Forreign Affairs, mart-april 1995, str. 138.

[←104]

Bildt; preveo autor.

[←105]

Henry A. Kissinger, *Diplomacy - Diplomatija* (New York: Simon & Schuster, 1994), str. 833-34.

[←106]

Vaclav Havel, *Umjetnost nemogućeg (New* York: Alfred A. Knopf, 1997), sr.232-34.